Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Katedra Studiów Azjatyckich

Multilateralizm w promowaniu relacji bilateralnych: polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec Bułgarii, Rumunii oraz Serbii w formacie 17+1

mgr Przemysław Ciborek

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem
dr. hab. Dominika Mierzejewskiego, prof. UŁ

Łódź 2022

Spis treści

WSTĘP **5**

1. ROZDZIAŁ I. TEORETYCZNE WYMIARY „MULTILATERALIZMU Z CHIŃSKĄ CHARAKTERYSTYKĄ” **17**

1.1. Zagadnienie multilateralizmu w dokumentach partyjnych 17
1.2. Definiowanie chińskiego multilateralizmu w dyskursie międzynarodowym 28
1.3. Działania multilateralne Chin w badaniach chińskich politologów 40

2. ROZDZIAŁ II. EWOLUCJA FORMATU MULTILATERALNEGO CHINY - EUROPA ŚRODKOWO-WSCHODNIA W LATACH 2012-2021 ..... **47**

2.1. Dynamika stosunków w formacie Chiny-Europa Środkowa w okresie 2012-2015 51
2.2. Zmiana chińskiej percepcji: Europa Środkowa i Wschodnia jako państwa rozwijające się (2015-2019) 66
2.3. Przejęcie inicjatywy przez Xi Jinpinga i „rozpad” formatu (2019-2021) 90

3. ROZDZIAŁ III. STOSUNKI BUŁGARSKO-CHIŃSKIE: NIEWYKORZYSTANY POTENCJAŁ WSPÓŁPRACY W DZIEDZINIE ROLNICTWA **109**

3.1. Historia stosunków politycznych Chin z Bułgarią oraz stosunki bilateralne po 2012 r. 109
3.2. Dwustronne porozumienia gospodarcze, struktura oraz wartość dwustronnej wymiany handlowej 118
3.3. Wiodące projekty inwestycyjne - HNA Airport Group w Płowdiw oraz projekt energetyki jądrowej w Belene 130
3.4. Aktywność ambasadorów ChRL, chińska soft power i bułgarska opinia publiczna 140
3.5. Kontekst międzynarodowy: stosunki z NATO, UE, USA i Rosją 153

4. ROZDZIAŁ IV. STOSUNKI RUMUŃSKO-CHIŃSKIE JAKO ARENA RYWALIZACJI ENERGETYCZNEJ STANÓW ZJEDNOCZONYCH I CHRL **165**

4.1. Historia interakcji politycznej oraz stosunki bilateralne po 2012 r. 165
4.2. Dwustronne porozumienia gospodarcze, struktura oraz wartość dwustronnej wymiany handlowej 172
4.3. Wiodące projekty inwestycyjne: China General Nuclear w Cernavoda oraz projekty technologiczne Huawei 183
4.4. Aktywność ambasadorów ChRL, chińska soft power i rumuńska opinia publiczna 200
4.5. Kontekst międzynarodowy: stosunki z NATO, UE, USA i Rosją 223

5. ROZDZIAŁ V. CHIŃSKO-SERBSKA TRADYCYJNA PRZYJAŹŃ, AKTYWNOŚĆ HUAWEI I INWESTYCJE W PRZEMYŚLE CIĘŻKIM **235**

5.1. Historia stosunków politycznych oraz stosunki bilateralne po 2012 r. 235
5.2. Dwustronne porozumienia gospodarcze, struktura oraz wartość dwustronnej wymiany handlowej 249
5.3. Wiodące projekty inwestycyjne – współpraca technologiczna z Huawei oraz przemysł ciężki – RTB Bor i Zelezara Smederevo 262
5.4. Aktywność ambasadorów ChRL, chińska soft power i serbska opinia publiczna 274
5.5. Kontekst międzynarodowy: stosunki z Unią Europejską, USA i Rosją 289

ZAKOŃCZENIE **305**

SPIS DIAGRAMÓW **320**

SPIS TABEL **320**

BIBLIOGRAFIA **321**

WSTĘP

Jednym z najważniejszych wydarzeń ostatnich czterech dekad w stosunkach międzynarodowych był bezprecedensowy wzrost gospodarczy i polityczny Chińskiej Republiki Ludowej. Obecnie Pekin jest drugą gospodarką światową oraz największym globalnym eksporterem[1]. Wzrost znaczenia Chin na arenie międzynarodowej oznaczał, iż chińskie działania miały, mają i będą miały co raz większy wpływ na sytuacje międzynarodową zarówno w formatach dwustronnych jak i multilateralnych. W dyskursie naukowym zastanawiano się, jakim typem mocarstwa mogą się stać i jaki sposób mogą prowadzić swoją politykę zagraniczną. Przedmiotem wielu debat stało się zagadnienie czy Chiny mają właściwe predyspozycje, aby stać się odpowiedzialnym interesariuszem, wykazując przywództwo dyplomatyczne w zażegnywaniu kryzysów międzynarodowych a także wykazywać chęć utrzymania światowego reżimu, w którego procesie tworzenia nie brały aktywnego udziału? Jeśli nie, to czy Chiny wykażą własną inicjatywę i staną się mocarstwem rewizjonistycznym, co zagrażałoby obecnemu wymiarowi multilateralizmu na świecie, jeśli nie będą w stanie zrestrukturyzować obecnych instytucji międzynarodowych zgodnie z własną ścieżką rozwoju? Istniało również prawdopodobieństwo, iż w obliczu supremacji zachodnich multilateralnych instytucji, Chiny mogą stać się biernym obserwatorem sytuacji międzynarodowej, akceptując i przyjmując powszechnie uznane praktyki międzynarodowe.

Wstępna analiza, która jest stosunkowo dobrze ugruntowana w dziedzinie nauk o polityce i w szerszym kontekście stosunków międzynarodowych wskazuje, iż Chiny jako globalne mocarstwo poprzez sprawną dyplomację wyczerpuje w zasadzie wszystkie z trzech wyżej wymienionych stanowisk na arenie międzynarodowej. W pierwszym przypadku, Chiny stały się ważnym i aktywnym partnerem w kontekście wysiłków dotyczących rozwiązania kryzysu nuklearnego w Korei Północnej, choć należy wskazać na częściowe niepowodzenie w tej kwestii. W tym samym duchu należy wskazać na aktywne działania ChRL na rzecz osiągnięcia neutralności węglowej do 2060 r., co ma wnieść znaczny wkład w walkę z globalnym ociepleniem.

W drugim z omawianych przypadków, jednym z przykładów może zostać dążenie Chin do restrukturyzacji Międzynarodowego Funduszu Walutowego, domagając się przy tym większej reprezentacji w procesie decyzyjnym tejże organizacji. Ponownie, przy ograniczonym powodzeniu realizacji własnych założeń co do MFW, Chiny zdecydowały

[1] Yao Yang, *China's Economic Growth in Retrospect,* "Brookings Institution" 2019, s.3.

się o utworzeniu Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych jako przeciwwagę dla obecnie funkcjonujących instytucji.

W ostatnim z opisywanych stanowisk, przykładem asertywnej polityki Pekinu może być wyraźny brak zainteresowania aktywnym działaniem w kwestii impasu dauhańskiej rundy negocjacyjnej w ramach Światowej Organizacji Handlu. W tym przypadku, Chiny stawiając się na uboczu doprowadzają do przeniesienia kosztów utrzymania i pogłębiania współpracy międzynarodowej na inne globalne mocarstwa.

Wydaje się, iż w kontekście coraz większej aktywności Chińskiej Republiki Ludowej, kluczowym zagadnieniem pozostaje zrozumienie w jaki sposób rosnąca potęga światowa dokonuje selekcji i wyborów dotyczących uczestnictwa w globalnych procesach. Wobec powyższego jednym z kluczowych zagadnień pozostaje zbadanie chińskiego rozumienia multilateralizmu, dzięki czemu będzie można określić motywacje i mechanizmy działania Pekinu w kontekście globalnego zarządzania w okresie wzrostu znaczenia tego państwa w stosunkach międzynarodowych.

Stan badań w zakresie chińskiego multilateralizmu

Tematyka podjęta w niniejszej dysertacji jest przedmiotem szerokiego zainteresowania badaczy. W tym względzie należy podkreślić, iż głównym polem zainteresowania pozostaje kwestia uczestnictwa Chin w formatach multilateralnych. Odnosząc się na wstępie do ogólnej charakterystyki chińskiej polityki zagranicznej a także wpływu wewnętrznych determinantów na kształt chińskiej polityki zagranicznej, wartościowymi pozycjami w tym względzie są są prace Jean-Pierre Cabestana pt. *„Polityka zagraniczna Chin. Między integracją a dążeniem do mocarstwowości”*[2] a także Jonathana Fenby'ego pt. „*Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi”*[3]. W polskiej literaturze zwartej, szczególną uwagę zwraca tryptyk autorstwa Bogdana Góralczyka, pt. *„Chiński Feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa”*[4]; *„Wielki Renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje”*[5] oraz *„Nowy Długi Marsz. Chiny Ery Xi Jinpinga”*[6].

[2] J.P. Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin. Między integracją a dążeniem do mocarstwowości,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2013.
[3] J. Fenby, *Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi,* Znak, Warszawa 2009.
[4] B. Góralczyk, *Chiński Feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, wyd. 2., Warszawa 2022.
[5] B. Góralczyk, *Wielki Renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2018.
[6] B. Góralczyk, *Nowy Długi Marsz. Chiny ery Xi Jinpinga,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2021.

Autor sposób holistyczny traktuje tematykę prowadzenia polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej. Wartością dodaną powyższych pozycji jest uwzględnienie wielu niuansów polityki wewnętrznej, mającą wpływ na ostateczny kształt polityki zagranicznej ChRL.

Zgłębiając teoretyczne aspekty multilateralizmu, w szczególności należy zwrócić uwagę na prace Roberta Keohane'a pt. *„Multilateralism: an angenda for research"*[7] oraz *„Contested multilateralism"*, której współautorką jest Julia Morse[8]. Do pozycji wnoszących rozwinięcie idei przedstawionej przez Roberta Keohane'a należą prace Kennetha S. Donahue i Thierrego Warina pt. „*Multilateralism cursed by bilateralism: Japan's Role at the International Whaling Commision"*[9] oraz Johna Ruggiego pt. „*Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of Institutional Form"*[10].Wiedzę w tym zakresie systematyzują pozycje Pameli S. Chasek, pt. *„Transforming multilateral diplomacy: the inside story of the sustainable development goals"*[11] oraz Williama Zartmana i Saadia Touval'a pt. *"International Cooperation: The Extents and Limits of Multilateralism"*[12].

Jeśli chodzi o wydawnictwa zwarte, bezpośrednio poruszające tematykę aktywności Chin na arenie międzynarodowej w ujęciu multilateralnym, w literaturze zagranicznej temat ten poruszany jest m.in. w pracach: Mario Telo, Ding Chuna oraz Zhang Xiaotonga pt. *„Deepening the EU-China Partnership: Bridging Institutional and Ideational Differences in an unstable World"*[13], Chien-peng Chung'a pt. *„China's Multilateral Cooperation in Asia and the Pacific. Institutionalizing Beijing's 'Good Neighbour Policy'"*[14]; Josepha Yu-shek Chenga pt. "Multilateral Approach in China's Foreign Policy"[15]; Tilmana Pradta pt. *"China's New Foreign Policy: Military*

[7] R. O. Keohane, *Multilateralism: an agenda for research,* „International Journal" 1990, vol. 45., no. 4.
[8] J. C. Morse, R. O. Keohane, *Contested multilateralism, „The* Review of International Organizations" 2014, vol 9.
[9] K. S. Donahue, T. Warrin, *Multilateralism cursed by bilateralism: Japan's Role at the International Whaling Commision,* "Middlebury College Economics Discussion Paper" 2009.
[10] Ruggie J.G., *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form,* Columbia University Press, New York 1993.
[11] P. S. Chasek et. al., *Transforming multilateral diplomacy: the inside story of the sustainable development goals,* Routledge 2018.
[12] I.W. Zartman, S. Touval, *International Cooperation: The Extents and Limits of Multilateralism,* Cambridge 2010.
[13] M. Telo et. al., *Deepening the EU-China Partnership: Bridging Institutional and Ideational Differences in an Unstable World,* Taylor and Francis 2017.
[14] Chien-peng Chung, *China's Multilateral Cooperation in Asia and the Pacific. Institutionalizing Beijing's "Good Neighbour Policy",* Routledge 2010.
[15] Joseph Yu-shek Cheng, *Multilateral Approach in China's Foreign Policy,* World Scientific, Singapore 2018.

Modernisation, Multilateralism and the 'China Threat'"[16]; Wu Guoguanga i Helen Lansdowne (red.), pt. *"China Turns to Multilateralism: Foreign Policy and Regional Security"*[17]; oraz Yuan Fenga pt. *„China and Multilateralism. From Estrangement to Competition"*[18]. Wyjątkowość ostatniej z wymienionych pozycji polega na poruszeniu tematu "chińskiego multilateralizmu" w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Większość z wyżej wspomnianych pozycji koncentruje się głównie na zagadnieniu chińskiego multilateralizmu w Azji Południowo-Wschodniej i choć wnoszą cenną wiedzę w kontekście chińskiej aktywności i tworzenia instytucji multilateralnych w aspekcie teoretycznym, to brak im europejskiej charakterystyki i odniesienia do tegoż zagadnienia. Dodatkowo, nawiązując do pracy Yuan Fenga, należy zwrócić uwagę, iż pozycja ta była po raz pierwszy opublikowana w 2021 r., co wskazuje, iż temat ten wciąż stanowi pewnego rodzaju *novum,* co wskazuje, iż tematyka ta jest nadal stosunkowo słabo zbadana przez ekspertów.

W literaturze polskiej należy wskazać przede wszystkim omówienie polityki zagranicznej ChRL w stosunku do wybranych państw regionu EŚW w raporcie Ośrodka Spraw Azjatyckich UŁ pod red. Dominika Mierzejewskiego pt. *„Aktywność gospodarcza i polityczna Chińskiej Republiki Ludowej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej"*[19]. Praca ta określa kierunki i motywacje chińskiej dyplomacji w celu prowadzenia multilateralnej polityki wobec wybranych państw regionu EŚW. Ponadto wartościowym źródłem wiedzy w tym zakresie są teksty Bogdana Góralczyka, m.in. „W poszukiwaniu nowego ładu globalnego"[20] czy „Komentarze Pułaskiego" i wpis pt. „Szczyt 17+1 – co zrobić z Chinami?"[21]; publikacje Ośrodka Studiów Wschodnich autorstwa m.in. Michała Bogusza, Jakuba Jakóbowskiego [22] ; publikacje Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, m.in. autorstwa Patryka Kugiela i Marcina Przychodniaka[23] a także

[16] T. Pradt, *China's New Foreign Policy: Military Modernisation, Multilateralism and the 'China Threat',* Palgrave Macmillan 2016.
[17] Guoguang Wu, H. Landsdowne, *China Turns to Multilateralism: Foreign Policy and Regional Security,* Routledge 2007.
[18] Yuan Feng, *China and. Multilateralism. From Estrangement to Competition,* Routledge 2021.
[19] D. Mierzejewski et. al., *Aktywność gospodarcza i polityczna Chińskiej Republiki Ludowej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.
[20] B. Góralczyk, *W poszukowaniu nowego ładu globalnego,* „Studia Europejskie" 2010, nr 4.
[21] B. Góralczyk, *Komentarz Pułaskiego – B. Góralczyk: Szczyt 17+1 – co zrobić z Chinami?,* 11 lutego 2021, Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego, https://pulaski.pl/komentarz-pulaskiego-b-goralczyk-szczyt171-co-zrobic-z-chinami/ [dostęp: 30.05.2022].
[22] *Publikacje,* Ośrodek Studiów Wschodnich, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje?text=&f%5B0%5D=obszary%3A395&page=1 [dostęp: 30.05.2022].
[23] *Publikacje,* Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://pism.pl/publikacje?publicationtype_id=0&year=0&month=0&country=20&region=0&topic=0&a

publikacje Akademii Sztuki Wojennej, m.in. wpisy i raporty autorstwa Alicji Bachulskiej i Łukasza Sarka[24].

Artykuły naukowe bezpośrednio poruszające tematykę chińskiego multilateralizmu w regionie EŚW z uwzględnieniem jego bilateralnej charakterystyki publikowane są przeważnie w zagranicznych czasopismach. W tym względzie należy przytoczyć prace Lilei Song oraz Dragana Pavlicevicia pt. „*China's Multilayered Multilateralism: A Case Study of China and Central and Easter Europe Cooperation Framework"*[25]*,* Bogdana Góralczyka pt. *"China's interests in Central and Eastern Europe: enter the dragon"*[26], Justyny Szczudlik pt. *Seven Years of the 16+1. An Assessment of China's 'Multilateral Bilateralism' In Central Europe"*[27] oraz Jakuba Jakóbowskiego pt. *"Chinese-led Regional Multilateralism in Central and Eastern Europe, Africa and Latin America: 16 + 1, FOCAC, and CCF"*[28]. W polskojęzycznej literaturze zwartej brak jest odniesień do wykorzystywania multilateralnego formatu dla wzmacniania bilateralnego charakteru współpracy Chin z państwami EŚW. Biorąc pod uwagę powyższy fakt oraz oparcie badań na konkretnych przykładach państw Półwyspu Bałkańskiego, przedstawione w dysertacji badania wypełniają lukę badawczą w tym zakresie.

Cel badań, metodologia oraz przeprowadzone badania

Problemem badawczym podjętym w pracy doktorskiej jest analiza polityki Chin i interakcji z wybranymi państwami formatu współpracy 17+1 w oparciu o klasyczne teorie multilateralizmu i chińską dyskusję teoretyczną na temat pojęcia multilateralizmu. Analizuje ona okres od 2012 r. do 2021 r., stąd też tytuł pracy odnosi się do formatu 17+1, uwzględniając rozszerzenie formatu poprzez włączenie do niniejszej platformy współpracy Grecji, która dołączyła do przewodzonej przez Chiny inicjatywy w 2019 r. Początkowo tytuł pracy odnosił się do formatu Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia

nalyst=0&sortrule=&sortrule=0 [dostęp: 30.05.2022].

[24] *Publikacje i Raporty,* Akademia Sztuki Wojennej, https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/publikacje-i-raporty/ [dostęp: 30.05.2022].

[25] Lilei Song, D. Pavlićević, *China's Multilayered Multilateralism: A Case Study of China and Central and Eastern Europe Cooperation Framework,* "Chinese Political Science Review" 2019.

[26] B. Góralczyk, *China's interests in Central and Eastern Europe: enter the dragon,* "European View" 2017.

[27] J. Szczudlik, *Seven Years of the 16+1. An Assessment of China's "Multilateral Bilateralism" in Central Europe,* "Notes de l'Ifri. Asie Visions" 2019, Center for Asian Studies.

[28] J. Jakóbowski, *Chinese-led Regional Multilateralism in Central and Eastern Europe, Africa and Latin America: 16+1, FOCAC, and CCF,* "Journal of Contemporary China" 2018, vol 27(113).

16+1, zgodnie z nazewnictwem przyjętym w momencie jego inauguracji. Opisywany w pracy format 17+1 powrócił do pierwotnej nazwy 16+1 po decyzji Litwy po opuszczeniu chińskiej inicjatywy w maju 2021 r., wobec powyższego wydarzenie to wyznacza ramy czasowe od momentu inauguracji formatu do wspomnianej wyżej decyzji administacji w Wilnie o opuszczeniu formatu. Omawiając wskazane wyżej zagadnienia wybrano studia przypadku (*case study*) trzech państw, tj. Bułgaria, Rumunia i Serbia. Uzasadnieniem doboru próby jest badanie opinii publicznej, które zostało przeprowadzone w grupie gospodarstw domowych państw formatu w kontekście oceny aktywności Chin na arenie międzynarodowej. Niniejsze badanie zostało przeprowadzone na zlecenie China-CEEC Institute z siedzibą w Budapeszcie i wydane w formie raportu pt. „*How the CEE Citizens View China's Development – based on household survey"* pod redakcją Chen Xina z China-CEE Institute w Budapeszcie[29]. We wspomnianym raporcie, na podstawie ankiet przeprowadzonych pośród gospodarstw domowych, autorzy stwierdzili, że rolę ChRL w stosunkach międzynarodowych najlepiej oceniają respondenci w Bułgarii, Rumunii oraz Serbii. Ponadto respondenci ocenili, iż komplementarna do 17+1 chińska inicjatywa Pasa i Szlaku ma pozytywny wpływ na gospodarki ww. państw. Dodatkowo, większość respondentów uważa, iż obecność gospodarcza Chin w państwach objętych doborem próby badawczej niniejszej dysertacji jest pozytywnym zjawiskiem.

Podstawowym nurtem teoretycznym, w oparciu o który przygotowana została analiza, jest klasyczna definicja multilateralizmu przedstawiona przez Roberta Keohane'a. Definiuje on zjawisko multilateralizmu jako koordynację polityk dla co najmniej trzech krajów poprzez porozumienie *ad hoc* lub zasoby instytucji międzynarodowych[30]. Z powyższą definicją wiążą się także kluczowe teorie Williama Diebolda i Johna Gerarda Ruggiego, którzy wprowadzili podział multilateralizmu na – odpowiednio – formalny lub faktyczny oraz normatywny lub jakościowy[31]. W odniesieniu do „chińskiego multilateralizmu" Edward Haliżak opisuje jedną z jego najlepszych cech jako sprzeciw nie tylko wobec unilateralizmu, ale także naturalnej skłonności do dominacji jednego supermocarstwa w sprawach światowych. Jeśli chodzi o uczonych chińskich, odnosząc się do głównego rozumienia multilateralizmu, Ye

[29] Chen Xin, *How the CEE Citizens View China's Development – based on household survey,* China-CEE Institute, Budapest 2018.
[30] R. O. Keohane, *Multilateralism: an agenda for research,* „International Journal" 1990, vol. 45., no. 4.
[31] J. G. Ruggie, *Multilateralism: the anatomy of an Institution,* "International Organization" 1992, vol. 46. No 3., s. 564.

Zicheng (1998) charakteryzuje multilateralizm (multipolaryzacja – 多极化 *duojihua*) jako proces zmian (化 – *hua*). Świat wielobiegunowy oznacza zatem adaptację chińskiej polityki zagranicznej i dyplomacji w proces zacieśniania stosunków dwustronnych z innymi mocarstwami, takimi jak Rosja czy Francja, w celu zapobieżenia tworzeniu przez Stany Zjednoczone świata jednobiegunowego. Wielobiegunowość w chińskich kręgach akademickich jest postrzegana zatem jako element równowagi sił. Dodatkowo, w ramach chińskich rozważań teoretycznych na temat multilateralizmu warto wspomnieć o rozumieniu multilateralizmu Qin Yaqinga (2001) (多边主义 – *duobian zhuyi*) jako ideologii (主义 – *zhuyi*) wspieranej przez regionalną i wielostronną współpracę globalną oraz dyplomację a także wielostronne instytucjonalne struktury o wspólnych zasadach i normach stosowanych w procesie podejmowania decyzji[32].

Wobec powyższego, w podjętej analizie chińskiego multilateralizmu przyjęto następujące hipotezy badawcze:

H1: wraz ze wzrostem obecności Chin na arenie międzynarodowej, aktywność multilateralna Chin w regionie EŚW służy jako platforma do wzmacniania relacji bilateralnych przy relatywnie niskim komponencie współpracy wielostronnej;
H2: posiadając najlepszy wizerunek opinii publicznej w Rumunii, Bułgarii i Serbii, władze Chin i otoczenie chińskiego biznesu próbują wykorzystać taki kapitał społeczny do zwiększenia swojej obecności gospodarczej poprzez inwestycje w sektorach strategicznych a także politycznej aktywności we wskazanych państwach;
H3: z uwagi na przynależność Bułgarii i Rumunii do struktur UE i NATO, w porównaniu do Serbii pozostającej poza wyżej wskazanymi organizacjami, współpraca polityczno-gospodarcza jest niższa ze względu na ograniczenia normatywne;
H4: stosunki Chin z państwami regionu EŚW w tym przede wszystkim z Serbią są w dużej części oparte na nierozwiązanych sporach terytorialnych takich jak problem Kosowa co stanowi istotny element spajający współpracę polityczną;
H5: Aktywność chińska w obliczu narastającego konfliktu amerykańsko-chinskiego podlega istotnym ograniczeniom i Chińska Republika Ludowa limituje współpracę z państwami formatu 17/16+1 do niezbędnego minimum.

[32] D. Mierzejewski, *Analizy świata multipolarnego i multilateralnego w Chińskiej Republice Ludowej,* [w:] E. Stadtmuller, Ł. Fijałkowski, *Normy, wartości i instytucje we współczesnych stosunkach międzynarodowych,* t.1-2, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2015, s. 31.

W procesie weryfikacji hipotez niezbędne stało się uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jak ChRL wykorzystuje format 17+1 do zwiększenia efektywności współpracy bilateralnej?
- Czy sektorowy podział pracy dzięki zastosowaniu sekretariatów i mechanizmów koordynacji pozytywnie wpłynął na współpracę Chin w wyznaczonych obszarach gospodarki?
- Które z sektorów gospodarki są wiodącymi dla współpracy z Chinami w Bułgarii, Rumunii i Serbii?
- Czy działalność placówek dyplomatycznych w wybranych państwach EŚW pozytywnie wpłynęła na ocenę aktywności ChRL na arenie międzynarodowej?
- Czy wzmocnienie bilateralnego wymiaru współpracy między Chinami a państwami EŚW wpłynęło na redukcję deficytu w handlu zagranicznym?
- Na ile spory terytorialne państw trzecich generują platformę do współpracy politycznej między Chinami a państwami trzecimi?

W celu uzyskania odpowiedzi na powyższe badania badawcze, w procesie weryfikacji hipotez badawczych przeprowadzono badania w oparciu o metodologię studiów porównawczych[33]. W tym celu wyodrębniono zmienną zależną oraz grupę zmiennych niezależnych. Zmienną zależną zostało stwierdzenie, iż: multilateralny mechanizm współpracy 17+1 służy ChRL do realizacji polityki bilateralnej w wybranych państwach mechanizmu.

Wobec powyższej zmiennej zależnej wyodrębniono następujące zmienne niezależne na podstawie których przedstawiono spójną analizę stosunkow bilateralnych z wybranymi państwami formatu współpracy Chin z Europą Środkowo-Wschodnią:

- ilość wizyt dwustronnych wysokiego szczebla od momentu powstania mechanizmu współpracy 16/17+1 oraz ich wymiar dla współpracy politycznej;
- współpraca gospodarcza Chin z wybranymi państwami EŚW;

[33] Szerzej patrz: D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s.167-180.

- analiza podjętych inwestycji firm z ChRL w wybranych państwach EŚW;
- analiza aktywności szefów misji dyplomatycznych ChRL w wybranych państwach EŚW;
- wpływ NATO, Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych oraz Federacji Rosyjskiej na relacje wybranych państw formatu 16/17+1 z ChRL.

Badania w przedłożonej pracy oparto o analizy jakościowe i ilościowe. Analizy jakościowe dotyczą m.in. dokumentów, które publikowane były w formie wytycznych (*guidelines*) po szczytach szefów rządów formatu 17+1; oficjalnych przemówieniach premierów i przewodniczącego ChRL, inaugurujących szczyty formatu 17+1 (dostępnych na stronie MSZ ChRL); referatach partyjnych przedstawianych przez Sekretarzy partii na Zjazdach KPCh; publikacji wyników rozmów podczas spotkań najwyższego szczebla pomiędzy Chinami a przedstawicielami państw objętych próbą badawczą; a także publikacjach artykułów we wiodących mediach państw objętych próbą badawczą, których autorami byli szefowie misji dyplomatycznych ChRL. Metody ilościowe posłużyły przede wszystkim do analizy zagregowanych danych udostępnianych przez instytucje międzynarodowe, takie jak Eurostat oraz baza danych statystyk handlu międzynarodowego ONZ (*UN COMTRADE*). Dane te posłużyły do zbadania struktury, charakterystyki oraz wartości w handlu wzajemnym, wytypowania głównych partnerów gospodarczych państw objętych próbą badawczą oraz określenia wskaźników, takich jak wskaźnik intensywności handlu (*trade intensity index*) [34] pomiędzy Chinami a państwami objętymi próbą badawczą.

Przedstawione powyżej metody badawcze zostały również wzbogacone o wywiady swobodne przeprowadzone z ekspertami pochodzącymi z Europy, Stanów Zjednoczonych oraz Azji. Wywiady były przeprowadzane m.in. w: Ambasadzie RP w Bułgarii (wrzesień 2018), Ambasadzie RP w ChRL (wrzesień-październik 2018), Ambasadzie USA w Rumunii (listopad 2018), Ambasadzie Rumunii w ChRL (wrzesień 2018), Ambasadzie Bułgarii w ChRL (wrzesień 2018), Ambasadzie Serbii w ChRL

[34] Wskaźnik ten służy do prezentacji intensywności dwustronnej wymiany handlowej między partnerami gospodarczymi. Jego wynik przekazuje informacje, czy dany kraj eksportuje lub importuje więcej produktów do lub z miejsca przeznaczenia, niż robi się to przeciętnie na świecie. Wyniki indeksu wahają się zwykle od 0 do +∞. Jeśli wartość bliższa jest zeru, oznacza to, że handel dwustronny w praktyce nie występuje lub jest zdecydowanie mniejszy, niż przeciętna wartość światowego handlu w danym państwie. Jeśli wartość bliska jest 1 lub ją przekracza, oznacza to intensywne dwustronne przepływy handlowe. Szerzej patrz: K. Kunimoto, *Typology of Trade Intensity Indices,* "Hitotsubashi Journal of Economics" 1977, vol. 17. no. 2, s. 15-32.

(wrzesień 2018), Ministerstwie Spraw Zagranicznych Bułgarii (wrzesień 2018), Akademii Rumuńskiej w Bukareszcie (listopad 2018) a także dyplomatami i naukowcami w Pekinie (wrzesień 2018), Szanghaju (listopad 2019), Chongqingu (wrzesień 2018), Chengdu (wrzesień 2018), Xi'an (ChRL; wrzesień 2017); Waszyngtonie (USA; maj 2021); oraz w Belgradzie (Serbia; czerwiec 2018), Bukareszcie (Rumunia; listopad 2018) i Timisoarze (Rumunia; maj 2019) a także w Sofii (Bułgaria; wrzesień 2018)[35].

Struktura pracy

Rozprawa doktorska została podzielona na pięć rozdziałów. W pierwszym rozdziale teoretycznym, przeanalizowane zostały dokumenty Komunistycznej Partii Chin w zakresie kształtowania się i ostatecznej próby zdefiniowania chińskiego rozumienia multilateralizmu oraz jego praktycznego wykorzystania dla celów prowadzenia chińskiej polityki zagranicznej od 1949 r. W tym względzie, ważnym z perspektywy śledzenia sekwencji wzrostu aktywności chińskiej dyplomacji w procesach multilateralnych była analiza kluczowych wydarzeń, związanych z dołączeniem ChRL do poszczególnych formatów i organizacji multilateralnych a także przejmowanie własnej inicjatywy w tym względzie. Procesy te miały znaczący wpływ na ewolucję stanowiska Chin oraz próbę realizacji partykularnych celów chińskiej dyplomacji wewnątrz instytucji opartych o współpracę wielostronną. Ponadto omówiono również założenia multilateralizmu w aspekcie teoretycznym. W tym kontekście, szczegółowej analizie poddano także działania multilateralne chińskiej dyplomacji, które znajdowały się w publikacjach chińskich politologów. Powyższe pozwoliło na scharakteryzowanie „chińskiego multilateralizmu", którego charakterystyka odbiega od klasycznego pierwowzoru.

Drugi rozdział został w całości poświęcony przedstawieniu i analizie dokumentów konkludujących szczyty formatu 16/17+1 a także oficjalnych przemówień liderów politycznych ChRL. Dzięki wnikliwym badaniu powyższych dokumentów, możliwym było wyróżnienie trzech kluczowych etapów w ramach funkcjonowania

[35] Wywiad swobodny (inaczej wywiad pogłębiony) daje rozmówcy możliwość nieograniczonego wypowiadania się, jednocześnie uzyskuje szansę na dotarcie do trudnych aspektów badanego procesu lub zjawiska. Jeśli badacz wzbudzi zaufanie u osoby, z którą przeprowadza wywiad, to uzyska pełniejsze odpowiedzi, bardziej rozbudowane, czasem połączone z dygresjami przydatnymi do lepszego zrozumienia badanego problemu. Martyn Hammersley i Paul Atkinson (2000) twierdzą, że "jeśli wywiad jest spontaniczną, nieformalną rozmową, to trudno jest oddzielić obserwację uczestniczącą od wywiadu". Szerzej patrz: R. Bäcker et al., *Metodologia badań politologicznych,* Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa 2016, s. 136-139.

formatu współpracy Chiny-EŚW w latach 2012-2021. Ukazanie powyższej ewolucji formatu umożliwiło głębsze zrozumienie zagadnień przedstawianych w trakcie szczytów formatu. Ponadto ważnym aspektem badań w kontekście wyróżnienia wyżej wspomnianych etapów funkcjonowania formatu 17+1 były analizy przemówień premierów Chin Wen Jiabao oraz Li Keqianga a także przewodniczącego Xi Jinpinga. Odnosiły się one bezpośrednio do oceny wyników współpracy wielostronnej między Chinami a państwami formatu 17+1. Dzięki powyższej analizie dokonano również ilościowego podsumowania odwołań strony chińskiej do idei multilateralizmu, co ostatecznie pozwoliło na ugruntowanie stanu wiedzy nt. ewolucji chińskich narracji w odniesieniu do współpracy wielostronnej. Wnioski wyciągnięte z niniejszego ilościowego podsumowania wspierają wyróżnienie trzech kluczowych etapów funkcjonowania formatu 17+1. Wartością dodaną niniejszego rozdziału jest fakt przeprowadzenia analizy na dokumentach źródłowych w języku mandaryńskim. Dzięki temu w trakcie analizy uniknięto zagrożenia wynikającego z błędnej interpretacji tłumaczeń w odniesieniu do chińskiej terminologii.

W oparciu o przedstawione teorie oraz przy użyciu metod badawczych, w kolejnych trzech następujących po sobie rozdziałach podjęto próbę ewaluacji wyników współpracy ChRL z wybranymi państwami formatu 17+1 tj. do opuszczenia formatu przez Litwę czyli Bułgarią, Rumunią oraz Serbią. Na podstawie wyróżnionych zmiennych dokonano analizy współpracy dwustronnej w kontekście współpracy politycznej, gospodarczej oraz inwestycyjnej. Szczególną uwagą objęto również działalność szefów chińskich misji dyplomatycznych w państwach określonych próbą badawczą. Dychotomia w kwestii prowadzenia narracji przez chińskie placówki dyplomatyczne w poszczególnych państwach pozwoliła ostatecznie na charakterystykę celów chińskiej dyplomacji w zakresie tzw. miękkiej siły (*soft power*). W badaniach dotyczących aktywności ChRL w poszczególnych państwach EŚW, szczegółowej analizie poddano również wpływ aktorów zewnętrznych na jakość i możliwości współpracy Chin z Bułgarią, Rumunią oraz Serbią. Na podstawie wstępnych badań określono, iż największy wpływ na bilateralny wymiar współpracy ChRL z państwami regionu EŚW mają stosunki tychże państw z NATO, Unią Europejską, Stanami Zjednoczonymi oraz Federacją Rosyjską. Biorąc pod uwagę geopolityczne znaczenie Półwyspu Bałkańskiego dla realizacji celów chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku, kluczowym dla niniejszej dysertacji było holistyczne spojrzenie na aktywność głównych aktorów sceny międzynarodowej oraz określenie ich partykularnych celów, których

próba realizacji skutkowała aberracją chińskiej strategii rozwoju inicjatywy Pasa i Szlaku.

W zakończeniu autor podsumował przeprowadzone badania nad problemem wykorzystania multilateralnego mechanizmu współpracy Chiny-EŚW 17+1 do prowadzenia relacji bilateralnych z wybranymi państwami mechanizmu. Podsumowano zaproponowaną przez autora sześciopunktową typologię spektrum działań wielostronnych opartej na konkretnych przykładach funkcjonowania ChRL w ramach organizacji i instytucji multilateralnych. W wyniku przeprowadzonych badań jakościowych i ilościowych, następnie dokonano weryfikacji i falsyfikacji hipotez badawczych z uwzględnieniem przeprowadzonych badań w toku pisania niniejszej rozprawy doktorskiej.

1. Rozdział I. Teoretyczne wymiary „multilateralizmu z chińską charakterystyką”

W ostatnich dekadach aktywność międzynarodowa Chińskiej Republiki Ludowej stała się bezprecedensowa. Dyplomacja Państwa Środka rozpoczęła działania zarówno w wymiarze bilateralnym jak i wielostronnym. Multilateralizm stał się istotnym elementem w budowaniu pozycji ChRL i zabezpieczaniu jej interesów. Z tej perspektywy należy wskazać oficjalne zdefiniowanie problematyki wielostronne współpracy w dokumentach Komunistycznej Partii Chin i przedstawić dyskusje akademickie zarówno te toczące się w Chinach jak i te w międzynarodowym obiegu. W tym świetle podstawowym zagadnieniem dla przedstawionego rozdziału jest teoretyczna identyfikacja multilateralizmu oraz próba określenia cech specyficznych w działaniach chińskich na płaszczyźnie tworzenie forów współpracy wielostronnej.

1.1. Zagadnienie multilateralizmu w dokumentach partyjnych

Pojęcie multilateralizmu w działaniach chińskiej dyplomacji jest stosunkowo nowym zagadnieniem. Po powstaniu Chińskiej Republiki Ludowej preferowano model stosunków dwustronnych co było efektem bipolarnego układu międzynarodowego, ale również dominującego poglądu o pozycji Chin w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Radzieckim. Wraz z ponownym włączeniem Chin do ONZ pogląd, mimo swojej dominującej roli, był jednym z wielu stanowiących o chińskiej polityce zagranicznej.

Od 1949 r., Chiny w swojej polityce zagranicznej opierały się wyłącznie na jednym partnerze – ZSRR. Wyrazem tego był artykuł z „Dzienniku Ludowym” z 30 czerwca 1949 r., gdzie przewodniczący Mao uznał, iż polityka zagraniczna będzie „opierać się na wyłącznie jednym obozie *yi bian dao*[36]. W praktyce nie oznaczało to jedynie współpracy z władzami komunistycznymi w Moskwie, ale całkowite zamrożenie stosunków z Zachodem[37]. Po początkowym zbliżeniu w stosunkach dwustronnych między Związkiem Radzieckim a Chinami – stymulowanym przede wszystkim przez ideologię, nastąpił kryzys. Po śmierci Józefa Stalina a w rezultacie objęciu władzy przez

[36] Jung Chang, J. Halliday, *Mao: The Unknown Story,* Anchor Books, New York 2005., s. 343.
[37] Ibidem.

trzeciego z kolei Sekretarza Generalnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KC KPZR) Nikitę Chruszczowa, stosunki chińsko-rosyjskie ulegały erozji[38]. Działo się tak za sprawą ostrej krytyki Chruszczowa wobec działań Józefa Stalina, a tzw. proces destalinizacji w ZSRR stał się realnym zagrożeniem dla podważenia polityki prowadzonej przez Mao Zedonga i legitymizacji jego władzy w Chinach. W 1957 r., w obliczu obrania odmiennych ścieżek rozwoju ideologii komunistycznej a także wprowadzenia sowieckiej strategii „pokojowego współistnienia", nacelowanej na powolne otwarcie się na Zachód – w tym w szczególności z USA, Komunistyczna Partia Chin powiadomiła Komunistyczną Partię Związku Radzieckiego o odrzuceniu polityki przyjętej przez sowietów[39]. Przez kolejną dekadę – w obliczu reform wewnętrznych Mao, tj. wspomnianego wcześniej Wielkiego Skoku i Rewolucji Kulturalnej – polityka zagraniczna państwa uległa niemal całkowitemu zamrożeniu.

Oprócz rywalizacji z ZSRR istotnym było stworzenie ram do działań chińskich w przestrzeni międzynarodowej. Współpraca ta opiera się na tzw. Pięciu Zasadach Pokojowego Współistnienia, tj. poszanowaniu integralności i suwerenności terytorialnej; wzajemnej nieagresji; nieingerencji w sprawy wewnętrzne drugiej strony; równości i współpracy dla obopólnych korzyści oraz pokojowym współistnieniu[40].

Niewątpliwie kwestie postrzegania spraw międzynarodowych w tym kwestii wielostronnej współpracy były silnie determinowane przez politykę wewnętrzna. Zmiany kursu ideologicznego wpływały na politykę zagraniczną. W okresie „maoistowskim" masowe kampanie mobilizacji społeczeństwa w Chinach doprowadziła do promocji swej rewolucyjnej polityki zagranicznej. Większość badaczy wskazuje na Wielki Skok Naprzód z 1958 r., a także wczesną fazę „rewolucji kulturalnej" (1966-68) jako źródło rewolucyjnego izolacjonizmu Chin w polityce zagranicznej państwa[41]. W okresie „maoistowskim" wyraźny był wpływ ideologii na praktykę chińskiej polityki zagranicznej. Ideologia ta składa się z trzech głównych elementów: 1) marksistowskiej walki klas; 2) leninowskiego rozumienia imperializmu oraz 3) maoistowskiej teorii sprzeczności[42]. W praktyce, te trzy elementy były nierozłączne, bowiem, jak

[38] M. C. Oksenberg, *Policy Making under Mao Tse-tung, 1949-1968,* "Comparative Politics" 1971, vol. 3. no. 3., s. 330.
[39] L. M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World,* Princeton University Press 2008, s. 47.
[40] D. Mierzejewski, *Między pragmatyzmem a konfucjańską moralnością. Dezideologizacja retoryki chińskiej polityki zagranicznej w okresie reform,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2013, s. 18.
[41] M. Yahuda, *Towards the End of Isolationism. China's Foreign Policy after Mao,* Macmillan Press, Hongkong 1983, s. 17-18.
[42] Young Mun Kim, *The Role of Ideology in Chinese Foreign Policy,* "The Journal of East Asian

wskazywano, międzynarodowa walka klas rodzi imperializm, który staje się dominującą sprzecznością między narodami. Ideologia sama w sobie jest stała w czasie, mając wpływ zarówno na politykę wewnętrzną i zagraniczną. Istnieje jednak wzajemne oddziaływanie pomiędzy stałą ideologią a konsekwentnie zmieniającym się środowiskiem międzynarodowym, której rezultatem jest teoria, która ma bezpośredni wpływ na politykę zagraniczną ChRL. Dzięki temu można wyróżnić główne okresy w ewolucji tejże teorii, która koresponduje do różnych konfiguracji systemu międzynarodowego. To potwierdza tezę, iż pomimo faktu, że chińska polityka zagraniczna jest zarządzana poprzez dobrze zdefiniowaną ideologię, nie jest ona dogmatyczna. Skonfrontowana ze zmianą w korelacji głównych sił na arenie międzynarodowej, stała ideologia generuje stosowne korekty dla teorii i praktyki (a więc ideologia funkcjonuje jako metodologia dla interpretacji i odpowiedzi na zmieniającą się rzeczywistość) powodując jej zmianę w odniesieniu do aktualnej rzeczywistości[43]. Ostatecznie, teoria służy jako plan ramowy, w ramach którego kierownictwo KPCh ocenia i reaguje na określone wydarzenia i wyzwania na arenie międzynarodowej. Teoria zapewnia również rządowi w Pekinie światopogląd, oparty na stałej ideologii odniesionej do istniejących warunków w środowisku międzynarodowym.

Jednak mimo ideologicznego nurtu w chińskiej polityce zagranicznej na uwagę zasługuje pragmatyczny zwrot w polityce względem Stanów Zjednoczonych. Punktem zwrotnym było przyjęcie ChRL do Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1971 r.[44] oraz historyczna wizyta prezydenta USA Richarda Nixona w Chinach w 1972 r.[45] W latach 70. i 80. XX w. skutkowało to zwrotem Chin ku aktywnemu uczestnictwu w organizacjach międzynarodowych o zasięgu globalnym. Późniejsze dołączenie do Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju (IBRD, 1980), Banku Światowego (World Bank, 1980) oraz Międzynarodowego Funduszu Walutowego (International Monetary Fund, 1986) świadczyło o przywiązywaniu coraz większej wagi do multilateralnego prowadzenia polityki zagranicznej państwa[46].

Te działania realizowały podstawowy cel ChRL tj. do ochronę przed zagrożeniami płynącymi z zewnątrz. Po zakończeniu „rewolucji kulturalnej" otworzono nowy rozdział w chińskiej polityce zagranicznej wiążący się z otwarciem i reformami

Affairs"1981, vol. 1, no. 1, s. 180.

[43] Ibidem, s. 181.

[44] M. Yahuda, *China, the United Nations, and World Order,* "Pacific Affairs" 1980, s. 544.

[45] G. Warner, *Nixon, Kissinger and the rapprochement, "*International Affairs" 2007, vol.83, s. 775.

[46] M. Burdelski, W. J. Dziak, *Republika Chińska na Tajwanie a ONZ,* Toruń 1998, s. 14.

politycznymi. Mimo zagrożeń zewnętrznych opartych m.in. na kontynuacji udzielania amerykańskich gwarancji bezpieczeństwa dla Tajwanu, ChRL wyrzekła się sojuszy na rzecz polityki niezależnej *(duli zizhu waijiao zhengce)* w 1982 r. Po dojściu do władzy Michaiła Gorbaczowa w 1985 r., co mogło prowadzić do stworzenia aliansu z ZSRR, Deng Xiaoping nadal wyrażał swą niechęć do zawierania strategicznych i wielostronnych sojuszy, twierdząc, iż Chiny nadal są świadome swoich ograniczeń, unikając tym samym gry w „strategiczny trójkąt". Uniknięcie „strategicznego trójkąta", łączącego Chiny, USA oraz ZSRR pozwoliło na realizację idei „pokojowego rozwoju", później „pokojowego wzrostu" oraz próby kreowania „harmonijnego świata"[47]. Zasadnicza zmiana polityki nastąpiła w 1986 r., kiedy ChRL rozpoczęła swoją drogę w kierunku regionalnego multilateralizmu, przystępując do Asian Development Bank. W tym okresie, w przekonaniu kierownictwa ChRL, państwa rozwijające się zaczęły wyłaniać się jako międzynarodowa siła na rzecz pokoju i stabilności, która będzie działać w imieniu Chin, bez konieczności odgrywania przez nie wiodącej roli[48]. W konsekwencji podjętych reform chińska dyplomacja rozpoczęła promowanie współpracy pomiędzy państwami rozwijającymi się, tzw. globalnego południa; współpraca Południe-Południe (*South-South Cooperation*). Format współpracy państw globalnego południa rozpoczął się w latach 50. XX w. Niniejszy format można ogólnie zdefiniować jako współpracę na poziomie dwustronnym, wielostronnym, regionalnym lub międzyregionalnym. Jej inicjatorem, organizatorem i zarządcą jest grupa państw rozwijających się w celu promocji rozwoju politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego i naukowego[49]. Należy zwrócić uwagę, że odnosi się ona do pomocy rozwojowej udzielanej przez państwa rozwijające się dla innych państw o podobnym statusie.

Dopiero jednak upadek ZSRR i analiza sytuacji międzynarodowej stanowiły o zmianie percepcji i roli multilateralnych porozumień w polityce chińskiej[50]. Sytuacja izolacji Chin przez Zachód po masakrze na Placu Tiananmen zmusiła władze w Pekinie do spojrzenia na stosunki międzynarodowe w szerszej perspektywie. W celu otwarcia i

[47] F. Gaenssmantel, *Chinese Diplomacy towards the EU: Grand Vision but Hard to Manage,* "The Hague Journal of Duplomacy" 2010, vol. 5, s. 381.
[48] R. C. Hughes, *Nationalism and multilateralism in Chinese foreign policy: implications for Southeast Asia*, "The Pacific review" 2005, vol. 18, s. 119-135.
[49] Meibo Huang, *Introduction: South-South Cooperation and Chinese Foreign Aid,* [w:] South-South Cooperation and Chinese Foreign Aid, Meibo Huang, Xiuli Xu, Xiaojing Mao (red.), Palgrave Macmillan 2019, s. 1.
[50] M. Lubina, *Rozłam radziecko-chiński. Przyczyny, przebieg, skutki,* [w:] R. Król-Mazur, M. Lubina (red.), *„Na wschód od linii Curzona. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi*", Wydawnictwo Akademicka, Kraków 2014, s. 257.

uniknięcia totalnej izolacji wykorzystano kanały dyplomatyczne w Pjongjangu i Islamabadzie. Zasadniczo w referatach partyjnych od 1992 r. nie odwoływano się stricte do multilateralizmu *(duobian zhuyi).* W referacie Jiang Zemina podczas XIV Zjazdu OZPL pojawiła się wzmianka o wielobiegunowości (*duojihua).* Ówczesny sekretarz generalny ChRL mówił o upadku świata bipolarnego oraz rozwoju wielobiegunowego kierunku[51]. W referacie Jiang Zemina zawarły się również wzmianki o możliwym pokojowym środowisku w perspektywie długookresowej, co miało stanowić okoliczność sprzyjającą dla rozwoju ChRL. Dostrzeżono również pogłębiającą się konkurencję gospodarczą oraz przepaść gospodarczą pomiędzy globalnym Południem a Północą[52].

Zmiana koncepcji realizowania polityki zagranicznej państwa jest nieodzownie związana z zerwaniem z „kompleksem ofiary" oraz „wiekiem upokorzeń" *(bainian guochi)*, o którym w czasie swego przemówienia podczas XVI Zjazdu wspominał ówczesny przewodniczący ChRL Jiang Zemin[53]. Pomimo dołączenia do wielu organizacji oraz inicjowania współpracy międzynarodowej, fundamentem działań chińskiej dyplomacji w latach 90. XX w. nadal pozostawały działania bilateralne, opierające się w szczególności na relacjach ze Stanami Zjednoczonymi, Unią Europejską oraz Federacją Rosyjską. Podstawowym zadaniem chińskiej polityki zagranicznej w odniesieniu do USA pozostawała dyplomacja peryferyjna *(zhoubian waijiao)*, która ukierunkowana była została na bliższą współpracę państw graniczących z Chińską Republiką Ludową. Coraz większy nacisk na relacje z państwami sąsiadującymi znalazł odzwierciedlenie w przejściu z tradycyjnej strategii *mulin you hao* (poprawne sąsiedztwo i przyjaźń) do bardziej proaktywnej roli *youlin, anlin, fulin* (przyczynienie się do tworzenia przyjaznego środowiska, stabilności i pokoju), starając się uczestniczyć w kreowaniu dobrobytu sąsiadujących państw[54]. Ponadto w 1997 r. w wypowiedzi ministra spraw zagranicznych Qian Qichena, zobowiązano się do przyjęcia aktywnej roli w dyplomacji multilateralnej[55]. Praktyczne przyjęcie multilateralizmu było zatem możliwe dzięki wprowadzeniu teorii Deng Xiaopinga i otwarciu się na świat po 1978 r., a także implementacji zasady trzech reprezentacji Jiang Zemina, bowiem zimnowojenna polityka Mao dotycząca „dwóch obozów" oraz przeciwstawianie się imperializmowi i

[51] Jiang Zemin mówił o bipolarnym wzorze/schemacie [*liangji geju* 两极格局]
[52] Ibidem.
[53] D. Mierzejewski, *Między pragmatyzmem…, op. cit.,* s. 189.
[54] Joseph Yu-shek Cheng, op. cit., s. 19.
[55] *Opening Statement By H.E. Mr. Qian Qichen Vice Premier and Minister of Foreign Affairs of China,*28 lipca 1997, Association of Southeast Asian Nations, https://asean.org/opening-statement-by-h-e-mr-qian-qichen-vice-premier-and-minister-of-foreign-affairs-of-china/ [dostęp: 20.03.2022]

rewizjonizmowi odrzucała multilateralizm w jego nominalnym brzmieniu.

W tym kontekście należy omówić praktyczne działania dyplomacji chińskiej w tym okresie. Pierwszym formatem wielostronnym zawiązanym z inicjatywy Chińskiej Republiki Ludowej była Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW). Chińska dyplomacja – pod argumentem zwalczania „trzech wrogich sił" tj. terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu, rozpoznanych w Azji Centralnej, a zagrażających zachodniemu regionowi autonomicznemu Xinjiang – zainicjowała utworzenie SOW[56]. Zainicjowanie SOW poprzez "Szanghajską Piątkę" przez ChRL stanowiło przełom w podejściu Państwa Środka do koncepcji multilateralizmu, ponieważ była to pierwsza i jedyna instytucja wielostronna w całości wspierana finansowo przez Chiny. Chiny przejęły inicjatywę w zaproponowaniu stopniowej instytucjonalizacji organizacji a także zapewnienie silnego wsparcia finansowego w celu rozwoju nowego rodzaju orientacji współpracy międzynarodowej, która miała za zadanie zorganizowanie współpracy gospodarczej i bezpieczeństwa. Pomimo rosnącego ryzyka wspierania niestabilnych reżimów autorytarnych w regionie, których upadek mógł zagrozić istnieniu SOW w regionie, należy uznać, iż zainicjowanie tejże organizacji było udanym przykładem rozwoju chińskiego *soft-power* w Azji Środkowej[57]. Proces formowania się – jak się okazało przyszłej SOW – rozpoczął się zaraz po upadku Związku Sowieckiego w 1991 r. Chiny dostrzegły potencjał współpracy z Kazachstanem, Tadżykistanem, Kirgistanem, Turkmenistanem oraz Uzbekistanem w kontekście utrzymania bezpieczeństwa wzdłuż zachodniej granicy państwa, ale także promowanie rozwoju gospodarczego Chin Zachodnich – głównie w kontekście dywersyfikacji chińskiego importu surowców odnawialnych[58]. Sama SOW powstała w procesie dalszego rozwoju współpracy w ramach tzw. „Szanghajskiej Piątki" zainicjowanej w 1996 r. (Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Rosja, Tadżykistan). W 2000 r., w trakcie 5. szczytu „Szanghajskiej Piątki" w Dushanbe, przewodniczący Jiang Zemin zaproponował utworzenie corocznych szczytów wraz ze zinstytucjonalizowanym mechanizmem współpracy regionalnej. Po dołączeniu szóstego stałego członka – Uzbekistanu, SOW została oficjalnie zawiązana 15 czerwca 2001 r.[59] a Afganistan, Indie, Iran, Mongolia oraz Pakistan stały się obserwatorami organizacji, natomiast od 2017 r. Indie i Pakistan zostały jej stałymi członkami. Pomimo

[56] Jing Dong Yuan, *China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO),* "Journal of Contemporary China" 2010, vol.19(67), s. 856.
[57] Joseph Yu-shek Cheng, op.cit., s. 19-20.
[58] Ibidem, s. 357-359.
[59] Ibidem, s. 367.

faktu, iż Rosja stanowi dominującą potęgę regionalną w regionie Azji Centralnej, Chiny – przy boku USA oraz UE – stanowią realną alternatywę dla rozwoju gospodarczego dla wybranych członków Wspólnoty Niepodległych Państw[60]. SOW dla Chińskiej Republiki Ludowej stanowi zatem element równoważenia wpływów mocarstw w najbliższym sąsiedztwie. Rozwój współpracy w ramach SOW stanowi dla Chin również zaplecze surowcowe a także – w kontekście polityki wewnętrznej – element bezpieczeństwa, stabilizujący napiętą sytuację w zachodnich prowincjach Chin – przede wszystkim Xinjiangu[61]. Utworzenie Szanghajskiej Organizacji Współpracy było odpowiedzią na konieczność zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa północno-zachodniej granicy Chin a terroryzm, separatyzm i ekstremizm religijny został scharakteryzowany jako nowe zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Bez międzynarodowej współpracy, skuteczna walka z powyższymi wyzwaniami stawała się niemożliwa. Te czynniki zostały zaliczone jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Chin, stanowiąc również zagrożenie dla innych krajów Azji Środkowej i Rosji. W obliczu wspólnego wyzwania, wyniknęła realna potrzeba współpracy międzynarodowej. W odpowiedzi na wyżej wskazane zagrożenia zdecydowano 15 czerwca 2001 r., o podpisaniu Konwencji Szanghajskiej w sprawie zwalczania terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu, tworząc globalną definicję terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu oraz zaproponowano współpracę w celu zwalczania „trzech zagrożeń". W konsekwencji, 14 września 2001 r. w Ałmatach, premierzy sześciu krajów podpisali protokół ustaleń w sprawie podstawowych celów i kierunków regionalnej współpracy gospodarczej między państwami członkowskimi Szanghajskiej Organizacji Współpracy oraz implementacji ułatwień handlu i inwestycji[62].

W czerwcu 2002 r. w trakcie szczytu SOW w Petersburgu podpisano umowę państw członkowskich w sprawie regionalnych agencji antyterrorystycznych. W październiku 2002 r. Chiny i Kirgistan przeprowadziły pierwsze dwustronne wspólne wojskowe ćwiczenia antyterrorystyczne w ramach Szanghajskiej Organizacji

[60] C. Michel, *It's Official: India and Pakistan Join Shanghai Cooperation Organization,* 12 czerwca 2017, The Diplomat, https://thediplomat.com/2017/06/its-official-india-and-pakistan-join-shanghai-cooperation-organization/ [dostęp: 07.02.2020].
[61] Chien-peng Chung, *The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia,* "The China Quarterly" 2004, no. 180, s. 995
[62] *The memorandum between the governments of the State Parties of the Shanghai Cooperation Organization of main objectives and the directions of regional economic cooperation and start of process on creating favorable conditions in the field of trade and investments,* CIS Legislation, https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3861 [dostęp: 07.02.2020].

Współpracy[63]. W 2002 r. kraje członkowskie z powodzeniem uruchomiły mechanizm koordynacyjny na poziomie ministerstw gospodarki, handlu oraz transportu, rozpoczynając poszukiwania płaszczyzny nawiązania pragmatycznej współpracy w dziedzinie handlu, inwestycji, transportu i energetyki. Następnie, 23 września 2003 r. premierzy państw członkowskich SOW przyjęli zarys wielostronnej współpracy gospodarczej i handlowej w ramach Organizacji, która wyraźnie określa priorytetowe obszary, główne zadania i mechanizmy wdrażania współpracy gospodarczej i handlowej[64]. Chiny w ramach SOW starały się zdywersyfikować źródła importu energii, co miało strategiczne znaczenie dla Chin, które nadal pozostają coraz bardziej zależne od importu ropy naftowej. Ponadto struktura ekonomiczna czterech krajów Azji Środkowej niewiele różni się od struktury zachodnich Chin, których rozwój jest jednym z priorytetów polityki wewnętrznej państwa. W tym kontekście SOW nie tylko zapewnia Chinom mechanizm realizacji wspomnianych wyżej korzyści bezpieczeństwa narodowego i ekonomicznego, ale także zapewnia Chinom platformę do realizacji nowej koncepcji bezpieczeństwa, co należy zaliczyć jako sukces chińskiej dyplomacji w zakresie działania multilateralnego w regionie Azji Wschodniej.

Wraz z coraz większym zaangażowaniem gospodarczym, presja na tworzenie i uczestnictwo w międzynarodowych forach wielostronnych wewnątrz Chin nieustannie rosła. W tym kontekście należy podkreślić, iż podczas XVII Zjazdu KC KPCh w raporcie Hu Jintao zawarł nową koncepcję opierającą się o pięć wymiarów harmonijnego świata: 1) wzajemny szacunek polityczny i konsultacje na równych prawach we wspólnych wysiłkach na rzecz promocji demokracji w stosunkach międzynarodowych; 2) oparcie współpracy ekonomicznej na mocnych stronach aktorów sceny międzynarodowej w celu promocji globalizacji gospodarczej w idącej w kierunku zrównoważonego rozwoju, korzyści i postępu, którego beneficjentami są wszystkie strony; 3) współpraca kulturalna na zasadzie obopólnej nauki w celu szukania wspólnych płaszczyzn współpracy, odrzucając różnice kulturowe; 4) współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa oparta na zaufaniu i dalszym wzmacnianiu współpracy; 5) kwestie środowiska naturalnego powinny zostać rozwiązywane w ramach współpracy międzynarodowej[65].

[63] *A quick guide to SCO and its military cooperation,* 5 czerwca 2018, Rada Państwa ChRL, http://www.scio.gov.cn/32618/Document/1630694/1630694.htm [dostęp: 08.02.2020].
[64] A. J. Bailes, et al., *The Shanghai Cooperation Organization,* "SIPRI Policy Papers" 2007, No. 17, s. 26
[65] *Full text of Hu Jintao's report at 18th Party Congress,* 19 listopada 2012, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cena//eng/sgxw/t990641.htm [dostęp: 09.02.2020].

W referacie na XVIII Zjeździe KC KPCh przewodniczący Chińskiej Republiki Ludowej nakreślił główne zasady chińskiej polityki zagranicznej, do których zalicza się: 1) promocję współpracy z innymi krajami na wszystkich płaszczyznach w oparciu o pięć zasad pokojowego współistnienia; 2) udział w rozwiązywaniu globalnych wyzwań poprzez wspieranie działań ONZ, G20, SOW, BRICS oraz innych organizacji multilateralnych; 3) opowiadanie się za pokojowym rozstrzyganiem sporów międzynarodowych i regionalnych, odrzucanie wszelkich form hegemonizmu i polityki władzy oraz powstrzymywanie się od ingerowania w wewnętrzne sprawy innych krajów; 4) zachęcanie uczestników areny międzynarodowej do dyplomacji publicznej oraz wymiany międzyludzkiej i kulturalnej[66].

Analizując referaty przewodniczącego Hu Jintao należy stwierdzić, iż multilateralizm stał się elementem spajającym realizację międzynarodowych interesów ChRL na arenie międzynarodowej, zwłaszcza na poziomie regionalnym. Wybór multilateralizmu nad wielobiegunowością w chińskiej dyplomacji *(multipolarity; duojihua)* tłumaczy również fakt pozytywnej konotacji słowa i koncepcji „multilateralizm". Nie implikuje ona bowiem wprost starcia się dwóch lub kilku biegunów. W tym kontekście należy zaznaczyć, iż jedną z najważniejszych zasad chińskiej polityki zagranicznej w ujęciu globalnym jest uniknięcie bezpośredniego starcia z USA, na którejkolwiek z płaszczyzn stosunków międzynarodowych[67]. Termin ten jest również bardziej związany z globalizacją gospodarczą niż polityką równowagi sił a także oznacza zaangażowanie Chin w porządek światowy a nie podważanie go w sposób fundamentalny. Celem niniejszego było kreowanie ChRL jako odpowiedzialnego mocarstwa promującego ideę zinstytucjonalizowanego porządku regionalnego lub globalnego, w którym odgrywałby główną rolę we współpracy z pozostałymi mocarstwami. Multilateralizm stał się również narzędziem powstrzymywania hegemonii USA i w tym kontekście stał się ważnym narzędziem chińskiej praktyki bezpieczeństwa regionalnego[68]. Powodem znacznego zainteresowania Pekinu multilateralizmem należy doszukiwać się zatem we współzależności wytworzonej przez procesy globalizacji gospodarczej. Globalizacja gospodarcza stała się motywacją dla odnowienia stosunków dyplomatycznych z państwami regionu, ale także z zachodnimi mocarstwami. Chiny

[66] Yanran Xu, *China's strategic partnerships in Latin America. Case studies of China's Oil Diplomacy in Argentina, Brazil, Mexico, and Venezuela, 1991-2015,* Lexington Books 2017, s. 23-24.
[67] A. Battacharya, *China's Disource on Regionalism: What it means for India,* "Asia-Pacific Review" 2010, vol. 17, no. 1, s. 104.
[68] Ibidem, s. 105.

dostosowując się do globalnej współzależności, projektowały swój dalszy wzrost w oparciu o tzw. „twardą siłę" (*hard power),* ale również komponent nazwany „płynną siłą" (*smooth power)*, przejawiając tendencję do udzielania pomocy finansowej krajom globalnego południa, szczególnie w Afryce i Ameryce Łacińskiej[69]. Stanowiło to dobrą okazję do rozwoju kolejnego komponentu, tzw. „miękkiej siły" (*soft power)*, realizującego się m.in. poprzez ustanawianie Instytutów Konfucjusza w krajach rozwijających się a przyjmujących chińską pomoc finansową, będąc nakierowanym przede wszystkim na zwiększenie atrakcyjności chińskiej kultury i ociepleniu wizerunku Chin.

Przewodniczący Xi Jinping podtrzymał podążanie Chin poprzez ścieżkę „pokojowego rozwoju", wskazując tym samym, iż dalszy wzrost Chin możliwy jest tylko przy zachowaniu pokojowych środków i współpracy na zasadzie obopólnych korzyści *win-win.* W tym zakresie należy podkreślić, iż strategia „pięciu zasad pokojowego współistnienia" epoki Mao Zedonga jest nadal realizowana, niemniej należy mieć również świadomość o pozornej ciągłości niektórych sloganów partyjnych, które bezpośrednio wpływają na formowaną przez Pekin politykę zagraniczną[70]. Koncepcja „harmonijnego świata" zaproponowana przez Hu Jintao nie znajduje odwołania w obecnej retoryce przewodniczącego Xi Jinpinga. Zamiast tego, Xi przedstawił koncepcję „chińskiego snu" (*zhongguo meng* na wzór *american dream),* co samo w sobie oznacza stosowanie bardziej agresywnej polityki zagranicznej nacelowanej na realizację określonych celów[71]. Przewodniczący Xi postrzega współpracę międzynarodową jako element chińskiej strategii dyplomatycznej, gdzie wspólny, globalny rozwój jest wskazywany za jeden z podstawowych celów. Według Julii C. Strauss, takie podejście do współpracy międzynarodowej wskazuje na komplementarną i komparatywną przewagę podziału pracy, lecz chińska dyplomacja nie mówi o tym wprost[72].

Kwestie związane z wielostronną współpracą podnoszone były również przez Xi Jinpinga podczas przemówienia w trakcie Boao Forum For Asia, gdzie 7 kwietnia 2013 mówił o wspólnym rozwoju jako podstawie zrównoważonego rozwoju na świecie,

[69] Ibidem, s. 24.
[70] Xi Jinping, *Carry Forward the Five Principles of Peaceful Coexistence To Build a Better World Through Win-Win Cooperation,* 1 lipca 2014, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/201407/t20140701_678184.html [dostęp: 10.02.2020].
[71] B. Góralczyk, *Geostrategia Xi Jinpinga – od skromności do globalnej asertywności,* „Gdańskie Studia Azji Wschodniej" 2017, s. 38.
[72] J. C. Strauss, *Framing and Claiming: Contemporary Globalization and 'Going Out' in China's Rhetoric Towards Latin America,* "The China Quarterly" 2012, vol. 209, s. 145.

przedstawiając cztery postulaty w kontekście osiągnięcia tego celu[73]. Po pierwsze, kraje „powinny mieć odwagę zmieniać się i wykazywać kreatywność" (*yongyu biangge chuangxin)*; po drugie, kraje powinny sprzymierzyć się w obronie globalnego pokoju (*tongxin weihu heping*); po trzecie, kraje powinny podjąć wysiłki na rzecz promowania współpracy (*zhuoli tuijin hezuo*); po czwarte, kraje powinny przestrzegać polityki otwartości i sprzyjać włączeniu społecznemu - inkluzywności (*jianchi kaifang baorong*)[74]. Przewodniczący ChRL podkreślił przy tym, że żaden kraj nie może osiągnąć zrównoważonego rozwoju bez rozwoju pozostałych państw i regionów na całym świecie. Preferowane przez chińską dyplomację ustanawianie partnerstw strategicznych w oczach chińskiej dyplomacji ma zachęcić partnerów do współpracy i wzajemnego szacunku, który jest korzystny dla wszystkich stron. Stanowi to o bezprecedensowym akcie przyjmowania odpowiedzialności i prowadzenia aktywnej polityki zagranicznej wspierającej chińskie interesy na arenie międzynarodowej. Rosnący potencjał gospodarczy ChRL rośnie wprost proporcjonalnie do chęci kształtowania międzynarodowego dyskursu i wyznaczania nowych standardów w stosunkach międzynarodowych[75]. Wobec powyższego należy stwierdzić, iż imperatyw ekonomiczny pozostaje najważniejszym komponentem w kwestii aktywnego poszukiwania współpracy międzynarodowej.

W kontekście zaangażowania Chińskiej Republiki Ludowej w procesy multilateralne, początkowo najbardziej widoczne było to w regionie Azji Wschodniej, gdzie Chiny stały się uczestnikiem forów i instytucji współpracy międzynarodowej, tj. ASEAN+ Chiny, East Asia Summit (EAS) czy Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)[76]. Istotne znaczenie w tym względzie miał kryzys finansowy z 1997 r. Dalsze nasilenie działań multilateralnych było skutkiem ocen po kryzysie gospodarczym z 2008 r., po którym uznano, że dla Chin nastąpił okres strategicznej szansy. Uczestnictwo Chin w tychże organizacjach było i jest balansowane przez inne siły gospodarcze i polityczne, m.in. przez Indie czy Federację Rosyjską. Na przestrzeni lat Chiny zaproponowały klika multilateralnych formatów współpracy międzynarodowej w których - formalnie lub nieformalnie - przyjmują rolę lidera, m.in. FOCAC (China-Africa Cooperation), China-

[73] *Full text of Xi Jinping's speech at opening ceremony of Boao Forum,* 8 kwietnia 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cefj//eng/xw/t1029015.htm [dostęp: 10.02.2020].
[74] Yanran Xu, op. cit., s. 25-26.
[75] Ibidem, s. 26.
[76] Dingding Chen, *After APEC, East Asia Summit, and G20, China Emerges a Global Leader*, 17 listopada 2014, The Diplomat, https://thediplomat.com/2014/11/after-apec-east-asia-summit-and-g20-china-emerges-a-global-leader/ [dostęp: 12.02.2020].

CELAC Forum (China-Community of Latin American and Caribbean States) czy mechanizm współpracy Chiny-Europa Środkowo-Wschodnia 17+1 (China-CEEC)[77]. Jak wcześniej wspomniano, po zakończeniu zimnej wojny Chiny stopniowo dostosowywały swą politykę zagraniczną w kontekście zwiększania swego udziału w globalnych i regionalnych procesach multilateralnych. Spowodowało to również nasilenie interakcji między Chinami a krajami sąsiadującymi. Chociaż większość sąsiadujących z Chinami krajów nadal utrzymywała bliskie stosunki wojskowe i polityczne ze Stanami Zjednoczonymi, wyrażały poparcie na włączenie Chin do ram współpracy regionalnej, takich jak Forum Regionalne ASEAN. Dzięki temu Chiny były zdolne do uczestnictwa w procesach multilateralnych w otaczających je obszarach. Należy natomiast zaznaczyć, iż bilateralizm nadal pozostał dominującą częścią chińskiej strategii bezpieczeństwa peryferyjnego, biorąc pod uwagę zmiany w otoczeniu regionalnym i ogólną koncepcję bezpieczeństwa Chin.

1.2. Definiowanie chińskiego multilateralizmu w dyskursie międzynarodowym

Zgodnie z klasyczną definicją multilateralizmu przedstawioną przez Roberta Keohane'a, pojęcie to definiowane jest jako koordynacja polityk krajowych w grupach trzech lub więcej państw poprzez ustalenia ad-hoc lub poprzez wykorzystanie środków instytucjonalnych[78]. Powyższa definicja jest również powiązana z teoriami Williama Diebolda i Johna Gerarda Ruggie, którzy wprowadzili podział multilateralizmu na odpowiednio – formalny lub faktyczny oraz normatywny lub jakościowy. W tej koncepcji kluczowymi wartościami multilateralizmu, które mają ją odróżniać od innych teorii stosunków międzynarodowych są[79]: ogólne zasady postępowania *(generalised principles of conduct)*[80]*,* niepodzielność *(indivisiblity)*[81] oraz rozproszona wzajemność *(diffuse*

[77] *Section 2: The China Model: Return of The Middle Kingdom,* Report of U.S.-China Economic and Security Review Commission, https://www.uscc.gov/sites/default/files/2020-12/Chapter_1_Section_2--The_China_Model-Return_of_the_Middle_Kingdom.pdf [dostęp: 12.02.2020].
[78] R. O. Keohane, *Multilateralism: an agenda for research,* "International Journal" 1990, vol. 45. no. 4., s. 731.
[79] J. G. Ruggie, *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form,* Columbia University Press, New York 1993, s. 479.
[80] Trzy lub więcej państw podejmuje współpracę wielostronną, gdy stosunki między nimi opierają się na zasadach określających „właściwe postępowanie w przypadku szeregu działań, bez względu na partykularne interesy stron" (Ruggie 1992).
[81] Multilateralizm opiera się na szczególnej konstrukcji społecznej: niepodzielności. Może przybierać różne formy, ale we wszystkich przypadkach stanowi „zakres (zarówno geograficzny, jak i funkcjonalny), na

reciprocity) [82] . Jednak najważniejszym z punktu widzenia rozważań podjętych w doktoracie jest podział wprowadzony przez Kennetha S. Donahue i Thierriego Warina[83], gdzie wskazuje się dwuaspektowy podział multilateralizmu[84]. Pierwszym z nich jest twardy multilateralizm (*hard*), w którym wszyscy członkowie mają równy dostęp do informacji i niezależnie uczestniczą w procesie decyzyjnym. Drugim z nich jest tzw. miękki multilateralizm, którego charakterystyką jest tzw. „wzajemny bilateralizm" i zachodzi on wówczas, kiedy państwo-dawca domaga się pewnych ustępstw ze strony państwa-biorcy w zamian za udzieloną pomoc. Warto nadmienić, iż Donahue i Warin wykorzystują teorię konstruktywistyczną przy określaniu bilateralnej bądź multilateralnej strategii polityki państwa. Multilateralizm może być środkiem, narzędziem lub strategią pozwalającą osiągnąć cele, takie jak efektywne zarządzanie, kontrola migracji lub liberalizacja gospodarcza[85]. Międzynarodowe interpretacje multilateralizmu koncentrują się na jego trzech nieodłącznych wymiarach: 1) ważności jego zasad; 2) inkluzywności stron zaangażowanych oraz 3) dobrowolności współpracy, która jest zinstytucjonalizowana[86].

Jak zauważają Greg Austin i Yongjin Zhang w pracy zbiorowej „Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy", uczestnictwo Chin w organizacjach międzynarodowych na przestrzeni lat nauczyło Państwo Środka sprawnego poruszania się w przestrzeni międzynarodowej. Przede wszystkim, Chiny zdały sobie sprawę, iż uczestnictwo w organizacjach międzynarodowych zarówno podkreślało jak i ograniczało suwerenność państwa. Chiny nadal są w ciągłym procesie uczenia się reguł współpracy międzynarodowej, uwzględniając swoje międzynarodowe ambicje, często zmieniając percepcję oraz wykorzystując unikalne dla Chin perspektywy współpracy. Chiny

który rozkładają się koszty i korzyści", gdy podejmowane są działania, które wpływają na kolektywność (Caporaso 1992). Na przykład pokój jest zwykle uważany za niepodzielny w systemie bezpieczeństwa zbiorowego.

[82] Członkowie kolektywu oczekują „równoważności korzyści w ujęciu łącznym i w czasie" (Ruggie 1992). Rozproszona wzajemność stanowi podstawę hipotezy, że multilateralizm pomaga rozwiązywać problemy koordynacji, w przypadku których koszty transakcji są wysokie, a państwa są w większości obojętne na wyniki. Rozproszona wzajemność pomaga również wyjaśnić, dlaczego potężne państwa, chociaż niezmiennie wybierają instytucje, które służą ich interesom, mogą uznać, że ustalenia wielostronne stają się dla nich bardziej atrakcyjne, ponieważ są bardziej przyszłościowe.

[83] I. Jati, *Bilateral and Multilateral Approach of the United States and China Towards ASEAN,* "Global & Strategis" 2018, vol. 12, no. 1, s. 42.

[84] Donahue i Warin dokonali również dwuaspektowego podziału stosunków dwustronnych na: 1) wzajemny bilateralizm obejmujący przypadki uzgodnień *quid pro quo* między dwoma państwami. 2) bilateralizm będący bezpośrednim związkiem między państwami w charakterze dawcy i biorcy, bez zobowiązania biorcy wobec dawcy.

[85] C. Bouchard., J. Peterson, *Conceptualising Multilateralism. Can We All Just Get Along?,* Mercury 2011, s. 9.

[86] Ibidem, s. 10.

nauczyły się brać odpowiedzialność za swoją rolę w organizacjach międzynarodowych a także czerpać korzyści z bycia pojmowanym jako odpowiedzialny członek tychże. Chiny – nierzadko kosztem polityki wewnętrznej – kontynuują wsparcie środowiska międzynarodowego i norm globalnych, ponieważ władze w Pekinie zdają sobie sprawę, iż „świat potrzebuje Chin tak samo jak Chiny potrzebują świata”[87].

Współczesny multilateralizm według Margaret E. Keck i Kathryn Sikkink dotyczy również aktorów niepaństwowych. Między innymi wyróżnia się korporacje międzynarodowe, organizacje pozarządowe i sekretariaty organizacji międzynarodowych, które wymuszają na państwach podjęcie multilateralnych zobowiązań lub same do nich przystępują[88]. Przykładem tego może być włączenie Unii Europejskiej jako wspólnoty państw w ramy G20 czy zobowiązanie International Air Transport Association[89].

Niezależnie od zaangażowanych podmiotów powstaje pytanie, jakie są przesłanki wskazujące na skuteczność działań wielostronnych? Lisa Martin zauważa, że organizacje wielostronne różnią się zarówno stopniem skuteczności, jak i instytucjonalizacji, „z których ten pierwszy może być silny, a drugi słaby”[90]. Organizacje wielostronne mogą być także forami, na których aktorzy postępują się zgodnie z zasadami multilateralizmu: przykładem takiego stanu rzeczy może być przyjęcie i działalność Chin w ramach WTO.

Jedną z teorii multilateralizmu, która ma zastosowanie podczas analizy aktywności Chińskiej Republiki Ludowej w ramach współpracy międzynarodowej jest teoria „zakwestionowanego multilateralizmu” (*constested multilateralizm)* zaproponowana przez autora tradycyjnej teorii multilateralizmu Roberta O. Keohane’a oraz Julię C. Morse[91]. Występują trzy podstawowe kryteria, które opisują sytuację, w której może dojść do powstania „zakwestionowanego multilateralizmu”:

1. występowanie instytucji lub organizacji multilateralnej w określonym obszarze współpracy międzynarodowej (gospodarka, sprawy społeczne etc.), posiadająca określony cel oraz ustalone zasady a także zinstytucjonalizowaną praktykę;

[87] Yongjin Zhang, G. Austin (red.), *Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy,* Australian National University Press, 2013, s. 12.
[88] M. E. Keck, K. Sikkink, *Transnational advocacy networks in international and regional politics,* “International Social Science Journal” 1999, s. 97.
[89]*Reducing Aviation’s Emissions – IATA Calls for a Global Sectoral Approach,* 24 maja 2009, IATA, https://www.iata.org/en/pressroom/2009-releases/2009-05-24-01/ [dostęp: 10.02.2020].
[90] C. Bouchard., J. Peterson, op. cit., s. 10
[91] J. C. Morse, R. O. Keohane, *Contested multilateralism,*”The Review of International Organizations” 2014, vol 9, issue 4, s. 388.

2. występowanie aktora niezadowolonego z obecnego *status quo* bądź koalicja aktorów ładu międzynarodowego w ramach obecnie istniejących instytucji multilateralnych. Przeniesienie koncentracji swej działalności na instytucję, która stanowi wyzwanie bądź alternatywę dla obecnie istniejących, poprzez stworzenie nowej instytucji multilateralnej bądź dołączenie do już istniejącej;
3. Reguły i model instytucjonalny nowej instytucji multilateralnej stoją w sprzeczności z obecnym *status quo* w ramach pierwotnej instytucji multilateralnej, bądź znacznie zmieniają jej zasady funkcjonowania.[92]

Według Julii C. Morse i Roberta O. Keohane'a, kontestowanie obecnie istniejącej polityki multilateralnej może być wynikiem niezadowolenia z obecnych działań danej instytucji multilateralnej, nacisków wywieranych poprzez społeczeństwo obywatelskie bądź niezdolności państwa do wyegzekwowania własnego stanowiska na arenie międzynarodowej. Utworzenie alternatywnej instytucji międzynarodowej stanowić ma zatem element skutecznego kwestionowania obecnie istniejącej polityki. Globalne mocarstwa są w stanie działać unilateralnie, bilateralne lub wielostronnie, niemniej głównym bodźcem skłaniającym do działania multilateralnego jest pozyskanie nowych zasobów w ramach sojuszu (militarnych, ekonomicznych etc.) lub uzyskanie legitymacji społeczności międzynarodowej potrzebnej do kwestionowania danej polityki wielostronnej. Wynik takiego działania jest co do zasady otwarty, tj. nie ma gwarancji, iż zaproponowany nowy ład międzynarodowy wyprze obecnie panujący, lecz często kwestionowanie obecnego ładu międzynarodowego wiąże się z wprowadzeniem fundamentalnych zmian w praktykach instytucjonalnych lub prowadzi do zmiany podziału władzy między obecnie funkcjonującymi instytucjami[93].

Co kluczowe dla rozważań w dysertacji, „zakwestionowany multilateralizm" odnosi się wyłącznie do sporu pomiędzy różnymi instytucjami multilateralnymi. Przykładem zakwestionowanego multilateralizmu nie są zatem np. sprzeczne rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ ani rozdźwięk w ramach działań Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej – są one wynikiem wewnętrznych sporów w ramach jednej organizacji multilateralnej. Nie kwestionują one zatem multilateralizmu i nie zmieniają jego charakteru. Przykładem zakwestionowanego multilateralizmu będzie natomiast wyrażenie dezaprobaty wobec decyzji podjętej w ramach danej instytucji

[92] Ibidem.
[93] Ibidem.

międzynarodowej zarówno przez podmioty państwowe jak i niepaństwowe, zaproponowanie reformy, która zostanie odrzucona, a następnie dołączenie do już istniejącej lub utworzenie nowej platformy multilateralnej w ramach której reforma zostanie wdrożona[94].

Jednym z elementów, dla których Chińska Republika Ludowa dokonuje działań bi- lub unilateralnych pod parasolem multilateralizmu jest fakt, iż sam multilateralizm według Roberta Kagana może być postrzegany jako „narzędzie dla słabych" (*weapon of the weak)* [95] . W tej koncepcji, państwa mają poszukiwać umów o współpracy wielostronnej, ponieważ same nie są w stanie wyegzekwować własnych interesów, tym samym poszukując pomocy u innych aktorów sceny międzynarodowej. Ponadto, państwa azjatyckie – w tym również Chiny – bacznie przyglądają się procesom rozwiązywania problemów i wyzwań transgranicznych w ramach Unii Europejskiej, niekoniecznie adoptując model instytucjonalny funkcjonujący na Starym Kontynencie. Dzieje się tak ponieważ – w szczególności według chińskich badaczy – europejska integracja od lat utknęła w martwym punkcie[96].

Opinie na temat chińskiego multilateralizmu wyrazili również badacze z Europy Środkowej. Jakub Jakóbowski, zgodnie z definicją zaproponowaną przez R. Keohane'a wskazuje, iż charakterystyka chińskich formatów wielostronnych jest nominalnie multilateralna, ponieważ oferują platformy dla rozmów międzyrządowych i są koordynowane z dość spójnym wzrostem instytucjonalizacji, niemniej w praktyce są one używane do rozwoju stosunków bilateralnych z poszczególnymi państwami formatu[97]. Wobec powyższego, platformy te służą skanalizowaniu relacji między Chinami a wybranymi państwami w sposób dwukierunkowy, aniżeli w wielokierunkowy, co w praktyce prowadzi do wykluczenia zaangażowania w rozmowach i negocjacjach szerszej liczby państw[98]. Idąc dalej, Anastas Vangeli podkreśla wagę terminologii użytej przez przewodniczącego ChRL Xi Jinpinga w 2016 r. w wywiadzie dla czeskiego dziennika *Právo,* gdzie podkreślił znaczenie regionu EŚW dla chińskiej globalnej wizji stosunków międzynarodowych, odwołując się do platformy 16+1 jako „pionierskiej i flagowej wizji multilateralizmu o chińskiej charakterystyce", wskazując na odejście od Zachodniej

[94] Ibidem, s. 389.
[95] C. Bouchard., J. Peterson, op. cit., s. 4
[96] Ibidem.
[97] J. Jakóbowski, *Chinese-led Regional Multilateralism in Central and Eastern Europe, Africa and Latin America: 16+1, FOCAC, and CCF,* "Journal of Contemporary China" 2018, vol 27(113), s. 661.
[98] Ibidem.

interpretacji tego terminu[99]. Dzięki analizie zaprezentowanej przez Marinę Rudyak, powyższa interpretacja znajduje ugruntowanie historyczne[100]. Jednym z głównych sloganów Xi Jinpinga po objęciu władzy w 2013 r. stała się zaprezentowana w 2017 r. podczas Światowego Forum Ekonomicznego wizja budowy „wspólnoty ze wspólną przyszłością dla ludzkości" (*renlei mingyun gongtongti*)[101]. Rudyak argumentuje, iż podstawowym celem Xi Jinpinga dla zastosowania multilateralizmu jest budowa wspomnianej wyżej wspólnoty ze wspólną przyszłością dla ludzkości, w związku z tym multilateralizm „nie powinien podążać starą drogą ochrony interesów wąskich grup" a „normy międzynarodowe powinny być ustanowione przez wszystkie kraje razem"[102]. Implikuje to chińską interpretację obecnie stosowanego modelu pracy wielostronnej jako systemu niesprawiedliwego, co zakłada potrzebę jego ustanowienia od nowa z uwzględnieniem interesów wszystkich państw[103]. W związku z powyższym, jak udowadnia Bartosz Kowalski, chińska dyplomacja wprowadzając pojęcie współpracy w ramach „Globalnego Południa" (*South-South Cooperation*), stara pozycjonować się jako „rzecznik interesów słabszych państw"[104]. Justyna Szczudlik argumentuje powyższą motywację jako próbę Chin do przyciągnięcia swoich politycznych i normatywnych „przyjaciół", przekonując ich do przyjęcia „chińskich wartości" lub „chińskiego modelu"[105]. W odniesieniu do powyższego, Martin Hala argumentuje, iż wbrew intuicji, format 16+1 nie funkcjonuje jako blok regionalny koordynacji polityki regionalnej względem Chin a stanowi raczej platformę dla szesnastu dwustronnych relacji z Pekinem, co stawia każde europejskie państwo formatu w obliczu asymetrii potencjału gospodarczego, politycznego, demograficznego[106]. Należy również podkreślić, iż zgodnie z przytaczanymi wyżej faktami oraz analizą narracji chińskiej dyplomacji, Chiny

[99] A. Vangeli, *China's Engagement with the Sixteen Countries of Central, East and Southeast Europe under the Belt and Road Initiative,* "China & World Economy" 2017, vol. 25. no. 5., s. 109.
[100] M. Rudyak, *Multilateralism (多边主义),* [w:] M. Oud, K. Drinhausen, *The Decoding China Dictionary,* https://rwi.lu.se/wp-content/uploads/2021/03/Decoding-China-Publication_FINAL.pdf, s. 38
[101] Xiao Ouyang, *'Tianxia' and 'Renlei mingyun gongtongti': a revival of cosmopolitanism in a Chinese cultural disguise,* "Journal of Global Ethics" 2021, vol. 17. no.1, s. 2.
[102] *Yi Xi Jinping waijiao sixiang wei zhiyin shenru tuijin Zhongguo tese duobian zhuyi [Pod przewodnictwem myśli Xi Jinpinga o dyplomacji, pogłębiaj promowanie multilateralizmu o chińskiej charakterystyce],* 25 października 2019, Qiushi, http://www.qstheory.cn/llwx/2019-10/25/c_1125151043.htm [dostęp: 12.04.2021].
[103] M. Rudyak, op. cit., s. 39.
[104] B. Kowalski, *China's foreign policy towards Central and Eastern Europe: The "16+1" format in the South-South cooperation perspective. Cases of the Czech Republic and Hungary,* "Cambridge Journal of Eurasian Studies" 2017, s. 1-2.
[105] J. Szczudlik, *Seven Years of the 16+1. An Assessment of China's "Multilateral Bilateralism" in Central Europe,* "Notes de l'Ifri. Asie Visions" 2019, Center for Asian Studies, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/szczudlik_161_2019.pdf, s. 11-12 [dostęp: 27.05.2022].
[106] M. Hala, *Forging a New "Eastern Bloc",* "Journal of Democracy 2018, vol. 20. no. 2. s. 84-85.

jawią się jako państwo rewizjonistyczne.

Oprócz poruszanego wyżej politycznego wymiaru działań chińskiej dyplomacji, należy wskazać, iż aktywne uczestnictwo ChRL było możliwe dzięki procesom globalizacji. Kluczowym zagadnieniem dla pojęcia multilateralizmu oraz funkcjonowania organizacji międzynarodowych stała się globalizacja gospodarcza. Odnosi się ona do rosnącej współzależności gospodarek światowych w wyniku progresywnej skali transgranicznego handlu towarami i usługami, przepływu kapitału międzynarodowego oraz szerokiego i szybkiego rozprzestrzeniania się technologii. Stanowi ona nieprzerwany i nieodwracalny trend rozwoju gospodarczego, zapewniając ciągłą ekspansję i wzajemną integrację granic rynkowych na świecie[107]. Globalizację gospodarczą można zdefiniować również jako integrację rynków finansowych i rosnące rozproszenie kapitału produkcyjnego[108]. Dwie główne siły napędowe według Gao Shangquana to urynkowienie i przepływ informacji. Innymi słowy, gwałtowny rozwój globalizacji, który mogliśmy obserwować na przestrzeni ostatnich dekad jest wynikiem rozwoju nauki i technologii, które rozwijają się na podstawie zwiększającego się transgranicznego podziału pracy (*division of labor*)[109]. Ponadto, Gao zauważył, iż międzynarodowe organizacje gospodarcze i finansowe pozostają kontrolowane przez Stany Zjednoczone oraz inne kraje Zachodu, co czyni je największymi beneficjentami globalizacji gospodarczej.

Globalizację ekonomiczną można również zdefiniować jako integrację rynków finansowych i rosnące rozproszenie kapitału produkcyjnego[110]. Dołączenie Chińskiej Republiki Ludowej w struktury Światowej Organizacji Handlu (WTO) w 2001 r., m.in. umożliwiło wzrost konkurencyjności chińskich przedsiębiorstw w skali globalnej, co przełożyło się na gwałtowny wzrost rozwoju gospodarczego i zwiększenie swojego udziału na zdominowanym przez amerykański biznes rynku.

W raporcie dla Organizacji Narodów Zjednoczonych, Gao Shanquan określił środki, jakie należy podjąć w celu ograniczenia lub zniwelowania zagrożeń, które niesie za sobą globalizacja gospodarcza. Na zagrożenia narażone są w szczególności państwa rozwijające się. Do takich kolejno zaliczył:

[107] Gao Shangquan, *Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention,* "CDP Background Paper" 2000, No. 1., s. 1.
[108] E. Gartzke, L. Quan, *War, Peace, and the Invisible Hand: Positive Political Externalities of Economic Globalization,* "International Studies Quarterly" 2003, no. 47, s. 563.
[109] Gao Shangquan, op. cit., s. 1.
[110] Ibidem.

1. Wzmocnienie koordynacji makroekonomicznej poprzez Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) oraz Bank Światowy (WB) w celu utworzenia systemu ostrzegania przed kryzysami finansowymi;
2. wzmocnienie transgranicznego nadzoru finansowego, poprzez utworzenie organizacji o charakterze tzw. „ostatecznego pożyczkodawcy" w skali globalnej, który zapewniłby ulgi finansowe i wsparcie dla instytucji międzynarodowych, zwiększając zaufanie inwestycyjne;
3. utworzenie instytucji, która sprawowałaby odpowiednią kontrolę nad przepływem kapitału międzynarodowego (w szczególności kapitału krótkoterminowego);
4. ochrona interesów państw rozwijających się oraz zwiększenie ich decyzyjności w procesie tworzenia nowego międzynarodowego ładu gospodarczego[111].

Co również istotne, jak zauważył Rafał Kwieciński, istotne było oparcie działań ChRL na konfucjańskich wartościach, a co za tym idzie przeświadczenia o wyższości cywilizacji chińskiej i samych Chin nad innymi uczestnikami sceny międzynarodowej, w wyniku czego powstał klasyczny model chińskiego bilateralizmu[112]. W chińskim przekonaniu był on najbardziej efektywnym sposobem na prowadzenie polityki zagranicznej, a relacje z globalnymi mocarstwami były prowadzone w duchu realizmu[113]. W tym kontekście Edward Haliżak za jedną najważniejszych cech chińskiego rozumienia multilateralizmu uważa opozycję nie tylko wobec jednostronności na arenie międzynarodowej, ale także naturalnej skłonności do pojedynczej supermocarstwowej dominacji w sprawach światowych[114]. Odmienne i często niezrozumiałe podejście do procesów zarządzania związanych z szeroko pojętą państwowością należy tłumaczyć odmiennością kulturową Chin, którą wielokrotnie podkreślał m.in. Krzysztof Gawlikowski[115].

Powyższa propozycja działań ograniczających zagrożenia związane z globalizacją gospodarczą, w szerszym kontekście wskazuje zagadnienie nowej roli ChRL w

[111] Gao Shangquan, op. cit., s. 4-8.
[112] R. Kwieciński, *Multilateralizm "z chińskim charakterem"* [w:] Ł. Fijałkowski & E. Stadtmüller (red.), *Normy, wartości i instytucje we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Warszawa: Wydawnictwo Rambler 2015, s. 45–58.
[113] Ibidem.
[114] E. Haliżak, *Zmiana układu sił – Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, „Żurawia Papers" 2005, zeszyt 7, s. 131.
[115] Szerzej patrz: K. Gawlikowski, *Starożytna geneza nazwy „Państwo Środka": Na tropach formowania tożsamości chińskiej,* "Azja i Pacyfik" 2018, nr 21., s. 187-220 oraz K. Gawlikowski, *Konfucjański Model Państwa w Chinach,* ISP PAN, Warszawa 2009.

organizacjach międzynarodowych. W tym aspekcie ważna jest analiza zachowania chińskiej dyplomacji, która stanowi wskaźnik dla kierunku rosnącej potęgi polityczno-gospodarczej Chin w ramach instytucji multilateralnych. Debata nad rolą Chin w tychże nieodzownie wiąże się ze statusem ChRL i dotyczy określenia Państwa Środka jako „potęgi *status quo"* lub „potęgi rewizjonistycznej"[116]. Naukowcy zorientowani na analizę zachowań ChRL w ramach instytucji międzynarodowych dochodzą do różnych wniosków. Alastair Ian Johnston stwierdza, iż rosnąca współpraca ChRL w ramach organizacji międzynarodowych, zgodność co do ich norm i ogólnie pojmowana akceptacja zasad ich funkcjonowania wskazuje na to, iż Chiny zorientowane są na utrzymanie „*status quo"*[117]. Do innego wniosku dochodzi Barry Buzan w pracy pt. „*China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?"*, nazywając Chiny "reformistyczną i rewizjonistyczną potęgą", ze względu na akceptację niektórych instytucji społeczności międzynarodowej, lecz wykazując opór i chęć zreformowania innych" [118] . Należy podkreślić, iż wiele z istniejących zasad i mechanizmów funkcjonowania organizacji międzynarodowych zostało ustanowionych przed przystąpieniem do nich Chińskiej Republiki Ludowej. Stanowi to istotny problem dla chińskiej polityki zagranicznej, bowiem interesy m.in. Stanów Zjednoczonych czy innych państw zachodu zostały uwzględnione od samego początku, ze względu na status państwa-założyciela danej instytucji czy organizacji. W miarę wzrostu polityczno-gospodarczego Chin, Pekin – włączając się w procesy multilateralne – stanął przed wyborem dotyczącym swojej roli i stanowiska wobec globalnych i regionalnych instytucji rządowych. Dzięki temu możliwa jest identyfikacja spektrum działalności ChRL w ramach istniejących organizacji międzynarodowych.

W odniesieniu do spektrum działań wielostronnych, w literaturze przedmiotu funkcjonują dwie dominujące typologie dotyczące podejścia Chińskiej Republiki Ludowej do działalności w ramach organizacji międzynarodowych. Zasadniczo są nimi typologie autorstwa Joela Wuthnowa, Xin Li oraz Lingling Qi w artykule pt. „*Diverse Multilateralism: Four Strategies in China's Multilateral Diplomacy"*, która została nieco zmodyfikowana i rozszerzona o piąty element przez G. Johna Ikenberry'ego oraz Darrena J. Lim'a w raporcie Brookings Institution pt. „*China's emerging institutional statecraft.*

[116] J. Wuthnow, Xin Li, Lingling Qi, *Diverse Multilateralism: Four Strategies in China's Multilateral Diplomacy*, "Journal of Chinese Political Science" 2012, *17*(3), s. 273
[117] A. I. Johnston, *Is China a Status Quo Power?*, "International Security" 2003, s. 8-12.
[118] B. Buzan, *China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?,* "The Chinese Journal of International Politcs" 2010, vol 1., s. 16-19.

The Asian Infrastructure Investment Bank and the prospect for counter-hegemony". Druga, pięciopunktowa typologia zawiera poważną wadę, ze względu na brak ujęcia bardzo istotnego elementu „obserwacji" funkcjonowania organizacji międzynarodowej, toteż w ramach niniejszej pracy, bazując na wcześniej wspomnianych pracach, zaproponowano nową, sześciopunktową typologię obrazującą najszersze spektrum strategii chińskiej dyplomacji wobec instytucji międzynarodowych.

Tabela nr 1. Spektrum działalności ChRL w organizacjach międzynarodowych

Obserwacja	**Uczestnik na zasadach status-quo**	**Uczestnik szukający autorytetu**	**Uczestnik napotykający przeszkody instytucjonalne lub ideologiczne**	**Uczestnik w opozycji**	**Zewnętrzna innowacja**
Brak zaangażowania w ramach instytucji międzynarodowej. Proces uczenia się i rozumienia sposobu działalności instytucji międzynarodowej.	Dołącza do organizacji i działa na podstawie wypracowanego już prawa, reguł i praktyk międzynarodowych, np. Interpol.	Dołącza do organizacji, jednak szuka „dojścia do głosu" w procesie decyzyjnym, np. MFW.	Dołącza do organizacji, jednak napotykając niepożądane zasady, stara się je zmienić. Działanie ma również na celu utrudnianie lub powstrzymywanie podejmowania niektórych decyzji w ramach organizacji np. WTO, RB ONZ.	Jawny sprzeciw lub brak uczestnictwa w porozumieniach instytucjonalnych, np. Forum ONZ	Tworzenie własnej organizację międzynarodową, oferując alternatywne formy współpracy oraz norm międzynarodowych np. AIIB, Chiny-EŚW 16/17+1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie artykułów G.J. Ikenberry, D.J. Lim, *China's emerging institutional statecraft. The Asian Infrastructure Investment Bank and the prospects for counter-hegemony,* "Brookings Institution" 2017, s. 7., oraz Joela Wuthnowa, Xin Li oraz Lingling Qi w artykule pt. *Diverse Multilateralism: Four Strategies in China's Multilateral Diplomacy*, "Journal of Chinese Political Science" 2012, s. 273-277.

Analizując powyzsza tabele należy wskazać, że. obserwacja oznacza bierność wobec podejmowanych decyzji w ramach instytucji międzynarodowej. Praktyką dyplomacji chińskiej jest wysłanie własnego przedstawicielstwa w postaci ekspertów, uczestniczących w spotkaniach roboczych instytucji międzynarodowej. W zależności od sytuacji Pekin nie promuje własnego porządku obrad oraz nie formułuje postulatów. Podejście obserwacyjne służy pozyskaniu informacji na temat spektrum działalności

organizacji, sposób sprawowania w niej władzy a także obowiązków i uprawnień wobec jej członków. Wnioski z obserwacji odnoszone są do interesów Chińskiej Republiki Ludowej. Brak aktywnego uczestnictwa wynika zatem z braku odpowiedniej wiedzy technicznej na temat poruszanych wewnątrz zagadnień lub z powodu braku poczucia istoty własnych interesów w ramach negocjacji podejmowanych wewnątrz organizacji. Może oznaczać także strategiczną i celową bierność w celu podjęcia nauki funkcjonowania organizacji poprzez obserwację[119].

Uczestnik na zasadach status-quo jest najbardziej podstawową formą aktywnego uczestnictwa państwa do organizacji międzynarodowej. Uczestnictwo o takim charakterze znamionuje akceptację istniejących zasad i norm panujących w danej instytucji[120]. Działalność Chińskiej Republiki Ludowej w ramach „uczestnika status-quo" obrazuje m.in. uczestnictwo w Interpolu. Chiny akceptują ogólne zasady funkcjonowania organizacji i uczestniczą w kolektywnych zadaniach międzynarodowych[121].

Kolejnym modelem wyróżnionym jest uczestnictwo w poszukiwaniu autorytetu charakteryzuje się poszukiwaniem uzyskania większego wpływu na formalne procesy zachodzących w instytucji, definiowanych jako „zmiana dystrybucyjna". Sytuacja ta odnosi się do zwiększenia praw członka w procesie decyzyjnym, w oparciu o podstawowe cechy państwa takie jak np. demografia czy nasilenie występowania danego zjawiska na terytorium danego kraju. W tym przypadku, redystrybucja władzy decyzyjnej wpływa na potencjalnie większy udział w otrzymywaniu korzyści generowanych przez współpracę międzynarodową w ramach instytucji. Należy z całą mocą podkreślić, iż państwo o powyższej charakterystyce nie dąży do reformowania merytorycznych zasad funkcjonujących w ramach danej instytucji. Dążenie Chin do uzyskania większego prawa głosu w ramach prac Międzynarodowego Funduszu Walutowego stanowi przykład aktywnego poszukiwania autorytetu w ramach instytucji międzynarodowej[122].

Czwarta kategoria wskazana w tabeli nr. 1 dotyczy uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych i zakłada aktywną partycypację państwa będącego formalnym członkiem instytucji, niemniej nadrzędnym jego celem jest zmiana, utrudnienie lub powstrzymanie realizacji pewnych postanowień w ramach danej instytucji. W praktyce

[119] J. Wuthnow et al., op. cit., s. 274
[120] G.J. Ikenberry, D.J. Lim, *China's emerging institutional statecraft. The Asian Infrastructure Investment Bank and the prospects for counter-hegemony,* "Brookings Institution" 2017, s. 7.
[121] Ibidem, s. 7-8.
[122] Jue Wang, *China-IMF Collaboration: Toward the Leadership in Global Monetary Governance, "*Chinese Political Science Review" 2018, s. 69.

chińskiej dyplomacji, taka strategia implikuje próby uniemożliwienia realizacji zadań wspierających liberalne cechy porządku międzynarodowego. Utrudnianie podejmowania procesów decyzyjnych i obstrukcja w bieżących, rutynowych aktywnościach ma na celu podważenie skuteczności i legitymacji danej instytucji. Chińska Republika Ludowa w ramach tejże strategii, przyjęła i zaakceptowała wdrożenie normy R2P[123], niemniej działania chińskiej dyplomacji w Radzie Bezpieczeństwa ONZ koncentrowały się na ograniczeniu jej definicji i praktycznego zastosowania. Jak pisze Ikenberry „motywacją chińskiej dyplomacji stało się zatem zatrzymanie procesu, który wiązał się z wywieraniem presji na rozszerzenie liberalnego charakteru porządku międzynarodowego, kosztem suwerenności państwowej"[124].

Uczestnictwo w opozycji, zgodnie ze wskazanymi założeniami teoretycznymi, oznacza całkowity sprzeciw lub brak formalnego uczestnictwa w istniejących ramach instytucjonalnych. Niekiedy jest ona realizowana w połączeniu z opisaną poniżej „zewnętrzną innowacją" wówczas, gdy państwo preferuje działalność poza ustalonym dotychczas systemem praktyk i norm międzynarodowych[125]. Niemniej uczestnictwo w opozycji zakłada naruszanie norm praktyki międzynarodowej, bez wykazywania zainteresowania wprowadzenia alternatywnego, zinstytucjonalizowanego formatu. Przykładem takiej praktyki Chińskiej Republiki Ludowej jest postawa i działalność wobec sytuacji na Morzu Południowochińskim. Rosnąca asertywność ChRL w tym względzie prowadzi do odrzucania międzynarodowych orzeczeń prawnych[126].

Zewnętrzna innowacja zasadniczo różni się od powyżej opisanych strategii, bowiem zakłada utworzenie nowej instytucji międzynarodowej. W ramach tejże, niektóre cele i strategie mogą pokrywać się z tymi, prowadzonymi w ramach istniejących już instytucji. Z reguły stanowi ona alternatywny węzeł współpracy międzynarodowej, której efektem ma być wzajemna korzyść[127]. Powołanie nowej instytucji jest zazwyczaj motywowane zwiększeniem wyżej wspomnianych zysków ze współpracy w aspekcie gospodarczym i rozwojowym. Dodatkowo, nowa instytucja daje możliwość budowania dwustronnych i wielostronnych wpływów w regionie objętym współpracą.

[123] R2P – Responsibility to protect (obowiązek ochrony); jest międzynarodową normą, której celem jest zapewnienie, iż społeczność międzynarodowa nigdy nie przestanie powstrzymywać masowych okrucieństw, do których zaliczane są: ludobójstwo, zbrodnie wojenne, czystki etniczne oraz zbrodnie przeciwko ludzkości. Koncepcja R2P została opracowana w 2001 roku. Źródło: Global Centre For The Responsibility To Protect, https://www.globalr2p.org/what-is-r2p/, [dostęp: 13.04.2021]
[124] G. J. Ikenberry, D.J. Lim, op. cit., s. 8.
[125] J. Wuthnow et al., op. cit., s. 275
[126] G. J. Ikenberry, D.J. Lim, op. cit.
[127] J. Wuthnow et al., op. cit., s. 276

Nowopowstałe instytucje zazwyczaj kwestionują dominujące zasady i normy merytoryczne w dziedzinie gospodarki i polityki, co w przypadku Chińskiej Republiki Ludowej ma na celu odsunięcie Stanów Zjednoczonych od supremacji nad większością globalnych instytucji międzynarodowych[128]. W praktyce chińskiej polityki zagranicznej, przykładem takiego działania jest powołanie Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB – *Asian Infrastructure Investment Bank*) oraz zainicjowanie regionalnych formatów współpracy gospodarczej, takich jak 17+1, FOCAC czy CELAC.

1.3. Działania multilateralne Chin w badaniach chińskich politologów

W odniesieniu do „chińskiego multilateralizmu", na wstępie należy nadmienić, iż historycznie Chińska Republika Ludowa w swej polityce zagranicznej podejmowała współpracę bilateralną lub samodzielnie wdrażała rozwiązania o charakterze unilateralnym, co jak został przedstawione w pierwszej części rozdziału zasadniczo wpływało na charakterystykę podejmowanych działań. Interesującym jest zatem przedstawienie dyskusji chińskich w tym zakresie. W związku z powyższym, na początku, należy przedstawić opinie pekińskich badaczy. Ye Zicheng charakteryzuje multilateralizm (wielobiegunowość; *duojihua*) jako proces zmian (*hua*). W tej koncepcji, świat wielobiegunowy oznacza dostosowanie chińskiej polityki zagranicznej i dyplomacji oraz proces wzmocnienia stosunków dwustronnych z innymi mocarstwami, takimi jak Rosja czy Francja, aby powstrzymać Stany Zjednoczone od stworzenia świata jednobiegunowego[129]. Ye Zicheng postrzega zatem wielobiegunowość jako element równowagi sił. W kontekście chińskich rozważań teoretycznych na temat multilateralizmu należy również przedstawić definicję zaproponowaną przez Qin Yaqinga, gdzie multilateralizm rozumie się jako ideologię, zbiór zasad (-izm; *zhuyi*). W tej ideologii prymat wiedzie wielostronna struktura instytucjonalna, gdzie państwo narodowe pozostaje podstawowym elementem tejże struktury a w środowisku międzynarodowym panują wspólne zasady, normy oraz procedury w procesie decyzyjnym. Bin Gu z kolei w artykule „*Chinese Multilateralism in the AIIB*" opisuje chiński multilateralizm jako próbę udoskonalenia zarządzania globalnego (*global*

[128] G. J. Ikenberry, D.J. Lim, op. cit.
[129] D. Mierzejewski, *Analizy świata multipolarnego i multilateralnego w Chińskiej Republice Ludowej…*, s. 30-31.

governance) oraz dąży do równowagi na korzyść podmiotów niedostatecznie reprezentowanych na arenie międzynarodowej [130]. Ponadto, w chińskiej literaturze dokonuje się dwojakiego pojmowania definicji multilateralizmu. Qian Wenrong rozróżnia definicję multilateralizmu jako: 1) filozofii polityki zagranicznej lub ideologii przewodniej państwa; oraz 2) narzędzia polityki zagranicznej, mające fundamentalne znaczenie dla dyplomacji wielostronnej[131]. Według Wang Yizhou i Tan Xiuying, pojęcie dyplomacji multilateralnej w chińskim dyskursie akademickim pojawiło się dopiero w 2001 r., kiedy to po raz pierwszy z inicjatywy czasopisma „*International Economy and Politics*" zorganizowano w Chinach seminarium pt. „*Multilateralism and multilateral diplomatic theory*"[132] . Rozwój dyplomacji wielostronnej o chińskiej charakterystyce odbierano zatem zarówno jako sztukę formowana strategii, ale również element adaptacji i samodoskonalenia (*self-cultivation*) się wywodzącego się z konfucjanizmu. Brak samodoskonalenia się wiedzie do dominacji egocentryzmu w relacjach a także do niezrozumienia i braku zaufania w stosunku do innych, co najczęściej prowadzi do konfliktów[133].

Instytucje międzynarodowe, współpraca wielostronna, tworzenie wspólnej tożsamości, uznanie zbiorowe oraz globalne zarządzanie uznano zatem, jak pisze Fang Changping, za nieodłączne elementy multilateralizmu, natomiast analizy strukturalne, strategiczne, funkcjonalne i społeczne stały się głównymi narzędziami do badania tego zjawiska. Trzeba w tym miejscu podkreślić, iż początkowo działania nad implementacją multilateralizmu w latach 60. i 70. XX w. - podobnie jak przy bilateralnych inicjatywach chińskiej dyplomacji - wpisywały się w strategię bezpieczeństwa państwa, tzw. dyplomacji peryferyjnej i ograniczały się do regulowania stosunków w najbliższym otoczeniu Azji Wschodniej[134].

W trakcie zimnej wojny, kraje sąsiadujące z Chinami stanęły przed wyborem strategicznego sojusznika w bipolarnym układzie, znacząco ograniczając geostrategiczną przestrzeń ChRL. Skutkowało to ograniczoną zdolnością promocji multilateralizmu w

[130] Bin Gu, *Chinese Multilateralism in the AIIB*, "Journal of International Economic Law" 2017, s. 157.
[131] Qian Wenrong, *Guanyu duobian zhuyi, duobian waijiao de ji dian lilun he ahengce sikao [Kilka refleksji teoretycznych i politycznych na temat multilateralizmu i dyplomacji wielostronnej],* "Shijie jingji yu zhengzhi [Światowa gospodarka i polityka]" 2010, no. 10, Beijing, s. 15.
[132] Wang Yizhou, Tan Xiuying, *Sixty Years of China Foreign Affairs,* Paths International Ltd, China Social Sciences Press, 2016, s. 277-278
[133] Yao Xinzhong, *Konfucjanizm. Wprowadzenie,* Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 181.
[134] Fang Changping, *Duobian zhuyi yu Zhongguo zhoubian anquan zhanlue [Multilateralizm a chińska strategia bezpieczeństwa peryferyjnego],* „Jiaoxue yu yanjiu [Nauka i badania]" 2004, no. 5, s. 48.

kontekście bezpieczeństwa peryferyjnego. Dodatkowym aspektem ograniczającym chińskie działania multilateralne w danym okresie było ograniczone zaufanie do partnerów ze względu na różnice systemów politycznych, społeczne a także ideologiczne. Priorytetem chińskiej polityki zagranicznej w trakcie zimnej wojny było uregulowanie i normalizacja stosunków ze Stanami Zjednoczonymi w ujęciu bilateralnym[135].

W wypowiedzi Zhang Ruizhanga, dziekana Instytutu Studiów Międzynarodowych Nankai University w Tianjinie, można zaobserwować wyraźną obawę przed pełnieniem przez Chiny roli lidera instytucji multilateralnej. Zhang uzależnia włączenie się ChRL do przewodzenia instytucji multilateralnej od dokładnej analizy zysków i strat. Mówi także o skomplikowaniu prowadzenia dyplomacji wielostronnej w porównaniu do dyplomacji bilateralnej, ponieważ charakteryzuje się ona niejasnymi regułami gry, trudnością w dostosowaniu opinii publicznej do działań multilateralnych a także trudnością zachowania poufności. Zhang Ruizhang między innymi dlatego określił dyplomację multilateralną jako nieefektywną formę dyplomacji, gdyż w jego przekonaniu wysokie oczekiwania społeczności międzynarodowej nie są do spełnienia a sama współpraca ma zbyt formalny charakter[136]. Z kolei Jiang Lingfei z Instytutu Studiów Strategicznych na Uniwersytecie Obrony Narodowej Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej uzależnia z kolei wzrost multilateralizmu w kontekście rozwoju globalizacji. Jiang uważa, iż głębokie sprzeczności, które pojawiły się w trakcie rozwoju globalizacji spowodowały głębokie zmiany w strukturze interesów w stosunkach międzynarodowych. Wobec powyższego, kluczowym elementem definiującym multilateralizm według Jiang Lingfei'a jest równy i korzystny dla wielu stron międzynarodowy kodeks postępowania, który stanowi „duszę multilateralizmu" [137]. Profesor Zhai Dongsheng ze Szkoły Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Ludowego w Pekinie przekonuje natomiast o praktycznej orientacji multilateralizmu w Azji Wschodniej. Według Zhai'a, kluczowym zadaniem multilateralizmu w Azji Wschodniej jest budowa wielostronnego konsensusu, który przysłuży się do wzmocnienia „głosu azjatyckiego" na terenie międzynarodowej i pomoże formułować spójną politykę jak ta z Europy czy Ameryki Łacińskiej.[138]

[135] E. Fardella, *The Sino-American Normalization: A Reassessment,* "Diplomatic History" 2009, vol. 33. no. 4., s. 546.
[136] Stenogramy Forum Dydaktycznego i Badawczego w Chinach (2005), opublikowane w artykule pt. *Duobian zhuyi yu Zhongguo waijiao [Multilateralizm a dyplomacja Chin],* w czasopiśmie *Jiaoxue yu yanjiu [Nauka i badania] 2005*, nr 8.
[137] Ibidem. s. 9.
[138] Ibidem, s. 9-10.

Chińscy akademicy są co do zasady jednomyślni w kwestii zrozumienia multilateralizmu i jego praktycznego wymiaru w polityce zagranicznej. Wszystkie powyższe postulaty znajdują odzwierciedlenie w teoretycznych rozważaniach Qin Yaqinga, Rektora Chińskiego Uniwersytetu Spraw Zagranicznych (CFAU).

Po pierwsze, w jego przekonaniu, „nowy multilateralizm" musi charakteryzować się pluralistycznym, partycypacyjnym, partnerskim, post-hegemonistycznym oraz wielowarstwowym zarządzaniem. W odniesieniu do pluralizmu, najpoważniejszym zarzutem Qin Yaqinga jest fakt, iż obecny porządek międzynarodowy zbudowany jest na systemie z Bretton Woods i Organizacji Narodów Zjednoczonych pod hegemonią USA i pozostałych państw Zachodu. Wraz z rozwojem globalizacji, obecny system nie odpowiada już realiom, w których do głosu chce dojść większa liczba uczestników, reprezentujących gospodarki wschodzące, reprezentująca swoje interesy w ramach forów i organizacji regionalnych wraz z podmiotami niepaństwowymi. Według Qin Yaqinga, kluczowa w tym aspekcie jest akceptacja, iż członkowie społeczności międzynarodowej różnią się ze względu na poziom rozwoju gospodarczego, przekonania religijne, systemy społeczne itp., zatem mają różne priorytety. Wymuszanie jednolitości poprzez narzucanie zasad prowadzi do niepowodzeń w zarządzaniu. W praktyce, globalne zarządzanie prowadzi do pogłębiania podziałów i konfliktów. W odniesieniu do partycypacyjnego charakteru multilateralizmu, Qin akcentuje znaczenie sieci powiązań społeczeństw obywatelskich, która będzie zyskiwać na znaczeniu w ramach ładu międzynarodowego. Partycypacja odzwierciedla zatem koncepcję pluralizmu, bowiem zachęca powszechnego uczestnictwa w procesach międzynarodowych, stojąc na straży równoprawnej debaty pomiędzy państwami[139].

Po drugie, partnerstwo implikować ma nową tożsamość uczestników „nowego multilateralizmu". Obecnie literatura głównego nurtu stosunków międzynarodowych podkreśla panujące antagonizmy a identyfikacja oparta jest na konfliktach z nieprzyjaznym państwem. Według Qin Yaqinga to przyjaźń międzynarodowa powinna definiować partnerstwo i współpracę. Należy również odwrócić proces „cynicznej manipulacji" państw Zachodu, która czyni z nich „ofiarę globalizacji", wzmacniając protekcjonizm oraz tendencje antyliberalne. W kontekście epoki „post-hegemonicznej" należy podkreślić, iż Qin wieszczył upadek moralnego i politycznego autorytetu Stanów Zjednoczonych jako nieodwracalny. Zgodnie z retoryką polityk zagranicznych Stanów

[139] Opinie prof. Qin Yaqinga cytowane za: M. Telo, *Building a Common Language in Pluraist Inernational Relations Theories,* "The Chinese Journal of International Politics" 2020, s. 464.

Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii, tj. „America First" oraz „Brexit'u", ignorancję wobec wypracowanych mechanizmów wielostronnej współpracy nazwał „zorganizowaną hipokryzją suwerenności". Wobec powyższego, w opiniach pekińskiego naukowca, trzeba zrewidować procesy multilateralne w celu rozwiązania problemu nieskuteczności istniejących instytucji wielostronnych[140].

Po trzecie, Qin Yaqing podkreśla znaczenie wielowarstwowości multilateralizmu w oparciu o regionalizm. Organizacje regionalne i partnerstwa międzyregionalne tworzą ramy globalnego zarządzania, także w ramach instytucji globalnych. Qin Yaqing podkreśla różnorodność regionów ze względu na kulturę i odmienne sposoby współpracy. Zgodnie z powyższym, społeczność międzynarodowa nie powinna odbierać Stowarzyszenia Narodów Azji Wschodniej (ASEAN), jako niedopracowanej kopii modelu UE, ale raczej jako model alternatywny[141]. W innej ze swoich prac, Qin Yaqing wkazał na odmienną charakterystykę azjatyckiego podejścia do wyznaczania reguł i zarządzania w ramach formatów multilateralnych. Na przykładzie ASEAN Qin Yaqing wskazał, iż formalne instytucje i zasady współpracy są znacznie słabsze, niż w przypadku ich europejskich odpowiedników[142].

W działaniach Chińskiej Republiki Ludowej w kwestii tworzenia mechanizmów i organizacji multilateralnych, zasadnym jest przytoczenie i zrozumienie definicji organizacji międzynarodowej używanej w chińskiej nauce. Qian Wenrong definiuje ją jako stałą organizację międzyrządową lub pozarządową, utworzoną na podstawie umowy międzynarodowej (status, rozporządzenie bądź inny dokument założycielski) przy pełnej współpracy instytucjonalnej państw. Cechami takiej organizacji międzynarodowej są: opracowywanie ram działań w oparciu o scharakteryzowany cel i wytyczne dotyczące działań; regularne spotkania i działania; prowadzenie rozmów i rokowań wielostronnych oraz dyskusji jako podstawowej metody prowadzenia działań wewnątrz organizacji oraz podejmowanie decyzji w wyniku głosowania bądź osiągnięcia konsensusu[143]. Na podstawie powyższej definicji, należy określić, iż mechanizm współpracy 16/17+1 jest organizacją międzynarodową i przez dyplomację ChRL jest tak pojmowana.

W odniesienidiu do chińskiej literatury przedmiotu problematyką EŚW zajmuje się grupa badaczy Chińskiej Akademii Nauk Społecznych odpowiedzialna za

[140] Ibidem, s. 465
[141] Ibidem, s. 466.
[142] Qin Yaqing, *A Relational Theory of World Politics,* Cambridge University Press, 2018, s. 319.
[143] Qian Wenrong, op. cit. s 16.

przygotowanie opracowań i analiz dla działań chińskich dyplomacji. W tym względzie należy wyróżnić pozycje książkowe: Liu Zuokui'a pt. „*Europe and the 'Belt and Road Initiative': Responses and Risks*"[144]*,* oraz pozycje pod redakcją Liu Zuokui'a i Huang Pinga pt. "*China-CEEC Copperation and the 'Belt and Road Initiative'*[145]*; „Stakeholders in China-CEEC Cooperation"*[146]*; "China-CEEC People to People Exchange: Past Present and the Future"*[147]*; "How the 16+1 Cooperation promotes the Belt and Road Initiative"*[148] a także pozycje dedykowane poszczególnym państwom, gdzie m.in. należy wymienić pozycję autorstwa Chen Xina, Ivony Ladjevac oraz He Zhigao pt. "*How Serbia Perceives the Belt and Road Initiative and China-CEEC Cooperation"*[149] oraz Chen Xina, Ma Junchi oraz Katariny Brockovej pt. „*How Slovakia Perceives the Belt and Road Initiative and China-CEEC Cooperation"* [150]. Co ważne, w pierwszej z wyżej wymienionych pozycji pt. „*Europe and the 'Belt and Road Initiative' Responses and Risks"*, formatu 16/17+1 jest zaliczony przez Liu Zuokuia do grupy chińskich formatów multilateralnych służących przede wszystkim „ustanawianiu platform wymiany w dziedzinie gospodarki, handlu, inwestycji i logistyki"[151]. W tym względzie należy przytoczyć kolejną z wyżej wspomnianych publikacji, gdyż Ma Junchi na przykładzie współpracy Chin z państwami bałtyckimi w ramach formatu 16+1 wyraźnie podkreśla, iż w początkowej fazie, główną intencją Chin była promocja współpracy o charakterze multilateralnym [152]. W obliczu naturalnej zmiany profilu współpracy, gdzie priorytetowym obszarem stała się rozbudowa infrastruktury, współpraca przyjęła charakter bilateralny. Dodatkowo w kolejnej z publikacji China – CEE Institute wskazano, iż każdy multilateralny i instytucjonalny komponent współpracy, w który zaangażowane są Chiny należy traktować jako „laboratorium dla inicjatywy Pasa i

[144] Liu Zuokui, *Europe and the „Belt and Road Initiative": Responses and Risks,* China Social Sciences Press 2016.
[145] Huang Ping, Liu Zuokui, *China-CEEC Cooperation and the „Belt and Road Initiative",* China Social Sciences Press 2016.
[146] Huang Ping, Liu Zuokui, *Stakeholders in China-CEEC Cooperation,* China Social Sciences Press 2016.
[147] Huang Ping, Liu Zuokui, *China-CEEC People to People Exchange: Past Present and the Future,* China Social Sciences Press 2017.
[148] Huang Ping, Liu Zuokui, *How the 16+1 Cooperation promotes the Belt and Road Initiative,* China Social Sciences Press 2018.
[149] Chen Xin, I. Ladjevac, Z. He, *How Serbia Perceives the Belt and Road Initiative and China-CEEC Cooperation,* China-CEE Institute, Budapest 2019.
[150] Chen Xin, Ma Junchi, K. Brocková, *How Slovakia Perceives the Belt and Road Initiative and China-CEEC Cooperation,* China-CEE Institute, Budapest 2019.
[151] Liu, Zuokui, *Europe and the…* op. cit. s. 85.
[152] Ma Junchi, *The Emerging New Context of China-CEEC Cooperation: From the Baltic Region Point of View,* [w:] Huang Ping, Liu Zuokui, *China-CEEC People to People Exchange: Past Present and the Future,* China Social Sciences Press 2017, s. 98.

Szlaku”[153]. Oznacza to, iż w ramach mniejszych inicjatyw takich jak 16/17+1, FOCAC czy CELAC, traktowanych jako komplementarne wobec inicjatywy Pasa i Szlaku, dokonywano testowania pewnych rozwiązań politycznych i instytucjonalnych. Oprócz funkcjonującego w Budapeszcie think-tanku China-CEE Institute należy wskazać na opracowania publikowane przez Instytut Europejski ChANS w Pekinie. Instytut pod redakcją chińskich ekspertów Chińskiej Akademii Nauk Społecznych, głównie Liu Zuokuia, Huang Pinga oraz Chen Xina publikuje opracowania, które mają na celu przedstawienie szerszej charakterystyki regionu EŚW, m. in. w kontekście współpracy z USA, mechanizmów innowacyjnych z zakresie technologii i nauki, gospodarki cyfrowej, współpracy w zakresie ochrony zdrowia, analizy łańcuchów dostaw i wielu innych tematów, pozostających przedmiotem wspólnego zainteresowania zarówno strony chińskiej jak i państw regionu EŚW[154]. Na stronie internetowej Instytutu corocznie dostępne są również obszerne sondaże skupiające się głównie na percepcji aktywności chińskiej dyplomacji i podmiotów gospodarczych w ujęciu regionalnym i globalnym[155]. Publikacje te mają na celu zwiększenie wiedzy o partnerach politycznych i gospodarczych, zarówno w Chinach jak i Europie, co ma potencjalnie przekładać się na wzrost efektywności współpracy w ramach mechanizmu współpracy 16/17+1 oraz szerzej, w ramach inicjatywy Pasa i Szlaku.

[153] A. Vangelli, *16+1 as a Laboratory: Lessons China's New Relations with CESEE Can Teach Us about the Future of the Belt and Road Initiative*, [w:] Huang Ping, Liu Zuokui (red.), *How the 16+1 Cooperation promotes the Belt and Road Initiative,* China Social Sciences Press 2018.
[154] Szerzej patrz: *Books,* China-CEE Institute, https://china-cee.eu/working-paper/ [dostęp: 18.04.2021].
[155] Szerzej patrz: *Survey,* China-CEE Institute, https://china-cee.eu/survey/ [dostęp: 18.04.2021].

2. Rozdział II. Ewolucja formatu multilateralnego Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia w latach 2012-2021

Relacje Chińskiej Republiki Ludowej z państwami Europy Środkowej i Wschodniej sięgają czasu utworzenia państwa chińskiego po przejeciu władzy przez Komunistyczną Partię Chin. Należy jednak podkreślić, że wówczas stosunki te były wypadkową relacji na linii Pekin-Moskwa i służyły Chinom jako narzędzie w ich polityce wobec ZSRR. Przede wszystkim datą graniczną jest 1956 r., kiedy na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikita Chruszczow zdyskredytował politykę Stalina, co w Pekinie zostało odebrane jako atak na podstawy ustrojowe ChRL. W konsekwencji zdaniem Jana Rowińskiego chińska dyplomacja odegrała ważną rolę w ograniczeniu możliwości interwencji radzieckiej w Polsce w czasie protestów „polskiego października 1956 r." a co za tym idzie wspierała niezależność partii komunistycznych w obozie radzieckim co miało prowadzić do dezintegracji w ramach radzieckiej strefy wpływów[156]. W czasie polityki *détente* – relacje z Europą Środkową i Wschodnią ulegały normalizacji, gdyż stopniowo wznowiono wizyty międzypaństwowe jak choćby wizyty przedstawicieli Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Chinach. Jednak do zahamowania relacji doszło w wyniki obrania odmiennych dróg ustrojowych przez procesy demokratyzacji w Europie i pozostanie przy strukturach leninowskich Komunistycznej Partii Chin.

Relacje między Chinami a państwami regionu EŚW przykuwają coraz większą uwagę społeczności międzynarodowej, głównie za sprawą Chin, które dążyły do „odbudowy mostów" po izolacji przez Zachód wywołanej masakrą na Placu Tiananmen w czerwcu 1989 r.[157] Od momentu powstania Chińskiej Republiki Ludowej do momentu upadku ZSRR, relacje dwustronne pomiędzy państwami EŚW a Chinami były poprawne a obie strony miały pewien stopień „poczucia pokrewieństwa", głównie poprzez przynależność do bloku komunistycznego. Poczucie to w dość jaskrawy sposób przekazał węgierski historyk István Rév, gdyż zauważył, iż wielu Węgrów w latach 80. XX w. uważało, iż „niemal dzielą wspólną granicę nie tylko z Chinami, ale także z Kubą"[158].

[156] Szerzej patrz: D. Mierzejewski, *Sino-Polish Relations. From Socialist Brothers to the Post-Cold War Period's Reconfigurations* [w:] S. Rowley (red.), *European Perceptions of China and Perspectives on the Belt and Road Initiative*, Brill 2021, s. 79-102.
[157] J. N. Wasserstrom, *Chinese Bridges to Postsocialist Europe,* [w:] S. Antohi, V. Tismaneanu, *Between Past and Future: The Revolution of 1989 and Their Aftermath,* Central European University Press 2000, s. 357.
[158] J. N. Wasserstrom, op. cit., s. 358.

Poczucie to – jak wskazuje Jeffrey N. Wasserstrom – nie było odosobnione i nie ograniczało się jedynie do Europy, gdyż jak pokazują wspomnienia chińskiej intelektualistki Yue Daiyun w książce „*To The Storm: The Odyssey of a Revulutionary Chinese Woman*", wydarzenia na Węgrzech czy w Jugosławii w latach 50. i 70. XX w. miały wpływ na to, jak ona i inni chińscy intelektualiści rozumieli pewne procesy i jak działali w chińskim świecie politycznym[159]. Po wspominanym wcześniej upadku ZSRR, współpracę Chińskiej Republiki Ludowej z Europą Środkowo-Wschodnią od 1989 r., według chińskiego badacza Kong Tianpinga można podzielić na trzy okresy[160]. Pierwszy z nich obejmuje lata 1989-1998. Okres ten charakteryzuje się wzajemnym brakiem zainteresowania w stosunkach dwustronnych, wynikającym z negatywnej oceny masakry na Placu Tiananmen. Kraje EŚW były wówczas skoncentrowane na reformach ustrojowych w związku z upadkiem komunizmu w Europie, koncentrując się na współpracy z Zachodnimi partnerami. Chiny z drugiej strony nie zaliczały państw EŚW do grupy głównych partnerów zagranicznych. Okres ten charakteryzuje się również ograniczonym zaufaniem, bowiem państwa europejskie postrzegały ChRL jako państwo komunistyczne. Z drugiej strony percepcja wydarzeń w Europie wywierała zaniepokojenie wśród władz komunistycznych w Chinach. Powolna normalizacja stosunków bilateralnych z Chinami była zatem wynikiem wewnętrznej agendy państw EŚW i jej reorientacji, która określała kluczowych partnerów w polityce zagranicznej. XIV Zjazd Partii Komunistycznej w Chinach w 1992 r. przyniósł, po tymczasowej izolacji związanej z masakrą na placu Tiananmen, nowe otwarcie Chin na świat, kładąc podwaliny pod reformy polityczno-ekonomiczne ChRL, które pozwoliły na powolne zacieśnianie stosunków dwustronnych z krajami EŚW. Priorytetem postsocjalistycznych państw Europy Środkowej i Wschodniej było dołączenie do Zachodnich struktur multilateralnych, m.in Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz Unii Europejskiej (UE). Pomimo jasnych intencji państw EŚW po upadku ZSRR, należy też odwołać się do percepcji kierownictwa KPCh dla procesów zachodzących w Europie. Jan Rowiński w artykule z 1992 r. przytoczył wówczas wypowiedź ówczesnego przewodniczącego ChRL Yang Shangkuna z 1989 r., który cytowany przez „Dziennik Ludowy" miał powiedzieć, iż „jakiekolwiek zmiany [systemowe] zajdą w państwach Europy Wschodniej, Chiny chcą utrzymać przyjacielskie relacje [a] wybór systemu zależy od woli i decyzji ich ludu.

[159] Ibidem.
[160] Kong Tianping, *16+1 Cooperation Framework: Genesis, Characteristics and Prospect*, "Medjunarodni problemi" 2015, s. 168-171.

Chiny będą respektować ich wybór”[161]. Oznacza to, iż ChRL była gotowa na kontynuację „przyjacielskich relacji”, niemniej z uwagi na późniejsze reformy ustrojowe w EŚW i ograniczone zaufanie wobec siebie, stosunki bilateralne na linii Chiny-EŚW należy uznać za umiarkowane w danym okresie[162]. Stopień ograniczenia zaufania najlepiej oddawał fakt, iż do pierwszej wizyty prezydenta RP, Aleksandra Kwaśniewskiego po 1989 r. w Chinach doszło dopiero w 1997 r., natomiast do pierwszej wizyty przewodniczącego ChRL w Polsce Hu Jintao doszło po kolejnych siedmiu latach, w 2004 r.[163]

Drugi okres wyróżniony przez Kong Tianpinga przypada na lata 1999-2008. W tym okresie zarówno państwa EŚW jak i Chiny zaczęły znajdować swoje miejsce na arenie międzynarodowej. Gwałtowny rozwój gospodarczy Chin, skutkujący przystąpieniem Państwa Środka do Międzynarodowej Organizacji Handlu (WTO) w 2001 r., w opinii wielu obserwatorów oznaczał postępujący proces pełnej integracji chińskiej gospodarki z gospodarką globalną. Chiny rozpoczęły wówczas proces wzmożonej partycypacji gospodarczej i politycznej na arenie międzynarodowej, mającej wyraz w utworzeniu Szanghajskiej Organizacji Współpracy w 2001 r., w celu wzmacniania swojej pozycji w regionie Azji Wschodniej oraz pośród państw rozwijających się. W kontekście rozwoju stosunków Chin z Europą Środową i Wschodnią, w danym okresie doszło do dwóch kluczowych wydarzeń, które mają decydujący wpływ po dziś dzień. Pierwszym z wydarzeń było rozszerzenie NATO, które wprowadziło do struktur Czechy, Węgry oraz Polskę. Ponadto, w tym samym roku doszło do interwencji NATO w Federalnej Republice Jugosławii, w wyniku którego zbombardowana została ambasada Chińskiej Republiki Ludowej w Belgradzie[164]. Drugim z czynników mającym wpływ na stosunki Chiny-EŚW było poszerzenie struktur Unii Europejskiej w 2004 r., kiedy to do Wspólnoty dołączyła Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia oraz Węgry. Pozostałe kraje bałtyckie dołączyły w tym czasie do struktur NATO. Wobec powyższych wydarzeń należy uznać, iż rozszerzenie niniejszych organizacji przyczyniło się do dramatycznego wzrostu strategicznego znaczenia Europy Środkowej i Wschodniej w stosunkach międzynarodowych. Wobec dalszego,

[161] J. Rowiński, *The Chinese People's Republic and East-Central Europe at the Turn of the Nineties,* “The Journal of East and West Studies” 1992, vol. 21. no. 1, s. 112.
[162]W. Borodziej, *Rok 1956 jako cezura w historii polityki zagranicznej PRL,* [w:] J. Rowiński (red.), *Polski Październik 1956 w Polityce Światowej,* Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2006, s. 339-340.
[163] D. Mierzejewski, *Chiński dylemat polskiej polityki zagranicznej,* „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, s. 82.
[164] Na temat reakcji ChRL patrz: D. Mierzejewski, *Między pragmatyzmem a konfucjańską moralnością*…, s. 211.

gwałtownego wzrostu gospodarczego, Chińska Republika Ludowa również uznała region EŚW jako ważny strategicznie. Wyrazem tego była wizyta Przewodniczącego Hu Jintao w 2004 r. w regionie, która skutkowała ustanowieniem „wszechstronnego przyjaznego i opartego na współpracy partnerstwa" z Rumunią, Polską i Węgrami. Warto w tym kontekście przypomnieć o „wielostronnym partnerstwie strategicznym" Chińskiej Republiki Ludowej z Unią Europejską ustanowionym w 2003 r.

Trzeci okres wskazany przez Kong Tianpinga jest datowany na lata 2009- do chwili obecnej. Światowy kryzys finansowy stał się datą graniczną i spowodował dalsze zacieśnienie się stosunków Chin z regionem. Państwa europejskie konsekwentnie skupiały się na rozwoju współpracy z instytucjami zachodnimi w wyniku czego Chorwacja i Albania zostały włączone w struktury NATO, natomiast Serbia poczyniła znaczne postępy w procesie integracji europejskiej, ostatecznie w 2011 r. uzyskując status kraju kandydującego do akcesji do UE. Xi Jinping będący wówczas wiceprezydentem ChRL odwiedził w 2009 r. Bułgarię, Rumunię oraz Węgry, natomiast w kwietniu 2012 r. premier Wen Jiabao w Warszawie przedstawił 12-punktowy plan promowania przyjaznej współpracy z krajami Europy Środkowej i Wschodniej, tj. mechanizm współpracy 16+1 Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia[165]. Na postawie dokładnej analizy komunikatów po szczytach, tzw. wytycznych (*guidelines*) i przemówień premiera Wen Jiabao i Li Keqianga oraz ostatniego wystąpienia przewodniczącego Xi Jinpinga wskazano trzy okresy, które zdaniem autora w istotnym sposób wyodrębniają działania Chin w formacie: 2012-2015 od powstania formatu w Warszawie do spotkanie liderów EŚW z przewodniczącym Xi Jinpingiem, który uznał 16+1 jako element innowacyjną formę współpracy globalnego południa z południem czyli państwami rozwijającymi się. Drugi okres między 2015 a 2019, kiedy nastąpiło rozszerzenie formatu o Grecję i wreszcie ostatni okres, kiedy inicjatywą przejął przewodniczący Xi jako gospodarz forum w 2021 r. oraz decyzja o opuszczeniu formatu przez Litwę.

[165] *Zhongguo guanu cujin yu zhong dong'ou guojia youhao hezuo de shi'er xiang jucuo [Dwanaście inicjatyw Chin promujących przyjazną współpracę z państwami Europy Środkowo-Wschodniej],* Rząd Centralny ChRL, 26 kwietnia 2012, http://www.gov.cn/ldhd/2012-04/26/content_2124352.htm [dostęp: 17.02.2020]

2.1. Dynamika stosunków w formacie Chiny-Europa Środkowa w okresie 2012-2015

Jak wspomniano wyżej, format współpracy Chin z państwami Europy Środkowej, Wschodniej i Południowej 16+1 został zainicjowany przez premiera Wen Jiabao w Warszawie w 2012 r. Początkowo mechanizm ten, uznawany za inicjatywę chińskiego polityka, nie zapowiadał znaczącego oddziaływania w chińskiej polityce zagranicznej. Z czasem jednak stał się atrakcyjną formą promocji chińskich interesów, a także bardziej złożonego obrazu działań multilateralnych tego państwa w polityce międzynarodowej. Należy uznać, iż miało to prowadzić w dalszej perspektywie do stworzenia mechanizmu współpracy polityczno-gospodarczej w oparciu o podział pracy uczestników formatu. Analiza komunikatów ogłaszanych po kolejnych szczytach mechanizmu współpracy 16+1 jednoznacznie wskazuje na trzy podstawowe kwestie: (1) wyodrębnienie liderów współpracy z Chinami, (2) podział pracy między uczestników formatu, oraz; (3) marginalizację państw niezainteresowanych inicjatywą. Na podstawie ilościowego zestawienia należy wskazać, że liderami współpracy z Chinami w formacie 16+1 są: Węgry, Serbia, Czechy i Polska. Państwa, które należy uznać za średnio zaawansowane to: Bułgaria, Rumunia, Macedonia, Łotwa, Słowenia, Chorwacja, a państwa zainteresowane jednym lub dwoma sektorami współpracy to Bośnia i Hercegowina, Litwa, Czarnogóra, Słowacja, Albania oraz Estonia[166]. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na wymienioną wcześniej koncepcję podziału pracy, która uwidoczniła się szczególnie w początkowym etapie istnienia mechanizmu współpracy 16+1. Poniższy 12-punktowy plan przedstawiony przez Wen Jiabao nie określa *explicite* takich rozwiązań w ramach samej inicjatywy, wskazując jedynie na obszary, które miały początkowo być priorytetem dla uczestników formatu:

1. Utworzenie sekretariatu ds. Współpracy między Chinami a krajami Europy Środkowej i Wschodniej w chińskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych.
2. Utworzenie specjalnej linii kredytowej w wysokości 10 mld USD, z której pewna część będzie stanowić pożyczki preferencyjne, ze szczególnym naciskiem na projekty współpracy w takich obszarach, jak infrastruktura, wysokie i nowe

[166] D. Mierzejewski, B. Kowalski, P. Ciborek, *Aktywność gospodarcza i polityczna Chińskiej Republiki Ludowej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, s. 9-10.

technologie oraz zielona gospodarka.

3. Utworzenie funduszu współpracy inwestycyjnej między Chinami a krajami Europy Środkowej i Wschodniej w celu zebrania 500 milionów USD w pierwszym etapie.

4. Misje promocji handlu i inwestycji ChRL w krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

5. Zachęcanie chińskich przedsiębiorstw do współpracy z odpowiednimi krajami w celu ustanowienia jednej strefy ekonomicznej i technologicznej w każdym kraju w ciągu najbliższych pięciu lat. Zachęcanie chińskich przedsiębiorstw do uczestnictwa w rozwoju istniejących stref ekonomicznych i technologicznych w odpowiednich krajach.

6. Rozwijanie współpracy finansowej, takiej jak swap walutowy, rozliczanie w walucie lokalnej w handlu transgranicznym oraz tworzenie oddziałów bankowych w krajach EŚW.

7. Utworzenie eksperckiego komitetu doradczego ds. Budowy sieci transportowej między Chinami a krajami Europy Środkowej i Wschodniej. Badanie możliwości budowy regionalnych sieci autostrad lub kolei za pośrednictwem spółek *joint venture*, wspólnych kontraktów i innych dostępnych środków.

8. Wniosek o zorganizowanie forum współpracy kulturalnej między Chinami a krajami Europy Środkowej i Wschodniej.

9. Pięć tysięcy stypendiów studenckich dla szesnastu krajów Europy Środkowej i Wschodniej w ciągu najbliższych pięciu lat.

10. Propozycja ustanowienia sojuszu na rzecz promocji turystyki między Chinami a krajami Europy Środkowej i Wschodniej.

11. Utworzenie funduszu badawczego dotyczącego stosunków między Chinami a krajami Europy Środkowej i Wschodniej.

12. Prowadzenie pierwszego forum młodych liderów politycznych w Chinach i krajach Europy Środkowej i Wschodniej[167].

W ramach mechanizmu współpracy państw formatu Chiny-EŚW organizowano doroczne szczyty szefów rządów państw członkowskich (z wyjątkiem szczytu

[167] *China's Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries,* 26 stycznia 2015, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/ldrhw_1/2012hs/hdxw/201610/t20161020_6828798.htm [dostęp: 14.05.2021].

zaplanowanego na 2020 rok z powodu pandemii koronawirusa). W ramach szczytów wypracowywane są wytyczne [z wyjątkiem w 2021 roku] (*guidelines*), które stanowią wytyczne dotyczące koordynacji współpracy między państwami Europy Środkowej i Wschodniej a Chinami (*Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries [China-CEEC]).* Wytyczne te co do zasady mają jednolitą strukturę obejmującą dziesięć podstawowych płaszczyzn współpracy, do której zaliczamy: 1. Wyrażenie wsparcia wszystkich państw członkowskich w kwestii organizacji następnego szczytu (wyznaczenie nowego miejsca); 2. określenie ramowego planu współpracy i jego koordynacja; 3. handel i inwestycje; 4. szlaki transportowe[168]; 5. współpracę w przemyśle, energetyce, edukacji i technologii; 6. współpracę finansową; 7. współpracę w zakresie rolnictwa, leśnictwa i ochrony środowiska; 8. kontakty międzyludzkie; 9. współpracę w sektorze zdrowia publicznego; 10. współpracę lokalną[169]. Do tak przedstawionych sektorów współpracy z reguły chiński premier wskazywał konkretne zadania do wykonania w stosunkach Chin z państwami Europy Środkowo-Wschodniej. Ponadto w przemówieniach możemy zaobserwować sugestie i zasady jakimi miała kierować się współpraca w formacie. Nie jest też bez znaczenia, że w swoich wystąpienia szef chińskiego rządu przedstawiał sytuację gospodarczą i dyskusje wewnątrz Chin. Z pewnością, przez przedstawienie tych kwestii, chińska dyplomacja próbowała wzbudzić większe zaufanie wśród partnerów.

Wyjątek w tej kwestii stanowi szczyt formatu 16+1 w Warszawie z 2012 r., gdzie w ramach szczytu określono główne obszary współpracy, które zostały wymienione powyżej w przemówieniu premiera ChRL Wen Jiabao podczas wydarzenia inaugurującego powstanie niniejszego formatu współpracy. Podczas warszawskiego szczytu mechanizmu współpracy China-CEEC ustalono, iż kolejny szczyt w 2013 r. odbędzie się w stolicy Rumunii, Bukareszcie. Oprócz wspominanego komunikatu należy zwrócić uwagę na sferę deklaratywną w tym przede wszystkim wystąpienia ówczesnego premiera Wen Jiabao podczas inauguracji mechanizmu współpracy China-CEEC 16+1 w Warszawie. Chiński premier odnosząc się bezpośrednio do ówczesnego szefa rządu Donalda Tuska wskazał na imponujący rozwój Polski w aspekcie gospodarczym[170].

[168] Chin. hulian hutong tłumaczone jest na język angielski jako connectivity. Termin ten oznacza połączenie – hu odnosi się do wzajemności, czegoś wspólnego, lian oznacza połączenie, tong związane z tworzeniem korytarzy łączących różne punkty.
[169] Opracowanie własne na podstawie analizy szczytów formatu 16/17+1 w latach 2012-2021.
[170] *Wen Jiabao zai di er jie Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici,* Ambasada Chińskiej Republiki Ludowej w Rzeczypospolitej Polsce, http://www.chinaembassy.org.pl/chn/zbgx/201204/t20120427_2174609.htm [dostęp: 24.11.2021]

Motywem łączącym była przyjaźń łącząca obywateli ChRL i RP, dzięki której stosunki dwustronne osiągnęły „nowe wyżyny". Z inicjatywy szefów rządów, obie strony zobowiązały się do ustanowienia mechanizmu regularnych spotkań premierów, w celu wzmocnienia wymiany na wysokim szczeblu. Zapowiedziano również dalszą intensyfikację wymian kulturalnych, edukacyjnych, turystycznych a także zapowiedziano zacieśnienie relacji na poziomie samorządów lokalnych[171].

Odnosząc się bezpośrednio do wcześniej powołanego mechanizmu współpracy między Chinami a państwami Europy Środkowej i Wschodniej, Wen Jiabao wskazał na współpracę gospodarczo-handlową, jako najistotniejszy obszar w relacjach między Chinami a regionem EŚW. Powołując się na dane gospodarcze, wskazał, iż w 2001 r. dwustronne obroty handlowe wynosiły 4,3 mld USD a w 2011 r. wzrosły do 52,9 mld USD, uzyskując średnioroczne tempo wzrostu na poziomie 27.6%. Według danych Banku Światowego za rok 2011, należy w tym miejscu wskazać, iż wymiana handlowa Chin z EŚW w danym okresie odpowiadała za 1,43% jej całkowitej wartości[172]. Premier Chin podkreślił, iż współpraca gospodarcza jest na tyle silna, iż wbrew globalnemu trendowi po kryzysie finansowym z 2008 r. odnotowywała stały wzrost, co jak należy wnosić było zasługą dobre wyjścia z kryzysu przez gospodarkę chińską[173]. Tym samym „pochwalił" państwa Europy Środkowej jako ważny element w chińskiej globalnej polityce gospodarczej. Według Wen Jiabao, kluczowymi obszarami współpracy, jeśli chodzi o aktywność chińskich firm w regionie były: przemysł chemiczny, maszynowy, AGD, telekomunikacyjny, motoryzacyjny oraz energetyczny. Na szczególną uwagę – według szefa chińskiego rządu – zasługiwały również projekty infrastrukturalne – gdzie sztandarowym i przełomowym projektem stał się most Pupina w Belgradzie[174]. W tym miejscu podkreślono doświadczenie Chin w zarządzaniu projektami tego typu. Propozycją premiera ChRL było również zainicjowanie tzw. komitetu doradczego ekspertów ds. budowy sieci transportowej. W ten sposób państwa, na zasadzie dobrowolności, miały omawiać przedsięwzięcia, które mogłyby w szerszym kontekście wpisywać się w sieć transgranicznych projektów infrastrukturalnych. Wen Jiabao

[171] Ibidem.
[172] Opracowanie własne na podstawie danych: *Trade Summary for China 2011*, World Bank, https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2011/Summarytext [dostęp: 24.11.2021]
[173] *Wen Jiabao zai di er jie Zhongguo-Zhong…* op. cit.
[174] Szerzej patrz: *Chinese Prime Minister opens Chinese (Pupin's) bridge in Belgrade,* 18 grudnia 2014, Srbin, https://srbin.info/en/politika/kineski-premijer-u-beogradu-otvorio-kineski-pupinov-most/ [dostęp: 24.08.2020].

podkreślił również znaczenie współpracy na niższym szczeblu. W momencie inicjowania mechanizmu współpracy 16+1, chińskie prowincje posiadały 37 partnerów, natomiast chińskie miasta miały siostrzane relacje z 58. ośrodkami miejskimi w tej części Europy. W tym aspekcie, ważnym komponentem jest również wymiana międzyludzka, w tym turystyka, gdzie 230 tys. osób w 2011 r. zdecydowało się na podróż do Chin, natomiast 75 tys. obywateli ChRL odbyło wyprawę do regionu EŚW. Co ważne z inicjatywy Pekinu uruchomiono również specjalną linię kredytową w wysokości 10 mld USD na zasadzie preferencyjnego kredytu, skupiając się przede wszystkim na projektach infrastrukturalnych, wspierających tzw. zieloną gospodarkę oraz tych zaawansowanych technologicznie. Ponadto, anonsowano również utworzenie wcześniej wspomnianego Funduszu Współpracy Inwestycyjnej Chiny-EŚW, który w pierwszej fazie miałby zgromadzić środki w wysokości 500 mln USD[175].

W ramach wytycznych dotyczących koordynacji współpracy, 26 listopada 2013 r. w Bukareszcie delegaci państw europejskiej szesnastki oraz Chin podkreślili, iż współpraca w ramach niniejszego formatu idzie w parze ze strategicznym partnerstwem Unii Europejskiej i Chińskiej Republiki Ludowej (*China-EU comprehensive strategic partnership*). Szczególną uwagę zwraca zapis, iż współpraca Chin z partnerami z Europy odbywać się będzie z poszanowaniem przepisów ustawowych i wykonawczych, a w przypadku państw członkowskich UE, przestrzegane będą również odpowiednie przepisy i regulacje UE[176]. Tym samym władze chińskie negowały wizerunek Chin jako aktora, dla którego relacje interpersonalne – *guanxi* są ustanawiane ponad prawem. Co więcej zawarcie takiego zapisu stanowiło formalne zapewnienie strony chińskiej o dobrej woli przestrzegania prawa Wspólnoty, natomiast stanowi również realne zagrożenie dla państw będących członkami formatu, którzy nie są włączeni w struktury Unii Europejskiej, a których system legislacyjny może pozwalać na pewne nadużycia ze strony Chin. Co ważne, szczyt formatu 16+1 w Bukareszcie odbył się dwa miesiące po ogłoszeniu przez przewodniczącego Xi Jinpinga inicjatywy Pasa i Szlaku w kazachskiej Astanie (*The Belt and Road Initiative* - BRI), obejmującą swoim zasięgiem Afrykę, Amerykę Łacińską, Azję oraz Europę[177]. Jak się okazało, inicjatywy regionalne takie jak

[175] Chen Xin, He Zhigao, *16+1 Cooperation and China-EU Relationship,* China-CEE Institute, Budapest 2018, s. 30.
[176] *The Bucharest Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 26 stycznia 2015, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/ldrhw_1/2013bjlst/hdxw1/201610/t20161020_6828708.htm [dostęp: 24.08.2020].
[177] *President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with*

współpraca Chin ze Wspólnotą Państw Ameryki Łacińskiej i Karaibów (China-CELAC), oraz forum współpracy Chin z państwami Afryki (Forum on China-Africa Cooperation - FOCAC) oraz 16+1 z wiodącą rolą ChRL miały mieć charakter komplementarny wobec inicjatywy Pasa i Szlaku[178].

Już wówczas, w obliczu rosnących napięć między Chinami a Stanami Zjednoczonymi, na uwagę zasługiwał zapis o „zdecydowanym przeciwstawianiu się protekcjonizmowi [gospodarczemu] we wszystkich jego formach i przejawach, działaniu na rzecz promocji wzajemnych inwestycji oraz zwiększenia i ulepszenia współpracy gospodarczej i handlu, dążąc do złagodzenia obecnego stanu braku równowagi[179]". Miało to zapewnić Chinom możliwość wykorzystania przewag konkurencyjnych gospodarki chińskiej nie tylko na rynkach europejskich, ale i globalnych.

W kontekście szczytu w Bukareszcie w 2013 r., nadchodzący rok 2014 w ramach współpracy mechanizmu 16+1 został poświęcony realizacji inwestycji i promocji biznesu. W ramach realizacji tego celu wyznaczono osiem zadań opierających się m.in. na organizacji sympozjów, targów handlowych oraz co najistotniejsze utworzenie mechanizmu łącznikowego China-CEEC dla agencji promocji inwestycji państw członkowskich 16+1[180]. Kolejne działania ogniskowały się na pobudzeniu współpracy sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) w celu wprowadzenia wymiany handlowej pomiędzy państwami EŚW a Chinami na wyższy poziom. W celu realizacji tego celu wyznaczono cztery zadania, które skupiały się głównie na wspieraniu i promocji współpracy rolniczej[181]. W odniesieniu do współpracy finansowej wyznaczono tu cztery zadania, z których kluczową informacją było wdrożenie specjalnej linii kredytowej w wysokości 10 mld USD w celu promocji współpracy gospodarczej i handlu między Chinami a państwami EŚW a także podpisywanie stosownych umów dotyczących swapów walutowych. W ramach działań wspierających łączność wyznaczono cztery zadania mające przede wszystkim na celu określenie możliwości budowy międzynarodowego korytarza transportu kolejowego łączącego Chiny z regionem EŚW.

Central Asian Countries, 07 września 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cegy//eng/zgyw/t1076334.htm [dostęp: 28.08.2020].

[178] Huang Ping, et al., *How the 16+1 Cooperation promotes the Belt and Road Initiative,* China Social Sciences Press 2017, s. 18-33.

[179] Ibidem.

[180] *The Bucharest Guidelines for Cooperation between China and Central and Easter European Countries,* 26 stycznia 2015, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/ldrhw_1/2013bjlst/hdxw1/201610/t20161020_6828708.htm [dostęp: 28.05.2022].

[181] Ibidem.

Określono również potrzebę współpracy w zakresie rozwoju infrastruktury transportowej, m.in. budowę dróg, linii kolejowych, portów i lotnisk w oparciu o zasadę win-win[182].

W ramach planów rozszerzenia współpracy naukowej, technologicznej, innowacyjnej a także w obszarze ochrony środowiska i energii wyznaczono sześć zadań, których głównym celem zacieśnienie współpracy w kwestii energetyki jądrowej, wiatrowej, wodnej oraz słonecznej. Innym elementem była promocja kontaktów międzyludzkich oraz wymiany i współpracy kulturalnej, gdzie wyznaczono sześć zadań, których głównym celem jest utworzenie strefy 72-godzinnego, bezwizowego tranzytu w Pekinie, Szanghaju i innych głównych portach komunikacyjnych w Chinach a także utworzenie Forum Młodych Liderów China-CEEC, które miałoby się odbywać raz na dwa lata. Kluczową informacją dla sektora turystycznego było planowane utworzenie stowarzyszenia skupiającego agencje i przedsiębiorstwa promocji turystyki.

Intencją państw członkowskich formatu 16+1 było również pobudzenie współpracy na poziomie władz lokalnych. Współpraca ta miała stanowić jeden z najważniejszych filarów efektywnej współpracy chińsko-europejskiej. Ustalono, iż spotkania liderów władz lokalnych będzie odbywać się raz na dwa lata[183].

W trakcie przemówienia Li Keqianga, przejmującego obowiązki od swojego poprzednika i inicjatora formatu ChRL-EŚW Wen Jiabao, nowo mianowany premier Chin w pierwszej kolejności podkreślił skomplikowaną sytuację międzynarodową. I choć według premiera „wielobiegunowość *(duojihua)* oraz globalizacja gospodarcza *(jingji quanqiuhua)* pogłębia się a gospodarka wykazuje pewne oznaki ożywienia, to na globalnych rynkach nadal panuje niepewność i [występują] niestabilne czynniki”[184] to premier nie wspominał o współpracy wielostronnej-multilateralnej. Jedynym elementem wskazującą formę współpracy multilateralnej było wezwanie do koordynacji polityk zagranicznych państw rozwiniętych z rozwijającymi się. Tym samym format 16+1 stawał się, choć nie zostało to powiedziane wprost, kolejną areną, na której Chiny promowały współpracę między bogatą Północą a biednym Południem. Według chińskiego premiera, Chiny i państwa EŚW znajdywały się w krytycznym okresie transformacji i rozwoju,

[182] Ibidem.
[183] Ibidem.
[184] *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zhong Dong’Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst),* 27 listopada 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//chn/zgyw/t1102886.htm [dostęp: 28.05.2022].

niemniej tradycyjna przyjaźń bez fundamentalnych konfliktów interesów dają solidne podstawy do rozszerzania współpracy. Według przedstawionych danych, wartość handlu Chin z państwami EŚW w 2012 r. wyniosła 50 mld USD. Według danych Banku Światowego za rok 2012, należy w tym miejscu wskazać, iż wymiana handlowa Chin z EŚW w danym okresie odpowiadała za 1,29% jej całkowitej wartości[185]. Dodatkowo należy w tym miejscu odnotować fakt, iż zarówno wartość wymiany dwustronnej jak i jej procentowy udział w całości wymiany handlowej ChRL w 2012 r. odnotowały spadek[186].

Podczas swojego wystąpienia, Li Keqiang zaproponował tzw. ramy strategicznej współpracy Chiny-EŚW, wskazując w tym aspekcie trzy główne zasady i sześć głównych obszarów promocji współpracy, które miały pozwolić wynieść ją na nowy poziom. Pierwsza z głównych zasad odnosiła się do wzajemnego szacunku oraz równego traktowania (ze szczególnym uwzględnieniem geograficznej i demograficznej charakterystyki poszczególnych państw)[187]. W tym aspekcie należy zauważyć szczególny nacisk Chin na kwestie nieingerencji w niezależny wybór ścieżki rozwoju oraz poszanowanie integralności terytorialnej państw mechanizmu współpracy. Druga zasada dotyczyła *de facto* promocji chińskiej koncepcji *win-win*. Szef chińskiego rządu podkreślił podobieństwa Chin i regionu EŚW, jeśli chodzi o etap rozwoju i podobny poziom PKB per capita. W tym kontekście najważniejszą charakterystyką współpracy między wszystkimi stronami miała być jej komplementarność, tj. chińska możliwość do zaoferowania swoich przewag konkurencyjnych państwom EŚW i *vice versa.* W tym aspekcie jako wiodący punkt ze strony chińskiej wyróżniono kompletny system zarządzania przemysłem oraz możliwości prowadzenia i finansowania projektów infrastrukturalnych. Region EŚW w oczach Chin ma do zaoferowania wysoko wykwalifikowane zasoby ludzkie, wysokiej jakości produkty rolne, wysoki poziom przemysłu wytwórczego oraz usługowego a także duże możliwości rynkowe dla inwestycji infrastrukturalnych. Trzecią zasadą została określona kwestia konsensusu. W tym kontekście Li Keqiang podkreślił wagę relacji Chin z Unią Europejską, gdzie

[185] Opracowanie własne na podstawie danych: *Trade Summary for China 2012*, World Bank, https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2011/Summarytext [dostęp: 24.11.2021]
[186] Ibidem.
[187] *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst),* 27 listopada 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//chn/zgyw/t1102886.htm [dostęp: 28.05.2022].

wspólny postęp wymaga poświęceń i spotkania się „w połowie drogi". Szef rządu w Pekinie wyraził pełne zrozumienie i wsparcie dla procesu integracji europejskiej dla państw formatu będących w procesie akcesyjnym. Powyższe, według Li Keqianga ma sprzyjający wpływ na światowy pokój, a także jest zgodne z zasadami światowej multipolaryzacji *(duojihua).* W tym kontekście kilka dni wcześniej przyjęto w Pekinie strategiczny plan współpracy Chiny-UE *(EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation)*[188].

Odnosząc się do wcześniej wspomnianych sześciu głównych obszarów współpracy jako pierwszy Li Keqiang wymienił współpracę gospodarczą i handlową. Według premiera, całkowity wolumen wymiany handlowej między Chinami a szesnastoma państwami regionu EŚW jest na stosunkowo niskim poziomie, toteż zobligowano się do podwojenia wolumenu handlu w ciągu pięciu najbliższych lat (do wartości 100 mld USD). Ponadto szef rządu w Pekinie potwierdził gotowość rozszerzenia importu produktów rolnych (i innych) a także zaproponował wsparcie finansowe, techniczne i sprzętowe, aby w pełni wykorzystać potencjał współpracy pomiędzy stronami[189].

Drugim obszarem określonym przez Li Keqianga było „przyspieszenie rozwoju wzajemnych szlaków komunikacyjnych", czyli innymi słowy infrastruktura. Priorytetem dla strony chińskiej była przede wszystkim rewitalizacja i budowa linii kolejowych, autostrad, portów, lotnisk i innych obiektów transportowych w państwach EŚW. W tym miejscu po raz kolejny zapewniono o wystarczającym zapleczu technologicznym strony chińskiej. W świetle nadprodukcji w zakresie cementu czy stali takie zapewnienia nie powinny dziwić. Premier ChRL jasno podkreślił, iż w tej materii większość chińskich mocy produkcyjnych w obszarze infrastruktury jest nadwyżkowa, więc współpraca w tym zakresie „jest potrzebą obu stron". Ponadto, w agendzie współpracy infrastrukturalnej wysoką pozycję na tamten moment zajmowała kwestia budowy nowych morskich kanałów transportowych oraz zbadanie możliwości stworzenia nowych stref celnych i centrów dystrybucji logistycznej w pobliżu portów morskich i kanałów rzecznych w celu wydajnego połączenia regionu EŚW z Europą Południową, Północną i

[188] T. Morozowski, *Don't Make a Rival Out Of The Dragon: Rethinking The EU-China Policy,* "The Copernicus Journal of Political Studies" 2020, no. 1, s. 41.
[189] *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst),* 27 listopada 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//chn/zgyw/t1102886.htm [dostęp: 28.05.2022].

Zachodnią[190].

Trzecim z obszarów ustanowiono wzmocnienie współpracy w ramach tzw. zielonej energii. Miało to stanowić reakcję Chin na wyzwania związane ze zmianami klimatycznymi i osiągnięcie tzw. zrównoważonego rozwoju. W tym kontekście podkreślono gotowość Chin do modernizacji istniejących już elektrowni a także zapewniono o możliwości podjęcia projektów z zakresu energetyki jądrowej, wodnej, wiatrowej i fotowoltaiki. Li Keqiang w ramach tego obszaru również podkreślił, iż Chiny w tym zakresie posiadały nadwyżkę produkcyjną, która mogła – przy poprawie środowiska inwestycyjnego w EŚW – stać się kołem zamachowym do współpracy energetycznej pomiędzy stronami[191].

Czwartym obszarem został aktywny rozwój narzędzi finansowych. Według chińskiego premiera, w obliczu kryzysu finansowego w ostatnich latach i problemów związanych z zadłużeniem poszczególnych państw europejskich, Chiny ustanowiły specjalną linię kredytową w wysokości 10 mld USD i były skłonne współpracować z europejskimi instytucjami finansowymi, aby aktywnie poszukiwać elastycznych i ustandaryzowanych sposobów na efektywne wykorzystanie niniejszej linii kredytowej. Li Keqiang wspomniał również o wcześniej wyszczególnionym Funduszu Współpracy Inwestycyjnej Chiny-EŚW o wartości 500 mln USD, oraz o planowanym uruchomieniu drugiego etapu niniejszego funduszu.

Współpraca lokalna została piątym obszarem wymienionym przez szefa chińskiego rządu. Li Keqiang zauważył, iż poszczególne prowincje, stany, gminy i miasta wykazują dużą chęć współpracy z podmiotami z Chin. Wezwał on również do wsparcia niniejszych procesów, czego wyrazem było ustanowienie drugiego szczytu liderów współpracy lokalnej mechanizmu współpracy 16+1.

Ostatnim, szóstym obszarem szczegółowo omówionym przez chińskiego polityka była współpraca kulturowa. W tym kontekście zaproponowano szereg wydarzeń promowanych przez *think tanki* oraz agencje koordynujące przy chińskim rządzie. Powyższe miało przyczynić się do pogłębienia wzajemnego zrozumienia i poznania między narodami.

Na zakończenie przemówienia, Li Keqiang przybliżył procesy wewnętrzne zachodzące w Chinach. Wyjaśniał decyzje, które zostały podjęte podczas III Sesji Plenarnej XVIII Komitetu Centralnego KPCh. Chiński premier podkreślił również

[190] *Ibidem.*
[191] *Ibidem.*

„determinację ChRL w kwestii stawienia czoła trudnościom i sprawieniu, aby to sytuacja rynkowa odgrywała decydującą rolę w alokacji zasobów i dalej stymulowała witalność gospodarki". Nadmienił również, iż praktyka pokazała, że reformy wewnętrzne w Chinach mają korzystny wpływ na światową i Europejską gospodarkę[192]. Takie podejście mogło być rożnie interpretowane przez elity państw europejskich. Pośrednio premier sugerował, że problemy wewnętrzne Chin, głównie gospodarcze, mogły być przyczyną mniejszego od obiecywanego zaangażowania Pekinu w Europie Środkowo-Wschodniej.

Na kolejnym szczycie w Belgradzie (2014) delegaci państw formatu 16 grudnia dokonali ewaluacji wytycznych z Bukaresztu, wypracowując tym samym nowe wytyczne, które miały zostać wprowadzone w życie w 2015 r. Wszystkie podjęte decyzje miały być zgodne z ustaloną agendą współpracy na linii Chiny-UE pt. *EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation*[193].

W ramach działań wspierających łączność wyznaczono dziesięć zadań, których głównym celem było procedowanie prac nad połączeniem kolejowym łączącym Belgrad i Budapeszt oraz udział zainteresowanych państw w pilotażowym programie w ramach chińsko-unijnego partnerstwa strategicznego dotyczącego inteligentnych i bezpiecznych szlaków handlowych (*China-EU Smart and Secure Trade Lanes (SSTL).* Ponadto Chiny zobowiązały się do prowadzenia aktywnej postawy w kwestii rozbudowy infrastruktury drogowej, lotniczej, kolejowej oraz portowej a także utworzenia nowych, bezpośrednich połączeń lotniczych. Co kluczowe z perspektywy prowadzonych badań, w niniejszym dokumencie Serbia zobowiązała się do utworzenia stowarzyszenia państw Chiny-EŚW dotyczącego transportu i współpracy infrastrukturalnej[194].

W kontekście promocji współpracy gospodarczej, handlu i inwestycji wyznaczono dziesięć zadań, których celem nadrzędnym zostało udzielenie wsparcia dla Rady Biznesu Chiny-EŚW z siedzibą w Warszawie. Dodatkowo podkreślono znaczenie współpracy w kwestii usprawnienia procesu inspekcji i kwarantanny dla handlu mięsem zwierzęcym. W Bułgarii utworzono stowarzyszenie Chiny-EŚW w celu promocji współpracy rolnej. Jednym z zadań było – ponownie – przeciwstawienie się protekcjonizmowi gospodarczemu w celu zwiększenia skali i poziomu współpracy

[192] *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej],* Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/ldhd/2013-11/27/content_2535711.htm [dostęp: 25.11.2021].
[193] Pełny dokument „EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation" dostępny pod adresem: https://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf [dostęp: 25.11.2021]
[194] J. Szczudlik, *Seven Years of the 16+1…,* op. cit., s. 22.

gospodarczej i handlu, który miał stworzyć warunku do trwałego i stałego wzrostu handlu dwustronnego[195].

Odnosząc się do współpracy finansowej, wyznaczono siedem zadań z których głównym celem było zachęcenie państw formatu do użycia chińskiej waluty *renminbi* (RMB), jako waluty rozliczeniowej w handlu i inwestycjach transgranicznych. Dodatkowo strona chińska wyraziła zapotrzebowanie na utworzenie formatu spotkań prezesów banków centralnych Azji Środkowej, regionu Morza Czarnego i krajów Półwyspu Bałkańskiego a także ponowiła zaproszenie do korzystania ze specjalnej linii kredytowej w wysokości 10 mld USD oraz innych narzędzi finansowania oferowanych przez Chińską Republikę Ludową.

Kolejne planowane działania dotyczyły rozszerzenia współpracy w dziedzinie nauki, technologii, innowacji oraz ochrony środowiska i energii. W ramach tych sektorów wyznaczono sześć zadań z których głównym celem było zachęcenie „europejskiej szesnastki" do opracowywania projektów energetyki jądrowej. W ramach tych działań z zadowoleniem odnotowano podpisanie stosownego porozumienia między Chinami a Rumunią, Czechami oraz Węgrami w dziedzinie energetyki jądrowej. Ponadto z inicjatywy Rumunii uruchomiono Centrum Dialogu i Współpracy w projektach związanych z energetyką i zachęcono pozostałe państwa do udziału środowiska akademickiego, prawniczego, biznesowego oraz ekspertów rządowych do dzielenia się specjalistyczną wiedzą w celu poszerzenia spektrum wspólnych przedsięwzięć dotyczących energetyki[196].

W odniesieniu do wymiany międzyludzkiej i kulturalnej oraz współpracy na szczeblu lokalnym wyróżniono piętnaście zadań z których głównym celem było utworzenie i wsparcie stowarzyszenia Biur Promocji Turystyki dla mechanizmu współpracy Chiny-EŚW. Ponadto w Sofii utworzone zostało pierwsze rotacyjne centrum koordynacji współpracy placówek edukacji wyższej mechanizmu współpracy Chiny-EŚW. Ponownie podkreślono rolę współpracy samorządów lokalnych, w tym celu tworząc Stowarzyszenie Gubernatorów Prowincji i Regionów mechanizmu współpracy Chiny-EŚW (*China-CEEC Association of Governors of Provinces and Regions).* Niniejsze stowarzyszenie uzyskało status najważniejszej platformy współpracy na szczeblu niższym niż rządowy[197].

[195] Ibidem.
[196] *16 plus 1 Cooperation,* Center for Dialogue and Cooperation on Energy Projects CDCEP 16+1, https://www.cdcep-16plus1.org/index.php?page=16-plus-1-cooperation [dostęp: 28.05.2022].
[197] *Li Keqiang zai di san ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen)*

W ramach współpracy dotyczącej zdrowia publicznego wyróżniono jedno zadanie, które koncentrowało się na wyłonieniu zainteresowanych państw w celu utworzenia centrów Chińskiej Medycyny Tradycyjnej (*Traditional Chinese Medicine*). W czasie szczytu w 2014 r. w stolicy Serbii, Li Keqiang podkreślił, iż po udanym spotkaniu w Bukareszcie (2013), przyjął wiele wizyt szefów rządów w Pekinie, gdzie doszło do wielu korzystnych ustaleń. Przyjęta przez chińskiego premiera retoryka wskazuje na to, iż nadal najbardziej produktywnym i efektywnym kanałem prowadzenia współpracy z państwami EŚW stanowiły stosunki bilateralne, a multilateralne fora mają raczej charakter rytuału, który daje możliwość wzmocnienia stosunków dwustronnych. Na marginesach szczytów odbywały się spotkania dwustronne co dla polityków mniejszych państw stanowiło dobrą okazję do spotkania z premierem drugiej gospodarki świata. W innych warunkach nie byłoby to możliwe.

Odnosząc się bezpośrednio do sytuacji międzynarodowej, Li Keqiang podkreślił, iż sytuacja polityczna i gospodarcza w skali globu przechodziła głębokie i złożone zmiany a wszystkie państwa świata stanęły przed pilnym obowiązkiem promocji zatrudnienia i dostosowania polityki strukturalnej. Li Keqiang wspomniał również o „*regionalnych hotspotach*", które godzą w stabilność i bezpieczeństwo międzynarodowe. Choć nie zostało to wypowiedziane *explicite,* powyższe dotyczyło to w szczególności aneksji Półwyspu Krymskiego przez Federację Rosyjską na Morzu Czarnym, czyli w miejscu, gdzie swoje żywotne interesy gospodarcze prowadziła i nadal prowadzi Chińska Republika Ludowa[198].

W dalszej części Li Keqiang przedstawił tzw. „pięć sugestii", które miały dotyczyć w szczególności promocji rozwoju poprzez modernizację przemysłu. Pierwszą z sugestii było tzw. „utworzenie nowego punktu kulminacyjnego współpracy". Pod enigmatyczną nazwą kryło się utworzenie średnioterminowego planu współpracy Chiny-EŚW poprzez połączenie średnio- i długoterminowych celów rozwojowych poszczególnych państw formatu ze strategicznym planem współpracy Chiny-Europa 2020 (*EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation)*. Siłą napędową określono budowę infrastruktury, która miała być punktem wyjścia, natomiast współpraca

[Przemówienie Li Keqianga na trzecim spotkaniu przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst)], 17 grudnia 2014, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2014-12/17/content_2792755.htm [dostęp: 28.05.2022].

[198] *Li Keqiang zai di san ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na trzecim spotkaniu przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst)],* 17 grudnia 2014, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2014-12/17/content_2792755.htm [dostęp: 28.05.2022].

finansowa miała mieć charakter suplementarny[199]. Drugą „sugestią" przedstawioną przez Li Keqianga został tzw. „korytarz międzysystemowy". W tym aspekcie celem nadrzędnym określono poprawę warunków życia obywateli państw regionu EŚW oraz Chin. Miało się to dokonać poprzez efektywne inwestycje w porty multimodalne. Premier Chin podkreślił, iż państwa EŚW posiadają wiele naturalnych portów połączonych liniami kolejowymi, autostradami i innymi szlakami komunikacyjnymi. Kluczowym projektem dla powyższego miał zostać stały rozwój kolejowej linii ekspresowej łączącej wybrzeża państw formatu w ramach tzw. China-Europe Sea Express Line *(Zhong Oulu hai kuai xian).* W tym kontekście wspomniano o porozumieniu międzyrządowym pomiędzy Budapesztem a Belgradem na budowę nowoczesnej kolei ekspresowej, która – przynajmniej w teorii – miałaby spełniać wszystkie unijne standardy oraz „wpisywałaby się w potrzeby wszystkich zainteresowanych stron". Kontynuując wątek budowy nowych linii kolejowych, premier Chin wspomniał również o potrzebie zacieśnienia współpracy w zakresie ułatwienia procedur celnych[200].

Trzecia „sugestia" dotyczyła utworzenia nowej przestrzeni dla współpracy przemysłowej. Li Keqiang przy tej okazji ponownie odniósł się do potrzeby koordynacji współpracy w zakresie infrastruktury. Ponadto podkreślił chińską gotowość do eksportu produktów budowlanych takich jak stal, cement i szkło. Wspólny udział państw EŚW i ChRL w budowie nowych parków przemysłowych miał pomóc ograniczyć stopę bezrobocia w państwach europejskich. W tym kontekście wymieniono Bułgarię, Czechy, Chorwację, Rumunię, Serbię, Słowację i Słowenię, które na tym etapie wyraziły już gotowość do utworzenia stosownych parków przemysłowych. W kolejnej „sugestii" premier odniósł się do potrzeby utworzenia nowych ram współpracy inwestycyjnej i finansowej. W tym kontekście wskazano trzy działania mające działać na poprawę ówczesnej sytuacji: zachęcanie partnerów z EŚW do aktywnego korzystania z chińskiej linii kredytowej w wysokości 10 mld USD; po drugie, zainicjowanie przez rząd w Pekinie zachęty skierowanej do rodzimych firm i instytucji finansowych w celu aktywnego udziału w procesach prywatyzacyjnych spółek i firm europejskich; po trzecie, ChRL zaplanowała wystosowanie zaproszeń skierowanych do rządów państw EŚW w celu emisji obligacji w *Renminbi* (RMB) a także zobowiązała się do oceny możliwości utworzenia Funduszu Współpracy w RMB dla projektów w EŚW. Dodatkowo, Pekin zainicjował specjalny fundusz inwestycyjny o wartości 3 mld USD, aby promować

[199] Ibidem.
[200] Ibidem.

inwestycje kapitałowe w krajach regionu, jednocześnie uruchamiając drugą fazę Funduszu Współpracy Inwestycyjnej Chiny-EŚW w wysokości jednego mld USD. Piąta „sugestia" mówiła o wymiarze kulturalnym i międzyludzkim. Li Keqiang podkreślił kluczową rolę ruchu turystycznego i jego pozytywny wpływ na państwa regionu. Dodatkowo Pekin zobligował się do podwojenia obecnej ilości stypendiów rządu chińskiego na podjęcie nauki w Chinach[201].

Kończąc przemówienie, Li Keqiang podkreślił, iż w stosunkach UE-Chiny nie odnotowano „zasadniczego konfliktu", co pozytywnie wpłynęło na wspólne starania w budowie „czterech głównych partnerstw na rzecz pokoju, wzrostu, reform i cywilizacji". Premier Chin wyraził wsparcie rządu chińskiego dla „światowej multipolaryzacji (*shijie duojihua*)", globalizacji gospodarczej (*jingji quanqiuhua*) i integracji europejskiej (*Ouzhou yi ti hua*)[202]. W tym kontekście warto zauważyć, że nie pojawił się termin współpracy multilateralnej co wskazywało, że sam format był wtórny w stosunku do potrzeb tworzenia świata multipolarnego przez Chiny. Co ciekawe, w przemówieniu nie znalazła się informacja o aktualnej wartości wymiany handlowej pomiędzy Chinami a państwami regionu EŚW, co mogło wskazywać na początkowe rozczarowanie efektywnością formatu współpracy w samym Pekinie lub uznano, iż było jeszcze za wcześnie by oceniać efektywność formatu i omawiać takie dane[203].

W pierwszym okresie współpracy Chin z Europą Środkowo-Wschodnią udało się władzom w Pekinie wskazać liderów współpracy do których zaliczono przede wszystkim Węgry i Serbię. Co istotne pierwsze dwa szczyty formatu w Bukareszcie i Belgradzie nadały ramy dalszego działania i współpracy. To strona chińska kreśliła „zadania i sugestie". W przemówieniach premier Li Keqiang sygnalizował gotowość Chin do eksportu nadprodukcji i inwestycji infrastrukturalnych. Tym samym pośrednio i nie wprost sugerował, że obszar Europy Środkowej miał przymioty państw rozwijających się.

[201] Ibidem.
[202] *Li Keqiang zai di san ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu shi de jianghua [Przemówienie Li Keqianga na trzecim spotkaniu przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej],* Mission of the People's Republic of China to the European Union, http://www.chinamission.be/zt/lkqsh14/201412/t20141217_8433322.htm [dostęp: 26.11.2021].
[203] Ibidem.

2.2. Zmiana chińskiej percepcji: Europa Środkowa i Wschodnia jako państwa rozwijające się (2015-2019)

Punktem wyjścia dla przedstwionego w pracy podziału chronologicznego współpracy w formacie Chiny-EŚW stała się deklaracja Xi Jinpinga ogłoszona w Pekinie. Przed forum w Suzhou, liderzy państw EŚW spotkali się z przewodniczącym Xi Jinpingiem, który w czasie spotkania uznał, że format 16+1 to element współpracy między państwami globalnego południa (*South-South Cooperation*)[204]. Xi Jinping podkreślił, iż nowa ścieżka relacji między Chinami a Europą musi opierać się na obopólnych korzyściach, otwartości, tolerancji a realizacja współpracy 16+1 musi być w pełni komplementarna wobec inicjatyw Pasa i Szlaku[205]. Co ważne, relacje Chiny-Europa miały dzielić się na dwie sfery: tradycyjnej dychotomii Północ-Południe, tj. współpraca Chin z państwami Europy Zachodniej oraz współpracy Południe-Południe dotyczącej „tradycyjnej przyjaźni i współpracy" Chin z postkomunistycznymi państwami EŚW, zaliczanych przez chińską dyplomację do państw rozwijających się[206].

W Suzhou padły deklaracje, które wyrażały zrozumienie dla synergii chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku a planem inwestycyjnym dla Europy oraz mechanizmem współpracy 16+1. Ponadto ustanowiono mechanizm kwartalnych spotkań pomiędzy Sekretariatem ds. Współpracy między Chinami a państwami Europy Środkowo-Wschodniej (*Secretariat for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries)* a ambasadami państw formatu 16+1 w Chinach[207]. Odnośnie do współpracy w zakresie szlaków komunikacyjnych wyróżniono dziewięć zadań, z których głównym celem było podpisanie listów intencyjnych między rządem Chin a pozostałymi rządami państw formatu 16+1 w zakresie przyjęcia i współpracy w ramach inicjatywy Pasa i Szlaku. Ponadto utworzono sekretariat współpracy logistycznej formatu współpracy Chiny-EŚW (*China-CEEC Secretariat on Logistics Cooperation*). Dodatkowo uruchomiono bezpośrednie połączenie lotnicze pomiędzy Pekinem a

[204] *Xi Jinping zai nan nan hezuo yuanzhuo hui shang fabiao jianghua chanshu xin shiqi nan nan hezuo changyi qiandiao yao ba nan nan hezuo shiye tui xiang geng gao shuiping [Xi Jinping wygłosił przemówienie podczas rozmów Okrągłego Stołu dla Współpracy Południe-Południe, przedstawiając Inicjatywę Współpracy Południe-Południe w nowej erze i podkreślając, że kwestię Współpracy Południe-Południe należy przenieść na wyższy poziom],* 27 września 2015, MSZ ChRL, *https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zyjh_674906/201509/t20150927_9869642.shtml [dostęp: 28.05.2022]*

[205] Ibidem.

[206] B. Kowalski, *China's foreign policy…*op. cit., s. 1-2.

[207] R. Turcsanyi, *EIAS Associate Richard Turcsanyi Discusses the Limits of China-CEE Relations,* 1 lutego 2016, https://eias.org/publications/op-ed/associate-richard/ [dostęp: 28.05.2022].

Budapesztem oraz Pragą. Dotychczas jedynym bezpośrednim połączeniem chińskiej stolicy z państwem „europejskiej szesnastki" było połączenie lotnicze Warszawa-Pekin. W tym miejscu należy zauważyć, że w trakcie negocjowania komunikatów przyjmowanych w czasie szczytów strona chińska sugerowała obszary współpracy np. współpracę w dziedzinie logistycznej a następnie państwa formatu deklarowały wolę przyjęcia danego sektora gospodarczego i koordynacji w tym zakresie[208].

W ramach współpracy finansowej i gospodarczej wyróżniono dziesięć zadań, z których głównym celem było włączenie jak największej liczby państw formatu współpracy do uczestnictwa w pierwszej fazie uruchomienia systemu płatności międzybankowych w RMB.

W kontekście współpracy w sektorze rolnym i leśnictwie wyróżniono sześć zadań, z których głównym celem było utworzenie przez Słowenię mechanizmu koordynacyjnego formatu Chiny-EŚW w zakresie leśnictwa (*China-CEEC Coordination Mechanism for Forestry Cooperation*). Dodatkowo podkreślono znaczenie podpisania protokołów dotyczących wymagań fitosanitarnych pomiędzy Chinami a Serbią, Macedonią, Słowenią, Litwą, Polską oraz Estonią.

Odnosząc się do współpracy w dziedzinie nauki, technologii i zdrowia publicznego wyznaczono sześć zadań, z których głównym celem było zachęcenie do uczestnictwa i wsparcia projektu utworzenia wirtualnego centrum transferu technologii formatu współpracy Chiny-EŚW (*Virtual China-CEEC Technology Transfer Center*), których obsługą zajęły się odpowiednie instytucje z Chin oraz Słowacji[209]. Kolejne planowane działania dotyczyły kontaktów międzyludzkich i wymiany kulturowej, w ramach, których wyróżniono trzynaście zadań. Głównym celem zostało utworzenie przez Chińską Akademię Nauk Społecznych (*Chinese Academy of Social Sciences* - CASS) sieci *think tanków* zajmujących się relacjami dwustronnymi w państwach mechanizmu współpracy 16+1. Ponadto w Serbii na 2016 r. zaplanowano pierwsze Forum Przemysłu Kreatywnego i Kultury (*China-CEEC Cultural and Creative Industries Forum*)[210].

W ramach współpracy na szczeblu lokalnym, wyróżniono trzy zadania z których głównym celem było zachęcenie do wymiany poglądów i współpracy burmistrzów i

[208] Informacje na podstawie wywiadów swobodnych przeprowadzonych w ramach wizyt studyjnych w Chengdu, Chongqingu i Pekinie we wrześniu i październiku 2018 r.
[209] *Virtual "16+1 Cooperation" Technology Transfer Centre (VTTC),* VTTC China + 16 CEEC Format, http://vttc.eu/ [dostęp: 28.05.2022].
[210] *First China-CEE Cultural and Creative Industry Forum Held in Belgrade, 5 czerwca 2016, Beijing Review*, https://www.bjreview.com/Latest_Headlines/201606/t20160606_800058622.html [dostęp: 28.05.2022].

prezydentów miast stołecznych wszystkich państw mechanizmu współpracy 16+1. W tym celu strona chińska zobligowała się do organizacji dwóch spotkań liderów władz lokalnych (w tym jednego spotkania grupy roboczej) w chińskiej prowincji Hebei[211].

Li Keqiang w swoim przemówieniu w Suzhou podkreślił ważną rolę sekretariatów w promocji i podejmowaniu współpracy w ramach mechanizmu 16+1. Ten mechanizm miał przynieść koordynację wspólnych działań. Według premiera Chin, format przyniósł owocne efekty współpracy a także cenne doświadczenia, które miały procentować w kolejnych latach. W tym względzie, władze w Pekinie miały odnotować silne zaufanie polityczne oraz wrażenie równej i otwartej współpracy na przestrzeni trzech lat (2012-2015). Podkreślił również, iż członkowie formatu 16+1 wzięli pod uwagę obawy UE i jej wpływ na ogólną sytuację współpracy pomiędzy Pekinem a Brukselą, niemniej Li Keqiang wyraźnie zaznaczył, iż obecnie wypracowano „nowy model pragmatycznej współpracy pomiędzy krajami, które obejmują różne regiony a także odmienne systemy [polityczne]"[212].

W kontekście ogólnej sytuacji na arenie międzynarodowej, komentarz Li Keqianga dotyczył przede wszystkim sytuacji gospodarczej, która miała jeszcze „nie otrząsnąć się ze spowolnienia", wywołanego „brakiem spokoju niektórych regionów i państw" a niestabilność na międzynarodowych rynkach finansowych miała się nasilić. W tym aspekcie szef chińskiego rządu odniósł się do przygotowywanego w tamtym czasie XIII Planu Pięcioletniego w ChRL, który koncentrował się na wzmocnieniu klasy średniej w kraju[213].

W trakcie przemówienia Li Keqiang zaproponował, aby dalsza współpraca w ramach mechanizmu 16+1 odbywała się w ramach „jednego celu i sześciu kluczowych punktów". Celem nadrzędnym koordynującym współpracę miało zostać sformułowanie pięcioletniego planu współpracy, który miał pozwolić na uzyskanie większych postępów w pracy wielostronnej. Odnosząc się bezpośrednio do wcześniej wspomnianych „kluczowych punktów", pierwszy z nich dotyczył wdrożenia tzw. mapy drogowej (*roadmap*) współpracy dwustronnej Chiny-UE. W tym celu opublikowano dwa pierwsze

[211] D. Mierzejewski, M. Chatys, *Interakcje władz lokalnych w formacie 16+1. Wnioski dla Polski,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2018, s. 14-17.

[212] *Li Keqiang zai di sici Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia lidgdaoren huiwu shang de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na czwartym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (Pełny tekst)],* 25 listopada 2015, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/zt/Z2/t1318272.htm [dostęp: 28.05.2022].

[213] Pełny tekst XIII Planu Pięcioletniego dla rozwoju gospodarczego i społecznego Chińskiej Republiki Ludowej pod adresem: https://en.ndrc.gov.cn/policies/202105/P020210527785800103339.pdf [dostęp: 28.05.2022]

oficjalne dokumenty: „Średnioterminowy plan współpracy Chiny-EŚW" raz „Zarys współpracy Chiny-EŚW w Suzhou". Pierwszy dokument wyznaczył ramy współpracy dwustronnej, który był kompatybilny z XIII Planem Pięcioletnim ChRL[214]. Drugi z dokumentów miał na celu pogłębienie współpracy oraz realny nadzór toczących się projektów oraz ewaluacja tych zakończonych. W obliczu rosnącego rozczarowania efektywnością formatu w Pekinie oraz w państwach EŚW, zdecydowano się na publiczną ocenę procedowanych projektów. To w poczuciu chińskiego rządu miało uwydatnić opinii publicznej wartość dodaną związaną ze współpracą z podmiotami z Chin.

W punkcie drugim premier Chin podkreślił konieczność połączenia inicjatywy Pasa i Szlaku z partykularnymi strategiami rozwojowymi państw EŚW. Dotyczyło to w szczególności inwestycji infrastrukturalnych, bowiem w ocenie Pekinu panujące niedostateczne ożywienie inwestycyjne – a realnie oceniając sytuację, marazm infrastrukturalny – nie stymuluje innych gałęzi gospodarki w sposób wystarczalny. Tym samym chiński premier próbował przekonać elity chińskie do powielenia modelu chińskiego opartego na przysłowiowym powiedzeniu „jeżeli chcesz zarobić najpierw wybuduj drogę". Dodatkowo, Li Keqiang wezwał do promocji liberalizacji handlu i ułatwianie inwestycji za pomocą rozwiązań międzysystemowych. W tym kontekście – podobnie jak na poprzednim spotkaniu – za sztandarowy przykład powyższego rozwiązania posłużyło porozumienie pomiędzy Chinami, Belgradem a Budapesztem w sprawie budowy kolei wysokich prędkości. Ten, jedyny trójstronny projekt formacie, jak się wydaje był też możliwy dzięki pozytywnym relacjom między Węgrami a Serbią o ściślej mówiąc między prezydentem Aleksandarem Vuciciem a premierem Viktorem Orbanem. Priorytet w tej kwestii miały mieć państwa, które leżą bezpośrednio na trasie wytyczonego przez Chiny połączenia China-Europe Sea Express Line. W odniesieniu do powyższej propozycji, premier Chin zaprosił Serbię i Łotwę do utworzenia federacji współpracy (*lianhehui*) odpowiednio – infrastruktury transportowej oraz współpracy logistycznej, aby wzmocnić w tym zakresie współprace międzysystemową[215].

Trzecim z *kluczowych punktów* stała się potrzeba zbudowania nowego modelu współpracy w zakresie zwiększenia produktywności (productivity cooperation). W tym celu – podobnie jak w roku ubiegłym – Li Keqiang podkreślił chińską gotowość do podjęcia się projektów inżynieryjnych – w tym w szczególności infrastrukturalnych.

[214] *The 13th Five-Year Plan. For Economic and Social Development of The People's Republic of China (2016-2020)*, KC KPCh, https://en.ndrc.gov.cn/policies/202105/P020210527785800103339.pdf [dostęp: 28.05.2022].
[215] *Li Keqiang zai di sici Zhongguo…* op.cit.

Wiązało się to naturalnie ze wspomnianą przez chińskiego premiera nadprodukcją surowców i specjalistycznych maszyn. W tym celu strona chińska rozpoznała odpowiednie przewagi konkurencyjne poszczególnych państw regionu i wyszła z konkretnymi propozycjami projektów. Szczególnym zainteresowaniem ze strony chińskiej objęto projekty zakładające modernizacje portów logistycznych przy czym określono preferencyjne lokalizacje tychże, wskazując na Bułgarię, Chorwację, Słowenię, Polskę, Łotwę oraz Bułgarię. Intencją Chin było aktywne włączenie się w proces rewitalizacji i budowy nowych portów u wybrzeży Adriatyku, Morza Czarnego oraz Morza Bałtyckiego. Chiny tym samym oficjalnie wyraziły chęć do wzięcia udziału w nowopowstałej Inicjatywie Trójmorza, której początek datowany jest na 29 września 2015 r. a zatem niespełna miesiąc wcześniej, niż opisywany w tym miejscu szczyt formatu 16+1 w Suzhou. W tym dla momencie dla Pekinu stało się również jasne, iż w regionie pojawia się kolejny, nowy twór wielostronny, który swą dynamiką mógłby pomniejszyć chińską siłę oddziaływania na procesy zachodzące w kwestii tworzenia korytarzy transportowych Północ-Południe[216].

Czwarty punkt dotyczył potrzeby wprowadzenia innowacyjnych metod współpracy w zakresie inwestycji i ich finansowania. Problemy związane z finansowaniem projektów zostały przez Li Keqianga określone jako jeden z hamulców dla konstruktywnej współpracy inwestycyjnej dla zainteresowanych stron. Intencją Chin było udzielenie jak największej ilości pożyczek na inwestycje infrastrukturalne i na każdym kroku rząd w Pekinie podkreślał, iż proponowane rozwiązania były zgodne z odpowiednimi przepisami panującymi w UE. Jednym z zaproponowanych rozwiązań było wdrożenie modelu *e-commerce + financing,* co między innymi miałoby skutkować zawarciem porozumień w sprawie uznawalności RMB w rozliczeniach wzajemnych. Do współpracy w tej kwestii wezwano również europejskie instytucje finansowe na czele z Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju (EBRD). Do współpracy w tej materii strona chińska desygnowała Industrial and Commercial Bank of China (ICBC), China Development Bank (CDB) oraz China Export-Import Bank (Exim Bank of China). Premier Chin postawił jednak warunek, iż preferencyjne wsparcie finansowe dla inwestycji infrastrukturalnych mogły zostać udzielone jedynie w przypadku skorzystania z chińskich produktów i sprzętu[217].

W opinii szefa chińskiego rządu, handel między regionem EŚW a Chinami miał

[216] Ibidem.
[217] Ibidem.

wysoki potencjał rozwoju, toteż Chiny wyraziły chęć współpracy z państwami EŚW w celu promocji ułatwień w handlu i inwestycjach. Jako przewagę konkurencyjną regionu, premier Chin uznał wysoko zaawansowane rolnictwo, a produkty rolne, leśne a także żywność zostały wysoko cenione w Chinach. W tym kontekście strona chińska aktywnie promowała wymianę tychże towarów z Serbią, Macedonią, Litwą i Estonią. Biorąc pod uwagę, iż niemal wszystkie państwa regionu starały się o jak najwyższy udział w chińskim rynku produktów żywnościowych, należy uznać, iż wytypowanie przez Li Keqianga konkretnych państw miało na celu uhonorowanie dotychczasowej współpracy na różnych płaszczyznach (Serbia) lub – wręcz przeciwnie – stanowiło wyraz rozczarowania strony chińskiej z obecnego statusu współpracy dwustronnej w ramach inicjatywy multilateralnej (Macedonia, Litwa, Estonia), toteż miało charakter wymiernej zachęty do bardziej zdecydowanego uczestnictwa w działaniach podejmowanych w ramach inicjatywy 16+1[218].

Szóstym, ostatnim punktem przemówienia przedstawionym przez Li Keqianga była konkluzja i dalsze działania w kontekście wymiany kulturalnej. Wymiana międzyludzka, według premiera Chin, stanowiła podstawową „infrastrukturę" służącą pogłębianiu stosunków międzynarodowych. W związku z powyższym, zgodnie z inicjatywą szefa chińskiego rządu, motywem przewodnim nadchodzącego roku miał być tzw. „rok wymiany międzyludzkiej". Kilkuletnim już zwyczajem chińskiej dyplomacji, współpraca w tym obszarze miała opierać się na wymianie edukacyjnej, młodzieżowej i kulturalnej. Nowym – a w każdym razie – bardziej wyeksponowanym elementem w ramach współpracy 16+1 została współpraca zdrowotna, gdzie zaproponowano nawiązanie łączności pomiędzy szpitalami publicznymi w Chinach i państwach regionu EŚW. Ponadto premier Chin zachęcił zainteresowane strony do tworzenia ośrodków medycyny chińskiej, aby zapewnić lokalnym mieszkańcom usługi „w chińskim stylu[219]".

Kolejny szczyt odbył się w Rydze w 2016 r. Wzorem lat poprzednich przyjęto wytyczne „Szlaki komunikacyjne, innowacje, integracja i wspólny rozwój" (*Connectivity, Innovation, Inclusiveness and Common Development*), które miały zostać wprowadzone w życie w 2017 roku[220]. W kontekście współpracy handlowo-

[218] Ibidem.
[219] *Li Keqiang zai di si ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu shang jianghua [Przemówienie Li Keqianga na czwartym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej,* Rada Państwa ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2015-11/25/content_2971887.htm [dostęp: 29.11.2021].
[220] *Li Keqiang Arrives in Riga to Attend 5th Summit of China and Central and Eastern European Countries and Pay Official Visit to Latvia,* 4 listopada 2016, https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceus/eng/zgyw/t1413694.htm [dostęp: 30.05.2022].

inwestycyjnej wyróżniono pięć zadań, z których głównym celem stała się prośba o wsparcie Chińskiej Republiki Ludowej w procesie negocjacyjnym nad kompleksową umową inwestycyjną z Unią Europejską. Umowa inwestycyjna miała znacząco przyczynić się do rozwoju współpracy inwestycyjnej między Chinami a państwami regionu EŚW, tworząc wzajemnie korzystne środowisko umożliwiające dostęp do rynków zainteresowanych państw dla wszystkich przedstawicieli biznesu[221].

Odnośnie do współpracy dotyczącej szlaków komunikacyjnych, wyróżniono dziesięć zadań, z których głównym celem stała się potrzeba podjęcia wspólnych wysiłków nad rozwojem synergii między inicjatywą Pasa i Szlaku a korespondującymi z nią inicjatywami UE, m.in. tworzeniem sieci transeuropejskich (TEN-T). Ponadto główną uwagę poświęcono budowie nowych, multimodalnych centrów logistycznych. W tym kontekście doceniono wysiłki Łotwy w celu utworzenia sekretariatu współpracy logistycznej mechanizmu współpracy Chiny-EŚW w Rydze (*China-CEEC Secretariat on Logistics Cooperation*) a także utworzenie wirtualnej platformy informacyjnej[222].W ramach współpracy w przemyśle, energetyce, nauce i technologii wyróżniono pięć zadań, z których głównym celem stało się utworzenie sekretariatu ds. morskich mechanizmu współpracy Chiny-EŚW (*China-CEEC Secretariat for Maritime Issues*)[223].

W kontekście współpracy finansowej wyróżniono sześć zadań, z których głównym celem było zaproszenie państw członkowskich formatu do dobrowolnego udziału w funduszu inwestycyjnym utworzonym przez Sino-CEE Finance Holding Company. Zapowiedziano również uruchomienie drugiego etapu funduszu współpracy inwestycyjnej Chiny-EŚW (*The China-CEEC Investment Cooperation Fund*) w 2017 r.[224]

Odnośnie do współpracy w dziedzinie rolnictwa i leśnictwa wyróżniono sześć zadań, z których głównym celem stała się mobilizacja członków formatu do udziału w Forum Wymiany Rolnej i Współpracy Gospodarczej oraz V. Spotkania Rady Konsultacyjnej Stowarzyszenia na rzecz Wspierania Współpracy Rolnej Chiny-EŚW. Ponadto podniesiono kwestię dalszego procedowania protokołów dotyczących

[221] *The Riga Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 6 listopada 2016, China Daily, https://www.chinadaily.com.cn/world/2016liattendsSCOCCEEC/2016-11/06/content_27286311.htm [dostęp: 30.03.2022].
[222] Szerzej o wirtualnej platformie informacyjnej pod adresem: http://www.ceec-china-logistics.org/ [dostęp: 30.05.2022].
[223] *About us,* Coordinating Secretariat for Maritime Issues, https://ceec-china-maritime.org/ [dostęp: 30.05.2022].
[224] *The Riga Guidlines for*… op. cit.

kwarantanny celnej w kontekście dwustronnego handlu mięsem zwierzęcym oraz płodami rolnymi.

W ramach kontaktów międzyludzkich wyróżniono dwadzieścia zadań, z których najważniejsze koncentrowały się na wspólnym uczestnictwie w wymianach kulturalnych (sympozja, konferencje, dialogi, obozy). Ponadto rok 2017 został wyznaczony jako rok współpracy medialnej mechanizmu Chiny-EŚW (2017 Year of *China-CEEC Media Cooperation*). Innym elementem wspólnych działań były sprawy związane ze zdrowiem publicznym, gdzie wyróżniono cztery zadania z których najważniejsze dotyczyło zacieśnienia bezpośredniej współpracy biznesowej *b2b* w dziedzinie przemysłu medycznego oraz farmaceutycznego. Z kolei współpraca władz lokalnych miała być oparta na czterech zadaniach z których najważniejsze koncentrowało się nad wysiłkami strony chińskiej i europejskiej dotyczących utworzenia więzi partnerskich pomiędzy mikroregionami, gminami i miastami[225].

W swoim przemówieniu w Rydze, Li Keqiang podkreślił, iż w jego przekonaniu innowacyjna formuła współpracy formatu 16+1 nadała nowy impuls dla współpracy pomiędzy Unią Europejską a Chinami[226]. Tym samym starał się rozwiać wątpliwości, że Chiny dążą do podziału Unii Europejskiej i poprzez współpracę z regionem EŚW, chińska dyplomacja starała się wywrzeć presję na Brukselę. Premier wskazał, iż pomimo spowolnienia w handlu światowym, chińska wymiana gospodarcza z europejskimi przedstawicielami formatu osiągnęła 43 mld USD w pierwszych trzech kwartałach 2016 r., odnotowując cztery punkty procentowe wzrostu rok do roku. W obliczu chińskich estymacji wzrostu w handlu wzajemnym oraz perspektywie osiągnięcia celu 100 mld USD w 2018 r., powyższy wynik z całą pewnością należy uznać za niezadowalający. Według danych premiera Chin, w pierwszych trzech kwartałach 2016 r., inwestycje chińskich przedsiębiorstw w krajach EŚW wzrosły o blisko 90%, a inwestycje dwustronne sięgnęły siedmiu mld USD. Strona chińska z wyraźnym zadowoleniem przyjęła informację, iż liczba bezpośrednich połączeń lotniczych między Chinami a państwami regionu EŚW wzrosła do sześciu, a skumulowana liczba turystów przekroczyła milion osób[227]. W dalszej części wystąpienia, Li Keqiang dokonał *resume* dotychczasowych doświadczeń czteroletniej działalności formatu w formie czterech

[225] Ibidem.
[226] *Li Keqiang zai di liu jie Zhongguo-Zhong Dongou guojia lingdao ren huiwu shang jianghua [Przemówienie Li Keqianga na szóstym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej,* Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2016-11/07/content_5129420.htm [dostęp: 30.05.2022].
[227] Ibidem.

głównych wniosków. Po pierwsze, wezwał wszystkie państwa do wzajemnego szacunku i pomocy. Według chińskiego premiera, szacunek dla niezależnej ścieżki rozwoju i zabezpieczenie swoich podstawowych interesów nie powinno zależeć od potencjału gospodarczego czy demograficznego. Po drugie, kluczowe dla dalszego rozwoju współpracy wielostronnej zostało kreowanie obopólnych korzyści *win-win.* Według chińskiego premiera, współpraca zawsze opiera się na działaniu rządowym, zorientowanym na wzmocnienie pozycji przedsiębiorstw. Wydaje się, iż Li Keqiang nie docenił w tym obszarze współpracy na szczeblu lokalnym, której oddolny charakter niejednokrotnie okazał się usprawnieniem na poziomie współpracy szczebla centralnego[228]. Po trzecie, w ramach mechanizmu współpracy Chiny-EŚW kluczową charakterystyką tejże stała się otwartość i inkluzywność. Zasadniczo powyższe stwierdzenie przeczyło praktyce dotychczasowej aktywności Chin, nawet w samej inicjatywie 16+1. Dotychczas w ramach zaproponowanych formatów multilateralnych, za kryterium członkostwa danego państwa uznawana została przynależność do danego regionu. I nawet tutaj zaobserwowano sprzeczność – a raczej dowód na ekskluzywność wielostronnych formatów regionalnych przewodzonych przez Chiny – bowiem do tytularnego regionu Europy Środkowej i Wschodniej – biorąc pod uwagę najszerszą wykładnię dotyczącą tego makroregionu prezentowaną m.in. przez polskiego historyka Jerzego Kłoczowskiego, do regionu EŚW oprócz „tytularnej szesnastki" należałoby włączyć Białoruś, Mołdawię, Ukrainę a nawet Turcję, Finlandię i Grecję, która początkowo nie była członkiem-założycielem formatu[229]. Należy zatem ponownie podkreślić, iż wybór partnerów do niniejszego formatu miał charakter wybiórczy a nie holistyczny. Odchodząc jednak od aksjologii, główną intencją Li Keqianga było ukazanie komplementarności formatu współpracy Chiny-EŚW wobec współpracy strategicznej Chiny-UE a także faktu, iż w spotkaniach roboczych i na szczytach dopuszczano również członków o statusie obserwatora. Po czwarte, przewodzony przez Chiny format współpracy w skupił się co do zasady na wspólnym uczestnictwie, promowaniu i wykorzystywaniu mocnych stron i promowaniu wzajemnego postępu. Według Li Keqianga 16+1 przyjęło rolę, w której wzmocniono koordynację polityki gospodarczej poszczególnych członków i stworzono nowe powiązania a także nowe platformy współpracy. Premier nie wskazał, czy chodzi o relacje bilateralne czy budowanie

[228] Ibidem.
[229] J. Kłoczowski, *Europa Środkowowschodnia w historiografii krajów regionu,* Lublin 1993, s. 19-20.

wielostronnego wymiaru współpracy[230].

W odniesieniu do sytuacji międzynarodowej, Li Keqiang – ponownie jak w trakcie swoich przemówień w trakcie poprzednich spotkań – podkreślił, iż ożywienie gospodarki światowej znacznie odbiegło od oczekiwań, a handel był w najcięższym okresie od trzydziestu lat. Premier Chin wzmiankował również o kluczowej roli inwestycji i globalizacji gospodarczej w kreowaniu rozwoju wielopłaszczyznowej i pragmatycznej współpracy. Potępiając ideę protekcjonizmu handlowego, chiński polityk zaproponował pięć działań, a pierwszym z nich została idea rozszerzenia handlu dwustronnego. Przy tej okoliczności, podkreślił, iż Chiny nie dążyły do uzyskania nadwyżki handlowej z krajami EŚW, niemniej oczekuje, iż odpowiednie kraje podejmą bardziej aktywne działania w zakresie dostępu chińskich firm do rynku a także będą procedować kwestie wiz biznesowych, aby zapewnić chińskich producentom większą wygodę w wejściu na rynki EŚW.

Drugie działanie odnosiło się do wystosowanych zachęt i zaproszeń dla chińskiego biznesu, aby podejmowały udział w różnych formach budowy infrastruktury państw EŚW. Ponownie jak w ubiegłych latach, główną uwagę poświęcono w tym kontekście potencjalnym zyskom płynącym z podjętych inwestycji – linii kolejowej Belgrad-Budapeszt oraz połączenia handlowego China-Europe Land and Sea Express. W odniesieniu do trzeciego działania Chiny proponowały zwiększenie efektywności produkcyjnej Europy Środkowej i Wschodniej. W tym aspekcie, kluczowe według chińskiej dyplomacji było utworzenie parków przemysłowych i technologicznych a także współpraca w zakresie przetwórstwa produktów rolnych oraz podnoszeniu uprzemysłowienia tego sektora. Tradycyjnie już, Li Keqiang podkreślił wysokie zdolności produkcyjne chińskich firm, które poprzez sprzedaż specjalistycznych maszyn, które mogły podnieść wydajność kosztową produktów rolnych produkowanych w EŚW.

Czwarte działanie skupiało się na wprowadzeniu współpracy finansowej na nowy poziom. Li Keqiang ponownie zapewnił o gotowości chińskich instytucji finansowych – w tym konkretnym przypadku ICBC – a także kompatybilności portfolio banku z wymaganiami formalnymi UE. Współpraca ta miała ułatwić państwom EŚW import chińskiego sprzętu, produktów oraz surowców w ramach inicjatywy 16+1. Ostatnim, piątym działaniem wspomnianym przez szefa chińskiego rządu było wykorzystanie potencjału współpracy turystycznej. W tym celu strona chińska oczekiwała złagodzenia

[230] *Li Keqiang zai di liu jie*… op. cit.

polityki wizowej, uproszczenia procedur wjazdowych oraz ustanowienia większej ilości bezpośrednich połączeń lotniczych. Według Li Keqianga, Chiny spodziewały się, iż wymiana turystyczna między ChRL a EŚW podwoi się w ciągu najbliższych pięciu lat[231].

Novum w kontekście oficjalnych przemówień szefów chińskiego rządu podczas szczytów formatu 16+1 był bezpośredni i szczegółowy komentarz odnoszący się do sytuacji gospodarczej samych Chin. W opinii Li Keqianga, w ostatnich latach problemów chińskiej gospodarki należy doszukiwać się w słabym ożywieniu gospodarki światowej i „nagromadzeniem się w Chinach głęboko zakorzenionych sprzeczności"[232]. Wbrew wszelkim obawom, Li Keqiang podkreślił, iż wydajność gospodarcza Chin utrzymuje się „w rozsądnym przedziale" a tempo wzrostu Chin znajduje się w czołówce największych gospodarek. Według przekazanych danych, w pierwszych dziewięciu miesiącach 2016 r. PKB Chin wzrósł o 6,7% a liczba nowych miejsc pracy przekroczyła 10,5 mln rok do roku. Li Keqiang podkreślił, że w obliczu trudności gospodarczych w skali globalnej, Chiny od teraz będą polegać będą na własnej inicjatywie, tj. koncentrowaniu się na postępie reform strukturalnych i stałym wzmacnianiu dynamiki wewnętrznego rozwoju. To z kolei miało być efektem wprowadzenia „innowacyjnych metod makrokontroli", zmian w polityce fiskalnej (zmniejszenia podatków i opłat dla przedsiębiorstw), wsparciu rozwoju poprzez reformy administracyjne, decentralizację usług i oraz innowacje i wsparcie dla nowych podmiotów gospodarczych. Jako największe ryzyko dla Chin, Li Keqiang określił stagnację w rozwoju gospodarczym, a tym samym określił rozwój Chin, jako „szansę dla świata"[233]. Należy zatem podkreślić, że od 2016 r. aktywności gospodarcze Chin, które od tamtej pory miały się koncentrować na redefinicji modelu gospodarczego bardziej opartego na konsumpcji wewnętrznej, miała zostać ograniczane. Z perspektywy czasu widać, że to właśnie sugerował premier w swoim wystąpieniu w Rydze.

W 2017 r. spotkanie formatu odbyło się w najbardziej przychylnej Chinom stolicy w ramach UE, Budapeszcie[234]. Podczas szczytu szefów rządów 16+1, 27 listopada

[231] Ibidem.
[232] *Li Keqiang zai di liu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhuzhiyanjiang [Przemówienie inauguracyjne Li Keqianga na szóstym Forum Gospodarczym i Handlowym Chiny-EŚW]*, 8 listopada 2016, Konsulat Generalny ChRL w Surabaya, http://surabaya.china-consulate.gov.cn/sbxw/201611/t20161108_4932736.htm [dostęp: 30.05.2022].
[233] *Li Keqiang zai di wu ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen [Przemówienie Li Keqianga na piątym szczycie liderów Chin i EŚW (pełny tekst)],* 6 listopada 2016, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cers//chn/xwdt/t1413174.htm [dostęp: 30.11.2021].
[234] *Hungary and Budapest 16+1 Summit,* listopad 2017, China-CEEC Institute, https://china-cee.eu/2018/02/19/hungaryandbudapest161summit/ [dostęp: 30.05.2022].

przyjęto nowe wytyczne pt. „Pogłębienie współpracy gospodarczej, handlowej i finansowej na rzecz rozwoju korzystnego dla obu stron" (*Deepening economic, trade and financial Cooperation for win-win development*), które miały zostać wprowadzone w życie w 2018 roku[235]. Wypracowano również wspólne stanowisko dotyczące wspólnej obrony zasad i celów Karty Narodów Zjednoczonych, opowiadając się za multilateralizmem i dążeniem do otwartej gospodarki światowej na zasadach określonych przez Światową Organizację Handlu (WTO). W ramach koordynacji i określenia planu współpracy wyróżniono cztery zadania, z których najważniejszy skupiał się nad ponownym zaproszeniem strony chińskiej do aktywnego udziału w pracach nad budowaniem inicjatywy Pasa i Szlaku. W odniesieniu do handlu i inwestycji w ramach mechanizmu współpracy wyróżniono osiem zadań, z których najważniejszym celem została obrona wartości przyjętych w ramach WTO oraz uznanie inwestycji zagranicznych za siłę napędową zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Ponadto rozpoczęto prace nad platformą ułatwiającą handel usługami, outsourcingu usług a także innych obszarów innowacji, włączając w to wsparcie dla *startup'ów*. Obrona liberalnego handlu w dobie zaostrzającego się sporu ze Stanami Zjednoczonymi unaoczniała poszukiwanie przez Pekin sojuszników w obronie istniejącego, korzystnego dla Chin świata globalizacji gospodarczej.

W zakresie współpracy nad łącznością wyróżniono dziewięć zadań, z których wiodącą rolę odegrała integracja chińskich inwestycji infrastrukturalnych w regionie z transeuropejską siecią transportową (TEN-T). W tym aspekcie kluczowe było jej rozszerzenie na region Bałkanów Zachodnich, w szczególności w kontekście realizacji Inicjatywy Trójmorza. Inną kwestią stała się współpraca przemysłowa, energetyka, nauka i technologia. Tu również wyróżniono dziewięć zadań, które skupiały się nad promocją rozwoju łańcucha dostaw w oparciu o przewagę komparatywną. Intencją strony chińskiej było zachęcenie państw „europejskiej szesnastki" do przeniesienia części produkcji do Chin bądź korzystanie z już istniejących łańcuchów dostaw. Co kluczowe z perspektywy niniejszej pracy, Chiny dokonały badania możliwości nad procedowaniem dwustronnych umów o współpracy w dziedzinie badań naukowych, innowacji i transferu technologii.

Odnośnie do współpracy w sektorze finansowym w ramach mechanizmu współpracy wyróżniono siedem zadań, z których najważniejsze odnosiło się do zachęty

[235] *Address by H.E. Li Keqiang Premier of the State Council of the People's Republic of China at the Seventh China-CEEC Business Forum,* 28 listopada 2017, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/201711/t20171128_678647.html [dostęp: 30.05.2022].

wzięcia aktywnego udziału w Funduszu Jedwabnego Szlaku (*Silk Road Fund*)[236]. Najbardziej aktywną rolę w kontekście udzielanych pożyczek dla państw regionu EŚW odgrywały China Development Bank oraz Export-Import Bank of China. Wartym podkreślenia jest fakt, iż pożyczki te udzielane były w ramach inicjatywy Pasa i Szlaku a nie mechanizmu współpracy Chiny-EŚW 16+1. Ponadto wnikliwemu badaniu poddane zostały możliwości współpracy instrumentów finansowych EŚW oraz ChRL w kontekście ustalenia ram inwestycyjnych dla regionu Bałkanów Zachodnich.

W ramach współpracy w zakresie rolnictwa, leśnictwa i ochrony środowiska przyjęto 10 zadań, które skupiały się w głównej mierze na promocji produktów rolno-spożywczych w ramach międzynarodowych targów oraz misji biznesowych. W Bułgarii powzięto pomysł utworzenia strefy demonstracyjnej dla współpracy rolnej formatu 16+1 w Płowdiw, która oficjalnie została otwarta w 2019 r., półtora roku po jej zapowiedzi[237]. Ponadto podkreślono wiodącą rolę e-commerce w kontekście handlu produktami rolnymi.

Podobnie jak w czasie poprzednich spotkań wskazano na współpracę międzyludzką w kontekście trzynastu zadań, które skupiały się na organizacji wspólnych spotkań dotyczących sektora turystycznego, kulturalnego a także wymiany młodzieży na wyjazdy studyjne. Uczestnicy dostrzegli potencjał sektora turystycznego między Chinami a regionem EŚW, co miało dać dalszy impuls do rozwoju sieci kontaktów między krajowymi agencjami[238].

Odnośnie do współpracy nad zdrowiem publicznym, wyłoniono sześć głównych zadań, z których najważniejsze dotyczyło organizacji forum w zakresie regulacji produktów farmakologicznych (*China-CEEC Drug Regulatory Cooperation Forum*). Ponadto podkreślono różnorodność krajowych systemów opieki zdrowotnej ze szczególnym uwzględnieniem zróżnicowanej struktury instytucjonalnej. W tym kontekście kluczowe było wsparcie dla stowarzyszenia na rzecz promocji współpracy zdrowotnej ze szczególnym uwzględnieniem promocji kontaktów między placówkami medycznymi a podmiotami branży medycznej w Chinach i regionie EŚW[239].

---

[236] *The Budapest Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries*, 28 listopada 2017, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/201711/t20171128_679509.html. [dostęp: 30.05.2022].

[237] *Minister Porodzanov opened a demonstration zone for agricultural cooperation between China and CEEC,* 21 lutego 2019, Ministerstwo Rolnictwa Bułgarii, https://www.mzh.government.bg/en/press-center/news/minister-porodzanov-opened-demonstration-zone-agri/ [dostęp: 30.05.2022].

[238] *The Budapest Guidelines for Cooperation…* op. cit.

[239] Ibidem.

W ramach współpracy szczebla lokalnego wyróżniono cztery zadania, z których najważniejsze skupiło się wokół ustanowienia roku 2018 jako rok współpracy samorządów i przedsiębiorstw lokalnych. Ponadto wiodącą rolę we współpracy lokalnej ze strony chińskiej prowadziła wówczas prowincja Hebei, która była organizatorem spotkań liderów współpracy lokalnej formatu Chiny-EŚW[240].

Podczas przemówienia w Budapeszcie określono kluczowe osiągnięcia formatu. Zaliczono do nich: konsensus w sprawie przyjęcia „Średnioterminowego planu współpracy między Chinami a krajami Europy Środkowej i Wschodniej", opublikowanie sześciu dokumentów ewaluacyjnych oraz budowa dwudziestu zinstytucjonalizowanych platform wymiany w dziedzinie gospodarki, handlu, współpracy lokalnej, rolnictwa, opieki zdrowotnej oraz turystyki [241]. Na szczególne wyróżnienie zasłużyły również inicjatywy infrastrukturalne, takie jak połączenie kolejowe wysokich prędkości pomiędzy Budapesztem a Belgradem, multimodalny projekt China-Europe Land and Sea Express a także chińskie zaangażowanie we współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza[242].

Według danych przedstawionych przez Li Keqianga, skumulowane inwestycje chińskich firm w szesnastu państwach EŚW wzrosły z trzech mld USD do dziewięciu mld USD, a handel z regionem EŚW miał nie poddać się globalnemu negatywnemu trendowi, wzrastając o 4,3% rok do roku. W pierwszych trzech kwartałach 2017 r. odnotowano natomiast wzrost o 14,1% rok do roku. Wskazano również, iż import chińskich produktów rolnych pochodzących z EŚW rósł w średnim rocznym tempie 13,7%. Liczba kursów pociągów między Chinami a czterema państwami Europy Środkowej i Wschodniej przekroczyła 6 tys. W ramach wyżej wymienionych połączeń kolejowych, bezpośrednie połączenie z Chinami miało osiem miast w ramach wspomnianych wcześniej czterech państw. Ponadto, premier Chin wspomniał o aktywnej wymianie i współpracy kulturalnej, gdzie wszystkie szesnaście krajów europejskich będących członkami formatu stało się celem podróży zagranicznych obywateli Chin. Łączna liczba chińskich turystów wzrosła w latach 2012-2017 z 280 tys. do 930 tys., natomiast liczba studentów w ramach wymian zagranicznych podwoiła się[243].

W odniesieniu do sytuacji międzynarodowej, Li Keqiang wskazał na „głęboko

[240] Ibidem.
[241] *Li Keqiang zai di liu ci Zhongguo – Zong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shang de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na szóstym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst)],* 28 listopada 2017, MSZ ChRL, http://www.gov.cn/xinwen/2017-11/28/content_5242751.htm [dostęp: 30.05.2022].
[242] Ibidem.
[243] Ibidem.

zakorzenione skutki" kryzysu finansowego oraz niewystarczające ożywienie globalnej gospodarki, co przyniosło poważne wyzwania dla rozwoju Chin i państw EŚW. Według premiera Chin, format współpracy 16+1 stał się *remedium* na międzynarodową niepewność, oferując stabilność i pomoc we wzajemnym rozwoju. W tym aspekcie, Li Keqiang wskazał na średnie roczne tempo wzrostu na poziomie 7%, natomiast kraje EŚW w reakcji na „kryzys europejskiego zadłużenia" osiągnęły satysfakcjonujący wynik średniego rocznego tempa wzrostu na poziomie 3% w okresie 2012-2017. Niezmiennie jak wskazał szef chińskiego rządu, kluczem do sukcesu rozwoju współpracy w ramach formatu była zasada *win-win,* oferująca wzajemne korzyści, otwartość, inkluzywność oraz „pragmatyczną innowację". Na przestrzeni lat, po raz kolejny Li Keqiang podkreślił, iż Chiny nalegają na równość dla wszystkich członków formatu współpracy, niezależnie od ich wielkości czy potencjału gospodarczego. W ten sposób chińska dyplomacja dała do zrozumienia, iż nadal poszukuje liderów współpracy w ramach danego formatu, a kwestie potencjału gospodarczego czy wielkości rynku zbytu są mniej istotne wobec politycznego wymiaru współpracy bilateralnej. Innymi słowy, dla Chin w danym momencie kluczowe stało się pozyskanie sojuszników na arenie międzynarodowej, co między innymi miało mieć wyraz w popieraniu żywotnych z punktu widzenia Pekinu roszczeń i interesów podejmowanych w ramach innych formatów multilateralnych, w szczególności ONZ. Format współpracy 16+1 i szerzej Inicjatywa Pasa i Szlaku mają zatem w tym względzie za zadanie wsparcie nie tylko rozwoju gospodarczego Chin, ale też budowy „sieci partnerskiej"[244]. W tym względzie jednym z najważniejszych komponentów chińskiej polityki zagranicznej było jasne stanowisko w sprawie „jednych Chin"[245]. Ocena sytuacji międzynarodowej nie napawała jednak optymizmem. Li Keqiang wskazał, iż światowy pokój i rozwój stały w obliczu wyjątkowej niestabilności i niepewności oraz niewystarczającego tempa światowego wzrostu gospodarczego a także problemów związanych z regionalnymi „punktami zapalnymi" (*diqu redian wenti ciqibifu*). Wśród nich wymieniono terroryzm, „problemy związane z uchodźcami" a także zmiany klimatyczne. Stanowiło to odniesienie do wspomnianych we wcześniejszym podrozdziałach najważniejszych wyzwań multilateralnych Chin po zimnej wojnie –

[244] M. Przychodniak, *XIX Zjazd Komunistycznej Partii Chin: implikacje dla polityki wewnętrznej i zagranicznej,* Biuletyn Polskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych, nr 102, październik 2017, https://pism.pl/publikacje/XIX_zjazd_Komunistycznej_Partii_Chin__implikacje_dla_polityki_wewn_trznej_i_zagranicznej_ [dostęp: 06.12.2021].

[245] R.C. Bush, *A One-China Policy Primer,* Center for East Asia Policy Studies at Brookings, East Asia Policy Paper 10, March 2017, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/03/one-china-policy-primer.pdf, s. 3. [dostęp 06.12.2021]

terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu religijnego, stanowiącego realne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego ChRL[246]. Premier Chin wskazał w tym względzie rolę Chin w podążaniu „ścieżką pokojowego rozwoju" co zostało potwierdzone podczas XIX Zjazdu Komunistycznej Partii Chin a na nim m.in. potwierdzono komplementarność formatu współpracy 16+1 ze sloganem Xi Jinpinga, tj. budową wspólnoty ze wspólną przyszłością dla ludzkości. Li Keqiang podkreślił wsparcie Chin dla procesu integracji europejskiej, a sam mechanizm współpracy 16+1 został nazwany „inkubatorem międzyregionalnej pragmatycznej współpracy", stanowiącym ważny element i uzupełnienie relacji Chiny-UE.

W dalszej części przemówienia, chiński polityk sformułował „pięć sugestii" w celu wejścia w nowy etap rozwoju współpracy wielostronnej. Pierwszą z sugestii zostało zwiększenie wymiany handlowej pomiędzy stronami. W tym kontekście wezwano do energicznego promowania liberalizacji i ułatwień handlu i inwestycji. Premier Chin wymienił konkretną grupę produktów rolnych, których importem Chiny były najbardziej zainteresowane. Wśród nich wymieniono produkty mięsne, nabiał, owoce, miód i wino, aby zaspokoić zróżnicowane potrzeby konsumpcyjne mieszkańców Chin. W tym kontekście Li Keqiang wystosował zaproszenie na pierwsze targi handlowe China International Import Expo w Szanghaju, gdzie przewidziano specjalną powierzchnie wystawienniczą dla państw regionu EŚW[247].

W ramach drugiej „sugestii" poruszono kwestię szlaków handlowych. Wezwano do przyspieszenia budowy krytycznej infrastruktury transportowej, który w trakcie szczytu 16+1 w Budapeszcie został priorytetem niniejszego mechanizmu współpracy. Li Keqiang powołał się w tym miejscu na rozmowy przewodniczącego Xi Jinpinga z głowami państw formatu, gdzie podczas spotkań bilateralnych mówiono o komplementarności 16+1 wobec inicjatywy Pasa i Szlaku. W tym kontekście podpisano szereg deklaracji z państwami formatu 16+1 (m.in. Estonią, Słowenią i Litwą) niebędących dotychczas objętymi inicjatywą Pasa i Szlaku. Ponadto, wezwano do jak najszybszego rozpoczęcia studium wykonalności dla przedłużenia multimodalnego szlaku handlowego China-Europe Land-Sea Express Line do granic z Austrią. W tym kontekście, Li Keqiang kolejny raz podkreślił konieczność wprowadzenia ułatwień odprawy celnej[248].

[246] *Dushanbe Declaration on the 20th Anniversary of the SCO,* 17 września 2021, Szanghajska Organizacja Współpracy, http://eng.sectsco.org/news/20210917/782639.html [dostęp: 30.05.2022].
[247] *Li Keqiang zai di liu ci Zhongguo…* op. cit.
[248] Ibidem.

Trzecią „sugestią" wyszczególnioną przez Li Keqianga była innowacyjność współpracy. W tym aspekcie, za napędzenie i unowocześnienie transformacji przemysłowej miało odpowiadać skoncentrowanie się na własnych zdolnościach produkcyjnych (w oparciu o przewagi rynkowe) przy dalszym rozwoju projektów sektora energetyki, logistyki i rolnictwa. Motywem przewodnim w tym względzie miało być utworzenie „unikalnych, tematycznych parków przemysłowych", w oparciu o wspomniane wcześniej przewagi komparatywne w ramach zdolności produkcyjnych państw regionu. Intencją premiera Chin było włączenie przedsiębiorstw z państw EŚW do projektu „Made in China 2025", celem stworzenia z formatu współpracy 16+1 platformy innowacji i rozwoju przedsiębiorczości. Wspomniany plan „Made in China 2025" określał precyzyjne zadania, których celem było przedstawienie Chin jako producent najbardziej zaawansowanych technologii na świecie, co skutecznie miałoby odkleić łatkę globalnego producenta produktów niskoprzetworzonych. Innymi słowy, Chiny od momentu wprowadzenia Made in China 2025 (a wcześniej National Medium and Long Term Plan for Science and Technology 2006-2020), skupiały się na przeznaczaniu 2,5% PKB na badania i rozwój *(R&D),* w celu pobudzenia wewnętrznych zdolności do innowacji i objęciu globalnej pozycji lidera w nowych gałęziach przemysłu opartych na nauce i technologii[249].

Czwartą „sugestią" była konieczność uzyskania wsparcia finansowego. W tym aspekcie, Li Keqiang podkreślił, iż w ciągu ostatnich pięciu lat, sukcesywnie uruchomiono szereg instrumentów finansowych. Wśród nich wymieniono linię kredytową w wysokości 10 mld USD oraz wyznaczenie ram koordynacji inwestycji i finansowania. Dodatkowo, podczas szczytu w Bukareszcie powołano do życia Konsorcjum Bankowe Chiny-EŚW, a Chiński Bank Rozwoju (China Development Bank) udzielił pożyczek (w ekwiwalencie 2 mld EUR). W ramach Funduszu formatu 16+1, zgodnie z wcześniejszymi zapowiedziami, zgromadzono środki w wysokości 1 mld USD. Wskazano również na istotę procesu umiędzynarodowienia RMB. W tym kontekście Chiny były skłonne do podjęcia głębszej współpracy finansowe z krajami EŚW, rozszerzania skali swapów walutowych, wspierania przedsiębiorstw z państw EŚW w zakresie emisji „obligacji Panda" (*Panda Bonds*)[250].

Pod koniec chiński premier wezwał do pogłębienia wymiany kulturalnej. Li

[249] D. A. Levine, *Made in China 2025: China's Strategy for Becoming a Global High-Tech Superpower and its Implications for the U.S. Economy, National Security, and Free Trade,* "Journal of Strategic Security" 2020, vol.13 No.3, s.5.
[250] *Li Keqiang zai di liu ci Zhonggu…* op. cit.

Keqiang podkreślił, iż relacje międzyludzkie stanowiły fundament i wsparcie opinii publicznej dla formatu współpracy 16+1. Chiny wyraziły gotowość do współpracy z krajami EŚW w kwestii współpracy turystycznej. W tym celu wskazano uproszczenie procedur wizowych oraz odpraw osobistych, stworzenie wygodnych i komfortowych warunków podróżowania oraz osiągnięcia celu dwóch milionów dwukierunkowych wizyt Chiny-EŚW do 2020 r.. Chiny zobowiązały się również do zapewnienia ok. 5 tys. stypendium rządowych dla studentów z regionu EŚW. Ponadto, Li Keqiang zarekomendował, aby 2018 r. został określony „rokiem współpracy lokalnej 16+1". W tym celu określono, iż należy wspierać również wysiłki na rzecz współpracy między samorządami[251].

Na sofijskim szczycie, podobnie jak w latach ubiegłych, w 2018 r. na spotkaniu wypracowano nowe wytyczne pt. „Pogłębienie otwartej i pragmatycznej współpracy na rzecz dobrobytu" (*Deepening open and pragmatic cooperation for inclusive prosperity*), które miały zostać wprowadzone w życie w 2019 roku[252]. Uczestnicy formatu potwierdzili gotowość współpracy na zasadach dobrej woli, przejrzystości, wzajemności i uczciwości co miało przyczynić się do realizacji Agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). Tym samym sam format stawał się istotnym elementem w chińskiej polityce międzynarodowej, nie tylko w wymiarze europejskim, ale i globalnym. W odniesieniu do planu wzmocnienia koordynacji współpracy w ramach mechanizmu 16+1 wskazano na konieczności odbycia serii wizyt wzajemnych w celu wprowadzenia usprawnień w takich obszarach współpracy wielostronnej jak m.in. prawo międzynarodowe.

W kontekście pogłębienia praktycznej współpracy w zakresie handlu, inwestycji i łączności wyróżniono trzynaście zadań, które m.in. skupiały się na wprowadzeniu zmian dotyczących prowadzenia przetargów publicznych w sposób transparentny i niedyskryminacyjny. Kluczowym projektem, którego realizację uzależniano od efektywności prowadzonych szlaków handlowych pozostał projekt połączenia kolejowego Belgrad-Budapeszt. W kontekście rozwoju niniejszego połączenia

[251] *Li Keqiang zai di liu ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na szóstym szczycie Chiny-Europa Środkowo-Wschodnia (pełny tekst),* 28 listopada 2017, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/xinwen/2017-11/28/content_5242751.htm [dostęp: 08.12.2021].

[252] *Agenda The 7th Meeting of Heads of Government of Central and Eastern European Countries and China: DEEPENING THE OPEN AND PRAGMATIC COOPERATION FOR INCLUSIVE PROSPERITY,* 7 lipca 2018, Strona Bułgarskiej Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, https://eu2018bg.bg/en/agenda/2.html [dostęp: 30.05.2022].

planowane były projekty rozszerzające jego efektywność, m.in. o rozbudowę połączeń kolejowych z terenów wybrzeża Albanii, Chorwacji, Czarnogóry i Słowenii. Priorytetem pozostawała również seria zmian dotycząca ułatwień w procedurze odprawy celnej na terenie Węgier, Serbii oraz Macedonii Północnej w ramach połączenia China-Europe Land and Sea Express[253].

W odniesieniu do konieczności intensyfikacji współpracy w dziedzinie nauki, technologii, innowacji, finansów, ochrony środowiska, rolnictwa, energetyki, leśnictwa i zdrowia wyróżniono siedemnaście zadań. Wciąż dominującą kwestią podnoszącą efektywność współpracy w ramach mechanizmu 16+1 była aktywizacja współpracy regionalnej sektora MŚP. W związku z powyższym w Chorwacji utworzono strefę współpracy MŚP na rzecz formatu Chiny-EŚW (*16+1 Coordination Mechanism for SMEs*). W kwestii współpracy finansowej na główny plan wysunęła się propozycja ChRL o włączenie RMB do rezerw walutowych krajów regionu EŚW. Ponadto podjęto konkretne kroki w celu wsparcia współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami sektora rolniczego, gdzie Chiny zobligowały się zostać krajem partnerskim Międzynarodowych Targów Gospodarczych w Mostarze (2019), podczas których zaplanowano promocję współpracy w ramach dostępnych narzędzi mechanizmu współpracy 16+1. Dodatkowo w Bułgarii zaplanowano utworzenie Globalnego Centrum Partnerstwa krajów EŚW i Chin (*Global Partnership Center of CEECs and China)*, które miało za zadanie zapewnić doradztwo polityczne oraz prawne na temat dostępnych narzędzi w ramach mechanizmu 16+1[254]. Rozszerzanie wymiany międzyludzkiej zostało omówione w formie trzynastu zadań, które w głównej mierze skupiały się na wymianie edukacyjnej młodzieży. Rok 2019 został mianowany rokiem edukacji i wymiany młodzieży, poprzez wizyty i programy edukacyjne. W ramach współpracy turystycznej podjęte zostały środki mające na celu wprowadzenia ułatwień w podróżowaniu (kwestia wiz oraz tranzytów) a także ustalenia większej liczby bezpośrednich połączeń lotniczych między Chinami a regionem EŚW.

W przemówieniu na szczycie w Sofii, Li Keqiang dokonał ogólnego podsumowania wszystkich dotychczasowych sukcesów mechanizmu współpracy[255]. Przy

[253] *The Sofia Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries*, 9 lipca 2018, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/201807/t20180716_679530.html [dostęp: 30.05.2022]
[254] Ibidem.
[255] *Zai di ba jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie na ósmym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia],* 7 lipca 2018, Rząd

tej okazji wyraźnie podkreślił, iż Chiny i kraje Europy Środkowo-Wschodniej charakteryzowały się podobnym poziomem rozwoju i były wobec siebie wysoce komplementarne, jeśli chodzi o kwestie gospodarcze. Według danych przekazanych przez premiera Li, od 2011 r. handel Chin z 16 państwami EŚW rósł w średnim rocznym tempie 6,5%, osiągając w ubiegłym roku 68 mld USD. Udział w handlu pomiędzy Chinami a Unią Europejską wzrósł z 9,3% do 11% RdR, a w pierwszych pięciu miesiącach 2018 r. odnotowano wzrost o 24,2% RdR. Ponadto Li Keqiang zaznaczył, iż Chiny zainwestowały już łącznie niemal 10 mld USD, a wartość inwestycji państw EŚW w Chinach wyniosła 1,4 mld USD. W kwestii bezpośrednich połączeń kolejowych, od początku istnienia formatu odnotowano ich niemal 9 tys., a liczba obywateli ChRL udających się do regionu EŚW wzrosła ponad pięciokrotnie[256].

Co ciekawe, Li Keqiang konkludując pierwszą część przemówienia, stwierdził, iż mechanizm współpracy 16+1 był ważnym i użytecznym uzupełnieniem współpracy Chin z Unią Europejską i współpraca w ramach tego formatu lezała w ogólnym interesie Europy (*fuhe Ouzhou de zhengti liyi*)[257]. Było to defensywne stwierdzenie wskazujące, iż wszelkie podejrzenia o „rozbijanie" Unii Europejskiej przez współpracę z EŚW powinny zostać rozwiane. W oczach chińskiej dyplomacji, współpraca w ramach formatu 16+1 powinna stanowić dla Unii Europejskiej rodzaj doraźnej pomocy w kwestiach gospodarczych i infrastrukturalnych, więc każda odmowa lub niejasny znak ze strony państw EŚW w Chinach zostawał przyjmowany ze zdumieniem.

Istotne, że chiński premier wpisywał stosunki Pekinu z EŚW w szerszy kontekst relacji chińsko-unijnych. Według premiera, współpraca państw będących w procesie akcesyjnym do UE miała umożliwić im szybszą integrację z UE (rozwój gospodarczy) oraz zmniejszenie luki rozwojowej między „starymi" a „nowymi" członkami UE. W tym względzie, podkreślono kompatybilność działań Chin w regionie EŚW z normami i zasadami WTO, regulacjami UE a także stosowania się przez stronę chińską do zasady obopólnej korzyści oraz operacji zorientowanych rynkowo[258]. Takie stwierdzenie wskazywało, że chińska dyplomacja chciała rozwiać obawy Brukseli o wykorzystywanie formatu do „rozbijania" polityki unijnej wobec Chin.

Centralny ChRL, http://www.gov.cn/gongbao/content/2018/content_5306812.htm [dostęp: 30.05.2022].
[256] Ibidem.
[257] Ibidem.
[258] *Li Keqiang chuxi di ba jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan kaimushi bing zhici [Li Keqiang wziął udział w ceremonii otwarcia ósmego Forum Gospodarczego i Handlowego Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia i wygłosił przemówienie]*, 8 lipca 2018, Dziennik Ludowy, http://cpc.people.com.cn/n1/2018/0708/c64094-30133034.html [dostep: 30.05.2022].

Opisując sytuację międzynarodową Li Keqiang podkreślił zmienność i złożoność tychże relacji. W odczuciu premiera Chin, globalizacja gospodarcza przeżywała liczne wzloty i upadki, a widoczny wzrost unilateralizmu i protekcjonizmu gospodarczego wpłynął na międzynarodowe rynki finansowe a także wzrost ryzyka geopolitycznego. Chiny ponownie opowiedziały się za potrzebą „budowania wspólnoty ze wspólną przyszłością dla ludzkości". Dlatego też 16+1 – w opinii premiera Chin – ma ważny wkład w promocję i rozwój Inicjatywy Pasa i Szlaku, co w szerszym kontekście miało stanowić impuls dla trwałego i stabilnego ożywienia światowej gospodarki[259]. Odnosząc się bezpośrednio do wyżej wspomnianych pięciu zadań, pierwsze z nich odnosiło się do promocji liberalizacji handlu. W tym względzie, premier Chin wskazał, iż wielostronny system handlowy, którego podstawę stanowią zasady Światowej Organizacji Handlu (WTO), stanowił instytucjonalną gwarancję dla procesów globalizacji gospodarczej i liberalizacji handlu. Istotną kwestią poruszoną przez Li Keqianga było uzależnienie uzyskiwania obopólnych korzyści (*win-win*) od tzw. łańcucha przemysłowego (*chanyelian*) i łańcucha wartości (*jiazhilian)*, bowiem należało dopuścić sytuację, w której przewagi konkurencyjne innych państw, wykorzystane w globalnych łańcuchach powiązań gospodarczych wpływały również na kondycję własnego państwa. Interpretację powyższego stwierdzenia – biorąc pod uwagę okoliczności międzynarodowe w danym czasie (2018), można podjąć co najmniej w dwójnasób. Po pierwsze, mogło stanowić to ogólny przytyk w stronę Stanów Zjednoczonych, które za administracji Donalda Trumpa weszły na konfrontacyjną ścieżkę z Chinami w aspekcie gospodarczym, w Pekinie odebraną jako protekcjonizm[260]. Drugą interpretacją, literalnie łączącą się ze słowami Li Keqianga, mogła być wewnętrzna rywalizacja państw EŚW wewnątrz mechanizmu 16+1. W tym kontekście należy wskazać, iż zasadniczo w interesie każdego europejskiego członka niniejszego formatu leżało zwiększenie eksportu produktów rolnych, co początkowo doprowadzało do napięć między partnerami[261]. Dalszy wywód Li Keqianga nie pozostawił jednak wątpliwości, iż chodzi o napiętą sytuację gospodarczą pomiędzy USA a ChRL. Premier chińskiego rządu podkreślił, iż zarówno Chiny jak i państwa EŚW stały się beneficjentami obecnego międzynarodowego ładu gospodarczego i powinny zdecydowanie przeciwstawiać się jakimkolwiek formom

[259] Ibidem.
[260] S. Kirchner, *US Protectionism a Costly Failure,* 16 grudnia 2019, United States Studies Centre, https://www.ussc.edu.au/analysis/us-protectionism-a-costly-failure [dostęp: 30.05.2022].
[261] R. Q. Torcsanyi, *China and the Frustrated Region: Central and Eastern Europe's Repeating Troubles with Great Powers,* "China Report" 2020, vol 56, s. 68.

protekcjonizmu, unilateralizmu i zdecydowanie bronić multilateralnego systemu handlowego opartego na zasadach WTO[262].

Drugim zadaniem przedstawionym przez Li Keqianga było zwiększenie liberalizacji i ułatwień w handlu w celu rozszerzenia skali dwustronnej wymiany gospodarczej. Chiny wykazały determinację w kwestii przyspieszenia podpisania protokołów kontroli i kwarantanny z wybranymi państwami w sprawie ułatwienia eksportu produktów rolnych (mięso, nabiał i miód) z państw EŚW do Chin. W tym względzie Li Keqiang wskazał na pierwsze targi China International Import Expo w Szanghaju, co łączyło się z chińskimi działaniami na rzecz liberalizacji handlu i aktywnego otwierania rynku krajowego na świat. Premier podkreślił również, iż Chiny stały się największym światowym eksporterem towarów takich jak elektronika, maszyny czy sprzęt AGD, co odpowiadało zróżnicowanym potrzebom rynków państw EŚW i wyraził nadzieję, iż państwa regionu podejmą zdecydowane działania, aby zapewnić jak najlepsze środowisko eksportowe podmiotom z Chin[263].

Trzecie zadanie dotyczyło bezpośrednio projektów infrastrukturalnych. Li Keqiang określił powyższe jako priorytetowy obszar praktycznej współpracy Chin z państwami EŚW i wezwał do energicznego promowania tzw. „twardego połączenia". Ponownie wskazano na China-Europe Sea Express Line oraz – China Railway Express (*Zhong Ou ban lie)*, przedstawionych jako kluczowe komponenty dla tego zadania. Intencją premiera Chin było uzyskanie promesy od szefów rządów państw EŚW w sprawie „bardziej elastycznych metod gwarancji" w celu wsparcia budowy kluczowych projektów połączeń międzysystemowych. W tym aspekcie należy wskazać, iż chodziło tu o udzielenie gwarancji rządowych na projekty infrastrukturalne podejmowane przez podmioty chińskie. Li Keqiang wskazał również na potrzebę promocji tzw. „miękkiej komunikacji" (*ruan liantong*). W tym względzie zaplanowano wdrożenie „trzyletniego planu działania na rzecz kontroli celnej i współpracy w zakresie kwarantanny Chiny-EŚW, aby skrócić czas odprawy celnej towarów[264].

Czwarte zadanie odnosiło się do wzmocnienia obustronnych zdolności w zakresie produkcji i podejmowania nowych inwestycji. Rząd w Pekinie miał zachęcać państwowych liderów branży do podejmowania inwestycji w państwach EŚW. W tym względzie wskazano sektory przetwórstwa i produkcji, zielonego przemysłu, budowy

[262] *Li Keqiang chuxi di ba jie Zhongguo…* op. cit.
[263] Ibidem.
[264] Ibidem.

parków przemysłowych, logistyki transportu morskiego i rzecznego a także magazynów logistycznych. Zaproszono również przedsiębiorstwa z państw EŚW oraz przedstawicieli sektora MŚP do bardziej aktywnego poszukiwania inwestycji w Chinach a przy tym budowy „strefy demonstracyjnej 16+1". Strona chińska zobligowała się do wsparcia w zakresie finansowania poszczególnych projektów (w RMB)[265]. Piątym zadaniem była – zgodnie z przyjętą przez chińską dyplomację gradacją – współpraca kulturowa i szczebla lokalnego. W tym aspekcie Li Keqiang wskazał, iż między Chinami a państwami EŚW jest ponad 160 par zaprzyjaźnionych prowincji, obszarów i miast. Rok 2018 został wcześniej anonsowany jako „rok współpracy lokalnej" toteż według chińskiego premiera posłużył on do rozwoju kreatywności i wzięcia inicjatywy przez samorządy lokalne. W tym względzie wymienione zostały takie obszary współpracy jak handel, nowoczesne rolnictwo, zarządzanie środowiskiem naturalnym oraz rozwój obszarów wiejskich. Podstawą stanowiącą pomost dla efektywnej współpracy niezmiennie została wyróżniona wymiana międzyludzka. Chiny wyraziły chęć dalszego pogłębiania współpracy w dziedzinie kultury, turystyki, sportu, wymiany akademickiej i młodzieży, mediów oraz *think tanków*[266].

Co ważne, chiński polityk odniósł się do sytuacji wewnętrznej ChRL, której stan rzutował na międzynarodowe stosunki gospodarcze omawiając je w formie „trzech niezmiennych". Na początku chiński premier przybliżył podstawowe wskaźniki ekonomiczne. Wskazał, iż w pierwszym kwartale 2018 r., PKB ChRL wzrósł o 6,8% rdr. W pierwszych pięciu miesiącach 2018 r., stopa bezrobocia w Chinach utrzymywała się na relatywnie niskim poziomie 5%. Pierwszą z wyróżnionych „niezmiennych" przez chińskiego premiera zostały długoterminowe podstawy ekonomiczne. Jak wskazał, w obliczu złożonego otoczenia międzynarodowego oraz stosunkowo dużej presji na chińską gospodarkę, rząd w Pekinie energicznie promował podaż. Kluczowymi w tym aspekcie miały być reformy strukturalne oraz wspieranie innowacji i doskonalenie metod makrokontroli. Podkreślono również znaczenie zmiany wzorca wzrostu gospodarczego Chin, która miała zależeć od wsparcia konsumpcji krajowej, przemysłu usługowego i pobudzenie popytu krajowego. Wskazano również na rozwój przedsiębiorczości, gdyż od początku 2018 r. do momentu szczytu formatu 16+1, w Chinach zarejestrowano 18 tys. nowych podmiotów gospodarczych, gdzie duży odsetek firm był zorientowany na branżę wysokich technologii. Li Keqiang wskazał również na stabilną giełdę, rynek

[265] Ibidem.
[266] Ibidem.

nieruchomości oraz kurs RMB.

Drugą „niezmienną" przedstawioną przez premiera Chin był kierunek reform prorynkowych. W tym aspekcie, Li Keqiang podkreślił, iż w 2018 r. przypadła czterdziesta rocznica reform i otwarcia Chin na świat. Kontynuacją objęte zostały działania, które skutkowały reformą systemu administracyjnego, minimalizacją bezpośrednich interwencji rządu w działalność rynkową a także dalsze wdrażanie polityki obniżania podatków. Ponadto znacznie obniżono koszty logistyki i zużycia energii dla przedsiębiorców. Wzmocniono również ochronę własności intelektualnej, wprowadzono rozwiązania zapewniające uczciwą konkurencję oraz utworzono konkurencyjne w skali świata środowisko biznesowe[267].

Ostatnią, trzecią z wyróżnionych niezmiennych została determinacja chińskiego rządu do otwarcia się na świat. Li Keqiang przytoczył w tym miejscu wypowiedź Xi Jinpinga na Forum Boao dla Azji (*Boao Forum For Asia*), gdzie Przewodniczący podkreślił, iż „chińskie drzwi będą dalej rozszerzać swoje otwarcie". W tym aspekcie zapowiedziano szereg działań w oparciu o wewnętrzne potrzeby rozwojowe Chin, na które wpływ czynników zewnętrznych będzie ograniczony. W ten sposób należy rozumieć dążenie do samowystarczalności gospodarczej Chin poprzez opisywane wcześniej pobudzenie wewnętrznego rynku innowacji i wysokich technologii. Przy tym, inicjatywą rządu w Pekinie pozostało rozszerzenie importu o towary konsumpcyjne, samochody i części samochodowe oraz wprowadzenie zerowych ceł na wyroby medyczne (leki). W tym kontekście należy wskazać, iż w Pekinie uznano, że prężny rozwój popytu wewnętrznego należy oprzeć na rosnącej klasie średniej, toteż skupiono się na dobrach luksusowych i konsumpcyjnych, co mimo wszystko wskazuje na problemy rynku wewnętrznego związane z ograniczonym zaufaniem do rodzimych produktów (zwłaszcza spożywczych). Według szacunków Li Keqianga, Chiny w ciągu najbliższych 15 lat będą importować towary o wartości 24 bln USD i zainwestują 2 bln USD za granicą, co ma przynieść ogromne możliwości rynkowe na świecie, w tym państwom z regionu EŚW[268].

[267] *Li Keqiang zai di ba ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie Li Keqianga na ósmym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia],* China Daily, http://cn.chinadaily.com.cn/2018-07/08/content_36532013.htm [dostęp: 17.12.2021].
[268] Ibidem.

2.3. Przejęcie inicjatywy przez Xi Jinpinga i „rozpad" formatu (2019-2021)

Od przejęcia władzy przez Xi Jinpinga rola formatu ewoluowała a strona chińska chcąc utrzymać jego funkcjonowanie sugerowała rozszerzenie formatu i większą inkluzyjność. Do takiej sytuacji doszło w czasie kolejnego szczytu w 2019 r. w chorwackim Dubrowniku[269]. Po raz drugi w historii funkcjonowania mechanizmu współpracy, spotkanie nie odbyło się w stolicy państwa przyjmującego. Po raz pierwszy taka sytuacja miała miejsce w 2015 r. podczas szczytu w chińskim Suzhou. Delegaci państw formatu 12 kwietnia dokonali ewaluacji wytycznych z Sofii, akceptując nowe wytyczne pt. „budowa nowych mostów poprzez otwartość, innowacje i partnerstwo" (*Building new bridges through openness, innovation and partnership*), które miały zostać wprowadzone w życie w 2020 roku[270]. Wyrażono determinację w kwestii promocji globalizacji gospodarczej, realizacji Agendy 2030 ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju a także realizacji Porozumienia Paryskiego z którego kilka miesięcy później (listopad 2019) wycofały się Stany Zjednoczone. Opuszczenie Porozumienia zostało zaanonsowane przez prezydenta USA Donalda Trumpa 1 czerwca 2017[271]. Po raz kolejny wskazano, iż format stał się elementem chińskiej polityki w skali globalnej.

W kontekście usprawnienia procesu planowania i koordynacji prac formatu 16+1, uczestnicy formatu uznali potrzebę przeprowadzenia przeglądu istniejących mechanizmów oraz sekretariatów działających w ramach mechanizmu 16+1. Działanie to miało na celu zapewnienie efektywnego wykorzystania zasobów administracyjnych uczestników formatu. Znaczyło to również, iż dotychczas przyjęta koordynacja działań była nieefektywna, doprowadzając do krytycznej ewaluacji działalności sekretariatów. Bezprecedensowym wydarzeniem szczytu w Dubrowniku stała się informacja o rozszerzeniu formatu 16+1 *ab hinc* nazwanego 17+1. Grecja stała się pełnoprawnym uczestnikiem mechanizmu współpracy Chiny-EŚW[272].

---

[269] *Dubrovnik 16+1 summit rolls the red carpet for China,* 10 kwietnia 2019, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/dubrovnik-161-summit-rolls-the-red-carpet-for-china/ [dostęp: 31.05.2022].

[270] *Li Keqiang Attends the 8th Summit of China and Central and Eastern European Countries (CEEC),* 13 kwietnia 2019, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/2019zt/lkqzomzdofwkldy/201904/t20190416_710471.html [dostęp: 31.05.2022].

[271] M. R. Pompeo, *On the U.S. Withdrawal from the Paris Agreement,* 4 listopada 2019, Departament Stanu USA, https://www.state.gov/on-the-u-s-withdrawal-from-the-paris-agreement/ [dostęp: 24.08.2020].

[272] *Greece joins China's 16+1 initiative,* 12 kwietnia 2019, Ekathimerini, https://www.ekathimerini.com/news/239502/greece-joins-chinas-16-1-initiative/ [dostęp: 31.05.2022].

Odnosząc się do tematu szlaków transportowych podjętego w trakcie trwania szczytu w Dubrowniku, wyróżniono dziewięć zadań, które skupiały się na rozbudowie infrastruktury transportowej, w szczególności budowy nowych terminali towarowych a także wprowadzeniu innowacji dotyczących zarządzania zasobami ludzkimi w celu usprawnienia zarządzania procesami w sposób bezpieczny i przyjazny dla środowiska. Istotną z punktu widzenia Chin oraz pozostałych uczestników mechanizmu współpracy była Inicjatywa Trójmorza, która potencjalnie rozszerzała możliwości transportowe o nowe szlaki w pomiędzy portami Morza Adriatyckiego, Bałtyckiego oraz Czarnego[273].

W nawiązaniu do współpracy handlowej oraz inwestycyjnej, wyróżniono jedenaście zadań, których realizacja skupiała się na usunięciu barier w celu ułatwienia dostępu do produktów z regionu EŚW na rynek chiński. W tym zakresie państwa formatu 17+1 miały wpierać prace grupy roboczej UE-Chiny ds. reformy WTO. Dodatkowo poszczególne państwa regionu EŚW wezwały chińskie przedsiębiorstwa branży e-commerce do ustanowienia europejskich pawilonów z produktami w celu lepszej koordynacji zarządzania przesyłkami w porównaniu do bezpośredniego importu z Chin. Działanie to miało również zapewnić zwiększenie widoczności towarów na rynku europejskim co pozytywnie wpłynie na postrzeganie chińskich marek charakteryzujących się produktami wysokiej jakości[274].

W kontekście współpracy finansowej, wyróżniono cztery zadania, których głównym celem było wsparcie rządowych organów nadzoru finansowego w celu stworzenia efektywnego otoczenia regulacyjnego dla współpracy instytucji finansowych. Chiny zachęcały do podjęcia współpracy z China-CEEC Inter-Bank Association a także włączenia rezerw walutowych w RMB dla państw członkowskich mechanizmu współpracy. Zakres współpracy w ramach edukacji młodzieży oraz sportu został omówiony w obszarze pięciu zadań, które miały na celu wsparcie projektów edukacyjnych oraz sportowych w ramach chińsko-europejskiej wymiany młodzieży. Albania została odpowiedzialna za utworzenie Centrum Rozwoju Młodzieży mechanizmu współpracy Chiny-EŚW (*China-CEEC Youth Development Center*)[275]. Biorąc pod uwagę obszar innowacji naukowych i wysokich technologii oraz współpracy

[273] *The Dubrovnik Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 17 kwietnia 2019, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/201904/t20190417_679560.html [dostęp: 31.05.2022].
[274] *The Dubrovnik Guidelines for Cooperation…* op. cit.
[275] Ibidem.

w zakresie energetyki, wyróżnione zostało pięć zadań, które skupiały się na tworzeniu inkubatorów przedsiębiorczości, wspierania innowacyjnych *start-up'ów* oraz projektów inteligentnych miast (*smart cities*). Kwestie energetyczne skupiają się wokół planowania wykorzystania zielonej energii a także projektów bioenergetycznych. W Rumunii zaplanowane zostało uruchomienie centrum koordynacyjnego inteligentnych miast mechanizmu współpracy Chiny-EŚW (*China-CEEC Smart City Coordination Center*)[276]. W tym obszarze, strona chińska sugerowała, iż rozwiązania *smart city* będą dostarczane przez chińskiego giganta technologicznego firmę Huawei i tak wskazywane zadania miały tworzyć grunt pod działania chińskiej firmy.

W ramach współpracy nad zdrowiem publicznym, wyróżniono dwa zadania dotyczące zacieśniania współpracy między resortami zdrowia państw członkowskich, które miały mieć znaczny wpływ na wymianę talentów oraz współpracę akademicką. Chiny ponownie podkreśliły gotowość do współpracy w celu ustanowienia nowych centrów Chińskiej Medycyny Tradycyjnej[277]. W kontekście rozwoju współpracy w zakresie rolnictwa, leśnictwa oraz ochrony środowiska wyróżniono jedenaście zadań, których głównych celem była pogłębiona współpraca w zakresie zrównoważonego rolnictwa a także organizacja wydarzeń promocyjnych zachęcających do realizacji projektów z zakresu różnorodności rolniczej. Uczestnicy formatu 17+1 opowiedzieli się za implementacją i rozwojem nowych formatów handlu produktów rolnych takich jak handel elektroniczny a także utworzenie hal wystawienniczych zarówno w państwach regionu EŚW jak i Chinach. Odnosząc się do rozwoju wymiany międzyludzkiej oraz współpracy na szczeblu lokalnym, wyszczególnione zostało czternaście zadań, które ogniskowały się wokół potrzeby budowania spójności społecznej z naciskiem na równość płci, wzmocnienie pozycji kobiet oraz wsparcie osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Delegaci państw formatu 17+1 wspólnie podkreślili kluczową rolę współpracy na szczeblu lokalnym, planując organizację piątej edycji forum burmistrzów Chin i państw EŚW przypadającej w 2020 r. w Sarajewie[278].

W przemówieniu podczas szczytu 17+1, Li Keqiang, zgodnie z kilkuletnią praktyką, dokonał ogólnego podsumowania ostatnich osiągnięć w ramach

[276] *The Dubrovnik Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 13 kwietnia 2019, China Daily, https://www.chinadaily.com.cn/a/201904/13/WS5cb15f54a3104842260b5ff3_3.html [dostęp: 30.05.2022].
[277] Ibidem.
[278] Ibidem.

funkcjonowania mechanizmu. Wskazał, iż dzięki kolektywnemu wysiłkowi, obroty handlowe w 2018 r. między Chinami a szesnastoma państwami regionu EŚW wzrosły o 21%, osiągając rekordową wartość 82,2 mld USD. Szczególnie podkreślony został fakt, iż wzrost import ChRL z państw 16+1 był o 5% wyższy od wzrostu chińskiego eksportu[279]. Jak mówił chiński polityk, inwestycje bezpośrednie ChRL w regionie EŚW wzrosły o 67%. Li Keqiang nadmienił, iż główne inwestycje dotyczyły sektora energetyki, surowców i produkcji sprzętu gospodarstwa domowego. Chiński premier wyraził zadowolenie z tempa wówczas procedowanych projektów infrastrukturalnych, tj. połączenia kolejowego Belgrad-Budapeszt, drogi szybkiego ruchu E763 w Serbii oraz dwóch autostrad w Macedonii Północnej (Kiczewo-Ochryda; Miladinovci-Sztip). Ponadto szczególna uwaga została poświęcona kwestiom projektów typu *smart city* oraz współpracy samorządów lokalnych, gdzie uruchomiono strefę demonstracyjną współpracy gospodarczej 17+1 w Ningbo oraz pawilony promocyjne państw formatu 17+1 w Liaoning. Ponadto liczba obywateli Chin odwiedzających kraje EŚW przekroczyła 1,4 mln, natomiast obywatele państw EŚW odwiedziło Chiny w liczbie 350 tys.[280]

Co ważne sytuacja międzynarodowa została wskazana przez chińskiego premiera jako istotny komponent, rzutujący na efektywność współpracy w formacie Chiny-EŚW. Li Keqiang podkreślił, iż globalny rozwój gospodarczy znajduje się w krytycznym okresie. Główną winę zaistniałej sytuacji, szef rządu w Pekinie przypisywał powolnym procesom handlu międzynarodowego i inwestycji, narastającemu protekcjonizmowi gospodarczemu a także wzrostowi czynników destabilizujących regiony. Premier podkreślił, iż współpraca formatu 17+1 stanowiła istotną część relacji Chiny-UE oraz wyraził gotowość Chin do „lepszego dostosowania" Pasa i Szlaku do strategii rozwoju wszystkich państw objętych chińską inicjatywą. W celu dostosowania współpracy gospodarczej i pobudzenia mechanizmów rynkowych, Li Keqiang wystosował „cztery powinności". Pierwszą z nich była konieczność poprawy poziomu ułatwień w handlu wzajemnym. Dalsze zacieśnianie współpracy celnej w kontekście uproszczenia procedur i zwiększenia efektywności a także koordynacji mechanizmu inspekcji oraz kwarantanny zostały wskazane jako kluczowe cele dla powyższego zadania. W ramach powyższego, wskazano również na konieczność rozwoju nowych połączeń kolejowych ze

[279] *Zai di jiu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie wygłoszone na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia],* 14 kwietnia 2019, http://cpc.people.com.cn/n1/2019/0414/c64094-31028587.html [dostęp: 31.05.2022].
[280] Ibidem.

szczególnym uwzględnieniem udziału China-Europe Sea Express Line oraz budowa nowych centrów logistycznych i nowych centrów dystrybucji[281].

Drugim z aspektów szczególnie podkreślonych przez premiera Li Keqianga było tzw. „wzmacnianie nowych punktów wzrostu dla handlu". Pod tą enigmatyczną nazwą kryło się rozeznanie rynku w kontekście wyłonienia przewag konkurencyjnych państw w ramach formatu 17+1. Wskazano, iż gospodarki państw EŚW są wobec siebie wysoce komplementarne i na tym powinno bazować wykorzystanie potencjału handlowego poszczególnych aktorów w kontaktach gospodarczych z Chinami. Podobnie jak w ubiegłych latach, w ramach „konkurencyjnych przewag regionalnych", premier Chin wyszczególnił produkty rolne, m.in. miód, owoce, produkty mleczne oraz produkty mięsne. Chiny natomiast zobowiązały się do zwiększenia eksportu produktów mechanicznych i elektrycznych o wysokim zaawansowaniu technologicznym i wysokiej wartości dodanej. Li Keqiang nadmienił również, iż należy udzielić wsparcia wszystkim inicjatywom biznesowym typu e-commerce w kwestii tworzenia większej ilości „zamorskich magazynów" i centrów wystawienniczych[282]. Powyższe stanowiło wyraźną prośbę w celu umożliwienia chińskim gigantom e-commerce jak AliExpress czy Taobao tworzenie centrów logistycznych dla chińskich produktów trafiających na europejski rynek. Podkreślono również rolę potencjału współpracy turystycznej, natomiast Li Keqiang zauważył, iż przedsiębiorstwa z EŚW muszą dostarczać bardziej atrakcyjne produkty turystyczne. W tym kontekście wspomniano również o konieczności zapewnienia „większej wygody" turystom z Chin w zakresie procedur wizowych.

Trzecią „powinnością" wskazaną w trakcie przemówienia Li Keqianga była potrzeba pogłębienia współpracy w zakresie inwestycji i zdolności produkcyjnych. Podkreślono, iż wsparcie chińskiego rządu trafia bezpośrednio do producentów z sektorów rolnictwa, produkcji przemysłowej, komunikacji informacyjnej oraz badań i rozwoju technologii w krajach EŚW. Celem nadrzędnym określono budowę szeregu klastrów przemysłowych oraz parków logistycznych w celu podniesienia wydajności łańcuchów dostaw. Premier Chin wyraził również nadzieję, iż „niektóre kraje" będą przestrzegać zasad uczciwości, sprawiedliwości i niedyskryminacji oraz szczerze chronić

[281] *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie Li Keqianga na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia],* 13 kwietnia 2019, Rząd Centralny ChRL, http://big5.www.gov.cn/gate/big5/www.gov.cn/premier/2019-04/13/content_5382438.htm [dostęp: 31.05.2022].
[282] Ibidem.

uzasadnione prawa i interesy chińskich firm. W tym kontekście należy zwrócić szczególną uwagę na międzynarodową sytuację jednej z najbardziej prominentnych chińskich firm technologicznych – Huawei – która decyzją amerykańskiego Departamentu Handlu za prezydentury Donalda Trumpa trafiła na tzw. czarną listę podmiotów gospodarczych[283]. W konsekwencji, amerykańskie firmy miały przestać korzystać ze sprzętu chińskiego giganta, natomiast dyplomaci z Waszyngtonu rozpoczęli szeroko zakrojoną misję w państwach sojuszniczych, aby amerykańskie embargo było respektowane również w państwach sojuszniczych regionu EŚW, ze względu na możliwe zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego. Abstrahując od kwestii dyskryminacji chińskich przedsiębiorstw na rynku EŚW, Li Keqiang w Dubrowniku zapowiedział uruchomienie platformy „16+1 Global Partner Center" oraz uruchomienie strony internetowej 16+1 SME Coordination Mechanism"[284].

Co ważne uznano, iż połączenia infrastrukturalne miały być priorytetowym zadaniem na przyszłość. W przekonaniu chińskiego premiera, powyższe stanowiło „kluczowy" sposób na osiągnięcie obopólnych korzyści mających przełożenie na zadowalające wyniki współpracy handlowej. W tym kontekście jako przykład udanej współpracy dwustronnej uznano most Pelješac w Chorwacji. Strona chińska zobowiązała się również do „przyspieszenia" budowy serbskiego odcinka połączenia kolejowego Belgrad-Budapeszt oraz procedowania przetargów na odcinek węgierski. Należy w tym miejscu podkreślić, iż po raz pierwszy w ramach dorocznego spotkania szefów rządów formatu 17+1, strona chińska wyraziła niezadowolenie z tempa prowadzonych prac. Opóźnienia – jak wynika z kontekstu – leżały całkowicie po stronie europejskich partnerów. Nieskrępowana wewnętrznymi regulacjami Unii Europejskiej Serbia miała być tego najlepszym dowodem. Li Keqiang odnosząc się do projektów infrastrukturalnych, zapowiedział promocję niniejszych wśród rodzimych firm w odniesieniu do chińskiego udziału w projektach Pasa i Szlaku oraz Inicjatywy Trójmorza. Zapewniono również o możliwości udziału chińskich instytucji finansowych w procesie finansowania projektów – w tym zakresie pomocą służyć miały: Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych, Fundusz Jedwabnego Szlaku oraz Rada China-CEEC UnionPay[285]. Przy tej okazji, Li Keqiang podkreślił również, iż domaga się stworzenia

[283] D. Shepardson, K. Freifeld, *China's Huawei, 70 affiliates placed on U.S. trade blacklist,* 16 maja 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/uk-usa-china-huaweitech-idUKKCN1SL2VW [dostęp: 31.05.2022].
[284] *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo…* op. cit.
[285] Rada Chiny-EŚW UnionPay (China-CEEC UnionPay Council) powstała w 2017 r. W momencie jej

uczciwego środowiska dla udziału chińskich firm w przetargach infrastrukturalnych[286].

W kolejnym punkcie swojego przemówienia, Li Keqiang ponownie odniósł się do sytuacji wewnętrznej Chin. Szef chińskiego rządu przedstawił kilka podstawowych wskaźników gospodarczych, m.in. wzrost PKB o 6,6% w 2018 r., powstanie 13,61 mln nowych miejsc pracy czy spadek stopy bezrobocia do poziomu 4,9%. Podkreślił również, iż w tamtym okresie orientacja polityki makroekonomicznej nie ulegnie drastycznym zmianom a szacowany wzrost PKB wyniesie od 6% do 6,5%. Li Keqiang wymienił natomiast trzy główne zadania, które miały zostać poddane implementacji. Pierwsze z zadań określono mianem „stymulowania witalności uczestników rynku i optymalizacji otoczenia biznesowego". Aktywność podmiotów gospodarczych na chińskim rynku została określona jako siła napędowa rozwoju gospodarczego Państwa Środka. Z danych przedstawionych przez chińskiego premiera wynika, iż liczba podmiotów na chińskim rynku przekracza 100 mln z czego 34 mln to przedsiębiorstwa. Uwagę zwraca dynamika wzrostu przedsiębiorczości w Chinach, bowiem uśredniona dzienna liczba nowopowstałych przedsiębiorstw wynosi 18 tysięcy. Rząd chiński podjął zobowiązanie dalszego obniżania opodatkowania a przy tym nie oczekiwał znacznego zwiększenia stopy deficytu fiskalnego. W tym kontekście należy podkreślić, iż chiński rząd planował podążanie „nową ścieżką" skutkującą zwiększeniem dochodu z istniejących źródeł oraz „drastycznym" zmniejszeniem „wydatków ogólnych"[287]. Powyższe mogło oznaczać etap przewartościowania priorytetów chińskiej polityki zagranicznej wobec regionu EŚW. Ograniczenie wspomnianych wcześniej „wydatków ogólnych" mogło zwiastować obniżenie aktywności chińskich firm na płaszczyźnie M&A *(mergers and acquisitions)* w celu pobudzenia wewnętrznej przedsiębiorczości i innowacji, co zostało anonsowane podczas szczytu formatu 16+1 w Rydze (2016)[288].

utworzenia zaangażowanych było 14 banków-założycieli, a mianowicie: China Development Bank, Bulgaria Development Bank, Czech Export Bank, Croatian Bank for Reconstruction and Development, North Macedonia Development Bank, Slovak Export-Import Bank, Montenegro Investment and Development Fund, Latvian ALTUM Financial Corporation, Lithuania Public Investment and Development Agency, Hungarian Development Bank, Serbia Postal Savings Bank, Slovenian Export Development Bank, Rumunia Export-Import Bank, Bosnia and Herzegovina Serb Republic Investment and Development Bank.

[286] *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo…* op. cit.

[287] *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici quanwen [Przemówienie Li Keqianga na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia (pełny document)],* 13 kwietnia 2019, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/politics/2019-04/13/c_1124362441.htm [dostęp: 01.06.2022].

[288] *The Riga Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 6 listopada 2016, https://www.chinadaily.com.cn/world/2016liattendsSCOCCEEC/2016-11/06/content_27286311.htm [dostęp: 01.06.2022].

Drugie zadanie przedstawione podczas szczytu w Dubrowniku odnosiło się do wdrażania innowacji. W tym względzie wskazano, iż Chiny dysponują wystarczającym kapitałem ludzkim (*human resources*), a wysoko wykształcona i wykwalifikowana siła robocza szacowana jest na ponad 170 milionów osób. Li Keqiang podkreślił, iż „ogromny" rynek wewnętrzny stworzył silny impuls do implementacji innowacji technologicznych i nowych zastosowań przemysłowych zarówno ze strony podaży jak i popytu. Rada Państwowa miała skupić się na wcześniej wspomnianych branżach wschodzących, natomiast równie ważną rolę odegrać miała modernizacja i transformacja branż tradycyjnych. Wzmocnienie bazy przemysłowej o innowacje technologiczne (inteligentna i ekologiczna produkcja) a także wdrożenie nowych form i modeli biznesowych (m.in. handel elektroniczny, płatności mobilne) zostały określone jako zalety rozwojowe Chin.

Trzecim zadaniem wskazanym przez chińskiego polityka była „promocja wszechstronnego otwarcia i rozwój otwartej gospodarki". W tym kontekście, premier Chin nadmienił, iż podczas Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych uchwalono nowe „prawo o inwestycjach zagranicznych", które miało zapewnić praworządne, międzynarodowe i otwarte otoczenie biznesowe. Intencją kierownictwa KPCh było zatem rozszerzenie krajowego dostępu do inwestycji zagranicznych, otwarcie sektora finansowego oraz wzmocnienie ochrony praw własności intelektualnej. Li Keqiang podkreślił, iż zachętą w kontekście prowadzenia biznesu na terenie ChRL dla „renomowanych i kompetentnych przedsiębiorstw" jest fakt rozwoju importu, bowiem Chiny od 2018 r. czterokrotnie obniżały cła, a ich ogólny poziom spadł do 7,5%. Zobowiązano się również do procedowania ułatwień w kontekście odpraw celnych, znacząco obniżając ich koszt i efektywność[289].

Sytuacja diametralnie zmieniła się po wybuchu pandemii koronawirusa COVID-19. W obliczu pogarszającej się globalnej sytuacji zdrowotnej w kolejnych miesiącach, powzięto decyzję o odwołaniu szczytu 17+1 w 2020 r. i przeniesienia go na kolejny rok[290]. Organizatorem szczytu, choć o wirtualnym charakterze, po raz drugi w historii

[289] *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia (pełny document),* MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ziliao_674904/zt_674979/ywzt_675099/2019nzt/lkqfoqxd21j_696545/zxxxydlmngfg_696547/201904/t20190415_9277960.shtml [dostęp: 29.12.2021].

[290] M. Przychodniak, *'17+1' Summit: The Crisis in China-Central Europe Cooperation,* 10 lutego 2021, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://pism.pl/publications/171_Summit_The_Crisis_in_ChinaCentral_Europe_Cooperation [dostęp: 16.04.2021]

jego istnienia, została Chińska Republika Ludowa. W tym kontekście należy podkreślić fakt, iż gospodarzem spotkania z przedstawicielami państw Europy został przewodniczący Xi Jinping, podnosząc rangę przedsięwzięcia do głów państw. Przejęcie formatu z rąk premiera ChRL – Li Keqianga przez Xi Jinpinga miało za zadanie podniesienie prestiżu chińskiej inicjatywy.

Szczyt, który miał miejsce w 2021 r., przynajmniej z kilku względów znacząco różnił się od poprzednich spotkań wysokiego szczebla w ramach formatu. Po pierwsze, ze względu na nieustającą pandemię koronawirusa, 9 lutego 2021 r. szczyt odbył się w formie wideokonferencji, którego wirtualnym gospodarzem pozostał Pekin. Po drugie, po raz pierwszy elementem konkludującym szczyt nie stały się tzw. wytyczne (*guidelines*). W zamian za to opublikowano tzw. „pekiński plan działania" (*2021 nian Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia hezuo Beijing huodong jihua)* [291] , którego suplementem stała się tzw. „lista wyników szczytu" (*fenghui chengguo qingdan)*. Niniejsza, została podzielona na dwie części traktujące o współpracy międzyrządowej (*zhengfujian hezuo wenjian*), zawierającej 35 szczegółowych ustaleń międzyrządowych, oraz współpracy biznesowej (*shangye hezuo wenjian*), zawierającej 53 porozumienia w tym obszarze[292]. Po trzecie, do uczestnictwa w szczycie chińska dyplomacja wystosowała zaproszenia dla głów państw a nie jak miało to miejsce dotychczas – dla szefów rządów. W tym kontekście należy odnotować dyplomatyczną porażkę ChRL, gdyż – odwrotnie z pierwotnymi założeniami – podczas szczytu nieobecnych było aż sześć głów państw (Estonia, Łotwa, Litwa, Rumunia, Słowenia, Bułgaria), co znacząco obniżyło rangę całego wydarzenia[293].

Tekst „pekińskiego planu działania" zawierał siedem głównych punktów, odnoszących się kolejno do: 1) planowania i koordynacji działania formatu; 2) handlu i inwestycji; 3) współpracy w zakresie zwalczania epidemii i jej skutków oraz współpracy zdrowotnej; 4) łączności, innowacji technologicznych oraz energii; 5) ochrony środowiska, rolnictwa, przemysłu spożywczego oraz leśnictwa; 6) wymiany humanistycznej; 7) edukacji, sportu, rozwoju młodzieży oraz współpracy lokalnej[294].

---

[291] Pełny tekst dokumentu znajduje się po adresem: https://finance.sina.com.cn/world/2021-02-10/doc-ikftssap5103587.shtml [dostęp: 16.04.2021]

[292] P. Ciborek, *FocusOSA #178: Działania Chin na Bałkanach. Analiza wybranych postanowień szczytu 17+1*, 24 lutego 2021, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, http://osa.uni.lodz.pl/?p=11728 [dostęp: 16.04.2021]

[293] E. Lucas, *Beijing's 17+1 Summit Flop; Britain fumes over Chinese spies,* 11 lutego 2021., Center for European Policy Analisys, https://cepa.org/china-influence-monitor-beijings-171-summit-flop-britain-fumes-over-chinese-spies/ [dostęp: 16.04.2021]

[294] *2021 Cooperation between China and Central and Eastern European Countries Beijing List of*

W ramach planowania i koordynacji działań w formacie, wyszczególniono trzy zadania, które dotyczą głównie kwestii organizacji spotkań roboczych oraz wsparcia głównego sekretariatu współpracy pomiędzy Chinami a regionem EŚW, przez koordynatorów i ambasadorów państw europejskich. Co ciekawe, wbrew niepisanej tradycji, nie wybrano gospodarza kolejnego szczytu 17+1 przypadającego na rok 2022. W odniesieniu do handlu i inwestycji wyróżniono sześć zadań, które dotyczą kwestii rozwoju dialogu współpracy celnej i kwarantanny; organizacji konferencji poświęconej promocji gospodarki i handlu w Ningbo; uczestnictwa i wsparcia dla China International Import Expo w Szanghaju; a także organizacji spotkań roboczych w kwestii koordynacji współpracy izb handlowych, współpracy sektora MŚP a także organizacji wydarzenia promującego wyroby tekstylne, mającego odbyć się w Rumunii. W kontekście współpracy w zakresie zdrowia i zwalczania epidemii i jej skutków wyróżniono dwa zadania, które ogniskowały się wokół spotkań szefów resortów w zdrowia w celu koordynacji współpracy przeciw rozprzestrzenianiu się pandemii a także organizacji drugiego szczytu leków i urządzeń medycznych na Węgrzech[295].

Nawiązując do współpracy dotyczącej szlaków komunikacyjnych, innowacji oraz energii, wyróżnione zostało siedem zadań. Dotyczyły one organizacji spotkań, posiedzeń i konferencji dotyczących wsparcia współpracy innowacyjnej oraz energetycznej. Wszystkie strony przyjęły również gotowość Serbii i Czarnogóry do utworzenia centrów inteligentnych miast (*smart cities*). W ramach współpracy związanej z ochroną środowiska wyróżniono pięć zadań, które poświęcone były w całości organizacji konferencji i spotkań eksperckich oraz propagowania tematyki ochrony środowiska. W odniesieniu do współpracy w ramach wymiany humanistycznej wyróżniono dziesięć zadań poświęconych organizacji seminariów i konferencji dotyczących współpracy turystycznej, artystycznej, publikacyjnej (tzw. sojusz wydawniczy; współpraca między bibliotekami). Dodatkowo, postanowiono wzmocnić wymianę dziennikarzy pomiędzy państwami a także utworzyć Centrum Kreatywności Chiny-EŚW w Czarnogórze. W ramach współpracy edukacyjnej, sportowej, młodzieżowej oraz współpracy lokalnej wyróżniono pięć zadań, z których większość ogniskowała się wokół wymian sportowych i młodzieżowych oraz organizacji forum stolic i burmistrzów w Bośni i Hercegowinie

Activities, 18 lutego 2021, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/xwlb_664406/202102/t20210218_10410086.html [dostęp: 01.06.2022].

[295] Ibidem.

(Sarajewo) oraz ChRL (Ningbo)[296].

Kluczową kwestią pozostał również wcześniej wspomniany brak informacji o planowanej organizacji kolejnego szczytu, która dotychczas znajdowała się w wytycznych po wydarzeniu. Być może brak wyznaczonej daty kolejnego szczytu mechanizmu współpracy związany był z niedającym się przewidzieć końcem pandemii koronawirusa. Politycznie może to być wykorzystane dla zmiany terminarza przyszłych spotkań tj. raz na dwa lata. Zastosowanie takiego zabiegu przez chińską dyplomację zdecydowanie poważyłoby skuteczność mechanizmu współpracy oraz – skądinąd słabnącą od dłuższego czasu – rangę wydarzenia[297].

W przemówieniu podczas szczytu formatu 17+1, Xi Jinping zgodnie z niepisaną tradycją wypracowaną przez szefa chińskiego rządu, dokonał podsumowania dziewięciu lat funkcjonowania formatu. W oczach przewodniczącego, współpraca w ramach formatu Chiny-EŚW przetrwała próbę czasu w obliczu turbulentnych wydarzeń na arenie międzynarodowej. Według przewodniczącego ChRL, trudne i niespodziewane wydarzenia na arenie międzynarodowej pozwoliły wykształcić cztery ogólne zasady współpracy[298]. Pierwszą z zasad wyszczególnionych przez przewodniczącego KPCh było utrzymanie wzajemnego szacunku dla wszystkich zainteresowanych stron. Według Xi Jinpinga, współpraca w formacie 17+1 „nie stawiała żadnych dodatkowych warunków politycznych", natomiast wszyscy członkowie, niezależnie od wielkości geograficznej, gospodarczej i demograficznej byli wobec siebie równi. Xi podkreślił również, iż opierając się na „przekonaniu, iż 17+1 to więcej niż 18", ustanowiono wielowymiarową strukturę współpracy obejmującą ponad 20 obszarów w ramach funkcjonowania formatu 17+1, reprezentowaną przez „krajowych liderów", toteż eliminującą wykluczenie interesów danego państwa członkowskiego[299].

Drugą zasadą określono „prawo do osiągnięcia zysków i benefitów" przez państwa będą częścią formatu. Według Xi Jinpinga, postawienie na pragmatyzm we współpracy wielostronnej pozwoliło na osiągnięcie celu, jakim było wzajemne wspomaganie rozwoju oraz poprawa warunków życia i dobrego samopoczucia obywateli

[296] Ibidem.
[297] F. Šebok, *Has Xi Jinping Just Presided Over the Last 17+1 Summit?*, China Observers, https://chinaobservers.eu/has-xi-jinping-just-presided-over-the-last-171-summit/ [dostęp: 24.11.2021].
[298] *Ning xin ju li, jiwangkailai xieshou gong pu hezuo xin pianzhang – zai Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren fenghui shang de zhuzhi jianghua [Skoncentruj się na sile, buduj na przeszłości i otwórz przyszłość —Przemówienie programowe na szczycie przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej]*, 9 lutego 2021, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/gongbao/content/2021/content_5588813.htm [dostęp: 01.06.2022].
[299] Ibidem.

państw członkowskich. W tym kontekście przewodniczący przytoczył wskaźniki ekonomiczne, z których wynika, iż w ciągu dziewięciu lat istnienia formatu współpracy, obroty handlowe między Chinami a państwami EŚW (biorących udział w formacie 17+1) wzrosły o blisko 85%, z czego wzrost importu ChRL był o 22% wyższy niż wzrost eksportu, a liczba dwukierunkowych wymian turystycznych wzrosła niemal czterokrotnie. Według danych przedstawionych przez Xi, China Railway Express wykonało ponad 30 tys. przejazdów od momentu inauguracji formatu w 2012 r.. W kontekście zadowalających inwestycji podjętych w ramach tejże inicjatywy, przewodniczący wymienił modernizację Portu w Pireusie (Grecja), przejęcie huty stali w Smederevie (Serbia) oraz budowę mostu Pelješac (Chorwacja)[300].

Trzecią zasadę określono jako „inkluzywność i otwartość współpracy". Xi Jinping wyraził przekonanie, iż otwarcie się na współpracę stworzyło nowe możliwości, a wzajemna tolerancja i szacunek tworzyła różnorodność, co zostało określone jako „solidna podstawa żywotności" formatu 17+1. Przewodniczący odniósł się również do pragmatycznego podejścia współpracy, procesu obustronnej nauki i komplementarności we współpracy. Nadmienił, iż kluczowe w tym kontekście było przestrzeganie ogólnie przyjętych zasad międzynarodowych, rynkowych oraz poszanowanie dla standardów Unii Europejskiej[301].

Czwartą zasadą stał się rozwój przez innowację. W odczuciu Xi Jinpinga, to Chiny są liderem, jeśli chodzi o wdrażanie nowych pomysłów, dotyczących współpracy międzyregionalnej i w szerszym kontekście, zapewnienie jej komplementarności z inicjatywą Pasa i Szlaku. Xi podkreślił, iż Chiny są skoncentrowane na potrzebach i zaletach geograficznych państw EŚW, gdzie przez promocję dużych projektów takich jak rozwój kolei wysokich prędkości między Serbią a Węgrami udało się – w przekonaniu przewodniczącego – uzyskać pozytywne rezultaty współpracy[302].

Odnosząc się do sytuacji międzynarodowej, Xi Jinping skupił się na pandemii COVID-19 konstatując, iż to bezprecedensowe wyzwanie wymagało równie bezprecedensowej solidarności i współpracy wszystkich państw. Ponadto, przewodniczący wymienił najistotniejsze dokumenty wypracowane wraz z Unią Europejską, pośród których znalazły się: Kompleksowa Umowa Inwestycyjna Chiny-UE (Comprehensive Agreement on Investment), Umowa UE-Chiny o oznaczeniach

[300] Ibidem.
[301] Ibidem.
[302] Ibidem.

geograficznych (The EU-China Geographical Indications Agreement), nawiązanie współpracy Chiny-UE w sprawie zielonej współpracy gospodarczej i rozwoju oraz chińsko-unijnej współpracy cyfrowej. W przekonaniu Xi Jinpinga, relacje Chiny-UE stały w obronie multilateralizmu i wspólnie reagowały na globalne wyzwania. Podkreślił również komplementarność współpracy Chiny-EŚW wobec relacji Chiny-UE, a pozytywny rozwój relacji na linii Chiny-UE pozwolił na nowe możliwości współpracy w ramach formatu 17+1[303].

W związku z powyższym format współpracy został określony przez Xi Jinpinga jako „wpływowa platforma współpracy międzyregionalnej". W tym kontekście, przewodniczący przedstawił cztery sugestie, które miałyby służyć rozwojowi współpracy Chiny-EŚW w „nowych okolicznościach", jednoznacznie odnosząc się w tym miejscu do globalnej pandemii koronawirusa[304]. Pierwszą z sugestii była koordynacja walki z pandemią COVID-19 i jej gospodarczymi i społecznymi skutkami, gdyż w opinii przewodniczącego, było to „najpilniejsze zdanie". Xi Jinping podkreślił gotowość Chin do solidarnego działania w tym względzie poprzez wzmocnienie wspólnej profilaktyki i kontroli oraz wymianę doświadczeń w zakresie zapobiegania i kontrolowania „ognisk" pandemicznych. Podkreślono również gotowość w kwestii zaopatrzenia państw szczepionkami produkcji chińskiej, pojmowanych jako globalne dobro publiczne oraz promocji sprawiedliwej dystrybucji w ramach globalnej kampanii szczepiennej. Należy w tym miejscu dodać, iż stanowiło to przytyk w stronę początkowego braku koordynacji procesu dystrybucji szczepionek BioNTech Pfizer, AstraZeneca, Johnson & Johnson oraz Moderna, szczególnie w ramach Unii Europejskiej[305]. Xi Jinping przytoczył dwa przypadki owocnej współpracy w tym zakresie, gdzie Serbia i Węgry stały się europejskimi liderami w zastosowaniu preparatów chińskiej produkcji przeciw COVID-19. Zachęcił tym samym kolejne państwa do podjęcia współpracy w tym zakresie. Celem nadrzędnym w procesie ograniczania transmisji koronawirusa – w opinii przewodniczącego Xi – była odbudowa otwartej współpracy, promocji liberalizmu, ułatwień w handlu i inwestycjach, wznowienie produkcji oraz utrzymanie stabilności łańcucha przemysłowego i łańcucha dostaw. Powyższe miało stanowić gwarancję

[303] *Full text: Keynote Speech by Chinese President Xi Jinping at the China-CEEC Summit,* 9 lutego 2021, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2021-02/09/c_139733388.htm [dostęp: 01.06.2022].
[304] Ibidem.
[305] *EU defends Covid-19 vaccine distribution as countries complain it is uneven,* 13 marca 2021, France24, https://www.france24.com/en/europe/20210313-eu-defends-covid-19-vaccine-distribution-as-countries-complain-it-is-uneven [dostęp: 01.06.2022].

efektywnej walki z pandemią w celu pobudzenia ożywienia gospodarczego[306].

Drugą sugestią przewodniczącego była koncentracja na budowie wzajemnych połączeń i zniwelowaniu przeszkód dla wspólnego rozwoju. Sugestią Xi Jinpinga było połączenie wysiłków w celu budowy inicjatywy Pasa i Szlaku, które skutkowałoby rozwojem dużych projektów infrastrukturalnych i logistycznych takich jak kolej serbsko-węgierska oraz kolejowe połączenie towarowe pomiędzy Chinami a Europą. W tym celu po raz kolejny podniesiono kwestię pogłębienia współpracy w zakresie ułatwienie procesu odprawy celnej. Rząd w Pekinie zobowiązał się do promocji idei utworzenia Centrum Informacji Celnej Chiny-EŚW oraz punktu konsultacyjnego ds. koordynacji odpraw celnych dla państw wzdłuż tzw. szlaku ekspresowego, łączącego Chiny z Bałkanami (China-Europe Sea-Land Express). Xi Jinping zapowiedział również, iż strona chińska jest gotowa zbadać możliwość wprowadzenia pilotażowego programu „Smart Customs, Smart Border, and Smart Connectivity" z urzędami celnymi państw EŚW[307]. Trzecią sugestią było utrzymanie pragmatycznej i wielostronnie korzystnej współpracy. W tym celu, planem chińskiego rządu był import towarów o wartości ponad 170 mld USD z państw EŚW w perspektywie pięcioletniej. Xi Jinping wyeksponował wiodącą rolę promocji oferty handlowej państw regionu w ramach China International Import Expo w Szanghaju. Powyższe, w połączeniu z działaniami fitosanitarnej grupy roboczej oraz punktu kontaktowego i konsultacyjnego ds. inspekcji i kwarantanny miało zapewnić większą efektywność w celu oceny poziomu ryzyka i procedowania formalności związanych z wejściem eksporterów na rynek chiński. Ponadto odwołano się do konieczności wzmocnienia lokalnej współpracy gospodarczej i handlowej, a także budowy stref demonstracyjnych dla współpracy gospodarczej i handlowej, na wzór tych powstałych w 2018 r. w Cangzhou[308] (prow. Hebei) oraz Ningbo[309] (prow. Zhejiang). Przewodniczący Xi zapowiedział również plan podwojenia chińskiego importu produktów rolnych oraz zwiększenia obrotów handlowych między Chinami a państwami EŚW w ramach formatu 17+1. Ponadto, zobowiązano się do wzmocnienia wymiany i współpracy w dziedzinie kultury, edukacji, turystyki, sportu, mediów, think-tanków oraz

[306] *Full text: Keynote Speech…* op.cit.
[307] Ibidem.
[308] *China-CEEC SME Cooperation Zone in Cangzhou,* Mechanizm koordynacji leśnictwa w ramach formatu 16+1 (China-CEEC Forestry), http://www.china-ceecforestry.org/partners-business/china-ceec-sme-cooperation-zone-in-cangzhou/ [dostęp: 13.01.2022].
[309] *China launches demo zone for China-CEEC trade cooperation,* strona internetowa Rady Państwa Chińskiej Republiki Ludowej, http://english.www.gov.cn/state_council/ministries/2018/06/10/content_281476179187778.htm (dostęp: 13.01.2022).

samorządów. W tym celu Chiny chciały wykorzystać fakt organizacji Zimowych Igrzysk Olimpijskich w Pekinie (2022), jako okazję do pogłębienia współpracy sportowej z państwami EŚW. Chiński rząd udzielił również instytucjonalnego wsparcia w procedurze otwarcia kampusu Uniwersytetu Fudan na Węgrzech[310].

Kolejnym sugerowanym punktem była koncentracja wysiłków w celu wprowadzenia w życie tzw. „zielonego konsensusu". Wspólne wdrożenie ustaleń Porozumienia Paryskiego w sprawie zmian klimatycznych a także innowacje technologiczne miały plasować się wysoko na liście priorytetów w ramach współpracy wielostronnej. W tym kontekście przewodniczący zaproponował utworzenie Centrum Badawczego i Współpracy w zakresie Innowacji Chiny-EŚW. Zobowiązano się również do wykorzystania nowych formatów biznesowych i rozszerzenia współpracy w gospodarce cyfrowej, e-commerce oraz branży medycznej.

Odnosząc się do sytuacji wewnętrznej, Xi Jinping podkreślił znaczenie implementacji 14. planu pięcioletniego. W ramach realizacji powyższego, „Chiny rozpoczynają nową podróż w kierunku budowy nowoczesnego państwa socjalistycznego". Nowy etap rozwoju ma bazować na tzw. gospodarce podwójnego obiegu, zakładającej zmniejszenie importu wysokich technologii na rzecz wzrostu innowacji wewnętrznych i pobudzenia produkcji ukierunkowanej na zaspokojenie popytu rynku wewnętrznego[311]. Ponadto, rząd w Pekinie zobowiązał się do otwarcia rynku wewnętrznego, przestrzegania i promowania mechanizmów rynkowych a także do budowania praworządnego i przyjaznego dla inwestycji środowiska biznesowego. Xi Jinping wspomniał również, iż Chiny wezmą również bardziej aktywny udział we współpracy dwustronnej, wielostronnej i regionalnej w celu osiągnięcia „wyższego poziomu wzajemnych korzyści", co ma pozytywnie wpłynąć na współpracę w ramach formatu 17+1[312].

Jednak te zapewnienia przewodniczącego Xi Jinpinga nie przełożyły się na realne

---

[310] *Full text: Xi Jinping's speech at the China-CEEC Summit,* 9 lutego 2022, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/zyxw_4/202202/t20220209_10640454.htm [dostęp: 01.06.2022].

[311] Ł. Sarek, *Chiński decoupling – „gospodarka podwójnego obiegu",* Akademia Sztuki Wojennej, Komentarz nr 21/2021, https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/u/c8/06/c806bf0d-fd8e-4ac3-86aa-6b0e6090e3bd/2021-04_komentarz_osrodka_badan_azji__chinski_decopling_-_gospodarka_podwojnego_obiegu.pdf, s. 1-2. [dostęp: 13.01.2022].

[312] Na podstawie przemówienia Xi Jinpinga na spotkaniu przywódców (wideokonferencja) Chin i państw Europy Środkowo-Wschodniej w Pekinie (2019), *Ning xin ju li, jiwangkailai xieshou gong pu hezuo xin pianzhang – zai Zgongguo-Zhong Dong'ou guojia lingdao ren fenghui shang de zhuzhi jianghua,* strona internetowa rządu ChRL, http://www.gov.cn/gongbao/content/2021/content_5588813.htm [dostęp: 14.01.2022].

wykorzystanie formatu dla efektywności współpracy. W pierwszej połowie 2021 r., Litwa w praktyce rozpoczęła proces odchodzenia od współpracy z Chinami ze względu na brak jej praktycznych efektów a także względy bezpieczeństwa[313]. Kwestię tę można pojmować co najmniej dwutorowo, ponieważ na poziomie polityczno-dyplomatycznym, Litwa stała się pierwszym krajem, który wycofał się ze współpracy w ramach mechanizmu 17+1, przywracając jego pierwotną numeryczną nazwę 16+1[314]. Ponadto Wilno zadeklarowało plan otwarcia przedstawicielstwa handlowego na Tajwanie oraz podjęło kolejne kroki w celu dalszej dywersyfikacji polityki zagranicznej w regionie Azji i Pacyfiku, poprzez zapowiedź planu otwarcia placówek dyplomatycznych w Singapurze[315] i Korei Południowej[316]. Na równie ważnym poziomie technologiczno-ekonomicznym, Litwa poprzez swą legislację zablokowała stworzenie sieci 5G w kraju przez firmę Huawei a także zaniechała działalności komercyjnej kolejnej kontrowersyjnej firmy Nuctech w kwestii instalacji sprzętu skanującego bagaże na lotniskach, powołując się na możliwe naruszenia bezpieczeństwa narodowego[317].

Chiny początkowo bagatelizowały znaczenie wyjścia Litwy z formatu 17+1, niemniej ruchy dyplomatyczne podjęte przez rząd w Pekinie dążyły do utrzymania formatu. W tym kontekście należy podkreślić znaczenie rozmów ministra spraw zagranicznych Wang Yi ze swoimi odpowiednikami z Polski, Serbii i Węgier w Guiyang (prow. Guizhou)[318]. Niezaprzeczalnie obecność szefów dyplomacji z Belgradu i Budapesztu należy tłumaczyć bliskimi kontaktami zarówno politycznymi jak i gospodarczymi z Pekinem, niemniej obecność Zbigniewa Raua należy tłumaczyć chińską troską o najpoważniejszego członka formatu pod względem potencjału gospodarczego, politycznego i demograficznego. Dla Pekinu wyjście Polski z formatu 17+1 przyniosłoby niewyobrażalne straty wizerunkowe, do czego Chiny nie mogły dopuścić. Konstatując,

[313] S. Lau, *Lithuania pulls out of China's 17+1 bloc in Eastern Europe,* 21 maja 2021, Politico, https://www.politico.eu/article/lithuania-pulls-out-china-17-1-bloc-eastern-central-europe-foreign-minister-gabrielius-landsbergis/ [dostęp: 28.05.2022].
[314] K. Andrijauskas, *Lithuania's Decoupling From China Against The Backdrop Of Strenghthening Transatlantic Ties,* Policy Paper, "Eastern Europe Studies Centre" 2021, s. 4.
[315] *Lithuania plans to open embassy in Singapore next year,* 11 kwietnia 2021, Delfi, https://www.delfi.lt/en/world-lithuanians/lithuania-plans-to-open-embassy-in-singapore-next-year.d?id=86877237 [dostęp: 28.05.2022].
[316] *Lithuania to open embassy in South Korea,* 7 czerwca 2021, LRT, https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1426551/lithuania-to-open-embassy-in-south-korea [dostęp: 28.05.2022].
[317] T. Śniedziewski, *Skanery bagaży chińskiej marki Nuctech z zakazem na lotniskach Litwy,* 18 lutego 2021, Rynek Lotniczy, https://www.rynek-lotniczy.pl/wiadomosci/lotniskowe-skanery-bagazy-chinskiej-marki-nuctech-z-zakazem-na-lotniskach-litwy-10779.html [dostęp: 28.05.2022].
[318] B. Kowalski, *FocusOSA #195: Relacje Chiny-EŚW,* 11 czerwca 2021, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-195-relacje-chiny-esw [dostęp: 28.05.2022].

należy podkreślić, iż mimo zabiegów Pekinu w kwestii postępującej instytucjonalizacji formatu, uczestnicy „chińskiego multilateralizmu" zaczęli wyrażać coraz większe rozczarowanie a duże znaczenie w tym względzie miała również presja płynąca ze strony Waszyngtonu w obliczu chińsko-amerykańskiej wojny handlowej. Dobitnie świadczy o tym przykład Litwy, której opuszczenie formatu zamyka pewien etap działalności chińskiej dyplomacji w regionie EŚW[319].

***

Analizując ewolucję formatu współpracy wielostronnej między Chinami a Europą Środkową Wschodnią należy wskazać, że dokładna analiza komunikatów oraz przemówień wskazuje na początkowy entuzjazm zarówno ze strony państw Europy Środkowo-Wschodniej jak i Chińskiej Republiki Ludowej oraz widoczną koncentrację chińskiej dyplomacji na wymiarze dwustronnych relacji. Należy wskazać, iż premier Li Keqiang w swoich wystąpieniach na forach 17+1 nie wspominał o multilateralizmie jako takim – dopiero przewodniczący Xi Jinping w 2021 r. mówił o konieczności ochrony multilateralizmu *(duobian zhuyi*) co w kontekście międzynarodowym: wojny handlowej z USA oraz zwalczaniem pandemii i jej skutków powinno być odczytane jako ważny sygnał chińskiej dyplomacji. Pekin wyraźnie określił ścieżkę rozwoju stosunków bilateralnych w oparciu o wyznaczenie sekretariatów koordynujących pracę w ramach wytypowanego sektora współpracy gospodarczej. W kontekście inwestycji, prym wiodły propozycje z zakresu budowy infrastruktury drogowej, portowej, kolejowej oraz współpracy energetycznej. Powyższe wpisywało się w strategie rozwojowe większości państw formatu. Dodatkowo w celu pogłębienia współpracy w tym zakresie, strona chińska wprowadziła fundusz inwestycyjny w ramach samej inicjatywy 16/17+1 a także zachęcała do korzystania z usług finansowych realizowanych przez chińskie banki, przede wszystkim Export-Import Bank of China (China Exim Bank), Chiński Bank Rozwoju (CDB) oraz Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB).

W drugiej fazie rozwoju inicjatywy, chińska dyplomacja wyłoniła liderów współpracy bazując na dostosowaniu krajowych legislacji do chińskich rządań oraz zainicjowanych już wcześniej inwestycji, których postęp był skrupulatnie śledzony. W tym względzie należy podkreślić wpływ aktorów zewnętrznych na współpracę w ujęciu

[319] J. Dempsey, *China's Bullying of Lithuania Spurs European Unity,* 18 stycznia 2022, Carnegie Europe, https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/86208 [dostęp: 01.06.2022].

bilateralnym. Zarówno w przypadku Rumunii jak i Bułgarii, decydujący wpływ na kształt tejże współpracy miała Bruksela oraz Waszyngton. Należy również wskazać, iż relacje na linii Moskwa-Sofia również miały znaczny wpływ na chińską możliwość realizacji własnych celów politycznych w Bułgarii. Z tego samego względu należy ocenić, iż beneficjentem takiego obrotu sprawy stały się władze w Belgradzie. Państwo formalnie aspirujące do włączenia w struktury Unii Europejskiej oraz otwarcie dystansujące się od NATO miało zdecydowanie większe możliwości do dostosowania krajowej legislacji zgodnie z chińskimi preferencjami. Powyższe doprowadziło do gwałtownego rozwoju stosunków politycznych oraz gospodarczych, skutkujących wzrostem inwestycji chińskich w kraju. Wszystko to doprowadziło do powolnego wzrostu rozczarowania efektami współpracy multi- oraz bilateralnej z Chinami w zdecydowanej większości państw regionu EŚW, co wielokrotnie było podkreślane przez szefów rządów państw europejskich. Strona chińska podejmując próbę ratowania twarzy, chciała za wszelką cenę wykazać, iż format współpracy utrzymuje stałe tempo rozwoju i zdecydowała się o włączeniu w struktury formatu nowego członka – Grecji – co miało miejsce w 2019 r.

W ramach ostatniej z trzech wyróżnionych faz ewolucji formatu 16/17+1, należy wskazać na apogeum wzrostu rozczarowania płynącego zarówno ze stolic państw Europy Środkowo-Wschodniej jak i samego Pekinu. W kuluarach mówiło się o prawdopodobnej próbie przeniesienia cyklu szczytów szefów rządów z corocznego na dwu- lub trzy letnie. Dodatkowo mówiono o możliwości obniżenia rangi spotkań z poziomu szefów rządów państw na poziom ministerialny, ponieważ wielu przedstawicieli regionu EŚW decydowało się na niedoreprezentowanie własnych delegacji, demonstrując swe niezadowolenie wobec efektów współpracy, narażając tym samym stronę chińską na utratę twarzy. Fiaskiem okazało się również „przejęcie" formatu przez przewodniczącego Xi Jinpinga z rąk premiera Li Keqianga na szczycie w Pekinie przypadającym na 2021 r. Strona chińska po odwołaniu szczytu w 2020 r. ze względu na rozwijającą się pandemię COVID-19, chciała z impetem „zrestartować" format współpracy pomiędzy Chinami a Europą Środkowo-Wschodnią, niemniej ze strony państw EŚW ponownie doszło do niedoreprezentowania wielu z europejskich delegacji, co wystawiło na szwank większość relacji bilateralnych z Pekinem. Wydaje się, iż najważniejszym wydarzeniem było formalne opuszczenie formatu przez Litwę. Wilno wskazywało na brak praktycznego wymiaru formatu współpracy 17+1, decydując się na przeniesienie ciężaru rozwoju stosunków z Chinami z poziomu quasi-multilateralnego a w praktyce bilateralnego na poziom ogólnounijny, nazwany przez litewską dyplomację „27+1".

Stworzenie platformy wielostronnej do wsparcia relacji bilateralnych stało się głównym elementem chińskiej polityki w regionie Europy Środkowej w tym na Bałkanach Zachodnich. W celu weryfikacji praktycznych działań Chin w dalszej części pracy przedstawiono analizę stosunków bilateralnych między Pekinem a Sofią, Bukaresztem i Belgradem.

3. Rozdział III. Stosunki bułgarsko-chińskie: niewykorzystany potencjał współpracy w dziedzinie rolnictwa

Stosunki chińsko-bułgarskie w drugiej połowie XX w. w głównej mierze były wypadkową stosunków Pekinu z Moskwą i podlegały istotnym zmianom w obliczu globalnej redefinicji układu międzynarodowego po 1989 r. Stworzenie formatu 16+1 w 2012 r. miało dać nową jakość w stosunkach bilateralnych i przynieść korzyści obu stronom. Analizując tak postawiony problem należy omówić kwestie historycznej ciągłości relacji, interakcje polityczne i porozumienia bilateralne a także kwestie współpracy gospodarczej, aktywność ambasadorów chińskich w Sofii oraz kontekst międzynarodowy. Ponadto znaczny wpływ na stosunki pomiędzy Sofią a Pekinem miała bułgarska polityka wobec Rosji, Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej.

3.1. Historia stosunków politycznych Chin z Bułgarią oraz stosunki bilateralne po 2012 r.

Początek relacji dyplomatycznych między Bułgarią i ChRL datuje się na 2 października 1949 r., kiedy to rząd w Sofii stał się drugim na świecie państwem uznającym rząd w Pekinie[320]. W latach 50. XX w. stosunki bilateralne uznawane były za poprawne. W tym kontekście należy wskazać, iż w 1952 r., Chiny i Bułgaria podpisały pierwszą umowę o współpracy kulturalnej oraz pierwszą umowę handlową. W 1955 r. oba kraje podpisały pierwszą, w ramach współpracy bilateralnej, międzyrządową umowę zakładającą rozwój współpracy naukowo-technicznej, co skutkowało powołaniem międzyrządowego komitetu współpracy naukowo-technicznej[321]. Kontakty z Chinami rozbudziły fascynację pośród bułgarskich liderów politycznych. Po powrocie z oficjalnej delegacji z Chin przewodzonej przez Sekretarza Generalnego Komunistycznej Partii Bułgarii (KPB) Wyłko Czerwenkowa, w listopadzie 1958 r., sekretarz miasta stołecznego KPB Georgi Kostow nawoływał nawet do wprowadzenia pewnych elementów „chińskiego modelu" zarządzania państwem[322]. Kostow wyraził fascynację chińskimi

[320] *Timeline: Russia-China relations*, Reuters, 19.05.2008, https://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-foreign-timeline/timeline-russia-china-relations-idUSL1912530020080519 [dostęp 18.10.2018].
[321] H. Cao, H. Zhan, Y. Wang, Z. Wei, *Sino-Bulgarian Economic Relations in the Post Pandemic World,* Economic Alternatives, Issue 2, 2021, s. 179.
[322] Cytowany fragment pochodzi z protokołu ze zgromadzenia Miejskiego Komitetu Bułgarskiej Partii

osiągnięciami w niektórych dziedzinach techniki oraz inżynierii społecznej, mówiąc: *„[…] o Chinach można mówić cały dzień. Doświadczenie Chińczyków jest bardzo duże a bohaterstwo i pracowitość Chińczyków jest wielka”*[323].

Ponadto, Czerwenkow po wizytach w chińskich zakładach pracy, hutach stali i na chińskiej wsi, miał być zainteresowany tamtejszym eksperymentem gospodarczym, chwaląc „chiński model” na łamach prasy oraz w przemówieniach bułgarskiego parlamentu. Wobec powyższego, w obliczu wprowadzonej przez Mao Zedonga kampanii gospodarczej w latach 1958-1962 (tzw. wielki skok naprzód), w Bułgarii zdecydowano się na wprowadzenie tożsamego programu. Kierownictwo KBP wezwało do realizacji tzw. „skoku gospodarczego” (*ikonomicheski skok)* i realizacji III planu pięcioletniego „w ciągu najbliższych trzech lub maksymalnie czterech lat”. Powyższe zbiegło się w czasie ze stopniowym ochładzaniem się stosunków pomiędzy Moskwą a Pekinem. W tym aspekcie należy wskazać, iż Nikita Chruszczow zdecydowanie potępił chiński plan „szybkiej industrializacji i kolektywizacji”, wzorowanej na latach 30. XX w. [324] Niektórzy zachodni badacze politologii i historii interpretowali ówczesną politykę Bułgarii jako przyjęcie chińskiego modelu i polityczną prowokację kierownictwa Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR) celem uniezależnienia się od politycznego centrum w Moskwie[325].

Niewątpliwie w obu państwach, istotą kampanii gospodarczej została mobilizacja siły roboczej dla rolnictwa oraz presja na realizację dużych projektów infrastrukturalnych[326]. Warto podkreślić, iż oba państwa charakteryzowały się w danym czasie niedoborem funduszy inwestycyjnych oraz nadmiarem siły roboczej. Jak wskazuje brytyjska historyczka Liliana Brisby, *„chińskie dążenie do zastąpienia niedoborów finansowych poprzez maksymalnego wykorzystanie siły roboczej wywarł największe wrażenie na decydentach w Sofii”*[327]. Z tego względu, na posiedzeniu plenarnym Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Bułgarii (KC KPB), Sekretarz Generalny Todor Żiwkow stwierdził, iż *„błędem jest zrozumienie, że nasz ruch w kierunku*

Komunistycznej z organizacyjnymi biurami Partii ds. rolnictwa w okręgu sofijskim, z dn. 4 listopada 1958 r [w:] J. Zofka, *China as a role model? The ‘Economic Leap’ campaign in Bulgaria 1958-1960,* Cold War History, Routledge, 2017. s 1.

[323] Ibidem.

[324] Z. Shen, Y. Xia, *The Great Leap Forward, the People’s Commune and the Sino-Soviet Split,* “Journal of Contemporary China” 2011, 29(72), s. 869.

[325] Interpretacja ta została m.in. przedstawiona przez Lilianę Brisby w artykule pt. *Leaping Forward Without Communes*, “Chinese Quarterly” 1960 No. 3.; oraz Jamesa F. Browna w książce *Bulgaria Under Communist Rule*, Pall Mall Press, London 1970.

[326] J. Zofka, op.cit., s. 4.

[327] L. Brisby, *Bulgaria: Leaping Forward without Communes,* The China Quarterly, No.3., 1960, s. 81.

komunizmu będzie urzeczywistniać się tylko stopniowo a nie w wielkich skokach". Na tym samym posiedzeniu, KC KPB postanowił zmienić hasło kampanii gospodarczej z „*przyspieszonej realizacji planu*" na „*skok w naszym rozwoju gospodarczym*". Stanowiło to bezpośrednie nawiązanie do planu zainicjowanego w Chińskiej Republice Ludowej. Według niemieckiego badacza Jana Zofki, z analizy pamiętnika Wyłko Czerwenkowa, byłego Sekretarza Generalnego KPB oraz wypowiedzi asystenta Todora Żiwkowa, Niko Jahiela wynika, iż krótkotrwałe przyjęcie wybranych elementów modelu chińskiego w Bułgarii miało miejsce od jesieni 1958 r. do stycznia 1959 r.[328] Świadczy o tym również fakt, iż lokalnie w Bułgarii wprowadzono również – charakterystyczne wyłącznie dla Chin – komuny ludowe, gdzie najpopularniejsza ulokowana była w niedalekiej odległości od stołecznej Sofii – Botewgradzie. Władze lokalne dokonały unifikacji znacznego obszaru komórki miejskiej, nazywając ją „gigantyczną spółdzielnią" (*kooperativ-gigant*) lub „botewgradzką komuną" (*botevgradska komuna)*[329]. Nie oznaczało to natomiast, iż Bułgaria miała w planach całkowite zerwanie ze wzorcem płynącym z Moskwy. Świadczyła o tym m.in. liczba artykułów prasowych w latach 1957-1960 (w dziennikach i periodykach takich jak: *Rabotnichesko Delo, Otechestven Front, Narodna Mladezh, Zemdedelsko Zname*) wychwalających i traktujących o osiągnięciach KPZR, która była znacząco większa, niż ta opisująca metody działania KPCh[330].

To właśnie w wyniku rosnącej presji ze strony Nikity Chruszczowa, w Bułgarii oficjalnie zdecydowano się na odejście od implementacji „chińskiego modelu". Chruszczow, zapraszając kierownictwo KPB do Moskwy na XXI Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego miał powiedzieć, iż „*jesteśmy zdania, że chińskie doświadczenie nie jest do zastosowania w europejskich warunkach i jeśli będziecie trwać w swoich wysiłkach naśladowania chińskiego wielkiego skoku, może zakończyć się to poważnymi komplikacjami*"[331].

Od momentu zainicjowania Wielkiej Proletariackiej Rewolucji Kulturalnej w Chinach (1966–1976), w obliczu narastających różnic ideologicznych pomiędzy ChRL a ZSRR, dwustronne stosunki dyplomatyczne pomiędzy Bułgarią a Chinami zostały zahamowane. Pod koniec lat 70. XX w., stosunki dwustronne w zakresie handlu, kultury i żeglugi morskiej zostały stopniowo odbudowywane. W latach 80. XX w.

[328] J. Zofka, op cit. s. 5.
[329] B.A. Christoff, *The Bulgarian 'Leap Forward',* "Problems of Communism" 1959, no. 5. vol. VIII, United States Information Agency, Washington DC, s. 17.
[330] J. Zofka, op. cit. s. 2.
[331] Ibidem, s. 7.

wielopłaszczyznowe relacje dwustronne zostały w dalszym ciągu rozwijane, co miało związek z pogłębianiem się reform w Chinach i tzw. „otwarciem Chin na świat" (*gaige kaifang*), co skutkowało wznowieniem wizyt na wysokim szczeblu oraz wymiany międzyparlamentarnej i międzypartyjnej[332].

Wyjątkiem w tym zakresie jest okres początku lat 90. XX w., kiedy oba państwa skupiły się na rozwiązaniu problemów wewnętrznych w konsekwencji upadku ZSRR. Zmiany ustrojowe w Bułgarii oraz zmiany w polityce chińskiej ponownie skutkowały chwilowym osłabieniem relacji dwustronnych, niemniej nie doprowadziły do otwartego konfliktu. Świadczy o tym podpisanie m.in. dwustronnego porozumienia w sprawie wzajemnego uznawania dyplomów, stopni naukowych i certyfikatów. W tym względzie należy wskazać, iż Bułgaria była jednym z pierwszych państw na świecie, które nawiązały umowę o wzajemnym uznawaniu stopni naukowych[333]. Oba państwa od początku ustanowienia relacji dwustronnych, opierały je na zasadach obopólnego szacunku, zrozumienia i wzajemności. Pozostawały wolne od politycznych sprzeczności oraz uprzedzeń ideologicznych – tak jak przekazywano w oficjalnych deklaracjach[334].

Od momentu inauguracji formatu współpracy Chiny-EŚW 16+1, do wizyt dwustronnych najwyższego szczebla należy zaliczyć wizytę prezydentów Rosena Plewnelijewa w Pekinie (2014) oraz Rumena Radewa (2019) a także premierów Płamena Oreszarskiego (2013) oraz Bojko Borisowa (2015)[335]. Z drugiej strony należy wymienić jedną oficjalną wizytę o charakterze dwustronnym premiera ChRL Li Keqianga (2018), chociaż wiązała się ona również z późniejszą organizacją szczytu formatu 16+1 w Sofii[336].

Pierwszym z wyżej wskazanych, oficjalnych spotkań dwustronnych najwyższego szczebla po inauguracji formatu 16+1 było spotkanie szefów rządów w Dalian we wrześniu 2013 r.[337] Podczas spotkania Plamena Oreszarskiego z Li Keqiangiem, chiński

---

[332] Ibidem.
[333] *Zhongguo tong Baojialiya de guanxi [Stosunki chińsko-bułgarskie],* Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/zbgxs/sgbx/ [dostęp: 29.01.2022].
[334] P. Zhelev, *Bulgarian-Chinese economic relations in the context of 16+1 Cooperation*, 22 czerwca 2018, Working Paper No. 24, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/104599/1/MPRA_paper_104599.pdf, China–CEE Institute, Budapest, s. 1–2.
[335] Китайска народна република [Chińska Republika Ludowa], Ministerstwo Spraw Zagranicznych Bułgarii, https://www.mfa.bg/bg/3145 [dostęp: 28.10.2022].
[336] *Zhonghua Reming Gongheguo zhengfu he Baojialiya Gongheguo zhengfu lianhe gongbao* [Wspólny komunikat rządu Chińskiej Republiki Ludowej i Rządu Republiki Bułgarii], 07.07.2018, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_678916/1207_678928/201807/t20180707_9330978.shtml [dostęp: 22.01.2022].
[337] Premier Li Keqiang Meets Res*pectively with Prime Minister of Bulgaria, Prime Minister of Armenia*

premier podkreślił gotowość obu rządów do wzmocnienia wymiany na wysokim szczeblu, podniesienia poziomu stosunków chińsko-bułgarskich w sposób „wszechstronny" oraz rozszerzenie współpracy gospodarczej w celu implementacji „dużych projektów". Co ciekawe, Oreszarski podkreślił bułgarską wolę do „pobierania nauki od Chin w kwestii doświadczeń rozwojowych […] w celu pogłębienia praktycznego wymiaru współpracy"[338]. Oficjalne zainteresowanie chińskim modelem rozwoju gospodarczego, wyrażone przez szefa rządu państwa członkowskiego UE, odwołujące się do chińskiej retoryki „zainteresowania" lecz „nie zmuszania" do czerpania z chińskich doświadczeń – z perspektywy niemal dekady funkcjonowania formatu 16+1 – niesie za sobą pewne konsekwencje, które zostaną omówione w podrozdziale 3.3. W szerszym ujęciu, powyższą wizytę należało wpisywać również w kontekst udziału bułgarskich dyplomatów w Światowym Forum Ekonomicznym w Dalian, wydarzenia znanego również jako „letnie Davos".

Odnosząc się do spotkania prezydenta Plewnelijewa z przewodniczącym Xi Jinpingiem, które miało miejsce w Pekinie 13 stycznia 2014 r. należy podkreślić, iż było to najważniejsze spotkanie z dotychczasowych. W komunikacie po spotkaniu podniesieno relacje do rangi wszechstronnych, opartych na przyjaznym partnerstwie i współpracy (*Relations of a Comprehensive Friendly Partnership and Cooperation*)[339]. Z kontekstu wypowiedzi bułgarskiego prezydenta wynikało, iż Bułgaria uważała Chiny za swojego najważniejszego azjatyckiego partnera. Miało to istotnie pokrycie z danymi gospodarczymi, ponieważ biorąc pod uwagę całkowitą wartość wymiany dwustronnej za 2013 r. (2,0 mld USD[340]) i porównując ją z pozostałymi wiodącymi rynkami azjatyckimi w tym okresie (Korea Południowa – 372 mln USD[341]; Japonia - 185 mln USD[342]), Chiny w istocie pozostawały najważniejszym azjatyckim partnerem Bułgarii. Podstawowymi

and Deputy Prime Minister of Russia, 10.09.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cebel/eng/zxxx/t1076484.htm [dostęp: 29.01.2022].

[338] Ibid.

[339] *Bulgaria and China are establishing relations of a Comprehensive Friendly Partnership and Cooperation,* 13.01.2014, Kancelaria Prezydenta Bułgarii, https://www.president.bg/news1659/bulgaria-and-china-are-establishing-relations-of-a-comprehensive-friendly-partnership-and-cooperation.html&lang=en [dostęp: 29.01.2022].

[340] Wartość i struktura wymiany gospodarczej Bułgarii i Chin za 2013 rok dostępna pod adresem: https://oec.world/en/profile/bilateral-country/bgr/partner/chn?dynamicBilateralTradeSelector=year2013 [dostęp: 29.01.2022].

[341] Wartość i struktura wymiany gospodarczej Bułgarii i Korei Południowej za 2013 rok dostępna pod adresem: https://oec.world/en/profile/bilateral-country/bgr/partner/chn?dynamicBilateralTradeSelector=year2013 [dostęp: 29.01.2022]

[342] Wartość i struktura wymiany gospodarczej Bułgarii i Japonii za 2013 rok dostępna pod adresem: https://oec.world/en/profile/bilateral-country/bgr/partner/jpn?dynamicBilateralTradeSelector=year2013 [dostęp: 29.01.2022]

sektorami wytypowanymi do pogłębienia współpracy dwustronnej zostały: rolnictwo, infrastruktura, energetyka, kultura, edukacja oraz turystyka, niemniej szczególną uwagę poświęcono rolnictwu, które mogło stać się nowym, ważnym trendem w pragmatycznej współpracy między dwoma krajami [343]. W wypracowanym przez obie strony porozumieniu nie brakowało również zapisów świadczących o wzajemnym poszanowaniu własnej ścieżki rozwoju oraz wsparciu dla ochrony własnych podstawowych interesów. Narracja chińska w kwestii zacieśnienia bilateralnej współpracy gospodarczej została wpisana w szerszy kontekst więzi chińsko-europejskich. W wyniku spotkania, obie strony podpisały również cztery dokumenty dotyczące współpracy w ramach transportu morskiego, tworzenia ośrodków kultury, ustalenia wymogów fitosanitarnych dotyczących eksportu bułgarskiej lucerny siewnej oraz protokołu ustaleń pomiędzy Konfederacją Pracodawców i Przemysłu Bułgarii a Chińską Radą Promocji Handlu Międzynarodowego[344].

Trzecim, oficjalnym spotkaniem dwustronnym począwszy od 2012 r. była wizyta bułgarskiego premiera Bojko Borisowa w Pekinie, przypadająca na listopad 2015 r. Spotkanie z Li Keqiangiem dotyczyło najbardziej palących kwestii w tamtym okresie, tj. projektów infrastrukturalnych, energetyki jądrowej, handlu rolnego a także turystyki oraz wymiany kulturalnej i edukacyjnej. Szczególne zainteresowanie strony chińskiej ogniskowało się wokół bułgarskiego wybrzeża Morza Czarnego. Tam wyznaczono serię wspólnych projektów, m.in. budowy dróg ekspresowych. Miało to związek z powstaniem tzw. Inicjatywy Trójmorza zaproponowanej przez prezydenta RP Andrzeja Dudę oraz chorwacką prezydent Kolindę Grabar-Kitarović[345]. Od początku w kuluarach mówiono, iż Stany Zjednoczone będą skłonne udzielić wsparcia politycznego i gospodarczego, aby przeciwważyć rosnące wpływy Chin i Rosji w regionie. Zgodnie z przewidywaniami, amerykańskie wsparcie dla nowej inicjatywy zostało oficjalnie wyrażone m.in. podczas wizyty prezydenta USA, Donalda Trumpa w Warszawie w 2017 r.[346] Zabezpieczenie chińskich interesów poprzez zwiększenie koordynacji współpracy dwustronnej i podjęcie projektów infrastrukturalnych było wówczas jednym z najważniejszych priorytetów w

[343] *Bulgaria and China are establishing…*
[344] *China, Bulgaria announce all-round friendly partnership,* 13 stycznia 2014, China.org, http://www.china.org.cn/world/2014-01/13/content_31178716_2.htm [dostęp: 29.01.2022].
[345] *President: Three Seas Initiative focuses on development,* 19 października 2020, strona prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, https://www.president.pl/news/president-three-seas-initiative-focuses-on-development,37159 [dostęp: 29.01.2022].
[346] *Read Donald Trump's Remarks at the Three Seas Initiative Summit in Poland,* 6 lipca 2017, TIME, https://time.com/4846780/read-donald-trump-speech-warsaw-poland-transcript/ [dostęp: 29.01.2022].

stosunkach bułgarsko-chińskich. Oficjalną wizytę państwową bułgarskiego szefa rządu w Chinach połączono z uczestnictwem w czwartym szczycie inicjatywy 16+1, które odbyło się w Suzhou w dn. 24-25 listopada 2015 r. W lipcu 2018 r. Li Keqiang odbył czterodniową, oficjalną wizytę państwową w Sofii. Bułgarski prezydent Rumen Radev podczas spotkania z premierem Chin podkreślił bułgarską gotowość w kwestii budowania głębszego zaufania, co miało bezpośrednio przełożyć się na wymianę handlową i współpracę w zakresie produkcji, infrastruktury, energii, nauki i techniki, kultury oraz kontaktów międzyludzkich. Li stwierdził, iż Chiny z zadowoleniem przyjęły eksport produktów rolnych z Bułgarii i stale zachęcały chińskich przedsiębiorców do podjęcia inwestycji w Bułgarii. Wezwał również rozszerzenia dwustronnego handlu i inwestycji oraz promowania liberalizacji i ułatwień w handlu i inwestycjach. Powyższe stanowiło o złożoności stosunków gospodarczych Chin i Bułgarii. W kontekście rozczarowującego poziomu bułgarskiego eksportu produktów rolnych, Sofia wskazywała na przeszkody w kwestii certyfikacji i skomplikowanych procedur fitosanitarnych. Z drugiej strony, strona chińska wymagała od Bułgarii „ułatwień w handlu i inwestycjach", które często były wynikiem prawodawstwa narzuconego przez UE. Oprócz wiodącej w bułgarskiej agendzie współpracy rolnej oraz starań dotyczących zwiększenia bułgarskiego eksportu, Borisov podkreślił gotowość strony bułgarskiej w kwestii współpracy przy rozbudowie tamtejszej infrastruktury – przede wszystkim opierającej się na budowie dróg, portów i lotnisk[347].

Ostatnia oficjalna wizyta dwustronna miała miejsce 3 lipca 2019 r. prezydenci Rumen Radev oraz Xi Jinping, spotkali się w Pekinie w zamiarze podniesienia partnerstwa do strategicznego[348]. Oprócz najważniejszej osoby w państwie, w skład bułgarskiej delegacji wchodzili m.in. Iskren Veselinov, przewodniczący komisji parlamentarnej ds. polityki regionalnej, rozwoju obszarów miejskich i samorządu lokalnego; Halil Lefitov, przewodniczący komisji parlamentarnej ds. transportu, technologii informacyjnej i komunikacji a także osoby bezpośrednio związane ze współpracą z chińskim środowiskiem biznesowym, tj. przedstawiciele Grupy Przyjaźni Bułgarsko-Chińskiej utworzonej przy Zgromadzeniu Narodowym – Boryana Georgieva,

[347] *Boyko Borisov Welcomed Chinese Prime Minister Li Keqiang,* 6 lipca 2018, Novinite, https://www.novinite.com/articles/190940/Boyko+Borisov+Welcomed+Chinese+Prime+Minister+Li+Keqiang [dostęp: 22.01.2022].

[348] *China, Bulgaria lift ties to strategic partnership,* 4 lipca 2019, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/news/top_news/2019/07/04/content_281476747244154.htm [dostęp: 24.01.2022]

Christo Prodanov a także Georgi Kolev. Oprócz wyżej wymienionych, delegacji towarzyszyła również liczna reprezentacja środowiska akademickiego oraz biznesowego, m.in z sektora turystyki i rolnictwa, inwestycji a także technologii informacyjnych. W trakcie spotkania prezydentów obu państw w Pekinie, Rumen Radev podkreślił, iż chińskie inicjatywy współpracy tj. Pas i Szlak a także format 17+1 to inwestycje w przyszłość i dobrobyt krajów, które uczestniczą w tych inicjatywach. Bułgaria – według prezydenckich deklaracji – miała stanowić bramę chińskich inwestorów do UE i wspólnego rynku europejskiego, który wymaga eksploatacji i rozwoju bułgarskiej infrastruktury transportowej, tj. lotnisk, połączeń kolejowych, portów morskich oraz autostrad. Radev podkreślił, iż wiodące globalne koncerny wyraziły już swoje zainteresowanie transportem z Azji do Europy właśnie przez terytorium Bułgarii. Prezydenci rozmawiali również o ustanowieniu bezpośredniego połączenia lotniczego; utworzeniu bułgarsko-chińskiego centrum badań naukowych i innowacji w Sofii przy wykorzystaniu potencjału chińskich firm w procesie promocji w celu transferu technologii; otwarciu oddziału Bank of China w Bułgarii, który miałby za zadanie promować aktywność chińskich inwestorów. Radev nakreślił dziewięć priorytetowych obszarów współpracy, które w jego przekonaniu wymagały największej uwagi. Niniejsze obszary to: infrastruktura transportowa; inwestycje i współpraca finansowa; współpraca w sektorze IT a także wspólne projekty start-upów; wspólne projekty dot. badań i rozwoju a także wprowadzenie innowacji technologicznych; utworzenie bezpośredniego połączenia lotniczego Sofia-Pekin; promocja turystyki (ze szczególnym uwzględnieniem agroturystyki); zrównoważony rozwój oraz współpraca w dziedzinie urbanistyki a także wspólne projekty sektora energetycznego. Bułgarski prezydent w rozmowie z premierem ChRL dostrzegł lukę inwestycyjną na obszarze Europy Południowo-Wschodniej, dlatego dużo uwagi poświęcono rozmowom dotyczącym wprowadzenia mechanizmów ułatwiających zagraniczne inwestycje ChRL, uwzględniając przy tym w szczególności potrzebę współpracy w sektorze finansowym[349].

Wyżej wymienione cele można charakteryzować jako średnioterminowe, niemniej przy ówczesnym stanie kontaktów gospodarczych między państwami, zachodziła silna potrzeba realizacji celów krótkoterminowych w celu wprowadzenia odpowiedniej dynamiki w gospodarczym wymiarze relacji dwustronnych. Ze strony bułgarskiej miał to być przede wszystkim eksport produktów rolnych do Chin. Był to

[349] *Xi Jinping Holds Talks with President Rumen Radev of Bulgaria,* 3 lipca 2019, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cese//eng/wjdt/t1678757.htm [dostęp: 01.06.2022].

problem, który najbardziej dotykał bułgarskich eksporterów produktów mlecznych. Współpraca w tym zakresie trwała wówczas od dwóch lat, niemniej jej efektywność w czasie zawiązywania strategicznego partnerstwa można było określić jako rozczarowującą. Tym samym, powyższa znalazła się również w agendzie spotkania prezydentów. Xi Jinping zapewnił wówczas swojego bułgarskiego odpowiednika o dołożeniu największych starań w celu jak najszybszego zażegnania problemu. Przewodniczący ChRL wyraził również nadzieję na dalszą ekspansję bułgarskiego eksportu na chiński rynek. Co ciekawe, Rumen Radev w przeddzień podpisania oficjalnego porozumienia ws. strategicznego partnerstwa udzielił obszernego wywiadu dla portalu Global Times, gdzie m.in. mówił, iż inicjatywa Pasa i Szlaku a także inicjatywa 17+1 w żadnej formie nie stanowiły pułapki zadłużenia – przynajmniej w kontekście Bułgarii. Być może świadczyło to o podjęciu pewnych decyzji inwestycyjnych w kuluarach lub miało stanowić zachętę i niejako obietnicę próby aktywnego dostosowania bułgarskiej oferty i środowiska biznesowego do chińskich wymagań[350].

Co ciekawe podczas rozmów dwustronnych nie została poruszona kwestia rozwoju współpracy obejmującej bułgarskie miasto Płowdiw, niejako predystynowanego do roli akceleratora wymiany gospodarczej pomiędzy Bułgarią a Chinami. Najprawdopodobniej fiasko inwestycyjne związane z inwestycją w tamtejszy port lotniczy przez chińskie HNA Group z lipca 2018 r. poważnie wyhamowało tempo podejmowania wiążących decyzji co do inicjowania innego rodzaju inwestycji zagranicznych w tym mieście. W agendzie spotkania znalazło się natomiast miejsce dla innego, kluczowego dla Bułgarii projektu, tj. rozbudowy elektrowni jądrowej w Belene. Z przekazów medialnych było jedynie wiadomo, iż Li Keqiang wyraził gotowość chińskich firm do wzięcia udziału w przetargu. Z innych źródeł wiadomo było również, iż potencjalna rozbudowa elektrowni jądrowej zakładała również ścisłą współpracę z rosyjskimi podmiotami, bowiem całość projektu bazowała na rosyjskiej technologii. Dodatkowo tajemnicą nie był fakt, iż to właśnie kwestia Belene obok drugiej nitki gazociągu Turkish Stream była jednym z wiodących tematów w relacjach Sofii z Moskwą[351].

---

[350] *Intervyu na prezidenta Rumen Radev za vestnik „Global Times" [Wywiad z prezydentem Rumenem Radevem dla „Global Times"],* 3 lipca 2019, Prezydent Republiki Bułgarii, https://www.president.bg/news5050/interview-by-president-rumen-radev-for-global-times.html?lang=en&skipMobile=1 [dostęp: 01.06.2022].

[351] V. Afanasiev, *Bulgaria prepares for start-up of politically key Russian gas pipeline extension,* 9

W międzyczasie, przedstawiciele obu państw spotykali się wielokrotnie, niemniej spotkania te nie miały oficjalnego statusu bądź odbywały się na uboczu spotkań wielostronnych[352]. Jednym z takich przykładów może być spotkanie bułgarskiego prezydenta z grudnia 2017 r., kiedy spotkał się z wiceprzewodniczącym Chińskiej Ludowej Konsultatywnej Rady Politycznej Chen Yuan'em w Sofii. Radev potwierdził, że Bułgaria w pełni popiera inicjatywę Pasa i Szlaku, natomiast współpraca na poziomie politycznym powinna nieść za sobą praktyczny wymiar, m.in. poprzez inwestycje w bułgarskie technologie, strefy przemysłowe oraz centra badawczo-rozwojowe[353].

3.2. Dwustronne porozumienia gospodarcze, struktura oraz wartość dwustronnej wymiany handlowej

Obecnie bilateralne stosunki gospodarcze między Chinami a Bułgarią opierają się na *umowie o współpracy gospodarczej* podpisanej w Pekinie 20 listopada 2006 r. (w mocy od 9 października 2007 r.) oraz umowie o unikaniu podwójnego opodatkowania zawartej 6 listopada 1989 r. (wraz protokołem zmieniającym tę umowę, podpisaną 15 lipca 2002 r. a obowiązującą od 2 stycznia 2003 r.)[354] Oba porozumienia stworzyły odpowiednie środowisko prawne do rozwoju handlu i współpracy gospodarczej między Bułgarią i Chinami. Jednym z ważniejszych porozumień dwustronnych z perspektywy Bułgarii było zawarcie w 2004 r. międzyrządowej umowy o współpracy w dziedzinie rolnictwa[355].

26 czerwca 2007 r. podpisano aneks do międzyrządowej umowy w celu wspierania i ochrony inwestycji, funkcjonującej od 27 czerwca 1989 r. W 2009 r. podczas

listopada 2020, Upstream, https://www.upstreamonline.com/production/bulgaria-prepares-for-start-up-of-politically-key-russian-gas-pipeline-extension/2-1-909042 [dostęp: 01.06.2022].

[352] Do spotkań przedstawicieli wysokiego szczebla Chin w Bułgarii należy zaliczyć wizyty: Wicepremier Sun Chunlan (2014); ministra spraw zagranicznych Wang Yi (2015)[352]. Z kolei w ramach wizyt wysokiego szczebla przedstawicieli Bułgarii w Chinach w ostatniej dekadzie należy odnotować udział premiera Płamena Oreszarskiego w Dalian (2013); wizyta prezydenta Rosena Plewnelijewa w Pekinie (2014); wizyta premiera Bojko Borisowa (2015); wizyta przewodniczącej bułgarskiego zgromadzenia narodowego Tsetski Tsachevej (2016); wizyta prezydenta Plewnelijewa (2016) oraz premiera Bojko Borisowa (2016).

[353] *Rumen Radev: The excellent relations between Bulgaria and China must take shape in practical dimensions,* 7 grudnia 2017, BNR Radio Bulgaria, https://bnr.bg/en/post/100906214/rumen-radev-the-excellent-relations-between-bulgaria-and-china-must-find-their-expression-in-practical-dimensions [dostęp: 22.01.2022]

[354] Pełne brzmienie umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania pomiędzy Rządem ChRL a rządem Bułgarii pod adresem: http://www.chinatax.gov.cn/n810341/n810770/c1153225/part/1153226.pdf [dostęp 18.10.2018].

[355] *Zhongguo tong Baojialiya de guanxi [Relacje między Chinami a Bułgarią],* Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/zbgxs/sgbx/ [dostęp: 01.06.2022].

wizyty ówczesnego wiceprzewodniczącego ChRL Xi Jinpinga w Bułgarii, podpisano protokół ustaleń o wzajemnym zrozumieniu i współpracy gospodarczej pomiędzy ministerstwami gospodarki, energii i turystyki Bułgarii oraz Ministerstwem Handlu ChRL[356]. Bułgaria oferowała Chinom również ulgi handlowe na podstawie Generalnego Systemu Preferencji Celnych Unii Europejskiej[357]. Od 1985 r. w stosunkach bilateralnych działa Chińsko-Bułgarska Międzyrządowa Komisja ds. Współpracy Gospodarczej, Handlu i Współpracy Naukowo-Technicznej, której bezpośrednimi zwierzchnikami są wiceministrowie gospodarki obu państw (w 2007 r. zmieniono jej nazwę na Wspólną Międzyrządową Komisję dla Współpracy Gospodarczej). Odpowiada ona m.in. za włączanie otoczenia biznesowego w oficjalne wizyty państwowe, a także za organizację seminariów biznesowych. Komisja ta stanowiła ważny mechanizm dla rozwoju handlu i więzi gospodarczych pomiędzy państwami, ponieważ na jej posiedzeniach dyskutowane były możliwości pogłębienia współpracy bilateralnej w takich obszarach, jak: handel i inwestycje, energetyka, rolnictwo, transport i infrastruktura. Dodatkowo strony podpisały ramowe porozumienie o dwustronnej promocji handlu i inwestycji, które przewiduje wymianę *know-how* i dobrych praktyk w zakresie współfinansowania głównych projektów infrastrukturalnych, a także współpracę w zakresie organizacji badań i analiz inwestycyjnych. Dzięki temu porozumieniu handel dwustronny mógł być wspierany przez linie kredytowe krajowych instytucji finansowych obu państw.

Znaczącą rolę w bilateralnych stosunkach gospodarczych odgrywała również Bułgarsko-Chińska Izba Handlowa (Bulgarian-Chinese Chamber of Commerce and Industry, BCCCI), ustanowiona z inicjatywy środowisk biznesowych obu państw w 2010 r.[358] Obecnie Izba traktowana jest jako platforma wspomagająca wzajemne zrozumienie przedsiębiorców obu krajów, jak również jako baza danych podmiotów zaangażowanych lub chętnych do współpracy między państwami. Instytucja ta posiada dwa biura: w Sofii i Szanghaju, planowane było utworzenie nowych placówek w Kantonie i Pekinie. BCCCI skupia przedsiębiorców ze wszystkich sektorów gospodarki oraz organizacje użyteczności publicznej. Co ważne, dbała ona o transparentność swoich działań, a wszystkie informacje o prowadzonych projektach udostępniane były do wiadomości publicznej. Za rozwój bezpośrednich kontaktów biznesowych odpowiadało też

[356] Ibidem.
[357] E. Kandilarov, *The Economic Relations between Bulgaria and China in the context of "One Belt, One Road" Initiative,* "Bulgarian Historical Review" 2015, s. 53-54.
[358] Profil działalności oraz usługi oferowane przez BCCCI: http://www.bulgariachina.com/en/pages/services.html [dostęp 18.10.2018].

Bułgarskie Stowarzyszenie Przemysłowe oraz Bułgarska Izba Handlowa – oba podmioty działające na podstawie porozumień z ich chińskimi odpowiednikami[359].

Dodatkowe wsparcie dla przedsiębiorców, oprócz wspomnianej wyżej Bułgarsko-Chińskiej Izby Handlowej, w ramach formatu 16+1 stanowiło utworzone w czerwcu 2015 r. Stowarzyszenie na Rzecz Promowania Współpracy Rolnej między Chinami i Europą Środkowo-Wschodnią (*Association for the Promotion of Agricultural Cooperation between China and CEE Countries*) z siedzibą w Sofii. Zadaniem tej jednostki było wzmacnianie dwu- i wielostronnych relacji pomiędzy Chinami i europejską szesnastką w kontekście współpracy rolnej i handlu żywnością.

W kontekście współpracy Bułgarii i Chińskiej Republiki Ludowej w ramach formatu 16/17+1, należy podkreślić, iż w lipcu 2018 r. w Sofii odbył się szczyt szefów rządów tej inicjatywy. Wówczas, największym przedmiotem zainteresowania ze strony chińskich inwestorów w Bułgarii stało się utworzenie infrastruktury tranzytowej, opartej przede wszystkim o rozbudowę międzynarodowego portu lotniczego w Płowdiw. Zakładana rozbudowa lotniska o dwa porty cargo, obsługujące region EŚW, miała stać się nieodłączną częścią systemu drogowo-kolejowego, który zakładał inwestycje podmiotów chińskich z niewykluczonym współfinansowaniem instytucji UE przy następujących połączeniach: kolejowe – Ruse–Warna; drogowe – autostrada Warna–Sofia, autostrada Warna–Burgas; drogowe – autostrada Ruse–Wielkie Tyrnowo; drogowe – Widyń–Botewgrad; drogowe – tunel pod górą Szipka na trasie Kazanłyk–Gabrowo.

W czasie inauguracji formatu współpracy 16+1, ujemne saldo handlowe Bułgarii w kontaktach gospodarczych z Chinami było na relatywnie niskim poziomie wynoszącym 210,4 mln USD. Na uwagę zasługuje jego nagły spadek w 2013 r., gdzie ujemne saldo wynosiło 159 mln USD (Tabela nr 2). Wydaje się, iż obie strony wykorzystywały pozytywny klimat stosunków dwustronnych oraz testowały nowe formy współpracy. W tym kontekście należy nadmienić, iż dane za 2013 r. ukazują wzrosty zarówno eksportu bułgarskiego (+96,1 mln USD RdR) jak i chińskiego (+44,7 mln USD RdR), chociaż dynamikę wzrostu bułgarskiego eksportu (+12,58% RdR) w porównaniu do dynamiki chińskiej (+4,58% RdR) należy uznać za wyraźnie wyższą. W perspektywie ośmioletniej, na podstawie dostępnych danych w latach 2012-2020, ujemne saldo Bułgarii wzrosło o 248,43%, wzrastając do poziomu 733,1 mln USD. Dynamika wzrostu

[359] E. Kandilarov, *The Economic Relations…,* s. 55.

bułgarskiego eksportu w danym okresie wynosi 37,71%. Porównując ją z dynamiką wzrostu chińskiego eksportu 83,31%, należy uznać, iż uczestnictwo Bułgarii w formacie 16+1 nie przyniosło zakładanych rezultatów handlowych i pogłębiało ujemne saldo handlu dwustronnego.

Tabela nr 2. Wymiana handlowa Bułgarii z Chinami (2012-2020, w mln USD)

Bułgaria	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Import	974,3	1019	1147,4	1070,8	1151,6	1253,6	1557,7	1703,7	1785,1
Eksport	763,9	860	708,8	610,6	517,4	767,3	902,6	923,1	1052
BILANS	-210,4	-159,0	-438,6	-460,2	-634,2	-486,3	-655,1	-780,6	-733,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarczych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan z dnia 15.02.2021).

Z analizy struktury bułgarskiego eksportu w 2012 r. wynika, iż za 78% jego wartości odpowiadał eksport miedzi i artykułów miedzianych (Diagram nr 1). Kolejnymi składnikami bułgarskiego eksportu były: rudy miedzi i ołowiu (11%), maszyny i urządzenia elektryczne (2%), papier i tektura (1%), narzędzia i aparatura optyczna (1%) oraz aluminium i produkty wykonane z aluminium (1%). Reszta składowych bułgarskiego eksportu do Chin – w tym eksport produktów rolnych – odpowiadała za 6% wartości eksportu, toteż wartość eksportu bułgarskich produktów rolnych do Chin należało uznać za marginalną. W kontekście najważniejszych produktów pod względem bułgarskiego eksportu, należy wskazać przede wszystkim chińskie zapotrzebowanie na metale.

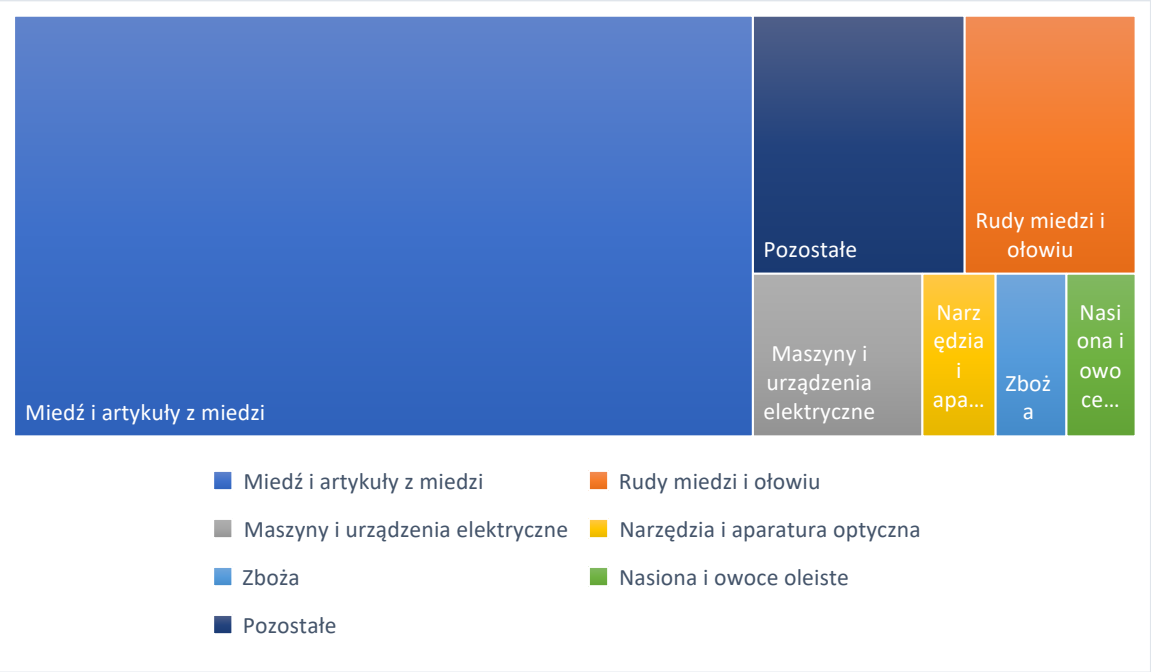
Diagram nr 1. Struktura bułgarskiego eksportu do ChRL w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowanie własne na podstawie danych handlowych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Przez okres funkcjonowania formatu Chiny-EŚW Bułgarii udało się zmniejszyć udział miedzi w strukturze handlu oraz zwiększyć udział pozostałych składowych eksportu (w tym produktów rolnych) z 6% do 12% co należy uznać za częściowy sukces. Z analizy struktury bułgarskiego eksportu w 2020 r. wynika, iż za 66%% jego wartości odpowiadał eksport miedzi i artykułów miedzianych (Diagram nr 2). Kolejnymi składnikami bułgarskiego eksportu były: rudy miedzi i ołowiu (9%), maszyny i urządzenia elektryczne (6%), narzędzia i aparatura optyczna (3%), zboża (2%) oraz nasiona i owoce oleiste (2%). Reszta składowych bułgarskiego eksportu do Chin – w tym eksport produktów rolnych – jak wspomniano wcześniej, odpowiadało za 12% wartości eksportu i tym kontekście należy wskazać na znaczny wzrost udziału produktów rolnych w strukturze bułgarskiego eksportu do Chin. W kontekście najważniejszych produktów pod względem bułgarskiego eksportu, trzy wiodące komponenty pozostały niezmienne z dominującą rolą eksportu miedzi i artykułów miedzianych.

Diagram nr 2. Struktura bułgarskiego eksportu do ChRL w 2020 r.

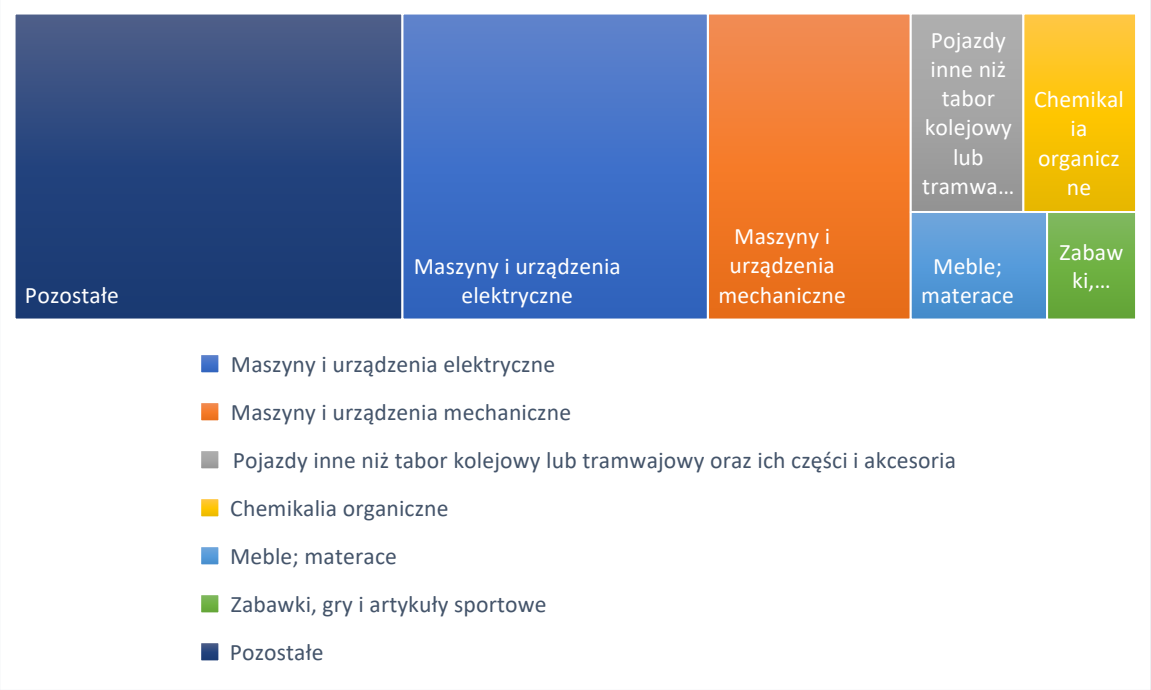
Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowanie własne na podstawie danych gospodarczych za lata 2012-2020, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021)

Należy podkreślić, iż rząd bułgarski od początku inauguracji formatu współpracy 16+1 podejmował wysiłek zwiększenia udziału produktów rolnych w strukturze bułgarskiego eksportu do Chin. Rosnące zapotrzebowanie rynku wewnętrznego Chin na wysokiej jakości produkty wytwórstwa działalności rolniczej z Europy Środkowej i Wschodniej stwarzał również okazję do ciągłego wzrostu udziału tychże w strukturze eksportu Bułgarii. W tym kontekście, należy wskazać, iż umowy bilateralne a także działania na rzecz promocji bułgarskich produktów rolnych np. poprzez ustanowienie hubu e-commerce inicjatywy 16+1 w Płowdiw przynosiły w ograniczonym zakresie zamierzony rezultat. Nie ulega natomiast wątpliwości, iż możliwości produkcyjne strony bułgarskiej oraz podaż produktów żywnościowych w Chinach pozwalały na zdecydowanie bardziej dynamiczny rozwój współpracy dwustronnej w tym zakresie.

Z kolei z analizy struktury bułgarskiego importu w 2012 r. wynika, iż za 27% jego wartości odpowiadał import maszyn i urządzeń elektrycznych (Diagram nr 3). Kolejnymi składnikami bułgarskiego importu były: maszyny i urządzenia mechaniczne (18%), pojazdy inne niż tabor kolejowy (7%), chemikalia organiczne (6%), meble i materace (4%) oraz zabawki, gry i artykuły sportowe (3%). Reszta składowych bułgarskiego

importu z Chin odpowiadała za 35% jego wartości. W tym kontekście należy wskazać, iż bułgarski import w 2012 r. był stosunkowo zdywersyfikowany i z wyłączeniem grupy maszyn i urządzeń elektrycznych oraz mechanicznych, odpowiadających łącznie za 45% chińskiego eksportu do Bułgarii, nie można wskazać kolejnej, dominującej grupy produktów. Stanowi to bardzo korzystną sytuację dla ChRL w obliczu potencjalnych braków w łańcuchach dostaw bądź nałożenia dodatkowych ceł na konkretną grupę produktów, gdyż tak zróżnicowana struktura eksportowa nie wpłynęłaby znacząco na ogólną wartość eksportu.

Diagram nr 3. Struktura bułgarskiego importu z ChRL w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Z analizy struktury bułgarskiego importu w 2020 r. wynika, iż za 21% jego wartości odpowiadał import maszyn i urządzeń elektrycznych (Diagram nr 4). Kolejnymi składnikami bułgarskiego importu były: maszyny i urządzenia mechaniczne (20%), meble i materace (9%), pojazdy inne niż tabor kolejowy lub tramwajowy (5%), chemikalia organiczne (4%) oraz tworzywa sztuczne i artykuły z nich wykonane. Reszta składowych bułgarskiego importu z Chin odpowiadała za 37% wartości eksportu. W tym kontekście należy wskazać, iż zasadniczo struktura chińskiego eksportu do Bułgarii nie

zmieniła swojej charakterystyki a jedynie odnotowano wzrosty we wszystkich gałęziach, które od lat stanowiły podstawę bułgarskiego importu z Chin. Wzrost ogólnej wartości chińskiego eksportu pogłębił dywersyfikację grup produktów, trafiających z Chin do Bułgarii.

Diagram nr 4. Struktura bułgarskiego importu z ChRL w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Podsumowując, procentowy udział bułgarskiego eksportu do Chin w 2012 r. wynosił 2,88%, natomiast w 2020 r, udział ten wzrósł do poziomu 3,30% (Tabela nr 3)[360]. Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 3., najważniejszym partnerem eksportowym Bułgarii w 2012 r. były Niemcy, gdzie wartość eksportu osiągnęła 2,76 mld USD, stanowiąc 9,8% struktury całkowitej wartości eksportu Bułgarii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami eksportowymi były kolejno: Turcja (2,60 mld USD; 9,2%); Włochy (2,56 mld USD; 9,1%); Rumunia (2,1 mld USD; 7,5%) oraz Grecja (1,87 mld USD; 6,6%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na 9 miejscu, a wartość eksportu Bułgarii do Chin w badanym okresie wynosił 820 mln USD,

[360] Opracowanie własne na podstawie https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 [dostęp: 15.02.2021].

odpowiadając za 2,9% całkowitej wartości eksportu Bułgarii.

Tabela nr 3. Najważniejsi partnerzy eksportowi Bułgarii w 2012 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział (%)
Niemcy	2,76	9,8
Turcja	2,60	9,2
Włochy	2,56	9,1
Rumunia	2,10	7,5
Grecja	1,87	6,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/bgr#yearly-exports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 4., najważniejszym partnerem importowym Bułgarii w 2012 r. była Rosja, gdzie wartość importu osiągnęła 5,72 mld USD, odpowiadając za 17,3% całkowitej wartości importu Bułgarii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami importowymi były kolejno: Niemcy (3,39 mld USD; 10,3%); Rumunia (2,2 mld USD; 6,6%); Włochy (2,03 mld USD; 6,1%) oraz Grecja (1,93 mld USD; 5,8%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na ósmym miejscu, a wartość importu Bułgarii z Chin w badanym okresie wynosił 1,08 mld USD, odpowiadając za 3,2% całkowitej wartości importu Bułgarii.

Tabela nr 4. Najważniejsi partnerzy importowi Bułgarii w 2012 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział
Rosja	5,72	17,3
Niemcy	3,39	10,3
Rumunia	2,20	6,6
Włochy	2,03	6,1
Grecja	1,93	5,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/bgr#yearly-imports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 5., najważniejszym partnerem eksportowym Bułgarii w 2020 r. były Niemcy, gdzie wartość eksportu osiągnęła 5,3 mld USD, odpowiadając za 16% struktury całkowitej wartości eksportu Bułgarii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami eksportowymi były kolejno: Rumunia (2,93 mld USD; 8,8%); Włochy (2,51 mld USD; 7,5%); Turcja (2,1 mld USD; 6,3%) oraz Grecja

(2,01 mld USD; 6%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na siódmym miejscu, a wartość eksportu Bułgarii do Chin w badanym okresie wynosił 1,21 mld USD, odpowiadając za 3,6% całkowitej wartości eksportu Bułgarii.

Tabela nr 5. Najważniejsi partnerzy eksportowi Bułgarii w 2020 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział (%)
Niemcy	5,30	16
Rumunia	2,93	8,8
Włochy	2,51	7,5
Turcja	2,10	6,3
Grecja	2,01	6,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/bgr#yearly-exports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 6., najważniejszym partnerem importowym Bułgarii w 2020 r. były Niemcy, gdzie wartość importu osiągnęła 3,99 mld USD, osiągając 11,5% całkowitej wartości importu Bułgarii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami importowymi były kolejno: Turcja (2,62 mld USD; 7,5%); Rumunia (2,59 mld USD; 7,4%); Włochy (2,28 mld USD; 6,5%) oraz Rosja (2,15 mld USD; 6,1%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na szóstym miejscu, a wartość importu Bułgarii z Chin w badanym okresie wynosił 1,77 mld USD, odpowiadając za 5,1% całkowitej wartości importu Bułgarii.

Tabela nr 6. Najważniejsi partnerzy importowi Bułgarii w 2020 r.

Partner	Wartość importu (mld USD)	Procentowy udział
Niemcy	3,99	11,5
Turcja	2,62	7,5
Rumunia	2,59	7,4
Włochy	2,28	6,5
Rosja	2,15	6,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/bgr#yearly-imports (stan na dzień 15.02.2021).

Jednym z powszechnie stosowanych wskaźników przy analizie handlu dwustronnego jest

tzw. wskaźnik intensywności handlu (*trade intensity index*) [361] . Indeks został zaproponowany przez prof. A.J. Browna a jego dalszy rozwój i usystematyzowanie typologii przypisywane jest K. Kunimoto [362] . Wskaźnik ten służy do prezentacji intensywności dwustronnej wymiany handlowej między partnerami gospodarczymi. Jego wynik przekazuje informacje, czy dany kraj eksportuje lub importuje więcej produktów do lub z miejsca przeznaczenia, niż robi się to przeciętnie na świecie. Wyniki indeksu wahają się zwykle od 0 do +∞. Jeśli wartość bliższa jest zeru, oznacza to, że handel dwustronny w praktyce nie występuje lub jest zdecydowanie mniejszy, niż przeciętna wartość światowego handlu w danym państwie. Jeśli wartość bliska jest 1 lub ją przekracza, oznacza to intensywne dwustronne przepływy handlowe [363] . Wobec powyższego badaniu poddano zarówno skalę importu i eksportu Bułgarii w kontaktach z Chińską Republiką Ludową[364].

Wskaźnik intensywności eksportu: $$x_{ij} = \frac{X_{ij}/X_i}{M_j/(M_w - M_i)}$$

gdzie:

x_{ij} = wskaźnik intensywności eksportu Bułgarii z Chinami
X_{ij} = eksport Bułgarii do Chin
X_i = całkowity eksport Bułgarii
M_j = całkowity import Chin
M_w = całkowity eksport światowy
M_i = całkowity import Bułgarii

Wskaźnik intensywności importu: $$m_{ij} = \frac{M_{ij}/M_i}{X_j/(X_w - X_i)}$$

[361] I. Nikolova, *Opportunities for EU Foreign Trade with Asian Countries: Case of Bulgaria, Czech Republic and Slovak Republic with China, India and Japan,* "Journal of International Scientific Publications" 2020, vol 14., s. 29.
[362] K. Kunimoto, *Typology of Trade Intensity Indices,* "Hitotsubashi Journal of Economics" 1977, vol. 17. no. 2, s. 15-32.
[363] I. Nikolova, op. cit., s. 30.
[364] Ograniczenie powyższego indeksu stanowi fakt, iż na przepływy w handlu między krajami mają wpływ czynniki inne niż polityka gospodarcza i bilateralne stosunki polityczne w ujęciu ogólnym, m.in. konflikty gospodarcze i wojskowe, kryzysy migracyjne a także zdrowotne.

gdzie:

m_{ij} = wskaźnik intensywności importu Bułgarii do Chin
M_{ij} = import Bułgarii z Chin
M_i = całkowity import Bułgarii
X_j = całkowity eksport Chin
X_w = całkowity import światowy
X_i = całkowity eksport Bułgarii

Mając na uwadze wyniki zaprezentowane w Tabeli nr 7., należy podkreślić, iż na przestrzeni ośmiu lat istnienia mechanizmu współpracy 16/17+1, intensywność eksportu Bułgarii do Chin w praktyce nie zmieniła się. Wpływ na taki stan rzeczy miała ograniczona struktura eksportowa Bułgarii na rynek chiński, co zostało omówione we wcześniejszej części podrozdziału. Biorąc pod uwagę intensywność importu, należy odnotować nieznaczny wzrost, co jest wynikiem globalnego trendu wzrostu importu z Chin, przede wszystkim elektroniki i urządzeń mechanicznych, co również zostało udowodnione we wcześniejszej części podrozdziału. Należy przy tym stwierdzić, iż zarówno w odniesieniu do eksportu jak i importu Bułgarii w relacjach handlowych z Chinami, wskaźniki oscylujące w przedziale 0,29-0,34 wskazują na relatywnie niską zależność bułgarskiej gospodarki od kontaktów handlowych z Chinami.

Tabela nr 7. Wskaźnik intensywności handlu Bułgarii z Chinami w 2012 i 2020 r.

	2012	2020	Różnica
Eksport do ChRL	0,290	0,296	+0,006
Import z ChRL	0,266	0,343	+0,047

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

3.3. Wiodące projekty inwestycyjne - HNA Airport Group w Płowdiw oraz projekt energetyki jądrowej w Belene

Odnosząc się do wcześniej wspomnianego w tym rozdziale planu inwestycyjnego zakładającego budowę sieci tranzytowej w Bułgarii, należy odnotować pierwsze oficjalne informacje dotyczące rozbudowy Międzynarodowego Portu Lotniczego w Płowdiw z 28 marca 2018 r. Projekt zakładał wówczas współpracę chińsko-bułgarskiego konsorcjum, składającego się z podmiotów „Hainan" oraz „Plovdiv Airport Invest". Jednym z jego członków był wówczas chiński gigant HNA Group (właściciel m.in. Swissport International oraz Hainan Airlines). W ramach negocjacji, władze w Sofii nadały konsorcjum 35-letnią koncesję na użytkowanie lotniska w Płowdiw. Porozumienie zakładało wkład inwestorski w wysokości 79 mln EUR. Niniejsze środki miały zostać przeznaczone na konserwację i odnowę obecnie użytkowanej infrastruktury. Po okresie karencji wynoszącym 48 miesięcy po podpisaniu umowy, konsorcjum w każdym kolejnym roku kalendarzowym miało dokonywać płatności składającej się z części stałej oraz zmiennej. Część stała została ustalona na 600 tys. BGN netto (około 1,31 mln PLN)[365], natomiast część zmienna miała stanowić 6% całkowitego dochodu netto ze wszystkich działań związanych z wykorzystaniem przedmiotu koncesji w danym roku kalendarzowym. W momencie procedowania porozumienia na nabycie koncesji, największy udziałowiec konsorcjum – HNA Group posiadał około 145 mld USD aktywów, 90 mld USD rocznych przychodów, zatrudniał 410 tys. pracowników na całym świecie, zarządzając 14 liniami lotniczymi z łączną flotą 1250 samolotów obsługujących 1000 połączeń lotniczych do ponad 260 miast[366].

Ministerstwo Transportu Bułgarii 18 maja 2018 r. poinformowało, że chiński inwestor miał podwoić wartość inwestycji w port lotniczy w Płowdiw do kwoty 160 mln EUR[367]. Chińskie przedsiębiorstwo w komunikacie prasowym zapowiedziało budowę dwóch terminali cargo a także regionalnego hubu turystycznego, obsługującego pasażerów z państw Europy Środkowo-Wschodniej. Planowane utworzenie hubu turystycznego w Płowdiw było wynikiem spotkania przedstawicieli administracji ChRL oraz państw EŚW w tym mieście. 19 października 2017 r. odbyło się tam spotkanie

[365] Przeliczenia dokonano na podstawie kursu walut z października 2018, gdzie 1 PLN = 2,19 BGN.
[366] D. Mierzejewski, M. Chatys, P. Ciborek, *op.cit.*, s. 42.
[367] A. Krasimirov, *China's HNA to double investment in Bulgaria's Plovdiv airport*, Reuters, 18 maja 2018, https://www.reuters.com/article/us-bulcagaria-airport-hna-group/chinas-hna-to-double-investment-in-bulgarias-plovdiv-airport-idUSKCN1IJ1KW [dostęp: 18.10.2018].

robocze *China and Central and Eastern European Countries Association of Provincial Governors* w ramach formatu 16+1. Głównym założeniem spotkania było wzmocnienie chińsko-europejskiej współpracy turystycznej, innowacyjnej oraz rolnej. Ye Changqing, wicedyrektor miejskiego Wydziału Zagranicznego z Harbinu wskazał, iż „wschodnie drzwi Europy [państwa EŚW] od zawsze były mostem łączącym Europę z Azją". Stwierdził również, iż zaproponowany w 2012 r. w Warszawie format 16+1 wpisał się w zapotrzebowania strony chińskiej i państw EŚW. Gubernator obwodu Płowdiw, Zdravko Dimitrov, w odpowiedzi stwierdził, iż format 16+1 był integralną częścią chińsko-europejskiej współpracy gospodarczej i pogłębiał strategiczne partnerstwo między Unią Europejską a Chinami[368].

Wracając do głównego wątku, oficjalny termin zawarcia umowy o przejęciu koncesji dotyczącej użytkowania bułgarskiego lotniska wyznaczono na 18 lipca 2018 r., niemniej do podpisania niniejszej nigdy nie doszło[369]. Powodów wycofania się chińskiego udziałowca należy upatrywać w dwóch czynnikach: (1) tragicznej śmierci Wang Jiana, współzałożyciela HNA Group (4 lipca 2018 r.), która spowodowała spadek wartości firmy na giełdzie, wymuszając zmianę jej polityki inwestycyjnej[370]; (2) ograniczania przez rząd w Pekinie ryzyka finansowego, generowanego przez zadłużone konglomeraty[371].

W związku z drugim czynnikiem należy nadmienić, iż zgodnie z wewnętrznym audytem firmy, zadłużenie HNA Group sięgało około 90 mld USD. Należy również podkreślić, iż fiasko osiągnięcia porozumienia w sprawie przejęcia bułgarskiego lotniska przez podmioty chińskie zdecydowanie podważyło zasadność przeprowadzenia pozostałych inwestycji, komplementarnych wobec inwestycji na lotnisku w Płowdiw[372].

Wcześniej, bo w październiku 2017 r., zapowiedziano otwarcie logistycznego hubu dla e-handlu produktów rolnych w ramach formatu 16+1. Według szacunków,

---

[368] *Plovdiv hosted the 3rd working meeting of the CEEC-China Assoviation of Provincial Governors,* 19 października 2017, Regional Administration of Plovdiv Region, https://pd.government.bg/?p=11248&lang=en [dostęp: 05.11.2017]

[369] I. Mihaylov, *China's HNA withdraws from Bulgaria's Plovdiv Airport concession deal – report*, See News, 19 lipca 2018, https://seenews.com/news/chinas-hna-withdraws-from-bulgarias-plovdiv-airport-concession-deal-report-620618 [dostęp 18.10.2018].

[370] A. Stevenson, C. Li, *Wang Jian, Co-Founder of Chinese Giant HNA, Dies in France,* New York Times, https://www.nytimes.com/2018/07/04/business/hna-chairman-wang-jian-death.html [dostęp: 01.06.2018]

[371] T. Hancock, *China's indebted conglomerates pile into anti-poverty push,* 2 sierpnia 2018, Financial Times, *https*://www.ft.com/content/093860ce-80c5-11e8-bc55-50daf11b720d [dostęp: 13.11.2018].

[372] *Chinese consortium reportedly abandoned plans for Plovdiv airport,* 18 lipca 2018, BNE Intellinews, https://www.intellinews.com/chinese-consortium-reportedly-abandoned-plans-for-plovdiv-airport-145343/ [dostęp: 01.06.2022].

około stu chińskich firm było zainteresowanych otwarciem tam swoich magazynów[373]. Dodatkowo, zainicjowano pilotażowy program „miasta korporacyjnego" w Trackiej Strefie Ekonomicznej (TEZ)[374]. Porozumienie dotyczące „EU–China New Economy Cooperation Pilot Zone – Plovdiv", znajdującego się w ww. strefie ekonomicznej, zostało podpisane przez prezesa TEZ – Plamena Pancheva oraz Prezesa Zarządu China Shenzhen Porter Holdings Co., Ltd – Chen Zongjiana. Strona chińska zobowiązała się do pozyskania kapitału inwestycyjnego poprzez umowy z chińskimi instytucjami finansowymi oraz Niemieckim Stowarzyszeniem Biznesu. Całość projektu miała na celu przyciągnięcie inwestycji w kontekście ustanawiania centrów logistycznych, innowacyjnych platform biznesowych, utworzenia bazy e-commerce dla zapewnienia bezpośrednich kontaktów na linii konsument–producent. Pomimo podpisanego porozumienia, do końca 2021 r. w Trackiej Strefie Ekonomicznej nie pojawił się żaden chiński inwestor[375].

Pomimo fiaska inwestycyjnego w Płowdiw, związanego z firmą HNA Group, wspomniany wcześniej hub logistyczny – pierwszy tego typu – został zainaugurowany w Płowdiw w lutym 2019 r.[376] Hub e-commerce lub w niektórych źródłach określany jako "strefa demonstracyjna" został uruchomiony na Akademii Rolniczej w Płowdiw. Należy natomiast wskazać, iż ustanowienie tej strefy było wynikiem bezpośredniego porozumienia premierów Bojko Borisowa i Li Keqianga. Podczas ceremonii otwarcia bułgarski minister rolnictwa, żywności i leśnictwa Rumen Porodzanov poinformował o istnieniu Stowarzyszenia Promocji Współpracy Rolnej dla Chin i Państw Europy Środkowej i Wschodniej 16+1, dzięki której Bułgaria „jawi się jako pionier rolnictwa w ramach formatu 16+1[377]". Zgodnie z chińskimi intencjami, tj. ustanowieniem sekretariatu sektorowego ds. rolnictwa, rząd w Sofii rozpoczął promocję współpracy rolnej, co do której pokładano duże nadzieje. Świadczy o tym powyższe stwierdzenie Porodzanova, który sam plasował Bułgarię jako „zaplecze rolne" Chin w ramach inicjatywy 16+1.

[373] *Bulgaria: Opening of China-CEE e-trade hub for agricultural produce,* 25 października 2017, Fresh Plaza, https://www.freshplaza.com/article/183762/Bulgaria-Opening-of-China-CEE-e-trade-hub-for-agricultural-produce/ [dostęp: 04.11.2017]

[374] Oficjalna prezentacja Trackiej Strefy Ekonomicznej w kontekście współpracy z Chinami: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/tez-ecedz_prezentation_2017-06-23_en.pdf [dostęp 18.10.2018].

[375] Wniosek płynący z kwerendy strony Trackiej Strefy Ekonomicznej dostępnej pod adresem https://tez.bg/ [dostęp: 10.12.2021].

[376] *China-Europe Agriculture Enjoys Booming Cooperation,* 3 listopada 2020*,* China Today, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/et/202011/t20201103_800225652.html [dostęp: 25.01.2022].

[377] *Minister Porodzanov opened a demonstration zone for agricultural cooperation between China and CEEC*, 21 lutego 2019, Ministerstwo Rolnictwa Bułgarii, https://www.mzh.government.bg/en/press-center/news/minister-porodzanov-opened-demonstration-zone-agri/ [dostęp: 01.06.2022]

Powyższe zostało wielokrotnie potwierdzane przez najważniejsze osoby w państwie. Bojko Borisow w trakcie spotkania z ministrem rolnictwa i spraw wiejskich ChRL Han Changfu dotyczyczącego pogłębienia dwustronnej współpracy w dziedzinie rolnictwa podkreślił, iż współpraca w rolnictwie będzie jednym z wiodących tematów podczas szczytu 16+1 w Sofii w lipcu 2018 r. Borisow dodatkowo podkreślił, iż obie strony miały „olbrzymi potencjał" w ramach współpracy rolnej. Główną motywacją strony bułgarskiej pozostawało naturalnie zwiększenie eksportu produktów rolnych do Chin. W tym kontekście, obaj przedstawiciele rządów ChRL i Bułgarii zgodzili się co do pozytywnego oblicza chińsko-bułgarskiej współpracy rolnej i wyrazili chęć jej intensyfikacji[378]. Jak informowały chińskie media, do 4 marca (2019 r.) sprzedano 1321 produktów rolnych dla klientów indywidualnych z Chin (sic!). Dzień później podczas spotkania bułgarskiego ministra rolnictwa, żywności i leśnictwa Rumena Porozhanova ze swoim chińskim odpowiednikem – Han Changfu, bułgarski polityk nalegał na procedowanie przez stronę chińską przyspieszenia procedur eksportu towarów rolnych do Chin[379]. W uzasadnieniu wskazał, iż obecnie formalności w kwestii eksportu mleka i produktów mlecznych zostały w całości wypełnione, niemniej produkty nadal nie zostały dopuszczone do chińskiego rynku. Wzajemną wymianę handlową miało również wspomóc nowo otwarte biuro kontaktowe Shenzhen Cross-Border E-Commerce Association. Jego celem miała być koordynacja pawilonu handlu e-commerce produktów rolnych w Płowdiw[380].

W tym względzie należy wskazać, iż obie strony konsekwentnie stawiały na promocję stosunków dwustronnych w oparciu o współpracę rolną. W maju 2018 r., zorganizowano seminarium dot. obszarów wiejskich ChRL-Bułgaria w Sofii[381]. W drugiej edycji seminarium udział wzięli przedstawiciele Shanghai Jiaotong University, University of Sofia oraz Agricultural University of Plovdiv. Rozmowy dotyczyły współpracy naukowej i technologicznej. Podczas spotkania, eksperci z chińskiej uczelni

[378] *PM Borisov Sees a Tremendous Potential for Cooperation with China in the Field of Agriculture,* 28 maja 2018, Novinite, https://www.novinite.com/articles/190320/PM+Borisov+Sees+a+Tremendous+Potential+for+Cooperation+with+China+in+the+Field+of+Agriculture [dostęp: 01.06.2022]

[379] *Bulgaria Asks China to Speed Up Procedures for Export of Farm Produce,* 29 maja 2018, Bulgarian News Agency, http://www.bta.bg/en/c/DF/id/1809375 [dostęp: 10.02.2022].

[380] *Bulgaria calls on China to speed up export procedures for agricultural goods,* 29.05.2018, BNR – Radio Bulgaria, https://bnr.bg/en/post/100976892/bulgaria-calls-on-china-to-speed-up-export-procedures-for-agricultural-goods [dostęp: 10.02.2022].

[381] '*Zhongguo-Baojialiya xiangcun zhenxing fazhan hezuo luntan' zai Baojialiya shoudu Suofeiya longzhong zhaokai [„Chińsko-Bułgarskie Forum Rewitalizacji Obszarów Wiejskich i Współpracy Rozwojowej" odbyło się w Sofii, stolicy Bułgarii],* 3 maja 2018, Shanghai Jiaotong University School of Agriculture and Biology, http://www.agri.sjtu.edu.cn/Data/View/4004 [dostęp: 04.02.2022].

zaprezentowali własny raport dotyczący oceny bezpieczeństwa bułgarskiego środowiska oraz zarekomendowali rozwiązania w celu zapobieżenia zanieczyszczeniom środowiska oraz przedstawili innowacyjne metody zarządzania obszarami rolniczymi[382]. Wysiłki na rzecz wzmocnienia współpracy rolnej podejmowano również w 2019 r., gdzie we wrześniu Li Guo**,** Zastępca dyrektora Generalnej Administracji Celnej ChRL spotkał się z bułgarskim wiceministrem rolnictwa, żywności i leśnictwa Yanko Ivanowem oraz dyrektorem departamentu celnego Georgi Kostovem w celu odbycia dwustronnych rozmów na temat eksportu produktów pochodzenia zwierzęcego i roślinnego[383]. Rozmowy skupiły się na rozważaniu metod wzrostu eksportu bułgarskich produktów różanych, wiśni a także nasion słonecznika oraz produktów mlecznych. Dodatkowo, obie strony podpisały wspólny protokół w sprawie wymogów i kontroli warunków fitosanitarnych przy eksporcie bułgarskiego miodu[384].

Zainteresowanie inwestycyjne w Bułgarii ze strony Chin dotyczyło również energii nuklearnej w Belene. Projekt budowy tejże został uprzednio wstrzymany w 2012 r. ze względu na wypowiedzenie oferty stronie rosyjskiej i brak kolejnej oferty inwestycyjnej ze strony podmiotów zagranicznych. W związku z zerwaniem zobowiązań z rosyjskim wykonawcą, w czerwcu 2016 r. w wyniku orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Arbitrażowego przy Międzynawowej Izbie Handlowej z siedzibą w Genewie (ICC), bułgarski rząd musiał zapłacić około 620 mln EUR rekompensaty na rzecz rosyjskiego Atomstroyexport[385]. Niedługo później, 30 sierpnia 2016 r., państwowa spółka China General Nuclear Power Group (CGN) po raz pierwszy wyraziła zainteresowanie „przyszłością" bułgarskiego projektu w Belene. Ówczesna wiceminister energetyki Temenuzhka Petkova podkreśliła na wstępie, iż Sofia jest gotowa do rozmów, ale istnieją pewne nienaruszalne warunki, takie jak m.in. brak możliwości udzielenia gwarancji państwowych na realizację projektu a także wyłączenie długoterminowych umów na zakup wyprodukowanej energii[386].

Warunki przedstawione przez bułgarski rząd najprawdopodobniej nie były

[382] Ibidem.
[383] *Haiguan zong shu fu zhang Li Guo tuan fangwen Baojialiya [Li Guo, zastępca dyrektora generalnego Generalnej Administracji Celnej, poprowadził delegację, która odwiedziła Bułgarię]*, 25 września 2019, Mission of the People's Republic of China to the European Union, http://www.chinamission.be/chn/gd/t1704429.htm [dostęp: 20.01.2022].
[384] Ibidem.
[385] *UPDATE 2-Court orders Bulgaria to pay Russia over cancelled nuclear project: officials,* 16 czerwca 2016, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-russia-arbitration-idUSL8N1981YO [dostęp: 20.01.2022]
[386] K. Kraev, *China's CGN Probes Bulgaria's Stalled Belene Project*, 30 sierpnia 2016, Nucnet, https://www.nucnet.org/news/china-s-cgn-probes-bulgaria-s-stalled-belene-project [dostęp: 20.01.2022]

satysfakcjonujące dla CGN, ponieważ w grudniu 2016 r. oficjalne zainteresowanie wznowieniem realizacji projektu wyraziła inna spółka kontrolowana przez chiński rząd – China National Nuclear Corporation (CNNC)[387]. Wówczas premier Bojko Borisow zaznaczył, iż elektrownia w Belene będzie mogła być budowana na zasadach komercyjnych, bez gwarancji rządowych a strona chińska miała potwierdzić gotowość do udziału w projekcie na zaproponowanych warunkach. Pomimo licznych oznak zainteresowania ze strony chińskiej w 2016 r., nie udało się wypracować ostatecznego porozumienia. W sierpniu 2017 r., Temenuzhka Petkova ogłosiła plan prywatyzacji dla projektu budowy elektrowni jądrowej w Belene w pierwszym kwartale 2018 r. Petkova nie odpowiedziała na pytanie o zainteresowaniu potencjalnego inwestora, co *de facto* zwiastowało zamrożenie negocjacji bułgarsko-chińskich. Napiętą sytuację potwierdzał fakt, iż bułgarscy prokuratorzy postawili zarzuty trzem poprzednim ministrom energetyki w związku z rażącymi zaniedbaniami w kwestii zarządzania projektem[388]. Rząd bułgarski co prawda nadal wykazywał wolę utrzymania niewielkiego udziału w projekcie, którego wartość w tamtym momencie szacowana była na 10 mld USD, niemniej ponownie przekazano oficjalną informację, iż potencjalny inwestor powinien być gotowy do realizacji projektu bez gwarancji państwowych lub długoterminowych umów zakupu energii [389]. Prawdopodobnie kwestia braku możliwości udzielenia gwarancji państwowych na tak kosztowny projekt była główną przeszkodą w wypracowaniu porozumienia między bułgarskim rządem a chińskimi firmami.

Wiceminister Petkova w marcu 2018 r. poinformowała, iż całkowita moc planowanej elektrowni będzie wynosić 2 tys. MW. Bojko Borisow sugerował również, iż Bułgaria rozpocznie promocję niniejszego projektu jako elektrownia jądrowa zabezpieczająca energetycznie Półwysep Bałkański, wzywając państwa regionu do współpracy w tym zakresie[390]. Petkova zobowiązała się wówczas do przedstawienia oferty bułgarskiego rządu zainteresowanym stronom do końca czerwca 2018 r. Miesiąc wcześniej, maju w 2018 r., strona bułgarska poinformowała, iż najpoważniejszym oferentem zainteresowanym inwestycją była wspomniana wcześniej spółka China National Nuclear

[387] G. Gotev, *China eyes nuclear project in Bulgaria,* 9 grudnia 2016, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/energy/news/china-eyes-nuclear-project-in-bulgaria/ [dostęp: 25.01.2022]
[388] *Third former energy minister charged in Bulgaria over nuclear project,* 18 listopada 2016, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-nuclear-charge-idUSL8N1DJ2C0 [dostęp: 25.01.2022]
[389] *Bulgaria to launch tender to sell Belene nuclear project next year,* 15 sierpnia 2017, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-nuclear-belene-idAFL8N1L12IP [dostęp: 25.01.2022]
[390] *Bulgaria says China's CNNC interested in Belene nuclear plan,* 16 marca 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-nuclear-china-idUSL8N1QY2KL [dostęp: 20.01.2022]

Corporation[391]. W lipcu 2018 r., władze Bułgarskiego Banku Rozwoju poinformowały o podpisaniu umowy ramowej z China Development Bank na pożyczkę w wysokości 1,75 mld USD. Niniejsze źródło finansowania, szerzej wpisujące się w mechanizm współpracy 16+1, miało pokryć część kosztów realizacji projektu elektrowni jądrowej w Belene[392]. We wrześniu 2018 r., przedstawiciele Narodowej Administracji Energetycznej ChRL wizytowali teren elektrowni jądrowej w Belene w celu zapoznania się z obecnie panującymi tam warunkami. W inspekcji uczestniczyli przedstawiciele China National Nuclear Corporation (CNNC), China General Nuclear Power Group (CGN) oraz State Nuclear Power Technology Corporation (CNPTC). Przedstawiciel CNNC, Xie Jiajie, który był wówczas odpowiedzialny za projekty zagraniczne z ramienia firmy podkreślił, iż CNNC złożyło już wstępną ofertę w lutym 2018 r.[393] Potwierdzono tym samym gotowość chińskiego przedsiębiorstwa do wznowienia projektu przy udzieleniu gwarancji rządu w Sofii. Bułgarski rząd podkreślił natomiast, iż przyszły inwestor zostanie wyłoniony na podstawie obecnie panujących zasad rynkowych, podkreślając *implicite* brak formalnych możliwości udzielenia gwarancji rządowych na realizację projektu. W marcu 2019 r. pojawiły się pierwsze informacje, iż konkurentem CNNC w przetargu publicznym będzie amerykański General Electric, francuski Framatome oraz rosyjski Rosatom[394]. Miesiąc później bułgarskie media odnotowały przestój w procedurach pomiędzy CNNC a rządem w Sofii ze względu na brak możliwości przyznania wspomnianych wcześniej gwarancji rządowych. Premier Bojko Borisow wyszedł do chińskiego przedsiębiorstwa z propozycją utworzenia spółki joint-venture, a także użycia nowoczesnych form partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP)[395]. W tym kontekście należy odnotować wizytę byłego prezydenta Bułgarii Rosena Plevnelieva w Guangzhou w październiku 2019 r., który wyraził nadzieję, iż to właśnie chińskie

[391] *Bulgaria must work to restart Belene Nuclear project: parliament,* 7 lipca 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-energy-nuclear-idUSKCN1J31DP [dostęp: 20.01.2022]
[392] I. Mihaylov, *Bulgaria, China development banks sign 1.5 bln euro framework deal,* 6 lipca 2018, Seenews, https://seenews.com/news/bulgaria-china-development-banks-sign-15-bln-euro-framework-deal-619190, dostęp: 29.07.2021.
[393] Y. Stanev, *China steps up interest in Bulgarian nuclear power plant,* 3 września 2018, Emerging Europe, https://emerging-europe.com/news/china-steps-up-interest-in-bulgarian-nuclear-power-plant/ https://emerging-europe.com/news/china-steps-up-interest-in-bulgarian-nuclear-power-plant/[dostęp: 30.07.2021].
[394] *Zhongguo he gongye jutian gongsi yu duoguo jingzheng jianshe Baojialiya Belene hedianzhan [China National Nuclear Corporation konkuruje z wieloma państwami o budowę elektrowni jądrowej Belene w Bułgarii],* 3 czerwca 2019, Nenyuanjie, http://www.nengyuanjie.net/article/24397.html, [dostęp: 30.07.2021].
[395] *China with great interest in the construction of the Belene NPP,* 11 kwietnia 2019, Novinite, https://www.novinite.com/articles/196408/China+With+Great+Interest+in+the+Construction+of+the+Belene+NPP, [dostęp: 30.07.2021].

przedsiębiorstwo zostanie zakontraktowane do rozbudowy elektrowni jądrowej w Belene[396]. Oficjalne wsparcie elit politycznych Bułgarii dla działań ChRL w regionie miało skłonić te drugie do podjęcia się realizacji projektu pomimo niekorzystnych według rządu ChRL warunków. Wcześniej, bo w sierpniu 2019 r. bułgarska minister energetyki Temenuzhka Petkova powiedziła natomiast, iż do ministerstwa wpłynęło 13 wniosków na udział w projekcie. W grudniu 2019 r. wybrano 5 najlepszych ofert, wśród których są oferty China National Nuclear Corporation (CNNC), Korea Hydro & Nuclear Power (KHNP), Atomenergoprom – spółka zależna od rosyjskiego Rosatomu, czeskie konsorcjum Vitkovice Heavy Machinery a także zarejestrowane w Niemczech Bektron-Liaz-Engineering. CNNC, Rosatom oraz KHNP zostały wybrane jako potencjalni inwestorzy strategiczni w projekcie ze względu na doświadczenie, stabilności finansową i zdolności kredytowe. Na koniec stycznia 2020 r. wyznaczono termin przesłania wiążących ofert przez ww. firmy[397]. Pierwsza wiążąca informacja pojawiła się dopiero w czerwcu 2020 r., gdzie Rosyjska Państwowa Spółka Energii Atomowej (Rosatom) wydała oświadczenie, gdzie poinformowano o podjęciu współpracy w ramach spółki joint venture z francuskim Framatome i amerykańskim General Electric, aby wspólnie ubiegać się o przetarg na budowę bułgarskiej elektrowni jądrowej[398]. Opóźnienie w procedowaniu projektu tłumaczono względami zdrowotnymi ze względu na postępującą globalną pandemię koronawirusa.

Pół roku później, w styczniu 2021 r. nastąpił nieoczekiwany zwrot w sprawie budowy elektrowni jądrowej w Belene. Premier Bojko Borisow zaproponował, aby zakupiony wcześniej od rosyjskiego podmiotu sprzęt został wykorzystany przy rozbudowie elektrowni jądrowej w Kozłoduju, tym samym całkowicie porzucając plan budowy elektrowni w Belene[399]. Decyzja szefa bułgarskiego rządu wydawała się kontrowersyjna, bowiem wygaszanie projektu w Kozłoduju było jednym z warunków przystąpienia Bułgarii w struktury Unii Europejskiej w 2007 r. W obliczu

[396] *Baojialiya qian zongtong: Xiwang xieshou Zhongguo guojian xinxing duobian jizhi [Były prezydent Bułgarii: mam nadzieję współpracować z Chinami w celu zbudowania nowego wielostronnego mechanizmu],* 26 października 2019, Yancheng Evening News, http://news.ycwb.com/2019-10/26/content_30367312.htm, [dostęp: 30.07.2021].

[397] *Five firms shortlisted to participate in Belene project,* 19 grudnia 2019, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Five-firms-shortlisted-to-participate-in-Belene-pr [dostęp: 04.08.2021].

[398] *E fa mei sanguo hedian gongsi hezuo jingbiao baojialiya xin hedian xiangmu [Rosyjskie, francuskie i amerykańskie firmy energetyki jądrowej złożyły ofertę na project energetyki jądrowej Belene w Bułgarii],* 19 czerwca 2020, CNNPN, https://www.cnnpn.cn/article/19922.html [dostęp: 04.08.2021].

[399] D. Koseva, *Bulgaria's latest nuclear u-turn,* 26 stycznia 2021, BNE Intellinews, https://www.intellinews.com/bulgaria-s-latest-nuclear-u-turn-201256/, [dostęp: 04.08.2021].

przedłużających się negocjacji, Sofia zdecydowała się na modernizację bloków elektrowni w Kozłoduj w 2017 r. oraz 2019 r., co pozwoliło na przedłużenie koncesji na funkcjonowanie bloków jądrowych o odpowiednio 30 i 10 lat. Podczas posiedzenia Bułgarskiej Rady Ministrów w dniu 20 stycznia 2021 r. został przedstawiony konkretny plan budowy siódmego bloku w elektrowni jądrowej Kozłoduj. Minister energetyki Temenuzhka Petkova zwróciła uwagę na zaawansowane rozmowy z amerykańskim Westinghouse w kwestii budowy niniejszego bloku. Wcześniej wspomniana minimalizacja strat finansowych poprzez wykorzystanie rosyjskiego sprzętu zakupionego do budowy elektrowni w Belene w pewnym zakresie oznaczałaby konieczność współpracy rosyjsko-amerykańskiej. Nie jest wykluczone, iż Westinghouse w ramach niniejszego projektu planował współpracę z rosyjskim Atomstroyexport, jednostki zależnej od państwowego Rosatomu, wobec którego rząd w Sofii miał pewne finansowe zobowiązania z tytułu zerwania kontraktu w 2012 r. W kontekście marginalizacji planów budowy elektrowni Belene jako jeden z głównych powodów wskazuje się aktywność sejsmiczną tego rejonu. Zarówno Kozłoduj jak i Belene leżą w północnej części Bułgarii, w dorzeczu Dunaju a dzieli je od siebie dystans 150 km. Co ważne, oficjalna decyzja o wycofaniu się z projektu w Belene i zastąpieniem go modernizacją i rozbudową elektrowni w Kozłoduj zapadła niecałe 3 tygodnie po przystąpieniu Bułgarii do Agencji Energii Jądrowej przy Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (NEA OECD), co było również komentowane przez chińskie media branżowe[400].

Ponadto, decyzja o rozbudowie elektrowni jądrowej w Kozłoduj nastąpiła kilka dni po wypowiedzi podsekretarza stanu USA ds. zasobów energetycznych – Francisa Fannona – który stwierdził, iż USA podtrzymują stanowisko przeciwko budowie bułgarskiego odcinka gazociągu Turkish Stream oraz elektrowni jądrowej Belene, ponieważ niniejsze inwestycje nie pomogą osiągnąć Bułgarii dywersyfikacji źródeł energetycznych[401]. Amerykańska decyzja o braku wsparcia dla projektu rozbudowy elektrowni w Belene spowodowana jest rosnącymi rosyjskimi wpływami w regionie w zakresie energetyki, ponieważ głównym dostawcą sprzętu w pierwszej fazie rozbudowy była spółka podlegająca bezpośrednio pod państwowy Rosatom – Atomstroyexport[402].

[400] *Bulgaria becomes the Nuclear Energy Agency's 34th member,* 4 stycznia 2021, OECD Nuclear Energy Agency, https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_52736/bulgaria-becomes-the-nuclear-energy-agency-s-34th-member [dostęp: 27.01.2022].
[401] *USA: Belene NPP and Balkan Stream do not guarantee diversification for Bulgaria,* 1 października 2020, BNR – Radio Plovdiv, https://bnr.bg/en/post/101349643 [dostęp: 25.01.2022].
[402] D. Koseva, *Bulgaria's latest…*

Najpoważniejszym partnerem do przejęcia inwestycji w Kozłoduju były Stany Zjednoczone. Podczas posiedzenia bułgarskiej Rady Ministrów w dniu 20 stycznia 2021 r. został przedstawiony konkretny plan budowy siódmego bloku w elektrowni jądrowej Kozłoduj. Minister energetyki Temenuzhka Petkova zwróciła uwagę na zaawansowane rozmowy z amerykańskim Westinghouse w kwestii tejże budowy. Pomimo wcześniejszych zastrzeżeń co do użycia uprzednio zakupionego sprzętu z Rosji, plan premiera Borisova zakładał minimalizację strat finansowych poprzez jego wykorzystanie. Innymi słowy, projekt rozbudowy elektrowni w Kozłoduju w pewnym zakresie oznaczał konieczność współpracy rosyjsko-amerykańskiej. Nie było wykluczone, iż Westinghouse w ramach niniejszego projektu musiałby podjąć współpracę z rosyjskim Atomstroyexport, jednostki zależnej od państwowego Rosatomu, wobec którego rząd w Sofii miał finansowe zobowiązania z tytułu zerwania w 2012 r. kontraktu na budowę elektrowni w Belene[403]. W istocie, na początku lutego 2021 r. Westinghouse oraz bułgarski rząd zawarli umowę ws. zaopatrzenia paliwa jądrowego w elektrowni Kozłoduj. Potwierdziło to spekulacje o amerykańskim zainteresowaniu w realizację projektu rozbudowy elektrowni jądrowej w Bułgarii. Paliwo jądrowe WWER-1000 będące przedmiotem umowy używane było w sześciu reaktorach jądrowych na Ukrainie a w czeskiej elektrowni atomowej Temelin w 2021 r. trwały procedury jego certyfikacji[404].

Co ciekawe w maju 2021 r., Bogomil Manchev, prezes bułgarskiej spółki Bulatom poinformował, iż postępowanie przetargu publicznego na budowę elektrowni w Belene zostało zakończone. Bułgarska spółka oczekiwała na zniesienie restrykcji podróżnych związanych z pandemią koronawirusa, aby zaprosić oferentów na oficjalne rozmowy. Kluczowym był fakt, iż na krótkiej liście oferentów wciąż znajdowało się Chinese National Nuclear Corporation (CNNC). Oprócz chińskiej firmy, w procedurze przetargowej wzięły udział: Atomenergoprom (spółka zależna od rosyjskiego Rosatom), Korean Hydro-Nuclear Corporation, francuski Framatom SAS oraz amerykański General Electric. Według Mancheva, „zielona transformacja" w Bułgarii musiała opierać się

[403] P. Ciborek, *Monitor Chiny-Bałkany,* Ośrodek Spraw Azjatyckich, Uniwersytet Łódzki, styczeń 2021, https://www.osa.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Jednostki/Osrodek_Spraw_Azjatyckich/Monitory/Monitor_Chiny-Ba%C5%82kany/2021/OSA_MONITOR_BALKANY_STYCZEN_2021.pdf [dostęp: 05.08.2021], s. 2-4.

[404] *Kozloduy hedianzhan dui xiwu gongsi chongman xinxin [Elektrownia jądrowa Kozłoduj ma pełne zaufanie do Westinghouse],* 8 lutego 2021, Xinwengao, https://www.xinwengao.com/cn/pr/202102081559002014 7, [dostęp: 05.08.2021].

zarówno na rozbudowie elektrowni w Kozłoduj jak i budowie elektrowni w Belene[405]. Oficjalnego wsparcia w sprawie realizacji projektu w Belene udzielił również wiceprzewodniczący Komisji Europejskiej Frans Timmermans, który w październiku 2021 r. zobowiązał się do udzielenia wsparcia Unii Europejskiej dla Belene, jeśli rząd w Sofii podejmie się realizacji projektu[406]. Wydawało się natomiast, iż oficjalne poparcie UE dla tejże realizacji w praktyce wykluczało udział chińskich firm.

3.4. Aktywność ambasadorów ChRL, chińska soft power i bułgarska opinia publiczna

Podejmując tematykę działalności ambasady ChRL, aktywności jej dyplomatów oraz chińskiej „miękkiej siły" *soft power* w Bułgarii od momentu powstania inicjatywy 16+1 w 2012 r., z całą pewnością zasadnym jest cofnięcie się do 2006 r., kiedy otwarto pierwszy Instytut Konfucjusza (dalej jako IK) na Uniwersytecie św. Klemensa z Ochrydy w Sofii[407]. Z definicji przedstawianej przez Ministerstwo Edukacji ChRL, powołanie działalności instytutów miało na celu naukę języka chińskiego oraz chińskiej kultury a także zwiększenie globalnej dostępności usług Ministerstwa Edukacji ChRL, spotykając się z zapotrzebowaniem zagranicznych uczniów języka chińskiego, tym samym przyczyniając się do rozwoju globalnej różnorodności i harmonii kulturowej[408]. Badania nad działalnością tychże dowiodły, iż intencją ChRL było wykorzystanie IK jako platformy dla dyplomacji kulturalnej (*cultural diplomacy*), przeciwdziałającej tzw. „teorii chińskiego zagrożenia" (*China threat theory*)[409]. Powyższe odnosiło się do gwałtownego wzrostu Chin w różnych obszarach, przede wszystkim gospodarki, potencjału militarnego, wpływów kulturowych i władzy politycznej[410]. Wobec

[405] *Investors for Belene would be coming i a month to ask what was being done with the case,* 21 maja 2021, Newsbeezer, https://newsbeezer.com/bulgariaeng/investors-for-belene-would-be-coming-in-a-month-to-ask-what-was-being-done-with-the-case/, [dostęp: 05.08.2021].
[406] *Energy crisis spurs Bulgaria's nuclear debate,* 15 listopada 2021, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Energy-crisis-spurs-Bulgaria-s-nuclear-debate [dostęp: 25.01.2022].
[407] *Official Opening of the New Center Confucius Model Institute at Sofia University "St. Kliment Ohridski",* 7 września 2015, Uniwersytet Św. Klemensa z Ochrydy, https://www.uni-sofia.bg/index.php/eng/news/archive/archive_of_hot_news/official_opening_of_the_new_center_confucius_model_institute_at_sofia_university_st_kliment_ohridski [dostęp: 01.02.2022].
[408] Suyan Pan, *Confucius Institute project: China's cultural diplomacy and soft power projection*, Asian Education and Development Studies, vol. 2 Issue: 1, 2013, s. 22.
[409] Ibidem, s. 29.
[410] Szerzej o „teorii chińskiego zagrożenia" – E.V. Broomfield*, Perceptions of Danger: The China threat theory,* "Journal of Contemporary China" 2003, s. 265-284.

powyższego, intencją Pekinu stało się kreowanie pozytywnego obrazu Chin, co było również realizowane przez instytuty na całym świecie[411].

Instytut Konfucjusza w Sofii był pierwszą tego typu jednostką na Półwyspie Bałkańskim oraz jednym z pierwszych w Europie Wschodniej. Powstał on przy współpracy wspomnianego wcześniej Uniwersytetu św. Klemensa z Ochrydy, Pekińskiego Uniwersytetu Języków Obcych oraz wsparciu Rady ds. Międzynarodowego Rozpowszechniania Języka Chińskiego przy Ministerstwie Edukacji ChRL (Hanban). Ze względu na potencjał dalszej intensyfikacji współpracy, w grudniu 2013 r. IK w Sofii został określony modelowym przykładem rozwoju tychże. Wówczas tylko 14 z 475 IK na całym świecie posiadało taki status[412]. Obecnie w Bułgarii oprócz wcześniej wspomnianego IK w Sofii, funkcjonuje również drugi – otwarty w październiku 2012 r. na Uniwersytecie Wielkotyrnowskim im. Świętych Cyryla i Metodego we współpracy z China University of Geosciences w Wuhan[413]. Ponadto w kraju funkcjonuje wiele „klas konfucjańskich" (*Confucius classroom)*, które mają mniejszy zakres działalności[414].

Koncentrując się na działalności szefów misji dyplomatycznej ambasady ChRL w Sofii, należy odnotować wzmożoną aktywność medialną placówki dyplomatycznej po ustanowieniu formatu 16+1 w kwietniu 2012 r. W maju 2012 r., ówczesny ambasador ChRL Guo Yezhou opublikował artykuł pt. „*Promowanie przyjaznej współpracy między Chinami a krajami Europy Środkowo-Wschodniej oraz wstrzyknięcie nowej witalności w tradycyjną przyjaźń*"[415]. Materiał został opublikowany w jednej z najbardziej popularnych krajowych gazet oraz serwisów informacyjnych „SEGA", który miał reputację niezależnego medium. Ambasador Guo przytoczył tam postanowienia szczytu 16+1 w Warszawie. Odwołał się również do „tradycyjnej przyjaźni" oraz wspólnych wyzwań rozwojowych, które w opinii ambasadora łączyły państwa EŚW i Chiny. Artykuł ten zapoczątkował nową praktykę wśród kolejnych szefów misji dyplomatycznych ChRL w Bułgarii. Kolejnym artykułem ambasadora Guo był wpis pt. „*Chiny dalej wzmacniają*

[411] Szerzej o działalności Instytutów Konfucjusza: *Kongzi Xueyuan xiangmu jieshao* [*Wprowadzenie do projektu Instytutu Konfucjusza]*, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cght/chn/jy/t1501268.htm [dostęp: 01.02.2022].
[412] Suyan Pan, *Confucius Institute project…,* s. 22
[413] *About Confucius Institute,* Confucius Institute at University of Veliko Tarnovo, http://www.confuciusinstitute-velikoturnovo.bg/en/the-institute/about-us [dostęp: 01.02.2022].
[414] Wywiad swobodny z koordynatorem klasy konfucjańskiej ustanowionej w jednej ze szkół podstawowych w Sofii (04.09.2018).
[415] *Guo Yezhou dashi zhuanwen jieshao zhongfang cujin yu Zhong Dong'Ou Guojia youhao hezuo xin jucuo* [Ambasador Guo Yezhou napisał artykuł, w którym przedstawił nowe środki Chin na rzecz promocji przyjaznej współpracy z krajami Europy Środkowo-Wschodniej], 2 maja 2012, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201205/t20120502_2384620.htm [dostęp: 01.02.2022].

współpracę z krajami Europy Środkowej i Wschodniej", opublikowany 10 września 2012 r. w gazecie „Standard"[416]. Naturalnym odniesieniem ambasadora było powołanie Sekretariatu ds. współpracy Chin z krajami Europy Środkowo-Wschodniej w Pekinie, które miało miejsce pięć dni wcześniej. Artykuł traktował o potencjale współpracy Chiny-EŚW, dokumentując obecny stan stosunków dwustronnych pomiędzy państwami serią porównań. W artykule znalazło się porównanie całkowitej wartości handlu Chin z szesnastoma europejskimi państwami, które wartością odpowiadało wówczas wolumenowi współpracy dwustronnej Chin i Włoch (50 mld USD), a także przyrównano wartość chińskich bezpośrednich inwestycji (FDI) w szesnastu państwach do jej wartości w Szwecji, choć w tym przypadku nie podano konkretnej wartości[417]. Kolejny artykuł ambasadora Guo Yezhou z lutego 2013 r. został również opublikowany w dzienniku „SEGA". Publikacja nosiła tytuł „*Dążenie do realizacji chińskiego snu*"[418]. Tekst dotyczył omówieniu wyników XVIII Zjazdu KPCh, w wyniku którego zatwierdzono nowe kierownictwo Partii. Omówiona została również pogarszająca się sytuacja gospodarcza ChRL, gdzie spadek PKB wpisano w kontekst pogarszającej się globalnej koniunktury gospodarczej. Podkreślono jednak, iż „podstawy rozwoju gospodarczego ChRL są zdrowe" i wciąż istnieje potencjał i przestrzeń dla wzrostu. W tym kontekście wymieniono przede wszystkim wzrost wskaźnika urbanizacji, który wzrósł w Chinach o 1,2% w porównaniu z 2011 r. Następnie w kwietniu 2013 r., ambasador Guo opublikował kolejny artykuł, tym razem traktujący o podpisaniu umowy o wolnym handlu z Islandią, jako pierwszym państwem europejskim[419]. Należy podkreślić, iż publikacje te miały charakter informacyjny, aniżeli opiniotwórczy.

Po zakończeniu misji dyplomatycznej Guo Yezhou w lipcu 2013 r.[420], miesiąc później, szefem chińskiej placówki dyplomatycznej został ambasador Wei Jinghua[421]. W

[416] *Guo Yezhou dashi zhuanwen chanshu Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia hezuo mishu chu chengli de zhongyao yiyi [Ambasador Guo napisał artykuł wyjaśniający znaczenie powołania Sekretariatu Współpracy Chiny-CEEC],* 10 września 2012, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201209/t20120910_2384659.htm [dostęp: 01.02.2022].
[417] Ibidem.
[418] *Guo Yezhou dashi zhuanwen jieshao Zhongguo jingji fazhan* qianjing *[Ambasador Guo Yezhou napisał artykuł o perspektywach rozwoju gospodarczego Chin],* 28 lutego 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201302/t20130228_2384771.htm [dostęp: 02.02.2022].
[419] *Guo Yezhou dashi jiu Zhong-Bing qianshi zimao xieding zai bao „Xianzai Bao" fabiao shuming wenzhang [Ambasador Guo Yezhou publikuje podpisany artykuł o podpisaniu umowy o wolnym handlu między Chinami a Islandią],* 19 kwietnia 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201304/t20130419_2384782.htm [dostęp: 02.02.2022].
[420] *Guo Yezhou dashi xixing baihui Baojialiya yizhang Mikefu, [Ambasador Guo Yezhou żegna się z przewodniczącym parlamentu Bułgarii Mikovem],* 18 lipca 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201307/t20130718_2384813.htm [dostęp: 02.02.2022].
[421] *Zhu Baojialiya dashi Wei Jinghua dijiao guo shufuben [Ambasador Wei Jinghua wręczył kopię listów*

pierwszym wywiadzie udzielonym bułgarskim mediom, ambasador Wei podkreślił konieczność pogłębienia współpracy w dziedzinie współpracy rolnej (wskazano produkty różane, produkty mleczne oraz wino). W kontekście realizacji „pragmatycznych" celów ChRL w Bułgarii, strona chińska wskazała budowę infrastruktury, szczególnie w regionie Morza Czarnego[422]. Pierwszym z artykułów opublikowanych przez ambasadora Wei był opis trzeciej sesji plenarnej XVIII KC KPCh, opublikowany w dzienniku „Standard"[423]. Ponadto, ambasador Wei został autorem artykułu traktującego – zgodnie z oficjalnym stanowiskiem Pekinu – o „braku japońskiej odpowiedzialności za zbrodnie wojenne" w kontekście wizyty Abe Shinzo w świątyni Yasukuni[424]. Był to pierwszy przejaw wyrażenia asertywnego stanowiska ChRL w bułgarskich mediach i tworzenie platformy medialnej atakującej Japonię nie tylko w stosunkach bilateralnych. Niemniej bez wątpienia, jednym z najważniejszych wydarzeń z perspektywy budowy narracji i przejawów zainteresowania „chińskim modelem" był fakt publikacji bułgarskiego tłumaczenia głównych idei Xi Jinpinga, tj. „*chińskiego snu o wielkim odrodzeniu narodu chińskiego*"[425]. Podczas uroczystej ceremonii prezentacji bułgarskiego tłumaczenia myśli przewodniczącego Xi, prezydent Bułgarii Rosen Plewnelijew wyraził nadzieję, iż „Bułgarzy mają wspólne marzenia razem ze swoimi chińskimi przyjaciółmi i wspólnie będą pracować na rzecz wspólnej przyszłości i pokoju"[426]. Niedługo po tym wydarzeniu, ambasador Wei opublikował w bułgarskim dzienniku „Standard" artykuł traktujący o oficjalnej wizycie państwowej i spotkaniu Plewnelijewa z Xi Jinpingiem w Pekinie w 2014 r., nawiązaniu kompleksowego partnerstwa oraz po krótce przedstawił założenia „chińskiego snu" i „wielkiego odrodzenia narodu chińskiego"[427]. Publikację tłumaczenia

---

uwierzytelniających], 18 września 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201309/t20130918_2384824.htm [dostęp: 02.02.2022].

[422] *'Laodong Bao' '24 Xiaoshi Bao' zhuangfang xinren zhi Bao dashi weijinghua [„Dziennik Robotniczy" i „24 Godziny" przeprowadziły wywiad z Wei Jinghua, nowym ambasadorem Bułgarii],* 6 listopada 2013, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201311/t20131106_2384854.htm [dostęp: 02.02.2022].

[423] *Baojialiya 'Biaozhun bao' quanwen kanfa Wei Jinghua dashi shuming wenzhang [Bułgarski „Standard" opublikował pełny tekst artykułu autorstwa ambasadora Wei Jinghua],* 8 grudnia 2013, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201312/t20131208_2384867.htm [dostęp: 02.02.2022].

[424] *Wei Jinghua dashi zai Bao 'Xianzai Bao', 'Dadi Bao' zhuanwen pibo Riben shouxiang anbei ju bu chengren lishi* zuize [Ambasador Wei Jinghua napisał artykuły w bułgarskich dziennikach „Teraz" i „Ziemia", obalając odmowę japońskiego premiera Abe przyznania się do winy historycznej], 7 stycznia 2014, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201401/t20140107_2384879.htm [dostęp: 02.02.2022]

[425] *Xi's book on Chinese Dream published in Bulgaria,* 21 stycznia 2015, China.org, http://www.china.org.cn/arts/2015-01/21/content_34616301.htm [dostęp: 02.02.2022].

[426] Ibidem.

[427] *Zhu Baojialiya dashi Wei Jinghua zai Bao meiti zhuanwen zhuhe 'Xi Jinping guanyu Zhonghua minzu weida fuxing de Zhongguo meng lunshi zhaibian' Bao wen ban chuban faxing [Ambasador w Bułgarii Wei*

myśli Xi Jinpinga określił wówczas jako wydarzenie „przełomowym znaczeniu w historii chińsko-bułgarskiej wymiany kulturalnej" a także „wielkim znaczeniu praktycznym i dalekosiężnym znaczeniu historycznym, aby uczyć się od siebie nawzajem filozofii zarządzania [państwem]" [428]. Organizację dodatkowego seminarium nt. wybranych fragmentów dyskursu Xi Jinpinga w Sofii, które odbyło się pięć dni po publikacji artykułu Ambasadora Wei, należy odczytywać w kontekście istotnego interesu strony chińskiej we wspólnym budowaniu chińsko-bułgarskiej narracji współpracy bilateralnej, opartej na chińskich doświadczeniach z myślą przewodniczącego Xi w tle.

Po niespełna trzech latach pełnienia obowiązków ambasadorskich, doszło do zmiany szefa misji dyplomatycznej ChRL w Bułgarii. Miejsce ustępującego ze stanowiska ambasadora Wei Jinghua w lipcu 2016 r. zajął Zhang Haizhou[429]. Od momentu powyższej zmiany na stanowisku ambasadora ChRL w Bułgarii, odnotowano znaczny wzrost asertywności stanowiska chińskiego, a publikacje ukazywały się również w bułgarskich mediach głównego nurtu. Wiązało się to również ze zmianami na arenie międzynarodowej, związanej z wyborami prezydenckimi w USA. Pierwszą publikacją zaaranżowaną przez chińską placówkę dyplomatyczną była publikacja ws. „oświadczenia chińskiego rządu w sprawie arbitrażu filipińskiego na Morzu Południowochińskim"[430]. Kilkanaście dni później, Ambasador Zhang opublikował swoje pierwsze artykuły w dziennikach „Świat/Zemya" oraz „Standard", stanowiące komentarz do opublikowanego wcześniej stanowiska chińskiego rządu ws. Morza Południowochińskiego[431]. Wydaje się, iż w obliczu rosnącego napięcia między Chinami a Filipinami oraz państwami regionu Azji Południowo-wschodniej, strona chińska rozpoczęła poszukiwania sojusznika, który udzieliłby jej wsparcia w obliczu sporu międzynarodowego. Strona bułgarska, mimo początkowego entuzjazmu wobec stanowiska Chin, nie wystosowała oficjalnego oświadczenia w tej sprawie. Mogło wprowadzić to pewne wątpliwości w skuteczność działań chińskiej misji dyplomatycznej w Bułgarii. Brak wsparcia został odczytany jako porażka. W reakcji do końca swojej kadencji przypadającej na 2019 r., Ambasador Zhang Haizhou nie opublikował już w krajowych mediach wpisów o charakterze opiniotwórczym czy chociażby informacyjnym. W grudniu 2019 r., prezydent Rumen Radew odznaczył ustępującego ambasadora orderem

Jinghua napisał artykuł w bułgarskich mediach, aby pogratulować opublikowania wersji bułgarskiej „Myśli Xi Jinpinga nt. chińskiego snu o wielkim odrodzeniu narodu chińskiego"], 16 stycznia 2015, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201501/t20150116_2384982.htm [dostęp: 02.02.2022].

[428] Ibidem.

[429] *Zhu Baijialiya dashi Zhang Haizhou xiang Bao zongtong Puliefuneiliaifu dijiao guo shu [Ambasador Zhang Haizhou przedstawia listy uwierzytelniające prezydentowi Bułgarii Plewnelijewowi],* 16 lipca 2016, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201607/t20160706_2385085.htm [dostęp: 02.02.2022].

[430] *Bao meiti kanzai Zhongguo zhengfu guanyu Feilubin Nanhan Zhongcai an de shengming [Bułgarskie media opublikowały oświadczenie rządu chińskiego w sprawie arbitrażu Filipin na Morzu Południowochińskim],* 15 lipca 2016, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201607/t20160715_2385094.htm [dostęp: 02.02.2022].

[431] *Zhang Haizhou dashi zai Bao zhuli meiti fabiao shuming wenzhang jielu Feilubin Nanhai zhongcai an shizhi [Ambasador Zhang Haizhou opublikował artykuł w bułgarskich mediach głównego nurtu, ujawniający istotę sprawy arbitrażowej Filipin na Morzu Południowochińskim],* 26 lipca 2016, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201607/t20160726_2385107.htm [dostęp: 02.02.2022].

Starej Płaniny, tj. najwyższym bułgarskim odznaczeniem państwowym za wyjątkowy wykład w rozwój stosunków dwustronnych między państwami. Chiński dyplomata – według strony bułgarskiej – miał duży wkład w organizację szczytu formatu 16+1 w Sofii a także przygotowanie wizyty chińskiego premiera Li Keqianga[432]. Po odejściu Zhang Haizhou nowym ambasadorem ChRL w Bułgarii został Dong Xiaojun, pełniący w latach 2015-2018 misję dyplomatyczną w Urugwaju, natomiast w latach 2018-2019 był pracownikiem departamentu Ameryki Łacińskiej i Karaibów w MSZ ChRL[433]. Pierwsza z publikacji ambasadora Donga w dzienniku „24 godziny" odnosiła się do perspektyw współpracy bilateralnej w ramach inicjatywy Pasa i Szlaku[434]. Publikacja artykułu nastąpiła trzy dni po organizacji drugiego forum Pasa i Szlaku na rzecz współpracy międzynarodowej w Pekinie, tj. 30 kwietnia 2019 r. Dong Xiaojun w artykule wyeksponował główne pięć wartości, którymi kierowała się Chińska Republika Ludowa w danym okresie. Wśród nich wymieniono poparcie dla multilateralizmu; promowanie pragmatycznej współpracy oraz proces „wzajemnej nauki międzycywilizacyjnej"; budowanie sieci partnerskiej (poprzez zawieranie strategicznych partnerstw); wsparcie [polityczne] dla „szeregu mechanizmów współpracy" (takich jak np. inicjatywa 17+1, BRI, CELAC, FOCAC); promocja chińskiego „wszechstronnego wzorca otwarcia" i zasady win-win. Odnosząc się *stricte* do współpracy dwustronnej, ambasador zdradził, iż w orbicie chińskiego zainteresowania pozostaje budowa elektrowni jądrowej w Belene oraz lotniska w Sofii[435]. Kolejne publikacje ambasadora Dong Xiaojuna odnosiły się do stanowiska chińskiego rządu ws. Hongkongu[436]. Należy w tym kontekście wskazać na opiniotwórczy charakter publikacji. Rząd ChRL w obliczu międzynarodowych kontrowersji i zaniepokojenia sytuacją humanitarną w Hongkongu coraz częściej wykorzystywała placówki dyplomatyczne w celu publikacji oficjalnego stanowiska Pekinu, co miało przełożyć się na uspokojenie nastrojów społecznych i zmiany postrzegania Chin w kraju przyjmującym.

Odnosząc się do aktywności ambasady ChRL w Bułgarii w mediach, należy wskazać, iż promocja współpracy chińsko-bułgarskiej nie dotyczyła wyłącznie publikacji w mediach państwa przyjmującego. Dwa – choć należy to otwarcie podkreślić – z nielicznych przykładów w tym względzie stanowiły artykuły Dong Xiaojuna traktujące – po interpretacji tytułu – o chińsko-bułgarskiej współpracy w kwestii ograniczania transmisji koronawirusa, opublikowane w marcu 2020 r. w międzynarodowym

---

[432] *Bulgaria's Presided awarded ambassador of China with the highest state order,* 20 grudnia 2019, Bulgaria National Television, https://bnt.bg/news/bulgaria%E2%80%99s-president-awarded-ambassador-of-china-with-the-highest-state-order-211076news.html [dostęp: 10.01.2021].

[433] *Dong Xiaojun dashi jianli [Życiorys ambasadora Dong Xiaojuna],* 4 lutego 2019, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/dszc1/201904/t20190402_2245626.htm [dostęp: 02.02.2022].

[434] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao zhuliu meiti fabiao shuming wenzhang 'yidai yilu' guoji hezuo jiang zhu tui Zhong-Bao hezuo geng shang yi ceng lou [Ambasador Dong Xiaojun w Bułgarii opublikował artykuł w bułgarskich mediach głównego nurtu pt. 'Międzynarodowa współpraca Pasa i Szlaku wniesie współpracę chińsko-bułgarską na nowy poziom']*, 30 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201904/t20190430_2385563.htm [dostęp: 02.02.2022]

[435] Ibidem.

[436] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao zhuli meiti fabiao shuming wenzhang 'zhi Bao zhi luan huifu zhixu shi Xianggang shehui gejie zui guangfan de gongshi he zui qianglie de huyu' [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun opublikował artykuł w bułgarskich mediach głównego nurtu 'Powstrzymać przemoc, powstrzymać chaos i przywrócić porządek to najszerszy konsensus i najsilniejszy apel ze wszystkich środowisk w Hongkongu']*, 24 października 2019, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201910/t20191028_2385738.htm [dostęp: 02.02.2022].

wydaniu chińskiego dziennika „China Daily”[437]. W tekstach próżno niemniej szukać konkretnych przykładów faktycznej koordynacji współpracy we wspomnianym wyżej zakresie. Wypunktowano w dość szczegółowy sposób i płaszczyznę pomocy udzielonej Bułgarii przez Chiny, wpisując ją w ramy mechanizmu współpracy 17+1. Powyższe stanowiło o rosnącej potrzebie budowania narracji skierowanej do międzynarodowej społeczności, ukazującego Chiny jako państwo przejmujące inicjatywę w dobie globalnego kryzysu zdrowotnego i udzielające pomocy innym państwom rozwijającym się. Drugim przykładem promocji chińsko-bułgarskiej współpracy w chińskich mediach, był wywiad udzielony dla CCTV, rządowej stacji radiowo-telewizyjnej, która z wyłączeniem informacji o telekonferencjach bułgarskich ekspertów z ich chińskimi odpowiednikami ds. COVID-19, *de facto* nie podjęła tematu współpracy a określała – podobnie jak we wcześniejszej publikacji – zakres pomocy udzielonej stronie bułgarskiej – w tym koordynację działań ambasady związanej z ochroną obywateli ChRL na terenie Bułgarii[438]. Sama kwestia dotyczącej rozprzestrzeniania się choroby wywołanej wirusem SARS-CoV-2 – szczególnie w kontekście jej chińskiego pochodzenia – została przedmiotem innej publikacji Dong Xiaojuna w dzienniku „24 godziny”. Ambasador odniósł się w krytyczny sposób do głosów społeczności międzynarodowej dotyczącej domniemanej opieszałości Chin w kwestii koordynacji prac ze Światową Organizacją Zdrowia (WHO), rzekomego źródła powstania wirusa w stolicy prowincji Hubei oraz wykorzystywania tzw. „dyplomacji maseczkowej” jako „broni geopolitycznej”[439]. W pierwszym półroczu 2020 r., należy odnotować również regularną aktywność medialną ambasadora Donga w kontekście chińskiej pomocy medycznej w kwestii zwalczania pandemii COVID-19. Od kwietnia do grudnia 2020 r., chiński ambasador wielokrotnie podejmował transport środków medycznych na lotnisku w Sofii[440,441]. W transport chińskich materiałów mających na celu ograniczenie transmisji COVID-19, zaangażowana została również Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza (ChAL-W)[442]. W lutym 2021 r., publikacja Dong Xiaojuna dotyczyła multilateralizmu (*Zhongguo jianding jianxing duobian zhuyi [Chiny konsekwentnie praktykują*

[437] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Zhongguo Ribao guiji ban fabiao shuming wenzhang ‘xieshou kang yi, Zhong-Bao gong tui guojian renlei mingyun gongtongti’ [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun opublikował artykuł „Połącz ręce w walce z epidemią, Chiny i Bułgaria promują budowanie wspólnoty wspólnej przyszłości dla ludzkości” w międzynarodowym wydaniu China Daily],* 30 marca 2020, Ambasada ChRL w Bułgaria, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202003/t20200331_2385851.htm [dostęp: 02.02.2022].

[438] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun jieshou Zhongyang guangdian zong tai luyin caifang [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun udzielił wywiadu CCTV],* 2 czerwca 2020, Ambasada ChRL w Bułgaria, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202006/t20200603_2385876.htm [dostęp: 03.02.2021].

[439] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Zhongguo Ribao guiji…*

[440] *Zhongguo yuanzhu Baojialiya kang yi wuzi yun di Suofeiya [Bułgarskie dostawy przeciwepidemiczne wspierane przez Chiny docierają do Sofii]*, 17 kwietnia 2020, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202004/t20200418_2385861.htm [dostęp: 02.02.2022].

[441] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun xiang Bao weisheng bu juanzeng kang yi wuzi* [Ambasador Dong Xiaojun przekazuje materiały przeciwepidemiczne bułgarskiemu Ministerstwu Zdrowia], 22 grudnia 2020, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202012/t20201223_2385957.htm [dostęp: 02.02.2022].

[442] *Zhongguo jundui yuanzhu Baojialiya jundui kang yi wuzi shunli jiaojie [Armia chińska pomaga armii bułgarskiej w sprawnym przekazaniu materiałów przeciwepidemicznych],* 7 lipca 2020, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202007/t20200708_2385882.htm [dostęp: 02.02.2022].

multilateralizm])[443]. Artykuł odnosił się bezpośrednio do styczniowego wystąpienia Xi Jinpinga na Światowym Forum Ekonomicznym w Davos w formie wideokonferencji[444]. Dong Xiaojun określił mechanizm współpracy 17+1 jako kolejny mocny przykład zaangażowania Chin w multilateralizm, gdzie powyższy mechanizm należało pojmować jako ponadregionalną platformę współpracy opartą na wspólnych aspiracjach Chin i państw regionu EŚW. Ambasador Dong zapowiedział, iż w przyszłości „w oparciu o nowy etap rozwoju, Chiny będą aktywnie budować nowy wzorzec rozwoju, z cyklem krajowym jako głównym organem […] promować budowanie nowego rodzaju stosunków międzynarodowych oraz współpracować z innymi krajami, aby zbudować społeczność ze wspólną przyszłością dla ludzkości"[445].

Przed analizą treści dwóch ostatnich publikacji i wywiadu w bułgarskiej telewizji przed opuszczeniem formatu 17+1 przez Litwę, należy dokonać podsumowania i określić motywy takiej aktywności ambasadora Dong Xiaojuna w Bułgarii. Teksty publikowane w najbardziej poczytnych periodykach w kraju miały na celu ustalenie agendy prowadzenia narracji w stosunkach dwustronnych. Niniejsze działanie charakteryzowało się próbą określenia najważniejszych problemów politycznych i społecznych, wspólnych dla państw rozwijających się, a następnie – w idealnym przypadku – do implementacji ich rozwiązań. Co do zasady „*agenda setting*", w kontekście zarządzania państwem, służy do zaspokajania potrzeb obywateli. Niejednokrotnie stanowiło jednak również furtkę do manipulacji informacją lub przekazem w kontekście promocji rozwiązań w dziedzinach społecznych oraz gospodarczych, na realizacji których najbardziej zależało zainteresowanej stronie, czyli w tym wypadku Chińskiej Republice Ludowej.

W kontekście skutecznego zarządzania procesami społecznymi podczas gwałtownego rozprzestrzeniania się pandemii, w wywiadzie dla EUROCOM w kwietniu 2021 r., ambasador Dong Xiaojun stwierdził, iż Chiny były w stanie opanować epidemię wewnątrz ChRL w tak krótkim czasie dzięki: „silnemu kierownictwu KC KPCh, którego trzonem jest sekretarz generalny Xi Jinping, które ustanowiło zjednoczone centralne przywództwo, a wszystkie miasta i prowincje miały przydzielone swoje własne

[443] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao 'Dadi Bao' fabiao shuming wenzhang* [Ambasador Dong Xiaojun pub*likuje artykuł w bułgarskim dzienniku 'Świat'],* 4 lutego 2021, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202102/t20210204_2385972.htm [dostęp: 04.02.2022].
[444] A. Borowiak, *Chiński przywódca przestrzegł w Davos przed „nową zimną wojną",* 25 stycznia 2021, Bankier.pl, https://www.bankier.pl/wiadomosc/Xi-w-Davos-przestrzega-przed-nowa-zimna-wojna-8043717.html [dostęp: 04.02.2022].
[445] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao 'Dadi Bao' fabiao shuming wenzhang…* op. cit.

obowiązki”[446]. Tym samym w idealnym modelu zarządzania państwem propagowanym przez stronę chińską „każdy wiedział, co ma robić”. Drugim aspektem było wdrożenie bezprecedensowej, szeroko zakrojonej reakcji na kryzys zdrowia publicznego w całym kraju poprzez zbudowanie systemu prewencji i kontroli grupowej obejmującej wszystkich obywateli oraz wdrożenie systemu „wczesnego wykrywania, wczesnego raportowania, wczesnej izolacji i wczesnego leczenia”. W tym kontekście wskazano na szczególną mobilizację najlepszych lekarzy i ekspertów z zakresu wirusologii a także zastosowanie najnowocześniejszego sprzętu, który miał znacznie przy obniżeniu śmiertelności. Po czwarte, ambasador Dong wskazał na terminową i przejrzystą komunikację na linii władze-społeczeństwo a także ekspresową budowę szpitali i mobilizację dużej liczby personelu medycznego całego kraju do pomocy obszarom z wyższymi wskaźnikami zachorowalności. Ambasador Dong odpowiedział również na pytanie dotyczące wykorzystania epidemii do izolacji Chin na arenie międzynarodowej. Chiński ambasador podkreślił, iż pewna „grupa polityków” oskarża ChRL o powstanie koronawirusa, ukrywanie jego źródła oraz wykorzystuje pandemię do procesu „deglobalizacji”, „gospodarczego podziału” i tworzenia „systemów równoległych”[447].

Odnosząc się do strategii promocji „chińskiego modelu zarządzania państwem”, krótkiej analizie poddano dwa ostatnie teksty chińskiego dyplomaty przed opuszczeniem przez Litwę formatu 17+1 pt.: „Hubei po epidemii: od przycisku restartu do przycisku szybkiego przewijania do przodu” o skuteczności władz lokalnych w przeciwdziałaniu pandemii[448], natomiast drugi tekst, nosił tytuł „Praktyczna ścieżka ograniczania ubóstwa w Chinach” i traktowała o metodach zwiększania jakości życia obywateli ChRL. W pierwszym tekście ambasador przybliżył aktualną sytuację gospodarczą w prowincji Hubei, która wraz ze swoją stolicą w Wuhan – według początkowych ustaleń – została uznana za epicentrum wirusowe, które sparaliżowało gospodarkę i życie społeczne w wymiarze globalnym. Według danych przekazanych przez ambasadora Donga, 321 międzynarodowych firm z listy „Fortune 500” nadal posiadało swoje siedziby lub prowadziło biznes w Hubei. Dong Xiaojun wskazał, iż prowincja była również prężnie

[446] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun jieshou Bao dianshitai zhuangfang [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun udzielił wywiadu dla bułgarskiej stacji telewizyjnej],* 18 kwietnia 2021, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202104/t20210419_9046436.htm [dostęp: 03.02.2022].
[447] Ibidem.
[448] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao 'Dadi Bao' fabiao shuming wenzhang [Ambasador Dong Xiaojun publikuje artykuł w bułgarskim dzienniku 'Świat'],* 10.05.2021, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202105/t20210510_9046439.htm [dostęp: 03.02.2022].

rozwijającym się ośrodkiem naukowym i akademickim, gdzie w około 130 placówkach szkół wyższych naukę pobierało 1,6 mln studentów. Oprócz tego, Dong wymieniał również walory estetyczne prowincji, która znana jest jako „prowincja tysiąca jezior". Choć charakter artykułu należało pojmować jako informacyjny, to przyjęta narracja miała za zadanie ocieplenie wizerunku miasta, prowincji i w szerszym kontekście Chin, oczywiście w obliczu domniemanych ustaleń ws. źródła powstania koronawirusa[449]. W drugim z opublikowanych materiałów – którego przekaz z perspektywy realizacji zadań chińskiej polityki zagranicznej wydawał się bardziej znaczący – Dong Xiaojun dokonał szczegółowej analizy wyciągnięcia znacznej części chińskiego społeczeństwa ze strefy ubóstwa. Szef chińskiej misji dyplomatycznej w Bułgarii podkreślił, iż opracowanie ścieżki redukcji ubóstwa w Chinach dokonało się dzięki silnemu przywództwu władz KPCh[450]. Według ambasadora, intencją ChRL było dzielenie się chińskim doświadczeniem i praktykami w tym zakresie. W największym skrócie, opracowano zestaw wytycznych, na które składały się tzw. dwa kluczowe przyczółki (rozwój gospodarczy jako priorytet władz państwowych; dostosowanie strategii do obecnych warunków krajowych), potrójne powiązanie partyjne (autonomia najniższego szczebla władzy; poszanowanie i wsparcie finansowe oraz szkolenia dla najuboższych celem zwiększenia ich kompetencji; ustanowienie mechanizmu konsultacyjnego biznesu, organizacji społecznych i obywateli); wdrożenie czterech mechanizmów (współpraca Wschód-Zachód, oparta na przepływie wiedzy i technologii z obszarów rozwiniętych do obszarów z problemami gospodarczymi; wybór i wsparcie efektywności kadr politycznych najniższego szczebla administracyjnego; ustalenie jasnych zasad mechanizmu wyjścia z ubóstwa oraz ustalenia rocznych planów gospodarczych w celu wsparcia zrównoważonego procesu wyjścia z ubóstwa; ustalenie dynamicznego systemu monitorowania postępów w celu zapobieżenia recesji i powrotu do ubóstwa) a także wdrożenie tzw. pięciu metod łagodzenia ubóstwa (rozwój produkcji; relokacja; kompensacja ekologiczna; edukacja rozwojowa i szkolenia; zabezpieczenie społeczne [systemowa pomoc dla osób niezdolnych do pracy][451]. Celem niniejszego artykułu było dalsze ocieplanie wizerunku Chin w Bułgarii, która również zmagała się z rosnącymi

[449] Ibidem.
[450] *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao '24 Xiaoshi Bao' fabiao shuming wenzhang [Ambasador Dong Xiaojun publikuje artykuł w bułgarskim dzienniku '24 godziny']*, 11 maja 2021, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202105/t20210511_9046440.htm [dostęp: 04.02.2020].
[451] Ibidem.

nierównościami społecznymi oraz problemem ubóstwa. Zabiegi dyplomatyczne w tym kontekście miały uwydatnić elementy łączące oba społeczeństwa do powzięcia głębszej współpracy w celu niesienia pomocy części obywateli, która miała problem z wyjściem ze skrajnej biedy. Ponad wszelką wątpliwość należy uznać, iż teksty ambasadora Dong Xiaojuna miały na celu promocję „chińskiego modelu państwa socjalistycznego", w którym sposób zarządzania przedstawiany jest jako remedium na kłopoty gospodarcze i nierówność społeczną.

Idąc dalej należało natomiast zadać pytanie, czy adaptacja niniejszego modelu zarządzania w państwach rozwijających się (do których w głównej mierze skierowana była chińska narracja) sprawdziłaby się w warunkach zdecydowanie mniejszego potencjału technologicznego a także – a może przede wszystkim – w obliczu zdecydowanej dysproporcji w aspekcie demograficznym? Według Dong Xiaojuna to właśnie poprawa warunków życia ludności stała się motorem wzrostu gospodarczego i kluczem do „witalności społecznej".

Biorąc pod uwagę szeroko zakrojoną promocję „chińskiego modelu", należy zapytać, jaka jest była skala oddziaływania na opinię publiczną w Bułgarii. Badania opinii publicznej w państwach będących członkami formatu 17+1 w grupie gospodarstw domowych zostały przeprowadzone węgierską firmę analityczną GKI na zlecenie China-CEEC Institute z siedzibą w Budapeszcie. Na potrzeby prowadzonych badań i analiz oraz ze względu na rozległość przedstawionej przez China-CEEC Institute ankiety, pod uwagę wzięto część odpowiedzi respondentów, która w sposób reprezentatywny przedstawiała ewolucję opinii publicznej nt. aktywności Chin na scenie międzynarodowej oraz w regionie EŚW. Tym samym skoncentrowano się na analizie odpowiedzi na pięć głównych pytań, przedstawionych respondentom przez GKI, których treść brzmi:

1. Jak oceniasz wzrost gospodarczy Chin w ciągu ostatnich dwóch lat?
2. Jak rola Chin na świecie zmieniła się w ciągu ostatnich pięciu lat?
3. Jak bliska jest współpraca Chin z państwem, w którym rezydujesz?
4. Czy słyszałeś o inicjatywie 16+1 (17+1)?
5. Jaki wpływ na współpracę Chin z państwem, w którym rezydujesz będzie mieć inicjatywa Pasa i Szlaku w ciągu najbliższych 5 lat?

W odniesieniu do pytań, przeanalizowano odsetek osób, które deklarują jak najbardziej skrajne poglądy w odniesieniu do współpracy z Chinami. W pytaniu nr 1. wzięto pod

uwagę odpowiedź: „bardzo szybki". W pytaniu nr 2., wzięto pod uwagę odpowiedź: „bardzo się zwiększyła". W pytaniu nr 3., pod uwagę wzięto odpowiedź: „bardzo bliska współpraca". W pytaniu nr 4., pod uwagę wzięto odpowiedź: „w ogóle nie słyszałem". W pytaniu nr 5., pod uwagę wzięto odpowiedź: „bardzo duży wpływ". W ocenie autora, odpowiedzi te są najbardziej reprezentatywne w odniesieniu do zmiany nastrojów społecznych w państwach europejskich, będących członkami formatu 17+1.

Przy analizie odpowiedzi na powyższe pytania, należy ogólnie wskazać na relatywnie pozytywną percepcję Chin w Bułgarii, która ma odzwierciedlenie w wynikach, które są powyżej mediany dla pozostałych państw formatu 16+1(17+1). Od początku prowadzenia badań ankietowych, tj. od 2017 r. bułgarskie społeczeństwo wysoko oceniało wzrost gospodarczy Chin (Tabela nr 8.) – 47% (16% powyżej mediany) a percepcja ta utrzymywała się na podobnym poziomie do 2021 r. Ankietowani na przestrzeni lat odnieśli również wrażenie o wciąż rosnącej pozycji Chin na świecie, choć w tym względzie należy wskazać na negatywny trend, na który wpływ mógł mieć wybuch globalnej pandemii koronawirusa (2020). Należy przy tym wskazać, iż pomimo wyraźnego spadku w latach 2020 i 2021, (odpowiednio 42%; 44%), wynik ten jest wyższy, niż odnotowany w 2017 r.[452]

Pomimo świadomości bułgarskiego społeczeństwa o rosnącej roli Chin na świecie, dopiero co dziesiąty ankietowany odpowiedział, iż współpraca bilateralna obu państw jest bardzo bliska. Wynik ten, choć równy lub wyższy od mediany w latach 2017-2019, wskazuje na niedoskonałość i postępujące rozczarowanie poziomem współpracy dwustronnej, gdyż odnotowano spadek nastrojów poniżej mediany w latach 2020-2021 (w obu przypadkach 2% poniżej średniej). Powyższe wyniki mogą odzwierciedlać wzrost napięć bliskich sojuszników Bułgarii z Chinami, tj. UE i USA. W kontekście inicjatyw multilateralnych ChRL w regionie, badania opinii publicznej wykazały niską świadomość społeczną na temat powyższych w pierwszym etapie badań. W 2017 r., aż 62% ankietowanych nigdy nie słyszało o mechanizmie współpracy 16+1 (17% powyżej mediany wyników z pozostałych państw formatu). Sytuacja zmieniła się diametralnie od 2018 r., ponieważ od tego czasu odnotowano znaczący wzrost świadomości nt. chińskich inicjatyw wielostronnych w regionie (wzrost świadomości od 2017 r. do 2018 r. to aż 46%). Choć odsetek ten wzrósł nieznacznie w latach 2019 i 2020, to należy uznać, iż obywatele Bułgarii charakteryzowali się większą wiedzą nt. mechanizmu 17+1, niż

[452] X. Chen (red.), *How the CEE Citizens View China's Development – based on household survey,* China-CEE Institute, s. 11-13.

obywatele pozostałych państw biorących udział w 17+1 (średnio o 20% na przestrzeni lat 2019-2021). Taki stan rzeczy mógł wpływać faktyczny wzrost roli Chin na arenie międzynarodowej, lecz przede wszystkim należy w tym względzie podkreślić efektywność zabiegów propagandowych ambasady ChRL w Sofii.

W kontekście oceny wpływu inicjatywy Pasa i Szlaku na potencjalny wzrost współpracy dwustronnej między Bułgarią a Chinami, należy odnotować optymizm ankietowanej części obywateli Bułgarii. Wyniki odnotowywane na przestrzeni lat były przeważnie o 12% wyższe od średniej dla pozostałych państw, natomiast wyjątek w tym względzie stanowił 2021 r., gdzie wynik jest wyższy od średniej o 5%, co mogło świadczyć o rosnącym rozczarowaniu wyników gospodarczych Bułgarii w kontaktach z Chinami w obliczu uczestnictwa tego państwa w dwóch – komplementarnych wobec siebie – formatach multilateralnych z wiodącą rolą Chin.

Tabela nr 8. Wyniki sondy publicznej społeczeństwa w Bułgarii dot. percepcji Chin za lata 2017-2021

	2017	Mediana 2017	2018	Mediana 2018	2019	Mediana 2019	2020	Mediana 2020	2021	Mediana 2021
Pyt. 1	47%	31%	56%	33%	52%	32	46%	33%	47%	35%
Pyt. 2	38%	32%	52%	33%	50%	34%	42%	33%	44%	35%
Pyt. 3	14%	9%	12%	10%	11%	10%	8%	10%	9%	11%
Pyt. 4	62%	45%	16%	43%	22%	44%	26%	43%	12%	30%
Pyt. 5	22%	14%	29%	17%	27%	16%	24%	16%	21%	16%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych zawartych w opracowaniach China-CEE Institute za lata 2017-2021, https://china-cee.eu/survey/ (dostęp: 03.04.2022).

Odnosząc się do ilości i wielkości inwestycji pośrednich lub bezpośrednich ze strony ChRL w Bułgarii, w porównaniu z innymi europejskimi państwami, stoi ona na relatywnie niskim poziomie. W 2003 r. Bułgaria przyjęła inwestycję firmy ZTE, natomiast w kolejnym roku na inwestycję zdecydował się kolejny potentat chińskiego rynku telekomunikacyjnego Huawei, niemniej całkowita wartość tych przedsięwzięć nie została podana do wiadomości publicznej. W 2008 r. pojawiła się również inwestycja chińskiego holdingu Insima Group, który w ramach konsorcjum z włoskim Idreko wygrał przetarg na instalację systemu odsiarczania w elektrociepłowni Maritza East. Wartość projektu, częściowo finansowanego ze środków UE, wyniosła 86 mln EUR. W 2011 r. wystartowała kolejna chińska inwestycja – w Łoweczu, gdzie tamtejszy producent

samochodów osobowych Litex rozpoczął współpracę z chińskim Great Wall Motors. Wypełnienie całości inwestycji, szacowanej na 160 mln BGN, nie doszło jednak do skutku – w 2017 r. powołane w tym celu chińsko-bułgarskie *joint-venture* złożyło wniosek o upadłość.

3.5. Kontekst międzynarodowy: stosunki z NATO, UE, USA i Rosją

Analizując relacje chińsko-bułgarskie nie sposób nie uwzględniać czynników zewnętrznych takich jak stosunki z państwami trzecimi oraz udział w organizacjach międzynarodowych takich jak Sojusz Północnoatlantycki, Unia Europejska oraz relacje z Federacją Rosyjską.

Proces przystąpienia Bułgarii do Sojuszu na rzecz wzajemnej obrony rozpoczął się w latach 90. XX w., kiedy to Sofia przyjęła zaproszenie do nawiązania stosunków dyplomatycznych z NATO[453]. Podpisanie dokumentu w kwestii Ramowego Partnerstwa dla Pokoju (*Partnership for Peace Framework Document*) nastąpiło 14 lutego 1994 r., natomiast w marcu 1997 r., bułgarski rząd przyjął Narodowy Program Przygotowań i Przystąpienia do NATO (*National Programme for Preparation and Accession to NATO*) wraz z dekretem rady ministrów, ustanawiający rządowy mechanizm koordynacji wysiłków na rzecz przygotowania i przystąpienia do Sojuszu – Międzyresortowy Komitet ds. Integracji w NATO (*Inter-Ministerial Committee for Integration in NATO*)[454]. Bułgaria podjęła również zobowiązanie do uczestniczenia w tzw. grupie wileńskiej, wyrażając w maju 2000 r. polityczną solidarność i chęć współpracy między innymi państwami kandydującymi do Sojuszu[455]. Ostatecznie, Sofia zaproszona do uczestnictwa w NATO 22 listopada 2002 r., natomiast 18 marca 2004 r., Zgromadzenie Narodowe ratyfikowało Traktat Północnoatlantycki, co skutkowało formalnym dołączeniem do Sojuszu 29 marca 2004 r., wraz z sześcioma innymi państwami (Estonią, Łotwą, Litwą, Rumunią, Słowacją oraz Słowenią)[456].

Odnosząc się do wpływu Sojuszu na współpracę bilateralną ChRL z Bułgarią,

---

[453] *The path of Bulgaria to NATO membership,* Ministerstwo Obrony Bułgarii, https://www.mod.bg/en/doc/cooperation/20181211_NATO_Path_membership.pdf [dostęp: 05.02.2022].
[454] Ibidem.
[455] *Conference „NATO's Role in the Changing Security Environment in Europe" Vilnius, Lithuania 18-19 May, 2000. Vilnius Statement,* 14 lutego 2014, MSZ Litwy, https://www2.mfa.gov.lv/en/security-policy/co-operation-with-nato-member-states-and-candidate-countries/conference-nato-s-role-in-the-changing-security-environment-in-europe-vilnius-statement [dostęp: 05.02.2022]
[456] *Seven new members join NATO,* 29 marca 2004, NATO, https://www.nato.int/docu/update/2004/03-march/e0329a.htm [dostęp: 05.02.2022]

należy podkreślić, iż w raporcie NATO z listopada 2020 r., Chiny – choć nie stanowiły bezpośredniego zagrożenia militarnego dla obszaru euroatlantyckiego, to należało uznawać je jako rywal systemowy w pełnym tego słowa znaczeniu[457]. NATO rozpoznało również inicjatywę Pasa i Szlaku, Polarny Jedwabny Szlak (*Polar Silk Road*) i Cyfrowy Jedwabny Szlak (*Cyber Silk Road*), jako zagrożenie dla europejskiej komunikacji i interoperacyjności[458]. W tym kontekście odniesiono się również bezpośrednio do inicjatywy 17+1, ponieważ NATO wezwało do utrzymania spójności Sojuszu w obliczu chińskich inicjatyw dwustronnych oraz formatów takich jak 17+1 oraz Pas i Szlak[459]. Należy jednak podkreślić stanowisko NATO ws. Chin w najszerszym z możliwych kontekstów. Wezwano do utrzymania politycznego dialogu z Chinami, gdyż na spotkaniu przywódców NATO w Londynie w listopadzie 2019 r., Chiny prezentowały zarówno wyzwania i zagrożenia jak i nowe możliwości współpracy z Sojuszem[460]. Powyższe wskazywało na możliwości współpracy w obliczu rosnącej agresji ze strony Moskwy. Pomimo tego kluczową motywacją NATO w kontekście współpracy sojuszu z Bułgarią było limitowanie rosnących wpływów Chin i Rosji w basenie Morza Czarnego[461]. Chiny z kolei postrzegały NATO jako organizację eksploatowaną przez USA, którą Waszyngton używał do utrzymania globalnej dominacji i zapobieżenia powrotowi Chin na „należne im miejsce" jako mocarstwo światowe.[462] Innymi słowy, w oczach Pekinu, USA wykorzystuje NATO do wspierania własnej „globalnej hegemonii".

Chińskie media, choć zgodnie z oficjalną linią polityki Pekinu – powinny wyrażać wsparcie dla procesów integracyjnych w regionie związanych z działalnością UE oraz nie podważać polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa przyjmującego – to z ironią odniosły się do kłopotliwej pomyłki wojsk NATO w Cheshnegirovie. Żołnierze Sojuszu 11 maja 2021 r., przypadkowo dokonali szturmu na fabrykę oleju słonecznikowego[463].

---

[457] *NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General,* 25 listopada 2020, NATO, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, s. 27 [dostęp: 05.02.2022].
[458] Ibidem.
[459] Ibidem, s. 28.
[460] Ibidem, s. 27
[461] D. Sanders, *The Black Sea Region Caught Between East and West, "*The Journal of Slavic Military Studies" 2021, 34:2, s. 205.
[462] M. Nouwens, H. Legarda, *China's Rise as a Global Security Actor: Implications for NATO,* MERICS, grudzień 2020, https://merics.org/sites/default/files/2020-12/Research%20Report-China%27s%20Rise.pdf, s. 6.
[463] *Gaffe as soldiers raid Bulgarian sunflower oil factory during NATO exercise,* 3 czerwca 2021, Euronews, https://www.euronews.com/2021/06/02/gaffe-as-soldiers-raid-bulgarian-sunflower-oil-factory-during-nato-exercise [dostęp: 10.02.2022].

Z chińskiego przekazu medialnego dowiadujemy się, iż właściciel lokalnej fabryki Marin Dimitrow przekazał lokalnej stacji radiowej BNR-Radio Płowdiw, iż w incydencie spowodowanym przez amerykańskie wojska w ramach NATO, siedmiu pracowników odczuło „wstrząs po zdarzeniu", związany z nadmiernym stresem[464]. Poszkodowani pracownicy zapowiedzieli już, iż będą dochodzić swoich praw w sądzie. Ambasada amerykańska w Sofii miała dowiedzieć się o incydencie 20 dni po jego wystąpieniu[465]. Według przedstawiciela bułgarskiego ministerstwa obrony, Georgi Panayotova, amerykańscy żołnierze nie zastosowali przemocy wobec pracowników fabryki. Całe zdarzenie zostało skrupulatnie odnotowane przez chińskie media, które w ten sam sposób najprawdopodobniej chciało ukazać niekompetencję wojsk Sojuszu. Podgrzewanie resentymentów wobec błędnych działań NATO jest elementem chińskiej retoryki wobec regionu, przypominając przy różnych okazjach tragiczne w skutkach omyłkowe bombardowanie ambasady ChRL w Belgradzie, które miało miejsce 7 maja 1999 r[466]. W tej kwestii wypowiedział się również bułgarski prezydent Rumen Radew, który stwierdził, iż „ćwiczenia na terytorium Bułgarii z udziałem naszych sojuszników powinny zwiększać poczucie bezpieczeństwa i wzbudzać zaufanie do zbiorowej ochrony, zamiast powodować napięcia wśród Bułgarów, konstatując, iż powyższy błąd zagrażał „życiu i spokoju" obywateli Bułgarii[467].

Istotną zmienną wpływającą na relacje chińsko-bułgarskie jest fakt, iż Sofia jest państwem członkowskim Unii Europejskiej. Proces dołączenia Bułgarii do Unii Europejskiej formalnie rozpoczął się w 1993 r., kiedy to Sofia podpisała Umowę Stowarzyszeniową z UE, podobnie jak inne państwa Europy Środkowej i Wschodniej w okresie transformacji ustrojowej[468]. Oficjalna aplikacja dołączenia do UE datowana była na 1995 r., natomiast status państwa kandydującego do Wspólnoty nadano w 1997 r. Trzy lata później, w 2000 r. rozpoczęto proces negocjacyjny, zakończony podpisaniem traktatu akcesyjnego w 2005 r. Pełnię członkostwa we Wspólnocie, Bułgaria uzyskała w

[464] *Meijun yiwai xijile Baojialiya de kuihua zi you chang hou mianlin susong [Armia USA w obliczu pozwu sądowego po przypadkowym ataku na fabrykę oleju słonecznikowego w Bułgarii]*, 3 czerwca 2021, SOHU, https://www.sohu.com/a/470206735_121034830 [dostęp: 10.02.2022].
[465] *Beiyue yanxi nao wu long: Meijun wu chuang Baojialiya gongchang Mei shiguan daoqian [Ćwiczenia NATO sprawiają kłopoty: ambasada USA przeprasza za omyłkowe wejście do bułgarskiej fabryki],* 31 maja 2021, China News, https://www.chinanews.com.cn/gj/2021/05-31/9489070.shtml [dostęp: 11.02.2022].
[466] *Chinese in Belgrade, Beijing protest NATO embassy bombing,* 9 maja 1999, CNN, http://edition.cnn.com/WORLD/asiapcf/9905/09/china.protest.03/ [dostęp: 10.02.2022]
[467] M. Lungariello, *Oops! US troops accidentally storn sunflower oil factory in Bulgaria,* 2 czerwca 2021, New York Post, https://nypost.com/2021/06/02/us-troops-accidentally-storm-sunflower-oil-factory-in-bulgaria/ [dostęp: 10.02.2022].
[468] M. Muftuler-Bac, A. Cicek, *A Comparative Analysis of the European Union Accesion Negotiations for Bulgaria and Turkey: Who Gets In, When and How?,* MAXCAP, Working Paper No. 7, April 2015, s. 8.

2007 r.[469] W kontekście statusu państwa członkowskiego UE, ważnym jest ponowne podkreślenie percepcji Bułgarii w zakresie współpracy z Chinami. Sofia postrzegła mechanizmy współpracy wielostronnej z kluczową rolą Chin (Pas i Szlak; 17+1) jako element przydatny do uniknięcia izolacji gospodarczej a także podniesienia rangi własnego państwa w kontaktach z Pekinem. Bułgarscy eksperci polityczni i ekonomiczni postrzegali format 17+1 jako uzupełnienie współpracy UE-Chiny, a nie alternatywę dla niej[470]. Z perspektywy bułgarskiej, na pierwszy plan przebija się kwestia merytorycznej współpracy w zakresie logistyki lądowej i szerzej rozumianej łączności (*connectivity*) między Azją a Europą, co w szerokim kontekście było zgodne z polityką UE. Bułgarscy eksperci wskazywali również, iż brak spójnego podejścia UE do tematu współpracy z Chinami był główną przyczyną wzmożonych wysiłków ChRL do podejmowania projektów i zobowiązań o charakterze bilateralnym[471]. Odnosząc się do kwestii formowania polityki zagranicznej przez Bułgarię, należy podkreślić, iż większość krajowych mediów finansowana jest przez okcydentalne instytucje (głównie pochodzące z Niemiec i USA), co miało bezpośredni wpływ na antyrosyjską retorykę w mediach głównego nurtu – szczególnie w kwestiach odnoszących się do komentarzy ideologicznych, wojskowych oraz gospodarczych[472]. Powyższe miało również odzwierciedlenie w wymianie gospodarczej, ponieważ Niemcy od lat były najważniejszym partnerem handlowym Bułgarii, zarówno pod względem eksportu (5,11 mld USD [2020]) jak i importu (4,22 mld USD [2020])[473].

W marcu 2019 r., Komisja Europejska (KE), opublikowała dokument pt. „EU-China – A strategic outlook", traktujący o perspektywie współpracy strategicznej pomiędzy Brukselą a Pekinem. Dokument ten wprowadził jednak wiele kontrowersji, ponieważ Chiny zostały przez UE określone jako „rywal systemowy" (*systemic rival*)[474]. Odnosiło się to bezpośrednio do chińskiej promocji alternatywnych modelów rządzenia. W dokumencie określono szereg zamierzonych kroków, aby przeciwstawić się Chinom

[469] Ibidem.
[470] J. Oertel, *The New China Consensus: How Europe Is Growing Wary of Beijing, "*European Council on Foreign Relations" 2020, s. 19.
[471] Ibidem, s. 20.
[472] V. Mihaylov, *Bulgaria's geopolitical and geoeconomic reorientation (1989-2019),* "Journal of Geography, Politics and Society" 2019, s. 16.
[473] *Bilateral trade between Bulgaria and Germany,* Trade Map, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c276%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 [dostęp: 09.02.2022].
[474] *EU-China – A strategic outlook,* 19 marca 2019, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf [dostęp: 09.02.2022].

wobec braku wzajemności w aspekcie gospodarczym (*reciprocity*)[475]. W dokumencie podkreślono również, iż „Chiny są jednocześnie w różnych obszarach polityki partnerem współpracy, z którym UE ma ściśle powiązane cele, [a także są] partnerem negocjacyjnym, z którym UE musi znaleźć równowagę interesów"[476]. Ponadto Unia Europejska 5 marca 2019 r., poinformowała, iż zamierzała wprowadzić scentralizowany mechanizm monitorowania Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych (BIZ) we wszystkich państwach członkowskich[477]. Mechanizm ten został wdrożony w życie miesiąc po jego ogłoszeniu. Z całą pewnością należy podkreślić, iż powyższy mechanizm został ukierunkowany na Chiny, ponieważ jego zakres odzwierciedlał portfolio inwestycyjne ChRL w Europie. Mechanizm koncentrował się na kontroli inwestycji przede wszystkim w sektorze technologii, infrastruktury, inwestycjach przeprowadzanych przez podmioty państwowe, z udziałem kapitału państwowego lub prowadzonych przez państwo trzecie. Ponadto, mechanizm miał kontrolować transakcje realizowane przez „strony trzecie", aby ujawniać prawdziwe źródło własności i finansowania. Według szacunków, gdyby powyższy mechanizm został wprowadzony w 2018 r., obejmowałby swą kontrolą 92% wartości całości chińskich BIZ w Europie[478]. Wprowadzenie powyższego scentralizowanego mechanizmu kontroli miało istotny wpływ na chińską aktywność inwestycyjną we wszystkich państwach członkowskich UE, w tym w Bułgarii. Co ważne w kontekście planowanych chińskich inwestycji w obszarze Morza Czarnego Unia Europejska w 2007 r. wprowadziła dokument pozwalający na prowadzenie spójnej polityki wobec basenu Morza Czarnego, który naturalnie obejmował część bułgarskiego wybrzeża. UE tym samym starała się limitować rosnącą rolę Rosji i Chin w regionie. W ówczesnej konfiguracji politycznej stanowiło to jednak wyzwanie dla Brukseli, ponieważ prezydentem Bułgarii był Rumen Radew, kandydat z ramienia Bułgarskiej Partii Socjalistycznej, który w swojej kampanii wyborczej opowiadał się za zniesieniem sankcji UE wobec Rosji po aneksji Krymu[479].

W kontekście stosunków bułgarsko-amerykańskich, od momentu transformacji

[475] P. Le Corre, *Hearing on China's Expanding Influence in Europe and Eurasia,* Carnegie Endownment for International Peace 2019, https://congress.gov/116/meeting/house/109430/witnesses/HHRG-116-FA14-Wstate-LeCorreP-20190509.pdf, s. 4.
[476] EU-China – a strategic… op. cit.
[477] *Foreign Investment Screening: new European framework to enter into force in April 2019,* 5 marca 2019, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1532 [dostęp: 09.02.2022].
[478] P. Le Corre, *Hearing on China's…* s. 4.
[479] M. Kokot, *Prorosyjski kandydat opozycji Rumen Radew prezydentem Bułgarii. Premier składa rezygnację,* 13 listopada 2016, Gazeta Wyborcza, https://wyborcza.pl/7,75399,20971309,bulgarskie-wybory-prezydenckie-poczatek-kryzysu-politycznego.html [dostęp: 10.02.2022].

politycznej związanej z upadkiem ZSRR w 1989 r., Stany Zjednoczone pozostały zaangażowane w procesy prodemokratyczne w Bułgarii. W 1989 r., Kongres USA uchwalił ustawę *Support for East European Democracies Act* (SEED)[480]. Powyższe pozwoliło na udzielenie wsparcia finansowego na rzecz rozwoju instytucji demokratycznych, wsparcie dla pluralizmu politycznego i wzmocnienie procesu tworzenia się gospodarki wolnorynkowej w państwie. Realizacja programu SEED została zawieszona po 2007 r., tj. włączeniu Bułgarii jako pełnoprawnego członka UE. W latach 1989-2017, Bułgaria była beneficjentem pomocy finansowej ze strony USA w wysokości 600 mln USD[481].

W szerszym kontekście, stosunki bułgarsko-amerykańskie należy wpisywać również w działania NATO. W tym względzie należy podkreślić otwarcie bułgarskiej przestrzeni powietrznej podczas kryzysu kosowskiego w 1999 r., gdzie Bułgaria nie była wówczas jednym z członków Paktu Północnoatlantyckiego[482]. Ponadto, bułgarskie wojska były częścią kontyngentu NATO w misjach w Afganistanie (2001)[483], Iraku (2003)[484], co podkreślało poprawność stosunków dwustronnych.

Jedną z najważniejszych umów dwustronnych Bułgaria-USA, bez wątpienia rzutującą na możliwości inwestycyjne ChRL na wschodnim wybrzeżu Bułgarii było podpisanie Umowy o Współpracy w Dziedzinie Obrony (*Defense Cooperation Agreement*) w 2006 r. W wyniku tejże umowy, w Bułgarii utworzono cztery bazy wojskowe: 1) baza lotnicza w Bezmer; 2) ośrodek szkoleniowy Novo Selo; 3) centrum logistyczne Aitos; oraz 4) baza lotnicza Graf Ignatievo, w niedalekiej odległości od Płowdiw[485]. Umowa pozwala na korzystanie amerykańskiej armii na korzystaniu z baz wojskowych, bez specjalnego zezwolenia władz Bułgarii.

Od stycznia 2020 r., rządy w Sofii i Waszyngtonie ustanowiły Dwustronny Dialog

---

[480] *Support for East European Democracy (SEED) Act of 1989,* 19 września 1989, Kongres Stanów Zjednoczonych, https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/1641?s=1&r=10 [dostęp: 02.02.2022].
[481] Evgeniy Kandilarov, *The Dynamics of the Relations Between Bulgaria and USA,* [w:] *CEE Countries and the USA,* red. X. Chen, Budapest, 2021, s. 17.
[482] J. Fitchett, *Romania and Bulgaria Approval Will Allow Campaign to Expand: NATO Gets Right To Use Airspace Bordering Serbia,* 21 kwietnia 1991, New York Times, https://www.nytimes.com/1999/04/21/news/romania-and-bulgaria-approval-will-allow-campaign-to-expand-nato-gets.html [dostęp: 02.02.2022].
[483] D. Korski, *Afghanistan: Europe's forgotten war,* European Council on Foreign Relations, London 2008, s. 16-17.
[484] S.E. Nikolov, *The Bulgarian Military: In Search of New Alignments, "*The Quarterly Journal" 2004, Vol. 3. No. 4, s. 75.
[485] E. Kandilarov, *The Dynamics of…* op. cit., s. 19

Strategiczny Wysokiego Szczebla (*High-Level Bilateral Strategic Dialogue*)[486]. Dialog ten służy jako forum konsultacyjne i współpracy w kwestiach globalnych, regionalnych i dwustronnych, będących przedmiotem wspólnego zainteresowania obu stron. W praktyce, Dialog wykorzystywany jest do współpracy dwustronnej w zakresie obrony przed zagrożeniami hybrydowymi, cybernetycznymi oraz konwencjonalnymi w basenie Morza Czarnego[487].

W kontekście współpracy ograniczającej bezpośrednią aktywność ChRL w Bułgarii, należy wskazać również bułgarskie zobowiązanie do uczestnictwa w tzw. Clean Network Initiative, zaproponowanej przez Departament Stanu USA w sierpniu 2020 r.[488] Podpisanie deklaracji przez rząd w Sofii, które nastąpiło w październiku 2020 r., w praktyce zobowiązało Bułgarię do zrezygnowania z planów budowania sieci 5G w oparciu o chińskie technologie (Huawei, ZTE)[489]. Spotkało się to z bardzo zdecydowaną reakcją ambasady ChRL w Bułgarii. W notatce rzecznika tamtejszej ambasady, ChRL otwarcie oskarżyły Stany Zjednoczone o kłamstwa oraz oczernianie chińskich przedsiębiorstw[490]. Amerykańska inicjatywa została uznana przez stronę chińską jako dyskryminująca i upolityczniona i podważająca uczciwe zasady handlu międzynarodowego. Przy tym podkreślono „hipokryzję" amerykańskiej administracji w obliczu incydentów związanych z cyberbezpieczeństwem takich jak „kwestia Snowdena", „WikiLeaks" oraz „Prism Gate" oraz „Echelon System"[491]. Wezwano tym samym stronę bułgarską do poszanowania zasad wolnego rynku oraz przywrócenia niedyskryminacyjnego środowiska biznesowego.

Działania ambasady Stanów Zjednoczonych w Bułgarii były również odpowiedzią na działalność misji dyplomatycznej Chin w Sofii, niemniej nie było to wypowiedziane *explicite.* Jednym z przykładów takiego działania, była organizacja konkursu, którego celem było zwiększenie transparentności niezależnych grup

[486] *Joint Summary of Conclusions of the Strategic Dialogue between the United States and Bulgaria,* 8 stycznia 2020, Ambasada USA w Bułgarii, https://bg.usembassy.gov/joint-summary-of-conclusions-of-the-strategic-dialogue-between-the-united-states-of-america-and-the-republic-of-bulgaria/ [dostęp: 08.02.2022].
[487] E. Kandilarov, *The Dynamics of…* s. 19-20.
[488] *The Clean Network,* Departament Stanu USA, https://2017-2021.state.gov/the-clean-network/index.html [dostęp: 02.02.2022].
[489] *Bulgaria signs 5G security declaration with U.S.,* 24 października 2020, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-usa-5g-idUSKBN2782X9 [dostęp: 02.02.2022].
[490] *Zhu Baojialiya shiguan fayan ren jiu Meiguo fu guowuqing kela qi fang Bao qijian gongi mohei Zhongguo de yanlun fabiao tanhua [Uwagi rzecznika ambasady Chin w Bułgarii],* 26 października 2020, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202010/t20201027_2385927.htm [dostęp: 02.02.2022].
[491] Ibidem.

medialnych i podmiotów społeczeństwa obywatelskiego. Konkurs opiewał na sumę 200 tys. USD. Ambasada USA w Sofii odnotowała próby fałszowania informacji dotyczących pandemii koronawirusa, mających negatywny wpływ na społeczeństwo, wolne media oraz praworządność. Projekt co prawda został ograniczony geograficznie do samej Bułgarii, natomiast ambasada USA podkreślała możliwość nadania programowi transgranicznego charakteru, w szczególności z państwami kandydującymi do UE lub posiadających dostęp do wybrzeża Morza Czarnego[492]. Niniejszy konkurs stanowił przeciwwagę dla wspomnianej wcześniej propagandowej działalności Chińskiej Republiki Ludowej w regionie, opisywanej w niniejszej pracy przy okazji aktywności ambasadorów ChRL w Bułgarii. W Rumunii również odnotowano wzmożoną aktywność dezinformacyjną ambasady ChRL w Bukareszcie, udostępniając film na profilu ambasady na portalu Facebook, stanowiący, iż wirus SARS-CoV-2 pochodzi ze Stanów Zjednoczonych[493]. Podobne działania przeciwdziałające propagowaniu dezinformacji podjęła Komisja Europejska, publikując 10 czerwca 2020 r. notatkę dotyczącą podjętych prób oszustwa opinii publicznej ws. pandemii koronawirusa[494]. O ile konkurs ambasady Stanów Zjednoczonych nie wymieniał Chin *expressis verbis*, o tyle notatka KE otwarcie mówiła o propagandowej działalności Chin i Rosji, która miała wpływ na wzrost niepokoju wewnątrz Wspólnoty. Nie ulegało wątpliwości, iż równolegle do „wojny handlowej" toczonej pomiędzy USA i ChRL prowadzona była również „wojna propagandowa" lub „wojna ideologiczna" wymierzona ze strony Rosji i ChRL przeciwko USA, ale także UE. W żywotnym interesie tych drugich była walka z dezinformacją, szczególnie odnosząc się do podatnego na wpływy i wrażliwego politycznie i ideologicznie „bałkańskiego kotła".

Stosunki bułgarsko-rosyjskie na przestrzeni ostatnich czterech dekad – ze względu m.in. na upadek Związku Radzieckiego – przeżywały wiele wzlotów i upadków. Niegdyś Bułgaria, potocznie nazywana jako „szesnasta republika Związku Radzieckiego", dziś jest członkiem NATO i Unii Europejskiej[495]. Pomimo tego, rosyjskie

[492] *U.S. Government Announces $200,000 USD To Support Independent Media and Civil Society In Bulgaria,* 19 czerwca 2020, Ambasada USA w Bułgarii, https://bg.usembassy.gov/u-s-government-announces-200000-usd-to-support-independent-media-and-civil-society-in-bulgaria/ [dostęp: 02.02.2022].
[493] Film udostępniony na profilu Facebook Ambasady ChRL w Bukareszcie dostępny pod adresem: https://www.youtube.com/watch?v=3J6zm6zgah0 *Did COVID-19 come from America?*, [dostęp: 02.02.2022].
[494] *Coronavirus: EU strenghtens action to tackle disinformation,* 10 czerwca 2020, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1006 [dostęp: 02.02.2022].
[495] D. Bechev, *Russia's influence in Bulgaria,* The Foundation for European Reform, https://newdirection.online/2018-publications-pdf/ND-report-RussiasInfluenceInBulgaria-preview-lo-res.pdf, s. 1 [dostęp: 09.02.2022].

wpływy kulturowe, biznesowe oraz polityczne wciąż miały znaczenie w kreowaniu bułgarskiej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Kluczowa w tym względzie była niefortunna wypowiedź Stałego Przedstawiciela Federacji Rosyjskiej przy UE Władimira Czyżowa z 2006 r., w której stwierdził, iż „Bułgaria [przystępując do UE] jest w dobrej pozycji, aby stać się naszym specjalnym partnerem, rodzajem [rosyjskiego] konia trojańskiego w UE". Powyższa wypowiedź w dość obrazowy sposób opisała rosyjski wpływ na aktywność międzynarodową Bułgarii[496]. Dojście do władzy przez byłego premiera Bojko Borysowa w 2009 r. wiązało się ze zdecydowanym obraniem „zachodniego kursu" polityki zagranicznej Bułgarii. Sam Borysow, po wygraniu wyborów, nazwał byłych włodarzy państwa „dziećmi członków Politbiura", ponieważ większość z nich została wykształcona w Moskwie a ich polityczna przeszłość wiązała się z Bułgarską Partią Komunistyczną, której bezpośrednią spadkobierczynią jest główna partia opozycyjna - Bułgarska Partia Socjalistyczna (BSP)[497]. W tym kontekście należy wskazać, iż w chwili obecnej, większość elit politycznych w Bułgarii otrzymało edukację w Moskwie, co ma przełożenie na utrzymywanie prorosyjskiej retoryki w głównym nurcie politycznym kraju. Według rankingu przeprowadzonego przez European Council on Foreign Relations, w Bułgarii funkcjonuje najbardziej radykalna, antyzachodnia partia polityczna – Ataka[498]. Ponadto w latach 2019-2020 w Bułgarii wybuchały skandale dotyczące szpiegostwa na rzecz Federacji Rosyjskiej, między innymi związane z działalnością Nikołaja Malinowa[499] oraz pracownika ambasady Rosji[500] i ponownie w 2020 r., gdzie wydalono dwóch rosyjskich dyplomatów[501]. W Bułgarii w związku z powyższym relacje na linii Sofia-Moskwa pozostawały napięte. Według bułgarskich

[496] A. Grashkin, *Russia's Political Influence in Bulgaria,* 31 stycznia 2020, Foreign Policy Research Institute, https://www.fpri.org/article/2020/01/russias-political-influence-in-bulgaria/ [dostęp. 09.02.2022].

[497] *Interview with Bulgaria's Boyko Borisov, 3 lipca* 2009, Spiegel International, https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-bulgaria-s-boyko-borisov-we-are-inundated-with-scandals-a-633985.html [dostęp: 09.02.2022].

[498] G. Gressel, *Fellow travellers: Russia, anti-Westernism, and Europe's political parties,* 14 lipca 2017, European Council on Foreign Relations, https://ecfr.eu/publication/fellow_travellers_russia_anti_westernism_and_europes_political_parties_7213/ [dostęp: 09.02.2022].

[499] *Bulgarian NGO official charged with spying for Russia,* 10 września 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-russia-espionage/bulgarian-ngo-official-charged-with-spying-for-russia-idUSKCN1VV1W7 [dostęp: 09.02.2022].

[500] *Bulgaria gives Russian diplomat suspected of espionage 24 hours to leave,* 29 października 2019, Radio Free Europe Radio Liberty, https://www.rferl.org/a/bulgaria-gives-russian-diplomat-suspected-of-espionage-24-hours-to-leave/30242998.html [dostęp: 10.02.2022].

[501] *Bulgaria expels two Russian diplomats over suspiction of espionage,* 25 stycznia 2020, Mediapool, https://www.mediapool.bg/bulgaria-expels-two-russian-diplomats-over-suspicion-of-espionage-news302701.html [dostęp: 10.02.2022].

prokuratorów, Mailinow był autorem dokumentu, który nakreślił „kroki, które należy podjąć, aby całkowicie zmienić geopolityczną orientację Bułgarii z dala od Zachodu", natomiast rosyjscy dyplomaci mieli zbierać dane na temat bułgarskiego procesu wyborczego i bezpieczeństwa energetycznego[502].

Bułgarska zależność energetyczna od Rosji stanowiła kolejny, poważny problem dla skutecznego usuwania wpływów rosyjskich w bułgarskiej polityce. Rosja była jedynym eksporterem gazu ziemnego do kraju, co było m.in. wynikiem kontroli rosyjskiego Gazpromu nad siecią gazociągów przechodzących przez terytorium Bułgarii[503]. Ponadto, Łukoil w 1999 r. przejął pakiet kontrolny w jedynej bułgarskiej rafinerii ropy naftowej[504]. Fakt, iż rosyjska firma paliwowa TVEL za pośrednictwem firmy Techsnabexport świadczyła wszystkie usługi w zakresie jądrowego cyklu paliwowego w Bułgarii[505], skłonił w 2006 r. rosyjski AtomstrojEksport do udziału w projekcie elektrowni jądrowej w Belene, na który umowa ostatecznie została zerwana przez rząd w Sofii[506]. Nie dziwił więc fakt, iż w agendzie polityki Stanów Zjednoczonych wobec Bułgarii, promocja niezależności energetycznej poprzez dywersyfikację źródła dostaw paliw kopalnych była jednym z głównych celów amerykańskiej polityki w regionie[507].

Amerykańskie wysiłki konfrontowane były z działaniami rządu w Sofii, które w ostatnich latach prowadziły do ożywienia projektu budowy nowego gazociągu na terenie kraju. Zatwierdzona przez bułgarski parlament w ostatnim kwartale 2018 r. nowa krajowa strategia energetyczna wprowadziła możliwość współpracy z Gazpromem w ramach projektu TurkStream[508]. Bułgarska minister energetyki Temenuzkha Petkova powiadomiła, iż jej rząd gotów był zbudować nowy łącznik gazowy o długości 484 km, który wprowadziłby rosyjski gaz do Unii Europejskiej kosztem 1,6 mld USD. Połączenie

[502] A. Grashkin, *Russia's Political Influence…*
[503] T. Maltby, *Between Amity, Enmity and Europeanisation: EU Energy Security Policy and the Example of Bulgaria's Russian Energy Dependence, "*Europe-Asia Studies" 2015, 67:5, s. 813.
[504] G. Gotev, *Neftohim refinery boss: Europe's refining sector will consolidate, improve*, 23 maja 2018, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/energy/interview/neftohim-refinery-boss-europes-refining-sector-will-consolidate-and-improve/ [dostęp: 10.02.2022].
[505] *Nuclear Power in Bulgaria,* World Nuclear Association, https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/bulgaria.aspx [dostęp: 10.02.2022].
[506] *The Belene Nuclear Power Plant Project, Bulgaria,* 26 października 2009, Power Technology, https://www.power-technology.com/projects/belene-nuclear/ [dostęp: 10.02.2022].
[507] *Integrated Country Strategy: Bulgaria,* 13 sierpnia 2018, Departament Stanu USA, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/01/ICS-Bulgaria_UNCLASS_508.pdf [dostęp: 10.02.2022].
[508] *Bulgaria prepares to transport Russian gas to central Europe,* 30 listopada 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-gas-russia-idINL8N1Y34QS [dostęp: 10.02.2022].

to pozwoliłoby Rosji na utrzymanie dostaw gazu do Europy Środkowej z ominięciem Ukrainy i ten projekt w obliczu niekorzystnych dla Rosji ustaleń z 2014 r., prowadzących do zamrożenia projektu Gazociągu Południowego był priorytetem rosyjskiej polityki energetycznej względem regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Pomimo wielokrotnych apelacji UE i USA w kwestii dywersyfikacji dostaw energii do Bułgarii, bałkańskie państwa niezależnie od tego czy są członkami Unii Europejskiej czy nie, nadal pozostawały silnie uzależnione od dostaw rosyjskiego gazu. W obliczu ścisłej współpracy China National Petroleum Corporation z Gazpromem, okoliczności te podnoszą znaczenie Chin jako istotnego gracza w polityce energetycznej Półwyspu Bałkańskiego.

W związku z powyższym, głównej przyczyny w próbach podejmowania współpracy w formacie „Chiny-Rosja plus 1" a także samego zbliżenia chińsko-rosyjskiego należało przede wszystkim upatrywać we wciąż erodujących stosunkach obu mocarstw z Waszyngtonem. Główną osią starcia się amerykańskich interesów z wyżej wymienionymi mocarstwami były: działania Rosji w regionie Europy i Bliskiego Wschodu a także chińska aktywność w regionie EŚW oraz na Morzu Południowo-Chińskim. Podobny format działań utrzymywany był również ze względu na postępujący izolacjonizm gospodarczy ze strony Stanów Zjednoczonych jako próba kompensacji poniesionych strat gospodarczych a także chęci podjęcia bardziej skutecznych działań w kontekście stabilizacji politycznej i gospodarczej w państwach Bliskiego Wschodu oraz Azji Centralnej, która to leżała w żywotnym interesie zarówno Chin jak i Rosji – przede wszystkim ze względu na zabezpieczenie własnych wpływów politycznych oraz gospodarczych w wyżej wskazanych regionach[509].

***

Historycznie stosunki chińsko-bułgarskie nacechowane są elementami podziwu bułgarskich elit dla modelu chińskiego czy to tego z czasów maoistowskich czy to modelu, który zapewnił Chin status gospodarki globalnej. To z uwagi na to ambasador Dong Xiaojun promował chińskie rozwiązania we wiodących bułgarskich mediach. Niewątpliwie dyplomacja ChRL wobec resentymentów dotyczących stanu relacji

[509] P. Ciborek, *FocusOSA #64: Działania Chin na Bałkanach,* 18.01.2018, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, *https*://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-63-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 10.02.2022].

bilateralnych w czasach zimnej wojny, starała się wykorzystać deklarowaną przychylność rządu w Sofii do potencjalnego inkorporowania pewnych elementów rozwoju zaczerpniętych z tzw. „chińskiego modelu" w Bułgarii. Dla państwa będącego zarówno w strukturach NATO jak i Unii Europejskiej, był to nieoczywisty kierunek rozwoju, niemniej samo zainteresowanie tematem nie oznaczało realnej szansy wdrożenia promowanych przez Pekin rozwiązań. W tym względzie należałoby przede wszystkim rozważyć wewnętrzną politykę spójności UE oraz z całą pewnością pojawiające się naciski amerykańskiej dyplomacji w celu rezygnacji z próby wdrożenia elementów „chińskiego modelu" do polityki krajowej przez Sofię.

Ponadto, pomimo zakładanych efektów poprawy w dziedzinie inwestycyjnej i handlowej, aktywna postawa Bułgarii w formacie nie przyniosła spodziewanych efektów. Jak wskazano wcześniej, w ciągu ośmiu lat (2012-2020), wskaźniki intensywności handlu Bułgarii z Chinami, zarówno w kwestii bułgarskiego eksportu (+0,006) jak i importu z Chin (+0,047) zmieniły się nieznacznie. W tym względzie należy podkreślić znaczenie rosnącego deficyt w handlu dwustronnym na niekorzyść Bułgarii (z 210,4 mln USD w 2012 r. do 733,1 mln USD w 2020 r.). Dodatkowo z uwagi na fakt, iż najważniejszymi partnerami handlowymi niezmiennie pozostawały państwa tzw. „starej Unii", tj. Niemcy i Włochy a także rywalizująca o wpływy z ChRL w regionie Federacja Rosyjska, należy stwierdzić, iż potencjał rozwoju stosunków handlowych między Chinami a Bułgarią był ograniczony. Wpływ na powyższe miały również wspomniane wcześniej stosunki polityczne i gospodarcze z Rosją a także fakt członkostwa Bułgarii w UE i NATO.

4. Rozdział IV. Stosunki rumuńsko-chińskie jako arena rywalizacji energetycznej Stanów Zjednoczonych i ChRL

Stosunki chińsko-rumuńskie, podobnie jak z innymi państwami Europy Środkowej i Wschodniej w drugiej połowie XX w. w głównej mierze były pochodną stosunków Pekinu z Moskwą i podlegały istotnym zmianom w obliczu globalnej redefinicji układu międzynarodowego po 1989 r. Rumunia jednak poszukiwała swojej „trzeciej drogi" stąd też była preferowanym partnerem dla Chińskiej Republiki Ludowej. Stworzenie formatu 16+1 miało dać nową jakość w stosunkach bilateralnych i przynieść korzyści obu stronom, szczególnie w aspekcie gospodarczym. W obliczu bardzo dobrych relacji dwustronnych między państwami w okresie zimnej wojny, należy dokonać pogłębionej analizy historycznej ciągłości relacji a w tym interakcji politycznych, a także porozumień bilateralnych, kwestii dotyczących współpracy gospodarczej, aktywności ambasadorów chińskich w Bukareszcie oraz kontekstu międzynarodowego. W tym względzie, w odniesieniu do relacji zewnętrznych, należy przeanalizować zewnętrzne czynniki wpływające na stosunki z Pekinu z Sofią, tj. politykę wobec Rosji, Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej.

4.1. Historia interakcji politycznej oraz stosunki bilateralne po 2012 r.

Rumunia i Chińska Republika Ludowa nawiązały stosunki dyplomatyczne 5 października 1949 r., natomiast prawie dekadę później odnotowano wyraźne zbliżenie polityczno-gospodarcze[510]. Biorąc pod uwagę polityczną i ekonomiczną niezależność Rumunii od Związku Radzieckiego oraz rozłam chińsko-sowiecki pod koniec lat pięćdziesiątych, rząd Gheorghe Gheorghiu-Deja był politycznie zdystansowany od Moskwy, co umożliwiło nawiązanie bliższych kontaktów z Pekinem[511]. Za najintensywniejszy okres współpracy dwustronnej wskazuje się lata 1965-1989, kiedy to Nicolae Ceausescu opowiadał się za zacieśnieniem stosunków z Chinami, co skłoniło rumuńskiego przywódcę do wizyty w Chinach w 1971 r.[512] O bliskości stosunków dwustronnych – szczególnie w aspekcie

[510] *Relatia speciala a Romaniei cu R.P. Chineza* (Szczególne stosunki Rumunii z Chińską Republiką Ludową), MSZ Rumunii, https://www.mae.ro/node/4852 [dostęp: 04.08.2019].
[511] A.I. Milosan, X. Wang, *Foreign Policy Analysis Between China, Romania and the EU,* "RECENT Journal" 2012, vol. 13, no. 1(34), March 2012, s. 70.
[512] A. Chiriu, Z. Liu, *Sino-Romanian Relations – From the First Ponta's government to Klaus Werner*

politycznym – wskazywały m.in. wydarzenia takie jak rumuńska odmowa okupacji Czechosłowacji przez państwa będące częścią Układu Warszawskiego w 1968 r. Rumunia odmawiając współpracy również naraziła się na niebezpieczeństwo okupacji, niemniej dzięki działaniom i wstawiennictwu premiera Zhou Enlaia oraz przewodniczącego Mao Zedonga, ryzyko to zostało oddalone. Ponadto ChRL udzieliła znacznej pomocy humanitarnej w 1970 r., kiedy Rumunia została nawiedzona przez dotkliwe powodzie[513]. Należy wskazać, iż pomoc nie była jednostronna, ponieważ Rumunia w okresie izolacji gospodarczej ChRL dzieliła się „zachodnim" *know-how,* w postaci położenia podwalin dla chińskiego szkolnictwa wyższego w dziedzinie zarządzania projektami dotyczącymi ropy naftowej i gazu, a także dzięki eksportowi komputerów Felix (opartych na technologii amerykańskiej i francuskiej, zakazanej w krajach socjalistycznych)[514]. Warto też pamiętać, że Bukareszt był w pewnym momencie miejscem łącznikowym w procesie normalizacji i nawiązywania stosunków dyplomatycznych między Chinami a Stanami Zjednoczonymi[515]. W aspekcie gospodarczym, we wspomnianym wcześniej okresie, Rumunia była drugim partnerem handlowym ChRL, ustępując miejsca ZSRR[516].

Po upadku reżimu Ceausescu w grudniu 1989 r., Chińska Republika Ludowa natychmiast uznała rząd Petre Romana, wysyłając wyraźny sygnał o chęci ocieplenia stosunków dyplomatycznych. W przeciwieństwie do niektórych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, Rumunia nigdy nie kwestionowała polityki „jednych Chin", unikała oficjalnych spotkań z Dalajlamą, nie utrzymywała stosunków dyplomatycznych z Tajwanem i nigdy nie poruszała kwestii praw człowieka w Chinach[517]. Na początku lat 90. XX w., odnotowano migrację tysięcy obywateli ChRL do państw EŚW, w tym do Rumunii[518]. W Bukareszcie po dziś dzień funkcjonuje liczna społeczność chińska, zajmująca się przede wszystkim drobnym handlem[519]. Mimo wizyty Iona Iliescu

Iohan- nis's victory in the presidential elections, Working Paper Vol. 9, No. 1, 2015, Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences, s. 4–6.

[513] S. Pencea, A.C. Balgar, *Romania-China Relations: Short Inventory and Outlook,* "Asian Issues" 2020, vol. 6. s. 8-9.

[514] Ibidem, s. 9.

[515] A. Brinza, *China and Romania: Old Friends Drifting Apart* [w:] T. Matura, *China and Central Europe: Success or Failure,* Dialog Campus, Budapest 2020, s. 165.

[516] Ibidem.

[517] D. Mierzejewski, B. Kowalski, P. Ciborek, *Aktywność gospodarcza i polityczna Chińskiej Republiki Ludowej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej,* Wydawnictwo Uniwerstytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 37.

[518] R. Wundrak, *Immigration during the wild years: Chinese pioneers in Bucharest*, in The Romanian journal of European studies, 2007 s. 135.

[519] Obserwacja własna podczas prowadzonych w Bukareszcie badań w 2018 r.

w Pekinie w styczniu 1991 r., polityka zagraniczna Rumunii w okresie transformacji ustrojowej skierowała się głównie na Zachód[520]. Było to również spowodowane obawą rumuńskich polityków, iż zacieśnienie relacji z Chinami w danym okresie będzie nadal kojarzyć się z podtrzymaniem wpływów reżimu komunistycznego na młodą rumuńską demokrację[521]. W lipcu 1994 r. podczas wizyty szefa chińskiego rządu Li Penga w Rumunii, doszło do podpisania wspólnej deklaracji o przyjaznych i kooperacyjnych stosunkach[522]. Pomimo późniejszej wizyty przewodniczącego Jiang Zemina w 1996 r. oraz rewizyty rumuńskiego prezydenta Emila Constantinescu w 1997 r., w tym samym roku, rząd w Pekinie zawiesił preferencyjną politykę eksportu rumuńskich towarów do Chin, co ostatecznie doprowadziło do niemal całkowitej utraty zainteresowania rumuńskich przedsiębiorców rynkiem chińskim[523]. Szybki wzrost gospodarczy Chin w 2000 r. doprowadził do znacznego wzrostu deficytu handlowego Rumunii z tym krajem, co skłoniło rząd Bukaresztu do formalnego wyrażenia oficjalnego zaniepokojenia sytuacją i wezwania azjatyckich partnerów do podjęcia działań na rzecz zrównoważenia handlu[524]. Pomimo niepowodzeń na polu gospodarczym na początku XXI w., w latach 2000-2004 utrzymano bliskie kontakty polityczne, czego wyrazem były dwie wizyty premiera Adriana Nastase (2002; 2003) i jedna prezydenta Iona Iliescu w Chinach (2003), a także rewizyta przewodniczącego Hu Jintao w 2004 r. w Rumunii[525]. Wizyta Hu w Bukareszcie skutkowała ustanowieniem Wszechstronnego Przyjaznego Partnerstwa Kooperacyjnego (Comprehensive Friendly Cooperative Partnership)[526]. Z wyłączeniem lat 1996-2000, Rumunia rządzona była przez Partię Socjaldemokratyczną (PSD), natomiast w 2005 r. do władzy doszły partie prawicowe, co skutkowało zdecydowanie mniejszą intensywnością oficjalnych wizyt, aż do powstania formatu 16+1. Oficjalne wizyty dwustronne w latach 2005-2012 to delegacja prezydenta Traiana Basescu w 2006 r. oraz premiera Emila Boca w 2011 r., niemniej wizyty te nie przyniosły żadnych wymiernych skutków w aspekcie gospodarczym[527]. W latach 2005-2012 nie odnotowano

[520] L.H. Sun, *China opts to maintain ties to Eastern Europe,* 18 lutego 1991, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/02/18/china-opts-to-maintain-ties-to-eastern-europe/4191c0ec-e0fb-4219-b0a7-6dca6e9a2217/ [dostęp: 02.01.2019].
[521] A. Brinza, *China and Romania…* s. 165.
[522] G. Gao, *The Development of Sino–Romanian Relations After 1989*, Global Economic Observer, Vol. 5, No. 1., 2017 s. 127.
[523] A. Chiriu, Z. Liu, S*ino-Romanian Relations – From the First Ponta's government to Klaus Werner Iohan- nis's victory in the presidential elections*, Working Paper Vol. 9, No. 1, 2015, Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences, s. 5.
[524] Ibidem, s. 5.
[525] A. Brinza, *China and Romania…* s. 166.
[526] G. Ge, *The Development…,* s. 129.
[527] A. Brinza, *China and Romania…* s. 166.

wizyt władz ChRL w Rumunii. Jednak od momentu inauguracji 16+1 przez premiera Wen Jiabao ta sytuacja uległa zmianie. Do wizyt dwustronnych najwyższego szczebla od 2012 r. należy zaliczyć wizyty premierów Li Keqianga w Bukareszcie (2013) oraz Victora Ponty (2013; 2014). Po spotkaniu Victora Ponty z Li Keqiangem z lipca 2013 r. w Pekinie, premier Rumunii wyraził zadowolenie z ustaleń dwustronnych. Ponta oczekiwał większego zaangażowania ChRL w projekty energetyki oraz technologii komunikacyjnych w Rumunii a także większej otwartości rynku chińskiego dla rumuńskiego eksportu produktów spożywczych, rolno-spożywczych oraz wina[528]. Było to *de facto* zgodne z ustaleniami w czasie spotkań formatu 16+1. W kontekście współpracy kulturowej, szef rumuńskiego rządu wyraził nadzieję na otwarcie Rumuńskiego Instytutu Kultury w Pekinie oraz przyjęcie Instytutu Konfucjusza w Bukareszcie, co miałoby ostatecznie przełożyć się na zwiększoną liczbę dwustronnych stypendiów rządowych dla studentów. Ponta powiedział również, iż „Chiny są jednym z wielkich mocarstw, jeśli nie największym […] a ich nowi przywódcy (Li Keqiang; Xi Jinping) mają szczególne uczucia do Rumunii […] dlatego musimy z tego korzystać i utrzymać te stosunki i traktować je w sposób szczególny"[529]. W tym kontekście, najważniejszym z ustaleń była rumuńska propozycja podniesienia stosunków do partnerstwa strategicznego, tj. zgodnie z krajowym prawodawstwem prawnie najwyższego partnerstwa, w które może zaangażować się Rumunia. Strona chińska wyraziła w tej kwestii aprobatę, niemniej zaproponowała szczegółową analizę procesu i „standardową procedurę dyplomatyczną", aby procedować kwestię podniesienia stosunków dwustronnych na wyższy poziom. Li Keqiang podkreślił również, iż Chiny są gotowe do dzielenia się doświadczeniami rozwojowymi z krajami EŚW[530].

Po spotkaniu z Li Keqiangiem, Victor Ponta odbył również krótką rozmowę z przewodniczącym Xi Jinpingiem. Przewodniczący ChRL wyraził zadowolenie z faktu, iż rumuński premier był pierwszym przywódcą z regionu EŚW z oficjalną wizytą w Chinach po objęciu przez niego urzędu głowy państwa. Xi pozytywnie ocenił obecność Victora Ponty w Pekinie, która miała być wyrazem wagi, jaką rząd rumuński przywiązuje

[528] *PM Victor Ponta: We proposed raising the relationship between Romania and China at the highest level Romania has, that of Strategic Partnership,* 03.07.2013, Strona Rządu Rumunii, https://gov.ro/en/news/pm-victor-ponta-we-proposed-raising-the-relationship-between-romania-and-china-at-the-highest-level-romania-has-that-of-strategic-partnership1378288340&page=492 [dostęp: 13.08.2021].
[529] *PM Victor Ponta: We proposed…*
[530] *Premier: China committed to sharing development opportunities with CEE countries,* 02.07.2013, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/premier/news/2014/08/23/content_281474983009803.htm [dostęp: 17.02.2022].

do stosunków bilateralnych. W odpowiedzi premier rumuński podkreślił „rumuńskie pragnienie" do kontynuowania „nadzwyczajnych stosunków dwustronnych", w szczególności odnosząc się do historii stosunków politycznych pomiędzy dwoma państwami [531] . Ponadto, rumuński premier podtrzymał chęć podniesienia relacji dwustronnych na wyższy poziom, a okazją do tego miałby być obchody 65. nawiązania stosunków dyplomatycznych, które przypadały na 2014 r.[532]

Drugą oficjalną wizytą państwową najwyższego szczebla od momentu inauguracji formatu 16+1 była podróż Li Keqianga do Bukaresztu w lipcu 2013 r.[533] Choć wiązała się ona z późniejszym uczestnictwem szefa chińskiego rządu w szczycie formatu 16+1 organizowanego w tym państwie, to miała ona charakter oficjalnej wizyty państwowej[534]. Podczas spotkania z prezydentem Traianem Basescu, Li podkreślił, iż ChRL wyrażała zadowolenie z faktu obopólnego wsparcia swoich interesów na arenie międzynarodowej, co miało stanowić o solidnej podstawie dla dalszego rozwoju stosunków dwustronnych[535]. Li Keqiang odniósł się również do wyników trzeciej sesji plenarnej XVIII KC KPCh, które miały przynieść nowe możliwości współpracy bilateralnej. W tym kontekście wymieniono przede wszystkim usprawnienia w dziedzinie handlu oraz nowych możliwości inwestycyjnych i infrastrukturalnych a także komunikację i koordynację działań w sprawach międzynarodowych i regionalnych[536]. Prezydent Rumunii podtrzymał chęć utrzymania „tradycyjnej przyjaźni" pomiędzy państwami, odnosząc się również do szczytu formatu 16+1 w Bukareszcie, który

---

[531] *PM Victor Ponta: We proposed…*

[532] *President Xi Jinping Meets with Primie Minister Victor Ponta of Romania Stressing to Push for More Outcome of China-Central & Eastern Europe Cooperation,* 02.07.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201308/t20130805_578674.html [dostęp: 17.02.2022].

[533] *Premier Li Keqiang Meets with President Traian Basescu of Romania, Stressing to promote China-Romania, China-CEE Cooperation from a Long-Term Perspective to Achieve Mutual Benefit, Win-Win Outcomes and Common Development,* 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201312/t20131201_578696.html [dostęp: 17.02.2022].

[534] *Li Keqiang dida Bujialesite chuxi Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lindao ren huiwu bing dui Luomaniya jinxing zhengshi fangwen* (Li Keqiang przybywa do Bukaresztu na szczyt Chiny-CEEC i oficjalną wizytę w Rumunii), 25.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131125_9343424.shtml [dostęp: 17.02.2022].

[535] *Li Keqiang huijian Luomaniya zongtong Bosaisikushi qiangdiao yu changyuan yuanguang tuijin Zhong-Luo, Zhongguo-Zhong Dong'Ou hezuo shixian huli gong ying gongtong fazhan* (Li Keqiang podkreślił podczas spotkania z prezydentem Rumunii Basescu Promowanie współpracy Chiny-Rumunia, Chiny-Europa Środkowo-Wschodnia w perspektywie długoterminowej oraz osiąganie obopólnych korzyści i wspólnego rozwoju), 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131128_9343428.shtml [dostęp: 17.02.2022].

[536] Ibidem.

wspólnie określono mianem sukcesu we współpracy Chiny-EŚW[537]. Co więcej Li Keqiang podczas wizyty w Rumunii wygłosił również przemówienie w tamtejszym parlamencie. W spotkaniu uczestniczyła liczna reprezentacja władz lokalnych. Chiński premier podkreślił, iż jest to jego pierwsza oficjalna wizyta w regionie EŚW, toteż wyraził nadzieję, iż będzie to dobrym prognostykiem do wzmacniania wzajemnego zaufania politycznego[538]. W spotkaniu z premierem Pontą, Li Keqiang określił promocję współpracy energetycznej jako priorytet chińsko-rumuńskiej współpracy dwustronnej, która wpisuje się w potrzeby obu stron. W tym względzie, Li wymienił chińskie zainteresowanie inwestycją w mieście Cernavoda oddalonej o około 65 km od wybrzeża Morza Czarnego. Tam planowana była budowa elektrowni jądrowej[539].

W kwestiach gospodarczych, chiński premier podkreślił znaczenie realizacji projektów „na dużą skalę", co miało podkreślić chińską determinację w kwestii realizacji projektów energetycznych (Cernavoda) i infrastrukturalnych (koleje wysokich prędkości)[540]. Na szczególną uwagę zasługiwała również wizyta Li Keqianga w regionalnym biurze firmy Huawei, gdzie Li podkreślił gotowość chińskiego rządu do udzielania wsparcia w procesie ekspansji zagranicznej chińskich przedsiębiorstw. Nadmienił również, iż chińskie firmy mające ambicje globalne powinny zdecydowanie przeciwstawiać się praktykom protekcjonizmu gospodarczego i chronić swoje uzasadnione prawa i interesy[541].

Do drugiej, oficjalnej wizyty premiera Victora Ponty w Pekinie doszło na przełomie sierpnia i września 2014 r., kiedy to spotkał się ze swoim odpowiednikiem Li

---

[537] Ibidem.

[538] *Li Keqiang zai Luomaniya yihui fabiao yanjiang shi qiangdiao rang Zhong Luo youhao hezuo chengfengpolang yangfan yuanhang* (Li Keqiang podkreślił w swoim przemówieniu w rumuńskim parlamencie – niech przyjazna współpraca chińsko-rumuńska unosi się na wietrze i falach i wypłynie w morze), 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131128_9343430.shtml [dostęp: 17.02.2022].

[539] *Li Keqiang tong Luomaniya zongli Pengta ju hang huitan shi qiangdiao shenhua Zhong-Luo chuantong youhao he wushi hezuo, tuidong Zhongguo-Zhong Dong'Ou hezuo he Zhong-Ou guanxi qude geng da fazhan* (Li Keqiang w trakcie rozmowy z premierem Rumunii Pontą podkreślił [konieczność] pogłębienia tradycyjnej przyjaźni chińsko-rumuńskiej i praktycznej współpracy, promocji rozwoju współpracy Chiny-EŚW oraz stosunków Chiny-UE), 26.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131126_9343425.shtml [dostęp: 17.02.2022].

[540] *Li Keqiang zai Luomaniya yihui fabiao yanjiang...*

[541] *Li Keqiang canguan Huawei Luomaniya gongsi shi zhichu jiakuai Zhongguo qiue zou chuqu bufa zaofu dangdi shixian huli gong ying* (Li Keqiang wskazał podczas wizyty w Huawei w Rumunii, aby przyspieszyć tempo wejścia chińskich przedsiębiorstw na rynek globalny, przynosić korzyści regionowi i osiągać obopólne korzyści), 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131128_9343431.shtml [dostęp: 17.02.2022].

Keqiangiem[542]. Szef chińskiego rządu wspomniał, iż w 2014 r. przypadła 65. rocznica nawiązania stosunków dyplomatycznych i 10. rocznica ustanowienia wszechstronnego przyjaznego partnerstwa a stosunki dwustronne znalazły się w „nowym, historycznym punkcie wyjścia". Podczas spotkania podpisano dokument dotyczący pokojowego wykorzystania energii jądrowej. Porozumienie to miało stanowić podwaliny dla chińskiej inwestycji w Cernavoda. Ponta wtórując swojemu przedmówcy powiedział, iż współpraca dwustronna przynosi zadowalające rezultaty a Bukareszt oczekuje realizacji projektów z zakresu infrastruktury, energetyki i transportu w postaci budowy kolei wysokich prędkości na linii Bukareszt-Konstanca[543].

Oprócz spotkania z szefem chińskiego rządu, Victor Ponta odbył rozmowę z Xi Jinpingiem w Wielkiej Hali Ludowej w Pekinie[544]. Xi Jinping poinformował rumuńskiego premiera o chińskich reformach, które miały prowadzić do promowania zrównoważonego i zdrowego rozwoju gospodarczego. Tym samym, przewodniczący Xi zachęcił do korzystania z chińskich doświadczeń i osiągania zadowalającego rozwoju gospodarczego. Ponta wyraził podziw dla Komunistycznej Partii Chin w kwestii zachowania „drogi socjalizmu z chińską charakterystyką" oraz docenił wkład ChRL w promowanie światowego rozwoju, pokoju, ochrony suwerenności narodowej i integralności terytorialnej. Podkreślił również, iż Rumunia była „przyjazną dla Chin siłą w ramach UE" i była gotowa wnieść pozytywny wkład w promowanie kompleksowego partnerstwa strategicznego UE-Chiny oraz Chiny-EŚW[545]. Podczas spotkania rumuńskiego premiera z otoczeniem biznesu w Chinach, Ponta przede wszystkim starał się wyeksponować potencjał dla współpracy rolnej w stosunkach dwustronnych[546]. W tym względzie wymienił działania rządu w Bukareszcie na rzecz zwiększenia eksportu wieprzowiny oraz wołowiny. Szef rumuńskiego rządu podkreślił, iż wyznaczone przez

[542] *Li Keqiang and Prime Minister Victor-Viorel Ponta of Romania Jointly Meet the Press,* 01.09.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201409/t20140903_578703.html [dostęp: 17.02.2022].

[543] *Li Keqiang holds talks with Prime Minister Victor Ponta of Romania Stressing to Deepen China-Romania Comprehensive Friendly Cooperative Partnership and Promote China-CEEC Cooperation and development of China-EU relations,* 01.09.2014, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201409/t20140903_578701.html [dostęp: 17.02.2022].

[544] *Xi Jinping Meets with Prime Minister Victor-Viorel Ponta of Romania,* 02.09.2014, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201409/t20140904_578705.html [dostęp: 17.02.2022].

[545] Ibidem.

[546] *Official visit by Primie Minister Victor Ponta to the People's Republic of China,* 31.08.2014, Strona Rządu Rumunii, https://www.gov.ro/en/news/official-visit-by-prime-minister-victor-ponta-to-the-people-s-republic-of-china&page=250 [dostęp: 17.02.2022].

Bukareszt strategiczne kierunki rozwoju kraju wpisują się w chińską strategię ekspansji w regionie EŚW, gdyż dla Rumunii priorytetem pozostawała współpraca z Chinami w zakresie energetyki jądrowej oraz odnawialnych źródeł energii. Ponta zachęcił również chiński biznes do podjęcia inwestycji w pięciu parkach technologicznych[547].

4.2. Dwustronne porozumienia gospodarcze, struktura oraz wartość dwustronnej wymiany handlowej

Współpraca gospodarcza i technologiczna pomiędzy Chinami a Rumunią została zainicjowana od 1970 roku[548]. W latach 70. XX w., Chiny udzielały Rumunii nieoprocentowanych pożyczek w postaci towarów oraz kompletnych zestawów wyposażenia zakładów robotniczych[549]. Obecne stosunki gospodarcze pomiędzy Chinami a Rumunią regulowane były przez głównie przez Umowę ws. Unikania Podwójnego Opodatkowania i Uchylania się od Opodatkowania (1991), Umowę ws. Wzajemnych Zachęt i Ochrony Inwestycji (1994), Umowę Gospodarczo-Handlową (1994) oraz Porozumienie o Współpracy Naukowo-Technicznej (1996)[550]. W 1978 r. utworzono Międzyrządowy Komitet Współpracy Gospodarczej i Technologicznej, natomiast w 1994 r. został on przekształcony na Chińsko-Rumuński Komitet ds. Współpracy Gospodarczej i Handlowej. Od początku istnienia powyższego Komitetu, jego spotkania ustalane były corocznie[551].

W obliczu prowadzenia przez rząd w Bukareszcie preferencyjnej polityki wobec chińskich emigrantów, od lat 90. XX w. do końca pierwszej dekady XXI w. możemy zaobserwować powstawanie licznych małych i średnich przedsiębiorstw oraz kilku chińskich inwestycji produkcyjnych, specjalizujących się głównie w wytwarzaniu niezaawansowanych technologicznie produktów[552]. Jak się wydawało, to właśnie dlatego Rumunia była się jednym z pierwszych państw europejskich oficjalnie wytypowanych przez chiński rząd do realizacji strategii „wychodzenia na zewnątrz (Go Out Policy)", wdrożonej od 1999 r.[553]

---

[547] Ibidem.
[548] *China and Romania,* 16.02.2004, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero/rom/zlgx/t66052.htm [dostęp: 21.02.2022].
[549] *Ibidem.*
[550] G. Gao, *The Development of Sino–Romanian Relations After 1989*, Global Economic Observer, Vol. 5, No. 1., 2017 s. 128.
[551] *China and Romania…*
[552] R. Wundrak, *Immigration during the wild years: Chinese pioneers in Bucharest*, in The Romanian journal of European studies, 2007 s. 139-141.
[553] *Zhongguo qiye „Zou chuqu" fazhan zhanlve* (Stategia „globalnej ekspansji" firm chińskich), Ministerstwo Handlu ChRL,

W rezultacie powyższych działań, chińskie przedsiębiorstwa zrealizowały w Rumunii kilka inwestycji, m.in.: Eurosport DHS – producent rowerów (20 mln USD), China Tobacco International Europe (35 mln USD), Dongguan Yuncheng Plate Making Co. (4 mln USD) oraz Shantou Agricultural Machinery Equipment (20 mln USD)[554]. Wobec określenia przez chiński rząd priorytetowych odbiorców chińskich zagranicznych inwestycji na początku XXI w., Rumunia stała się odbiorcą 2/3 chińskich inwestycji w Europie Środkowo-Wschodniej do 2005 r. w sektorze produkcyjnym, natomiast po zapoczątkowaniu formatu 16+1 rumuński rynek stał się również obiektem zainteresowania chińskich przedsiębiorstw z sektora energetycznego. W efekcie doszło do zakupu 100% akcji rumuńskiego Lucas Est przez chińskie ReneSola we wrześniu 2012 r., a następnie utworzenia farmy solarnej w obwodzie Prahova.[555]

Z perspektywy niemal dekady od powstania inicjatywy 17+1, efekty współpracy gospodarczej, jak i liczbę oraz wartość chińskich BIZ w Rumunii należy ocenić jako stosunkowo niewielkie. Większość dużych projektów, których wartość przekracza 1 mld EUR, pozostaje w sferze deklaratywnej lub negocjacje zakończyły się fiaskiem. W kontekście formatu 17+1, najbardziej zaawansowaną negocjacyjnie inwestycją planowaną przez stronę chińską była rozbudowa elektrowni jądrowej Cernavoda przez China General Nuclear Power (CGN), której szacowana wartość przekraczała 6 mld EUR. Drugi projekt energetyczny w orbicie zainteresowań przedsiębiorstw z ChRL stanowił rozbudowę i moderniację elektrociepłowni Rovinari o wartości 1 mld EUR, której miało podjąć się China Huadian Engineering. Należy również wspomnieć o pośredniej chińskiej obecności gospodarczej na rumuńskim rynku. Przykładem przejętych firm są m.in: Pirelli (od kapitału włoskiego przez ChemChina), Nidera (od Holendrów przez COFCO) oraz Smithfield Foods (z rąk amerykańskich przez Shuanghui International)[556].

W czasie inauguracji formatu współpracy 16+1, ujemne saldo handlowe Rumunii w kontaktach gospodarczych z Chinami było na stosunkowo wysokim poziomie wynoszącym 2,19 mld USD USD (Tabela nr 9). Na uwagę zasługiwał jego nieznaczny spadek (o 10,7%) w pierwszym roku funkcjonowania formatu, gdzie ujemne saldo

http://history.mofcom.gov.cn/?newchina=%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E4%BC%81%E4%B8%9A%E8%B5%B0%E5%87%BA%E5%8E%BB%E5%8F%91%E5%B1%95%E6%88%98%E7%95%A5 [dostęp 13.10.2018].

[554] D. Mierzejewski, B. Kowalski, P. Ciborek…, s. 37.

[555] Ibidem, s. 37-38.

[556] S. Pencea, Romania–China Trade and Investment Relations against the Backdrop of the „One Belt, One Road" Strategy, „Romanian Economic and Business Review" 2017, Vol. 12, No. 2, s. 24.

wynosiło 1,95 mld USD. Podobnie jak w przypadku Bułgarii, wydaje się, iż obie strony wykorzystywały początkowy entuzjazm współpracy w formacie wielostronnym, co zaowocowało przede wszystkim wzrostem rumuńskiego eksportu do Chin. W tym kontekście należy nadmienić, iż dane za 2013 r. ukazują wzrost rumuńskiego eksportu (+169,3 mln USD rdr) jak i nieznaczny spadek importu z Chin (+66,7 mln USD rdr). Dynamika wzrostu rumuńskiego eksportu w pierwszym roku funkcjonowania formatu wynosiła (+34,25% rdr), natomiast dynamika chińska w tym samym okresie wynosiła (-2,49% rdr). W perspektywie ośmioletniej, na podstawie dostępnych danych w latach 2012-2020, ujemne saldo Rumunii wzrosło o 118,94%, wzrastając do poziomu 4,8 mld USD. Dynamika wzrostu rumuńskiego eksportu pomiędzy 2012 a 2020 rokiem wynosi 90,75%. Porównując ją z dynamiką wzrostu chińskiego eksportu 113,75%, należy uznać, iż uczestnictwo Rumunii w formacie 16+1 nie przyniosło zakładanych rezultatów handlowych i pogłębia ujemne saldo handlu dwustronnego.

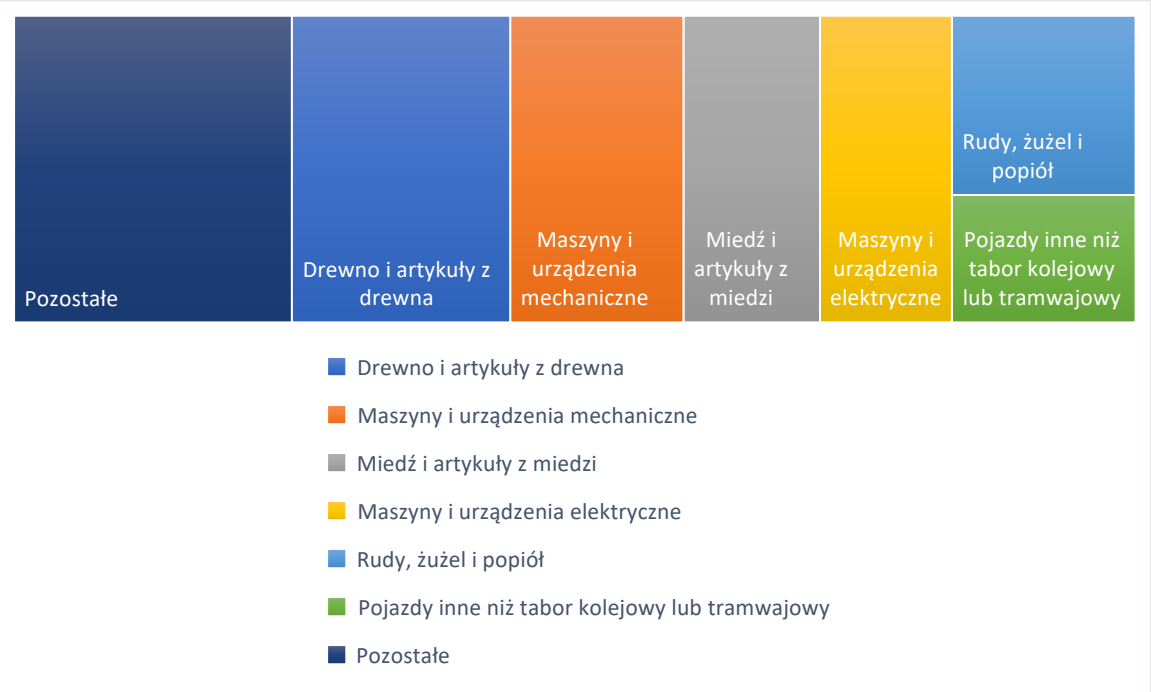
Tabela nr 9. Wymiana handlowa Rumunii z Chinami (2012-2020, w mln USD)

Rumunia	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Import	2687,5	2620,8	3149,7	3205,0	3818,3	4252,8	5210,9	5094,5	5744,7
Eksport	494,3	663,6	759,4	581,7	682,4	827,0	883,5	849,9	942,9
BILANS	-2193,2	-1957,2	-2390,3	-2623,3	-3135,9	-3425,8	-4327,4	-4244,6	-4801,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarczych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c642%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan z dnia 15.02.2021).

Z analizy struktury rumuńskiego eksportu w 2012 r. wynika, iż za 19,5% jego wartości odpowiadał eksport drewna i artykułów z drewna (Diagram nr 5). Kolejnymi składnikami rumuńskiego eksportu były: maszyny i urządzenia mechaniczne (15,5%), miedź i artykuły z miedzi (12,1%), maszyny i urządzenia elektryczne (11,8%), rudy, żużel i popiół (9,6%) oraz pojazdy inne niż tabor kolejowy i tramwajowy (6,8%). Reszta składowych rumuńskiego eksportu do Chin – w tym eksport produktów rolnych – odpowiadała za 24,7% wartości eksportu. W kontekście najważniejszych produktów pod względem rumuńskiego eksportu, należy wskazać przede wszystkim chińskie zapotrzebowanie na drewno.

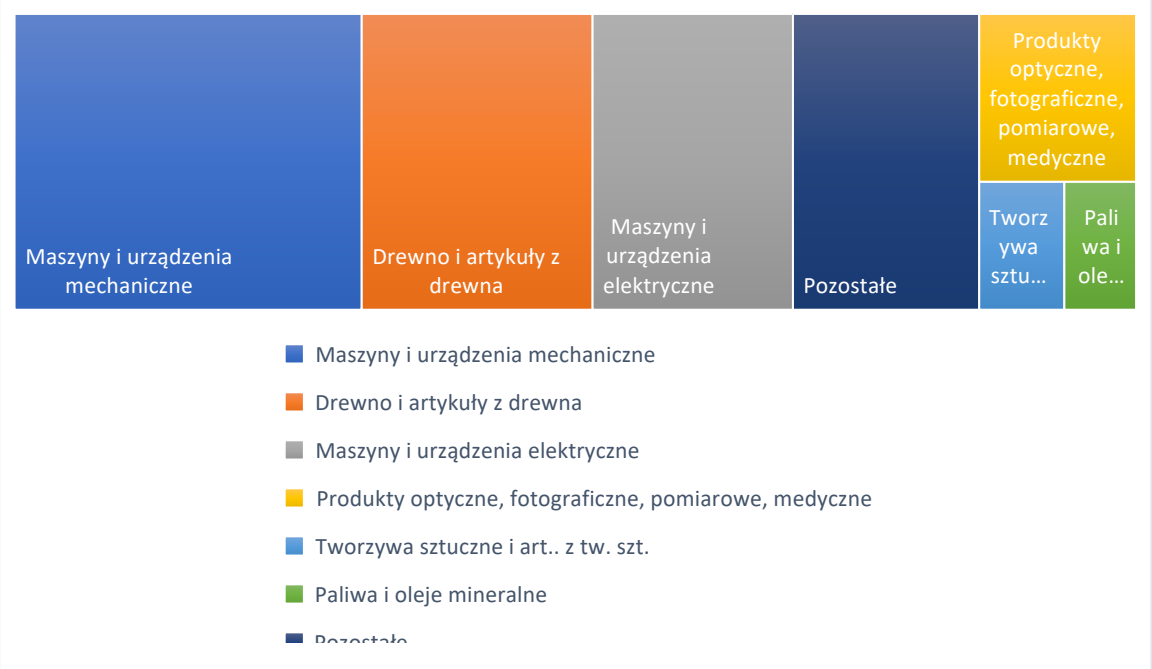
Diagram nr 5. Struktura rumuńskiego eksportu do ChRL w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowanie własne na podstawie danych gospodarczych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c642%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Z analizy struktury rumuńskiego eksportu w 2020 r. wynika, iż za 30% jego wartości odpowiadał eksport maszyn i urządzeń mechanicznych (Diagram nr 6). Kolejnymi składnikami rumuńskiego eksportu były: drewno i artykuły z drewna (20,6%), maszyny i urządzenia elektryczne (17,9%), narzędzia i aparatura optyczna (8%), tworzywa sztuczne i art. z tw. szt. (3,3%) oraz paliwa i oleje mineralne (2,8%). Reszta składowych rumuńskiego eksportu do Chin – w tym eksport produktów rolnych – odpowiadał za 16,6% wartości eksportu. W kontekście najważniejszych produktów pod względem rumuńskiego eksportu, dwa główne komponenty pozostały niezmienne z dominującą rolą eksportu maszyn i urządzeń mechanicznych oraz drewna i artykułów drewnianych.

Diagram nr 6. Struktura rumuńskiego eksportu do ChRL w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowanie własne na podstawie danych handlowych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c642%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Analiza struktury rumuńskiego eksportu prowadzi do jednoznacznej konkluzji, iż zasadniczo w tej materii kraj ten w szerszym kontekście nie ma zdecydowanych przewag konkurencyjnych nad pozostałymi państwami regionu. W pespektywie długookresowej może prowadzić to do niebezpiecznej sytuacji związanej z ciągłym wzrostem ujemnego salda w handlu dwustronnym. W związku z powyższym, strona chińska od początku istnienia formatu 16+1 aktywnie poszukiwała sektora gospodarki, który wydawał się z ich punktu widzenia prosperujący i mogący przynieść obustronne korzyści. W ten sposób strona rumuńska wytypowana została do koordynacji prac związanych z energetyką, co miało odzwierciedlenie w ustanowieniu w Bukareszcie Centrum Dialogu i Współpracy przy Projektach Energetycznych 16+1 (*Center for Dialogue and Cooperation on Energy Projects 16+1 - CDCEP*). Należy z całą pewnością podkreślić, iż sekretariat dotychczas nie wykorzystał w pełni potencjału płynącego ze współpracy pomiędzy Chinami a państwami EŚW w tym zakresie, głównie ze względów na czynniki zewnętrzne, takie jak aktywność USA i UE w regionie. Świadczyć o tym może fakt, iż

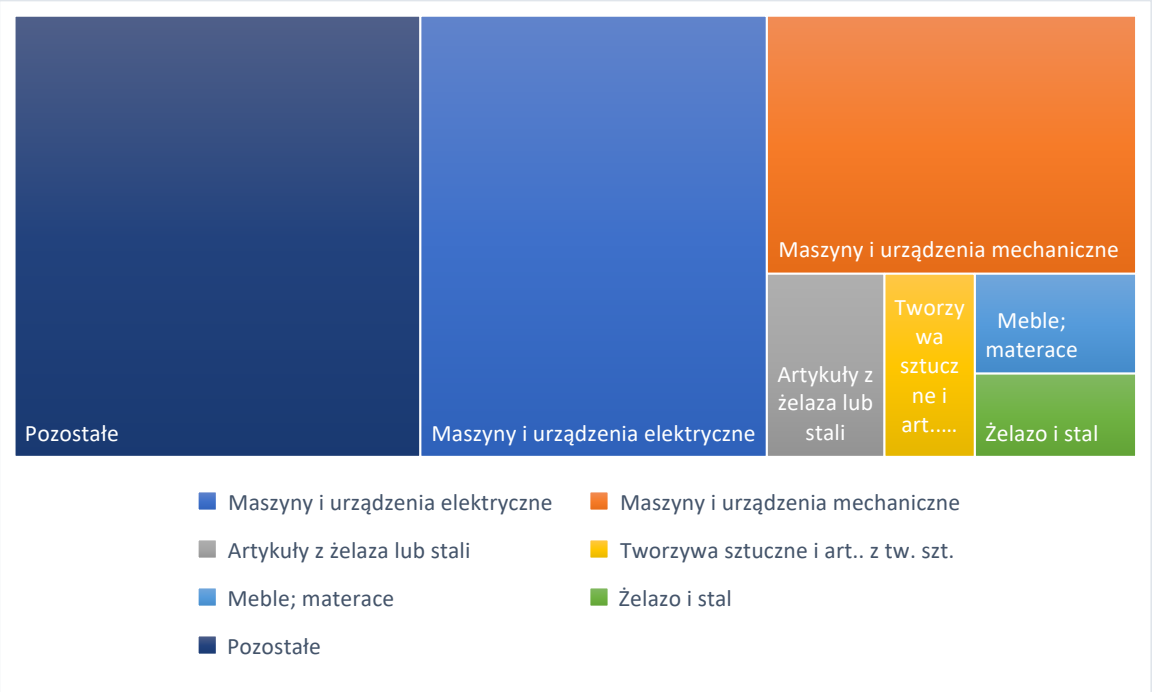
ostatni z wpisów na oficjalnej stronie CDCEP pochodzi z 2017 r.[557] W tym kontekście należy wskazać, iż wysiłki strony rumuńskiej w celu zwiększenia importu do Chin od początku funkcjonowania formatu ogniskowały się na zwiększeniu dostępności do chińskiego rynku w kwestii sprzedaży wyrobów rolnych[558]. Ponownie, patrząc na szerszy kontekst, powyższe jest jednak motywacją większości państw uczestniczących w formacie 17+1. Należy zatem wskazać, iż wewnętrzna, europejska konkurencja oraz uznaniowe praktyki dopuszczania europejskich eksporterów żywności do chińskiego rynku również nie pozwalały na całkowite wykorzystanie potencjału współpracy bilateralnej w tym sektorze.

Z kolei z analizy struktury rumuńskiego importu w 2012 r. wynika, iż za 27% jego wartości odpowiadał import maszyn i urządzeń elektrycznych (Diagram nr 7). Kolejnymi składnikami rumuńskiego importu były: maszyny i urządzenia mechaniczne (18%), pojazdy inne niż tabor kolejowy (7%), chemikalia organiczne (6%), meble i materace (4%) oraz zabawki, gry i artykuły sportowe (3%). Reszta składowych rumuńskiego importu z Chin odpowiadała za 35% wartości eksportu. W tym kontekście należy wskazać, iż rumuński import z Chin w 2012 r. był zdominowany przez grupy maszyn i urządzeń elektrycznych oraz mechanicznych, odpowiadających łącznie za 42% chińskiego eksportu do Rumunii.

[557] Ostatni wpis dotyczący koordynacji współpracy sektorowej w dziedzinie energetyki dotyczy organizacji spotkania roboczego zaplanowanego na 14 lutego 2017 roku - https://www.cdcep-16plus1.org/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=189&cntnt01origid=92&cntnt01returnid=106 [dostęp: 10.03.2022].

[558] V. Erokhin, A. Ivolga, *Food Trade between China and Romania: Before and After the COVID-19 Pandemic,* [w:] *Proceedings of the 3rd International Conference on Economics and Social Sciences,* Bucharest University of Economic Studies, Bucharest 2020, s. 658.

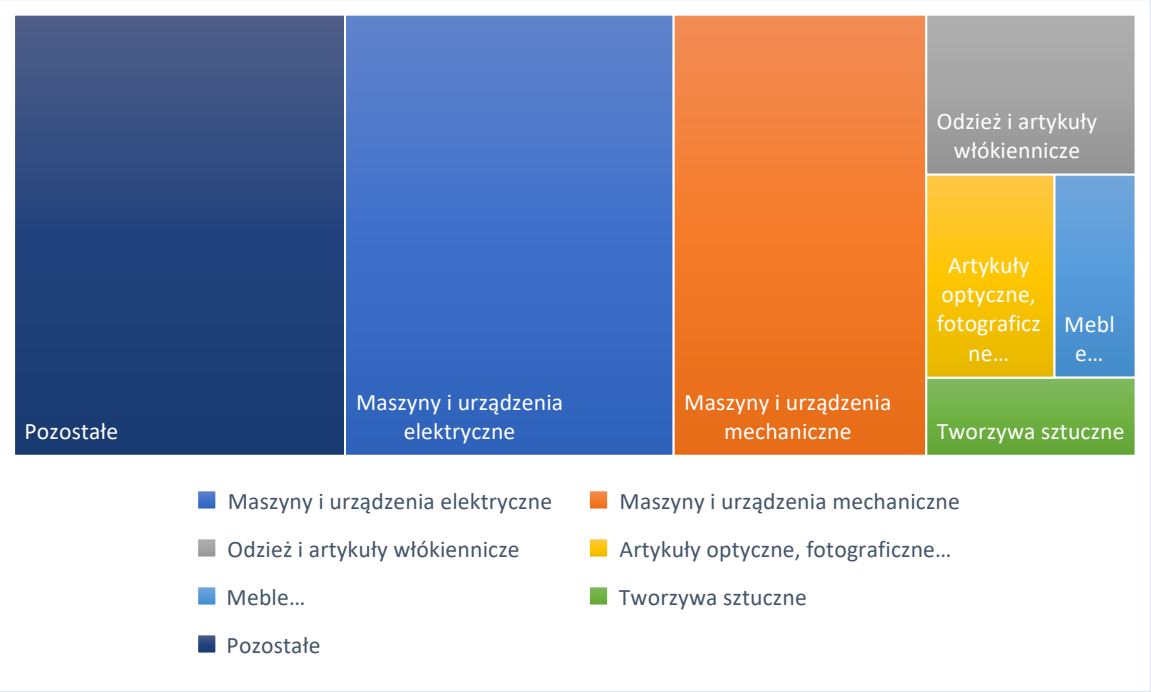
Diagram nr 7. Struktura rumuńskiego importu z ChRL w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych za trademap.org https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c642%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Z analizy struktury rumuńskiego importu w 2020 r. wynika, iż za 30,9% jego wartości odpowiadał import maszyn i urządzeń elektrycznych (Diagram nr 8). Kolejnymi składnikami rumuńskiego importu były: maszyny i urządzenia mechaniczne (19,2%), artykuły z żelaza lub stali (4,3%), tworzywa sztuczne i produkty z tw. szt. (3,3%), meble i materace (3,2%) oraz żelazo i stal (2,7%). Reszta składowych rumuńskiego importu z Chin odpowiadała za 36,2% jego całkowitej wartości. W tym kontekście należy wskazać, iż zasadniczo struktura chińskiego eksportu do Rumunii nie zmieniła swojej charakterystyki a jedynie odnotowano wzrosty we wszystkich gałęziach, które od lat stanowiły podstawę rumuńskiego importu z Chin. Ogółem, grupy maszyn mechanicznych i elektrycznych oraz ich artykuły z nimi związane odpowiadały za 50,1%. Należy również odnotować, iż wzrost całkowitej wartości chińskiego eksportu pogłębił dywersyfikację grup produktów, trafiających z Chin do Rumunii.

Diagram nr 8. Struktura rumuńskiego importu z ChRL w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych za trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c642%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 10., najważniejszym partnerem eksportowym Rumunii w 2012 r. były Niemcy, gdzie wartość eksportu osiągnęła 10,78 mld USD, osiągając 18,1% struktury całkowitej wartości eksportu Rumunii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami eksportowymi były kolejno: Włochy (6,60 mld USD; 11,1%); Francja (3,85 mld USD; 6,4); Turcja (3,28 mld USD; 5,5%) oraz Węgry (2,79 mld USD; 4,6%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na 23. miejscu, a wartość eksportu Rumunii do Chin w badanym okresie wynosił 0,6 mld USD, odpowiadając za 1% całkowitej wartości eksportu Rumunii.

Tabela nr 10. Najważniejsi partnerzy eksportowi Rumunii w 2012 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział (%)
Niemcy	10,78	18,1
Włochy	6,60	11,1
Francja	3,85	6,4
Turcja	3,28	5,5
Węgry	2,79	4,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/rou#yearly-exports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 11., najważniejszym partnerem importowym Rumunii w 2012 r. były Niemcy, gdzie wartość importu osiągnęła 11,36 mld USD, osiągając 16,4% całkowitej wartości importu Rumunii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami importowymi były kolejno: Włochy (7,43 mld USD; 10,7%); Węgry (5,93 mld USD; 8,5%); Francja (3,93 mld USD; 5,6%) oraz Kazachstan (2,98 mld USD; 4,3%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na szóstym miejscu, a wartość importu Rumunii z Chin w badanym okresie wynosił 2,96 mld USD, odpowiadając za 4,2% całkowitej wartości importu Rumunii.

Tabela nr 11. Najważniejsi partnerzy importowi Rumunii w 2012 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział
Niemcy	11,36	16,4
Włochy	7,43	10,7
Węgry	5,93	8,5
Francja	3,93	5,6
Kazachstan	2,98	4,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/rou#yearly-imports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 12., najważniejszym partnerem eksportowym Rumunii w 2020 r. były Niemcy, gdzie wartość eksportu osiągnęła 15,87 mld USD, osiągając 21,7% struktury całkowitej wartości eksportu Rumunii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami eksportowymi były kolejno: Włochy (7,44 mld USD; 10,2%); Francja (4,64 mld USD; 6,3%); Węgry (3,23 mld USD; 4,4%) oraz Bułgaria (2,59 mld USD; 3,5%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na 18.

miejscu, a wartość eksportu Rumunii do Chin w badanym okresie wynosił 1,02 mld USD, odpowiadając za 1,4% całkowitej wartości eksportu Rumunii.

Tabela nr 12. Najważniejsi partnerzy eksportowi Rumunii w 2020 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział (%)
Niemcy	15,87	21,7
Włochy	7,44	10,2
Francja	4,64	6,3
Węgry	3,23	4,4
Bułgaria	2,59	3,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/rou#yearly-exports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 13., najważniejszym partnerem importowym Rumunii w 2020 r. były Niemcy, gdzie wartość importu osiągnęła 17,78 mld USD, osiągając 19,7% całkowitej wartości importu Rumunii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami importowymi były kolejno: Włochy (7,81 mld USD; 8,6%); Węgry (6,27 mld USD; 6,9%); Chiny (5,76 mld USD; 6,3%) oraz Polska (2,57 mld USD; 6,1%).

Tabela nr 13. Najważniejsi partnerzy importowi Rumunii w 2020 r.

Partner	Wartość importu (mld USD)	Procentowy udział
Niemcy	17,78	19,7
Włochy	7,81	8,6
Węgry	6,27	6,9
Chiny	5,76	6,3
Polska	5,57	6,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/rou#yearly-imports (stan na dzień 15.02.2021).

Jednym z powszechnie stosowanych wskaźników przy analizie handlu dwustronnego jest tzw. wskaźnik intensywności handlu (*trade intensity index*)[559]. Wskaźnik ten służy do prezentacji intensywności dwustronnej wymiany handlowej między partnerami gospodarczymi. Jego wynik przekazuje informacje, czy dany kraj

[559] I. Nikolova, *Opportunities for EU Foreign Trade with Asian Countries: Case of Bulgaria, Czech Republic and Slovak Republic with China, India and Japan,* Journal of International Scientific Publications, vol 14. 2020, s. 29.

eksportuje lub importuje więcej produktów do lub z miejsca przeznaczenia, niż robi się to przeciętnie na świecie. Wyniki indeksu wahają się zwykle od 0 do +∞. Jeśli wartość bliższa jest zeru, oznacza to, że handel dwustronny w praktyce nie występuje lub jest zdecydowanie mniejszy, niż przeciętna wartość światowego handlu w danym państwie. Jeśli wartość bliska jest 1 lub ją przekracza, oznacza to intensywne dwustronne przepływy handlowe[560]. Wobec powyższego badaniu poddano zarówno skalę importu i eksportu Rumunii w kontaktach z Chińską Republiką Ludową[561].

Wskaźnik intensywności eksportu: $$x_{ij} = \frac{X_{ij}/X_i}{M_j/(M_w - M_i)}$$

gdzie:

x_{ij} = wskaźnik intensywności eksportu Rumunii z Chinami

X_{ij} = eksport Rumunii do Chin

X_i = całkowity eksport Rumunii

M_j = całkowity import Chin

M_w = całkowity eksport światowy

M_i = całkowity import Rumunii

Wskaźnik intensywności importu: $$m_{ij} = \frac{M_{ij}/M_i}{X_j/(X_w - X_i)}$$

gdzie:

m_{ij} = wskaźnik intensywności importu Rumunii do Chin

M_{ij} = import Rumunii z Chin

M_i = całkowity import Rumunii

X_j = całkowity eksport Chin

X_w = całkowity import światowy

X_i = całkowity eksport Rumunii

[560] I. Nikolova, *Opportunities for EU…,* s. 30.

[561] Ograniczenie powyższego indeksu stanowi fakt, iż na przepływy w handlu między krajami mają wpływ czynniki inne niż polityka gospodarcza i bilateralne stosunki polityczne w ujęciu ogólnym, m.in. konflikty gospodarcze i wojskowe, kryzysy migracyjne a także zdrowotne.

Interpretując wyniki zaprezentowane w tabeli 14., należy podkreślić, iż w porównaniu do 2012 r., w 2020 r. intensywność eksportu Rumunii do Chin – podobnie jak w przypadku analizowanej wcześniej Bułgarii – w praktyce nie zmieniła się. Powodów takiego stanu rzeczy ponownie należy doszukiwać się w strukturze eksportowej Rumunii na rynek azjatycki. Kluczową rolę odgrywają również polityczne relacje bilateralne, ponieważ dostęp do rynku chińskiego w kwestii eksportu produktów rolnych należy uznać za uznaniowy. Biorąc z kolei pod uwagę intensywność importu, należało odnotować nieznaczny wzrost, co – ponownie – stało wpisywało się w globalny trend wzrostu importu z Chin, przede wszystkim w zakresie sprowadzania maszyn i urządzeń elektrycznych oraz mechanicznych, co znajduje odzwierciedlenie w opisywanej wcześniej strukturze rumuńskiego importu z Chin. W odniesieniu do eksportu na uwagę wskazuje wyjątkowo niski wskaźnik, co niejako pozycjonuje Chiny jako marginalny rynek dla rumuńskich eksporterów. Import Rumunii z Chin kształtujący się na poziomie 0,34-0,42, wskazują na umiarkowaną zależność rumuńskiej gospodarki od kontaktów handlowych z Chinami w tym aspekcie.

Tabela nr 14. wskaźnik intensywności handlu Rumunii z Chinami w 2012 i 2020 r.

	2012	2020	Różnica
Eksport do ChRL	0,086	0,094	+0,008
Import z ChRL	0,342	0,421	+0,079

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ITC Trade Map: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c642%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 oraz https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c642%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 [stan na dzień 24.05.2022].

4.3. Wiodące projekty inwestycyjne: China General Nuclear w Cernavoda oraz projekty technologiczne Huawei

Chińskie negocjacje w sprawie rozbudowy elektrowni Cernavoda rozpoczęto w 2011 r., jeszcze przed inauguracją formatu współpracy 16+1, natomiast pierwsze konkretne działania w kwestii wejścia chińskich podmiotów na rumuński rynek energetyki jądrowej datuje się na listopad 2013 r., kiedy to China General Nuclear Power Group (CGN) podpisało list intencyjny z państwową spółką energetyki jądrowej Societatea Nationala

Nuclearelectrica (SNN)[562]. Oficjalna ceremonia podpisania listu intencyjnego została zaplanowana na czas oficjalnej wizyty szefa chińskiego rządu Li Keqianga. Projekt energetyki jądrowej w Cernavoda został rozwijany od 1996 r., kiedy to powstał pierwszy reaktor, natomiast w 2007 r., do użytku oddano drugi reaktor. List intencyjny z chińską państwową spółką CGN obejmował budowę reaktorów nr 3 oraz 4, przy użyciu kanadyjskiej technologii CANDU 6[563]. Elektrownia w Cernavoda w momencie podpisania wstępnego porozumienia ze stroną chińską była w 85% własnością rumuńskiego rządu. Według szacunków CGN w 2013 r., inwestycja o wartości 5,4 mld USD miałaby zakończyć się na przełomie 2019 i 2020 r.[564] W lipcu 2014 r., CGN podpisało „wiążącą i wyłączną" umowę o współpracy z kanadyjską firmą SNC-Lavalin, w zakresie budowy bloków 3 i 4 przy użyciu kanadyjskiej technologii[565]. We wrześniu 2014 r., Daniela Lulache, dyrektor generalna SNN potwierdziła, iż CGN złożyło jedyną, niewiążącą ofertę na budowę nowych reaktorów, natomiast zostało uznane za „kwalifikowanego inwestora", co zobowiązywało chińskie przedsiębiorstwo do przedstawienia wiążącej oferty do końca września 2014 r., co strona chińska uczyniła[566]. W 2015 r., nastąpiło podpisanie protokołu ustaleń (MoU) pomiędzy SNN a CGN w sprawie rozwoju, budowy, eksploatacji i późniejszej likwidacji bloków nr 3 i 4 w Cernavoda. Współpraca pomiędzy SNN a CGN miała wówczas odbyć się w formie utworzenia spółki *joint venture,* w której pakiet większościowy (51%) byłby pod kontrolą chińskiego przedsiębiorstwa[567]. W styczniu 2016 r., Victor Grigorescu, szef rumuńskiego resortu energii przekazał władzom CGN Romania Nuclear Power Company (CGN Romania) list podpisany przez premiera Daciana Ciolosa, udzielający poparcia realizacji inwestycji[568]. Podczas oficjalnej ceremonii przekazania listu nakreślającego główne obszary wsparcia i zaangażowania związane z projektem w zakresie reformy rynku energii elektrycznej, mechanizmów taryf energii elektrycznej, sprzedaży energii

[562] *CGN signals intent to participate in Romania's Cernavoda 3&4,* 28 listopada 2013, NS Energy, https://www.nsenergybusiness.com/news/newscgn-signals-intent-to-participate-in-romanias-cernavoda-34/ [dostęp: 22.02.2022].
[563] Ibidem.
[564] Ibidem.
[565] *CGN 'qualified investor' in Cernavoda,* 10 września 2014, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/NN-CGN-qualified-investor-in-Cernavoda-1009201401.html [dostęp: 22.02.2022].
[566] Ibidem.
[567] *Romania and China seal Cernavoda Agreement,* 10 listopada 2015, https://www.world-nuclear-news.org/NN-Romania-and-China-seal-Cernavoda-agreement-10111501.html [dostęp: 22.02.2022].
[568] *Romanian Government Issues Letter of Support for the Cernavoda Units 3&4 Nuclear Power Plant Project,* 21 stycznia 2016, China General Nuclear Power Corporation, http://en.cgnpc.com.cn/encgn/c100101/2016-01/21/content_51748338c8ae4d3588294c3a492c6021.shtml [dostęp: 22.02.2022].

elektrycznej, gwarancji państwowych, polityki zachęt finansowych i ciągłości polityk itp., dyrektor generalny CGN Romania Zhang Qibo podtrzymał intencję utworzenia spółki *joint venture*, która pozwoliłaby na wspólne zarządzanie projektem [569]. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez CGN Romania, utworzenie bloków 3 i 4 o mocy nie mniejszej, niż 720 MW każdy miało wymagać nakładu finansowego w wysokości 7,8 mln USD [570]. Oznaczało to, iż wartość projektu, zgodnie z prognozami przeprowadzonymi w 2013 r., wzrosła o 2,4 mld USD. W październiku 2016 r., dyrektor generalna SNN Daniela Lulache stwierdziła, iż negocjacje ze stroną chińską są w „końcowej fazie" [571]. Zapowiedziano również, iż w pierwszym kwartale 2017 r. powołana zostanie firma projektowa, aby przejąć odpowiedzialność za budowę[572]. Rok 2017 nie przyniósł jednak zakładanych efektów, ponieważ w październiku 2017 r. nadal informowano o trwających negocjacjach ze stroną chińską [573]. Wstępny termin ich zakończenia wyznaczono na marzec 2018 r. Na początku października 2017 r., minister spraw zagranicznych Teodor Meleşcanu w wywiadzie dla DC News stwierdził, iż istnieje wyraźna potrzeba rozwijania stosunków gospodarczych z Chinami. W perspektywie kluczowych dla kraju inwestycji w sektorze energetycznym, na pierwszy plan wysunięto kwestię budowy reaktorów Cernavoda-3 i Cernavoda-4. Pomimo podpisania w 2015 r. memorandum w sprawie rozbudowy jedynej elektrowni jądrowej w Rumunii przez China General Nuclear Power (CGN), całość inwestycji pozostawała na poziomie deklaracji politycznych [574]. W tym kontekście należało podkreślić niezadowolenie środowiska politycznego w Rumunii tempem prac nad rozwojem projektu i procesem negocjacyjnym ze stroną chińską. Wcześniej, bo we wrześniu 2017 r., prezes izby poselskiej rumuńskiego parlamentu Liviu Dragnea stwierdził, iż Port w Konstancy, musi stać się ważną bramą dla Europy Wschodniej we współpracy z Chinami. Przypuszczalnie realizacja nadmorskich inwestycji w Konstancy z chińskim udziałem uzależniona była w dużej

[569] Ibidem.
[570] *Romania expresses suport for China's role at Cernavoda,* 25 stycznia 2016, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/NN-Romania-expresses-support-for-China-role-at-Cernavoda-25011601.html [dostęp: 22.02.2022].
[571] *Romania Reports Progress on Cernavoda 3 & 4,* 29 listopada 2016, Neuron Bytes, https://neutronbytes.com/2016/10/29/romania-reports-progress-on-cernavoda-3-4/ [dostęp: 22.02.2022].
[572] Ibidem.
[573] *Cernavoda – Negotiations Continuing With China's CGN, Says Nuclearelectrica,* 10 października 2017, Nucnet, https://www.nucnet.org/news/cernavod-negotiations-continuing-with-china-s-cgn-says-nuclearelectrica [dostęp: 23.02.2022].
[574] *China investitii. Competitie pentru piata romaneasca. Melescanu: Primul proiect urias [Chińskie inwestycje. Konkurencja na rynku rumuńskim. Melescanu: Pierwszy duży projekt]*, 4 października 2017, DC News, https://www.dcnews.ro/china-investi-ii-competi-ie-pentru-pia-a-romaneasca-mele-canu-primul-proiect-uria_560675.html [dostęp: 23.02.2022].

mierze od powodzenia procesu rozbudowy leżącej 65 km na wschód elektrowni jądrowej w Cernavoda. Rumuński polityk zasugerował wówczas, iż chiński kapitał w Rumunii powinien posłużyć dużym inwestycjom infrastrukturalnym oraz inwestycjom sektora energetycznego. Jak stwierdził, negocjacje ze stroną chińską w 2016 r. zostały przerwane, gdyż poprzedni rząd prowadzony był przez technokratów. Szef lewicowej partii PSD stwierdził, iż nadszedł najwyższy czas, aby chińskie inwestycje wsparły rozwój Rumunii i stały się bardziej widoczne. W kontekście inicjatywy Pasa i Szlaku, Dragnea zauważył, iż port w Konstancy powinien stać się jednym z głównych portów wspierających rozwój Europy Wschodniej jak i całej wspólnoty[575]. Ponadto, na początku listopada 2017 r. w Bukareszcie odbyły się targi energetyczne. Ministerstwo spraw zagranicznych Rumunii wraz z Centrum Dialogu i Współpracy Projektów Energetycznych w ramach formatu 16+1 zorganizowało pierwszą tego typu konferencję. Przy okazji konferencji odbyły się także dwudniowe targi energetyczne 16+1. W konferencji wzięli udział ministrowie i urzędnicy państw formatu 16+1. Przy tej okazji, minister spraw zagranicznych Teodor Melescanu podkreślił, iż rząd rumuński był w pełni otwarty na wzmocnienie dialogu politycznego i rozwój stosunków gospodarczych z Chinami. Oprócz przyspieszenia negocjacji ws. rozbudowy reaktorów jądrowych Cernavoda-3 i 4, anonsowano również plan rozbudowy elektrociepłowni Rovinari zasilanej węglem brunatnym przy współudziale chińskich inwestorów[576]. Powyższe wydarzenie miało podkreślić wolę polityczną rumuńskiego rządu do procedowania wspólnych projektów energetycznych. Odnosząc się do panującego w Rumunii braku konsensusu ws. współpracy z Chinami, dyplomaci w ambasadzie ChRL w Pekinie w 2018 r. również wskazywali na brak porozumienia po stronie rumuńskiej, które rzutowało na tempo negocjacji, doprowadzając stronę chińską do frustracji[577]. Najprawdopodobniej, elementem eskalującym rumuńskie niezadowolenie części rumuńskiej sceny politycznej oraz jednego z udziałowców Fondul Proprietatea (FP) był fakt, iż CGN oczekiwało stałej ceny energii elektrycznej, która była znacznie wyższa od tych ustalonych przy negocjacjach chińskiej firmy przy budowie Hinkeley Point w Wielkiej Brytanii[578].

[575] O. Posirca, *Deputies Chamber head says China's billions in investments should reach Romania,* 28.09.2017, Business Review, https://business-review.eu/news/deputies-chamber-head-says-chinas-billions-in-investments-should-reach-romania-148696 [dostęp: 23.02.2022].
[576] *Romania hosts the first Energy Ministerial Conference and Fair within the China – Central and Eastern Europe cooperation format,* 3 listopada 2017, China Daily, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2017-11/03/content_34066287.htm [dostęp: 23.02.2022].
[577] Wywiad swobodny w ambasadzie Rumunii w Pekinie we wrześniu 2018 r.
[578] B. Sawicki, *Sawicki: Atom z Chin dla Polski? Oby nie na rumuńskich* warunkach, 29 sierpnia 2017, Biznes Alert, https://biznesalert.pl/atom-chiny-polska-rumunia/ [dostęp: 23.02.2022].

Ponadto CGN miało wnioskować o zapewnienie wewnętrznej stopy zwrotu (Internal Rate of Return – IRR) na poziomie 15%, na co nie było zgody rządu w Bukareszcie, bowiem oznaczałoby to wzrost cen energii elektrycznej dla konsumentów. CGN w 2013 r. wnioskowało o IRR na poziomie 11,3%, co wówczas było akceptowalne dla strony rumuńskiej[579].

Wyznaczony na marzec 2018 r. termin ukończenia negocjacji został przedłużony do września 2018 r., czyli o kolejne sześć miesięcy[580]. W sierpniu ogłoszono kolejne, dwumiesięczne przedłużenie umowy do listopada 2018 r., co oznaczało, iż konsensus w sprawie zasadniczych ustaleń ws. budowy i warunków eksploatacji elektrowni nie został osiągnięty[581]. Przewodniczący rumuńskiej parlamentarnej Komisji Przemysłu i Usług Iulian Iancu otwarcie wyraził niezadowolenie z procesu negocjacyjnego, obarczając winą stronę rumuńską twierdząc, iż „od lat rozmawiamy o rozbudowie 3 i 4 [bloku], wprowadzamy projekt w końcową fazę a w ostatniej sekundzie ktoś zmienia zdanie i nasz projekt pozostaje ponownie przedmiotem dyskusji […] w międzyczasie na Węgrzech powstają dwa projekty jądrowe a o projekcie w Bułgarii dyskutuje się już na poważnie […] w tym samym czasie Rumunia wciąż jedynie 'wyraża gotowość' [do procedowania projektu]". We wrześniu 2018 r., ambasador Rumunii w Chinach Basil Constantinescu stwierdził w wywiadzie wideo, iż ewentualne powodzenie zaawansowanych rozmów w sprawie budowy reaktorów Cernavoda-3 i 4 stanowiłoby największą inwestycję bezpośrednią ChRL w UE, która przede wszystkim służyłaby mieszkańcom Bałkanów Zachodnich. Constantinescu również podkreślił trudności proceduralne napotykane przez stronę chińską, związane z przynależnością Rumunii do UE[582]. Na uwagę w wypowiedzi Basiliescu zwracał fakt, iż po raz pierwszy, rumuński urzędnik obarczył rumuńskie niepowodzenie negocjacyjne koniecznością stosowania się do dyrektyw UE. Nie ulega

[579] Ibidem.
[580] A. Mosoianu, *Proiectul reactoarelor 3 si 4 de la Cernaboda ar putea prinde viteza. Nuclearelectrica angajeaza noi avocati si consultanti pentru negocierile cu partea Chineza* (Projekt reaktorów 3 i 4 w Cernavoda może nabrać tempa. Nuclearelectrica zatrudnia nowych prawników i konsultantów do negocjacji ze stroną chińską), 29 maja 2018, Profit Ro, https://www.profit.ro/povesti-cu-profit/energie/proiectul-reactoarelor-3-si-4-de-la-cernavoda-ar-putea-prinde-viteza-nuclearelectrica-angajeaza-noi-avocati-si-consultanti-pentru-negocierile-cu-partea-chineza-18136052 [dostęp: 23.02.2022].
[581] R. Pena, *SOS! Cernavoda, in pericol! Visul Nuclear al. Lui Nicolae Ceausescu, in pragul destramarii [SOS! Cernavoda w niebezpieczeństwie! Nuklearne marzenie Nicolae Ceausescu na skraju rozpadu]*, 31 sierpnia 2018, EVZ, https://evz.ro/cernavoda-pericol-nicolae-ceausescu.html [dostęp: 23.02.2022].
[582]F. Constantin, *China, investitie record in Romania. Basil Constantinescu: Suntem capat de fila* (Chiny, rekordowa inwestycja w Rumunii. Basil Constantinescu: jesteśmy na ostatniej stronie), 4 września 2018, D.C. News, https://www.dcnews.ro/china-investi-ie-record-in-romania-basil-constantinescu-suntem-capat-de-fila_611391.html [dostęp: 23.02.2022].

natomiast wątpliwości, iż w 2018 r. negocjacje dwustronne charakteryzowała bierność, ponieważ z oficjalnej dokumentacji SNN wynikało, iż do 2018 r. wciąż nie powołano spółki *joint venture* SSN i CGN, której planowana nazwa to JVCo [583]. Swoje niezadowolenie we wrześniu 2018 r. wyraził również przewodniczący Izby Przemysłowo-Handlowej Rumunia-Chiny. Nicolae Vasilescu wyraził swoje rozczarowanie, bowiem wówczas to chińscy przedsiębiorcy mieli być bardziej zainteresowani inwestycjami w kraju niż władze lokalne[584]. Przyznał też, iż nie rozumiał z czego wynika opieszałość i brak zainteresowania przyjęciem inwestycji przez stronę rumuńską. Przewodniczący wskazał również na rozczarowującą współpracę chińsko-rumuńską w aspekcie rozbudowy sieci autostrad w kraju i jako winnych wskazywał na stronę rumuńską [585]. Retorykę wypowiedzi rumuńskich polityków podtrzymały rumuńskie media. Kanał informacyjny „Digi24" cytując serbską minister transportu Zoranę Mihajlović wypowiadającą się na temat ilości i wartości potencjalnych inwestycji ze strony ChRL w kraju, dokonał porównania chińskich deklaracji inwestycyjnych w Rumunii. Z krótkiego felietonu wynika, iż Serbia na datę publikacji materiału mogła stać się odbiorcą inwestycji infrastrukturalnych o wartości 16 mld euro, z czego aż 9 mld mogło zostać zrealizowane poprzez podmioty chińskie. Wartość chińskich inwestycji w Serbii przekracała wartość tychże w Rumunii, lecz realizowanych przez państwa Unii Europejskiej. Ponadto redaktorzy wspominali, iż „Serbia generująca pięć razy niższy PKB oraz będąca trzykrotnie mniejszym państwem pod względem powierzchni i populacji ma lepiej rozwiniętą sieć autostrad niż Rumunia"[586]. W maju 2019 r. doszło do długo wyczekiwanego porozumienia inwestorskiego, wypracowanego miesiąc wcześniej. Umowa została podpisana w Ministerstwie Energii w Bukareszcie przez przedstawicieli rumuńskiego rządu oraz delegacje SNN, CGN oraz CGN Romania[587]. Umowa oficjalnie

[583] Notatka w sprawie zatwierdzenia zakupu usług doradczych, prawnych i finansowych przez Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Akcjonariuszy Elektrowni w Cernavoda: https://www.nuclearelectrica.ro/wp-content/uploads/2018/05/NOTA-AGA-aprobare-achizitie-servicii-juridice-U3-U4_final-clean-1.pdf [dostęp: 23.02.2022].
[584] *CCIRC president: In Romania-China inter-government relations we also had differences between words and facts,* 21 września 2018, Actmedia, https://actmedia.eu/daily/ccirc-president-in-romania-china-inter-government-relation-we-also-had-differences-between-words-and-facts/77483 [dostęp: 23.02.2022].
[585] Ibidem.
[586] *China, contracte de noua miliarde de euro in infrastructura Serbiei* (Chiny zakontraktowane na dziewięć miliardów euro w Serbskiej infrastrukturze)*,* 17 października 2018, Digi24, https://www.digi24.ro/stiri/economie/transporturi/china-contracte-de-noua-miliarde-de-euro-in-infrastructura-serbiei-1015099 [dostęp: 23.02.2022].
[587] *CGN agrees to invest in completion of Romanian reactors,* 8 maja 2019, World Nuclear News, https://world-nuclear-news.org/Articles/CGN-agrees-to-invest-in-completion-of-Romanian-rea [dostęp: 23.02.2022].

wezwała zainteresowane strony do utworzenia spółki projektowej *joint venture* będącej „platformą techniczną i operacyjną" do opracowania wzoru projektu w ciągu 60 dni od podpisania powyższego porozumienia[588]. Do utworzenia spółki nigdy nie doszło, ponieważ w sierpniu 2019 r., Biuro Kontroli Aktywów Zagranicznych Departamentu Skarbu USA (OFAC) umieściło m.in. CGN na czarnej liście podmiotów gospodarczych, wykluczając tym samym potencjalną działalność CGN na rynku amerykańskim[589]. Głównym zarzutem wobec CGN oraz spółek zależnych, m.in. China Nuclear Power Technology Research Institute Company oraz Suzhou Nuclear Power Research Institute Company były domniemane działania w kwestii pozyskania amerykańskiej technologii do celów wojskowych w ChRL.[590] Kilka dni później, rumuński prezydent Klaus Iohannis podczas spotkania z Donaldem Trumpem w Waszyngtonie, podpisał wspólną deklarację, w której stwierdzono, iż „Stany Zjednoczone i Rumunia rozważą, jak najlepiej poprawić klimat inwestycyjny dla projektów energetycznych w Rumunii w sposób korzystny dla obu państw"[591]. Miesiąc później, 24 września 2019 r., jednym z ostatnich działań Vioricy Dancili przed ostatecznym opuszczeniem stanowiska premiera w listopadzie 2019 r. było podpisanie – ku zdumieniu krajowych i zagranicznych obserwatorów – protokołu ustaleń z amerykańskim sekretarzem ds. energetyki – Rickiem Perrym w sprawie rozwoju amerykańsko-rumuńskiej współpracy jądrowej[592]. W opiniach niektórych ekspertów, porozumienie to zostało odebrane jako próba sabotażu zawartej umowy z chińskim CGN. W dodatku, z doniesień medialnych było wiadomo, iż amerykańsko-koreańskie konsorcjum zainteresowane było modernizacją reaktorów 1 i 2 w Cernavoda. Właściciel obiektu, Nuclearelectrica miała przeznaczyć wówczas na ten cel 1,5 mld EUR. W kuluarach mówiło się, iż fakt umieszczenia CGN na amerykańskiej „czarnej liście" oraz porozumienia ws. energetyki jądrowej w praktyce wykluczą chiński udział

[588] Ibidem.
[589] List przewodniczącego Komisji Finansów Senatu USA Charles'a E. Grassley'a do Sekretarza Departamentu Skarbu USA Stevena Mnuchin'a, 14 sierpnia 2019, Senat Stanów Zjednoczonych: https://www.finance.senate.gov/imo/media/doc/2019-08-14%20CEG%20to%20Treasury%20(AVIC%20CFIUS).pdf [dostęp: 23.02.2022].
[590] *Rumunia potwierdza plany anulowania umowy z Chinami na bloki jądrowe Cernavoda,* 28 maja 2020, Centrum Informacji o Rynku Energii, https://www.cire.pl/artykuly/serwis-informacyjny-cire-24/159225-rumunia-potwierdza-plany-anulowania-umowy-z-chinami-na-bloki-jadrowe-cernavoda [dostęp: 23.02.2022].
[591] *U.S. replaces China on Romania's Cernavoda project,* 12 października 2020, Nuclear Newswire, https://www.ans.org/news/article-2276/us-replaces-china-on-romanias-cernavoda-project/ [dostęp: 23.02.2022].
[592] *Romanian PM signs memorandum on Nuclear Energy with US Energy Secretary Rick Perry,* 24.09.2019, Romania Insider, https://www.romania-insider.com/pm-memorandum-nuclear-energy-us [dostęp: 23 lutego 2022].

w projekcie w Cernavoda. W istocie, w styczniu 2020 r., premier Ludovic Orban w wywiadzie dla rumuńskich mediów powiedział, iż „jasne jest, że partnerstwo z chińską firmą nie zadziała". Rumuński premier zapowiedział, że rozpoczęto już poszukiwania nowego partnera do wykonania projektu[593]. Ostateczne zakończenie kwestii formalnych w związku z procedowaniem projektu rozbudowy elektrowni jądrowej przy udziale CGN potwierdził Ludovic Orban w maju 2020 r.[594]

Drugim ważnym elementem gospodarczej aktywności Chin w Rumunii stała się aktywność chińskiego giganta technologicznego Huawei. Początek obecności Huawei na rynku rumuńskim datowany jest na 2003 r., kiedy to otworzono pierwsze centrum operacyjne w Bukareszcie[595]. W 2007 r., chińska firma rozwinęła swą działalność w Bukareszcie, otwierając centrum specjalizujące się w technicznym wsparciu usług wdrożeniowych oraz monitorowaniu i utrzymaniu sieci[596]. W 2013 r. z inicjatywy rumuńskiego ministerstwa telekomunikacji, podpisano z Huawei protokół ustaleń, który wsparł proces rozwoju firmy na rynku lokalnym oraz predestynował firmę do udziału w rządowych przetargach dotyczących krytycznej infrastruktury teleinformatycznej[597]. Ostatecznie, w 2014 r. w stolicy Rumunii funkcjonowało już Globalne Centrum Serwisowe (*Global Service Centre)*, Centrum Finansowe (*Financial Centre*) oraz Globalne Centrum Operacyjne Sieci (*Global Network Operation Centre*)[598]. W 2018 r., firma zatrudniała 2053 pracowników, z czego 81% było pochodzenia rumuńskiego[599]. Z całą pewnością należy podkreślić, iż ekspansja firmy w Rumunii była motywowana zdecydowanie niższymi kosztami pracodawcy, jeśli chodzi o zatrudnianie wykwalifikowanej siły roboczej w porównaniu do państw Europy Zachodniej[600].

[593] *Romania to exit deal with Chinese company for new Nuclear reactors,* 21 stycznia 2020, Romania Insider, https://www.romania-insider.com/ro-exit-deal-cgn-nuclear-jan-2020 [dostęp: 23.02.2022].
[594] M. Necsutu, *Romania Cancels Deal with China to Build Nuclear Reactors,* 27 maja 2020, Balkan Insight, https://balkaninsight.com/2020/05/27/romania-cancels-deal-with-china-to-build-nuclear-reactors/ [dostęp: 23.02.2022].
[595] J. Drahokoupil, et. al., *Huawei in Europe: strategic integration of local capabilities in a global production network* [w:] J. Drahokoupil (ed.), *Chinese investment in Europe: corporate strategies and labour relations,* European Trade Union Institute, Brussels 2017, s. 215.
[596] J. Drahokoupil, i in., *Huawei in Europe…*, s. 218.
[597] A. Brinza, *The „17+1" Mechanism. Caught Between China and the United States,* "China Quarterly of International Strategic Studies" 2019, vol. 5, no. 2 2019, s. 12.
[598] J. Drahokoupil, i in., *Huawei in Europe…*, s. 218.
[599] A. Dragan, *Huawei celebrating 20 years of activity in Romania,* 29 marca 2019, Business Review, https://business-review.eu/tech/huawei-celebrating-20-years-of-activity-in-romania-198768 [dostęp: 02.03.2022].
[600] E. Brattberg i in., *China's Influence in Southeastern, Central, and Eastern Europe: Vulnerabilities and Resilience in Four Countries,* 13 października 2021, Carnegie Endowment for International Peace, https://carnegieendowment.org/2021/10/13/china-s-influence-in-southeastern-central-and-eastern-europe-vulnerabilities-and-resilience-in-four-countries-pub-85415 [dostęp: 02.03.2022].

Pozwoliło to chińskiej firmie na uzyskanie pozycji jednego z najważniejszych przedsiębiorstw w rumuńskim przemyśle informatycznym i komunikacyjnym (IT&C Industry)[601]. Niezachwiany wzrost firmy na rumuńskim rynku i w szerszym kontekście na rynkach globalnych został zaburzony przez amerykańskie działania w kontekście ograniczania użycia sprzętu Huawei w krytycznej infrastrukturze teleinformatycznej państwa. Eskalacja kwestii bezpieczeństwa związanych z działalnością Huawei rozpoczęła się w 2018 r., kiedy to prezes zarządu chińskiej firmy, Richard Yu w styczniu podczas prestiżowych targów CES poinformował o utracie wsparcia amerykańskiego potentata telekomunikacyjnego AT&T[602]. Miesiąc później, szef FBI Chris Wray ostrzegł przed zakupem urządzeń produkcji chińskich firm Huawei oraz ZTE. Wray argumentował swoją decyzję „głębokim zaniepokojeniem, gdyż podmioty [Huawei i ZTE] są związane z zagranicznym rządem, który nie podziela naszych wartości, toteż [nie można pozwolić] na zdobycie kluczowego udziału [tych firm] w amerykańskich sieciach telekomunikacyjnych[603]". Wypowiedź szefa FBI wskazywała na posiadanie przez amerykański rząd twardych dowodów na nielegalne praktyki chińskiej firmy, które mogłyby narazić bezpieczeństwo narodowe USA i w szerszym kontekście państw sojuszniczych. Skutkowało to naturalnie o wycofaniu z użytku przez Pentagon sprzętu teleinformatycznego chińskich firm[604]. W grudniu 2018 r. w Kanadzie doszło do zatrzymania dyrektor finansowej Huawei Meng Wanzhou, córki założyciela firmy Ren Zhengfeia pod zarzutami oszustw bankowych, kradzieży tajemnic handlowych oraz omijania amerykańskich sankcji wobec Iranu[605]. Powyższe wydarzenia, włącznie z zatrzymaniem w Warszawie[606] pracownika Huawei podejrzanego o szpiegostwo na rzecz Chin skutkowało w na przełomie lat 2018-2019 serią obostrzeń gospodarczych, wymierzonych przede wszystkim w możliwość uczestnictwa Huawei w przetargach na

[601] A. Brinza, *The "17+1" Mechanism…* s. 12
[602] R. Cheng, *Huawei CEO: Lack of US carrier support a big loss for you,* 9 stycznia 2018, CNET, https://www.cnet.com/tech/mobile/huawei-ceo-lack-of-us-carrier-support-a-big-loss-for-you-ces/ [dostęp: 03.03.2022].
[603] D. Van Boom, *Don't use phones from Huawei or ZTE, FBI director says,* 14 lutego 2018, CNET, https://www.cnet.com/tech/mobile/huawei-zte-fbi-chris-wray-nsa/ [dostęp: 03.03.2022].
[604] H. Shaban, *Pentagon tells U.S. military bases to stop selling ZTE, Huawei Phones,* 2 maja 2018, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/05/02/pentagon-tells-u-s-military-bases-to-stop-selling-zte-huawei-phones/ [dostęp: 03.03.2022].
[605] K. Lu Stout, Y. Yang, *Huawei CEO says his daughter should be proud she became a 'bargaining chip' in the trade war,* 1 grudnia 2019, CNN, https://edition.cnn.com/2019/12/01/tech/huawei-ceo-ren-zhengfei-daughter/index.html [dostęp: 03.03.2022].
[606] S. Keane, *Huawei employee arrested over alleged spying,* 11 stycznia 2019, CNET, https://www.cnet.com/news/huawei-employee-arrested-over-alleged-spying/ [dostęp: 03.03.2022].

budowę sieci 5G. Oprócz USA, Wielka Brytania[607] oraz Japonia[608] były jednymi z pierwszych przykładów wdrożenia amerykańskich decyzji w życie, ogłaszając, iż rodzime firmy nie będą mogły korzystać z systemów i urządzeń teleinformatycznych Huawei w budowie krajowych sieci 5G.

Podobne wydarzenia miały miejsce w sojuszniczej wobec USA Rumunii. W styczniu 2019 r., Vodafone ogłosił zawieszenie wdrożenia technologii 5G przy we współpracy z Huawei w tym państwie. Dyrektor generalny Vodafone, Nick Read potwierdził, iż współpraca z Huawei została „chwilowo zatrzymana" - przynajmniej w państwach członkowskich UE. Nie podano wówczas informacji dotyczących przerwania współpracy Vodafone z Huawei w krajach pozaeuropejskich – m.in. Indiach, Turcji czy niektórych państwach afrykańskich[609]. Sprawa została również podniesiona na poziomie politycznym. Rumuńska Partia Narodowo-Liberalna w marcu 2019 r. wezwała do oficjalnego bojkotu sprzętu Huawei. Członek opozycyjnej Partii Narodowo-Liberalnej (PNL) – Pavel Popescu – przekazał Reuterowi list wystosowany przez ugrupowanie PNL do ministerstwa telekomunikacji Rumunii, w którym wezwał do zatrzymania prac nad budową sieci 5G w kraju z użyciem sprzętu chińskiej firmy. Według Popescu, powyższe miałoby godzić w bezpieczeństwo infrastruktury krytycznej państwa. Jak informowali przedstawiciele PNL, nie otrzymali wówczas od resortu telekomunikacji żadnej odpowiedzi[610]. Rumuńskie ministerstwo telekomunikacji długo nie podjęło decyzji o zablokowaniu współpracy z Huawei. Wbrew przeciwnie, w czerwcu 2019 r., Alexandru Petrescu z zadowoleniem odnotował zaangażowanie chińskich firm w budowę rumuńskiej gospodarki cyfrowej. Minister w resorcie komunikacji i społeczeństwa informacyjnego podczas spotkania z ambasador Jiang Yu podkreślił wkład chińskich przedsiębiorstw w budowę rumuńskiego przemysłu komunikacyjnego, a także wkład w rozwój gospodarczy i społeczny. Ambasador Yu wspomniała, iż budowana przez lata

[607] S. Keane, *BT to strip Huawei equipment from 4G network by 2021, won't use it in 5G core,* 5 grudnia 2018, CNET, https://www.cnet.com/news/bt-to-strip-huawei-equipment-from-4g-network-by-2021-wont-use-it-in-5g-core/ [dostęp: 03.03.2022].

[608] S. Keane, *Japan reportedly will stop buing Huawei, ZTE equipment,* 7 grudnia 2018, CNET, https://www.cnet.com/news/japan-reportedly-will-stop-buying-huawei-zte-equipment/ [dostęp: 03.03.2022].

[609] C. Nitu, *Vodafone renunta la echipamentele telecom 5G de la Huawei si in Romania [Vodafone rezygnuje ze sprzętu telekomunikacyjnego 5G od Huawei w Rumunii]*, 28 stycznia 2019, Go4It, https://www.go4it.ro/business/vodafone-renunta-la-echipamentele-telecom-5g-de-la-huawei-si-in-romania-17853884/ [dostęp: 03.03.2022].

[610] R. S. Marinas, *Exclusive: Romania's opposition seeks Huawei ban in telecom infrastructure,* 5 marca 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-romania-china-huawei-tech-exclusive/exclusive-romanias-opposition-seeks-huawei-ban-in-telecom-infrastructure-idUSKCN1QM2H8 [dostęp: 03.03.2022].

pozycja Huawei i ZTE oraz innych firm zajmujących się technologiami informacyjnymi doprowadziły do wielu inwestycji w Rumunii a działania te zyskały uznanie tamtejszego społeczeństwa. Jiang Yu nadmieniła również, iż w obliczu ostatnich wydarzeń na arenie międzynarodowej, rząd chiński nadal liczył na niedyskryminujące, sprawiedliwe i uczciwe otoczenie biznesowe dla chińskich firm telekomunikacyjnych, ponownie podkreślając ich wkład w tamtejszą gospodarkę i rozwój kraju[611]. W praktyce, przychylne Huawei stanowisko zostało to odzwierciedlone kilka dni później, ponieważ Huawei otrzymał pełne prawo do przystąpienia do przetargu na budowę sieci 5G w Rumunii. Sorin Grindeanu, były premier a wówczas prezes rumuńskiej Narodowej Agencji ds. Zarządzania i Administracji w Komunikacji (ANCOM) otwarcie przyznał, iż wszyscy aktywni operatorzy rynku rumuńskiego są dopuszczeni do startu w wyścigu o wdrożenie sieci 5G, bowiem rumuński rząd nie wystosował żadnych ograniczeń lub nakazów względem któregoś z globalnych operatorów. Grideanu wyraził wówczas przekonanie, iż implementacja sieci 5G rozpocznie rewolucję przemysłową w Rumunii, tworząc m.in. 250 tys. nowych miejsc pracy[612]. Powyższe stanowisko zostało podtrzymane również przez szefową rumuńskiego rządu Violricę Dancilę. W trakcie spotkania rumuńskiej premier z ambasador ChRL Jiang Yu, Dancila wyraziła chęć kontynuacji współpracy z Chinami na najwyższym szczeblu. Zapewniła również chińskich przedstawicieli biznesu, iż jej kraj jest chętny do kontynuacji dialogu na temat korzystnych dla obu stron projektów gospodarczych i współpracy sektorowej z Chinami. Chińska ambasador ponownie wezwała władze rumuńskie do zapewnienia uczciwego, sprawiedliwego i niedyskryminacyjnego otoczenia biznesowego dla wszystkich zagranicznych firm w kraju, odnosząc się bezpośrednio do niepewnej sytuacji firmy Huawei w Rumunii [613].

Sytuacja w Rumunii zaczęła ulegać zmianie po wizycie prezydenta Klausa Iohannisa w Waszyngtonie oraz wypowiedzi ambasadora USA przy Unii Europejskiej, Gordona Sondlanda bezpośrednio przed spotkaniem głów państw, który w reakcji na pytanie, co Stany Zjednoczone doradzają swym europejskim sojusznikom w sprawie kontraktowania Huawei na wykonawcę sieci 5G odpowiedział, iż celem Rumunii

[611] *Luomaniya guanyuan: Le jian Zhongguo qiye canyu Luo shizi jingji jianshe [Urzędnicy rumuńscy: cieszymy się, że chińskie firmy są obecne w rumuńskiej gospodarce cyfrowej],* 11 czerwca 2019, Strona Rządu ChRL, http://www.gov.cn/xinwen/2019-06/11/content_5399103.htm [dostęp: 03.03.2022].
[612] *No restrictions for int'l companies on implementing 5G in Romania,* 20 czerwca 2019, China.org.cn http://www.china.org.cn/business/2019-06/20/content_74902979.htm [dostęp: 03.03.2022].
[613] M. Xueyuan, *Romania eager to continue mutually beneficial economic projects and sectoral cooperation with China: PM,* 20 września 2019, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2019-09/20/c_138405981.htm [dostęp: 03.03.2022].

powinno być pozostanie „państwem wolnym od Huawei”[614]. Wspomniane wcześniej spotkanie prezydentów, do którego doszło w sierpniu 2019 r. prowadziło do podpisania protokołu ustaleń w kwestii planowanego rozwoju technologicznego Rumunii, w tym budowania krytycznej dla bezpieczeństwa państwa infrastruktury telekomunikacyjnej[615]. Według Sondlanda, Rumunia zakończyła analizę ryzyka przy wykorzystaniu rozwiązań Huawei w budowie sieci 5G i uznała, iż użycie chińskiej technologii nie było najlepszym rozwiązaniem a amerykański rząd pochwalał takie stanowisko. W odpowiedzi na niniejszy wywiad, Huawei wystosował oświadczenie, w którym zarzucono Sondlandowi „bezpodstawne zarzuty a także ingerencję w rumuńskie otoczenie biznesowe”. W komunikacie firmy znalazły się również wezwania do przedstawienia konkretnych argumentów oraz orzeczenie, iż cała sytuacja to jedynie „motywowana politycznie akcja przeciwko Huawei”.

We wspomnianym wcześniej memorandum podpisanym przez Klausa Iohannisa oraz Donalda Trumpa miały znaleźć się zapisy dotyczące kryteriów wyboru dostawcy technologii 5G. Wśród nich wymieniano m.in. etyczne zachowanie się firmy *ergo* brak negatywnej historii wskazującej na szpiegostwo a także przejrzystą strukturę akcjonariatu *ergo* brak powiązań z obcym rządem[616]. Prezydent Iohannis po podpisaniu memorandum powiedział, iż nie odnosi się ono *stricte* do konkretnej firmy a określa jedynie niektóre kryteria przejrzystości, zgodności z rządami prawa itd. Amerykańską motywacją do zablokowania działań Huawei w regionie EŚW był fakt, iż większość z państw regionu były członkami NATO. Rumunia w tym kontekście była jednym z kluczowych państw wschodniej flanki Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, bowiem tam w 2016 r. uruchomiono elementy amerykańskiej tarczy antyrakietowej[617].

W tym kontekście należy wspomnieć również o wizycie Radosława Kędzia, wiceprezesa Huawei ds. Regionu Europy Środkowo-Wschodniej i krajów nordyckich,

[614] E. Deacu, *China si SUA au mutat lupta in Romania. Contre privind tehnologia Huawei, [Chiny i USA przeniosły walkę do Rumunii. Wady technologii Huawei],* 10 września 2019, Adevarul, https://adevarul.ro/economie/afaceri/china-sua-mutat-lupta-romania-contre-privind-tehnologia-huawei-1_5d77a971892c0bb0c677e4d4/index.html [dostęp: 03.03.2022].
[615] B. Klein, *Trump to welcome Romanian President to the White House,* 20 września 2019, CNN, https://edition.cnn.com/2019/08/20/politics/donald-trump-romania-klaus-iohannis-white-house/index.html [dostęp: 03.03.2022].
[616] *Press Statement by the President of Romania, Mr. Klaus Iohannis, following his visit to Washington, D.C., United States of America,* 20 sierpnia 2019, strona internetowa prezydenta Rumunii, https://www.presidency.ro/en/media/press-statements/press-statement-by-the-president-of-romania-mr-klaus-iohannis-following-his-visit-to-washington-d-c-united-states-of-america [dostęp: 08.03.2022].
[617] *Rumunia: Tarcza antyrakietowa USA oficjalnie operacyjna,* 12 maja 2016, Dziennik Gazeta Prawna, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/943124,tarcza-antyrakietowa-usa-w-rumunii-oficjalnie-operacyjna.html [dostęp: 08.03.2022].

który po podpisaniu memorandum we wrześniu 2019 r. udał się do Rumunii w celu omówienia potencjalnego zakazu przeciwko Huawei na aukcji pasm częstotliwości sieci 5G[618]. Podmiotem przeprowadzającym aukcję był ANCOM (National Authority for Management and Regulation in Communications of Romania). Kędzia wyraził swoje zaskoczenie i określił działanie państwa jako „nieuzasadnioną akceptację niejasnych i niesprawiedliwych oskarżeń wyrażonych przez USA". Ponadto, regionalny wiceprezes Huawei podkreślił, iż firma była ważnym inwestorem zagranicznym w Rumunii, płacącym podatki liczące setki milionów euro w skali roku. Wcześniej, Radosław Kędzia nie wykluczył procesu sądowego przeciwko rumuńskiej administracji w przypadku nałożenia bezpodstawnego zakazu działalności dla firmy[619]. W powyższej sprawie przez wiele miesięcy panował impas, gdyż dopiero w sierpniu 2020 r. ponownie pojawiły się spekulacje, iż rumuńska legislacja ws. 5G może w praktyce wykluczyć udział Huawei w procedurze przetargowej. Opublikowany przez rumuński rząd projekt ustawy w praktyce – choć nie *explicite* – pozbawił możliwości udziału chińskiej firmy w przetargu na budowę krajowej sieci 5G[620]. Zgodnie z projektem ustawy, firmy kontrolowane przez zagraniczny rząd, nieposiadające przejrzystej struktury własności, posiadające historię „nieetycznych zachowań" a także niepodlegające niezależnemu wymiarowi sprawiedliwości w swoim kraju nie były brane pod uwagę w procesie przetargowym w Rumunii. Stanowiło to bezpośrednie odniesienie do ustaleń z sierpnia 2019 r. pomiędzy prezydentami Iohannisem i Trumpem. Huawei według powyższych wytycznych nie spełniał co najmniej dwóch warunków. Firma została usankcjonowana przez USA za rzekome „nieetyczne praktyki"[621]. Wśród możliwych alternatyw dla Rumunii ws. 5G, wskazywano wówczas m.in. Nokię, Ericssona oraz Samsunga. Ponadto USA wystosowało nowe wytyczne w kwestii rozbudowy sieci 5G a Rumunia będąca strategicznym partnerem USA była skłonna przyjąć zaproponowane rozwiązania[622]. Negatywny przekaz skierowany wobec chińskiej firmy w Rumunii został po raz kolejny wsparty przez placówkę dyplomatyczną USA w kraju. Ambasador Adrian Zuckermann

[618] *Huawei sends envoy in Romania to address possible ban in 5G licence auction,* 23 września 2019, Romania Insider, https://www.romania-insider.com/huawei-romania-possible-5g-ban [dostęp: 08.03.2022].
[619] Ibidem.
[620] M. G. Barbera, *Romanian Conditions for 5G Race Would Rule out Huawei,* 5 sierpnia 2020, Balkan Insight, https://balkaninsight.com/2020/08/05/romanian-conditions-for-5g-race-would-rule-out-huawei/ [dostęp: 08.03.2022].
[621] Z. Dorffman, *Huawei Accused of 'Theft And Dubious Ethics' – But That's Not The Worst Of It,* 25 maja 2019, Forbes, https://www.forbes.com/sites/zakdoffman/2019/05/25/huawei-accused-of-theft-and-dubious-ethics-why-it-should-come-as-no-surprise/ [dostęp: 08.03.2022].
[622] M. G. Barbera, op. cit.

powiedział, iż „teraz bardziej niż kiedykolwiek, [współpraca z] Huawei to zła droga”[623]. Powyższy cytat pochodził z notatki ambasady Rumunii w USA, traktującej o współpracy Rumunii i Huawei. Zuckerman w bezpośredni sposób oskarżył Huawei i ambasadę ChRL w Rumunii o „próbę wprowadzenia Rumunii w błąd”[624].

W odpowiedzi, ambasada ChRL w Bukareszcie poinformowała, iż rząd w Pekinie będzie „nadal podejmować niezbędne działania w celu ochrony praw i interesów chińskich firm”, narzucając tym samym Stanom Zjednoczonym serię pomówień szkalujących dobre imię Chin oraz rodzimych firm[625]. Powyższe oświadczenie stanowiło zdecydowaną ripostę na wypowiedź Adriana Zuckermana, ambasadora Stanów Zjednoczonych w Rumunii, który wprost oskarżył Huawei m.in. o kradzież własności intelektualnej, oszustwa bankowe, ściąganie haraczy a także udzielanie pomocy Iranowi w celu zminimalizowania negatywnych skutków nałożonych nań sankcji[626]. Zuckerman swoją wypowiedź skonstatował stwierdzeniem, iż „wraz z rozwojem Internetu Rzeczy (IoT – Internet of Things) czuję się komfortowo, gdy mój smartfon rozmawia z moim samochodem, ale nie pozwala mu komunikować się z chińskimi komunistami i ich państwem nadzoru (sic!). Rumunia stoi przed decyzją i musi mieć na uwadze swoje bezpieczeństwo, strategiczne sojusze a także to, z kim chce robić interesy” [627].

Niewątpliwie cytowane wypowiedzi obu stron wskazują na najniższy poziom zaufania między Chinami a USA od momentu nawiązania stosunków dyplomatycznych w 1979 r. – jak wskazał cytowany przez „Financial Times” Wang Huiyao z pozarządowego think tanku Center for China and Globalization. Szerząca się pandemia koronawirusa zamiast łączyć oba mocarstwa we wspólnych wysiłkach tylko ten podział pogłębiła. Dobitnym tego wyrazem było opuszczenie przez Stany Zjednoczone Światowej Organizacji Zdrowia, a także otwarta krytyka prezydenta Donalda Trumpa w stronę chińskiego rządu w kwestii zatajenia rozwoju pandemii na terenie ChRL, otwarcie nazywając nowego koronawirusa „wirusem z Wuhan”.

---

[623] A. Zuckermann, *Now More Than Ever Huawei Is the Wrong Way,* 10 września 2020, Ambasada USA w Rumunii, https://ro.usembassy.gov/now-more-than-ever-huawei-is-the-wrong-way/ [dostęp: 08.03.2022].
[624] Ibidem.
[625] *China's Embassy, Huawei Retort To The U.S. Ambassador's Editorial,* 20 września 2020, Romania Journal, https://www.romaniajournal.ro/politics/chinas-embassy-huawei-retort-to-the-u-s-ambassadors-editorial/ [dostęp: 09.03.2022].
[626] *U.S Ambassador Zuckerman Advises Romania To Embrace The 5G Revolution, Not The Chinese Cultural Revolution,* 20 września 2020, Romania Journal, https://www.romaniajournal.ro/politics/u-s-ambassador-zuckerman-advises-romania-to-embrace-the-5g-revolution-not-the-chinese-cultural-revolution/ [dostęp: 09.03.2022].
[627] Ibidem.

Z punktu widzenia Chin, prowadzenie aktywnej wymiany z Rumunią w ramach formatu 16/17+1 stanowiło w danym momencie element równoważenia wpływów UE i USA w regionie. Sytuacja chińskiego biznesu w Rumunii skomplikowała się po sierpniowym utraceniu votum zaufania przez rząd, gdzie skłaniający się ku Chinom socjaldemokratyczny gabinet Vioricy Dancili kilka miesięcy wcześniej zapewnił Huawei, iż nie zostanie wykluczony z przetargu publicznego na budowę sieci 5G. Przełom w sprawie nastąpił w trakcie opisanej wcześniej sierpniowej wizyty prezydenta Klausa Iohannisa w Waszyngtonie – który notabene trzy miesiące po delegacji do USA – uzyskał reelekcję wygrywając w wyborach na urząd prezydenta ze wspomnianą wyżej Vioricą Dancilą. Po upadku rządu Dancili, prezydent Iohannis w listopadzie 2019 r., mianował nowego premiera z Partii Narodowo-Liberalnej – Ludovica Orbana, który od razu ogłosił, iż w momencie zatwierdzenia nowego rządu przez parlament doprowadzi do ratyfikacji protokołu ustaleń z USA[628]. W listopadzie 2020 r., oficjalne stanowisko nt. przyszłości firmy w Rumunii wyraził wspomniany wcześniej, premier Ludovic Orban. W istocie utrzymał on swoje wcześniejsze stanowisko, twierdząc, iż w kwestii tworzenia infrastruktury sieci 5G, Chiny nie mogą być partnerem Rumunii[629]. Według Orbana, Rumunia potrzebowała partnera, który „nie zagrażałby bezpieczeństwu narodowemu ani innym obszarom". Podkreślono tym samym retorykę przyjętą przez prezydenta Iohannisa w Waszyngtonie w sierpniu 2019 r. Co ważne, premier Rumunii wygłosił niniejszą tezę przed przyjęciem wspomnianej wcześniej specjalnej ustawy, która miała formalnie wyłączyć możliwość udziału firmy w aukcji dotyczącej częstotliwości sieci 5G. Oczekiwano wówczas, iż zostanie ona przyjęta jeszcze przed wyborami parlamentarnymi w Rumunii, zaplanowanymi na 6 grudnia 2020 r.[630] Ponadto, przetarg publiczny na rozbudowę sieci 5G w Rumunii miał zostać ogłoszony w 2021 r,[631]

W konsekwencji, Ambasada ChRL w Bukareszcie ustosunkowała się do stanowiska rumuńskiego rządu cztery dni po wypowiedzi tamtejszego premiera. Wyrażono wówczas zaniepokojenie zakazem uczestnictwa chińskiej firmy w publicznym

[628] P. Ciborek, *FocusOSA 120: Działania Chin na Bałkanach,* 29 listopada 2019, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-120-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 08.03.2022].
[629] E. Pavlovska, *Romania rejects partnering with China's Huawei on 5G, prime minister says,* 2 listopada 2020, New Europe, https://www.neweurope.eu/article/romania-rejects-partnering-with-chinas-huawei-on-5g-prime-minister-says/ [dostęp: 08.03.2022].
[630] Ibidem.
[631] A. Leonte, *Romania: decisive opponent,* [w:] I. Karaskova (red.), *Huawei in Central and Eastern Europe: Trends and Forecast,* Association for International Affairs, Praga 2021, s. 9.

przetargu na częstotliwości sieci 5G[632]. Oficjalny apel dyplomacji ChRL dotyczył „samodzielnej, obiektywnej i uczciwej decyzji" rumuńskiego rządu. W Pekinie zdano sobie również sprawę z rosnących trudności chińskich firm na rynkach państw sojuszniczych dla rządu USA, co w istocie sprowokowało chińską ofensywę dyplomatyczną. Ciekawą formą perswazji chińskiej dyplomacji było dyskredytowanie zdolności i możliwości biznesowych Rumunii na arenie międzynarodowej. Wydaje się, iż to właśnie przyjęta przez chińską ambasadę retoryka miała uderzyć w rumuńską zdolność do samostanowienia, implikując, iż to faktycznie Waszyngton miał największy wpływ na decyzję Bukaresztu w kwestii przyszłości chińskiej firmy na rumuńskim rynku. Rzecznik ambasady ChRL w Bukareszcie podkreślił, iż kraj, który rezygnuje ze sprawnej implementacji technologii 5G, wysyła sygnał do partnerów biznesowych, iż nie jest w stanie zagwarantować bezpieczeństwa inwestycji zagranicznych. Dotyczyć miało to także braku możliwości zapewnienia otwartego, uczciwego, sprawiedliwego i niedyskryminującego otoczenia biznesowego. Zgodnie ze stanowiskiem ambasady, powyższe stanowiło kluczowy wskaźnik środowiska inwestycyjnego a także znacząco wpływało na globalny wizerunek danego rynku krajowego[633]. Ponadto w stronę rumuńskiego rządu padły zarzuty o brak przestrzegania zasad gospodarki rynkowej, nieuczciwej konkurencji oraz pogwałcenia międzynarodowych zasad gospodarczych i handlowych. Według rzecznika, Bukareszt nie wykorzystywał w swych analizach podstawowych faktów i nie brał pod uwagę zdobyczy nauki i techniki w swych kryteriach wyboru partnerów[634].

Zmiana retoryki chińskiej ambasady odzwierciedlała eskalujące niezadowolenie ze strony Pekinu. Faktem jest, iż w przypadku Rumunii nie możemy mówić o – przynajmniej tych znanych opinii publicznej – rażących zaniedbaniach firmy Huawei przy implementacji i obsłudze powszechnych standardów 3G i 4G LTE. Nie odnotowano również żadnego incydentu dotyczącego bezpieczeństwa cybernetycznego lub narażenia bezpieczeństwa narodowego w Rumunii[635]. Być może wiedza o problemach z prawem chińskiego giganta technologicznego a także nielegalnych praktykach zarezerwowana

[632] *Zhongguo zhu Luo shiguan fayan ren jiu 5G wenti da jizhe wen [Rzecznik prasowy chińskiej ambasady w Rumunii odpowiada na pytania dziennikarzy dotyczące 5G],* 4 listopada 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/chn/sghd/t1829344.htm [dostęp: 08.03.2022].
[633] Ibidem.
[634] Ibidem.
[635] P. Ciborek, *Monitor Chiny-Bałkany Listopad 2020,* Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Jednostki/Osrodek_Spraw_Azjatyckich/Monitory/Monitor_Chiny-Ba%C5%82kany/2020/OSA_MONITOR_BALKANY_LISTOPAD_2020.pdf [dostęp: 08.03.2022].

była wyłącznie dla służb bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych i państw sojuszniczych. Niemniej w danym momencie szczegóły dotyczące tychże nie zostały podane opinii publicznej, wobec powyższego decyzje o ekskluzji firmy Huawei można odczytać jako opowiedzenie się po jednej ze stron amerykańsko-chińskiego konfliktu gospodarczego. Nowe światło na sprawę mogłoby rzucić opublikowanie przez stronę amerykańską przynajmniej części rozstrzygających dowodów, dokumentujących zarzucane Huawei działania. Niepodważalnym jest natomiast fakt, iż to właśnie Rumunia w lipcu 2019 r. stała się pierwszym państwem regionu EŚW, który podpisał stosowny protokół ustaleń z USA, wykluczając w praktyce możliwość rozwijania tam chińskiej technologii 5G[636]. Biorąc pod uwagę intensywność wymiany argumentów w ostatnim kwartale 2020 r., należy wskazać, iż oficjalne, formalne wykluczenie Huawei przypadające na 15 kwietnia 2021 r. wskazywało na trudności legislacyjne lub brak konsensusu w rumuńskim parlamencie. Nie ulegało natomiast wątpliwości, iż rumuński rząd zatwierdził odpowiednią ustawę – w zgodzie z memorandum zawartym w 2019 r. z USA w Waszyngtonie – która w praktyce wykluczyła partnerstwo Huawei w tym kraju. Ustawa, która ostatecznie została przegłosowana przez parlament, stanowiła warunek wstępny do rozpoczęcia procedury przetargowej na budowę sieci 5G, zapowiedzianej na drugą połowę 2021 roku[637].

W odpowiedzi na legislację rumuńskiego rządu, rzecznik ambasady ChRL w Bukareszcie udzielili w chińskich mediach obszernego wywiadu w kwestii wykluczenia Huawei z Rumunii. Komentując tę kwestię powiedział, iż takie działania istotnie szkodzą interesom chińskich firm, dyskryminując je. Według przedstawiciela ambasady, działania podjęte przez rumuński rząd nie opierały się na faktach tylko na subiektywnych założeniach i panującej dezinformacji[638]. Podkreślił on również, iż firma Huawei przez dziesięciolecia unikała incydentów w zakresie cyberbezpieczeństwa. Rzecznik następnie stwierdził, iż polityka poszczególnych państw nadużywających koncepcji bezpieczeństwa narodowego, prowadzi do politycznej manipulacji, zmuszając sojusznicze państwa do wykluczenia chińskich firm[639]. W wywiadzie podkreślono

[636] Ibidem.
[637] R.S. Marinas, *Romania approves bill to bar China, Huawei from 5G networks,* 15 kwietnia 2021, Reuters, https://www.reuters.com/business/media-telecom/romanian-govt-approves-bill-bar-china-huawei-5g-networks-2021-04-15/ [dostęp: 09.03.2022].
[638] *Luomaniya 5G lifa shi "wei paichu Huawei deng Zhongguo qiye"? Zhong shiguan huiying [Rumuńskie ustawodawstwo ws. 5G ma „wykluczyć chińskie firmy, takie jak Huawei"? Ambasada Chin odpowiada],* 13 maja 2021, Sina Finance, https://finance.sina.com.cn/tech/2021-05-13/doc-ikmxzfmm2141974.shtml [dostęp: 09.03.2022].
[639] *Zhu Luo shiguan fayan ren jiu youguan 5G yanlun da jizhe wen [Rzecznik ambasady Chin w Rumunii*

również „tradycyjną przyjaźń" między Chinami a Rumunią, która oparta jest na wzajemnym szacunku, obopólnych, posiadając długą historię[640]. Narracja użyta podczas wywiadu sugerowała, iż Rumunia w szerszym kontekście, nie może być obciążona za powstanie takiej sytuacji. Główną winą, choć nie w sposób bezpośredni, chińska dyplomacja obarczała Stany Zjednoczone. Działania te nazwano „lekceważeniem zasad prawnych i profanacją ducha rządów prawa"[641]. W tym kontekście należało podkreślić, iż chińskie media odebrały zawarcie kontraktu na dostawę 100 tramwajów pomiędzy rządem Rumunii a China Rolling Stock Corporation (CRRC) o wartości ok. 180 mln EUR jako formę zadośćuczynienia. Powyższe wydarzenie zostało w chińskich mediach wymownie zatytułowane: „*starając się nie obrazić Chin, Rumunia odrzucając 5G Huawei, od razu podpisała kontrakt z CRRC o wartości 1,4 mld CNY*"[642]. W niniejszym materiale oceniono, iż „rumuński rząd tak naprawdę nie chce wybierać strony pomiędzy Chinami a Stanami Zjednoczonymi, i choć USA były najważniejszym sojusznikiem Rumunii poza UE, to bardzo ważne stały się również ich relacje gospodarcze z Chinami"[643].

4.4. Aktywność ambasadorów ChRL, chińska soft power i rumuńska opinia publiczna

Podobnie jak w przypadku opisywanej we wcześniejszym rozdziale Bułgarii, w Rumunii również funkcjonują Instytuty Konfucjusza, rozumiane jako jeden z elementów wspierający chińskie *soft power* w państwie. Obecnie w Rumunii funkcjonują cztery placówki IK we współpracy University of Political and Judical Studies w Pekinie z Uniwersytetem Bukareszteńskim[644], Beijing Language and Culture University z Uniwersytetem im. Lucjana Blagi w Sybinie[645], Zhejiang University of Science and

odpowiada na pytania dziennikarzy dotyczące 5G], 12 maja 2021, Ambasada ChRL w Bukareszcie, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202105/t20210512_9029625.htm [dostęp: 09.03.2022].

[640] *Luomaniya 5G lifa…*

[641] Ibidem.

[642] *Wei bu maofan Zhongguo, Luomaniya jujue Huawei 5G, liji yu Zhongguo zhong che qianding 14 yi yuan hetong [Starając się nie obrazić Chin, Romania odrzucając 5G Huawei, od razu podpisała kontakt z CRRC o wartości 1,4 mld yuanów],* 14 maja 2021, Sohu, https://www.sohu.com/a/466414153_121118710 [dostęp: 09.03.2022].

[643] Ibidem.

[644] *Confucius Institute,* University of Bucharest, https://unibuc.ro/despre-ub/resurse-educationale/institute/institutul-confucius/?lang=en [dostęp: 16.03.2022].

[645] *The Confucius Institute within the "Lucian Blaga" University of Sibiu,* University of Sibiu, https://confucius.ulbsibiu.ro/en/ [dostęp: 16.03.2022].

Technology z Uniwersytetem Babesa i Bolyaia w Kluż-Napoce [646] oraz Jianzhu University of Shenyang z Uniwersytetem Transylwańskim w Braszowie [647]. Między innymi poprzez działalność Instytutów Konfucjusza oraz klas konfucjańskich, w 2016 r., język mandaryński został wpisany na oficjalny wykaz języków w edukacji przeduniwersyteckiej [648]. Iulia Monica Oehler-Sincai wskazywała również na Stowarzyszenie Przyjaźni Chińsko-Rumuńskiej, Dom Chińsko-Rumuński oraz Stowarzyszenie Chińsko-Rumuńskie (znane jako „ChinaRO"), jako aktorów, których zadaniem jest „transmisja" chińskiego *soft power* w Rumunii[649].

W kontekście rosnącego chińskiego *soft power* w Rumunii, szczególną uwagę należało poświęcić – podobnie jak w przypadku pozostałych państw omawianej w niniejszej pracy – kwestii aktywności placówki dyplomatycznej ChRL w Bukareszcie. W momencie inauguracji formatu współpracy 16+1, ambasadorem ChRL w Rumunii była Huo Yuzhen. Cztery dni przed wizytą Wen Jiabao w Polsce, 21 kwietnia 2012 r., Huo Yuzhen odbyła rozmowy z przedstawicielami rumuńskiego rządu[650]. Wówczas, Huo wezwała to pogłębienia współpracy w dziedzinie rolnictwa, infrastruktury, energetyki oraz edukacji. Ambasador Huo podniosła również temat rozwoju „kompleksowej przyjaźni", co mogło zwiastować zamiary Pekinu w celu podniesienia stosunków dwustronnych na wyższy poziom. Strona rumuńska podkreśliła wówczas kluczowe znaczenie gospodarki, wzajemnych inwestycji i współpracy w dziedzinie rolnictwa[651].

W mediach krajowych, do faktu powstania inicjatywy skupiającej się na rozwoju współpracy Chin i państw EŚW, ambasador Huo Yuzhen odniosła się w wywiadzie udzielonym Rumuńskiej Państwowej Agencji Informacyjnej (*Romanian National News Agency)* we wrześniu 2012 r.[652] Wywiad został przeprowadzony po inauguracyjnym spotkaniu przedstawicieli państw formatu w ramach sekretariatu ds. współpracy Chiny-

[646] *Institutul Confiucius* [Instytut Konfucjusza], Universitatea Babes-Bolyai, http://confucius.institute.ubbcluj.ro/ [dostęp: 16.03.2022].
[647] *Confucius Institute,* Transilvania University of Brasov, https://www.unitbv.ro/en/confucius-institute.html [dostęp: 16.03.2022]
[648] I.M. Oehler-Sincai, *China's soft power in Romania: limited audience, limited impact* [w:] China's Soft Power in Europe: Falling on Hard Times (red. T. Dams I in.), Cligendael Institute, 2021, s. 83
[649] Ibidem.
[650] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen baihui Luo zhengfu fu zongli deng guanyuan [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen z wizytą u rumuńskiego wicepremiera i innych urzędników]*, 21 kwietnia 2021, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201204/t20120422_2845175.htm [dostęp: 17.03.2022].
[651] Ibidem.
[652] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen jieshou Luo Guojia Xinwen Tongxunshe caifang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen udzieliła wywiadu Rumuńskiej Narodowej Agencji Informacyjnej],* 12 września 2012, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201209/t20120912_2845249.htm [dostęp: 17.03.2022].

EŚW w Pekinie. Utworzenie ww. sekretariatu było jedną z dwunastu inicjatyw dotyczących rozwoju współpracy w formacie 16+1, przedstawionych przez premiera Wen Jiabao w Warszawie w kwietniu 2012 r. Ambasador Huo podkreśliła, iż rolą sekretariatu w Pekinie była wewnętrzna i zewnętrzna koordynacja prac oraz wyznaczanie nowych kierunków współpracy. Podczas spotkania w Pekinie uruchomiono specjalną pożyczkę chińskich instytucji finansowych w wysokości 10 mld USD, przeznaczoną w pierwszej kolejności na realizację projektów infrastrukturalnych, technologicznych oraz dotyczących energii odnawialnej[653]. W wywiadzie z września 2012 r., podkreślono również promocję wielobiegunowych (*duojihua)* stosunków międzynarodowych w celu utrzymania pokoju i rozwoju. W kontekście współpracy bilateralnej, Huo Yuzhen podkreśliła rolę handlu rumuńskim winem, miodem a także współpracę w sektorze metalurgicznym, chemicznym, energii słonecznej, wiatrowej i innych OZE oraz przetwórstwo drewna oraz badania i rozwój oprogramowania (*ruanjian yanfa*). Oznacza to, iż początkowo skategoryzowano Rumunię jako zaplecze taniej, lecz wykwalifikowanej siły roboczej (obszar eksplorowany przez firmę Huawei) a także zaplecze wyrobów rolnych. Co ciekawe, ambasador Huo nie wymieniła *explicite* sektora energetyki jądrowej jako płaszczyzny potencjalnej współpracy, mówiąc jedynie o „domenie nowej energetyki" (*xin nengyuan deng lingyu*), nie wskazując również na CGN jako potencjalnego inwestora w państwie[654].

Pierwszą aktywnością ambasador Huo Yuzhen w krajowych mediach od momentu powstania formatu 16+1 był opublikowany w kwietniu 2013 r. w czasopiśmie *Ekonomista* (*Economistul*) artykuł zatytułowany „Opowiem Ci o *chińskim śnie*"[655]. W artykule przybliżono terminy „dwóch sesji" (*lianghui*) oraz chińskiego snu (*Zhongguo meng*). Odnosząc się do „dwóch sesji", tj. obrad Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (OZPL) oraz Chińskiej Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej (CLPKK), będących jednym z najważniejszych wydarzeń politycznych w Chinach, Huo Yuzhen dokonała podsumowania osiągnięć gospodarczych Chin w 2012 r., co w naturalny sposób miało kreować wizerunek Chin jako państwa stabilnego i prosperującego. W tym samym tonie zostały ujęte informacje dotyczące „chińskiego snu", który poprzez budowę umiarkowanie zamożnego społeczeństwa, miał stać się

[653] Ibidem.
[654] Ibidem.
[655] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zai Luo „jingjixuejia bao" fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen opublikowała artykuł w Ekonomiście",* 4 kwietnia 2013, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201304/t20130410_2845437.htm [dostęp: 18.03.2022].

największym marzeniem chińskiego społeczeństwa. Realizację chińskich pragnień związanych z „chińskim snem", ambasador Huo Yuzhen wpisała w szerszy kontekst międzynarodowy. W tym celu, do budowania wyżej wspomnianej narracji wykorzystano potencjał demograficzny Chin, gdyż jak – skądinąd słusznie – stwierdzono, społeczeństwo Chin stanowi 1/5 populacji świata. Fakt ten, według chińskiej dyplomatki, miał sprzyjać trwałemu rozwojowi globalnej gospodarki a także zrównoważonemu, harmonijnemu rozwojowi społeczeństwa światowego, stojącego w obronie procesów związanych z globalizacją[656].

Kolejna z publikacji ambasador Huo Yuzhen z października 2013 r. w dzienniku „*Nine o'clock*", dotyczyła obchodów 64. rocznicy powstania ChRL. Artykuł został zatytułowany „Wspólnie twórzmy chiński sen i promujmy rozwój"[657]. Oprócz *resume* stanu chińskiej gospodarki, ukazanej w pozytywnym świetle „na tle innych globalnych mocarstw", we wspomnianym artykule, najciekawszym z perspektywy analizy realizacji celów chińskiej polityki zagranicznej jest fragment mówiący o „zglobalizowanym świecie […] gdzie w celu realizacji *chińskiego snu,* Chiny muszą w pełni wykorzystać międzynarodowe talenty, kapitał i rynki oraz dzielić się doświadczeniem i technologią z innymi krajami [*Wei shixian Zhongguo meng, Zhongguo xuyao chongfen liyong guoji rencai, ziben, shichang, xuyao yu geguo gongxiang jingyan, jishu]*"[658]. Eksport „chińskiego modelu" zarządzania uzależniony został zatem od jego atrakcyjności, co każdorazowo jest akcentowane poprzez przedstawianie liczb i ilościowe podejście do tematu rozwoju państwa. Ponadto szczególną uwagę zwracał fragment, mówiący o „wykorzystaniu międzynarodowych talentów", co w przypadku Rumunii, w danym momencie dokonywało się poprzez działalność firmy Huawei na tamtejszym rynku, zatrudniając wykwalifikowaną rumuńską siłę roboczą.

W ramach kolejnych dwóch artykułów opublikowanych w styczniu 2014 r., Ambasador Huo Yuzhen odniosła się do wizyty premiera Japonii Abe Shinzo w świątyni Yasukuni[659]. Ambasador stwierdziła, iż podczas gdy „ludzie na świecie podejmują

[656] Ibidem.
[657] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zai Luo 'Jiu dian zhong bao' fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen opublikowała artykuł w rumuńskiej gazecie 'Nine o'clock'],* 1 października 2013, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201310/t20131009_2845557.htm [dostęp: 23.03.2022].
[658] Ibidem.
[659] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen fabiao shuming wenzhang qianze Anbei canbai Jingguo Shenshe [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen publikuje artykuł potępiający wizytę Abę w Świątyni Yasukuni]*, 11 stycznia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201401/t20140111_2845658.htm [dostęp: 23.03.2022].

nieustanne wysiłki na rzecz utrzymania pokoju i promowania rozwoju, niektórzy ludzie poruszają się pod prąd historii, próbując wymazać zwycięskie osiągnięcia wojny antyfaszystowskiej i stworzyć przeszkody dla pokoju i rozwoju", konstatując, iż fakt wizyty premiera Abe w świątyni Yasukuni był „bezczelny" i stanowił poważne zagrożenie dla wywalczonego pokoju na świecie[660]. Powyższe należało odczytywać jako próbę wprowadzenia chińskiej narracji do międzynarodowej agendy, mającej na celu obronę interesów ChRL, gdyż wydarzenie to zostało powiązane z rosnącym od 2010 r. napięciem wokół spornych wysp Diaoyu/Senkaku [661]. W drugim z wcześniej wspomnianych tekstów, ambasador Huo podsumowała działania premiera Abe jako naruszenie „własnych obietnic" w kontekście budowania przez Japonię przyjaznych stosunków z sąsiednimi krajami[662].

Ponadto Ambasador Huo Yuzhen w marcu 2014 r. opublikowała artykuł traktujący o inicjatywie przewodniczącego Xi Jinpinga, tj. Pasie i Szlaku. W rumuńskim ekonomiście, tekst chińskiej dyplomatki został zatytułowany jako „Jedwabny Szlak łączy pokolenia przyjaźni, a współpraca to trend czasów"[663]. Według Huo, zaproponowana inicjatywa Pasa i Szlaku, podobnie jak starożytny Jedwabny Szlak, demonstruje ducha pokojowej współpracy, otwartości, integracji, wzajemnego uczenia się oraz stawiania czoła trudnościom. Ponadto, potwierdziła determinację Chin w kontekście budowy pasa gospodarczego tejże inicjatywy w celu osiągnięcia komunikacji politycznej, łączności infrastrukturalnej, niezakłóconego handlu, obiegu walut oraz wymiany międzyludzkiej, co miało stanowić „uroczyste zobowiązanie" do budowania przez Chiny harmonijnego świata[664]. W tym kontekście, na szczególną uwagę zwraca zawarcie w szerokich ramach inicjatywy Pasa i Szlaku elementów chińskiego *soft power.* Z analizy tekstu ambasador Huo wynika, iż inicjatywa o charakterze gospodarczym miała nieść za sobą również również wymiar normatywny i kulturowy, co stanowi analogię do ogłoszonego wcześniej mechanizmu współpracy Chiny-EŚW 16+1. Inicjatywy szefa chińskiego rządu oraz przewodniczącego ChRL, które początkowo miały mieć wobec siebie charakter

[660] Ibidem.
[661] C.C Chao, D. Tian, *Disputes over the Diaoyu/Senkaku Islands: Communications Tactics and Grand Strategies,* "Journal of International Relations and Foreign Policy" 2014, vol. 2 no. 2, s. 26.
[662] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zaici fabiao shuming wenzhang pibo Anbei canbai Jingguo Shenshe [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen ponownie publikuje artykuł krytykujący wizytę Abe w Świątyni Yasukuni],* 23 stycznia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201401/t20140123_2845677.htm [dostęp: 23.03.2022].
[663] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zai Luo "Jingjixuejia bao" fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen opublikowała artykuł w 'Ekonomiście'],* 21 marca 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201403/t20140321_2845745.htm [dostęp: 23.03.2022].
[664] Ibidem.

komplementarny, z przekazu ambasador ChRL w Rumunii, na dobrą sprawę charakteryzowały się podobnym zakresem planowanych przez Pekin działań.

Prowadząc aktywną działalność ambasador Huo Yuzhen na przełomie listopada i grudnia 2014 r. odbyła serię spotkań z najważniejszymi osobami w państwie, m.in. ministrem spraw zagranicznych Bogdanem Aurescu[665], przedstawicielami ministerstwa gospodarki oraz krajowej izby przemysłowo-handlowej[666], ministerstwa edukacji[667] a także władzami lokalnymi Bukaresztu[668]. Miało to związek z końcem jej misji dyplomatycznej w Bukareszcie z początkiem 2015 r. W oficjalnym przyjęciu w związku z wyjazdem ambasador Huo, uczestniczył również premier Victor Ponta wraz z innymi przedstawicielami rządu[669]. Dało to wyraz wysokiego zainteresowania Bukaresztu w rozwój stosunków dwustronnych a także pozytywnej ocenie aktywności ambasador Huo w Rumunii. Wkrótce po ustąpieniu ze stanowiska ambasadora ChRL w Rumunii, Huo Yuzhen została mianowana w kwietniu 2015 r. na stanowisko Specjalnego Przedstawiciela Ministerstwa Spraw Zagranicznych ChRL ds. Współpracy Chin i państw Europy Środkowo-Wschodniej[670].

Wiosną 2015 r. nowym ambasadorem ChRL w Rumunii został Xu Feihong[671]. Pierwszą oficjalną wizytą nowego ambasadora Chin było spotkanie z rumuńskim ministrem energii Andreiem Gereą[672]. Zadaniem chińskiego dyplomaty było nadanie

---

[665] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Luo waizhang Aoleisiku [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z rumuńskim ministrem spraw zagranicznych Aurescu],* 12 grudnia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201412/t20141213_2845948.htm [dostęp: 23.03.2022]

[666] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Luo jingji buzhang ji gongshang jie lingdao [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z rumuńskim ministrem gospodarki i liderem rumuńskiego przemysłu],* 27 listopada 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201411/t20141129_2845931.htm [dostęp: 23.03.2022].

[667] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Luo* laodong, jiaoyubuzhang *[Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z rumuńskim ministrem pracy oraz ministrem edukacji]*, 5 grudnia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201412/t20141206_2845940.htm [dostęp: 23.03.2022].

[668] *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Bujialesite shi zhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z burmistrzem Bukaresztu]*, 2 grudnia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201412/t20141206_2845934.htm [dostęp: 23.03.2022].

[669] *Zhu Luomanija dashi Huo Yuzhen juxing liren zhaodaihui [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen zorganizowała przyjęcie pożegnalne],* 7 stycznia 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201501/t20150107_2845980.htm [dostęp: 23.03.2022].

[670] J. Szczudlik, *Seven Years of the 16+1…,* op. cit. s. 8.

[671] *Zhongguo xinren zhu Luomaniya dashi Xu Feihong di Luoluxin [Nowy ambassador Chin w Rumunii Xu Feihong przybywa do Rumunii],* 26 stycznia 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201501/t20150126_2845986.htm [dostęp: 23.03.2022].

[672] *Zhu Luomania dashi Xu Feihong dao ren baihui Luo nengyuan, Zhongxiao qiye ji shanghe huanjingbu chang Andelie Jieleiya [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong z wizytą u rumuńskiego ministra energii, małych i średnich przedsiębiorstw oraz środowiska biznesowego Andreiem Gereą],* 12 lutego 2015, Ambasada ChRl w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201502/t20150212_2846038.htm [dostęp: 23.03.2022].

odpowiedniego tempa negocjacyjnego w sprawie projektu budowy i modernizacji elektrowni jądrowej w Cernavoda, co ostatecznie miało doprowadzić do podpisania wspomnianego wcześniej protokołu ustaleń pomiędzy CGN a SSN w ostatnim kwartale 2015 r.

W pierwszym artykule Xu Feihonga w dzienniku „*Adevarul"* opublikowanym pt. „Promowanie ducha Jedwabnego Szlaku i kontynuacja pisania nowego rozdziału współpracy", chiński dyplomata odniósł się do założeń inicjatywy Pasa i Szlaku[673]. Xu Feihong oprócz przedstawienia podstawowych motywów chińskiego działania, podkreślił również chińskie zobowiązanie do utrzymania polityki nieingerencji w wewnętrzne sprawy państw regionu EŚW oraz obietnicy, iż ChRL nie zamierzała stać się wiodącą siłą w regionie i nie planowała ustanowienia własnej strefy wpływów w sprawach regionalnych (*jianchi buganshe diqu guojia neizheng, bu mouqiu diqu shiwu zhudaoquan he shili fanwei*). W perspektywie stosunków bilateralnych, do najważniejszych projektów pozostających w obszarze chińskiego zainteresowania wymieniono: energetykę, kolej, infrastrukturę portową a także rolnictwo[674]. Ciekawszym z perspektywy opisu stosunków dwustronnych był marcowy (2015) wywiad telewizyjny dla stacji „Digi24", w którym Xu Feihong ocenił, iż chińsko-rumuńska wymiana handlowa stanowi niewielką część całkowitej wartości handlu obu państw, co z kolei miało dać perspektywy na prężny rozwój wymiany dwustronnej[675]. Xu wyraził oczekiwanie, iż obie strony podejmą wspólny wysiłek w celu przyspieszenia realizacji projektów energetycznych, infrastrukturalnych, telekomunikacyjnych oraz w ramach współpracy rolnej. Ambasador Chin podkreślił jednak, iż do modelowych przykładów współpracy chińsko-rumuńskiej należało zaliczyć obecność Huawei i ZTE na tamtejszym rynku, co według Xu Feihonga miało znaczny wpływ na rozwój gospodarczy i społeczny w Rumunii[676]. W lipcu 2015 r., podczas wywiadu telewizyjnego udzielanego tej samej stacji, ambasador Xu dokonał krótkiego *resume* współpracy dwustronnej, którego konstatacja miała na celu podkreślenie wpływu wizyty premiera Li Keqianga w Rumunii (2013) na ilość chińskich inwestycji w tym kraju[677]. Tematem wiodącym wywiadu była

[673] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong fabiao "Yidai Yilu" shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong opublikował artykuł na temat inicjatywy Pasa i Szlaku],* 18 lutego 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201502/t20150218_2846057.htm [dostęp: 23.03.2022].
[674] Ibidem.
[675] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo DIGI 24 dianshitai caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xi Feihong udzielił wywiadu rumuńskiej stacji telewizyjnej DIGI 24],* 16 marca 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201503/t20150316_2846131.htm [dostęp: 23.03.2022].
[676] Ibidem.
[677] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo DIGI 24 dianshitai caifang [Ambasador Chin w Rumunii*

jednak kwestia Morza Południowochińskiego, gdzie ambasador Xu wezwał społeczność międzynarodową do rozwiązania kwestii spornych na podstawie poszanowania prawa międzynarodowego i faktów historycznych[678].

W lipcu 2015 r. opublikowano również artykuł Xu Feihonga w dzienniku „*Ekonomista*", pt. „Chiny mają szerokie perspektywy międzynarodowej współpracy w zakresie zdolności produkcyjnych" [679]. Z perspektywy analizy współpracy Chin w ramach formatów multilateralnych, na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż w rumuńskich mediach nie został opisany kazus formatu 16+1, natomiast wpis został poświęcony innym formatom wielostronnym, takim jak Forum of China and Community of Latin American and Caribbean States (China-CELAC Forum) oraz Forum on China – Africa Cooperation (FOCAC), a także innym, funkcjonującym w Azji z wiodącą rolą ChRL. W tekście skierowanym do rumuńskiego społeczeństwa, ambasador Chin charakteryzował jedną z bolączek chińskiej gospodarki, którą była nadprodukcja. Nadwyżki produkcyjne obejmowały stal, cement, szkło, przemysł stoczniowy i fotowoltaikę. Ambasador argumentował, iż jest to zaleta chińskiej gospodarki, gdyż eksport produktów z wyżej wymienionych grup do państw rozwijających się miał wpisywać się z potrzebami uprzemysłowienia tychże[680]. W tym kontekście, ambasador mówił o „trójstronnej współpracy" (*sanfang hezuo*), gdyż chińskie produkty przemysłu wytwórczego przy wsparciu technologii pochodzącej z krajów rozwiniętych, mogły spotykać się z potrzebami państw rozwijających się. Odrzucił przy tym zachodnią narrację o „chińskiej teorii deflacji eksportowej" (*suchu tongsuo lun*) oraz „teorii nadwyżki mocy produkcyjnych" (*chukou channeng guosheng lun*), wzywając do porzucenia protekcjonizmu handlowego i inwestycyjnego wynikającego z „egoistycznych interesów"[681]. W tym aspekcie ciekawił brak wzmianek o efektach współpracy formatu 16+1 Chiny-EŚW, który bardziej odpowiadałby rumuńskim realiom. Powyższe mogło stanowić o rosnącym rozczarowaniu pośród państw EŚW a także zasadniczemu brakowi transgranicznych projektów, które powinny stanowić filar formatu o charakterze multilateralnym.

Xi Feihong udzielił wywiadu rumuńskiej stacji telewizyjnej DIGI 24], 6 lipca 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201507/t20150706_2846308.htm

[678] Ibidem.

[679] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong zai Luo „Jingjixuejia" zazhi fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong publikuje artykul w rumuńskim magazynie „Ekonomista"],* 13 lipca 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201507/t20150713_2846315.htm [dostęp: 24.03.2022].

[680] Ibidem.

[681] Ibidem.

W styczniu 2016 r., Xu Feihong opublikował artykuł odnoszący się całkowicie do współpracy bilateralnej między Chinami a Rumunią pt. „Współpraca chińsko-rumuńska jest korzystna dla obu stron i ma szerokie perspektywy”[682]. Oprócz treści sentymentalnej, odnoszącej się do doświadczeń Xu Feihonga z rumuńskimi produktami eksportowymi w Chinach w latach 70. i 80. XX w., z analizy tekstu jednoznacznie wywnioskować można dominujący i skądinąd predestynowany sektor współpracy bilateralnej, który w opinii chińskiego ambasadora rozwija się najprężniej. Sektor energetyczny, w przekonaniu Xu Feihonga od momentu inauguracji formatu 16+1 odnotował największe postępy negocjacyjne – chodziło tu o zawarcie protokołu ustaleń w kwestii budowy i modernizacji elektrowni jądrowej w Cernavoda, podpisanie wstępnych porozumień w kwestii elektrowni węglowej Rovinari a także uczestnictwo chińskich firm w przetargu na budowę elektrowni wodnej Tarnita-Lapustesti. Z perspektywy czasu, pomimo faktu symbolicznego progresu negocjacyjnego w kwestiach energetycznych, Xu Feihong wyraził – choć nie *explicite* – zdumienie faktem, iż pomimo faktu „tradycyjnie przyjaznego partnerstwa” (*chuantong youhao huoban)* między państwami, współpraca chińsko-rumuńska powinna przynieść bardziej owocne efekty, które wprowadziłyby odpowiednią dynamikę dla całego mechanizmu współpracy[683]. Ponownie oznaczało to rozczarowanie Pekinu wynikami formatu multilateralnego a także wyrażenie niezadowolenia z wielkości wymiany handlowej z jedną z największych gospodarek państw formatu 16+1. Xu Feihong odniósł się również do „hałasu ze świata zewnętrznego” (*waijie youyixie zayin*) w kwestii wywierania nacisku na Rumunię, aby ta uniemożliwiła uczestniczenie chińskim firmom w projektach inwestycyjnych. Przy tej okazji, ambasador ChRL w Rumunii wezwał do eliminacji tychże „zakłóceń” (*paichu ganrao*)[684].

Kolejny tekst został opublikowany trzy miesiące później. W kwietniu 2016 r., ambasador Xu Feihong udzielając wywiadu na łamach rumuńskiego „*Ekonomisty”* odniósł się do wiodącej w stosunkach bilateralnych współpracy energetycznej. Ponadto zapowiedź artykułu zatytułowanego „Chińskie przedsiębiorstwa inwestują w rumuńskie projekty energetyczne i infrastrukturalne” trafiła na okładkę rumuńskiego czasopisma[685].

[682] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong zai Luo „Zhenli bao” fabiao shuming wenzhang,* 13 stycznia 2026, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201601/t20160113_2846470.htm [dostęp: 24.03.2022].
[683] Ibidem.
[684] Ibidem.
[685] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo „Jingjixuejia” zazhi shumian caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong udzielił pisemnego wywiadu dla rumuńskiego magazynu „Ekonomista”],* 27

W pierwszej kolejności, Xu Feihong podkreślił rosnące znaczenie Chin dla gospodarki Rumunii. Według przytoczonych statystyk, handel dwustronny w 2015 r. wyniósł 4,5 mld USD i wyprzedzając Rosję, Chiny stały się jedenastym co do wielkości partnerem handlowym Rumunii i największym partnerem handlowym państwa spoza UE. W kontekście energetyki, chiński ambasador nawiązał do planów przejęcia kazachskiego przedsiębiorstwa KazMunayGas (KMG), co skutkowałoby również nabyciem rumuńskiej korporacji paliwowej Rompetrol. Za przejęcie KMG miał być odpowiedzialny konglomerat CEFC China Energy, który był prowadzony przez znanego ze swojej aktywności m.in. w Czechach, Ye Jianminga[686]. Xu poinformował również o postępach negocjacyjnych w kwestii budowy elektrowni w Cernavoda, Tarnita oraz Rovinari. Nadmienił jednak, iż dalsze stymulowanie potencjału współpracy musi zależeć od woli obu stron, która wymaga wzmocnienia komunikacji dla stworzenia dogodnego środowiska dla biznesu. Strona chińska oczekiwała „aktywnych konsultacji" w kwestii rozwiązania problemów technicznych, wyeliminowania wszelkich „ingerencji", wzmocnienia zaufania oraz stworzenia sprawiedliwego i przejrzystego otoczenia konkurencyjnego dla chińskich przedsiębiorstw[687]. Powyższe wskazywało na wyraźne obarczenie strony rumuńskiej winą za powolny proces negocjacyjny oraz tworzenie nowych barier dla dwustronnej współpracy energetycznej. Ambasador Xu podkreślił, iż pomimo dużej liczby chińskich przedsiębiorstw działających na terenie Rumunii, skala projektów a tym samym ich wartość jest niewielka, gdyż koncentrowała się na obszarze hurtu detalicznego[688]. Miało to związek ze wspomnianą wcześniej falą chińskiej emigracji w latach 90. XX w.[689] Temat współpracy energetycznej – oraz pewne aspekty współpracy kulturowej – były również tematem przewodnim wywiadu telewizyjnego udzielonego rumuńskiej telewizji państwowej w maju 2016 roku[690].

W grudniu 2016 r., ambasador Xu Feihong udzielił kolejnego wywiadu, tym razem dla lokalnego portalu „*Critic Arad"*[691]. Ambasador Xu Feihong odniósł się do

kwietnia 2016, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201604/t20160427_2846559.htm [dostęp: 25.03.2022].

[686] *Kazakh KMG: deal to sell stake in Romanian unit to CEFC postponed until end-June,* 19 marca 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/china-cefc-kazmunaigas-idINR4N1NL06D [dostęp: 25.03.2022].

[687] Ibidem.

[688] Ibidem.

[689] R. Wundrak, *Immigration during the…* op. cit., s. 138-140.

[690] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo guojia dianshitai caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong udzielił wywiadu dla rumuńskiej ttelewizji państwowej],* 13 maja 2016, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201605/t20160513_2846575.htm [dostęp:25.03.2022].

[691] *[EXCLUSIV] "Arad mi-a lasat o impresie de neuitat (...) avand un enorm potential" – interviu cu Exelenta Sa Xu Feihong, Ambasadorul Republicii Populare Chineze in Romania [EKSKLUZYWNY "Arad wywarł na mnie niezapomniane wrażenie (...) ma ogromny potencjał" – rozmowa z J.E. Xu Feihong,*

danych gospodarczych a także statusu negocjacyjnego projektów energetycznych i użył dokładnie tych samych sformułowań, co w poprzednich wywiadach z minionych miesięcy. Powyższe wskazywało na wyraźny impas w procedowaniu projektów inwestycyjnych ChRL w Rumunii. W szerszym kontekście, najciekawszym wątkiem podjętym w wywiadzie był wpływ elekcji Donalda Trumpa na stosunki chińsko-amerykańskie. Xu Feihong podkreślił, iż strona chińska z niecierpliwością oczekiwała na współpracę z prezydentem-elektem w celu utrzymania bezkonfliktowej, niekonfrontacyjnej i pełnej szacunku współpracy dwustronnej, bowiem w przekonaniu Xu Feihonga, Chiny i USA ponoszą szczególną odpowiedzialność za pokój i stabilność na świecie[692].

Kolejna z publikacji Xu Feihonga z maja 2017 r. w dzienniku *„Adevarul"* dotyczyła inicjatywy Pasa i Szlaku, z której wynikało, iż Pekin podjął się organizacji szczytu tejże inicjatywy w randze szefów państw i rządów. Ze strony rumuńskiej w wydarzeniu uczestniczyła wicepremier i minister środowiska Gratilea Gavrilescu. Choć wydarzenie to nie dotyczyło bezpośrednio współpracy w formacie 16+1, to niedoreprezentowanie strony rumuńskiej na wydarzeniu przewodzonym przez przewodniczącego Xi Jinpinga należało wówczas odczytywać jako wyraźne rozgoryczenie strony rumuńskiej efektami współpracy dwu- i wielostronnej. Pomimo tego, Xu Feihong wyraził zadowolenie z faktu powstania sektorowego sekretariatu współpracy ds. energetyki w Bukareszcie (październik 2016), co z jednej strony nadało Rumunii wiodącą rolę w kwestii koordynacji współpracy energetycznej w ramach formatu 16+1, a z drugiej strony podtrzymało zaangażowanie obu stron w rozwój projektów energetyki na szczeblu politycznym[693]. Pomimo politycznych deklaracji, chińskie rozczarowanie tempem negocjacyjnym doprowadziło do zamknięcia Konsulatu Generalnego ChRL w Konstancy w czerwcu 2017 r.[694] Miało to również odzwierciedlenie w wywiadzie chińskiego ambasadora dla Rumuńskiej Państwowej Agencji Informacyjnej z września 2017 r., gdzie Xu Feihong zapytany o przyczyny

Ambasadorem ChRL w Rumunii], 22 grudnia 2016, Critic Arad, https://criticarad.ro/exclusiv-aradul-mi-a-lasat-o-impresie-de-neuitat-avand-un-enorm-potential-interviu-cu-excelenta-sa-xu-feihong-ambasadorul-republicii-populare-chineze-in-romania/ [dostęp: 25.03.2022].

[692] Ibidem.

[693] Pełny tekst protokołu ustaleń konstytuującego powstanie sekretariatu ds. współpracy energetycznej formatu 16+1 w języku rumuńskim dostępny pod adresem: https://www.cdcep-16plus1.org/documente/MemorandumofUnderstandingCDCDEP16+1.pdf [dostęp: 30.03.2022].

[694] *Zhongguo zhengfu jueding zanshi guanbi zhu Kangsitancha zonglingshiguan [Chiński rząd postanawia tymczasowo zamknąć Konsulat Generalny w Konstancy],* 23 czerwca 2017, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201706/t20170623_2846859.htm [dostęp: 31.03.2022].

przekładania negocjacji przez stronę rumuńską w kwestii budowy elektrowni jądrowej w Cernavoda, stwierdził, iż ma to związek ze zmianami w rumuńskim parlamencie skutkującymi zmianą rządu[695]. Rumuński komitet negocjacyjny, według ambasadora Xu Feihonga, nie miał mandatu do kontynuowania negocjacji i zawiadomił stronę chińską o konieczności zawieszenia procesu negocjacyjnego. Ponadto chiński dyplomata wywołany do odpowiedzi, odniósł się również do kwestii podjęcia chińskich inwestycji w porcie w Konstancy. Xu Feihong stwierdził enigmatycznie, iż strona chińska podpisała kilka wiążących umów w kwestii rozwoju portu na Morzu Czarnym, niemniej to po stronie rumuńskiej leży kwestia „pełnego wykorzystania swojego potencjału i odegrania większej roli w przepływie handlu"[696]. Xu Feihong ostatecznie opuścił swoje stanowisko z końcem maja 2018 r.[697] W trakcie spotkania pożegnalnego z przewodniczącym rumuńskiej izby reprezentantów i przewodniczącym partii socjaldemokratycznej Liviu Dragneą, ambasador ChRL podziękował za silne wparcie partii socjaldemokratycznej dla chińskich działań w kraju oraz wyraził nadzieję, iż uda się osiągnąć „głębszy rozwój" w bilateralnie przyjaznym i kooperacyjnym partnerstwie. Należy podkreślić, iż poprzedniczka Xu Feihonga, Huo Yuzhen żegnana była z dużo większymi honorami, co ponownie wskazywało na obustronne rozczarowanie współpracą dwustronną oraz zmianami nastrojów co do przyszłości współpracy bilateralnej, w dużej mierze determinowaną rosnącym antagonizmem Chin ze strony sojuszniczych dla Rumunii Stanów Zjednoczonych.

W czerwcu 2018 r., kierownictwo nad placówką dyplomatyczną ChRL w Rumunii objął chargé d'affaires ad interim Tu Jiang, były dyrektor departamentu europejskiego przy MSZ ChRL. Pierwszą aktywnością Tu Jianga było uczestnictwo w ceremonii otwarcia pierwszego w EŚW centrum wizowego ChRL w Bukareszcie[698]. W lipcu, szef chińskiej misji dyplomatycznej opublikował artykuł traktujący o współpracy w ramach formatu 16+1. Tekst pt. „Współpraca 16+1 jest platformą

[695] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo guojia xinwen tongxunshe caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong udzielił wywiadu Rumuńskiej Narodowej Agencji Informacyjnej],* 27 września 2017, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201709/t20170927_2846945.htm [dostęp: 31.03.2022].
[696] Ibidem.
[697] *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong cixing baihui Luo Zhong yizhang, shehui minzhudang zhuxi Dalegeneiya [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong żegna się z przewodniczącym Izby Reprezentantów Rumunii i Przewodniczącym Partii Socjaldemokratycznej Dragneą],* 23 maja 2018, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201805/t20180523_2847151.htm [dostęp: 01.04.2022].
[698] *China's first visa center in CEE opens in Bucharest,* 24 czerwca 2018, ECNS, http://www.ecns.cn/hd/2018-06-24/detail-ifyvmiee7353537.shtml [dostęp: 01.04.2022].

konsultacji i współpracy win-win" został opublikowany w dzienniku „*Adevarul"*[699]. Chiński dyplomata, zgodnie z linią MSZ ChRL podkreślił, iż format współpracy 16+1 był „inkubatorem" współpracy międzyregionalnej (*quyu hezuo de „fuhuaqi")*, starającym się zmniejszyć wewnętrzne „przepaści [gospodarcze]" między państwami w UE (*suoxiao Oumeng neibu chaju*)[700]. Ponadto stwierdził, iż inicjatywa Pasa i Szlaku oraz mechanizm współpracy 16+1 „nie są zawodami geopolitycznymi czy ringiem bokserskim" („*16+1 hezuo" he „Yidai Yilu" jianshe bushi diyuan zhengduo sai huo quanji leitai*) a jedynie platformą do odegrania przez Chiny „symfonii synergii i współpracy" (*Zhongguo […] yanzou „xietong hezuo jiaoxiangqu" dajian de wutai*), gdzie nie ma przegranych a wszystkie zainteresowane państwa odnoszą korzyści[701]. Powyższe odnosiło się do nabierających na sile zarzutów, przede wszystkim płynących ze strony amerykańskiej, iż chińskie formaty multilateralne skoncentrowane są na realizacji partykularnych interesów ChRL, które nie przynosiły wartości dodanej państwom EŚW. W tym kontekście należało przytoczyć fragment wywiadu szefa chińskiej misji dyplomatycznej w Rumunii dla Rumuńskiej Państwowej Agencji Informacyjnej z 31 lipca 2018 r., dotyczącego wyników siódmego szczytu Chiny-EŚW w Sofii[702]. W wywiadzie skupiono się jednak w większości na chińsko-amerykańskiej wojnie handlowej. Dodatkowo Tu Jiang zapytany o stosunki chińsko-rosyjskie w szerszym kontekście współpracy energetycznej w EŚW powiedział, iż Chiny prowadzą niezależną politykę zagraniczną i zdecydowanie odrzucają zimnowojenną mentalność i politykę władzy, szanując prawo wszystkich państw do samodzielnego wyboru ścieżki rozwoju […] i wyrażają gotowość do współpracy w celu promowania budowy nowego rodzaju stosunków międzynarodowych i wspólnoty ze wspólną przyszłością dla ludzkości[703]. Choć zarzut o promowanie zimnowojennej mentalności nie został wystosowany w tym miejscu *explicite,* to odnosił się on do aktywności amerykańskiej dyplomacji w kwestii ograniczania gospodarczych wpływów Chin w Rumunii i innych państwach regionu.

[699] *Zhu Luomaniya shiguan linshi daiban Tu Jiang zai Luo meiti fabiao jieshao Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia hezuo shuming wenzhang [Charge d'Affaires Ambasady Chin w Rumunii Tu Jiang, opublikował w rumuńskich mediach artykuł na temat współpracy Chin z krajami Europy Środkowo-Wschodniej],* 5 lipca 2018, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201807/t20180705_2847170.htm [dostęp: 01.04.2022].
[700] Ibidem.
[701] Ibidem.
[702] *Zhu Luomaniya shiguan linshi daiban Tu Jiang jieshou Luo Guojia Xinwen Tongxunshe caifang [Charge d'Affaires Ambasady Chin w Rumunii Tu Jiang udzielił wywiadu Rumuńskiej Państwowej Agencji Informacyjnej],* 1 sierpnia 2018, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201808/t20180801_2847202.htm [dostęp: 02.04.2022].
[703] Ibidem.

Jednak później, ambasador *expressis verbis* sprzeciwił się amerykańskiej „serii jednostronnych i protekcjonistycznych środków handlowych i inwestycyjnych" (*yixilie danbianzhuyi he maoyi touzi baohuzhuyi cuoshi*), gdyż powyższe miało wprowadzić globalne zaniepokojenie i „spotkało się z potępieniem ze strony wielu państw" (*bushao guojia fanzhi*). Wobec powyższego, Tu Jiang podkreślił chińską gotowość w celu podjęcia współpracy w celu ochrony multilateralizmu i globalizacji gospodarczej (*gongtong weihu duobian zhuyi he jingji quanqiuhua*)[704].

W marcu 2019 r., nowym ambasadorem ChRL w Rumunii została Jiang Yu. W latach 2006-2012, Jiang Yu była rzeczniczką MSZ ChRL[705], natomiast w latach 2015-2019 była ambasadorem ChRL w Albanii[706]. W obliczu pogarszającej się sytuacji chińskiego biznesu w Rumunii ze względu na napiętą sytuację na linii Pekin-Waszyngton, jeszcze przed złożeniem listów uwierzytelniających, Jiang Yu odbyła pierwszą wizytę na Targu Czerwonego Smoka (*rum. Dragonul Rosu*) znajdującego się na przedmieściach Bukaresztu[707]. Miejsce to skupiało chińskich przedsiębiorców zajmujących się głównie handlem detalicznym, niemniej użyta retoryka chińskiej dyplomatki w trakcie spotkań z przedstawicielami chińskiego *small businessu* wpisywała się w szerszy kontekst wojny handlowej między Chinami i USA. Jiangu Yu zapewniła chińskich przedsiębiorców, iż ambasada ChRL w Rumunii będzie „przestrzegać zasad skoncentrowanych na ludziach […] oraz skutecznie chronić ich uzasadnione prawa i interesy"[708]. Powyższe wydarzenie miało scharakteryzować misję nowej ambasador Chin, która miała być nastawiona na konfrontację retoryczną z rumuńskim rządem – a także w szerszym kontekście – ze Stanami Zjednoczonymi. W trakcie wizyty, której towarzyszyło wręczenie kopii listów uwierzytelniających na ręce ministra spraw zagranicznych Rumunii Teodora Melescanu, Jiang Yu wyraziła nadzieje, iż w obliczu niepewnej sytuacji międzynarodowej (*miandui chongman bu quedingxing de guoji xingshi)* Chiny i UE będą trwać w spójnym stanowisku w zakresie ochrony multilateralizmu, przeciwstawiając się unilateralizmowi i protekcjonizmowi (*weihu*

[704] Ibidem.
[705] *Foreign Ministry Spokesperson Jiang Yu's Rebular Press Conference on 15 June 2006,* 16 czerwca 2006, https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceun/eng/fyrth/t258306.htm [dostęp: 02.04.2022].
[706] *Albania and China to enhance economic cooperation,* 2 kwietnia 2015, Invest in Albania, https://invest-in-albania.org/albania-and-china-to-enhance-the-economic-cooperation/ [dostęp: 02.04.2022].
[707] *Xinren zhu Luomaniya dashi Jiang Yu kanwang lu Luo qiaobao [nowo mianowana ambasador w Rumunii Jiang Yu odwiedziła zagranicznych Chińczyków],* 13 marca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201903/t20190314_2847262.htm [dostęp: 02.04.2022].
[708] Ibidem.

duobian zhuyi, fandui danbianzhuyi he baohuzhuyi)[709].

Podczas pierwszego wywiadu udzielonego dla Rumuńskiej Państwowej Agencji Informacyjnej, Jiang Yu bezpośrednio przeszła do podsumowania wyników ósmego szczytu formatu 16+1 w Dubrowniku[710]. Tematem roboczym szczytu była „budowa mostu otwartości, innowacji i partnerstwa" (*dajian kaifang, chuangxin, huoban zhi qiao*), co bezpośrednio odnosiło się do wspomnianego później wspólnego dążenia do ochrony multilateralizmu (*weihu duobian zhuyi de mingque lichang*). Zgodnie z linią przyjętą jeszcze przed oficjalnym objęciem stanowiska szefa chińskiej misji dyplomatycznej, w czerwcu 2019 r., Jiang Yu opublikowała artykuł traktujący o stosunkach chińsko-amerykańskich w dzienniku „*Kurier Narodowy"* (*rum. Curierul National*)[711]. Przyczyn trwającej wojny handlowej między USA a ChRL, szefowa chińskiej misji dyplomatycznej w Rumunii upatrywała w charakterystyce polityki wewnętrznej USA, tj. strategii *America First*. W celu realizacji tejże, USA miało przyjąć szereg jednostronnych i protekcjonistycznych środków, które doprowadziły do „narzucenia interesów USA innym państwom". Według Jiang Yu, w dobie globalizacji gospodarczej i wysokiej integracji rynków chińskiego i amerykańskiego, traktowanie deficytu handlowego przez stronę amerykańską jako „straty" było błędnym założeniem. Konstatując, chińska ambasador podkreśliła, iż kontynuacja współpracy chińsko-amerykańskiej jest jedynym, słusznym wyborem i wyraziła nadzieję, iż społeczność międzynarodowa stanie po stronie promocji rozwoju międzynarodowego w kierunku równości, sprawiedliwości i współpracy *win-win*[712]. Mając na uwadze status dwustronnej wymiany handlowej pomiędzy USA a Chinami a także wzrost napięć między stronami w krajach trzecich, ambasador Jiang wyraziła chińską determinację do normalizacji stosunków gospodarczych w ujęciu bilateralnym a także wezwała do zaniechania podsycania

[709] *Xinren zhu Luomaniya dashi Jiang Yu xiang Luo waizhang dijiao guoshu fuben [Nowo mianowana ambassador w Rumunii Jiang Yu przedstawia kopię pełnomocnictw rumuńskiemu ministrowi spraw zagranicznych],* 20 marca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201903/t20190320_2847266.htm [dostęp: 02.04.2022].

[710] *"16+1 hezuo" – kuayue Ya Ou de caihong zhi qiao – Jiang Yu dashi jieshou Luomaniya Guojia Xinwen Tongxunshe zhuanfang [Współpraca 16+1 – tęczowy most przechodzący przez Azję I Europę – Ambasador Jiang Yu udzieliła wywiadu dla Rumuńskiej Narodowej Agencji Informacyjnej],* 17 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/sghd/t1655361.htm [dostęp: 02.04.2022].

[711] *Zhong Mei pingdenghuli hezuo youliyu qianqiu jinggi lianxing fazhan – zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo "xinshi bao" fabiao wenzhang [Chińsko-amerykańska równa I wzajemnie korzystna współpraca sprzyja zdrowemu rozwojowi światowej gospodarki – Ambasador Jiang Yu opublikowała artykuł w rumuńskiej gazecie "Kurier Narodowy"],* 7 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201906/t20190607_2847423.htm [dostęp: 02.04.2022].

[712] Ibidem.

antagonizmów nacelowanych na chiński biznes w państwach trzecich. Powyższe odnosiło się szczególnie do działalności Huawei na rynku rumuńskim w kontekście udziału firmy w przetargach na częstotliwości sieci 5G.

W obliczu braku koncyliacyjnego tonu ze strony amerykańskiej administracji w kwestii chińskiej aktywności w państwach sojuszniczych USA, ChRL podjęła próby dostosowania swojej strategii ekspansji gospodarczej i politycznej w państwach regionu. Działania strony chińskiej w kwestii przeciwdziałania wykluczeniu chińskich firm z projektów technologicznych i infrastrukturalnych związanych ze wspomnianym wcześniej rosnącym napięciem polityczno-gospodarczym pomiędzy Chinami a Stanami Zjednoczonymi były podjęte w kolejnym artykule Jiang Yu z czerwca 2019 r. w magazynie „*Ekonomista*" [713] . Z tej perspektywy, najciekawszą propozycją przedstawioną przez chińską ambasador było wprowadzenie nowego modelu współpracy „1+N", który zakładał międzynarodową współpracę w realizacji projektów infrastrukturalnych[714]. Miało to dać namiastkę realizacji tychże projektów w wymiarze multilateralnym. Przytoczonym przykładem wdrożenia tejże strategii w życie był projekt autostrady łączącej Ploeszti i Braszów, który zakładał współpracę China Communications Construction Group wraz z tureckimi, francuskimi i rumuńskimi firmami. Należało z całą pewnością podkreślić, iż model współpracy wielostronnej w kwestii realizacji projektów infrastrukturalnych początkowo nie był zarówno nominalnym jak i preferowanym sposobem na podejmowanie inwestycji w państwach przyjmujących, toteż nową strategię należało rozpatrywać w charakterze kompromisu. Nie zmieniło to jednak negatywnego tonu wypowiedzi ambasador Jiang Yu *vis a vis* Stanów Zjednoczonych, gdyż podczas spotkania z przedstawicielami *think tanków* w Rumunii stwierdziła, iż USA naruszają zasady Światowej Organizacji Handlu, podważając wielostronny system handlowy, który nie sprzyja globalnemu ożywieniu gospodarczemu i dalszemu rozwojowi globalizacji gospodarczej[715]. Jiang Yu na kanwie stosunków chińsko-unijnych wezwała rumuńskich partnerów do ochrony multilateralizmu (*weihu duobian zhuyi*), co miało przejawić się w dalszym otwarciu

[713] *„Yidai Yilu" tuidong shixian Ya Ou liantong bainian meng – zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo "Jingjixueren" zazhi fabiao wenzhang [Inicjatywa Pasa i Szlaku promuje realizację stuletniego marzenia o połączeniu Azji i Europy – Ambasador Jiang Yu w Rumunii opublikowała artykuł w magazynie Ekonomista],* 13 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201906/t20190614_2847456.htm [dostęp: 02.04.2022].
[714] Ibidem.
[715] *Zhu Luomaniya shiguan yu Luo zhuyao zhiku zuotan [Ambasada Chin w Rumunii przeprowadziła rozmowy z wiodącymi think tankami w Rumunii],* 13 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201906/t20190614_2847460.htm [dostęp: 02.04.2022].

rynków krajowych na wzajemne inwestycje, podjęcia działań koordynowanych przez UE w kwestii rozwoju szlaków transportowych na i wokół Dunaju a także współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza zgodnie z założeniami inicjatywy Pasa i Szlaku[716]. Kolejnym z działań mających za zadanie sprawne obejście niekorzystnej wobec chińskiego biznesu legislacji rumuńskiego rządu było skupienie się na dwustronnej współpracy między małymi i średnimi przedsiębiorstwami[717].

Kolejnym, ważnym elementem dostosowania własnej strategii prowadzenia polityki zagranicznej w Rumunii było widocznie wzmocnienie współpracy na szczeblu władz lokalnych i samorządów. Przerzucenie ciężaru odpowiedzialności za efektywność stosunków dwustronnych na paradyplomację nie zostało wyszczególnione w żadnym z dotychczasowych tekstów szefowej chińskiej misji dyplomatycznej w Rumunii. Niemniej od pierwszej połowy 2019 r., odnotowano wyraźny wzrost liczby chińskich delegacji, składających oficjalne wizyty władzom lokalnym. Punktem zwrotnym w tym aspekcie były trzy następujące po sobie wizyty przedstawicieli chińskich władz w Rumunii. Pierwszą była delegacja wiceprzewodniczącego Krajowej Komisji Rozwoju i Reform ChRL Luo Wena w Rumunii[718]. Rozmowy prowadzone głównie z przedstawicielami rumuńskiego ministerstwa środowiska, handlu i przedsiębiorczości dotyczyły perspektyw rozwoju dwustronnej współpracy gospodarczej i handlowych a także – w szerszym kontekście – wymiany poglądów dotyczących rozwoju regionu EŚW[719]. Dziesięć dni później, Pierwszy Przewodniczący Komitetu Narodowego Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej Chin Zhang Qingli, spotkał się z marszałkiem rumuńskiego senatu Calinem Popescu-Tariceanu, podkreślając tradycyjną głęboką przyjaźń pomiędzy państwami a także wyraził chęć utrzymywania wysokiego tempa dwustronnej wymiany handlowej[720]. Trzecią delegację w Rumunii przeprowadził dyrektor Komitetu Roboczego ds. Budżetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia

[716] Ibidem.
[717] *Xieshou nuli tuidong Zhong Luo jingmao hezuo mai shang xin taijie – zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo „Youyi zhi jia" zazhi fabiao wenzhang [Połączyć siły aby wznieść współpracę gospodarczą i handlową na nowy poziom – Ambasador w Rumunii Jiang Yu publikuje artykuł w rumuńskim magazynie „Dom Przyjaźni",* 30 sierpnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201908/t20190830_2847580.htm [dostęp: 05.04.2022].
[718] *Guojia fazhan he gaige weiyuanhui fu zhuren fangwen Luomaniya [Wizyta zastępcy dyrektora Krajowej Komisji Rozwoju i Reform w Rumunii],* 17 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1659192.htm [dostęp: 05.04.2022].
[719] Ibidem.
[720] *Luomaniya can yizhang, zongli fenbie huijian quanguo Zheng Xie fuzhuxi Zhang Qingli [Przewodniczący senatu i premier Rumunii spotkali się z wiceprzewodniczącym Komitetu Narodowego Chińskiej Ludowej Politycznej Konferencji Konsultacyjnej Zhang Qingli],* 23 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1657463.htm [dostęp: 05.04.2022].

Przedstawicieli Ludowych Shi Yaobin, gdzie podczas wizyty spotkał się z rumuńskimi przedstawicielami komisji budżetu i finansów, członkami rumuńskiego trybunału obrachunkowego a także przedstawicielami parlamentarnej komisji rolnictwa, leśnictwa i przemysłu spożywczego[721]. Powyższe wyzyty dały impuls dla niespotykanej dotychczas w Rumunii serii wizyt szczebla lokalnego do których należy zaliczyć: wizytę Wang Rong'a – przewodniczącego Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej ChRL w prow. Guangdong w Okręgu Prahova[722]; wizytę Peng Jun'a – wiceprzewodniczącego Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej Chin prow. Hubei w Okręgu Prahova[723]; wizytę Wang Wenjie, zastępcy sekretarza generalnego Miejskiego Rządu Ludowego w Pekinie w Bukareszcie (nawiązanie przyjaznych stosunków pomiędzy dzielnicą Chaoyang a pierwszym sektorem w Bukareszcie)[724]; wizytę Li Wenhui – zastępcy dyrektora Stałego Komitetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (SK OZPL) prow. Henan w Okręgu Braiła[725]; wizytę Wang Dawei – wicegubernatora prow. Liaoning w Okręgach Braszów i Prahova[726]; wizytę Zhang Zhu – członka SK OZPL specjalnego regionu autonomicznego Ningxia Hui w Okręgach Harghita i Ilfov[727]; wizytę Wan Yi – dyrektora biura prow. Anhui ds. Zagranicznych i Chińczyków Zamorskich w Bukareszcie[728]. Jak wcześniej wspomniano, stanowiło to bezprecedensowe nasilenie aktywności strony chińskiej angażującej władze lokalne

[721] *Shi Yaobin zhuren lu tuan fangwen Baojialiya, Luomaniya [Dyrektor Shi Yaobin poprowadził delegację w Bułgarii i Rumunii],* 20 maja 2019, Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych, http://www.npc.gov.cn/npc/c5867/201905/c6c5146ce63a456a824d3213672133eb.shtml [dostęp: 05.04.2022].

[722] *Guangdong Sheng Zheng Xie daibiaotuan tong Luomaniya gongshangjie zuotan jiaoliu [Komitet Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej przeprowadził dyskusję z rumuńskim środowiskiem biznesowym],* 5 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1670051.htm [dostęp: 05.04.2022].

[723] *Hubei Sheng youhao jiaoliu daibiaotuan fangwen Luomaniya [Przyjazna delegacja prowincji Hubei odwiedziła Rumunię],* 27 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/zlgx/t1676400.htm [dostęp: 06.04.2022].

[724] *Beijing shi Chaoyang qu yu Luomaniya Bujialesite shi yi qu qianshu jianli youhao guanxi yixiangshu [Dystrykt Chaoyang w Pekinie i pierwszy sektor Bukaresztu w Rumunii podpisały list intencyjny w celu nawiązania przyjaznych stosunków],* 17 lipca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1681509.htm [dostęp: 06.04.2022].

[725] *Henan Sheng Renda daibiaotuan fangwen Luomaniya [Delegacja Kongresu Ludowego Prowincji Henan z wizytą w Rumunii],* 5 listopada 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1713507.htm [dostęp: 06.04.2022].

[726] *Liaoning Sheng daibiaotuan fangwen Luomaniya [Delegacja prowincji Liaoning z wizytą w Rumunii],* 14 listopada 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/xnyfgk/t1715943.htm [dostęp: 06.04.2022].

[727] *Ningxia daibiaotuan fangwen Luomaniya [Delegacja Ningxia z wizytą w Rumunii],* 16 grudnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/xnyfgk/t1725292.htm [dostęp: 06.04.2022].

[728] *Anhui Sheng „Yidai Yilu" qiaowu gongzuo tuan fangwen Luomaniya [Grupa robocza „Pasa i Szlaku" ds. Chińczyków Zamorskich z wizytą w Rumunii],* 5 stycznia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1730271.htm [dostęp: 06.04.2022].

w historii stosunków bilateralnych.

Ponadto w grudniu 2019 r., Ambasada ChRL w Rumunii otworzyła oficjalne konto na portalu Facebook w celu wzmocnienia komunikacji między stroną chińską a obywatelami Rumunii[729]. Uruchomienie profilu zbiegło się w czasie z wybuchem pandemii COVID-19, przez co powyższy kanał komunikacji posłużył chińskiej dyplomacji głównie do celów propagandowych. Ciekawe wnioski w tym względzie przedstawili specjaliści rumuńskiego stowarzyszenia LINX, którzy przeanalizowali działania dyplomacji ChRL w Rumunii podczas pandemii koronawirusa w 2020 r.[730] Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami, głównym motywem placówki dyplomatycznej było wykazanie proaktywnej postawy Chin oraz udokumentowanie przejawów udzielania pomocy oraz współpracy chińsko-rumuńskiej w kontekście walki z rozprzestrzenianiem się choroby COVID-19. Jak wskazują Catalin Prisacariu oraz Sorin Ozon z LINX, sukces propagandowy ambasady ChRL w Rumunii był w tym zakresie umiarkowany, ponieważ materiały publikowane na profilu ambasady były jednostronne – nie pojawił się w nich żaden z najwyżej postawionych urzędników rumuńskiej administracji państwowej reprezentujących rząd[731].

Najwyższym rangą rumuńskim urzędnikiem, którego fotografię umieszczono na profilu społecznościowym był Raed Arafat[732]. Pełnił on funkcję sekretarza stanu w rumuńskim ministerstwie zdrowia, będąc jednocześnie szefem sztabu kryzysowego w Rumunii. Ceremonia przekazania sprzętu medycznego odbyła się 15 kwietnia 2020 r., a zdjęciu Raeda Arafata na tle paczek ze sprzętem z Chin towarzyszyła nota: „Ceremonia przekazania materiałów medycznych do walki przeciw COVID-19 oferowanych przez Huawei Rumunia dla rumuńskiego rządu". Drugim pod względem „powagi urzędowej"

[729] *Zhu Luomaniya shiguan kaishe guanfang Lianshu zhanghao [Ambasada Chin w Rumunii otwiera oficjalne konto na Facebooku],* 16 grudnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201912/t20191217_2847778.htm [dostęp: 06.04.2022].

[730] Oryginalne źródło raportu autorstwa Catalin Prisacariu i Sorin Ozon pt. „Chinese propaganda missed the pictures with Romanian high officials" umieszczone na stronie internetowej LINX Association of Investigative Journalists pod adresem https://linx.crji.org/en_US/ 2020/05/15/chinese-propaganda-missed-the-pictures-with-romanian-high-officials/ stało się nieaktywne, niemniej w sieci odnaleziono kopię zapasową niniejszego raportu pod adresem https://defapt.ro/care-sunt-afacerile-chinei-in-romania/ [dostęp: 06.04.2022].

[731] Ibidem.

[732] *Ceremonia de predare a materialelor medicale impotriva Covid-19 oferit de Huawei Romania Guvernului Romaniei a avut loc astazi, 15 aprilie, la o unitate subordonată ISU-lui [Dziś, 15 kwietnia, w jednostce podległej ISU odbyła się ceremonia przekazania materiałów medycznych przeciwko Covid-19 oferowanych przez Huawei Romania rządowi rumuńskiemu]*, Profil Facebook Ambasady ChRL w Rumunii, 15 kwietnia 2020, https://www.facebook.com/AmbasadaChineiinRomania/photos/a.123629049124514/158570915630327/?type=3&theater [dostęp: 06.04.2022].

przedstawicielem rumuńskich władz, którego wizerunek upubliczniono na profilu ambasady była burmistrz Bukaresztu Gabriela Firea[733]. Fotografia została wykonana 21 marca 2020 r. podczas ceremonii przekazania darowizny udzielonej przez chińską społeczność i tamtejsze otoczenie biznesowe na rzecz ratusza w Bukareszcie[734]. W obu przypadkach na fotografii widoczna była również ambasador ChRL w Rumunii Jiang Yu. Ponadto elementem inkorporowanym w wybrane aktywności pomocowe ze strony ChRL jest firma Huawei wraz z jej rumuńskim oddziałem. Co ciekawe, większość informacji dotyczących pomocy ChRL w Rumunii podczas pandemii koronawirusa, publikowana była w języku angielskim a nie – jak pozostała zawartość strony – w języku rumuńskim, co obliczone było na międzynarodową cyrkulację niniejszych wpisów.

W kontekście globalnej pandemii COVID-19, wartym odnotowania jest fakt, iż to rzecznik ambasady odpierał – głównie amerykańskie – zarzuty dotyczące „chińskiego pochodzenia wirusa", gdzie w opinii rzecznika Chiny zostały „bezpodstawnie oskarżone o ukrywanie prawdy na wczesnym etapie rozwoju epidemii COVID-19"[735]. Przy okazji gwałtownego rozprzestrzeniania się pandemii, rzecznik ambasady zarzucił amerykańskiej administracji „prowokowanie negatywnego wymiaru w stosunkach chińsko-rumuńskich" [736]. W odróżnieniu od rzecznika ambasady, ton wypowiedzi i wywiadów udzielanych przez Jiang Yu dla rumuńskich mediów był bardziej koncyliacyjny, wzywając „w dobie globalizacji" do wspólnej walki z pandemią[737]. W lipcu 2020 r., opublikowała internetowy artykuł w rumuńskim *Ekonomiście,* dotyczący „odbudowy gospodarki Chin w trakcie walki z epidemią", gdzie dokonano *resume* odbicia się chińskiej gospodarki po pierwszym kwartale globalnej pandemii COVID-

[733] Zdjęcie byłej burmistrz Bukaresztu Gabrieli Firei, Profil Facebook Ambasady ChRL w Rumunii, 21 marca 2020, https://www.facebook.com/AmbasadaChineiinRomania/photos/pcb.150425349778217/150425063111579/?type=3&theater [dostęp: 06.04.2022].

[734] *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu chuxi zai Luo Zhong zi qiye, huaqiao huaren daibiao xiang Luo shou dushi zhengfu juanzeng fangyi wizi yishi [Ambasador Jiang Yu wzięła udział w ceremonii przekazania rządowi rumuńskiej stolicy materiałów przeciwepidemicznych dostarczonych przez finansowanych przez przedstawicieli przedsiębiorstw i obywateli pochodzenia chińskiego],* 21 marca 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202003/t20200322_2847892.htm [dostęp: 06.04.2022].

[735] *Zhu Luo shiguan fayanren: Qing tingzhi dui Zhongguo de mohei wumie [Rzecznik ambasady Chin w Rumunii: przestańcie oczerniać Chiny],* 30 marca 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202003/t20200331_2847904.htm [dostęp: 06.04.2022].

[736] *Shiguan fayanren: fengquan Meiguo zhu Luo dashi duo dian rendaozhuyi jingshen [Rzecznik ambasady: chciałbym doradzić ambasadorowi USA w Rumunii, aby miał w sobie humanitarnego ducha],* 2 kwietnia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202004/t20200403_2847911.htm [dostęp: 06.04.2022].

[737] *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Zhongguo kangji yiqing zhuankan fawen [Ambasador Jiang Yu publikuje specjalną wiadomość],* 27 kwietnia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202004/t20200427_2847932.htm [dostęp: 06.04.2022].

19[738]. W kolejnym artykule opublikowanym w dzienniku *Adevarul,* Jiang Yu odniosła się również do kwestii pandemii rzutującej na wyniki współpracy w formacie 17+1, niemniej – jak skonstatowała – Chiny zaproponowały powyższy format współpracy po europejskim kryzysie finansowym (2012), toteż ważnym jest, aby po pandemii COVID-19 ponownie kultywować współpracę wielostronną i wspólnie „przynosić nowe korzyści mieszkańcom wszystkich państw [formatu]"[739].

Ostatni z artykułów opublikowanych przez Jiang Yu przed oficjalnym opuszczeniem przez Litwę formatu 17+1 było odniesienie się do chińskiego procesu redukcji ubóstwa[740]. Artykuł opublikowany w dzienniku „*Curierur National"* pt. „Redukcja ubóstwa – spełnienie chińskich marzeń milenijnych". Tekst skupiał się przede wszystkim na możliwościach produkcyjnych Chin, gdyż według danych przedstawionych przez Jiang Yu, ChRL do 2020 r., w „biednych obszarach tego kraju zbudowały 1,1 mln km nowych dróg, udostępniły 35 tys. km nowych linii kolejowych a wskaźnik dostępności światłowodów i sieci 4G na „biednych obszarach" osiągnął 98%[741].

Wobec powyższego podsumowując retorykę i działalność chińskiej placówki dyplomatycznej w Rumunii, należy stwierdzić, iż *stricte* realizowała ona zadania związane z chińskim *soft power,* tj. promowała model wzrostu gospodarczego Chin, eksponowała najprężniej rozwijające się branże, które predestynowały je do wejścia w strukturę chińskiego eksportu do Rumunii. Należy również podkreślić, iż ambasador Jiang Yu – z wyłączeniem rumuńskiej legislacji dotyczącej braku możliwości udziału chińskich firm w przetargach infrastrukturalnych – była zorientowana na tworzenie „pozytywnej agendy" Chin w Rumunii, natomiast rzecznik ambasady przejął rolę ochrony interesów chińskiego biznesu a także odrzucał oskarżenia państw Zachodu głównie w kwestiach sieci 5G (w tym firmy Huawei) oraz w aspekcie domniemanych zaniedbań ze strony Chin w kwestii rozprzestrzeniania się wirusa SARS-CoV-2.

---

[738] *Zhu Luomaniya dashi zai „Jingjixuejia" zazhi fabiao shuming wenzhang „Zhongguo jingji zai 'kang yi' zhong fusu" [Ambasador ChRL w Rumunii opublikowała artykuł w czasopiśmie „Ekonomista" pt. „Gospodarka Chin dochodzi do siebie w trakcie epidemii"],* 27 lipca 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202007/t20200727_2847988.htm [dostęp: 06.04.2022].

[739] *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai „Zhenli bao" fabiao shuming wenzhang „Jianding xinxin kuobu qian xing" [Ambasador Jiang Yu w Rumunii opublikowała artykuł w „Adevarul" pt. „Krok naprzód z zaufaniem",* 7 sierpnia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202008/t20200807_2848000.htm [dostęp: 06.04.2022].

[740] *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo meiti fawen „Jian pin – Zhongguo renmin qiannian meng yuan" [Ambasador w Rumunii Jiang Yu opublikowała artykuł zatytułowany „Redukcja ubóstwa – spełnienie chińskich marzeń milenijnych",* 20 maja 2021, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202105/t20210520_9029640.htm [dostęp: 06.04.2022].

[741] Ibidem.

Aby ocenić efektywność tychże działań, należy skonfrontować je z wynikami opinii publicznej przeprowadzonych w latach 2017-2021. Analiza badań opinii publicznej została – tak jak w poprzednim przypadku – wykonana na podstawie badań opinii w państwach będących członkami formatu 17+1 w grupie gospodarstw domowych. Zostały one przeprowadzone przez węgierską firmę analityczną GKI na zlecenie China-CEEC Institute z siedzibą w Budapeszcie. Tym samym skoncentrowano się na analizie odpowiedzi na pięć głównych pytań, przedstawionych respondentom przez GKI, których treść brzmi:

1. Jak oceniasz wzrost gospodarczy Chin w ciągu ostatnich dwóch lat?
2. Jak rola Chin na świecie zmieniła się w ciągu ostatnich pięciu lat?
3. Jak bliska jest współpraca Chin z państwem, w którym rezydujesz?
4. Czy słyszałeś o inicjatywie 16+1 (17+1)?
5. Jaki wpływ na współpracę Chin z państwem, w którym rezydujesz będzie mieć inicjatywa Pasa i Szlaku w ciągu najbliższych 5 lat?

W odniesieniu do pytań, przeanalizowano odsetek osób, które deklarują jak najbardziej skrajne poglądy w odniesieniu do współpracy z Chinami. W pytaniu nr. 1 wzięto pod uwagę odpowiedź: „bardzo szybki". W pytaniu nr. 2, wzięto pod uwagę odpowiedź: „bardzo się zwiększyła". W pytaniu nr 3, pod uwagę wzięto odpowiedź: „bardzo bliska współpraca". W pytaniu nr 4., pod uwagę wzięto odpowiedź: „w ogóle nie słyszałem". W pytaniu nr 5, pod uwagę wzięto odpowiedź: „bardzo duży wpływ". W ocenie autora, odpowiedzi te są najbardziej reprezentatywne w odniesieniu do zmiany nastrojów społecznych w państwach europejskich, będących członkami formatu 17+1.

Przy analizie odpowiedzi na powyższe pytania, na wstępie należy ogólnie wskazać na relatywnie pozytywną percepcję Chin w Rumunii, która podobnie jak w przypadku serbskim i bułgarskim, ma odzwierciedlenie w wynikach, które są powyżej mediany dla pozostałych państw formatu 16/17+1 (Tabela nr 15). Od początku prowadzenia badań ankietowych, tj. od 2017 r. rumuńscy respondenci wysoko ocenili wzrost gospodarczy Chin w ostatnich dwóch latach, z wynikiem 43% (12% powyżej mediany). Należy wskazać, iż percepcja ta na przestrzeni pięciu lat nieznacznie się zmieniała, odnotowując najniższe wyniki w 2019 i 2021 r. (41%), natomiast najwyższe w 2018 i 2020 r. (44%).

Ankietowani na przestrzeni lat odnieśli również wrażenie o słabnącej pozycji Chin

na świecie (pyt. 2), gdyż od 2020 r. spadek chińskich notowań w tym względzie jest wyraźny. W 2019 r. wskaźnik ten wynosił 44%, natomiast w 2021 r. już 38%, co jest sprzeczne z ogólnym trendem (rosnącą medianą) w 2021 r. Należy natomiast podkreślić, iż wynik ten i tak jest powyżej mediany dla państw 16+1, która wynosiła 35%[742].

Co ciekawe, pomimo historycznie poprawnych stosunków dwustronnych, jedynie od 6% (2021) do 10% (2018;2019) ankietowanych odpowiedziało, iż współpraca bilateralna obu państw jest bardzo bliska. Wynik ten, w najlepszym wypadku zrównuje się z medianą w latach 2018-2019, niemniej pozostałe wyniki wskazują na spadkowy trend percepcji bliskiej współpracy z Chinami. W 2021 r., jak wcześniej wspomniano, odnotowano najniższy wynik 6%, co jest wynikiem niższym o 5 punktów procentowych w odniesieniu do mediany dla regionu. Powyższe mogło być wynikiem negatywnej narracji Stanów Zjednoczonych w stronę Chin na terenie Rumunii, głównie w kwestii pandemii COVID-19 oraz działalności firm Huawei i ZTE, a także rozczarowującym wynikiem współpracy sektora energetycznego.

Ponadto badania opinii publicznej wykazały umiarkowaną świadomość społeczną na temat inicjatywy multilateralnej przewodzonej przez ChRL, tj. mechanizmie 16+1. W 2017 r., 45% ankietowanych nigdy nie słyszało o mechanizmie współpracy 17+1 (16% powyżej mediany wyników z pozostałych państw formatu). Sytuacja w latach 2018-2020 ulegała poprawie, odnotowując wyniki na poziomie 32%-37% i należy wskazać, iż wyniki te plasowały się poniżej mediany dla regionu (43%-44%). Co ciekawe, w 2021 r. odnotowano w tym względzie wyraźny wzrost świadomości rumuńskiego społeczeństwa do poziomu 26% i ma to związek ze wzrostem świadomości ogółu społeczeństwa z badanych państw (mediana – 30%). Powyższe mogło mieć związek z rosnącym rozczarowaniem i braku efektywności formatu 16+1, co przekładało się również na ekspozycję w krajowych mediach[743].

Odnośnie do wyników ankiety dotyczących wpływu inicjatywy Pasa i Szlaku na potencjalny wzrost współpracy dwustronnej między Rumunią a Chinami, z pewnością należy odnotować umiarkowany entuzjazm ankietowanej części rumuńskiego społeczeństwa. Wynik 19% uzyskany w 2017 r., jest o pięć punktów procentowych wyższy niż mediana dla pozostałych państw formatu i na przestrzeni kolejnych dwóch lat odsetek ankietowanych wzrastał, osiągając w 2019 r. poziom 26% (10 punktów

[742] X. Chen, *How the CEE Citizens View China's Development – based on household survey – 2021,* China CEE Institute, Budapest 2021, s. 20.
[743] Ibidem, s. 29.

procentowych wyżej niż mediana). Na przestrzeni dwóch kolejnych lat odnotowano spadek entuzjazmu wobec inicjatywy Pasa i Szlaku do poziomu 19%, co sugeruje wzrost przeświadczenia o ograniczonym wpływie inicjatywy Pasa i Szlaku na dwustronne stosunki gospodarcze, niemniej jest on wyższy o 3 punkty procentowe od mediany we wskazanym okresie.

Tabela nr 15. Wyniki sondy publicznej społeczeństwa w Rumunii dot. percepcji Chin za lata 2017-2021.

	2017	Mediana 2017	2018	Mediana 2018	2019	Mediana 2019	2020	Mediana 2020	2021	Mediana 2021
Pyt. 1	43%	31%	44%	33%	41%	32	44%	33%	41%	35%
Pyt. 2	43%	32%	44%	33%	44%	34%	40%	33%	38%	35%
Pyt. 3	7%	9%	10%	10%	10%	10%	8%	10%	6%	11%
Pyt. 4	29%	45%	32%	43%	31%	44%	37%	43%	26%	30%
Pyt. 5	19%	14%	23%	17%	26%	16%	19%	16%	19%	16%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych zawartych w opracowaniach China-CEE Institute za lata 2017-2021, https://china-cee.eu/survey/ (dostęp: 03.04.2022).

4.5. Kontekst międzynarodowy: stosunki z NATO, UE, USA i Rosją

Analizując chińsko-rumuńskie relacje bilateralne, których stan szczególnie w okresie zimnej wojny charakteryzowały się wieloma symbolicznymi gestami, pozytywnie wpływając na ich percepcję, obecnie nie sposób pominąć czynników zewnętrznych, rzutujących na ich aktualną efektywność. W tym kontekście należy uwzględnić przede wszystkim udział Rumunii w organizacjach międzynarodowych takich jak Sojusz Północnoatlantycki, Unia Europejska a także relacje ze Stanami Zjednoczonymi oraz Federacją Rosyjską.

Podobnie jak w przypadku Bułgarii, Rumunia na początku lat 90. XX w. zdecydowała się przyjąć zaproszenie NATO dla państw Układu Warszawskiego. W liście wystosowanym przez Petre Romana do Sekretarza Generalnego NATO Manfreda Wornera, oprócz żywotnego zainteresowania włączeniem Rumunii do struktur Sojuszu, premier Rumuni wystosował zaproszenie do złożenia wizyty w Bukareszcie[744].

[744] A.R. Olteanu, *Romania – NATO relations: three decades of dialogue and transformation concerning security,* Strategic Impact, no. 75, 2020, s. 11.

Kolejnym, ważnym krokiem w kierunku włączenia Rumunii do NATO było uruchomienie programu Partnerstwa dla Pokoju w 1994 r. [745] Powyższe nadało ustrukturyzowanego charakteru prac między NATO a potencjalnymi państwami członkowskimi regionu EŚW. Formalnie Rumunia stała się państwem kandydującym do włączenia w struktury sojuszu w 1996 r.[746]

W rumuńskim procesie dołączenia do Sojuszu należy wskazać na trzy główne komponenty, które miały kluczowy wpływ na determinację Bukaresztu. Po pierwsze, społeczeństwo a także elity polityczne Rumunii charakteryzowały siebie jako przyczółek zachodniej cywilizacji na wschodzie Europy. Po drugie, Rumunia od wielu lat pozostawała ściśle powiązana z innymi organizacjami multilateralnymi pod przewodnictwem państw zachodniej hemisfery, co miało również miejsce w czasach komunizmu od połowy lat 60. do początku lat 80. XX w., natomiast wyjątek w tym względzie stanowiła dyktatura Nicolae Ceausescu. Po trzecie, należy wskazać rumuńskie obawy przed ewentualną agresją ze strony Federacji Rosyjskiej[747]. Poddając analizie wydarzenia historyczne XX w., należy stwierdzić, iż Rosja była przeciwna rumuńskiej niepodległości. W tym względzie należy wskazać na rosyjską okupację rumuńskojęzycznych terenów takich jak Besarabia i Bukowina Północna, na mocy ustaleń paktu Ribbentrop-Mołotow w 1939 r.[748]

Wracając bezpośrednio do kwestii NATO, pomimo deklarowanej polityki „otwartych drzwi", po szczycie w Waszyngtonie w 1999 r., NATO początkowo nie zdecydowało się na utworzenie „szybkiej ścieżki" dla państw wyrażających chęć uczestnictwa w Sojuszu, aby nie antagonizować Federacji Rosyjskiej na kilka lat po zakończeniu zimnej wojny [749]. Niemniej dwa lata później, NATO zmieniło swoje podejście do kwestii rozszerzenia Sojuszu o kolejne państwa[750]. Co prawda, rok przed planowanym kolejnym szczytem NATO przypadającym na grudzień 2000 r., wybory prezydenckie w Rumunii zakończyły się zwycięstwem neokomunistów, co oznaczało poważny problem dla procesu demokratyzacji, warunku *sine qua non* dla włączenia

[745] J. Simon, *Partnership for Peace: Guaranteeing Success,* Institute for National Strategic Studies, Waszyngton, 2001, s. 1-2.
[746] T. Gallagher, *Balkan But Different: Romania and Bulgaria's Contrasting Paths to NATO Membership 1994-2002,* "Journal of Communist Studies and Transition Politics" 2004, 20:4, s. 2.
[747] Ibidem.
[748] Ibidem.
[749] I. Kose, *Challenges to NATO's fifth enlargement round: Turkey's attitude towards Romania's admission,* "Codrul Cosminului" 2015, vol. 21, no. 2, s. 305
[750] M. Kramer, *NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement,* "International Affairs" 2002, vol. 70, no 4., s. 732.

państwa w struktury NATO. Odnotowano wówczas spowolnienie reform gospodarczych i politycznych, które były wynikiem zmagań Rumunii z masową korupcją sięgającą najwyższych szczebli władzy politycznej[751]. Niemniej po wydarzeniach w Nowym Jorku z 11 września 2001 r., podczas szczytu NATO w Pradze, Rumunia wraz z Bułgarią, Estonią, Łotwą, Litwą, Słowacją i Słowenią zostały predestynowane do poszerzenia struktur NATO w 2004 r.[752] W latach 2001-2004, państwa te były beneficjentem tzw. *Membership Action Plan,* który koncentrował się na odbudowie ich gospodarek, demokracji, rządów prawa a także pozwolił na zwiększenie wydatków na obronność, subsydiując je, co pozwoliło Rumunii na dołączenie do struktur NATO 29 marca 2004 r.[753]

Od momentu włączenia Rumunii w struktury Sojuszu, wojska tego państwa uczestniczyły w misjach NATO, przede wszystkim na terenie Afganistanu, Iraku, Libii oraz Kosowa[754]. Ponadto, Rumunia udostępniała najważniejszą ze strategicznego punktu widzenia bazę lotnicze Mihail Kogalniceanu w pobliżu Konstancy a także poligon treningowy w Badabag, bazy lotnicze w Campia Turzii oraz Deveselu, ośrodki treningowe w Cincu oraz Smardan a także bazę wojskową w Targu Mures[755]. Port w Konstancy używany był również do stacjonowania okrętów wojskowych państw sojuszu NATO w basenie Morza Czarnego[756]. W tym kontekście należy podkreślić, iż w Deveselu znajduje się system obrony przeciwrakietowej Aegis, który został utworzony po szczycie NATO z 2016 r. w Warszawie[757].

Odnosząc się do wpływu Sojuszu na współpracę bilateralną ChRL z Rumunią, podobnie jak w przypadku Bułgarii, należy ponownie podkreślić, iż Chiny zostały uznane za tzw. rywala systemowego[758]. Analogicznie do przypadku bułgarskiego, rozpoznanie multilateralnych formatów współpracy z wiodącą rolą Chin (17+1, Pas i Szlak, Polarny Jedwabny Szlak i Cyfrowy Jedwabny Szlak), uniemożliwia w pełni wykorzystanie

[751] H. Appel et al., *The Changing Face of Europe: European Institutions in the Twenty-First Century*, "International Studies Review" 2006, Vol. 8, No. 1, s. 168-172.
[752] Ibidem.
[753] I. Kose, *Challenges to NATO's…,* s. 305-306.
[754] K. Kozma, *The Romanian perspective on NATO,* [w:], T. Baranyi, P. Stepper (red.), *NATO in the 21st Century: A Central European Perspective,* Antall József Knowledge Centre, Budapeszt, 2019, s. 214.
[755] Ibidem, s. 216.
[756] *NATO ships visit Romanian port during Black Sea drills,* 16 marca 2015, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_118229.htm [dostęp: 11.04.2022].
[757] K. Kozma, *The Romanian perspective…, s. 216.*
[758] *NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General,* 25.11.2020, NATO, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, s. 27 [dostęp: 05.02.2022].

potencjału współpracy pomiędzy Rumunią a Chinami ze względów strategicznych i bezpieczeństwa[759]. Głównym zadaniem NATO w tym względzie było wywieranie presji na rumuńską administrację w celu udaremnienia chińskich planów inwestycyjnych w strategicznych z perspektywy Sojuszu lokalizacjach. Mając na względzie powyższe, należy podkreślić, iż duży wpływ na udaremnienie rozbudowy portu w Konstancy a także realizacji inwestycji energetyki jądrowej w Cernavoda przez chińskie podmioty miało partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi a także użytkowanie ww. portu przez NATO[760]. Dodatkowo na bazie chińsko-amerykańskich antagonizmów nasilających się od momentu objęcia prezydentury przez Donalda Trumpa w 2017 r., chińska dyplomacja miała pełną świadomość ograniczeń we współpracy bilateralnej związanych z poprawnymi stosunkami na linii Bukareszt-Waszyngton oraz z racji aktywnej obecności Rumunii w NATO, rozpoznając to jako główny powód niepowodzeń chińskiego biznesu na rumuńskim rynku.

Podobnie jak w przypadku Bułgarii, proces akcesji Rumunii Bułgarii do Unii Europejskiej formalnie rozpoczął się w 1993 r., za sprawą podpisania przez władze w Bukareszcie Umowy Stowarzyszeniowej z UE[761]. Rumunia otrzymała status państwa kandydującego, nadanego przez Radę Europejską w Luksemburgu w 1997 r., natomiast negocjacje akcesyjne rozpoczęto w 2000 r. a 14 grudnia 2004 r. zostały oficjalnie zakończone[762]. Rumunia uzyskała pełnię członkostwa w UE w 2007 r.[763]

Odnosząc się do wpływu UE na stosunki chińsko-rumuńskie, przede wszystkim należało wskazać na zaangażowanie Chin w basenie Morza Czarnego. Miało to naturalnie związek z wprowadzeniem chińskich inicjatyw multilateralnych w odniesieniu do regionu, a których celem było przede wszystkim usprawnienie szlaków handlowych pomiędzy Europą a Azją. Chińskie ambicje geopolityczne nie umknęły uwadze UE i Stanów Zjednoczonych, które sklasyfikowały ChRL jako strategicznego konkurenta[764]. Była kanclerz Niemiec Angela Merkel w lutym 2019 r. podkreśliła, iż państwa podejmujące się współpracy w projektach infrastrukturalnych z Chinami powinny brać

[759] Ibidem.
[760] Na podstawie wniosków z wywiadów swobodnych przeprowadzonych z dyplomatami w Ambasadzie USA w Rumunii w listopadzie 2018 r.
[761] M. Zajączkowska, *Dostosowanie Bułgarii i Rumunii do członkostwa w Unii Europejskiej,* Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 734, Kraków 2006, s. 33.
[762] N.C. Surubaru, C. Nitoiu, *One decade onwards: assessing the impact of European Union membership on Bulgaria and Romania,* "European Politics and Society" 2001, vol. 22, no. 2., s. 161
[763] Ibidem.
[764] E.A. Colby, A. W. Mitchell, *The Age of Great Power Competition,* styczeń-luty 2020, Foreign Affairs, https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-12-10/age-great-power-competition [dostęp: 12.04.2022].

pod uwagę koherentną politykę europejską względem Chin, aby uniknąć podziałów w samej UE[765]. W tym kontekście należy podkreślić, iż UE w 2019 r. wprowadziła narzędzia defensywne, ograniczające możliwość podjęcia arbitralnych decyzji przez państwa UE przyjmujących chińskie inwestycje, przede wszystkim w sektorze łączności, transportu i infrastruktury[766]. Jednym z nich był europejski mechanizm monitorowania inwestycji zagranicznych (*European investment screening mechanism*) [767] . Przy wzrastającym sceptycyzmie UE dotyczącym chińskiej obecności polityczno-gospodarczej w państwach regionu EŚW, stanowisko Rumunii wobec współpracy z Chinami należy uznać za zgodne z linią prezentowaną przez UE i Stany Zjednoczone. Aktywne uczestnictwo Rumunii w UE oraz NATO a także strategiczne partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi stanowią główne filary rumuńskiej polityki zagranicznej[768]. Wynikało to przede wszystkim z percepcji Bukaresztu wobec Moskwy jako głównego zagrożenia dla stabilności Rumunii, a w szerszym kontekście dla państw basenu Morza Czarnego[769]. Ponadto narracja prowadzona przez rząd w Bukareszcie, odnosząca się do „obrony zachodnich wartości" powoduje wzrost napięć ideologicznych między Rumunią a Chinami[770].

Odnosząc się do opisanej wcześniej kwestii chińskiego uczestnictwa w budowie elektrowni jądrowej w Cernavoda, Ludovic Orban ogłaszając zawieszenie rozmów negocjacyjnych z chińskim partnerem podkreślił w wywiadzie, iż „inwestycja ChRL nie szła w parze z polityką unijną, gdyż wszystkie inwestycje w sektorze energetycznym zależą teraz od Europejskiego Zielonego Ładu (*European Green Agreement*), który do 2050 r. planuje uczynić UE neutralną klimatycznie[771]". W szerszym kontekście należy wskazać, iż porozumienie energetyczne z Chinami naraziłoby Bukareszt na pogorszenie relacji z Brukselą a także Waszyngtonem, który w ramach NATO jest gwarantem

[765] D. Sanders, op. cit. s. 205.
[766] Pełny tekst regulacji UE 2019/452 wprowadzający mechanizm monitorowania inwestycji zagranicznych (*Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union*) dostępny pod adresem https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj [dostęp: 12.04.2022].
[767] *Reakcja UE na państwową strategię inwestycyjną Chin,* 2020, Europejski Trybunał Obrachunkowy, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/RW20_03/RW_EU_response_to_China_PL.pdf, s. 52-55 [dostęp: 12.04.2022].
[768] C. Cristea, *Romania's foreign policy in 2020,* 24 stycznia 2020, Radio Romania International, https://www.rri.ro/en_gb/romanias_foreign_policy_in_2020-2610749 [dostęp: 12.04.2022].
[769] D. Sanders, op. cit., s. 213-214.
[770] Ibidem, s. 214
[771] D. Dalton, *Romania / Prime Minister Says Cernavoda Deal With China Will Be Cancelled,* 23 stycznia 2020, NUCNET, https://www.nucnet.org/news/prime-minister-says-cernavoda-deal-with-china-will-be-cancelled-1-4-2020 [dostęp: 12.04.2022].

bezpieczeństwa państwa[772].

Ponadto, istniały również inne problemy wewnętrzne Rumunii, które rzutowały na jej pozycję w Unii Europejskiej oraz miały bezpośredni wpływ na stosunki dwustronne pomiędzy Pekinem a Bukaresztem. W 2019 r. UE ponownie zwróciła się do rumuńskiej administracji, odnosząc się do wciąż nierozwiązanego problemu korupcji w państwie[773]. Powyższe nie umknęło również uwadze chińskim mediom a co za tym idzie chińskiej administracji. Dziennik China Economic opublikował artykuł, w którym prześledzono wydarzenia w Rumunii odnoszące się głośnej medialnie decyzji odwołania szefowej rumuńskiej Narodowej Dyrekcji Antykorupcyjnej (DNA) Laury Codruty Kovesi oraz późniejszej dymisji Ancy Jurmy, p.o. szefowej DNA w styczniu 2019 r.[774] Doniesienia dotyczące niewydajnego systemu antykorupcyjnego w Rumunii z pewnością wzbudziły obawy ChRL o przyszłość potencjalnych inwestycji w tym państwie. Eskalacja napięcia związana ze zmianami kadrowymi DNA w polityce wewnętrznej Rumunii zbiegła się w czasie z rumuńską prezydencją w Radzie Unii Europejskiej, którą oficjalnie zainicjowano 1 stycznia 2019 r.[775] Powszechnie znany problem korupcji trawiący bałkańskich członków UE został jednak zmarginalizowany, bowiem w trakcie rumuńskiej prezydencji oczekiwano przede wszystkim stworzenia „ducha i atmosfery solidarności" w kontekście „brexitu" a także sprawnego zarządzania kryzysem uchodźczym.

Według ówczesnego Przewodniczącego Komisji Europejskiej Jean-Claude'a Junckera, Rumunia objęła prezydencję w najcięższym dla UE momencie. Szef KE wspomniał również, aby Rumunia podjęła wszelkie starania w celu ograniczenia „eksportu spraw wewnętrznych do Europy"[776]. Jak się okazuje, takie działanie Brukseli mogło paradoksalnie przynieść pewne korzyści dla całej UE. Problem korupcji skategoryzowany jako zagrożenie dla Wspólnoty stał się również poważnym hamulcem dla gwałtownego rozwoju chińskich inwestycji w Rumunii. Rząd w Pekinie chciał za wszelką cenę uniknąć skandalu na tle korupcyjnym, zwłaszcza w obliczu prowadzonej przez Xi Jinpinga bezprecedensowej kampanii antykorupcyjnej, która od 2012 r., usunęła

[772] D. Sanders, op. cit., s. 216.
[773] L. Gatejel, A. Grama, *Beyond Corruption? Romania's Future after the EU Presidency,* Comparative Southeast European Studies, 2019, s. 427-429.
[774] *Fantan juzhang "bu gan le" Luomaniya fanfu Jincheng yibosanzhe [Dyrektor komórki antykorupcyjnej „podał się dymisji" powodując wiele zwrotów akcji w rumuńskiej kampanii antykorupcyjnej],* 3 lutego 2019, China Economic, http://www.ce.cn/xwzx/fazhi/201902/03/t20190203_31423083.shtml [dostęp: 12.04.2022].
[775] *Romania takes over the rotating presidency of the Council of the EU,* 11 stycznia 2019, EARTO, https://www.earto.eu/romania-takes-over-the-rotating-presidency-of-the-council-of-the-eu/ [dostęp: 12.04.2022].
[776] *Fantan juzhang „bu gan le"…*

z życia publicznego ponad 1 milion urzędników państwowych podejrzanych o nieetyczne praktyki[777].

Na długo przed transformacją ustrojową, a więc przed 1989 r., Rumunia (Socjalistyczna Republika Rumunii) w ramach bloku komunistycznego starała się uzyskać pozycję niezależną i odgrywać rolę łącznika między dwoma blokami w ramach zimnej wojny[778]. Za praktyczne działania dyplomacji Nicolae Ceausescu w tym względzie należy zaliczyć uznanie się m.in. uznanie Republiki Federalnej Niemiec (1967), odmowa zerwania relacji dyplomatycznych z Izraelem po Wojnie sześciodniowej oraz wsparcie dla ChRL w ramach rozłamu sowiecko-chińskiego[779].

Powyższa sytuacja utworzyła odpowiednie warunki dla historycznej wizyty prezydenta USA Richarda Nixona w Bukareszcie w sierpniu 1969 r., podczas której omawiano szczegóły i warunki chińsko-amerykańskiego zbliżenia[780]. W maju 1971 r., Henry Kissinger otrzymał wiadomość od rumuńskiej administracji, iż przewodniczący ChRL Mao Zedong jest gotowy do spotkania się Richardem Nixonem na w celu odbycia „bezpośrednich rozmów", tym samym zapraszając prezydenta USA do wizyty w Chinach i odbycia rozmowy z premierem ChRL Zhou Enlaiem w celu doprecyzowania szczegółów spotkania[781]. Według przekazu Henry Kissingera, Richard Nixon powiedział, iż był to „najważniejszy komunikat, który dotarł do amerykańskiego prezydenta od momentu zakończenia II wojny światowej[782]". Proces normalizacji stosunków dyplomatycznych na linii Pekin-Waszyngton przez wielu ekspertów uważany był za wydarzenie, które zmieniło świat. Jak wspomniano wcześniej, duży udział w tym niewątpliwym sukcesie amerykańskiej dyplomacji miały wysiłki strony rumuńskiej, która przyjęła pozycję państwa łącznikowego. W trakcie transformacji ustrojowej wRumunii związanej z upadkiem ZSRR, należy wskazać, iż intensyfikacja stosunków rumuńsko-amerykańskich w latach 90. XX w. koncentrowała się głównie na domenie obronności i bezpieczeństwa a także wsparcia procesów demokratycznych i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego nie mając znacznego wpływu na wzrost wartości

[777] *'One million' Chinese officials punished for corruption,* 24 października 2016, BBC, https://www.bbc.com/news/world-asia-china-37748241 [dostęp: 13.04.2022].
[778] M. Munteanu, *Communication Breakdown? Romania and the Sino-American Rapprochement,* The Journal of The Society For Historians of American Foreign Relations, Oxford University Press 2009, s. 615.
[779] Ibidem.
[780] G. Peters, J.T. Woolley, *Remarks on Arrival at Bucharest, Romania,* The American Presidency Project, https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-arrival-bucharest-romania-0 [dostęp: 13.04.2022].
[781] F.P. Sempa, *Nixon and China: 50 years later,* 21 lutego 2022, The Diplomat, https://thediplomat.com/2022/02/nixon-and-china-50-years-later/ [dostęp: 13.04.2022].
[782] Ibidem.

dwustronnej wymiany handlowej [783]. Odnosząc się do oficjalnych porozumień dwustronnych, należy wskazać na podpisanie w 1994 r. dwustronnego porozumienia Partnerstwa dla Pokoju (*Partnership for Peace*)[784]. Następnie, w 2011 r. podpisano Wspólną Deklarację Partnerstwa Strategicznego w XXI w. pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Rumunią[785]. W tym samym roku doszło do amerykańsko-rumuńskiego porozumienia w sprawie rozmieszczenia systemu obrony przeciwrakietowej, które należy rozpatrywać zarówno z perspektywy stosunków bilateralnych a także współpracy multilateralnej w ramach NATO z wiodącym udziałem Stanów Zjednoczonych[786]. W związku z powyższym, zasadnym jest podkreślenie kwestii, iż do chwili obecnej, stosunki gospodarcze nadal nie stanowiły kluczowego obszaru współpracy (USA są dopiero piętnastym partnerem gospodarczym Rumunii w kwestii eksportu i dziewiętnastym pod względem importu[787]), a pozostaje nim polityka obronności i bezpieczeństwa. Rumunia w tym względzie wykazywała się ścisłą koordynacją polityki wewnętrznej, decydując się na przeznaczenie 2% wartości PKB na obronność kraju, co bezpośrednio odpowiadało celom polityki USA dla regionu EŚW[788].

Należy również odnotować zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w rumuński sektor technologiczny i energetyczny, przy wspomnianych wcześniej kazusach chińskich firm Huawei oraz China General Nuclear, gdzie działania amerykańskiej dyplomacji udaremniły chińskie inwestycje w kraju. Doprowadziło to do podpisania w 2020 r. międzyrządowego porozumienia w zakresie projektów elektrowni jądrowej w Cernavoda i cywilnego sektora energetyki jądrowej w Rumunii (*Cooperation Agreement Towards the Cernavoda Nuclear Power Projects and the Civil Nuclear Power Sector in Romania*)[789]. Współpraca ta miała być wsparta kredytem amerykańskiego Banku

[783] M.V. Zodian, *Relations between the United States and Romania: Changing Dynamics?,* [w:] A. Peczeli, *The Relations of Central European Countries with the United States*, Dialog Campus, Budapeszt 2019, s. 117.
[784] Ibidem, s. 118.
[785] *Joint Declaration on the Strategic Partnership for the 21st Century Between the United States of America and Romania,* 13 września 2011, Departament Stanu USA, https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/or/172241.htm [dostęp: 13.04.2022].
[786] *Ballistic Missile Defense Agreement Between the United States of America and Romania,* 13 września 2011, Departament Stanu USA, https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/09/172258.htm [dostęp: 13.04.2022].
[787] O.C. Popovici, *Romania external relations briefing: The relations between Romania and the USA,* China-CEE Institute, vol. 37, no. 4, Luty 2021, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2021/03/2021er02_Romania.pdf [dostęp: 13.04.2022], s. 2.
[788] *Romania increased defense spending to 2% of GDP*, 21 lutego 2017, Ambasada Rumunii w USA, https://washington.mae.ro/en/node/1432 [dostęp: 13.04.2022]
[789] *U.S. and Romania Announce Initial Agreement on Cooperation for the Cernavoda Nuclear Power Projects and Civil Nuclear Power Sector in Romania,* 9 października 2020, Departament Energii USA, https://www.energy.gov/articles/us-and-romania-announce-initial-agreement-cooperation-cernavoda-

Eksportowo-Importowego w wysokości 8 mld USD[790]. Miało to wpływ na umocnienie się pozycji USA w Rumunii pod względem inwestycyjnym, gdyż w 2019 r., USA były największym inwestorem w Rumunii spoza UE, odpowiadającym za 1% wartości ogółu inwestycji zagranicznych w kraju (901 mln EUR)[791].

Według Adriana Zuckermana, byłego ambasadora USA w Rumunii, stosunki dwustronne pomiędzy państwami najprężniej rozwijały się w dziedzinach: militarnych i bezpieczeństwa, rozwoju gospodarczego, energetyki, rolnictwa, praworządności, legislacji ws. sieci 5G a także w walce z przestępczością zorganizowaną[792]. Kontynuując wątek przedstawicielstwa dyplomatycznego USA w Rumunii, należy wykazać jego aktywność w zakresie opisywanej wcześniej rumuńskiej legislacji w sprawie rozwoju technologii 5G w kraju. Jego głównym zadaniem w kontekście relacji chińsko-rumuńskich było dyskredytowanie chińskich przedsiębiorstw technologicznych, tj. wspomnianych wcześniej ZTE i Huawei poprzez podkreślanie kwestii bezpieczeństwa dla rumuńskiej cyfrowej infrastruktury krytycznej w związku z domniemaną współpracą powyższych podmiotów z chińskim rządem.

Stosunki bilateralne pomiędzy Rumunią a Federacją Rosyjską ponad trzy dekady po zakończeniu zimnej wojny pozostawały napięte. Przyczyną takiego stanu rzeczy były zarówno kwestie historyczne jak i geopolityczne. Od momentu uzyskania przez Rumunię niepodległości w 1878 r., Rosja wielokrotnie okupowała rumuńskie terytoria, uczestnicząc także w rozbiorach Rumunii, ostatecznie ingerując w sprawy wewnętrzne i polityczne w trakcie zimnej wojny [793] . Z drugiej strony, rosyjskie obawy skoncentrowane były aktualnie na kwestii strategicznego partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi. W 1991 r., Rumunia była jedynym państwem, które podpisało dwustronny traktat o stosunkach gospodarczych i techniczno-naukowych z ZSRR, niemniej nigdy nie doszło do jego ratyfikacji ze względu na jego upadek[794]. Federacja Rosyjska po rozpadzie ZSRR nie mogła być gwarantem bezpieczeństwa Rumunii ze względu na brak technicznych możliwości, wobec powyższego Rumunia zadeklarowała chęć włączenia jej w Zachodnie struktury w celu umocnienia niepewnego wówczas

nuclear-power-projects-and [dostęp: 13.04.2022].
[790] O.C. Popovici, *Romania external relations…,* s. 3.
[791] Ibidem*…,* s. 2.
[792] Ibidem.
[793] S.R. Soare, *Still Talking Past Each Other: Romanian-Russian Relations, "*Russian Analytical Digest" 2013, no. 125 , s. 14.
[794] A. Gosu, *The Future of Romanian-Russian Relations in the Trump Era,* "Studia Politica – Romanian Political Science Review" 2016, no. 4., s. 570-571.

bezpieczeństwa narodowego.

W celu deeskalacji napiętych stosunków dwustronnych w zakresie bezpieczeństwa, Rumunia i Rosja podpisały w 1994 r. traktat o bilateralnej współpracy wojskowej oraz zgodziły się na kontynuację negocjacji w sprawie podpisania dwustronnego traktatu o dobrosąsiedzkich stosunkach [795] . Pomimo obustronnych wysiłków dyplomatycznych, w latach 90. XX w., stosunki nadal ulegały pogorszeniu. W tym aspekcie należy odnieść się wydarzeń z 1996 r., kiedy to rosyjski premier Wiktor Czernomyrdin udał się na zaproszenie rumuńskich władz do Bukaresztu na podpisanie wynegocjowanego traktatu o dobrosąsiedzkich stosunkach. Obecny już w Rumunii Czernomyrdin usłyszał wówczas od rumuńskiego premiera Emila Constantinescu, iż Rumunia nie podpisze traktatu, ponieważ nie rozwiązuje ona dwóch, najdłużej trwających sporów dyplomatycznych, tj. braku oficjalnego potępienia paktu Ribbentrop-Mołotow z 1939 r., a także braku ustanowienia „mapy drogowej" zwrotu rumuńskiego skarbu narodowego przechowywanego w Moskwie [796] . W wyniku tego wydarzenia, oficjalne wizyty dyplomatyczne najwyższego szczebla zostały odwołane, a ich wznowienie nastąpiło dopiero w 2003 r., kiedy to ponownie, znacznym wysiłkiem dyplomatycznym obu stron doprowadzono ostatecznie do podpisania traktatu o dobrosąsiedzkich stosunkach[797]. Dokument nie poruszał jednak najważniejszych kwestii spornych o których mowa wcześniej a także nie stanowił o zasadzie „nieuczestnictwa w sojuszach międzynarodowych wymierzonych przeciwko drugiej stronie"[798].

O napiętych stosunkach pomiędzy Bukaresztem a Moskwą w XXI w. może świadczyć również to, iż pomimo faktu, że pozostałe państwa EŚW – za przykładem idącym z początku pierwszej kadencji prezydenta USA Baracka Obamy (2009-2012) – dokonywały w tym okresie tzw. resetu dyplomatycznego w relacjach z Rosją, zarówno Federacja Rosyjska jak i Rumunia w tym samym czasie podjęły się bezprecedensowych w skali wydaleń dyplomatów, doprowadzając do radykalnego zaostrzenia dwustronnych stosunków dyplomatycznych w latach 2009-2010[799]. Po aneksji Półwyspu Krymskiego w 2014 r. przez Federację Rosyjską, relacje dwustronne uległy dalszemu pogorszeniu ze względu na sankcje gospodarcze wystosowane przez USA i UE do których rumuński rząd

[795] S.R. Soare, *Still Talking Past…*, s. 15.
[796] Ibidem.
[797] I. Muschei, *Romania, The European Union and Russia,* "CES Working Papers" 2016, vol. 9, no. 1, s. 112
[798] S.R. Soare, *Still Talking Past…,* s. 15.
[799] A. Gosu, *The Future of Romanian…* s. 571.

bezzwłocznie się przyłączył. Fakt coraz bardziej agresywnej polityki Rosji w basenie Morza Czarnego zbliżył tym samym Waszyngton i Bukareszt, gdyż w Rumunii powstały realne obawy o intencje Federacji Rosyjskiej w odniesieniu do pozostałych państw regionu.

Należy również podkreślić, iż w wymiarze ekonomicznym, stosunki gospodarcze między Rumunią a Rosją charakteryzowały się deficytem po stronie rumuńskiej, niemniej deficyt ten jest zauważalnie mniejszy od pozostałych państw regionu EŚW. Miało to związek z faktem, iż Rumunia jest najmniej uzależnionym energetycznie państwem od rosyjskiego eksportu paliw kopalnych w tym regionie[800]. Powyższe skutkuje brakiem wyraźnej determinacji po stronie obu stron w kwestii normalizacji stosunków dwustronnych, gdyż interesy gospodarcze nie stanowią głównej siły napędowej dla tychże[801].

***

Z uwagi na intensywną współprace dwustronną w latach 1965-1989 oczekiwano, iż po zwrocie ChRL w kierunku regionu Europy Środkowo-Wschodniej w 2012 r., stosunki bilateralne będą cechować się równie wysoką intensywnością. Oprócz gospodarczego wymiaru współpracy w czasach zimnej wojny, szczególną uwagę zwracała poprawność politycznych kontaktów między chińskimi i rumuńskimi elitami. W tym względzie należy podkreślić, iż Bukareszt odgrywał kluczową rolę w procesie normalizacji i nawiązania stosunków dyplomatycznych między ChRL a USA w latach 70. XX w. Ponadto w kontaktach dwustronnych, rumuńska dyplomacja unikała podnoszenia problematycznych kwestii związanych m.in. z Dalajlamą czy polityką „jednych Chin". Pogorszenie stosunków dwustronnych między Bukaresztem a Pekinem przypadało na lata 90. XX w., co było bezpośrednio wynikiem transformacji ustrojowej w Rumunii. Dodatkowo w pierwszej dekadzie XXI w. rząd w Bukareszcie sformalizował wieloletnie zainteresowanie związane z włączeniem Rumunii do struktur Zachodnich, co skutkowało dołączeniem do NATO w 2004 r. oraz Unii Europejskiej w 2007 r., co zdecydowanie spowolniło perspektywę poprawy stosunków dwustronnych między państwami.

Szansą na swoisty „reset" stosunków dwustronnych w aspekcie polityczno-gospodarczym stała się propozycja chińskiego premiera Wen Jiabao, który w 2012 r.

[800] Ibidem, s. 573-574.
[801] Ibidem, s. 574.

w Warszawie zainaugurował format współpracy Chiny - EŚW 16+1. W oczach Pekinu, to właśnie Rumunia ze względu na swój potencjał demograficzny, gospodarczy oraz geograficzny miała stać się jednym z liderów formatu. Podobnie jak w przypadku Bułgarii, stosunki polityczne były nacechowane emocjonalnie a strona chińska jak i rumuńska wielokrotnie wspominały o historycznej przyjaźni między oboma państwami. Jednak z perspektywy opisywanych w niniejszej pracy dziewięciu lat funkcjonowania formatu, należy uznać, iż w relacje dwustronne nadal charakteryzowały się niewykorzystanym potencjałem współpracy, zwłaszcza w aspekcie gospodarczym.

Pomimo zakładanych efektów poprawy wymiany handlowej i wielu prób inwestycji w sektorach strategicznych, należy wskazać, iż uczestnictwo Rumunii w formacie 16/17+1 nie przyniosło zamierzonych efektów. Jak wskazano wcześniej, w ciągu ośmiu lat (2012-2020), wskaźniki intensywności handlu Rumunii z Chinami, zarówno w kwestii rumuńskiego eksportu (+0,008) jak i importu z Chin (+0,079) zmieniły się nieznacznie. Podobnie jak w przypadku Bułgarii, niebanalne znaczenie miał rosnący deficyt w handlu dwustronnym na niekorzyść Rumunii (z 2,19 mld USD w 2012 r. do 4,80 mld USD w 2020 r.). Z uwagi na fakt nieposiadania przez Rumunię zdecydowanych przewag konkurencyjnych w handlu z Chinami w stosunku do pozostałych państw formatu, nadal najważniejszymi partnerami handlowymi dla Rumunii były – podobnie jak w przypadku Bułgarii – państwa tzw. „starej Unii" – Niemcy, Włochy a także Francja. Ponadto Bukareszt był jednym z kluczowych partnerów Stanów Zjednoczonych w regionie EŚW, szczególnie ze względu na swoje geopolityczne znaczenie. W Rumunii funkcjonuje wiele baz NATO, co bezpośrednio związane jest ze strategicznie ważnym dostępnem do wybrzeża Morza Czarnego. To właśnie ze względów na pozycję Rumunii na wschodniej flance NATO, działania amerykańskiej dyplomacji skutecznie limitują działania ChRL w kraju co było szczególnie zauważalne w przypadku aktywności firmy Huawei (sieć 5G) oraz inwestycji energii jądrowej w Cernavoda. Miało to naturalnie bezpośredni wpływ na politykę handlową i inwestycyjną Pekinu.

5. Rozdział V. Chińsko-serbska tradycyjna przyjaźń, aktywność Huawei i inwestycje w przemyśle ciężkim

Stosunki chińsko-serbskie w odróżnieniu od analizowanych wcześniej przypadków w Bułgarii i Rumunii nie były skrępowane uczestnictwem Belgradu w NATO oraz Unii Europejskiej. Pomimo oficjalnego statusu państwa kandydującego do UE, nadanego w 2012 r., serbskie elity polityczne szczycą się prowadzeniem niezależnej polityki zagranicznej. W obliczu wprowadzonej od 2009 r. przez ówczesnego prezydenta Borisa Tadicia tzw. polityki zagranicznej opartej na „czterech filarach", tj. UE, USA, ChRL i Rosji, rząd w Belgradzie w oparciu o partykularne cele własnej polityki wewnętrznej dokonuje dyplomatycznego balansu w stosunkach z mocarstwami. W związku z powyższym, należy podkreślić, iż dysponująca umiarkowanym potencjałem polityczno-gospodarczym Serbia, szczyciła się „najlepszymi w historii" stosunkami dwustronnymi z ChRL. Serbia jako prawowity kontynuator państwowości Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii a później Federalnej Republiki Jugosławii cieszyła się największym zainteresowaniem inwestycyjnym ChRL w ramach formatu 16/17+1. W związku z powyższym, należy poświęcić szczególną uwagę na analizę historii relacji politycznych i gospodarczych Belgradu z Pekinem a co za tym idzie określić wpływ zewnętrznych aktorów takich jak UE, USA, NATO oraz Federacja Rosyjska w państwie.

5.1. Historia stosunków politycznych oraz stosunki bilateralne po 2012 r.

Za początek serbsko-chińskich relacji bilateralnych należy uznać nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Chińską Republiką Ludową i Socjalistyczną Federalną Republiką Jugosławii 2 lutego 1955 r., kontynuowanych przez rząd serbski po upadku bloku socjalistycznego[802]. W latach 50. i 60. XX w., Jugosławia była uznawana na arenie międzynarodowej za kraj, który z powodzeniem realizował swoją politykę zagraniczną, balansując między Wschodem a Zachodem[803]. Znaczenie Jugosławii na

[802] D. Dimitrijević, *Contemporary Relations of Serbia and China in a Changing World,* [w:] A. Jović-Lazić, A. Troude (red.), *Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World,* Institute of International Politics and Economics of University of Belgrade, Belgrad 2020, s. 254.
[803] I.B. Miljković, *Geoeconomics aspects of the cooperation between the Republic of Serbia and the People's Republic of China: situation and perspectives,* "Sociological Review" 2021, s. 316.

międzynarodowej scenie politycznej wynikało z jej pozycji w Ruchu Państw Niezaangażowanych i ustanowienia dyplomacji trójstronnej, opartej na dobrych stosunkach politycznych z ZSRR, USA i ChRL [804]. Pozycja Belgradu na arenie międzynarodowej w tamtym okresie zainteresowała Chiny, które czerpały wówczas wzorce rozwojowe pochodzące z państw, które odniosły sukces w zakresie tzw. otwarcia się na świat i polityki związanej z przyjmowaniem neutralnej pozycji na arenie międzynarodowej[805]. Lata 70. charakteryzowały się serią reform wewnętrznych w Chinach, zapoczątkowanych przez Deng Xiaopinga (*gaige kaifang*) związanych z procesem internacjonalizacji, niemniej chińska dyplomacja nie przykładała najwyższej uwagi do rozwijania stosunków polityczno-gospodarczych z Jugosławią, aż do momentu zakończenia zimnej wojny. Przykładem tego mogło być spotkanie ówczesnego lidera Chin Hua Guofenga z marszałkiem Tito w Chinach w 1977 r., co eksponowane jest w Ambasadzie Republiki Serbskiej w Pekinie[806]. Na początku lat 90. XX w., zmiany ustrojowe państw byłego bloku sowieckiego a przede wszystkim interesy ekonomiczne ChRL ponownie przykuły uwagę regionu EŚW[807]. Wtedy to należy odnotować wyraźne ocieplenie relacji dwustronnych, gdyż m.in. do państw Półwyspu Bałkańskiego zaczęły napływać liczne grupy obywateli ChRL [808]. Chińska społeczność została wówczas uznana za istotny komponent rozwoju społeczno-gospodarczego państw regionu. Wiązało się to głównie z możliwością nabywania tanich wyrobów z Chin.

Jednak jednym z najważniejszych wydarzeń konsolidujących stosunki dwustronne w latach 90. XX w. był incydent związany z bombardowaniem przez siły NATO ambasady ChRL w Belgradzie[809]. W wyniku bombardowania, śmierć poniosło trzech chińskich dziennikarzy, natomiast ponad 20 osób zostało rannych[810]. Był on wynikiem działań Sojuszu Północnoatlantyckiego, kiedy to operacja *Allied Force* (24.05-

[804] Ibidem.
[805] J. Li, Soviet Foreign Policy in the Early 1980s: A View from Chinese Sovietology, 7 grudnia 2018, E-International Relations, https://www.e-ir.info/2018/12/07/soviet-foreign-policy-in-the-early-1980s-a-view-from-chinese-sovietology/ [dostęp: 14.04.2022].
[806] Obserwacja z wizyty studyjnej i wywiadów swobodnych w placówkach dyplomatycznych Serbii, Rumunii i Polski, wrzesień/październik 2018 r.
[807] S. Dukić, *Koliko je daleko Kina? Izazovi spoljne politike Srbije [Jak daleko są Chiny? Wyzwania serbskiej polityki zagranicznej],* Evropski pokret Srbija [Europejski ruch Serbii], Belgrad 2015, s. 41.
[808] I.B. Miljković, A.J. Vuković, *Chinese Diaspora in Serbia, "*Megatrend Review" 2021, vol. 18, issue 3, s. 273.
[809] *Thomas Pickering, Under Secretary of State Oral Presentation to the Chinese Government Regarding the Accidental Bombing of The P.R.C. Embassy in Belgrade June 17, 1999,* 6 lipca 1999, Departament Stanu USA, https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1999/990617_pickering_emb.html [dostęp: 14.04.2022].
[810] K. Ponniah, L. Marinkovic, *The night the US bombed a Chinese embassy,* 7 maja 2019, BBC, https://www.bbc.com/news/world-europe-48134881 [dostęp: 15.04.2022].

20.06.1999), mająca doprowadzić do zakończenia czystek etnicznych na terenie Kosowa, w konsekwencji doprowadziła do powstania niezależnego państwa Kosowa[811]. Zachodni naukowcy oceniają, iż interwencja wojsk NATO była uzasadniona, gdyż większość populacji Kosowa została wyzwolona spod serbskiego panowania, które doprowadzało je do katastrofy humanitarnej[812]. Naturalnie inną ocenę zdarzenia przedstawia strona serbska, gdyż w ocenie Sądu Okręgowego w Belgradzie, doszło do bezprecedensowego ataku na niezależne państwo, skazując czternastu przywódców NATO (w tym ówczesnego Sekretarza Generalnego Javiera Solanę) na karę 20 lat więzienia za zbrodnie przeciwko ludzkości[813]. Stanowisko Serbii w sprawie utraconych prowincji Kosowa i Metochii otrzymało oficjalne poparcie Chin[814]. Pekin był silnym przeciwnikiem bombardowania Serbii przez wojska NATO w 1999 r., stanowczo potępiając interwencję i odbierając ją jako akt agresji przeciwko prawu międzynarodowemu. Ponadto chińscy przywódcy byli przeciwni deklaracji niepodległości Kosowa, składając w grudniu 2009 r. oficjalną opinię do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości dotyczącej ochrony integralności terytorialnej jako fundamentu międzynarodowego porządku prawnego i dającą państwom prawo do zapobiegania jednostronnej secesji[815]. Wartym podkreślenia jest fakt, iż rząd Belgradzie również wspiera chińskie roszczenia na arenie międzynarodowej, m.in. w sprawie Tajwanu[816] czy kwestii Morza Południowochińskiego[817].

Poprawność stosunków Serbii z Chińską Republiką Ludową miało również odzwierciedlenie w oficjalnej narracji prowadzenia polityki zagranicznej Belgradu. Miało to związek z wprowadzoną od 2009 r. przez ówczesnego prezydenta Serbii Borisa Tadicia polityką opierającą się na tzw. „czterech filarach dyplomacji[818]". Oprócz ChRL,

---

[811] D. Gibas-Krzak, *Interwencja NATO w Jugosławii w 1999 roku. W dwudziestą rocznicę ataku – przyczyny i konsekwencje,* Bezpieczeństwo Teoria Praktyka, nr 1 2019, s. 300.
[812] Ibidem.
[813] Ibidem.
[814] M. Sojadinović, V. Rasković Talović, *Serbia and China: The Geopolitical and Economic Importance of Mutual Cooperation for Serbia,* Working Paper, China-CEE Institute, 11/2018, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2019/01/Work_paper-201839-Misa-Stojadinovic-Violeta-Raskovic-Talovic.pdf [dostęp: 15.04.2022], s. 5.
[815] L. Poulain, *China's New Balkan Strategy,* 29 sierpnia 2011, Central European Watch, Center for Strategic & International Studies, https://www.csis.org/analysis/chinas-new-balkan-strategy [dostęp: 15.04.2022].
[816] *China, Serbia stress sovereignty and territorial integrity,* 20 czerwca 2016, People's Daily, http://www.scio.gov.cn/m/32618/Document/1480882/1480882.htm [dostęp: 15.04.2022].
[817] W. Wang, X. Chen, *Who Supports China in the South China Sea and Why,* 27 lipca 2016, The Diplomat, https://thediplomat.com/2016/07/who-supports-china-in-the-south-china-sea-and-why/ [dostęp: 15.04.2022].
[818] *Tadić on Serbia's "four pillars of diplomacy",* 30 sierpnia 2009, B92, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2009&mm=08&dd=30&nav_id=61454 [dostęp:

pozostałe trzy „filary" serbskiej polityki zagranicznej to UE, Rosja oraz USA. Jak podkreślał Tadić, głównym celem serbskiej dyplomacji jest integracja europejska i dołączenie do UE, niemniej stwierdził, iż strategiczne partnerstwa z Chinami, Rosją, Stanami Zjednoczonymi „nie przeszkadzają w osiągnięciu tego celu[819]". Dzięki takim zabiegom politycznym, przedstawiciele kraju twierdzą, iż Serbia stała się „jednym z najlepszych przyjaciół ChRL w Europie" [820]. Skutkowało to nawiązaniem strategicznego partnerstwa między ChRL a Serbią w 2009 r.[821], które w 2013 r. zostało pogłębione (*Joint Statement of the Republic of Serbia and the People's Republic of China to deepen strategic partnership*)[822], ostatecznie doprowadzając do podniesienia statusu relacji dwustronnych do całościowego partnerstwa strategicznego w 2016 r.[823] Stan relacji bilateralnych ma również wpływ na ilość oficjalnych wizyt państwowych pomiędzy stronami.

Od momentu inauguracji formatu współpracy Chiny-EŚW 16+1, do wizyt dwustronnych najwyższego szczebla należało zaliczyć wizyty prezydentów Tomislava Nikolicia (2013; 2015; 2017) w Chinach, prezydenta Aleksandara Vucicia w Chinach (2019), Xi Jinpinga w Serbii (2016;) oraz ówczesnego premiera Aleksandara Vucicia (2017) premierów Any Brnabić w Chinach i Li Keqianga w Serbii (2014). Pierwszą wizytą od inauguracji formatu współpracy Chiny-EŚW 16+1 była podróż Tomislava Nikolicia do Pekinu w sierpniu 2013 r. Serbski prezydent spotkał się zarówno z premierem ChRL Li Keqiangiem jak i przewodniczącym Xi Jinpingiem. Podczas rozmów z Li, Nikolić podkreślił, iż Chiny pozostają wiarygodnym partnerem Serbii[824]. Wyraził on również gotowość „podejmowania nauki" od Chin na bazie doświadczeń

15.04.2022].
[819] Ibidem.
[820] P. Le Corre, *China's Rise as a Geoeconomic Influencer: Four European Case Studies*, Asia Focus #93, Asia Program, Carnegie Endowment for International Peace, s. 36, https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2018/11/Asia-Focus-93.pdf , Październik 2018, [dostęp: 15.04.2022].
[821] D. Mitrović, *China in the Western East – and Beyond: Politics and Economics of the China Plus Sixteen Cooperation Framework*, "Serbian Political Thought" 2014, vol. 10, no. 2, s. 43.
[822] *Visit of the President of the Republic of Serbia Tomislav Nikolić to the People's Republic of China, 25-29 August 2013,* 30 sierpnia 2013, Ambasada Serbii w ChRL, http://www.beijing.mfa.gov.rs/newstext.php?subaction=showfull&id=1378444306&ucat=19&template=Headlines& [dostęp: 15.04.2022].
[823] *Sino-Serbia Ties Lifted to Comprehensive Strategic Partnership*, 20 czerwca 2016, CCTV, http://english.cctv.com/2016/06/20/VIDEqNcmAiO84PRCOgAziWVy160620.shtml [dostęp: 15.04.2022].
[824] *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqishi qiangdiao Shenhua Zhongguo-Zhong DongOu hezuo dazao Zhong Ou hezuo xin de zengzhang dian [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Nikoliciem, podkreślając, że należy pogłębić współpracę Chiny-EŚW I stworzyć nowy punkt wzrostu dla współpracy Chiny-Europa],* 26 sierpnia 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201308/t20130826_9347440.shtml [dostęp: 15.04.2022].

rozwojowych ChRL. Li Keqiang zaznaczył, iż obie strony łączy głęboka i tradycyjna przyjaźń. Premier Chin powiedział, że współpraca w ramach formatu 16+1 ma szerokie perspektywy, toteż rząd w Pekinie wspierał „kompetentne firmy" do podejmowania inwestycji w państwach formatu, a Serbia odegra ważną rolę w tym względzie[825]. W trakcie spotkania z Xi Jinpingiem, przewodniczący ChRL podkreślił, iż strategiczne partnerstwo z Serbia jest pierwszym tego rodzaju porozumieniem Chin z państwem regionu EŚW. Według Xi, było to możliwe dzięki przywiązaniu obu stron do polityki jednych Chin, szacunku dla suwerenności i integralności terytorialnej obu państw oraz poprzez wyjątkowe zrozumienie strony chińskiej dla uzasadnionych obaw Belgradu w kwestii Kosowa[826]. Wobec powyższego, obaj przywódcy państw na kanwie ustanowienia pogłębionego partnerstwa strategicznego zobowiązali się do kontynuacji udzielania wzajemnego wsparcia w kwestiach dotyczących swoich głównych interesów na arenie międzynarodowej. Ponadto podniesienie rangi partnerstwa strategicznego miało mieć pozytywny wpływ na wartość dwustronnej wymiany handlowej oraz inwestycyjnej, szczególnie w zakresie budownictwa infrastrukturalnego, rolnictwa, energetyki, przemysłu informacyjnego, motoryzacji a także nauki i techniki.

Drugie spotkanie, choć nieoficjalne, bo zaaranżowane przy okazji organizacji tzw. „letniego Davos" w chińskim mieście Tianjin, odbyło się we wrześniu 2014 r., pomiędzy ówczesnym premierem Serbii Aleksandarem Vuciciem oraz jego odpowiednikiem Li Keqiangiem[827]. Obaj szefowie rządu zgodnie stwierdzili, iż elementem konsolidującym stosunki dwustronne w aspekcie polityczno-gospodarczym w ostatnim czasie był podjęty w 2013 r. trójstronny projekt budowy połączenia kolejowego Belgrad-Budapeszt[828]. Według Li, realizacja powyższego projektu pomogłaby promować regionalną rewitalizację gospodarczą, przyczyniając się również do ogólnego rozwoju Europy.

---

[825] Ibidem.

[826] *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqu huitan. Liangguo yuanshou jueding shenhua Zhong Sai zhanlvehuoban guanxi [Xi Jinping prowadził rozmowy z prezydentem Serbii Nikoliciem. Głowy obu państw zdecydowały o pogłębieniu chińsko-serbskiego partnerstwa strategicznego],* 26 sierpnia 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201308/t20130826_9347439.shtml [dostęp: 18.04.2022].

[827] *Li Keqiang hujian Sai'erweiya zongli Wuqiqi [Li Keqiang spotkał się z serbskim premierem Vuciciem],* 10 września 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201409/t20140910_9347445.shtml [dostęp: 18.04.2022].

[828] *Li Keqiang yu Xiongyali zongli Ouerban, Saierweiya zongli Daqiqi gongtong xuanbu hezuo jianshe Xiong Sai tielu [Li Keqiang, premier Węgier Orban i premier Serbii Dacić wspólnie zapowiedzieli współpracę przy budowie kolei węgiersko-serbskiej], 26 listopada 2013, MSZ ChRL,* https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201311/t20131126_9347443.shtml [dostęp: 18.04.2022].

Vučić wyraził intencję przyjmowania chińskich projektów współpracy na „dużą skalę". Wobec powyższego należało wskazać, iż serbski klimat polityczny od początków inicjatywy 16+1 oraz Pasa i Szlaku pozwalał na pogłębianie współpracy dwustronnej i wielostronnej, co z kolei przekładało się na dążenie i budowanie narracji Serbii, jako lidera współpracy z Chinami w regionie EŚW.

Drugie oficjalne a trzecie ogółem chińsko-serbskie spotkanie najwyższego szczebla od 2012 r., odbyło się zaledwie trzy miesiące po spotkaniu Li-Vučić w Tianjinie. Tym razem – zarejestrowana jako oficjalna – wizyta Li Keqianga w Belgradzie odbyła się w grudniu 2014 r., przy okazji szczytu formatu 16+1 w Belgradzie[829]. W ramach rozmów bilateralnych, obie strony skoncentrowały się na przedstawieniu wyników formatu 16+1 oraz nakreśleniu nowych ram współpracy bilateralnej na kolejne lata, a także podkreśleniu dwustronnego wsparcia dla „koordynacji i współpracy w sprawach międzynarodowych i regionalnych"[830]. Innymi słowy oznaczało to niesłabnące poparcie dla obustronnych roszczeń terytorialnych, argumentowanych przez obie strony na arenie międzynarodowej. Ponadto Li Keqiang przyjął tytuł „honorowego obywatela Belgradu", co miało w wyraźny sposób zaznaczyć serbskie zaangażowanie w budowę stosunków bilateralnych[831]. Kluczowym aspektem wizyty Li Keqianga w Belgradzie, było skupienie się na czterostronnym spotkaniu szefów rządów Macedonii, Serbii, ChRL oraz Węgier[832]. Intencją strony chińskiej w ramach projektu angażującego kilka państw było połączenie greckiego portu w Pireusie z Budapesztem, poprzez Skopje do Belgradu, co miałoby stanowić „dogodną trasę chińskiego eksportu do Europy" i *vice versa.* Co kluczowe, w oficjalnej narracji, strona chińska nie odnosiła się do idei multilateralizmu, co mogło

[829] *Li Keqiang dida Bei'ergelaide chuxi Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu bing dui Sai'erweiya jinxing zhengshi fangwen [Li Keqiang przybywa do Belgradu by uczestniczyć w spotkaniu liderów państw Chiny-EŚW i złożył oficjalną wizytę w Serbii],* 16 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141216_9347449.shtml [dostęp: 18.04.2022].

[830] *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi, [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Nikoliciem]*, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141219_9347456.shtml

[831] *Li Keqiang jieshou „Bei'ergelaide rongyu shimin" zhengshu tong Sai'erweiya gejie zhiming renshi qinqie jiaoliu [Li Keqiang przyjął certyfikat „Honorowego Obywatela Belgradu" i uczesniczył w bliskiej wymianie poglądów z serbskimi osobistościami],* 19 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141219_9347457.shtml [dostęp: 18.04.2022]

[832] *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongli Wuqiqi, Xiongyali zongli Ouerban, Maqidun zongli Gelaaifusiji yizhi tongyi gongtong dazao Zhong Oulu Hai kuai xian [Li Krqiang spotkał się z premierem Serbii Vuciciem, premierem Węgier Orbanem, premierem Macedonii Gruewskim i zatwierdził wspólną budowę lądowo-morskiej linii ekspresowej Chiny-Europa*], 18 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141218_9347451.shtml [dostęp: 18.04.2022].

zwiastować, iż projekty infrastrukturalne będą raczej serią odrębnych projektów krajowych pod przewodnictwem Chin, aniżeli transgraniczną próbą konsolidacji współpracy w ramach konkretnego zadania [833] . W tym względzie, jedynym transgranicznym projektem w portfolio mechanizmu współpracy Chiny-EŚW pozostawało połączenie kolejowe Belgrad-Budapeszt.

Trzecia państwowa wizyta w stosunkach dwustronnych dotyczyła podróży serbskiego prezydenta Tomislava Nikolicia do Pekinu, gdzie w sierpniu 2015 r. spotkał się on z przewodniczącym ChRL Xi Jinpingiem w Wielkiej Hali Ludowej[834]. Obaj prezydenci byli zgodni co do potrzeby podniesienia stosunków na nowy poziom, co według Xi Jinpinga miałoby dokonać się przez aktywne uczestnictwo Serbii w inicjatywie Pasa i Szlaku. W tym kontekście, należy podkreślić, iż współpraca z Serbią została wspomniana w aspekcie inicjatywy przewodzonej przez przewodniczącego Xi, niemniej podczas spotkania głów państw nie odniesiono się do inicjatywy chińskiego szefa rządu, tj. formatu współpracy 16+1. Z przemówienia serbskiego prezydenta wynikało, iż Serbia pozostawała najbardziej zainteresowana rozwojem współpracy w dziedzinie komunikacji, produkcji samochodów, transportu i budowy infrastruktury wodnej[835]. Podczas oficjalnej podróży do Chin, prezydent Nikolić spotkał się również ze wspomnianym wyżej szefem rządu ChRL Li Keqiangiem[836]. Premier Chin podkreślił gotowość Pekinu do konsolidacji wzajemnego zaufania politycznego i pogłębienia współpracy w dziedzinie gospodarki, handlu i zdolności produkcyjnych. Ponadto odniósł się bezpośrednio do formatu 16+1 jako ważnej platformy wzmacniania przyjaźni i promocji współpracy. Li Keqiang zaznaczył, iż projekt połączenia kolejowego Belgrad-Budapeszt należy określić jako przełomowy, a Chiny wyraziły gotowość do kontynuacji ścisłej współpracy z Serbią i Węgrami w celu promowania istotnych postępów w ramach

[833] *Li Keqiang yu Sai'erweiya zongli Wuqiqi, Xiongyali zongli Ouerban, Maqidun zongli Geluaifusiji gongtong huijian jizhe [Li Keqiang i premier Serbii Vučić, premier Węgier Orban oraz premier Macedonii Gruewski wspólnie spotkali się z prasą],* 18 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141218_9347452.shtml [dostęp: 19.04.2022]

[834] *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi [Xi Jinping spotkał się z serbskim prezydentem Nikoliciem],* 31 sierpnia 2015, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201508/t20150831_9347464.shtml [dostęp: 19.04.2022].

[835] Ibidem.

[836] *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi [Li Keqiang spotkał się z serbskim prezydentem Nikoliciem],* 2 września 2015, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201509/t20150902_9347465.shtml [dostęp: 19.04.2022].

funkcjonowania formatu[837]. Prezydent Nikolić podzielił optymizm swojego chińskiego odpowiednika, podkreślając również, iż Serbia „jest gotowa uczyć się na doświadczeniach rozwojowych Chin", zapraszając tym samym większą ilość chińskich firm do podjęcia inwestycji infrastrukturalnych[838]. Reasumując należy odnotować dualizm w działaniach chińskiej dyplomacji w kontaktach personalnych z przedstawicielami Serbii. Rozmowy serbskiego prezydenta z przewodniczącym Xi Jinpingiem skupiały się na kwestiach globalnych, prowadzących do podtrzymania wzajemnego wsparcia własnych interesów na arenie międzynarodowej a także ogniskowały się na dążeniu do wniesienia stosunków bilateralnych na wyższy poziom partnerstwa. W odniesieniu do rozmów z szefem chińskiego rządu Li Keqiangiem należy wskazać, iż poruszana tematyka odnosiła się bezpośrednio do działań regionalnych i krajowych związanych przede wszystkim z kwestią inwestycji infrastrukturalnych a także wsparciem dla środowiska biznesowego, mając ostatecznie na celu przyciągnięcie chińskich firm do podjęcia działalności na terenie Serbii. Łączyło się to immanentnie z oficjalną agendą międzynarodową przewodniczącego i premiera ChRL, tj. wprowadzeniem inicjatywy Pasa i Szlaku (charakter globalny) a także formatu współpracy wielostronnej Chiny-EŚW 16+1 (wymiar regionalny).

Kolejną, czwartą oficjalną wizytą przedstawiciela Serbii w Chinach była podróż premiera Aleksandara Vucicia do Pekinu, w związku z organizacją szczytu formatu 16+1 w Suzhou w listopadzie 2015 r.[839] Li Keqiang zaznaczył, iż intencją chińskiego rządu jest przekształcenie wysokiego poziomu zaufania politycznego w bardziej pragmatyczne wyniki współpracy. Zwrócił również uwagę, iż obie strony z powodzeniem realizowały projekty w zakresie budowy kolei, autostrad i elektrowni, niemniej oczekiwał większej koordynacji w kwestii budowy parków przemysłowych wzdłuż Dunaju[840]. W trakcie spotkania – po raz pierwszy od momentu inauguracji formatu 16+1 – ze strony Aleksandara Vucicia padło stwierdzenie, iż Chiny były najbliższym partnerem Serbii, a aktywny rozwój stosunków dwustronnych wynikał ze „szczerej miłości narodu

[837] Ibidem.
[838] Ibidem.
[839] *Li Keqiang tong Sai'erweiya zongli Wuqiqi huitan shi qiangdiao tisheng Zhong Sai zhanlve huoban guanxi dazao Zhongguo-Zhong DongOu hezuo xin gaodi [Li Keqiang podczas rozmów z premierem Serbii Vuciciem podkreślił wzmocnienie strategicznego partnerstwa Chiny-Serbia i budowę nowego szczytu dla współpracy Chiny-EŚW],* 26 listopada 2015, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201511/t20151126_9347467.shtml [dostęp: 19.04.2022].
[840] Ibidem.

serbskiego do Chin”[841]. Od tego momentu, podczas oficjalnych wizyt państwowych w opisie stosunków bilateralnych pojawiał się komponent emocjonalny, który miał za zadanie zarówno ocieplenie wizerunku Chin w Serbii dzięki wpływowi na opinię publiczną, ale także doprowadził do zacieśniania się osobistych więzi między elitami politycznymi obu państw. Podczas pobytu w Pekinie, Aleksandar Vučić spotkał się również z przewodniczącym ChRL Xi Jinpingiem[842]. Przewodniczący Chin dostrzegł komplementarność obustronnych wysiłków, gdyż jak zauważył, Serbia wdrażała „strategię reindustrializacji”, natomiast Chiny promowały inicjatywę Pasa i Szlaku, co miało stwarzać dogodne warunki do rozwoju współpracy w dziedzinie energetyki, finansów, telekomunikacji, rolnictwa a także poszerzyć współpracę kulturalną, edukacyjną i turystyczną. Xi Jinping *explicite* podkreślił swe oczekiwania w kwestii odgrywania przez Serbię kluczowej roli w formacie współpracy 16+1[843]. Aleksandar Vučić ponownie podkreślił, iż „Chiny są szczerym przyjacielem Serbii”, a rząd w Belgradzie uważał Chiny za najbardziej wiarygodnego partnera i wyrażając tym samym nadzieję na pogłębienie współpracy w projektach infrastrukturalnych, zwiększeniu zdolności produkcyjnych a także tworzeniu parków przemysłowych. W tym kontekście należy podkreślić fakt, iż Vučić zobowiązał się do podjęcia bardziej skoordynowanej współpracy w zakresie tworzenia wcześniej wspomnianych parków przemysłowych, co do których wątpliwości wysunął premier Li Keqiang.

Czwartą oficjalną wizytą najwyższego szczebla w stosunkach serbsko-chińskich od momentu inauguracji formatu współpracy Chiny-EŚW 16+1 była podróż przewodniczącego Xi Jinpinga do Belgradu w czerwcu 2016 r.[844] Przewodniczący Chin w trakcie spotkania z prezydentem Nikoliciem zwrócił uwagę, iż Serbia jest tradycyjnym przyjacielem Chin „na każdą pogodę” (*Zhong-Sai chuantong youhao, shi quantianhou de pengyou*), następnie wskazując, iż przyjaźń tę można przyrównać do braterstwa (*[...] xiongdi ban de teshu qingyi*)[845]. Na szczególną uwagę zasługuje słowo *xiongdi* (兄弟),

[841] Ibidem.
[842] *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli Wuqiqi [Xi Jinping spotkał się z prezydentem Serbii Vuciciem],* 27 listopada 2015, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201511/t20151127_9347468.shtml [dostęp: 19.04.2022].
[843] Ibidem.
[844] *Xi Jinping dida Bei'ergelaide kaishi dui Sai'erweiya gongheguo jinxing guoshifangwen [Xi Jinping przybył do Belgradu, aby odbyć wizytę państwową w Republice Serbii],* https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160617_9347475.shtml [dostęp: 19.04.2022].
[845] *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqi jusing huiwu [Xi Jinping spotyka się z prezydentem Serbii Nikoliciem],* 18 czerwca 2016, MSZ ChRL,

który implikował rodzaj chińskiej percepcji stosunków dwustronnych z Serbią. Użyty przez Xi Jinpinga zwrot dotyczący dwustronnego braterstwa wskazywał na Serbię jako „młodszego brata" w stosunkach bilateralnych, co naturalnie implikowało różnicę potencjałów między państwami, szczególnie w aspekcie gospodarczym, politycznym i demograficznym. Odnosząc się do strony serbskiej, prezydent Nikolić w trakcie spotkania z przewodniczącym ChRL wyraził uznanie dla „chińskich, ogromnych osiągnięć w budowie socjalizmu, reformach i otwarciu na świat", podkreślając zadowolenie z faktu, iż Serbia pojmowana jest jako „stary przyjaciel" Chin. W trakcie powyższej wizyty doszło również do wmurowania kamienia węgielnego przez głowy państw pod budowę Chińskiego Centrum Kultury w Belgradzie, w miejscu zbombardowanej przez wojska NATO ambasady ChRL w Serbii w 1999 r.[846] Choć należy w tym względzie podkreślić kurtuazyjny charakter tego wydarzenia, to zwraca ono szczególną uwagę na symbolikę wydarzeń z 1999 r., co należy interpretować jako gest woli politycznej do zacieśniania stosunków dwustronnych oraz obustronny ostracyzm wobec NATO. Za szczególnie ważne w tym względzie należy uznać podniesienie rangi relacji dwustronnych i ustanowienie kompleksowego partnerstwa strategicznego między państwami[847]. Xi Jinping podczas wizyty w Belgradzie spotkał się również z premierem Aleksandarem Vuciciem[848]. Podczas spotkania ponownie mówiono o komplementarności inicjatywy Pasa i Szlaku wobec serbskiej strategii rozwoju, co miało mieć główne przełożenie na ilość podejmowanych przez chińskie firmy projektów infrastrukturalnych. W trakcie spotkania z serbskim premierem, Xi Jinping podkreślił, iż obie strony powinny dążyć do stworzenia mechanizmu 16+1 jako miejsce integracji inicjatywy Pasa i Szlaku z „Europejskim Kręgiem Gospodarczym" (*Ouzhou jingji*

https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347479.shtml [dostęp: 19.04.2022].

[846] *Xi Jinping tong Nikeliqi zongtong gongtong chuxi Zhongguo Wenhua Zhongxin dianji yishi [Xi Jinping I prezydent Nikolić wzięli udział w ceremonii wmurowania kamienia węgielnego pod Chińskim Centrum Kultury]*https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347477.shtml [dostęp: 19.04.2022].

[847] *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqi juxing huitan. Liangguo yuanshou gongtong xuanbu jianli Zhong Sai quanmian zhanlvehuoban guanxi [Xi Jinping prowadził rozmowę z prezydentem Serbii Nikoliciem. Dwaj szefowie państw wspólnie ogłosili ustanowienie kompleksowego partnerstwa strategicznego między Chinami a Serbią],* 18 czerwca 2018, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347481.shtml [dostęp: 19.04.2022].

[848] *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli Wuqiqi [Xi Jinping spotkał się z premierem Serbii Vuciciem],* 18 czerwca 2016, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347482.shtml [dostęp: 19.04.2022].

quan)[849]. Ponadto, Xi Jinping w towarzystwie Aleksandara Vucicia złożył wizytę w Smederevie, gdzie grupa Hesteel dokonała wcześniej głośnego przejęcia lokalnej huty żelaza Železara Smederevo, w praktyce wykluczając widmo upadku firmy, ratując tysiące miejsc pracy dla lokalnej ludności[850].

Do kolejnej wizyty doszło w marcu 2017 r. w Pekinie, kiedy to Tomislav Nikolić spotkał się z przewodniczącym Xi Jinpingiem w Wielkiej Hali Ludowej[851]. W trakcie przemówienia, przewodniczący Chin po raz kolejny podkreślił konieczność promocji „ścisłego związku serbskiej narodowej strategii rozwoju na rzecz industrializacji z inicjatywą Pasa i Szlaku". Intencją rządu w Pekinie stało się zatem inkorporowanie elementów chińskiej polityki zagranicznej do polityki wewnętrznej Serbii. Xi Jinping w tym celu wyraził potrzebę wzmocnienia wymiany personelu administracyjnego, legislacyjnego, partyjnego oraz samorządowego w celu ścisłej koordynacji współpracy w sprawach międzynarodowych[852]. Kolejnym krokiem w celu podniesienia wydajności współpracy miała być realizacja dużych projektów infrastrukturalnych, współpraca w zakresie zdolności produkcyjnych a także wzmocnienie współpracy w dziedzinie rolnictwa, biomedycyny i energii odnawialnej. Xi Jinping wzmiankował również o wiodącej roli Serbii w ramach inicjatywy 16+1 i wezwał do promocji serbsko-chińskich rozwiązań w pozostałych państwach regionu EŚW. Wobec powyższego, Serbia miała stać się katalizatorem i ambasadorem chińskich interesów w ramach inicjatywy 16+1. Prezydent Nikolić, tak jak w przypadku pozostałych oficjalnych wizyt, wyraził podziw dla osiągnięć rozwojowych Chin, wyrażając tym samym nadzieję, iż Chiny będą odgrywać większą rolę w sprawach międzynarodowych i regionalnych. Ponadto zapewnił o szczerych i przyjaznych uczuciach i intencjach w stosunku do narodu chińskiego, a także udzielił wsparcia w kwestii przestrzegania polityki jednych Chin. Xi Jinping w ramach odwzajemnienia, przyznał serbskiemu prezydentowi tytuł

[849] Ibidem.
[850] *Xi Jinping canguan he gang jituan Sai'erweiya Simeidaileiwo gangchang [Xi Jinping odwiedził hutę Smederevo],* 20 czerwca 2016, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160620_9347484.shtml [dostęp: 20.04.2022].
[851] *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqi juxing huitan. Liangguo yuanshou qiangdiao tuidong Zhong Sai quanmian zhanlvehuoban guanxi buduan qude xin chengguo [Xi Jinping rozmawiał z prezydentem Serbii Nikoliciem. Szefowie obu państw podkreślili, iż będą promować kompleksowe partnerstwo strategiczne między Chinami a Serbią na rzecz osiągnięcia nowych rezultatów],* 30 marca 2017, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201703/t20170330_9347491.shtml [dostęp: 20.04.2022].
[852] Ibidem.

„honorowego obywatela Pekinu”[853]. Oprócz spotkania z przewodniczącym ChRL, Tomislav Nikolić odbył również rozmowy z premierem Li Keqiangiem[854]. Szef chińskiego rządu podkreślił znaczenie realizacji projektu serbsko-węgierskiej kolei jako flagowego modelu współpracy w zakresie zdolności produkcyjnych między Chinami a regionem EŚW. Prezydent Nikolić ponownie podkreślił znaczenie przyjaźni chińsko-serbskiej, która ma przełożenie na fakt, iż Serbia jest pierwszym państwem regionu, który nawiązał z Chinami kompleksowe partnerstwo strategiczne[855].

Do kolejnego, szóstego oficjalnego spotkania najwyższego szczebla w stosunkach chińsko-serbskich od 2012 r. doszło w maju 2017 r. w Pekinie, kiedy ówczesny premier i prezydent-elekt Aleksandar Vucić spotkał się z przewodniczącym Xi Jinpingiem przy okazji organizowanego w Chinach forum Pasa i Szlaku[856]. Oprócz gratulacji przekazanych na ręce przyszłego prezydenta Serbii, Xi Jinping podkreślił, iż obie strony powinny przyspieszyć „łączenie strategii rozwoju obu krajów” (*jiahuai liang guo fazhan zhanlve duijie*). Aleksandar Vučić wskazał na zalety uczestnictwa Serbii w inicjatywie Pasa i Szlaku, a jako jeden z najbardziej namacalnych przykładów współpracy dwustronnej przedstawiono rewitalizację huty stali w Smederevie[857]. Strona serbska oczekiwała również większego zaangażowania we współpracę w dziedzinie gospodarki i handlu, górnictwa, infrastruktury, finansów a także lotnictwa i turystyki. Serbski prezydent-elekt spotkał się również z szefem chińskiego rządu Li Keqiangiem. Premier Chin podkreślił, iż projekt kolei Belgrad-Budapeszt ma charakter demonstracyjny dla chińskich możliwości produkcyjnych w regionie, co z kolei miało zachęcić stronę serbską do podjęcia większej ilości dużych projektów infrastrukturalnych. Z kontekstu wypowiedzi wynikało, iż powyższe miało mieć wpływ na przyszłość i wartość dwustronnej wymiany gospodarczej, gdyż Li Keqiang potwierdził chińską gotowość w tym zakresie. Dotyczyłoby to głównie serbskiego eksportu produktów przetwórstwa rolnego oraz pozwoliłoby na bliską wymianę międzyludzką i turystyczną[858]. Powyższe

[853] Ibidem.
[854] *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Nikoliciem],* 31 marca 2017, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201703/t20170331_9347492.shtml [dostęp: 20.04.2022].
[855] Ibidem.
[856] *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli, dangxuan zongtong Wuqiqi [Xi Jiping spotkał się z premierem i prezydentem elektem Vuciciem],* 16 maja 2017, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201705/t20170516_9347494.shtml [dostęp: 20.04.2022].
[857] Ibidem.
[858] Ibidem.

wskazywało na wyraźną intencję strony chińskiej w celu uzależnienia wzrostu chińskiego importu z Serbii od wyników przetargów lub liczby kontraktów przyznanych chińskim firmom, co skutecznie uzależniałoby krytyczną infrastrukturę lądową i wodną od chińskich technologii.

We wrześniu 2018 r. prezydent Aleksandar Vučić wziął udział w Forum Ekonomicznym w Tianjinie[859]. Xi Jinping w trakcie spotkania z prezydentem Serbii podkreślił, iż tradycyjna przyjaźń między dwoma państwami ma solidne podstawy i zbiera owocne wyniki w ramach pragmatycznej współpracy. Oprócz wsparcia swoich podstawowych interesów na arenie międzynarodowej, Xi Jinping wezwał swojego serbskiego odpowiednika do zdecydowanej, wspólnej ochrony multilateralizmu i międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości (*gongtong weihu duobian zhuyi he guoji zhengyi*). W tym kontekście warto podkreślić, iż słowo multilateralizm pojawiło się po raz pierwszy w przemówieniach chińskich władz skierowanych do władz serbskich od momentu powstania formatu 16+1. Ponadto jego użycie nie miało charakteru pozytywnego, związanego z promowaniem idei multilateralizmu *per se* a stanowiło jedynie zabieg retoryczny, uderzający w aktywność międzynarodową dyplomacji w Waszyngtonie. Aleksandar Vučić na pierwszym miejscu podkreślił „głębokie uczucia", jakie Serbowie żywią do narodu chińskiego. Ponadto serbski prezydent wyraził zadowolenie z wyników osiągniętych w ramach procesu przejęcia serbskiej huty stali w Smederevie przez chiński Hesteel i miało to stanowić dowód na efektywność inicjatywy Pasa i Szlaku. Strona serbska zobowiązała się również do aktywnego uczestnictwa, promocji i rozszerzenia współpracy w ramach inicjatywy 16+1[860]. Prezydent Vučić spotkał się również z premierem Li Keqiangiem, gdzie szef chińskiego rządu potwierdził gotowość „lepszego dopasowania" inicjatywy Pasa i Szlaku do narodowej strategii rozwoju Serbii, co miało przysłużyć się promocji wzajemnie korzystnej i pragmatycznej współpracy[861]. Prezydent Vučić *explicite* powiedział, iż Serbowie kochają naród chiński (*Sai renmin re'ai Zhongguo renmin*) i są gotowi uczyć się na doświadczeniach Chin w zakresie rozwoju gospodarczego i społecznego (*xiang*

[859] *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongtong Wuqiqi [Xi Jinping spotkał się z serbskim prezydentem Vuciciem],* 19 września 2018, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201809/t20180918_9347502.shtml [dostęp: 20.04.2022].
[860] Ibidem.
[861] *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Wuqiqi [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Vuciciem],* 19 września 2018, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201809/t20180919_9347503.shtml [dostęp: 20.04.2022].

Zhongfang xuei jiejian jingji shehui fazhan jingyan)[862].

Do kolejnego już ósmego spotkania o randze państwowej miało miejsce w kwietniu 2019 r. w Pekinie[863]. Podczas spotkania prezydenta Aleksandara Vucicia z przewodniczącym ChRL w Wielkiej Hali Ludowej, Xi Jinping ponownie wezwał stronę serbską do wzmocnienia procesu wzajemnego uczenia się na bazie własnych doświadczeń, promowania więzi międzyludzkich a także wzmocnienia współpracy międzynarodowej w dziedzinie wielostronnej, wspólnej ochrony multilateralizmu oraz promocji pokoju i rozwoju na świecie. Serbski prezydent niezmiennie podkreślał znaczenie przejęcia przez Hesteel huty w Smederevie dla serbskiego społeczeństwa. Aleksandar Vučić przyznał również, iż rozwój Chin stał się użytecznym punktem odniesienia dla Serbii w kontekście czerpania wzorców rozwojowych[864]. Dziewiąte oficjalne spotkanie w randze wizyty państwowej najwyższego szczebla, a pierwsze z udziałem nowej szefowej rządu Any Brnabic odbyło się dopiero w listopadzie 2019 r. w Szanghaju przy okazji organizacji China International Import Expo[865]. Była to pierwsza oficjalna wizyta państwowa Premier Serbii od momentu objęcia stanowiska w 2017 r., kiedy to spotkała się z przewodniczącym ChRL Xi Jinpingiem. Należy jednak podkreślić, iż do nieformalnych spotkań Any Brnabić ze swoim odpowiednikiem Li Keqiangiem dochodziło trzykrotnie w listopadzie 2017 r. (Budapeszt), w kwietniu 2018 r. (Sofia) oraz w kwietniu 2019 r. (Dubrownik) przy okazji organizacji szczytów szefów rządów państw formatu 16/17+1. Xi Jinping podczas spotkania z szefową serbskiego rządu naciskał na kontynuację współpracy serbskiego rządu z firmą Huawei w kwestii 5G, a także wzmocnienie współpracy w dziedzinie wielostronnej i ochronę multilateralizmu[866]. Premier Brnabic powiedziała, iż Serbię i Chiny łączyła „stalowa przyjaźń" (*gangtie ban de youyi*) a społeczeństwo serbskie „coraz bardziej odczuwa dobrobyt wynikający ze współpracy chińsko-serbskiej". Podkreślono również, iż strona serbska będzie przeciwstawiała się wszelkim przejawom unilateralizmu i protekcjonizmu gospodarczego, co zarówno w przypadku wspomnianej przez przewodniczącego Xi

[862] Ibidem.
[863] *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongtong Wuqiqi [Xi jinping spotkał się z prezydentem Serbii Vuciciem],* 25 kwietnia 2019, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201904/t20190425_9347508.shtml [dostęp: 20.04.2022].
[864] Ibidem.
[865] *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli Buernabiqi [Xi Jinping spotkał się z premierem* https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201911/t20191104_9347510.shtml [dostęp: 20.04.2022].
[866] Ibidem.

Jinpinga kwestii współpracy nad siecią 5G, stanowiło bezpośredni przytyk do działań amerykańskich na arenie międzynarodowej.

5.2. Dwustronne porozumienia gospodarcze, struktura oraz wartość dwustronnej wymiany handlowej

W latach 70. XX w. po śmierci chińskiego przywódcy Mao Zedonga, w stosunkach dwustronnych zaczęto stwarzać warunki do bliższej współpracy politycznej i gospodarczej z Jugosławią. Zmiany wewnętrzne w Chinach przyczyniły się do odmiennego rozumienia jugosłowiańskiego modelu rozwoju opartego na połączeniu centralnego planowania i mechanizmów rynkowych[867]. Było to szczególnie zauważalne podczas nabożeństwa żałobnego po śmierci Josipa Broz Tito w ambasadzie Jugosławii w ChRL w 1980 r., kiedy pierwszy dyrektor Chińskiej Akademii Nauk Społecznych Hu Qiaomu oddając hołd zmarłemu, powiedział: „Przykład Jugosławii dostarczył cennego doświadczenia innym krajom, które wybrały drogę socjalizmu w specyficznych warunkach"[868]. Współpraca między Chinami i Serbią regulowana jest przez odpowiednie umowy o charakterze dwustronnym. Pierwsze porozumienie między Federalną Republiką Jugosławii a Chińską Republiką Ludową dotyczyło współpracy kulturalnej z 1957 r. i choć nie stanowiło umowy gospodarczej *sensu sctricto*, to ukazuje pewną dynamikę nawiązywania porozumień dwustronnych. Kolejne porozumienie wypracowano dopiero po piętnastu latach i dotyczyło ono komercyjnego transportu lotniczego z 1972 r., a następnie w 1979 r. podpisano umowę o współpracy w dziedzinie weterynarii a także porozumienia o zniesieniu obowiązku wizowego dla posiadaczy paszportów dyplomatycznych, urzędowych i zwykłych z klauzulą „biznes" w 1979[869]. W tym kontekście należy wspomnieć, iż w wyniku upadku Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, obie strony podpisały stosowne porozumienie o sukcesji umów bilateralnych z lat 1955-1992, a porozumienie po stronie byłej Jugosławii ratyfikowała Federacyjna Republika Jugosławii, zmieniając w 2003 r. swoją nazwę na Związek

[867] I.B. Miljković, *Geoeconomics aspects of…,* op. cit., s. 316.
[868] J. Li, *Soviet Foreign Policy in the Early 1980s: A View from Chinese Sovietology,* E-International Relations, grudzień 2018, https://www.e-ir.info/pdf/76729 [dostęp: 21.04.2022], s. 4.
[869] S.J. Trosić, B. Stojanović-Visić, V. Petrović, *New Opportunities for Further Improvement of Economic Cooperation Between Serbia and China,* "The Review of International Affairs" 2018, vol. 69, no. 1169, s. 23-24.

Państwowy Serbii i Czarnogóry[870]. W związku z proklamowaniem niepodległości przez Czarnogórę w 2006 r., parlament Republiki Serbii uznał Serbię za prawnego kontynuatora państwowości Serbii i Czarnogóry[871].

Jeśli chodzi o umowy dotyczące *stricte* współpracy gospodarczej, pierwszą znaczącą umową była umowa o współpracy handlowej i gospodarczej, podpisana w 1996 r.[872] Ożywienie dla współpracy gospodarczej między Chinami a Serbią wprowadziła podpisana w 2009 r. umowa ramowa o współpracy gospodarczej i technicznej w dziedzinie infrastruktury między rządem Republiki Serbii a rządem Chińskiej Republiki Ludowej. Ponadto informacje udostępnione na stronie MSZ ChRL sugerowały, iż w gospodarczym wymiarze stosunków bilateralnych funkcjonowały następujące porozumienia: umowa o ochronie inwestycji; umowa o unikaniu podwójnego opodatkowania; umowa o współpracy kulturalnej, naukowej i technologicznej oraz umowa między ministerstwem bezpieczeństwa publicznego ChRL a ministerstwem spraw wewnętrznych Republiki Serbii, niemniej brak jest konkretnych informacji o datach ich zawarcia[873].

W odniesieniu do inwestycji bezpośrednich, pierwszą znaczącą inwestycją ChRL w Serbii była zakończona w 2014 r. budowa tzw. mostu Pupina w Belgradzie[874]. Wykonawcą projektu było China Road and Bridge Corporation (CRBC), firma zależna od China Communications Construction Company (CCCC). Całkowita długość mostu wynosiła 1,5 km, natomiast inwestycja zakładała również budowę dróg dojazdowych o łącznej długości 21,6 km. Wartość projektu wyniosła 362 mln USD a 85% jego finansowanie zapewniła pożyczka chińskiego EXIM Banku[875]. Po sukcesie wizerunkowym, CRBC otrzymało – jak się później okazało – jedyny transgraniczny i uznawany za flagowy projekt inicjatywy 16/17+1, tj. połączenie kolejowe Belgrad-Budapeszt. Rozmowy negocjacyjne rozpoczęły się jeszcze w 2013 r., natomiast ramowa

[870] Ibidem.
[871] A. Ollivier, *The Judgment of the International Court of Justice in the "Genocide" Case Between Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro,* "International Legal Materials" 2007, 46(2), s. 187.
[872] Ibidem.
[873] *Zhongguo tong Sai'erweiya de guanxi; Jingmao, junshi, keji he wenhua deng lingyu de jiaoliu yu hezuo [Stosunki Chiny-Serbia; Wymiana i współpraca w dziedzinie gospodarki, handlu, wojskowości, nauki i techniki oraz kultury],* MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/sbgx_679646/ [dostęp: 21.04.2022].
[874] D. Dimitrijević, *China's New Silk Road – The Opportunity for Peaceful World Development,* Conference Paper at Russian Academy of National Economy and Public Administration, Petersburg, Rosja 2018, https://www.researchgate.net/publication/329755884_CHINA%27S_NEW_SILK_ROAD_-_THE_OPPORTUNITY_FOR_PEACEFUL_WORLD_DEVELOPMENT, s. 108.
[875] Ibidem.

umowa została podpisana w 2015 r. Projekt linii kolejowej łączącej stolice Serbii i Węgier o długości 350 km w 184 km przebiegał przez Serbię[876]. Całość projektu oszacowana została na ok 4 mld USD, natomiast pożyczki zarówno dla Węgier jak i Serbii zapewnił wcześniej wspomniany chiński EXIM Bank w wysokości 85% wartości projektu dla każdego z państw[877].

W stosunkach dwustronnych doszło również do powołania i instytucji biznesowej zrzeszającej przedsiębiorców chińskich i serbskich, niemniej wzbudziła ona w kraju spore kontrowersje. Analitycy gospodarczy w Serbii w negatywnym tonie wypowiadali się co do planowanej współpracy, twierdząc, iż instytucja ta nie przyniesie żadnych korzyści gospodarczych. Redaktor naczelny poczytnego tygodnika NIN, Milan Culibrk powiedział, iż kwestia zwiększenia eksportu do Chin przyjmowała jedynie charakter życzeniowy, ponieważ kraj nie miał wiele do zaoferowania. Konsultant ds. inwestycji zagranicznych Milan Kovacevic nadmienił również, iż Serbia była pierwszym krajem, który akceptował absolutnie każdą propozycję Państwa Środka, szczególnie jeśli chodzi o przyjmowanie kredytów, oceniając je jako zbyt kosztowne i realnie nie przynoszące wzrostu jakości współpracy z Chinami. Dużym problemem był stale rosnący deficyt handlowy, który od 2011 r. zwiększył się do 1,58 mld USD. Culibrk podsumowując całą sytuację stwierdził, iż Chińczycy rozpoczną inwestycje w kraju niezależnie od tego, czy będą stowarzyszeni a samo powstanie serbsko-chińskiej instytucji nie doprowadzi do wyczekiwanych przez wielu inwestycji nie opartych na kredytach zadłużających kraj.

Obecne stosunki bilateralne oceniane były jako „stalowe", co było zasadne w perspektywie wzajemnego wsparcia własnych interesów na arenie międzynarodowej a także ilości podpisanych porozumień politycznych i gospodarczych. Osadzając powyższe stwierdzenie w kontekst, w latach 1957-2008, Serbia (Jugosławia) oraz ChRL podpisały łącznie 39 porozumień. Od momentu nawiązania strategicznego partnerstwa, tj. od 2009 r. do 2016 r., podpisano 59 porozumień bilateralnych w różnych dziedzinach, począwszy od gospodarczych, po techniczne, infrastrukturalne, wojskowe, edukacyjne kończąc na technologiach cyfrowych[878].

---

[876] R. Ralev, Serbia, *China to sign railway project deal during 16+1 summit in July - govt official,* 24 maja 2018, Seenews, https://seenews.com/news/serbia-china-to-sign-railway-project-deal-during-161-summit-in-july-govt-official-613872 [dostęp: 21.04.2022].

[877] K. Eddy, *Will the €4bn Belgrade-Budapest rail upgrade be a benefit or burden?,* 6 października 2020, Euronews, https://www.euronews.com/my-europe/2020/10/06/will-the-4bn-belgrade-budapest-rail-upgrade-be-a-benefit-or-burden [dostęp: 21.04.2022].

[878] I. Novaković, N. Todorović Stiplija, *Favoured Friend: What is the benefit for Serbia in the sale of RTB Bor or Chinese Zijin?,* Center for Contemporary Policy (Belgrad), Center for International Private Enterprise (Waszyngton, D.C.), Belgrad 2020, s. 12.

W czasie inauguracji formatu współpracy 16+1, ujemne saldo handlowe Serbii w kontaktach gospodarczych z Chinami było na stosunkowo wysokim poziomie wynoszącym 1,36 mld USD USD (Tabela nr 16). W latach 2013-2016 deficyt stopniowo wzrastał, utrzymując się na stałym poziomie 1,5 mld USD z wyjątkiem 2015 r., kiedy zmalał on o 28,9 mln USD. W odróżnieniu od Bułgarii i Rumunii, gdzie obie strony wykorzystywały początkowy entuzjazm współpracy w formacie wielostronnym, w latach 2012-2016 serbski eksport utrzymywał się na relatywnie niskim poziomie 20-25 mln USD z wyjątkiem 2013 r., kiedy zmalał on do zaledwie 9 mln USD. W 2017 r. odnotowano znaczny wzrost deficytu handlowego Serbii (1,75 mld USD; +176,4 mln USD rdr), choć w tym samym roku w porównaniu z 2016 r., eksport Serbii do ChRL zwiększył się niemal 2,5-krotnie (62,0 mln, +36,8 mln rdr). W perspektywie ośmioletniej, na podstawie dostępnych danych za lata 2012-2020, ujemne saldo Serbii wzrosło o 110,89%, wzrastając z 1,3 mld USD do poziomu 2,8 mld USD. Dynamika wzrostu serbskiego eksportu pomiędzy 2012 r. a 2020 r. wynosi 873,6%. Porównując ją z dynamiką wzrostu importu z Chin (134,5%), należy uznać, iż uczestnictwo Serbii w formacie 16+1 w ograniczonym zakresie przynosi efekty gospodarcze w postaci wzrostu eksportu do ChRL, niemniej dynamika wzrostu oraz wartość importu z Chin nadal w znacznym stopniu pogłębia ujemne saldo handlu dwustronnego.

Tabela nr 16. Wymiana handlowa Serbii z Chinami (2012-2020, w mln USD)

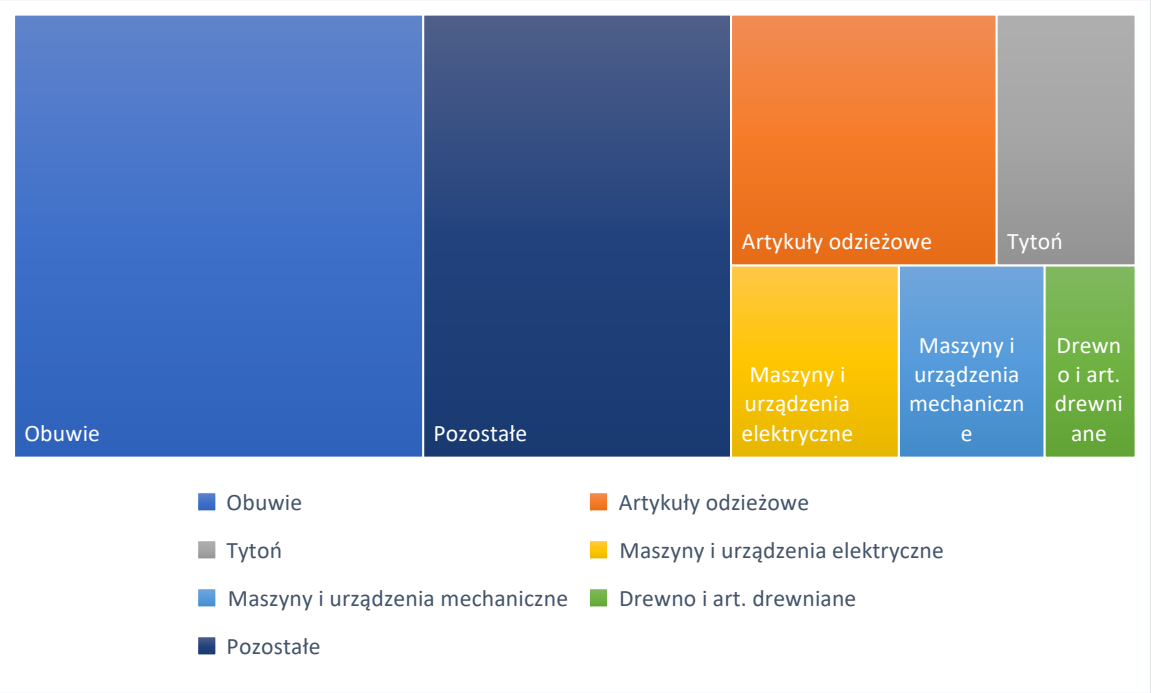
Serbia	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Import	1385,4	1509,5	1561,0	1538,1	1602,8	1816,0	2167,7	2506,0	3249,3
Eksport	19,7	9,1	14,2	20,2	25,2	62,0	92,6	318,3	369,1
BILANS	-1365,7	-1500,4	-1546,8	-1517,9	-1577,6	-1754,0	-2075,1	-2187,7	-2880,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarczych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c688%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan z dnia 15.02.2021).

Z analizy struktury serbskiego eksportu w 2012 r., co ilustruje Diagram nr 9 wynika, iż za 36,4% jego wartości odpowiadał eksport obuwia. Kolejnymi składnikami serbskiego eksportu były: artykuły odzieżowe (13,4%), tytoń (7,0%), maszyny i urządzenia elektryczne (6,4%), maszyny i urządzenia mechaniczne (5,6%) oraz drewno i artykuły drewniane (3,5%). Reszta składowych serbskiego eksportu do Chin – w tym eksport produktów rolnych – odpowiada za 27,4% wartości eksportu. W kontekście

najważniejszych produktów pod względem serbskiego eksportu, należy zatem uznać odzież i obuwie, co w danym okresie wskazywało na brak przewag konkurencyjnych wobec państw regionu.

Diagram nr 9. Struktura serbskiego eksportu do ChRL w 2012 r.

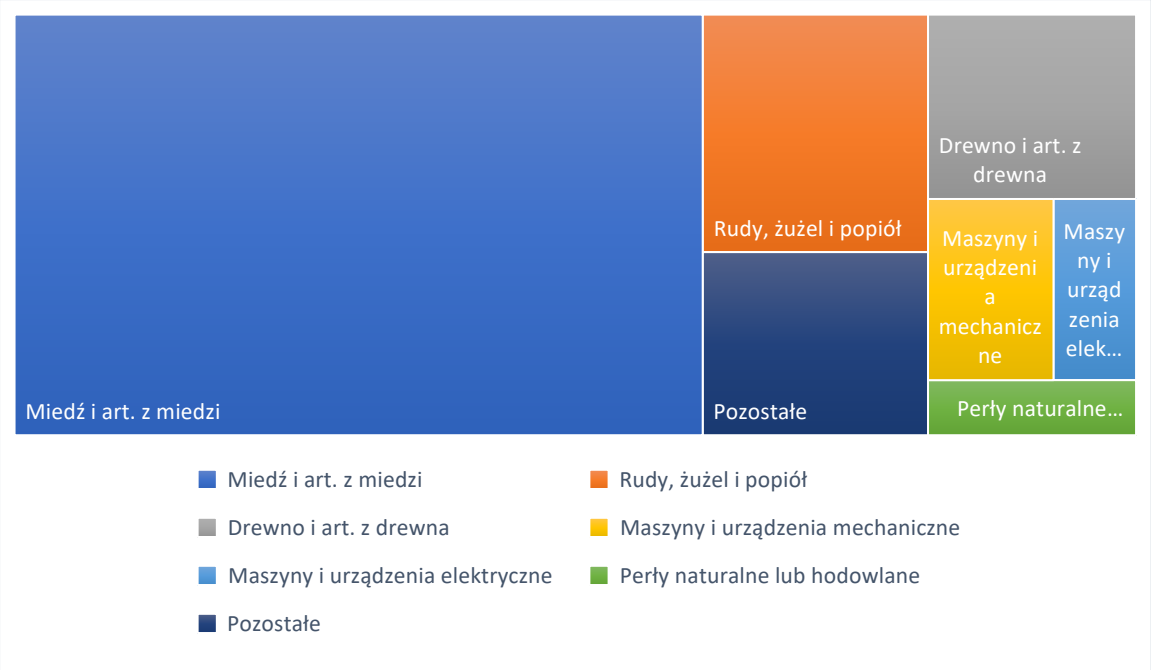

Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowanie własne na podstawie danych gospodarczych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c688%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Z analizy struktury serbskiego eksportu w 2020 r. wynika (Diagram nr 10), iż za 61,4% jego wartości odpowiadał eksport miedzi i artykułów miedzianych. Kolejnymi składnikami rumuńskiego eksportu były: rudy, żużel i popiół (11,3%), drewno i artykuły z drewna (8,1%), maszyny i urządzenia mechaniczne (4,8%), maszyny i urządzenia elektryczne (3,2%) oraz perły naturalne lub hodowlane (2,3%). Reszta składowych serbskiego eksportu do Chin – w tym eksport produktów rolnych – odpowiadał za 8,7% wartości eksportu. W kontekście najważniejszych produktów pod względem serbskiego eksportu, należy zwrócić na dominującą pozycję miedzi i artykułów miedzianych (61,4%). Stanowiło to o tym, iż jedna z głównych inwestycji ChRL na terenie Serbii zaspokaja również chińskie zapotrzebowanie na surowce, co w szerokim kontekście wpisuje się w politykę inwestycyjną ChRL w państwach trzecich. Powyższą tezę

potwierdza analiza udziału eksportu serbskiej miedzi do Chin w latach 2012-2016, który był w praktyce marginalny. Dopiero po przejęciu serbskich firm sektora wydobywczego (2016-2017), serbski eksport metali uległ znacznemu wzrostowi.

Diagram nr 10. Struktura serbskiego eksportu do ChRL w 2020 r.

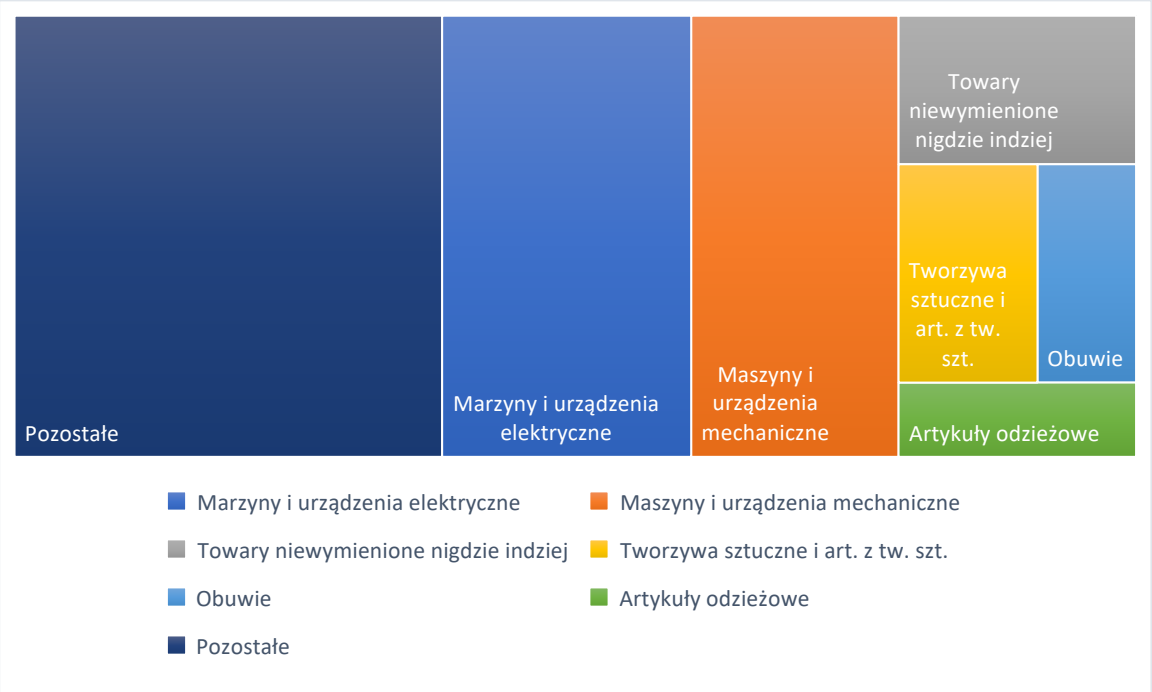
Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowanie własne na podstawie danych gospodarczych za lata 2012-2020, trademap.org, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c688%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Analiza struktury serbskiego eksportu prowadziła do jednoznacznej konkluzji, iż w trakcie rozwoju współpracy w ramach formatu 17+1, zwłaszcza po 2016 r., Serbia zyskała przewagę konkurencyjną nad pozostałymi państwami regionu w kwestii eksportu metali a konkretniej miedzi. Związane było to naturalnie z chińskim zaangażowaniem inwestycyjnym w sektor wydobywczy w Serbii a także potrzeby chińskiego rynku w tym zakresie. W pespektywie długookresowej może jednak doprowadzić do niebezpiecznej sytuacji, gdyż serbski eksport aż w 61,4% pozostawał uzależniony od eksportu tego surowca. Ewentualne niepowodzenie rozwoju współpracy w tym sektorze może gruntownie zmienić strukturę serbskiego eksportu, jednak na ten moment wydaje się to mało prawdopodobne. Należy z całą pewnością podkreślić, iż gospodarczy potencjał współpracy dwustronnej – szczególnie w domenie serbskiego eksportu do Chin – nie został wyczerpany, ponieważ w orbicie zainteresowań ChRL było zwiększenie eksportu

produktów rolnych z regionu. Miało to związek z pozytywną percepcją produktów spożywczych regionu EŚW na chińskim rynku, które uważane są za produkty o wyjątkowych walorach zdrowotnych, łączonych z wysoką jakością produktów. W tym kontekście należy wskazać, iż wysiłki strony serbskiej w celu zwiększenia importu do ogniskowały się również na zwiększeniu dostępności do chińskiego rynku w kwestii sprzedaży wyrobów rolnych, co również stanowiło intencję pozostałych państw regionu. Należy więc w tym miejscu wskazać, iż w tym względzie serbscy eksporterzy narażeni byli na wysoką konkurencję w ramach formatu 17+1. Mając na względzie uznaniowe praktyki dopuszczania europejskich eksporterów żywności do chińskiego rynku, należy wskazać, iż sektor ten – dzięki poprawnym relacjom politycznym – jest perspektywiczny, mając na uwadze ciągły rozwój nowych szlaków handlowych.

Z kolei z analizy struktury serbskiego importu w 2012 r. wynika (Diagram nr 11), iż za 22,1 % jego wartości odpowiadał import maszyn i urządzeń elektrycznych. Kolejnymi składnikami serbskiego importu były: maszyny i urządzenia mechaniczne (18,5%), towary niewymienione nigdzie indziej (7,1%), tworzywa sztuczne i artykuły z tworzyw sztucznych (6,1%), obuwie (4,35%) oraz artykuły odzieżowe (3,5%). Reszta składowych serbskiego importu z Chin odpowiadała za 38,1% jego wartości. W tym kontekście należy wskazać, iż serbski import z Chin w 2012 r. był zdominowany przez grupy maszyn i urządzeń elektrycznych oraz mechanicznych, odpowiadających łącznie za 40,6% chińskiego eksportu do Serbii. Wskaźnik oraz proporcje serbskiego importu z Chin są niemal identyczne co w przypadku Rumunii.

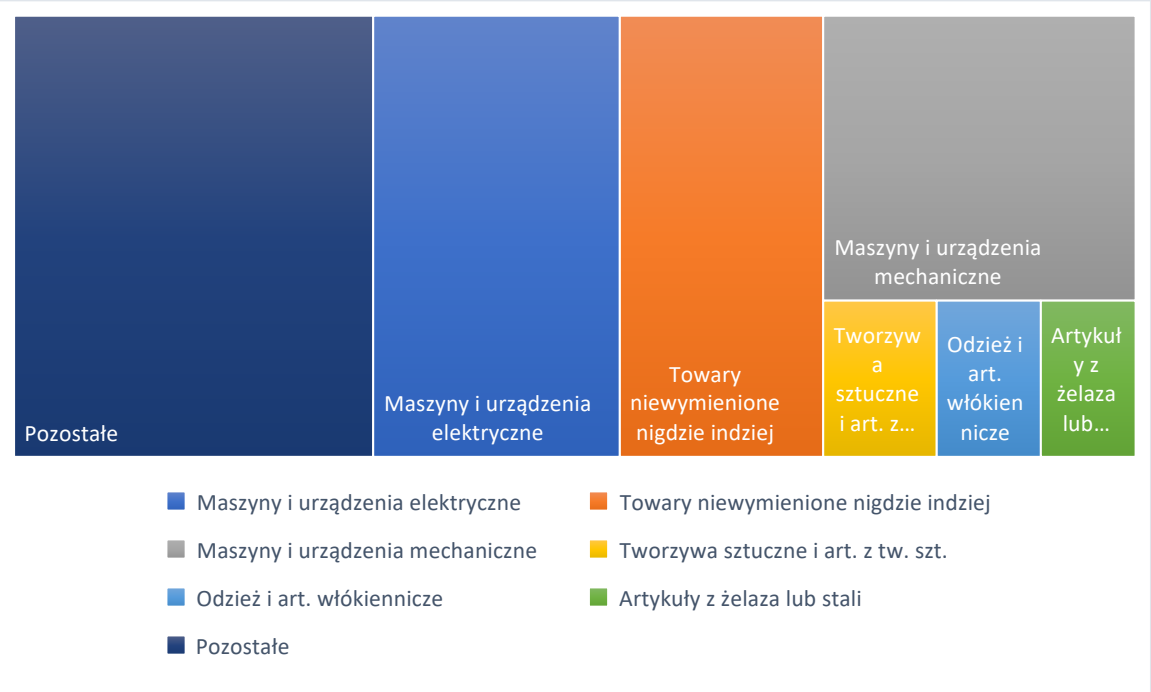
Diagram nr 11. Struktura serbskiego importu z ChRL w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c688%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Z analizy struktury serbskiego importu w 2020 r. wynika (Diagram nr 12), iż za 21,9% jego wartości odpowiadał import maszyn i urządzeń elektrycznych. Kolejnymi składnikami rumuńskiego importu były: towary niewymienione nigdzie indziej (18,2%), maszyny i urządzenia mechaniczne (18,0%), tworzywa sztuczne i produkty z tw. szt. (3,5%), odzież i artykuły włókiennicze (3,2%) oraz żelazo i stal (3,0%). Reszta składowych rumuńskiego importu z Chin odpowiadał za 32,0% jego całkowitej wartości. W tym kontekście należy wskazać, iż zasadniczo struktura chińskiego eksportu, podobnie jak w Bułgarii i Rumunii, nie zmieniła swojej charakterystyki a jedynie odnotowano wzrosty we wszystkich gałęziach, które od lat stanowiły podstawę serbskiego importu z Chin. Ogółem, grupy maszyn mechanicznych i elektrycznych oraz ich artykuły z nimi związane odpowiadały za 39,9%. Podobnie jak w przypadku badanych Bułgarii i Rumunii, wzrost całkowitej wartości chińskiego eksportu pogłębił dywersyfikację grup produktów, trafiających z Chin do Serbii.

Diagram nr 12. Struktura serbskiego importu z ChRL w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c688%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli 17., najważniejszym partnerem eksportowym Serbii w 2012 r. były Niemcy, gdzie wartość eksportu osiągnęła 1,34 mld USD, odpowiadając za 11,2% struktury całkowitej wartości eksportu Serbii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami eksportowymi były kolejno: Włochy (1,29 mld USD; 10,8%); Bośnia i Hercegowina (1,07 mld USD; 8,8%); Rumunia (0,93 mld USD; 7,7%) oraz Rosja (0,89 mld USD; 7,4%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na 29. miejscu, a wartość eksportu Serbii do Chin w badanym okresie wynosił 72,4 mln USD, odpowiadając za 0,6% całkowitej wartości eksportu Serbii.

Tabela nr 17. Najważniejsi partnerzy eksportowi Serbii w 2012 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział (%)
Niemcy	1,34	11,2
Włochy	1,29	10,8
Bośnia i Hercegowina	1,07	8,8
Rumunia	0,93	7,7
Rosja	0,89	7,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/srb#yearly-exports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli 18., najważniejszym partnerem importowym Serbii w 2012 r. były Niemcy, gdzie wartość importu osiągnęła 2,15 mld USD, osiągając 10,8% całkowitej wartości importu Serbii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami importowymi były kolejno: Rosja (1,84 mld USD; 9,2%); Włochy (1,72 mld USD; 8,6%); Węgry (1,51 mld USD; 7,6%) oraz Rumunia (0,96 mld USD; 4,8%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas na szóstym miejscu, a wartość importu Serbii z Chin w badanym okresie wynosił 0,91 mld USD, odpowiadając za 4,5% całkowitej wartości importu Serbii.

Tabela nr 18. Najważniejsi partnerzy importowi Serbii w 2012 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział
Niemcy	2,15	10,8
Rosja	1,84	9,2
Włochy	1,72	8,6
Węgry	1,51	7,6
Rumunia	0,96	4,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/srb#yearly-imports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli 19., najważniejszym partnerem eksportowym Serbii w 2020 r. były Niemcy, gdzie wartość eksportu osiągnęła 2,55 mld USD, odpowiadając za 12,4% struktury całkowitej wartości eksportu Serbii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami eksportowymi były kolejno: Włochy (1,70 mld USD; 8,2%); Bośnia i Hercegowina (1,37 mld USD; 6,6%); Rumunia (1,28 mld USD; 6,2%) oraz Rosja (0,97 mld USD; 4,7%). Chińska Republika Ludowa plasowała się wówczas

na 16. miejscu, a wartość eksportu Serbii do Chin w badanym okresie wynosił 0,46 mld USD, odpowiadając za 2,2% całkowitej wartości eksportu Serbii.

Tabela nr 19. Najważniejsi partnerzy eksportowi Serbii w 2020 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział (%)
Niemcy	2,55	12,4
Włochy	1,70	8,2
Bośnia i Hercegowina	1,37	6,6
Rumunia	1,28	6,2
Rosja	0,97	4,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/srb#yearly-imports (stan na dzień 15.02.2021).

Zgodnie z danymi zawartymi w Tabeli nr 20, najważniejszym partnerem importowym Serbii w 2020 r. były Niemcy, gdzie wartość importu osiągnęła 3,62 mld USD, odpowiadając za 13,2% całkowitej wartości importu Serbii w badanym okresie. Kolejnymi znaczącymi rynkami importowymi były kolejno: Chiny (2,23 mld USD; 8,1%); Włochy (1,94 mld USD; 7,1%); Węgry (1,90 mld USD; 6,9%) oraz Turcja (1,39 mld USD; 5%).

Tabela nr 20. Najważniejsi partnerzy importowi Serbii w 2020 r.

Partner	Wartość eksportu (mld USD)	Procentowy udział
Niemcy	3,62	13,2
Chiny	2,23	8,1
Włochy	1,94	7,1
Węgry	1,90	6,9
Turcja	1,39	5,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Observatory of Economic Complexity: https://oec.world/en/profile/country/srb#yearly-imports (stan na dzień 15.02.2021).

Jednym z powszechnie stosowanych wskaźników przy analizie handlu dwustronnego jest tzw. wskaźnik intensywności handlu (*trade intensity index*)[879]. Wskaźnik ten służy do prezentacji intensywności dwustronnej wymiany handlowej między partnerami

[879] I. Nikolova, *Opportunities for EU Foreign Trade with Asian Countries: Case of Bulgaria, Czech Republic and Slovak Republic with China, India and Japan*"Journal of International Scientific Publications" 2020, vol 14., s. 29.

gospodarczymi. Jego wynik przekazuje informacje, czy dany kraj eksportuje lub importuje więcej produktów do lub z miejsca przeznaczenia, niż robi się to przeciętnie na świecie. Wyniki indeksu wahają się zwykle od 0 do +∞. Jeśli wartość bliższa jest zeru, oznacza to, że handel dwustronny w praktyce nie występuje lub jest zdecydowanie mniejszy, niż przeciętna wartość światowego handlu w danym państwie. Jeśli wartość bliska jest „1" lub ją przekracza, oznacza to intensywne dwustronne przepływy handlowe[880]. Wobec powyższego badaniu poddano zarówno skalę importu i eksportu Serbii w kontaktach z Chińską Republiką Ludową[881].

Wskaźnik intensywności eksportu: $$x_{ij} = \frac{X_{ij}/X_i}{M_j/(M_w - M_i)}$$

gdzie:

x_{ij} = wskaźnik intensywności eksportu Serbii z Chinami

X_{ij} = eksport Serbii do Chin

X_i = całkowity eksport Serbii

M_j = całkowity import Chin

M_w = całkowity eksport światowy

M_i = całkowity import Serbii

Wskaźnik intensywności importu: $$m_{ij} = \frac{M_{ij}/M_i}{X_j/(X_w - X_i)}$$

gdzie:

m_{ij} = wskaźnik intensywności importu Serbii do Chin

M_{ij} = import Serbii z Chin

M_i = całkowity import Serbii

X_j = całkowity eksport Chin

X_w = całkowity import światowy

X_i = całkowity eksport Serbii

[880] I. Nikolova, *Opportunities for EU…,* s. 30.

[881] Ograniczenie powyższego indeksu stanowi fakt, iż na przepływy w handlu między krajami mają wpływ czynniki inne niż polityka gospodarcza i bilateralne stosunki polityczne w ujęciu ogólnym, m.in. konflikty gospodarcze i wojskowe, kryzysy migracyjne a także zdrowotne.

Interpretując wyniki wskazane w Tabeli nr 21., należy podkreślić, iż w porównaniu do 2012 r., w 2020 r. intensywność eksportu Serbii znacznie wzrosła, choć jej poziom w 2012 r. należy uznać za marginalny. W 2020 r. jak wcześniej wspomniano, sytuacja uległa poprawie, niemniej eksport Serbii do Chin nadal należy uznać za niski. Podobnie jak w pozostałych badanych przypadkach, powodów w głównej mierze zależy od struktury eksportowej Serbii na rynek azjatycki oraz braku szczególnych przewag konkurencyjnych. Na wzrost serbskiego eksportu – którego tempo należy ocenić mimo wszystko jako powolne – niewątpliwie mają wpływ czynniki polityczne a także fakt, iż chińskie przedsiębiorstwa inwestujące w Serbii eksportują część wydobytych surowców do Chin. Biorąc z kolei pod uwagę intensywność importu, również należy odnotować znaczny wzrost w porównaniu do pozostałych państw objętych próbą badawczą, co po części przypisywać można wzmożonym zainteresowaniem biznesowym dla chińskich produktów na rynku serbskim (np. oparcie infrastruktury teleinformatycznej o produkty firmy Huawei). Podsumowując, Chiny nadal stanowią marginalny rynek eksportowy dla serbskich producentów, niemniej import Serbii z Chin i wskaźnik oscylujący w przedziale 0,64-0,82 wskazuje na wysokie uzależnienie serbskiej gospodarki od kontaktów handlowych z Chinami w tym względzie.

Tabela nr 21. wskaźnik intensywności handlu Serbii z Chinami w 2012 i 2020 r.

	2012	2020	Różnica
Eksport do ChRL	0,017	0,647	+0,152
Import z ChRL	0,169	0,825	+0,178

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ITC Trade Map: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c688%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 oraz https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c688%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 [stan na dzień 24.05.2022].

5.3. Wiodące projekty inwestycyjne – współpraca technologiczna z Huawei oraz przemysł ciężki – RTB Bor i Zelezara Smederevo

Współpraca pomiędzy Huawei a rządem w Belgradzie była możliwa dzięki podpisaniu strategicznego partnerstwa w stosunkach chińsko-serbskich w 2009 r., gdzie równorzędnie podpisano wówczas wspomnianą wcześniej umowę o współpracy gospodarczej i technicznej w dziedzinie infrastruktury[882]. Od 2011 r. rozpoczęto negocjacje w sprawie ewentualnej modernizacji systemu informacyjno-telekomunikacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Serbii, które były częścią szerszego projektu *smart city*[883]. Jednak kluczowy wpływ na dynamikę współpracy w dziedzinie sztucznej inteligencji pomiędzy Serbią a Chinami miało nagłośnione społecznie wydarzenie o charakterze kryminalnym. Katalizatorem dla tejże współpracy było tragiczne wydarzenie z 2014 r., kiedy to młody obywatel Serbii został śmiertelnie potrącony przez samochód, natomiast sprawca uciekł z miejsca zdarzenia. Sprawa znana szerszej opinii publicznej jako *The Mini Cooper Countryman Case* przez długi czas pozostawała nierozwiązana przez serbskie organy ścigania, niemniej jak się okazało, sprawca wypadku zbiegł do Chin, gdzie został zatrzymany przez tamtejsze organy ścigania w ciągu trzech dni od momentu wjazdu na terytorium ChRL[884]. Ujęcie sprawcy było możliwe dzięki zastosowaniu technologii rozpoznawania twarzy. Rząd w Belgradzie był zaskoczony efektywnością systemu, toteż rozpoczęto wewnętrzną debatę na temat możliwości wprowadzenia podobnego systemu w Serbii**[885]**. Rozmowy ze stroną chińską w tej kwestii były prowadzone głównie w kuluarach podczas szczytów organizacji międzynarodowych, niemniej ostatecznie doprowadziły one do podpisania umowy o partnerstwie strategicznym z Huawei w lutym 2017 r.[886] Porozumienie to miało skutkować przede wszystkim budową infrastruktury szerokopasmowej o wartości

[882] S. Vladisavljev, *How Did Serbia and Huawei Cooperate: A Chronology,* 29 lipca 2019, BFPE, https://en.bfpe.org/in-focus/region-in-focus-focus/how-did-serbia-and-huawei-cooperate-a-chronology/ [dostęp: 22.04.2022].
[883] Informacja pozyskana na podstawie oficjalnego dokumentu serbskiego MSW. Link do dokumentu (w j. serbskim) pod adresem: https://www.sharefoundation.info/wp-content/uploads/Resenje-MUP-od-7.3.2019..pdf [dostęp: 22.04.2022].
[884] *Prosecution appeals in highly publicized hit-and-run case,* 22 stycznia 2016, B29, https://www.b92.net/eng/news/crimes.php?yyyy=2016&mm=01&dd=22&nav_id=96796 [dostęp: 22.04.2022].
[885] M. Bielos, *The Sum of All Fears…* op. cit., s. 145.
[886] *Serbian President-elect Aleksandar Vucic Meets with Huawei Chairwoman Sun Yafang in Beijing,* 14 maja 2017, Huawei, https://www.huawei.com/en/news/2017/5/sunyafang-serbia [dostęp: 22.04.2022].

szacowanej na 0,8-1,0 mld USD, w szczególności na obszarach wiejskich[887]. Ponadto umowa podpisana przez ministra spraw wewnętrznych Nebojsę Stefanovicia oraz prezesa Huawei w regionie EŚW Davida Tanga zakładała wprowadzenie rozwiązań eLTE dla projektu *safe city*, m.in. poprzez wprowadzenie „inteligentnego monitoringu wizyjnego", który miał znacząco poprawić efektywność pracy funkcjonariuszy tamtejszej policji[888]. Sprawa instalacji kamer była wielokrotnie zatajana przez serbskie MSW w trzecim kwartale 2017 r., a zarzut instalacji nowych urządzeń w stolicy Serbii został oddalany stwierdzeniem, iż obecnie MSW dokonuje wymiany starych urządzeń na nowe, co nie powoduje ogólnego powiększenia się liczby urządzeń w mieście, niemniej według Stefanovicia, należało spodziewać się zwiększenia liczby urządzeń w przyszłości[889]. I to właśnie w lutym 2019 r., serbski minister spraw wewnętrznych Nebojsa Stefanović powiadomił o planowanej instalacji tysiąca dodatkowych kamer monitoringu rozmieszczonych w ośmiuset lokalizacjach stolicy Serbii. Głównym motywem podjęcia współpracy miała być chęć zwiększenia bezpieczeństwa mieszkańców miasta a także walka z przestępczością. Szef resortu spraw wewnętrznych nie podał wówczas do informacji publicznej nazwy wykonawcy projektu, jednak serbscy dziennikarze na podstawie wcześniej zawartych umów z dużą dozą pewności stwierdzili, iż wykonawstwo projektu zostało już wcześniej przyznane firmie Huawei[890]. Serbia jako państwo członkowskie, przyjęła nową ustawę o ochronie danych osobowych, która w większości jest kompatybilna z nowymi standardami regulacji UE, tj. RODO, ale jednocześnie nie zapewniła instrumentów i odpowiednich mechanizmów dla efektywnego wdrożenia niniejszej ustawy[891]. Obawy serbskiego społeczeństwa w kwestii praw człowieka i inwigilacji były o tyle zasadne, iż najnowsza historia Serbii znała

[887] M. Stojanović, Novo strateško partnersvo Huawei komapnije i Srbije će doneti razvoj širokopojasne mreže! [Nowe partnerstwo strategiczne między Huawei a Serbią przyniesie rozwój sieci szerokopasmowej!], 28 kwietnia 2017, https://www.pametnitelefoni.rs/dogadjaji/konferencije/novo-stratesko-partnersvo-huawei-komapnije-i-srbije-ce-doneti-razvoj-sirokopojasne-mreze_30719.html [dostęp: 22.04.2022].

[888] Saradnja sa kompanijom "Huavej" u cilju veće bezbednosti građana [Współpraca z firmą „Huawei" w celu zwiększenia bezpieczeństwa obywateli], 3 lutego 2017, PTC, https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2617784/saradnja-sa-kompanijom-huavej-u-cilju-vece-bezbednosti-gradjana.html [dostęp: 22.04.2022].

[889] *Slučaj "kamere": Neke su MUP-ove, ali ne sve? [Kwestia "kamer": niektóre z nich należą do MSW, ale nie wszystkie?],* 27 grudnia 2017, B29, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=12&dd=27&nav_category=12&nav_id=1340821 [dostęp: 22.04.2022].

[890] S.Vladislavljev, *Can China Become Serbia's 'Big Brother'?,* 14 lutego 2019, Belgrade Security Forum, https://www.belgradeforum.org/can-china-become-serbias-big-brother/ [dostęp: 22.04.2022].

[891] *New Surveillance cameras in Belgrade: Location and Human Rights Impact Analysis – "withheld",* 29 maja 2019, Share Foundation, https://www.sharefoundation.info/en/new-surveillance-cameras-in-belgrade-location-and-human-rights-impact-analysis-withheld/ [dostęp: 23.04.2022].

przypadki nadużyć związanych z wykorzystaniem (regularnego) monitoringu. Podczas antyrządowych protestów w 2018 i 2019 r., policja wykorzystywała nagrania do upublicznienia wizerunku protestujących [892]. Było to konsekwencją porozumienia osiągniętego w maju 2019 r. pomiędzy ministrem Nebojsą Stefanoviciem a ministrem bezpieczeństwa publicznego ChRL Zhao Kezhi, gdzie ustalono zakres współpracy dotyczącej bezpieczeństwa[893]. Według władz stołecznych, wprowadzenie systemu miało przysłużyć się do ograniczenia przestępczości w serbskiej stolicy liczącej dwa miliony mieszkańców. Z kolei według informacji przekazanych przez Rodoljuba Sabicia – byłego komisarza ds. ochrony danych osobowych, system był wykorzystywany do monitorowania krytyków reżimu, co było sprzeczne z prawem lokalnym[894]. Według grup opozycyjnych wobec prezydenta Aleksandara Vucicia, policja ujawniała nagrania prorządowym mediom, które publikowały wizerunki protestujących osób wraz z ich tożsamością. Doprowadziło to do zdecydowanego spadku liczby osób uczestniczących w protestach przeciwko obecnemu *establishmentowi* z obawy na reperkusje [895]. Zainstalowanie bardziej efektywnych narzędzi rozpoznawania twarzy, według obywateli Serbii, mogło prowadzić do represjonowania uczestników antyrządowych wieców i protestów, co z kolei władze Belgradu mogły wykorzystać do wzmocnienia swojej – kroczącej w stronę autokratyzmu – władzy [896]. Podobne kontrowersje wzbudziła współpraca serbskiego rządu z Huawei w kwestii implementacji technologii 5G na terenie Serbii. W lipcu 2019 r., Zhuang Rongwen, przewodniczący Chińskiej Administracji Cyberprzestrzeni wyraził gotowość udziału „chińskich wiodących firm" w kwestii prac nad tą technologią w Serbii[897]. Zhuang Rongwen porozumiał się w tej sprawie z biurem serbskiego ministra telekomunikacji Rasima Ljajica. Strona chińska wyraźnie podkreśliła intencję utworzenia z Serbii lidera cyfrowego w Europie Południowo-Wschodniej. W wyniku rozmów ustalono, iż pierwszym miastem „*smart city*" w Serbii będzie

[892] *The Sum of All Fears – Chinese AI Surveillance in Serbia,* Prague Security Studies Institute*,* Grudzień 2020, s. 11.
[893] G. Fruscione, G. Sciorati, *Serbia: China Exports "security" Too,* 9 października 2019, ISPI https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/serbia-china-exports-security-too-24123, [dostęp: 25.04.2022].
[894] *Chinese facial recognition tech installed in nations vulnerable to abuse,* 16 października 2019, CBS News, https://www.cbsnews.com/news/china-huawei-face-recognition-cameras-serbia-other-countries-questionable-human-rights-2019-10-16/ [dostęp: 25.04.2022].
[895] Ibidem.
[896] B. Stojkovski, *Big Brother Comes to Belgrade,* 18 czerwca 2019, Foreign Policy, https://foreignpolicy.com/2019/06/18/big-brother-comes-to-belgrade-huawei-china-facial-recognition-vucic/ [dostęp: 23.04.2022].
[897] *China ready to help Serbia develop 5G network,* 22 lipca 2019, N1, https://rs.n1info.com/english/news/a501736-china-ready-to-help-serbia-develop-5g-network/ [dostęp: 23.04.2022].

położony na południu kraju Nisz. O tym fakcie poinformował wcześniej Darko Bulatovic, burmistrz miasta Nisz w kwietniu 2019 r. Wówczas priorytetem było uruchomienie pilotażowego projektu tzw. inteligentnego miasta (*smart city*) przy współpracy z firmą Huawei. Stanowiło to powrót do planów utworzenia *smart city,* pierwotnie negocjowanego w 2011 r. Szczegóły aktualnie prowadzonego projektu mówiły o budowie stosownej infrastruktury miejskiej, która przy wdrożeniu systemów informatycznych, miała przyczynić się do poprawy jakości życia mieszkańców miasta. Wśród planów wymieniało się m.in. budowę inteligentnego oświetlenia miejskiego. Zgodnie z wcześniej przyjętą praktyką, uruchomienie projektu z firmą Huawei zostało uzgodnione na marginesie drugiego forum Pasa i Szlaku na rzecz Współpracy Międzynarodowej w Pekinie, które również odbyło się w kwietniu 2019 r.[898] Ponadto Rasim Ljajic wyraził również zadowolenie z obecnej współpracy największego lokalnego dostawcy telekomunikacyjnego Telekom Serbia oraz Huawei. Choć kwestia współpracy w dziedzinie 5G nie wydawała się wtedy przesądzona, to powyższe wskazywało, który chiński partner technologiczny mógł zostać zakontraktowany do rozbudowy sieci 5G w Serbii[899].

W sierpniu 2019 r. sprawa wyjaśniła się, gdyż firma Huawei złożyła serbskiemu rządowi konkretną ofertę utworzenia sieci 5G. Członkowie serbskiego ministerstwa finansów podczas spotkania z przedstawicielami Huawei omówili szczegóły planowanej długofalowej współpracy, mającej wpisywać się w szerszym kontekście w inicjatywę Pasa i Szlaku. Sinisa Mali, szef serbskiego resortu finansów podkreślił rolę Huawei w budowaniu pozytywnego obrazu współpracy na szczeblu centralnym a także współpracy z samorządami. Głównym celem współpracy Huawei i serbskiego rządu miało stać się otworzenie Centrum Innowacji Cyfrowej Huawei stanowiącego regionalne centrum dla Bałkanów Zachodnich z siedzibą w Belgradzie[900]. Powyższe stanowiło wyraz wsparcia serbskiego rządu dla chińskiej firmy w obliczu amerykańskich sankcji, które prowadziły do zdecydowanego pogorszenia się notowań Huawei na rynkach międzynarodowych. Na początku listopada 2019 r., serbska premier Ana Brnabic, która przewodziła krajowej delegacji podczas China International Import Expo w Szanghaju, podpisała protokół ustaleń z koncernem Huawei. Ponadto, Brnabic spotkała się

[898] S.Vladislavljev, *Can China Become…*
[899] Ibidem.
[900] *China's Huawei mulls cooperation with Serbia on developing 5G network,* 21 sierpnia 2019, BNE Intellinews, https://intellinews.com/china-s-huawei-mulls-cooperation-with-serbia-on-developing-5g-network-166496/ [dostęp: 25.04.2022].

w Chinach z przedstawicielami inwestora HBIS Steel & Iron Group podejmującym inwestycje w serbskim Smederevo a także delegacją Bank of China. Na końcu, serbska delegacja udała się do Hangzhou, gdzie Brnabic spotkała się z reprezentantami prowincji Zhejiang a także odwiedziła biuro parku *high-tech* firmy Alibaba[901].

Wspomniane powyżej Centrum Innowacji Cyfrowej Huawei zostało otwarte 15 września 2020 r., a w uroczystości jego otwarcia uczestniczyła serbska premier Ana Brnabic[902]. Co ciekawe, niecałe dwa tygodnie wcześniej, serbski prezydent Aleksandar Vučić podczas wizyty w Białym Domu zobowiązał się do „wygaszania współpracy z podmiotami stosującymi niemoralne praktyki" w kwestii rozbudowy serbskiej sieci 5G[903]. Działalność firmy Huawei na serbskim rynku stała się papierkiem lakmusowym relacji w trójkącie ChRL-Serbia-USA. Wydawało się, iż porozumienie serbsko-kosowskie zawarte na początku września 2020 r. w Białym Domu pomiędzy premierem Kosowa Avdullahem Hotim a serbskim prezydentem Aleksandarem Vuciciem będzie niosło głębokie konsekwencje dla stosunków na linii Pekin-Belgrad[904]. W tym względzie należy zauważyć, iż opinii publicznej ujawniono informacje dotyczące konkretnych punktów porozumienia, z których wynika, iż „obie strony wprowadzą zakaz używania w swoich sieciach telekomunikacyjnych sprzętu 5G dostarczanego przez niezaufanych sprzedawców. W przypadku, gdy taka umowa już obowiązuje, obie strony zobowiązały się się do jej usunięcia i podjęcia działań mediacyjnych w stosownym czasie". Choć ponownie w oficjalnym amerykańskim porozumieniu nazwa firmy Huawei nie pojawia się *explicite*, nie ulega wątpliwości, iż administracja Donalda Trumpa odnosiła się właśnie do tego chińskiego giganta.

W związku z powyższym, należało wskazać, iż charakter dokumentu wprowadził raczej luźny związek prawny porozumienia między państwami, natomiast jako kluczowe należy podkreślić intencje amerykańskiej administracji, która starała się wprowadzić odpowiednią dynamikę w proces mozolnego ograniczania działalności Huawei na

[901] S. Bjelotomic, *Serbian PM to sign a Memorandum of Understanding with Huawei during her visit to China*, 3 listopada 2019, Serbian Monitor, https://www.serbianmonitor.com/en/serbian-pm-to-sign-a-memorandum-of-understanding-with-huawei-during-her-visit-to-china/ [dostęp: 25.04.2022]

[902] S. Dragojlo, *China's Huawei Opens Tech Centre, Consolidating Presence in Serbia,* 15 września 2020, https://balkaninsight.com/2020/09/15/chinas-huawei-opens-tech-centre-consolidating-presence-in-serbia/ [dostęp:25.04.2022].

[903] M. Ruge, S. Vladisavljev, *Serbia's 5G deal with Washington: The art of muddling through,* 22 września 2020, ECFR, https://ecfr.eu/article/commentary_serbias_5g_deal_with_washington_the_art_of_muddling_through/ [dostęp: 25.04.2022].

[904] *Vucic, Hoti sign agreement in front of Trump,* 4 września 2020, N1, https://rs.n1info.com/english/news/a636497-vucic-hoti-sign-agreement-in-front-of-trump/ [dostęp: 25.04.2022]

serbskim rynku. Strona serbska rozpoznając nieformalny charakter porozumień, podjęła działania naprawcze w kontekście stosunków chińsko-serbskich. Zaledwie tydzień po trójstronnym spotkaniu w Waszyngtonie, 11 września 2020 r., prezydent Aleksandar Vučić spotkał się z ambasador ChRL w Serbii – Chen Bo[905]. Serbski przywódca podkreślił, iż Chiny są wiarygodnym partnerem do współpracy w kraju, zwłaszcza na polu telekomunikacji. Cztery dni później, 15 września Huawei ogłosiło otwarcie Centrum innowacji i Rozwoju w Belgradzie z udziałem serbskiej premier Ana Brnabic[906]. Szefowa serbskiego rządu stwierdziła, iż współpraca z Huawei przy implementacji sieci 5G w Serbii nie podważa treści porozumienia zawartego w Waszyngtonie.

Idąc dalej, należy wskazać, iż pomimo zobowiązań wobec USA, rząd w Belgradzie rozszerzył zakres współpracy z Huawei o projekt Państwowego Centrum Danych (PCD) w Kragujevac[907]. Inwestycja od momentu jej powstania stała się „polem rywalizacji" chińsko- amerykańskiej, bowiem firmy z obu państw zabiegały o współpracę w projekcie. Amerykański IBM we wrześniu 2019 r. nawiązał umowę z serbskim biurem ds. technologii informacyjnych i administracji elektronicznej, stając się pierwszym komercyjnym użytkownikiem PCD[908]. Miało to również wymiar symboliczny, ponieważ w 2005 r., IBM sprzedał swój departament komputerów osobistych innemu chińskiemu gigantowi technologicznemu, Lenovo[909].

Drugim ważnym sektorem chińskich inwestycji stał się sektor wydobywczy. Huta w Smederevo została odkupiona przez serbski rząd od poprzedniego właściciela, amerykańskiego US Steel za cenę 1 USD[910]. Wycofanie się z serbskiego rynku amerykańskiej firmy, która zarządzała obiektem w latach 2003-2012 było spowodowane globalnym spadkiem cen stali. W kwietniu 2016 r., chińska firma Hesteel Group

[905] *Meeting with the Ambassador of the People's Republic of China,* 11 września 2020, Kancelaria Prezydenta Republiki Serbii, https://www.predsednik.rs/en/press-center/press-releases/meeting-with-the-ambassador-of-the-peoples-republic-of-china-29114 [dostęp: 25.04.2022].
[906] *Huawei's new Innovations and Development Center will accelerate Serbia's digital transformation: PM,* 15 września 2020, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2020-09/15/c_139368070.htm [dostęp: 25.04.2022].
[907] *Huawei Signed an Agreement with Serbia's Office for Information Technologies and eGovernment,* 11 grudnia 2020, Huawei, https://e.huawei.com/en/news/ebg/2020/serbia-office-egovernment-agreement [dostęp: 25.04.2022].
[908] *Another global IT giant interested in using the capacity of the State Data Centre in Kragujevac,* 11 września 2019, Biuro Technologii Informacyjnej i eRządu Republiki Serbii, https://www.ite.gov.rs/vest/en/443/another-global-it-giant-interested-in-using-the-capacity-of-the-state-data-centre-in-kragujevac.php [dostęp: 25.04.2022].
[909] T. Bajarin, *How a Chinese Company Became a Global PC Powerhouse,* 4 maja 2015, TIME, https://time.com/3845674/lenovo-ibm/ [dostęp: 25.04.2022].
[910] *Serbia buys U.S. Steel plant; Price: $1,* 31 stycznia 2012, CBS News, https://www.cbsnews.com/news/serbia-buys-us-steel-plant-price-1/ [dostęp: 26.04.2022].

Company Limited (HBIS) przejęła hutę stali Zelezara Smederevo za kwotę 46 mln EUR, zobowiązując się do dalszych inwestycji o wartości co najmniej 300 mln EUR[911]. Była to pierwsza chińska inwestycja typu *brownfield* w Serbii, niemniej pozostawała obarczona dużym ryzykiem wizerunkowym, gdyż firma w procesie przejęcia zobowiązała się do zachowania 5 tys. miejsc pracy[912]. W ciągu następnych sześciu miesięcy, HBIS rozwiązał problem niedoboru sprzętu i zacofania technologicznego, osiągając obiecujące wyniki finansowe, których nie notowano od 2009 r.[913] W 2017 r. wydajność zakładu ciągle rosła, osiągając wyniki bliskie wcześniejszej projekcji (zakładano 2 mln ton produkcji o wartości 800 mln USD), osiągając ostatecznie wydobycia 1,5 mln ton, a dochody wyniosły 750 mln USD[914]. Według źródeł, w 2017 r. przełożyło się na zysk w wysokości 20 mln USD[915]. W 2018 r. latach zwiększenie produkcji stali do 1,8 mln ton o wartość 1 mld USD[916].

Inwestycja w hutę żelaza w Smederevo była wielokrotnie określana jako modelowy projekt współpracy bilateralnej pomiędzy stronami, co podkreślał m.in. premier Li Keqiang podczas spotkania z premier Aną Brnabić na marginesie szczytu formatu 16+1 w Sofii w 2018 r[917]. W marcu 2018 r. opublikowano informację, iż HBIS ze względu na – określane przez obie strony jako „doskonałe" – wyniki prywatyzacji huty, podpisał protokół ustaleń z serbskim rządem w sprawie budowy parku przemysłowego. Powyższe wpisywało się w postulaty polityczne ChRL podkreślane przy okazji spotkań najwyższego szczebla w stosunkach bilateralnych a także na szczytach formatu. Ponadto w 2019 r. nakreślono kolejne plany na rozwój huty stali w Smederevo. Odnosiło się to m.in. do planów budowy nowej spiekalni, która spełniałaby wszystkie międzynarodowe standardy energooszczędności a także emisji zanieczyszczeń powietrza a wartość tejże

[911] T. Prelec, *Eco-monsters & eco-fighters: China's Investments in Serbia's heavy manufacturing industry as seen through an environmental lens,* Prague Security Studies Institute, Styczeń 2021, s. 10.
[912] J. Harper, *Chinese company HBIS agrees to buy Serbian steel mill Železara Smederevo for EUR 46 million*, Central European Financial Observer, 7 maja 2016, https://financialobserver.eu/cse-and-cis/chinese-company-hbis-agrees-to-buy-serbian-steel-mill-zelezara-smederevo-for-eur-46-million/ [dostęp 26.04.2022].
[913] X. Zhu, *China-CEE Cooperation: Features and Future Directions,* China International Studies, lipiec-sierpień 2017, s. 100.
[914] R. Ralev, *China's Hesteel to boost steel output in Serbia in 2018,* 18 grudnia 2017, SeeNews, https://seenews.com/news/chinas-hesteel-to-boost-steel-output-in-serbia-in-2018-594967 [dostęp: 26.04.2022].
[915] X. Zhu, *China-CEE Cooperation: Features… op. cit.*
[916] R. Ralev, *China's Hesteel to boost… op. cit.*
[917] *China, Serbia vow to further boost practical cooperation,* 7 lipca 2018, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/premier/news/2018/07/07/content_281476212550582.htm [dostęp: 26.04.2022].

modernizacji szacowano wtedy na 120 mln USD[918]. Narracja sukcesu ze względu na perspektywiczny z punktu biznesowego proces prywatyzacji w relacjach bilateralnych miała stanowić zachętę inwestycyjną nie tylko dla chińskich przedsiębiorców. Chińska inwestycja w Smederevo miała znaczący wpływ na kondycję serbskiej gospodarki od momentu jej przejęcia przez HBIS. Prowadzona przez chińską firmę huta stali od 2018 r. miała największy udział w serbskim eksporcie, wyprzedzając tym samym długoletniego lidera w tym względzie, włoskiego Fiata z fabryką samochodów w Kragujevac[919]. W kontekście niniejszej inwestycji bardzo ważna miała być również odpowiedzialność społeczna chińskiej firmy, bowiem zobowiązała się ona do znacznej redukcji emisji gazów cieplarnianych, rozpoczęcia ekologicznej produkcji i wdrażania wysokich technologii do procesu produkcji. Z tej okazji serbski prezydent Aleksandar Vucić wyraził nadzieję, iż pozytywna sytuacja gospodarcza regionu przyczyni się do wzrostu demograficznego a także poprawy jakości życia. Prezydent wyraził również nadzieję na to, iż „chińscy przyjaciele i partnerzy w końcu poczują się w Serbii jak u siebie w domu"[920]. W międzyczasie, chińskie elitarne jednostki policyjne wzięły udział we wspólnych ćwiczeniach z ich serbskimi partnerami. Na lokalizację ćwiczeń szkoleniowych wybrano hutę w Smederevo, co miało wzmocnić przekaz o udanej współpracy dwustronnej. Minister spraw wewnętrznych Nebojsa Stefanovic w wywiadzie dla mediów powiedział, iż Serbia chce uczyć się od większego i silniejszego kraju a Chiny nie są tylko strategicznym partnerem, ale także przyjaznym i braterskim krajem. W ćwiczeniach brało 180 funkcjonariuszy z prowincji Henan[921].

Chińskie zaangażowanie w Smederevo od początku wzbudzało jednak wiele kontrowersji, głównie ze względów na wcześniej wspomnianą domniemaną społeczną odpowiedzialność firmy. HBIS stanęło w ogniu krytyki po odnotowaniu znacznego zanieczyszczenia powietrza w regionie. Lokalna społeczność zablokowała linię kolejową oraz port na Dunaju, który służył do transportu rud żelaza z i do huty. Aktywiści podkreślali, iż sytuacja była tragiczna a sama huta generowała duże ilości toksycznego

[918] *Chinese steel giant announces modernization of its plan in Serbia,* 24 lipca 2019, China Economic Net, http://en.ce.cn/Business/topnews/201907/26/t20190726_32725918_1.shtml [dostęp: 26.04.2022].
[919] B. Carrano, *Smederevo Ironworks overtakes Fiat as No 1 exporter,* 6 lutego 2018, Serbian Monitor, https://www.serbianmonitor.com/en/smederevo-ironworks-overtakes-fiat-as-no-1-exporter/ [dostęp: 26.04.2022].
[920] *Chinese steel giant*… op. cit.
[921] A. Vasovic, *Chinese elite police join Serbian units in first European drills,* 28 listopada 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-serbia-china-police/chinese-elite-police-join-serbian-units-in-first-european-drills-idUSKBN1Y21PK [dostęp: 27.04.2022].

pyłu od momentu przejęcia przedsiębiorstwa przez chińską firmę[922]. Miejscowa ludność skarżyła się, iż chińska firma – pomimo wcześniejszych zapewnień – nie wprowadziła środków mających na celu uniknięcie zanieczyszczenia powietrza. Ponadto pracownikom firmy miało grozić zwolnienie w momencie, gdy przyłączą się do protestu[923]. Mieszkańcy Smederevo zauważyli, iż chińskie przedsiębiorstwo dopuszczało się codziennego łamania prawa, niemniej serbskie ministerstwo środowiska przez długi czas nie podejmowało żadnych kroków w celu zaniechania nieprawidłowości[924]. W obliczu nabierających na skali protestów lokalnej społeczności, w sierpniu 2020 r. doszło do wstrzymania prac huty[925]. Zgodnie z wynikami raportu Światowej Organizacji Zdrowia z 2019 r., Smederevo stało się jednym z serbskich miast o nadmiernym poziomie zanieczyszczenia ze względu na podwyższone dopuszczalne wartości cząstek zawieszonych PM10 i PM2,5[926]. Dodatkowo lokalne organizacje proekologiczne donosiły, iż na miasto opada czerwono-czarny pył, który jest efektem ubocznym wytapiania stali[927].

Innym przykładem inwestycji chińskich jest przejęcie kopalni i huty RTB Bor. W maju 2018 r., podczas wizyty Aleksandara Vucicia w Smederevo, serbski prezydent zwrócił się personalnie do przewodniczącego ChRL, aby na kanwie sukcesu finansowego HeSteel (HBIS Group), chińskie przedsiębiorstwa przejęły również borykającą się z problemami finansowymi kopalnię i hutę miedzi RTB Bor[928]. Serbski prezydent zapowiadał w styczniu 2018 r., iż serbski rząd najprawdopodobniej otrzyma chińskie wsparcie w procesie prywatyzacji w Bor[929]. Aleksandar Vučić zwrócił się z resztą w tym samym miesiącu do ambasadora ChRL w Serbii Li Manchanga o pomoc w poszukiwaniu chińskiego inwestora. Ówczesny dyrektor kopalni Blagoje Spaskovski powiedział

[922] I. Todorović, *Protest held in Serbia's Smederevo against pollution from China-owned steelworks,* 24 sierpnia 2020, Balkan Green Energy News, https://balkangreenenergynews.com/protest-held-in-serbias-smederevo-against-pollution-from-china-owned-steelworks/ [dostęp: 26.04.2022].
[923] Ibidem.
[924] *And on TV with GAS MASK: Protest in Smederevo because of "VISIBLE AIR",* 23 sierpnia 2020, Tekdeeps, https://tekdeeps.com/and-on-tv-with-gas-mask-protest-in-smederevo-because-of-visible-air/ [dostęp: 26.04.2022].
[925] I. Todorović, *Protest held in…* op. cit.
[926] *Health impact of ambient air pollution in Serbia. A call to action. Światowa Organizacja Zdrowia, 2019, https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/412742/Health-impact-pollution-Serbia.pdf,* [dostęp: 26.04.2022]. *s. 10-25.*
[927] U. Miletić, *Muk drzave na zagadneje iż kineske fabrike [Milczenie państwa w sprawie zanieczyszczeń z chińskiej fabryki],* 1 sierpnia 2020, Danas, https://www.danas.rs/drustvo/muk-drzave-na-zagadjenje-iz-kineske-fabrike/ [dostęp: 27.04.2022].
[928] I. Novaković, N. Todorović Stiplija, *Favoured Friend… op. cit.,* s. 21.
[929] R. Ralev, *Serbia seeks China's support in RTB Bor privatization – president Vucic,* 8 stycznia 2018, SeeNews, https://seenews.com/news/serbia-seeks-chinas-support-in-rtb-bor-privatisation-president-vucic-596906 [dostęp: 27.04.2022].

wówczas, iż RTB Bor potrzebuje strategicznego partnera, który jest gotowy zainwestować ok. 500 mln USD w otwarcie nowej kopalni i renowację istniejących wyrobisk. Serbski rząd ogłosił przetarg na prywatyzację kopalni w pierwszym kwartale 2018 roku[930]. Wkrótce potem, bo w marcu 2018 r. do Belgradu wpłynęła oferta chińskiego Zijin Mining, która miała okazać się znacznie korzystniejsza od tych złożonych przez rosyjskie Ugold oraz kanadyjskie Diamond Fields[931]. Zijin Minig zaoferowało 1,26 mld USD za 64% udziału w RTB Bor oraz zobowiązało się do wypłaty 200 mln USD na pokrycie powstałych wcześniej zadłużeń, co w sierpniu 2018 r. pozwoliło na wybranie firmy z chińskim kapitałem jako nowego właściciela kopalni[932]. Równolegle z procesem prywatyzacji kopalni RTB Bor, Zijin Minig prowadził rozmowy z kanadyjskim Nevsun Resources, skutkującymi przejęciem tej firmy przez stronę chińską. Dzięki transakcji o wartości 1,4 mld USD, Zijin Mining nabyło kilka kopalni, m.in. w Erytrei, ale co ważne, Nevsun było uprzednio właścicielem serbskiej kopalni miedzi i złota Timok[933]. Ponadto w marcu 2019 r. prezydent Serbii spotkał się z władzami firmy Zijin Mining, a dodatkowo strona chińska wyraziła zainteresowanie przejęciem kopalni złota, cynku i ołowiu w pobliżu Medvedji[934]. Wówczas operatorem kopalni pozostawał Rudnik Lece d.o.o., który dotychczas był w posiadaniu upadłego już prywatnego przedsiębiorstwa Farmakom M.B. Od 2015 r., kopalnia została oddana w leasing firmie Lifestone Capital LC z siedzibą główną w Dubaju. We wrześniu 2019 r., Zijin Mining poinformowało o intencji budowy huty miedzi w kopalniach odkrywkowych zlokalizowanych w Majdanpeku (Jama oraz Cerovo). Z danych przedstawionych przez serbskiego ministra energii Aleksandara Anticia wynikało, iż po ukończeniu powyższych inwestycji Serbia miałaby szansę stać się trzecim co do wielkości producentem miedzi w Europie a jej produkcja zwiększyłaby udział w krajowym PKB z 1% do 5%[935]. W styczniu 2020 r. firma ogłosiła natomiast, iż

[930] Ibidem.
[931] *Chinese Zijin and Russian Ugold in the running for Serbian mining giant RTB Bor*, 29 sierpnia 2018, BNE Intellinews; http://www.intellinews.com/chinese-zijin-and-russian-ugold-in-the-running-for-serbian-mining-giant-rtb-bor-147568/ [dostęp: 27.04.2022].
[932] *Comparative Analysis of the Approach Towards China: V4+ and One Belt One Road,* Prague Security Studies Institute, https://ceias.eu/wp-content/uploads/2019/05/COMPARATIVE_ANALYSIS_full_05.pdf, s. 21 [dostęp: 27.04.2022].
[933] *China's Zijin clears last regulatory condition for 1.4B Nevsun takeover,* 20 października 2018, Mining.com, https://www.mining.com/chinas-zijin-clears-last-regulatory-condition-1-41b-nevsun-takeover/ [dostęp: 27.04.2022].
[934] *Zijin considering acquisition of Lece mine near Medvedja,* 21 marca 2019, https://www.ekapija.com/en/news/2443603/zijin-considering-acquisition-of-lece-mine-near-medvedja [dostęp: 27.04.2022].
[935] *China Zijin to build copper smelter in Serbia*, 18 września 2019, Serbia Energy https://serbia-

przygotowywała się do rozpoczęcia prac nad otwarciem kopalni miedzi i złota Cukaru Peki, wchodzącego w skład wcześniej wspomnianego projektu w Timok[936].W kwietniu 2020 r. z informacji przekazanych przez Aleksandara Anticia potwierdzono, iż firma zdecydowała się na doinwestowanie kombinatu górniczo-hutniczego dodatkowymi 731 mln EUR w latach 2020-2021[937]. Chińska spółka w lutym 2020 r. dokonała również projekcji zysków na następne 10 miesięcy i zysk z działalności w Serbii miał osiągnąć wartość 8,5 mln USD[938]. W kwietniu 2021 r., Zorana Mihajlović, wicepremier oraz minister górnictwa i energii w gabinecie Any Brnabić wstrzymała pracę chińskiej firmy w kopalni w Bor ze względów pogwałcenia norm środowiskowych[939]. W oświadczeniu Zijin Mining, zgodnie z poleceniem władz lokalnych wstrzynamo pracę ze względu na skargi mieszkańców regionu dotyczące poziomu hałasu. Ponadto Zijin Mining miało obowiązek budowy oczyszczalni ścieków, bowiem dotychczas zanieczyszczenia generowane przez kompleks trafiały do rzeki Pek, będącej dopływem Dunaju. Okazało się jednak, iż najważniejszym powodem wstrzymania prac nie były względy środowiskowe, a uciążliwe poziomy hałasu zgłaszane przez mieszkańców regionu lokalnym władzom. W oświadczeniu Zijin Mining czytamy, iż zgodnie z poleceniem władz i na prośbę wicepremier wstrzymano pracę. Ponadto, Zijin na wyraźne wezwanie ministerstwa zobowiązane było do budowy oczyszczalni ścieków tak by nie dochodziło do zanieczyszczenia rzeki Pek. Omówiona powyżej sytuacja ukazała jednak drugie oblicze funkcjonowania wiodących serbskich mediów. Źródła na które powoływał się „Global Times" sugerowały, że zamknięcie kopalni nie miało miejsca, a zachodnie media „podchwyciły historię" sugerując, iż chiński zakład został zamknięty ze względów środowiskowych[940]. Istotnie wstrzymano pracę w dwóch nowych punktach wydobywczych miedzi, które stały się uciążliwe dla

energy.eu/china-zijin-to-build-copper-smelter-in-serbia/ [dostęp: 27.04.2022].

[936] *China's Zijin reportedly to invest $800mn in production capacity expansion in Serbia in 2020,* 14 stycznia 2020, BNE IntelliNews, https://www.intellinews.com/china-s-zijin-reportedly-to-invest-800mn-in-production-capacity-expansion-in-serbia-in-2020-174548/?source=serbia [dostęp: 27.04.2022].

[937] *Zijin Bor Copper in Serbia Plans to Invest $800 mln in Expansion of its Production Capacity*, 10 kwietnia 2020, Serbia Energy, https://serbia-energy.eu/zijin-bor-copper-in-serbia-plans-to-invest-800-mln-in-expansion-of-its-production-capacity/ [dostęp: 27.04.2022].

[938] R. Ralev, *China's Zijin targets $8.5 mln profit in Serbia in 2020,* 28 lutego 2020, SeeNews, [938] https://seenews.com/news/chinas-zijin-targets-85-mln-profit-in-serbia-in-2020-689002 [dostęp: 27.04.2022].

[939] *Serbia: Zijin Mining ordered to halt work after failure to comply with environmental standards,* 14 kwietnia 2021, Business & Human Rights Resource Centre, https://www.business-humanrights.org/de/neuste-meldungen/serbia-government-orders-zijin-mining-group-to-halt-work-after-failure-to-comply-with-environmental-standards/ [dostęp: 28.04.2022].

[940] *Chinese-invested copper mine in Serbia still 'in operation,' contrary to reports,* 15 kwietnia 2021, Global Times, https://www.globaltimes.cn/page/202104/1221204.shtml [dostęp: 28.04.2022].

mieszkańców okolicy, niemniej zasadnicze prace trwały nieprzerwanie [941] .

Podsumowując wątek chińskich aktywności w serbskim przemyśle wydobywczym, w tej kwestii coraz częściej do głosu dochodziło społeczeństwo serbskie, które wyierało presję i zmuszało rządzących do podjęcia konkretnych działań. W związku z pogarszającą się sytuacją środowiskową wywołaną przede wszystkim stałym rozwojem przemysłu wydobywczego, 10 kwietnia 2021 r. w Belgradzie odbyły się protesty antyrządowe, próbując wymusić realne zaangażowanie rządu w celu poprawy sytuacji[942]. Protestujący domagali się m.in. walki z korupcją co znalazło wyraz w haśle „wycięcia korupcji i przestępczości zamiast lasów". Dodatkowo, pikietujący w stolicy Serbii rozpoczęli proces, który sami nazwali „powstaniem ekologicznym (*ecological uprising*)"[943]. Zorana Mihajlović zarzuciła demonstrantom, iż przedkładali „szybkie zdobycze polityczne" nad realne działania, niemniej protesty przełożyły się na ograniczenie działalności w kopalni w Bor[944]. Sami protestujący twierdzili, iż może stanowiło to zbieg okoliczności – ale z drugiej strony było to również świadectwo, że rząd zaczął wsłuchiwać się w postulaty społeczne. Problem w istocie był poważny, ponieważ w raporcie Światowego Sojuszu na rzecz Zdrowia i Zanieczyszczeń (Global Alliance on Health and Pollution GAHP) za 2019 r., Serbia została określona jako najbardziej zanieczyszczone państwo Europy[945].

Odnosząc się bezpośrednio do kwestii środków masowego przekazu w Serbii, być może działania Zijin Mining jak i serbskiego ministerstwa w kwestii publikacji faryzeuszowskiego obrazu medialnego, zakładały ocieplenie wizerunku firmy, która uwzględniała postulaty rządu, natomiast rząd szczycił się efektywnością wobec działań chińskiego partnera. W obliczu protestów społecznych, działanie serbskiego rządu – mając na względzie jego efektywność i sofistyczne cechy – należało określić jako populistyczne i mające na celu doprowadzenie do chwilowej deeskalacji napiętej sytuacji społecznej. Powyższe wpisywało się w ogólną sytuację rynku medialnego w Serbii. W raporcie Press Media Freedom Index za 2020 r., stan wolności mediów w Serbii

[941] Ibidem.
[942] *Thousands protest in Belgrade, demand government action to stop pollution,* 10 kwietnia 2021, Reuters, https://www.reuters.com/business/environment/thousands-protest-belgrade-demand-government-action-stop-pollution-2021-04-10/ [dostęp: 28.04.2022].
[943] J. Gec, *Thousands Rally in Serbia to Protect the Environment*, 10 kwietnia 2021, ABC News, https://abcnews.go.com/Business/wireStory/thousands-rally-serbia-protect-environment-76994262 [dostęp: 28.04.2022].
[944] Ibidem.
[945] *Pollution and Health Metrics, Global, Regional, and Country Analysis*, Global Alliance on Health and Pollution, https://gahp.net/wp-content/uploads/2019/12/PollutionandHealthMetrics-final-12_18_2019.pdf, grudzień 2019, s. 28-29 [dostęp: 28.04.2022].

określono jako „niepokojący", bowiem serbskie media sklasyfikowano na 93. miejscu na 180 możliwych[946]. Głównym zarzutem w stronę tamtejszych mediów był udział rządu w strukturze właścicielskiej oraz wpływ partii politycznych, zarówno na media państwowe jak i prywatne[947].

5.4. Aktywność ambasadorów ChRL, chińska soft power i serbska opinia publiczna

Dopełniając analizy serbskiego studium przypadku, podobnie jak we wcześniejszych rozdziałach, szczególną uwagę w kwestii budowania *soft power* Chin w Serbii należało poświęcić Instytutom Konfucjusza. W Serbii funkcjonowały dwie placówki IK we współpracy Communication University of China w Pekinie z Uniwersytetem w Belgradzie[948] oraz Zhejiang Agriculture and Forestry University z Uniwersytetem w Nowym Sadzie[949]. Ważnym elementem konsolidującym pozytywny obraz Chińskiej Republiki Ludowej jest Centrum Kultury Chińskiej (CKCh) w Belgradzie. Ośmiopiętrowy budynek powstał wyłącznym nakładem finansowym ChRL w miejscu zbombardowanej w 1999 r. ambasady Chin w Serbii[950]. Był to pierwszy taki ośrodek na Półwyspie Bałkańskim i z całkowitą powierzchnią użytkową ponad 32 tys. mkw. zaliczono go do jednego z największych w Europie[951]. Budowę kompleksu rozpoczęto w 2016 r., a kamień węgielny został wmurowany przez Xi Jinpinga w trakcie oficjalnej wizyty państwowej[952]. Ówczesny prezydent Serbii, Tomislav Nikolić w trakcie spotkania z Xi Jinpingiem odsłonił tablicę z nazwą Placu Przyjaźni Serbsko-Chińskiej okalającej

[946] Wyniki raportu są dostępne pod adresem: https://rsf.org/en/ranking/2020 [dostęp: 28.04.2022]
[947] Ibidem.
[948] *Institut Konfucije u Beogradu [Instytut Konfucjusza w Belgradzie]*, Uniwersytet w Belgradzie, https://konfucije.fil.bg.ac.rs/wp/ [dostęp: 05.05.2022].
[949] *Confucius Institute at the University of Novi Sad,* Uniwersytet w Nowym Sadzie, https://www.uns.ac.rs/index.php/en/international-cooperation/support/confucius-institute https://www.uns.ac.rs/index.php/en/international-cooperation/support/confucius-institute [dostęp: 05.05.2022].
[950] P. Le Corre, *China's Rise as a Geoeconomic Influencer: Four European Case Studies,* Asia Focus #93, IRIS, Listopad 2018, https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2018/11/Asia-Focus-93.pdf s. 41. [dostęp: 05.05.2022].
[951] *Chinese Cultural Center to Open Soon – Office Space on 5,500 m2, Restaurant, Hotel…*, 9 maja 2021, eKapija, https://www.ekapija.com/en/news/3266437/chinese-cultural-center-to-open-soon-office-space-on-5500-m2-restaurant [dostęp: 05.05.2022].
[952] I. Jovanovic, *China starts construction of cultural centre in Serbia on former embassy site bombed by Nato,* 20 czerwca 2016, BNE Intellinews, https://www.intellinews.com/china-starts-construction-of-cultural-centre-in-serbia-on-former-embassy-site-bombed-by-nato-100154/ [dostę[: 05.05.2022].

działkę, na której znajduje się CKCh. Ponadto ulica Kwiatu Wiśni, przy której znajdowała się wspomniana wcześniej zbombardowana ambasada ChRL a także ambasada Japonii w Serbii, została zmieniona na ulicę Konfucjusza[953].

W kontekście rosnącego *soft power* w Serbii, należało przeanalizować kwestię aktywności szefa placówki dyplomatycznej ChRL w Belgradzie. W momencie inauguracji formatu współpracy 16+1, ambasadorem ChRL w Serbii był powołany na to stanowisko w 2011 r. Zhang Wanxue[954]. Pierwszym z opublikowanych artykułów ambasadora był tekst pt. „pogłębianie przyjaźni i promowanie współpracy" w dzienniku „Polityka" [Политика], który uważany był za jeden z najbardziej opiniotwórczych periodyków w Serbii[955]. Został on opublikowany po inauguracyjnym spotkaniu przedstawicieli państw formatu oraz ustanowieniu sekretariatu ds. współpracy Chiny-EŚW w Pekinie, tj. we wrześniu 2012 r. Zhang Wanxue podkreślił w tekście, iż współpraca między Chinami a krajami EŚW miała szerokie perspektywy, wśród których współpraca gospodarcza i handlowa była najbardziej aktywnym obszarem relacji Chiny-EŚW. Wskazał również, iż wzrastała aktywność dwukierunkowej polityki inwestycyjnej między Chinami a państwami formatu 16+1, niemniej to stwierdzenie stanowiło pewne nadużycie – należy wskazać, iż w tym względzie polityka inwestycyjna była jednostronna, gdyż zaangażowanie inwestycyjne państw EŚW na chińskim rynku było znikome. Kolejnym aspektem szczególnej uwagi stała się współpraca nad projektami infrastrukturalnymi między obiema stronami, która w przekonaniu ambasadora przyniosła wstępne, pozytywne rezultaty[956].

Kolejna publikacja w dzienniku „Polityka" z listopada 2012 r., dotyczyła kwestii spornych wysp Diaoyu/Senkaku[957]. Było to pokłosiem sporu o nacjonalizację spornych wysp przez Japonią we wrześniu 2012 r. W tekście Zhang Wanxue przekonywał serbską opinię publiczną, iż sporne wyspy, w chińskiej nomenklaturze noszące nazwę Diaoyu, były „świętym terytorium Chin od czasów starożytnych". Wskazywał w tym względzie

[953] Ibidem.
[954] *Chinese president appoints eight new ambassadors,* 3 września 2011, People's Daily, http://en.people.cn/90785/7587556.html [dostęp: 05.05.2022].
[955] *Zhu Sai'erweiya dashi Zhang Wanxue zai Sai "Zhengzhi bao" fabiao shuming wenzhang jieshao Zhongguo-Zhong DongOu guojia hezuo [Ambasador Zhang Wanxue opublikował artykuł w serbskiej "Polityce", wprowadzając do współpracy Chiny-EŚW],* 10 września 2012, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201209/t20120910_3369762.htm [dostęp: 05.05.2022].
[956] Ibidem.
[957] *Sai'erweiya "Zhengzhi bao" fabiao Zhang Wanxue dashi shuming wenzhang „Diaoyu Dao wenti de zhenxiang" [Serbska gazeta „Polityka" opublikowała artykuł ambasadora Zhang Wanxue pt. „Prawda o wyspach Diaoyu"],* 19 listopada 2012, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201211/t20121119_3369770.htm [dostęp: 05.05.2022].

na dowody, które świadczą o zwierzchności dynastii Ming i Qing nad wyspą Diaoyu i szeregiem mniejszych, okolicznych wysp. W tekście wyraźnie podkreślono, iż Japonia dopuściła się „nielegalnej kradzieży" wysp w wyniku zakończonej w 1895 r. wojnie chińsko-japońskiej, co doprowadziło do utworzenia stałego sporu terytorialnego[958]. Intencją chińskiej placówki dyplomatycznej było przedstawienie serbskiemu społeczeństwu własnego rozumienia oraz narracji towarzyszącej spornym kwestiom wysp Diaoyu/Senkaku, a także obarczenie Japonii wyłączną winą za powstanie tego wydarzenia, negatywnie wpływającego na kwestie relacji chińsko-japońskich.

W grudniu 2012 r. ukazał się wywiad ambasadora Zhang Wanxue traktujący o wpływie XVIII Zjazdu KPCh na sytuację wewnętrzną w Chinach[959]. W tym aspekcie podkreślono wybór nowego kierownictwa Partii a także przywiązanie do „socjalistycznej ścieżki rozwoju z chińską charakterystyką". W kontekście globalnej recesji spowodowanej kryzysem finansowym w 2008 r., chiński dyplomata wyraźnie podkreślił, iż po XVIII Zjeździe KPCh, Chiny weszły w „nową rundę cyklu rozwoju gospodarczego", próbując zachęcić tym samym europejskich partnerów do podjęcia współpracy. Ponadto Zhang Wanxue nadmienił, iż pomimo posiadania przez ChRL statusu państwa rozwijającego się, fundamenty chińskiego rozwoju są „zdrowe", co ma zapewnić szybki okres rozwoju jeszcze przez długi czas, jawiąc się jako długodystansowy partner na arenie międzynarodowej (sic!)[960].

Wynik XVIII Zjazdu KPCh był również wiodącym tematem kolejnego artykułu w dzienniku „Dzisiaj" [*Danas*], opublikowanego w listopadzie 2013 r[961]. Warto w tym względzie odnotować, iż w porównaniu do poprzedniego, artykuł ten został opublikowany po niemal rocznej przerwie. W kontekście wyników wspomnianego wcześniej Zjazdu, współpraca w formacie 16+1 miała wkroczyć w nowy etap. Miało to naturalnie związek z wyborem nowego kierownictwa KPCh. Czas publikacji zbiegł się z terminem organizacji szczytu formatu współpracy Chiny-EŚW w Bukareszcie a sam tekst w dużej mierze odnosił się do postanowień podjętych w kwietniu 2012 r. w Warszawie

[958] Ibidem.
[959] *Zhu Sai'erweiya dashi Zhang Wanxue jieshou Sai „Xinwen Wanbao" caifang [Ambasador Chin w Serbii Zhang Wanxue udzielił wywiadu dla gazety „wieczorne wiadomości"*, 17 grudnia 2012, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201212/t20121217_3369773.htm [dostęp: 05.05.2022].
[960] Ibidem.
[961] *Sai'erweiya "Jinri bao" kan fa Zhang Wanxue dashi shuming wenzhang „Zhongguo yu Zhong DongOu guojia hezuo jinru xinjieduan" [Serbska gazeta „Dzisiaj" opublikowała artykuł ambasadora Zhang Wanxue pt. „Współpraca Chin z państwami Europy Środkowo-Wschodniej wkracza w nowy etap",* 26 listopada 2013, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201311/t20131126_3369795.htm [dostęp: 06.05.2022].

podczas inauguracji formatu i podjętych działań, wpisujących się w narrację wspomnianego wcześniej Zjazdu KPCh. Szczególną uwagę należało zwrócić na warstwę retoryczną, użytą do opisu planowanych aktywności. Zhang Wanxue podkreślał przewagi konkurencyjne Chin w zakresie infrastruktury, produkcji sprzętu oraz kapitału, co miało stworzyć korzystne warunki do współpracy dwustronnej […*shuangfang hezuo chuangzaole youli tiaojian].* W całej publikacji nie uwzględniono natomiast wielostronnego i transgranicznego charakteru współpracy, co ewidentnie podkreśla chińską preferencję negocjacji i współuczestnictwa projektowego o charakterze bilateralnym. Charakterystyka preferowanego modelu współpracy zawartej w komunikatach i publikacjach chińskiej dyplomacji dla państw formatu była szczególnie istotna w pierwszej fazie rozwoju współpracy, gdyż rozpoznanie preferowanego modelu współpracy z Chinami znacząco wpływało na jej efektywność w kolejnych etapach.

W lutym 2014 r., Zhang Wanxue publikując artykuł w dzienniku „Polityka", ponownie odniósł się do napięć w stosunkach chińsko-japońskich. Tekst pt. „Historia nie może zostać obalona" traktuje o wizycie Abe Shinzo w świątyni Yasukuni[962]. Tekst samego artykułu nie odbiegał znacząco treścią od przytaczanych we wcześniejszych rozdziałach tekstów szefów placówek chińskich dyplomatycznych Wei Jinghua w Bułgarii oraz Huo Yuzhen w Rumunii, niemniej należy podkreślić fakt, iż artykuły odnoszące się do tej kwestii pojawiły się we wszystkich państwach objętych próbą badawczą. Zhang Wanxue zakończył swoją misję dyplomatyczną wraz z końcem czerwca 2014 r., otrzymując z rąk prezydenta Serbii Tomislava Nikolicia Order Flagi Serbii klasy II[963].

Nowym ambasadorem Chin w Serbii w lipcu 2014 r. został Li Manchang[964]. To były absolwent Uniwersytetu w Belgradzie a także były dyrektor wydziału jugosłowiańskiego w Departamencie Eurazji MSZ ChRL. Karierę dyplomatyczną rozpoczął jako radca ambasadora Chin w Federalnej Republice Jugosławii, następnie

[962] *Zhu Sai dashi Zhang Wanxue zhuanwen pi Anbei canbai Jingguo Shenshe [Ambasador Chin w Serbii Zhang Wanxue krytykuje wizytę Abe w Świątyni Yasukuni],* 5 lutego 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201402/t20140205_3369802.htm [dostęp: 06.05.2022]

[963] *Sai'erweiya zongtong Nikeliqi wei Zhang Wanxhue dashi shouxun [Prezydent Serbii Nikolic uhonorował ambasadora Zhang Wanxue],* 26 czerwca 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201406/t20140626_3369815.htm [dostęp: 06.05.2022].

[964] *Xinren zhu Sai'erweiya dashi Li Manchang xiang Sai zongtong Nikeliqi dijiao guoshu [Nowo mianowany ambasador w Serbii Li Manchang wręczył księgi uwierzytelniające prezydentowi Serbii Nikoliciowi],* 22 lipca 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201407/t20140722_3369816.htm [dostęp: 06.06.2022].

objął stanowisko konsula generalnego w Podgoricy. W latach 2007-2010 był ambasadorem ChRL w Czarnogórze. We wrześniu 2014 r. Li Manchang udzielił pierwszego wywiadu dla serbskiej telewizji i krajowej rozgłośni radiowej z tytułu obchodów 65. rocznicy powstania Chińskiej Republiki Ludowej[965]. Chiński dyplomata podkreślił tradycyjną przyjaźń między Chinami a Serbią i zapewnił, iż Chińczycy nigdy nie zapomną o swoich starych przyjaciołach. Wyraził również determinację w kwestii wzmacniania współpracy dwustronnej w różnych sektorach, wpisującej się w istniejący mechanizm współpracy 16+1[966]. Ponadto w październiku 2014 r. Li Manchang udzielił również wywiadu dla „Polityki", odpowiadając na pytania serbskich czytelników[967]. Poruszone zagadnienia ogniskowały się wokół kwestii osiągnięć rozwojowych Chin, stosunków dwustronnych oraz współpracy w ramach formatu 16+1, niemniej wiodącą kwestią była sprawa „nielegalnej działalności Hongkongu", co bezpośrednio dotyczyło protestów jego mieszkańców w 2014 r. w ramach akcji znanej szerzej jako *Occupy Central,* w polskiej nomenklaturze znanych jako tzw. rewolucja parasolek[968]. Po raz kolejny przekaz medialny propagowany przez chińską placówkę dyplomatyczną w Serbii dotyczył kwestii polityki wewnętrznej lub sporów terytorialnych. Chińska dyplomacja przedstawiała i propagowała własną wersję wydarzeń i zrozumienia problemu, próbując tym samym legitymizować własne działania, podejmując próbę stworzenia precedensu w otoczeniu międzynarodowym.

W listopadzie 2015 r., Li Manchang udzielił wywiadu dla serwisu *„eKapija"*, który poprzedził szczyt formatu 16+1 w Pekinie[969]. W odpowiedzi na pytanie dotyczące najsilniejszych i najsłabszych obszarów współpracy bilateralnej, ambasador ChRL wymienił odpowiednio: projekty infrastrukturalne i współpracę energetyczną a z drugiej strony jako elementy wymagające poprawy wskazał wymianę handlową – w szczególności produktami rolnymi. W wywiadzie wyeksponowano również fakt, iż

[965] *Zhu Sai'erweiya dashi Li Manchang jiu Guoqing 65 zhounian jieshou Sai guojia guabgbo dianshitai zhuanfang [Ambasador ChRL w Serbii Li Manchang udzielił wywiadu w serbskich narodowych stacjach telewizyjnych i radiowych w 65. Rocznicę Święta Narodowego],* 30 września 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201409/t20140930_3369834.htm [dostęp: 06.05.2022].
[966] Ibidem.
[967] *Zhu Sai'erweiya dashi Li Manchang jieshou „Zhengzhi Bao" caifang [Ambasador Chin w Serbii Li Manchang udzielił wywiadu w „Polityce"],* 20 października 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201410/t20141020_3369836.htm [dostęp: 06.05.2022].
[968] M. Bogusz, *Dylemat Pekinu: jak zdławić protesty i ukarać Hongkong,* 28 października 2019, Ośrodek Studiów Wschodnich, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-10-28/dylemat-pekinu-jak-zdlawic-protesty-i-ukarac-hongkong [dostęp: 06.05.2022].
[969] *Li Manchang, Chinese ambasador to Serbia – Belgrade-Budapest railroad is only a phase in connecting the Near East with Europe,* 4 listopada 2015, eKapija, https://www.ekapija.com/en/people/1266018/li-manchang-chinese-ambassador-to-serbia-belgrade-budapest-railroad-is-only-a [dostęp: 06.05.2022].

zarówno po stronie chińskiej i serbskiej funkcjonuje wiele stowarzyszeń przemysłowych oraz organizacji zawodowych, mających na celu wzrost współpracy gospodarczej na wyższy poziom. Li Manchang otwarcie przyznał, iż instytucje w kontekście stosunków dwustronnych nie współpracują ze sobą lub efektywność ich współpracy jest bardzo niska – z jedynym wyjątkiem izb handlowych obu państw[970]. Oznaczało to, iż stosunki polityczne, ale także gospodarcze charakteryzowały się podejściem typu *top-down,* co oznaczało, iż za dynamikę współpracy dwustronnej nie odpowiadały ruchy oddolne, obywatelskie czy związane z działalnością sektora MŚP, a stymulowane były przez rządy centralne, które dopiero starały się mediować i wspierać proces poszukiwania właściwych partnerów do podjęcia współpracy biznesowej. Powyższy wniosek wspierał fakt, iż najpoważniejsze projekty infrastrukturalne i energetyczne realizowane były przez chińskie firmy państwowe. Dyskutowany na tamten moment brak bezpośredniego połączenia lotniczego między Belgradem a Pekinem był również wypadkową braku biznesowych i kulturowych powiazań, które to nie generowały popytu na bezpośrednie połączenie, choć należało wskazać, iż Pekin rozpoczął promocję wyjazdów do Serbii jako „sugerowanej lokalizacji urlopowej" chociażby ze względu na wprowadzony w 2017 r. reżim bezwizowy, co miało uzasadnić wprowadzenie takiego połączenia[971].

Kolejna publikacja ambasadora ChRL w serbskich mediach pojawiła się w marcu 2018 r., nosząc tytuł „Nowy rozdział tradycyjnej przyjaźni, współpraca i obopólnie korzystny rozwój (*win-win*). Li Manchang w obliczu rosnących powiązań gospodarczych oraz – ocenianych przez wielu ekspertów – wyjątkowych kontaktów politycznych, zaproponował tekst, który odnosił się do stosunków bilateralnych[972]. W artykule ambasador podkreślił wyjątkowość stosunków dwustronnych w aspekcie historycznym, przytaczając lata 40. XX w., kiedy to „oba kraje bohatersko oparły się faszystowskiej agresji na polach bitew Wschodu i Zachodu, osiągając narodowe wyzwolenie i wolność"[973]. Moment publikacji przypadł na zaostrzającą się sytuację w stosunkach na linii Pekin-Waszyngton, co w szerszym kontekście międzynarodowym w opinii wielu ekspertów przypominało zimnowojenne realia. W takich okolicznościach aktualnego

[970] Ibidem.
[971] *Chinese passports become more powerful, 29 marca 2017, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/news/top_news/2017/03/29/content_281475610917974.htm* [dostęp: 07.05.2022].
[972] *Li Manchang dashi zai Sai'erweiya meiti fabiao shuming wenzhang xuanjie "Yidai Yilu" changyi [Ambasador Li Manchang opublikował w serbskich mediach artykuł promujący inicjatywę "Pasa I Szlaku"],* 2 marca 2018, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201803/t20180303_3369933.htm [dostęp: 07.05.2022]
[973] Ibidem.

stanu stosunków międzynarodowych, Chiny starały się za pomocą omówienia przypadku dobrej współpracy z Serbią budować narrację rozwijającego się państwa neutralnego, niezainteresowanego konfliktami zewnętrznymi [974] oraz dążącego własną ścieżką rozwoju. Stosunki personalne Xi Jinpinga z Aleksandarem Vuciciem zostały nazwane przez chińskiego dyplomatę jako rdzeń stosunków serbsko-chińskich, co miało mieć praktyczny wymian m.in. we wprowadzeniu szeregu usprawnień administracyjnych, aby ułatwić działalność chińskim firmom w Serbii [975]. Pomimo faktu, iż w publikacji wielokrotnie nawiązywano do inicjatywy Pasa i Szlaku oraz formatu 16+1, to w tekście nie znalazła się wzmianka o transgranicznym, międzynarodowym wymiarze współpracy, a tekst opierał się pochwałach wyników współpracy w aspekcie dwustronnym[976].

Misja Li Manchanga jako szefa placówki dyplomatycznej ChRL dobiegła końca w grudniu 2018 r., a nową ambasador Chin w Serbii w styczniu 2019 r. została Chen Bo[977]. Jako absolwentka Chińskiego Uniwersytetu Spraw Zagranicznych, w 1992 r. rozpoczęła pracę w chińskim MSZ, jako członek sekcji departamentu Eurazji[978]. W latach 1996-1999 pracowała jako attaché oraz trzeci sekretarz ambasady Federalnej Republiki Jugosławii, natomiast w latach 2004-2006 była kierownikiem departamentu europejskiego MSZ ChRL. Karierę szefowej chińskiej misji dyplomatycznej rozpoczęła w Bośni i Hercegowinie (2015-2019), kolejno bezpośrednio przejmując wakat ambasadora ChRL w Serbii[979].

Pierwszego merytorycznego wywiadu dla „wieczornych wiadomości" Chen Bo udzieliła rok później, w styczniu 2020 r.[980] Chińska ambasador dokonała podsumowania rozwoju stosunków chińsko-serbskich w 2019 r. oraz odniosła się przede wszystkim do problematycznych kwestii Huawei oraz Kosowa. Szefowa chińskiej misji dyplomatycznej podkreśliła, iż wyniki współpracy bilateralnej pod silnym

[974] W oficjalnej narracji KPCh, wszystkie spory terytorialne takie jak m.in. spór na Morzu Południowochińskim czy kwestia Tajwanu uważane są za problemy polityki wewnętrznej.
[975] *Li Manchang dashi zai Sai'erweiya meiti fabiao shuming wenzhang xuanjie "Yidai Yilu"*…, op. cit.
[976] Ibidem.
[977] *Xinren zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo dijiao guoshu fuben [Nowa ambasador w Serbii Chen Bo przedstawiła kopię pełnomocnictw],* 29 stycznia 2019, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201901/t20190129_3369946.htm [dostęp: 09.05.2022].
[978] Profil ambasador Chen Bo na portal Baidu dostępny pod adresem: https://baike.baidu.com/item/%E9%99%88%E6%B3%A2/15863022 [dostęp: 09.05.2022].
[979] Ibidem.
[980] *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo jieshou Sai „Xinwen Wanbao" zhuanfang [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo udzieliła wywiadu dla gazety „Wieczorne Wiadomości"*, 3 stycznia 2020, Ambasada ChRL w Serbii, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/1206x2_679662/202001/t20200103_9347692.shtml [dostęp: 09.05.2022].

przewodnictwem głów państw, opierających się na inicjatywie Pasa i Szlaku, osiągnęły zadowalające wyniki[981]. Na szczególną uwagę zasługuje w tym miejscu podkreślenie wpływu personaliów na efektywność współpracy dwustronnej.

Kolejne publiczne wystąpienia ambasador Chen Bo miały związek z globalnym rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2. Na przełomie stycznia i lutego 2020 r., ambasador Chin w Serbii udzieliła wywiadu dla serbskiej narodowej stacji telewizyjnej RTS[982]. Chen Bo podkreśliła wysiłki Chin w walce z epidemią, tj. bezprecedensowe w skali, rygorystyczne środki zapobiegawcze i kontrolne a także budowę nowych, specjalistycznych szpitali. W tym względzie podkreślono również współpracę Pekinu ze Światową Organizacją Zdrowia (WHO). Podczas kolejnego wywiadu dla „Wieczornych Wiadomości" Chen Bo odparła zarzuty społeczności międzynarodowej w kwestii zatajenia źródła pochodzenia wirusa a także samego faktu rozwoju sytuacji epidemicznej w Chinach w jej początkowej fazie. Chińska ambasador w tekście skierowanym do serbskiego społeczeństwa podkreśliła, iż rząd w Pekinie udostępniał informacje w sposób otwarty, przejrzysty i odpowiedzialny, prowadząc dialog z instytucjami międzynarodowymi – w tym z wymienioną wcześniej WHO[983]. Chen Bo oceniła również wpływ epidemii na globalną i chińską gospodarkę, wówczas zakładając, iż nie zmieniłaby ona długoterminowych założeń i rozwoju w samych Chinach. W miarę upływu czasu problem epidemii zaczął jednak przybierać na skali w ujęciu globalnym, co m.in. doprowadziło do organizacji wideokonferencji w marcu 2020 r., w ramach formatu 17+1 z chińskimi specjalistami, którzy mieli doświadczenie w walce ze skutkami choroby COVID-19[984]. Tydzień później, z Chin przybyli eksperci medyczni, co również zostało szczegółowo omówione w serbskich mediach[985]. Chińscy medycy przed wylotem do

[981] Ibidem.
[982] *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo jiu xinxingguanzhuangbingdu feiyan qingkuang jieshou Sai guojia guangbo dianshitai caifang [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo udzieliła wywiadu dla serbskiego narodowego radia i telewizji na temat sytuacji nowego koronawirusowego zapalenia płuc],* 2 lutego 2020, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202002/t20200202_3370030.htm [dostęp: 11.05.2022].
[983] *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo jiu xinxingguanzhuangbingdu ganran feiyan yiqing jieshou Sai „Xinwen Wanbao" caifang [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo udzieliła wywiadu dla „Wieczornych Wiadomości" na temat nowej choroby koronawirusowej"],* 8 lutego 2020, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202002/t20200208_3370033.htm [dostęp: 11.05.2022].
[984] *17+1 shipinhuiyi chuangxin zhaokai, Zhongguo jingyan zhuli Ouzhou kang yi [Wideokonferencja formatu 17+1, doświadczenie Chin pomoże Europie zatrzymać epidemię]*, 14 marca 2020, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202003/t20200314_3370045.htm [dostęp: 11.05.2022].
[985] *Ovo su kineski lekari koji hrle u pomoć Srbiji, pred polazak poslali jaku poruku (FOTO) [Chińscy lekarze spieszący z pomocą Serbii, tuż przed wyjazdem wysłali silny komunikat],* 21 marca 2020, Novosti, https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:854326-Ovo-su-kineski-lekari-koji-hrle-u-pomoc-Srbiji-pred-polazak-poslali-jaku-poruku-FOTO [dostęp: 11.04.2022].

Serbii w trakcie spotkania z mediami zostali sfotografowani z bannerem pt. „Żelaźni przyjaciele, dzielimy zarówno dobro jak i zło", co naturalnie miało wskazywać na chińską determinację w kwestii niesienia pomocy Serbii w zakresie urządzeń medycznych a także wsparcia merytorycznego w zakresie diagnostyki i leczenia w kontekście pogarszającej się sytuacji zdrowotnej zarówno w kraju, jak i w aspekcie globalnym[986]. Kiedy transport medyczny wraz ze specjalistami dotarł do Belgradu, Aleksandar Vučić w ostentacyjnym geście ucałował flagę Chińskiej Republiki Ludowej, wyrażając wdzięczność wobec chińskiego narodu. Chińskie media oraz internauci z aprobatą odniosły się do gestów prezydenta Vucicia, podkreślając wspólne wartości obu narodów i poprawność stosunków na linii Pekin-Belgrad[987]. Warto podkreślić, iż po zakończonej misji w Serbii, chińscy eksperci medyczni zostali odznaczeni najwyższymi wojskowymi medalami za zasługi dla obrony Serbii przez ministra obrony Aleksandara Vulina[988].

Wracając do wątku związanego z przywitaniem przez Aleksandara Vucicia zespołu chińskich medyków, w wywiadzie udzielonym przez ambasador ChRL w Serbii dla chińskiej państwowej telewizji CCTV, Chen Bo podkreśliła, iż serbski prezydent w prywatnej rozmowie przyznał, iż po raz pierwszy ucałował flagę innego państwa[989]. Jak zaznaczono w wywiadzie, ten gest wyraził wdzięczność całego serbskiego narodu dla Chin, wspominając przy tym bardzo dobre osobiste stosunki z przewodniczącym Xi Jinpingiem. W niniejszym wywiadzie ambasador wspomniała również, iż wielu obywateli ChRL z entuzjazmem wypowiadało się o Serbii, deklarując przy tym, iż byli zdecydowani na podróż do tego kraju zaraz po opanowaniu epidemii. Według chińskiej dyplomatki, podobne nastroje panowały wśród serbskich internautów, którzy określili podróż do Chin jako jedno z życiowych marzeń[990]. Dodatkowo Chen Bo w prywatnej rozmowie z ministrem handlu i turystyki Serbii, Rasimem Ljajiciem miała również powiedzieć, że to dzięki chińskim turystom serbskie firmy turystyczne szybko podniosą się po kryzysie wywołanym przez COVID-19[991]. W ramach podziękowania dla Chin,

---

[986] Ibidem.
[987] *Serbian president kisses Chinese flag as suport team arrives,* 22 marca 2020, CGTN, https://news.cgtn.com/news/2020-03-22/Serbian-president-kisses-Chinese-flag-as-support-team-arrives--P3FlpiEMBa/index.html [dostęp: 11.05.2022].
[988] *The highest military awards presented to the members of the Chinese medical team,* 1 czerwca 2020, Ministerstwo Obrony Serbii, https://www.mod.gov.rs/eng/tekst/16077/urucena-najvisa-vojna-priznanja-pripadnicima-kineskog-lekarskog-tima-16077 [dostęp: 11.05.2022]
[989] *Gangtie ban de youyi! Sai'erweiya zongtong qin wang jichang Yingjie Zhongguo zhuanjia yiliao dui [Przyjaźń ze stali! Prezydent Serbii wita chińskich ekspertów medycznych na lotnisku],* 29 marca 2020, China News, https://m.chinanews.com/wap/detail/zw/gj/2020/03-29/9141012.shtml [dostęp: 11.05.2022].
[990] Ibidem.
[991] Ibidem.

najważniejsze budynki w Belgradzie zostały podświetlone na czerwono a sylwetka Xi Jinpinga opatrzona napisami 感谢您, 习大哥 (*Ganxie Nin, Xi Dage*); Хвала, брате Си (*Dziękujemy, Bracie Xi*) została umieszczona na reklamach wielkoformatowych w centrum miasta [992]. W rozmowie telefonicznej Xi-Vucić z 14 kwietnia 2020 r., przewodniczący ChRL zapewnił o ciągłej gotowości i chęci niesienia dalszej pomocy Serbii w walce z koronawirusem. Działania kreowane przez władze centralne odbijały się echem wśród szerszych rzesz społecznych. Część chińskich internautów w komentarzach pod komunikatami ambasady Serbii w ChRL prosiło o udostępnienie kodu QR potrzebnego do płatności w chińskiej aplikacji WeChat, chcąc tym samym wesprzeć finansowo serbskie działania w walce z wirusem. Na popularności w chińskiej sieci zyskały również podstawowe informacje o kraju, przyrównywanego populacją do „miasta, jakich wiele w chińskich prowincjach" a sam Półwysep Bałkański, nazywany był przez internautów jako „europejska beczka (lufa) prochu"[993]. W komentarzach na temat historii Serbii, bardzo często przypominana była sylwetka Josipa Broza Tito, a także podkreślany był fakt „wybrania własnej ścieżki", tj. brak serbskiego podporządkowania się Stanom Zjednoczonym oraz ZSRR w XX w. Podnoszone były przy tym nacjonalistyczne hasła, takie jak: „NATO wymaga od Serbii zgody na niepodległość Kosowa"; Kosowo jest dla Serbii tym, czym Tajwan dla Chin". Nasilały się także resentymenty odnoszące się do „amerykańskiego bombardowania ambasady ChRL w Belgradzie" z maja 1999 r. oraz śmierci trzech „chińskich męczenników w trakcie działań NATO – Shao Yunhuan, Xu Xinghu oraz Zhu Ying[994]".

Społeczny entuzjazm strony chińskiej i serbskiej ujawniający się w Internecie został przedmiotem badań Digital Forensic Center, które jednoznacznie określiło większość odpowiedzi na prorządowe i prochińskie wiadomości jako fałszywy *vox populi*[995]. Analiza postów publikowanych w serwisie Twitter w okresie 9 marca – 9 kwietnia 2020 r. dotyczyła 30 tys. postów zawierających słowa klucze (Chiny i Serbia),

[992] *Guoqi "shouqianshou" dibiao pi shang Zhuongguo hong… Sai'erweiya zongtong xiangjie: wo weishenme ruci ai Zhongguo [Flaga narodowa „ręka w rękę", najważniejsze miejsca podświetlone na czerwono… Prezydent Serbii wyjaśnia: dlaczego tak bardzo kocham Chiny],* 23 marca 2020, Sohu, https://www.sohu.com/na/382341824_162522?scm=1002.45005a.15d01a3.PC_NEW_ARTICLE_REC&spm=smpc.content%2Fnew.fd-d.9.1584921600026oXoZw5N [dostęp: 11.05.2022].

[993] P. Ciborek, *FocusOSA #147: Działania Chin na Bałkanach*, 4 kwietnia 2020, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-147-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 11.05.2022]

[994] Ibidem.

[995] *A bot network arrived in Serbia along with coronavirus,* 13 kwietnia 2020, Digital Forensic Centre, https://dfcme.me/en/dfc-finds-out-a-botnet-arrived-in-serbia-along-with-coronavirus/ [dostęp: 11.05.2022]

z których aż 71,9% zostało opublikowanych przez fałszywe konta czy boty. Według analizy DFC, narracja towarzysząca fałszywym komentarzom dotyczyła pochwał dotyczących chińskiej pomocy w Serbii i tzw. „żelaznej przyjaźni"; pochwał dotyczących serbskiego rządu i prezydenta podejmujących właściwe kroki ws. walki z koronawirusem oraz braku zdecydowanej pomocy ze strony Unii Europejskiej. Podobną aktywność internetową odnotowano przy okazji wizyty Władimira Putina w Belgradzie w styczniu 2019 r.

We wrześniu 2020 r. doszło do publikacji artykułu z okazji 75. rocznicy zwycięstwa z Japonią w ramach II wojny światowej[996]. Fakt wsparcia finansowego przez serbskie ministerstwo obrony dla publikacji chińskiej placówki dyplomatycznej należało odczytywać jako bezprecedensowy gest strony serbskiej, ktory miał na celu konsolidację stosunków dwustronnych. W tekście podkreślono fakt, iż Chiny i Serbia podejmowały wysiłki na terenach Europy i Azji w ramach walki z faszyzmem, dokonując wielkich poświęceń i wnosząc ważny wkład w ostateczny sukces wojny. Jedną z konstatacji szefowej chińskiej placówki dyplomatycznej było stwierdzenie, iż Serbia i Chiny stanowczo chroniły osiągnięć wojny antyfaszystowskiej, wspierały i praktykowały multilateralizm, aktywnie promowały globalizację gospodarczą i demokratyzację stosunków międzynarodowych oraz współpracowały w celu realizacji wizji społeczności ze wspólną przyszłością dla ludzkości. Mając na uwadze powyższe, należy wskazać, iż slogany najwyższego kierownictwa KPCh były obecnie na stałe wpisywane w stosunki dwustronne obu państw.

W kontekście pandemii COVID-19 należało wskazać na wysoką aktywność reprezentacyjną chińskiej ambasador w Serbii. Chen Bo osobiście uczestniczyła w procedurze odbioru niemal każdej partii sprzętu medycznego czy szczepionek chińskiej produkcji. W maju 2021 r., Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza przekazała swoim serbskim odpowiednikom szczepionki w celu wzmocnienia układu immunologicznego serbskich wojskowych, którzy byli zaangażowani w pracę na rzecz społeczeństwa w kontekście rozwoju pandemii w kraju[997]. Warto w tym aspekcie

[996] *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo fabiao shuming wenzhang "qianshi bu wang houshi zhi shi" jinian Zhongguo renmin Kang Ri Ranzheng ji shijie fan faxisi zhanzheng shengli 75 zhounian [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo opublikowała artykuł „pamięc o przeszłości podstawą do przyszłych działań" dla upamiętnienia 75. rocznicy zwycięstwa chińskiej ludowej wojny oporu przeciwko Japończykom w ramach światowej wojny przeciwko faszyzmowi],* Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202009/t20200912_3370088.htm [dostęp: 12.05.2022].

[997] *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bochuxi Zhongguo Renmin jiefangjun xiang Sai'erweiya jundui tigong xinguan yimiao jiaojie yishi [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo uczestniczyła w ceremonii przekazania szczepionek przeciwko koronawirusowi dostarczoenj przez ChAL-W dla serbskiej armii],* 19 maja 2021,

przypomnieć, iż Serbia była pierwszym państwem w Europie, które zdecydowało się na zatwierdzenie chińskich szczepionek dla serbskiego społeczeństwa [998]. Zarówno Aleksandar Vučić jak i pozostali obywatele kraju przyjęli w większości preparat chińskiej firmy Sinopharm[999]. W Serbii w początkowej fazie pandemii w mniejszej ilości dostępne również były szczepionki produkcji firm Pfizer i BioNTech, Sputnik V oraz Moderna, niemniej większość tychże została przekazana przez serbskiego prezydenta w ramach pomocy regionalnej, np. przekazanie niemal 5 tys. szczepionek Pfizer dla Macedonii Północnej[1000]. Odnosząc się do dostaw sprzętu medycznego a także szczepionek z ChRL, zgodnie z analizą ekspertów berlińskiego MERICS'a [1001], pomoc ta nie była – jak przedstawiało to większość mediów – bezwarunkowa, bowiem wraz z darmowymi artykułami medycznymi Chiny oferowały sprzedaż innych, wysoko wyspecjalizowanych maszyn medycznych przydatnych do walki z pandemią na terenie UE, która miały pomóc zrestartować chiński rynek eksportowy „po i w trakcie pandemii" [1002]. Ponadto fakt dominującej pozycji chińskich preparatów na serbskim rynku medycznym miał również za zadanie stworzenie pozytywnego obrazu Chin wobec serbskiego społeczeństwa. Odwołując się do powyższego, należy przedstawić wyniki badań serbskiej opinii publicznej na przestrzeni lat 2012-2020.

Analiza badań opinii publicznej została – tak jak w pozostałych dwóch analizowanych przypadkach – wykonana na podstawie badań opinii publicznej w państwach będących członkami formatu 17+1 w grupie gospodarstw domowych, przeprowadzonych przez węgierską firmę analityczną GKI na zlecenie China-CEEC Institute z siedzibą w Budapeszcie. Podobnie jak przy analizie pozostałych przypadków, tak również w przypadku Serbii skoncentrowano się na analizie odpowiedzi na pięć

http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202105/t20210520_10251170.htm [dostęp: 12.05.2022].

[998] *Serbia becomes first European country to use Chinese COVID vaccine for mass rollout,* 19 stycznia 2021, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-serbia-vaccine-idUSKBN29O1M5 [dostęp: 12.05.2022].

[999] *Serbian President Aleksandar Vucic gets Chinese-made COVID-19 jab,* 6 kwietnia 2021, Euronews, https://www.euronews.com/2021/04/06/serbian-president-aleksandar-vucic-gets-chinese-made-covid-19-jab [dostęp: 17.05.2022].

[1000] *Serbia Donates Thousands Of Doses Of COVID-19 Vaccine To North Macedonia*, 14 lutego 2021, Radio Free Europe Radio Liberty, https://www.rferl.org/a/serbia-donates-covid-19-vaccine-macedonia/31102339.html [dostęp: 12.05.2022].

[1001] A. Fifield, *Under fire over coronavirus response, China turns to a familiar fall guy: Trump,* 13 marca 2020, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/world/under-fire-over-coronavirus-response-china-turns-to-a-familiar-fall-guy-trump/2020/03/13/bb324c84-64d2-11ea-8a8e-5c5336b32760_story.html [dostęp: 17.05.2022].

[1002] Ibidem.

głównych pytań, przedstawionych respondentom przez GKI, których treść była następująca:

1. Jak oceniasz wzrost gospodarczy Chin w ciągu ostatnich dwóch lat?
2. Jak rola Chin na świecie zmieniła się w ciągu ostatnich pięciu lat?
3. Jak bliska jest współpraca Chin z państwem, w którym rezydujesz?
4. Czy słyszałeś o inicjatywie 16+1 (17+1)?
5. Jaki wpływ na współpracę Chin z państwem, w którym rezydujesz będzie mieć inicjatywa Pasa i Szlaku w ciągu najbliższych 5 lat?

W odniesieniu do pytań, przeanalizowano odsetek osób, które deklarują jak najbardziej skrajne poglądy w odniesieniu do współpracy z Chinami. W pytaniu nr. 1 wzięto pod uwagę odpowiedź: „bardzo szybki". W pytaniu nr. 2, wzięto pod uwagę odpowiedź: „bardzo się zwiększyła". W pytaniu nr 3, pod uwagę wzięto odpowiedź: „bardzo bliska współpraca". W pytaniu nr 4., pod uwagę wzięto odpowiedź: „w ogóle nie słyszałem". W pytaniu nr 5, pod uwagę wzięto odpowiedź: „bardzo duży wpływ". W ocenie autora, odpowiedzi te są najbardziej reprezentatywne w odniesieniu do zmiany nastrojów społecznych w państwach europejskich, będących członkami formatu 17+1.

Przy analizie odpowiedzi na powyższe pytania, na wstępie należy podkreślić, iż w porównaniu z pozostałymi państwami formatu, serbska percepcja Chin była oceniana najwyżej, co naturalnie miało odzwierciedlenie w wynikach, które są zdecydowanie wyższe od mediany dla państw formatu. Od początku prowadzenia badań ankietowych, tj. od 2017 r. odsetek serbskich ankietowanych, na równi z ankietowanymi Bułgarii, najlepiej ocenili wzrost gospodarczy Chin w ostatnich dwóch latach, z wynikiem 47% (16% powyżej mediany). Należy przy tym wskazać, iż percepcja ta na przestrzeni pięciu kolejnych lat uległa znacznej poprawie, gdyż w 2021 r. zanotowano wzrost o 9% w porównaniu z 2017 r., gdzie wynik wynosił 57% (21% powyżej mediany) i był to najwyższy wynik odnotowany w ankiecie na przestrzeni pięciu lat. Wyjątek w tym względzie stanowił 2020 r., gdzie odnotowano znaczny spadek o 9% w porównaniu z 2019 r., niemniej wynik na poziomie 37% był nadal o 4% powyżej mediany dla pozostałych państw formatu. W tym względzie, przyczyn nagłego spadku pozytywnej percepcji Chin w Serbii należy przypisywać skoordynowanej amerykańskiej akcji

informacyjnej przeciwko Huawei, której zwieńczeniem była wizyta Aleksandara Vucicia w Waszyngtonie we wrześniu 2020 r[1003].

Reprezentanci serbskiego społeczeństwa objęci badaniem na przestrzeni pięciu kolejnych lat odnieśli również wrażenie o rosnącej pozycji Chin na świecie (pyt. 2), gdyż w porównaniu z 2017 r. (48%), wynik w 2021 r. wzrósł o 7%, osiągając poziom 55% (20% powyżej mediany dla ogółu państw formatu). Odnotowany w 2021 r. wynik jest najwyższym w latach 2017-2021, co stanowiło o wyjątkowo pozytywnej ocenie obywateli Serbii w odniesieniu do rosnącej pozycji Chin na arenie międzynarodowej. Wpływ na wynik mogła mieć pozytywna percepcja zarządzania kryzysem zdrowotnym w Chinach związanych z rozwojem pandemii COVID-19 oraz udzielenie znacznej pomocy obejmującej licznych transportów urządzeń oraz personelu medycznego[1004].

Na pytanie o bliskość współpracy bilateralnej obu państw, w 2017 r. pozytywnie odpowiedziało 40% ankietowanych (31% powyżej mediany). Na przestrzeni kolejnych pięciu lat, odsetek ten wzrósł do 57% (46% powyżej mediany). Na wynik ten bez wątpienia znaczny wpływ miała wartość chińskich bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Serbii w porównaniu z pozostałymi członkami formatu współpracy a także prowadzona w krajowych mediach pozytywna narracja w stosunku do zobowiązań inwestycyjnych z Chinami[1005].

W kontekście budowania pozytywnej narracji przez serbskie media w odniesieniu do aktywności politycznych i gospodarczych ChRL, serbskie społeczeństwo wykazywało się przeciętną świadomością na temat inicjatywy multilateralnej 16+1/17+1 i należy wskazać, iż wyniki (z wyłączeniem 2021 r.) są poniżej mediany (Tabela nr 22.). W 2017 r., 30% ankietowanych nigdy nie słyszało o mechanizmie współpracy 17+1 (15% poniżej mediany wyników z pozostałych państw formatu). W 2018 r. wynik niemal odzwierciedlał przeciętną dla obywateli państw formatu wiedzę na temat inicjatywy 17+1 (42%; mediana 43%), natomiast w 2021 r. wynik ten był o 7% wyższy niż mediana (37%; mediana 30%), co niekoniecznie wskazuje na spadek świadomości serbskiego społeczeństwa na temat mechanizmu 17+1 a raczej wskazywało na wzrost świadomości

[1003] V. Vuksanovic, *In Serbia, China's Digital Silk Road Might Be in Trouble Very Soon,* 23 września 2020, The Diplomat, https://thediplomat.com/2020/09/in-serbia-chinas-digital-silk-road-might-be-in-trouble-very-soon/ [dostęp: 13.05.2022].
[1004] J. Simić, *Serbia turns to Chuna due to 'lack of EU solidarity' on coronavirus,* 18 marca 2020, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/china/news/serbia-turns-to-china-due-to-lack-of-eu-solidarity-on-coronavirus/ [dostęp: 13.05.2022].
[1005] R. Rankovic, *China Grows Balkan Investments by Asking Less Than EU, Say Experts,* 12 grudnia 2021, Voice of America, https://www.voanews.com/a/china-grows-balkan-investments-by-asking-less-than-eu-say-experts-/6349558.html [dostęp: 13.05.2022].

obywateli pozostałych państw regionu (średnio 30% obywateli państw formatu odpowiedziało, iż nie wie czym jest mechanizm współpracy 16+1). Na wzrost świadomości wśród pozostałych członków mechanizmu współpracy mógł wpłynąć fakt, iż odnotowywano wówczas coraz bardziej medialne rozczarowane wokół wyników współpracy gospodarczej z Chinami. Wówczas przedstawiane w negatywnym świetle mediach portfolio chińskiej współpracy w regionie EŚW w mediach państw regionu przyczyniało się do wzrostu świadomości obywateli w tym zakresie[1006]. Dodatkowo należy wskazać, iż opisywana wyżej aktywność placówki dyplomatycznej nie była szczególnie nakierowana na promocję samego mechanizmu współpracy 17+1, szerzej odnosząc się do inicjatywy Pasa i Szlaku, wpisując na stałe Serbię w gospodarczy rozwój Chin.

Odnośnie do wyników ankiety dotyczących wpływu inicjatywy Pasa i Szlaku na potencjalny wzrost współpracy dwustronnej między Serbią a Chinami, należało odnotować umiarkowany entuzjazm ankietowanej części serbskiego społeczeństwa w początkowym okresie prowadzonych badań, choć wyniki odnotowywane w Serbii były powyżej mediany. W 2017 r., co czwarty ankietowany wypowiedział się pozytywnie co do kwestii wpływu inicjatywy Pasa i Szlaku na wzrost współpracy w ujęciu bilateralnym, co stanowiło wynik wyższy o 11% od mediany dla pozostałych państw formatu. Na przestrzeni kolejnych trzech lat odsetek pozytywnych odpowiedzi utrzymywał się na relatywnie wysokim poziomie 33%-34%, osiągając w 2021 r. ostatecznie 47%, co stanowiło wynik wyższy od mediany o 31%. Należy w tym miejscu wskazać, iż dzięki działalności chińskiej placówki dyplomatycznej w Serbii a także dzięki dużym, choć nielicznym projektom infrastrukturalnym, obywatele Serbii pokładali największe nadzieje w inicjatywie Pasa i Szlaku, niż obywatele pozostałych państw formatu.

[1006] A. Brinza, *How China's 17+1 Became a Zombie Mechanism,* 10 lutego 2021, The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/02/how-chinas-171-became-a-zombie-mechanism/ [dostęp: 13.05.2022].

Tabela nr 22. Wyniki sondy publicznej społeczeństwa w Serbii dot. percepcji Chin za lata 2017-2021.

	2017	Mediana 2017	2018	Mediana 2018	2019	Mediana 2019	2020	Mediana 2020	2021	Mediana 2021
Pyt. 1	47%	31%	48%	33%	46%	32%	37%	33%	56%	35%
Pyt. 2	48%	32%	47%	33%	49%	34%	46%	33%	55%	35%
Pyt. 3	40%	9%	37%	10%	41%	10%	46%	10%	57%	11%
Pyt. 4	30%	45%	42%	43%	31%	37%	37%	45%	37%	30%
Pyt. 5	25%	14%	34%	17%	33%	16%	33%	16%	47%	16%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych zawartych w opracowaniach China-CEE Institute za lata 2017-2021, https://china-cee.eu/survey/ (dostęp: 03.04.2022).

5.5. Kontekst międzynarodowy: stosunki z Unią Europejską, USA i Rosją

Stosunki Serbii z Chińską Republiką Ludową, oprócz ich bilateralnego wymiaru stały się elementem większej części stosunkow międzynarodowych w tym przede wszystkim stosunkow między dużymi podmiotami. Chodzi tu głównie o kwestie związane ze sporami terytorialnymi oraz wzajemne wsparcie na forach międzynarodowych. Stosunki Serbii z UE, USA oraz Rosją naturalnie wpływały na relacje Pekinu i Belgradu, niemniej należy w tym względzie odnotować umiarkowany sukces Brukseli oraz Waszyngtonu w tym zakresie.

Republika Serbii podpisała Układ o Stabilizacji i Stowarzyszeniu (SAA) z Unią Europejską 29 kwietnia 2008 r., który wszedł w życie 1 września 2013 r.[1007] Potwierdziło to perspektywę członkostwa Serbii w UE oraz regulowało wzajemne stosunki aż do momentu uzyskania pełnego członkostwa. Cel ten był oficjalnie jednym z priorytetów polityki zagranicznej Republiki Serbii. Potwierdził to oficjalny wniosek o członkostwo w UE, złożony przez rząd w Belgradzie 22 grudnia 2009 r.[1008] Serbia otrzymała oficjalny status państwa kandydującego do UE 1 marca 2012 r., co w rezultacie, decyzją Rady Europejskiej z 28 czerwca 2013 r., doprowadziło do decyzji o otwarciu negocjacji akcesyjnych, otwierając tym samym najbardziej wymagającą fazę integracji europejskiej[1009]. W tym kontekście, wartym przypomnienia jest fakt, iż ówczesny Przewodniczący Komisji Europejskiej Jean-Claude Juncker po objęciu urzędu w 2014 r.

[1007] *Political relations between Serbia and the EU,* MSZ Republiki Serbii, https://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/eu-integration/political-relations-between-serbia-and-eu [dostęp: 16.05.2022].
[1008] Ibidem.
[1009] Ibidem.

zapowiedział, iż w pięcioletniej perspektywie UE nie będzie zainteresowania przyjmowaniem nowych członków w swe struktury[1010]. Po ponad 3 latach od tej wypowiedzi, w obliczu rosnących wpływów Chin i Rosji na Półwyspie Bałkańskim, akcesja Serbii, ale także Czarnogóry stała się ponownie przedmiotem debaty w ramach UE. Komisja Europejska uznała wówczas oba kraje za głównych pretendentów do włączenia w europejskie struktury do 2025 r.

W związku z powyższym, w Serbii widoczny był pewien stopień eurosceptycyzmu, którego źródeł należy doszukiwać się przede wszystkim w przeciągającym się w czasie procesie akcesyjnym, rusofili części serbskiej sceny politycznej a także niezgody co do statusu Kosowa związanego z jego niepodległością[1011]. Pomimo tego, obecny prezydent Serbii Aleksandar Vučić podczas wywiadu w kwietniu 2021 r. potwierdził, że Belgrad nadal jest zainteresowany przystąpieniem do UE[1012]. W oczach wielu ekspertów starania Serbii o członkostwo w UE utknęły w martwym punkcie ze względu na obawy związane z korupcją, przestępczością zorganizowaną a także wolnością mediów. Jednak jedną z najpoważniejszych przeszkód w stosunkach Belgradu z Brukselą jest wspomniana wyżej kwestia Kosowa[1013]. Oficjalny dialog między Belgradem a Prisztiną został zainicjowany mediacją Unii Europejskiej w 2010 r. Było to możliwe po przyjęciu rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/64/29 z 9 września 2010 r.[1014] Po wielu rundach negocjacji skonkludowano je porozumieniem o normalizacji stosunków między Belgradem a Prisztiną. Reprezentanci Serbii i Kosowa podpisali piętnastopunktowe porozumienie, które otworzyło drogę do członkostwa w UE w pierwszej połowie 2013 r., niemniej proces ten nie przyniósł spodziewanych rezultatów[1015]. Rozdział 35., który dotyczy normalizacji stosunków z Kosowem, został otwarty w grudniu 2015 r. jako jeden z pierwszych dwóch rozdziałów,

[1010] H. Cooper, *Brussels is back into the Balkans, if selectively,* 11 grudnia 2017, Politico, https://www.politico.eu/article/eu-balkan-love-letter-leaves-some-feeling-jilted/ [dostęp: 17.05.2022].
[1011] N. Styczyńska, H. Dajč, *Between the past and the future. Eurosceptic political parties and the EU integration of Serbia,* [w:] J. Sondel-Cedarmas, Francesco Berti (red.), *The Right-Wing Critique of Europe. Nationalist, Sovereigntist and Right-Wing Populist Attitudes to the EU,* Routledge, Luty 2022, s. 155-157.
[1012] L. Luxner, *Serbian president pursues EU membership, better US ties, and a bigger role in the Balkans,* 28 kwietnia 2021, Atlantic Council, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/serbian-president-pursues-eu-membership-better-us-ties-and-a-bigger-role-in-the-balkans/ [dostęp: 13.05.2022]
[1013] D. Emini, I. Stakic, *Belgrade and Pristina: lost in normalsation?,* European Union Institute for Security Studies, Kwiecień 2018, s. 1-2.
[1014] *A/RES/64/298,* Security Council Report, https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/rol-a-res64-298.php [dostęp: 16.05.2022].
[1015] *No Progress Reported In Kosovo, Serbia Normalization Talks*, 24 marca 2018, Radio Free Europe Radio Liberty, https://www.rferl.org/a/no-progress-reported-talks-vucic-thaci-normalize-relations-kosovo-serbia-brussels/29120862.html [dostęp: 16.05.2022].

które zostały zainicjowane w ramach procesu przystąpienia Serbii do UE[1016]. Pomimo tego, w licznych raportach wykazano, iż Serbia i Kosowo nie wykazały prawdziwej woli normalizacji stosunków[1017]. Prezydent Vučić powiedział, że USA i Niemcy wywierają presję na Serbię, aby ta uznała niepodległość Kosowa, nie oferując Belgradowi niczego namacalnego w zamian – nawet nie gwarantując członkostwa w UE[1018]. Co ważne, Chińska Republika Ludowa wspierała Belgrad w roszczeniach dotyczących statusu Kosowa, uznając je za nieodłączną część Serbii, co naturalnie oznaczało, iż nie uznały go za niepodległe państwo[1019].

Odnosząc się do kwestii współpracy z Chinami, przywódcy polityczni Serbii często odwoływali się do oficjalnej strategii polityki zagranicznej opartej na „czterech filarach", wprowadzonej w 2009 r. przez ówczesnego prezydenta Serbii Borisa Tadicia[1020]. Argument ten podnoszony był zawsze w momencie, gdy urzędnicy UE wystosowywali zapytania do władz Serbii o wzmacnianie relacji bilateralnych Belgradu z Pekinem i Moskwą. Miało to miejsce m.in. podczas spotkania prezydenta Aleksandara Vučicia z Wysokim Przedstawicielem Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa Josepem Borrellem w styczniu 2020 r.[1021] Prezydent Serbii podkreślił, iż Serbia będzie kontynuować dobre stosunki z UE, zachowując jednocześnie współpracę na wysokim szczeblu z Chińską Republiką Ludową i Federacją Rosyjską. Vučić użył następnie retoryki, że Serbia pójdzie śladem Niemiec, Francji i Austrii, jeśli chodzi o owocną współpracę z Rosją i Chinami[1022]. W trakcie wywiadu dla Euronews w 2020 r. podczas szczytu w Davos, prezydent Serbii dobitnie wyraził swoje niezadowolenie, gdyż zapytany o bliskie związki z Rosją i Chinami stwierdził, że „ma dość bycia pouczanym" przez przywódców europejskich na temat współpracy z Moskwą

[1016] *European Union Common Position, Chapter 35: Other issues, item 1: Normalisation of relations between Serbia and Kosovo,* 30 listopada 2015, Rada Unii Europejskiej, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD-12-2015-INIT/en/pdf [dostęp: 16.05.2022].
[1017] N. Burazer, *Democracy and Human Rights. Assessing Serbia's Progress on the EU Accession Agenda 2016-2020,* Friedrich Ebert Stiftung, http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/16283.pdf, Czerwiec 2020, s. 13.
[1018] L. Luxner, Serbian president pursues…
[1019] L. Beck, *China "deeply concerned" over Kosovo independence,* 18 lutego 2008, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-kosovo-serbia-china-idUSTP34030820080218 [dostęp: 18.05.2022].
[1020] N. Spasov, A. Staknović, A. Pavelski, *Connections of China with the Countries of the Western Balkans,* "International Yearbook Faculty of Security" 2018., s. 15.
[1021] *Meeting with the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy*, 31 stycznia 2020, Kancelaria Prezydenta Republiki Serbii, https://www.predsednik.rs/en/press-center/news/meeting-with-the-eu-high-representative-for-foreign-affairs-and-security-policy [dostęp: 13.05.2022].
[1022] P. Ciborek, *FocusOSA #136: Działania Chin na Bałkanach*, 21 lutego 2020, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-136-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 13.05.2022]

i Pekinem, wskazał tym samym na hipokryzję państw Europy Zachodniej[1023]. Przyznał też, że dla Serbii nie ma alternatywy dla integracji z Unią Europejską, jednocześnie wyraził niezadowolenie z tempa procesu akcesyjnego[1024].

Ponadto, należy podkreślić, iż kwestia akcesji Serbii do Unii Europejskiej była również jednym z najbardziej frustrujących procesów w Serbii w ostatnich dziesięcioleciach wśród serbskich obywateli. Było to spowodowane przede wszystkim przeciągającym się procesem akcesyjnym i związanym z tym mechanizmem warunkowości[1025]. W tym kontekście należy wskazać, iż temat ten konfrontowany był ze współpracą gospodarczą i inwestycyjną z ChRL. Chiny często dokonywały głośnych medialnie przejęć zadłużonych państwowych przedsiębiorstw w Serbii, jednocześnie ratowały zagrożone miejsca pracy, a przykładem takich działań były przejęcia firm w opisywanym wcześniej Borze oraz Smederevie. Takie działania podmiotów gospodarczych z ChRL postrzegane były przez serbską opinię publiczną jako bezwarunkowa pomoc globalnego mocarstwa, które odnotowały tym samym bardziej pozytywny odbiór społeczny. Pomoc gospodarcza UE, choć bardziej znacząca, niekoniecznie była nagłaśniana medialnie, co wpływało na odbiór samej UE pośród obywateli Serbii. Wspomniany wyżej mechanizm warunkowości oraz czasochłonny proces akcesyjny podniosły poziom nieufności wobec skuteczności procesu rozszerzenia UE na Bałkanach Zachodnich. Bruksela wywierała również presję na Belgrad w sprawie niepodległości Kosowa, która była niepopularna wobec ogółu społeczeństwa serbskiego[1026]. Powyższe skutkowało wzrostem społecznych niepewności w kwestii włączenia Serbii do Unii Europejskiej, co skutecznie obniżyło poziom pozytywnego postrzegania UE w mediach. Rząd w Belgradzie również bardzo dobitnie wypowiadał się o nieskuteczności i braku solidarności UE podczas „pierwszej fali" pandemii COVID-19, co również doprowadziło do spadku zaufania obywateli Serbii do UE. Większość obywateli Serbii uważała, że Chiny są „największym darczyńcą" Serbii, co według oficjalnych danych nie było prawdą. Chińskie bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) w Serbii wzrosły z 2,5 mln euro w 2010 r. do 318 mln euro w 2019 r., ale nie były nawet

[1023] A. Jamieson, *Serbia president Vučić 'fed up of being lectured' over ties with Russia and China*, 21 stycznia 2020, Euronews, https://www.euronews.com/2020/01/21/serbia-president-Vučić-fed-up-of-being-lectured-over-ties-with-russia-and-china [dostęp: 13.05.2022]
[1024] Ibidem.
[1025] M. Lemstra, *The destructive effects of state capture in the Western Balkans EU enlargement undermined,* Clingendael Institute, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-10/Policy_Brief_Undermining_EU_enlargement_2020.pdf, listopad 2020, s. 4-5.
[1026] M. Petrović, *EU integration process of Serbia: a vicious circle of high politics?,* "The Review of International Affairs" 2019, vol. LXX, No. 1175, VII-VIII, 2019, s. 38.

porównywalne z poziomem tychże płynącym z państw UE, które osiągnęły poziom 1,87 mld euro w 2019 r.[1027] Należy również podkreślić, iż Serbia czerpała korzyści gospodarcze ze znacznie lepszego klimatu inwestycyjnego ze względu na jej status kandydata do UE i reformy gospodarcze podjęte w tym procesie. Konstatując, należy podkreślić, iż wbrew ogólnej opinii serbskiego społeczeństwa, wkład Unii Europejskiej w rozwój gospodarczy i społeczny był wyższy niż Chin.

Obecne działania Belgradu w kwestii braku poszanowania standardów UE miały wyraz m.in. we wspomnianej wcześniej kwestii instalacji kamer produkcji Huawei, które według części społeczeństwa, przyczyniły się do stosowania represji wobec legalnie protestujących obywateli. Minister spraw wewnętrznych Serbii Nebojsa Stefanović konsekwentnie unikał bezpośrednich odpowiedzi na pytania obywateli i mediów w powyższej kwestii. Pikietujący obywatele skupili się głównie na braku transparentności procesu wprowadzania technologii na serbski rynek, oskarżając przedstawicieli resortu spraw wewnętrznych o nielegalne szpiegowanie obywateli. Na kilka tygodni przed rozpoczęciem działalności kamer i oprogramowania chińskiej produkcji, Serbia wprowadziła krajową ustawę o ochronie danych osobowych, będącą kopią ogólnego unijnego rozporządzenia RODO, przyjętego przez Serbów w celu zapewnienia zgodności ze standardami UE. Obecnie, działania serbskiego rządu budziły obawy unijnych urzędników, co dodatkowo spowolniło proces akcesyjny bałkańskiego państwa do struktur Wspólnoty. W tym względzie należy podkreślić, iż negatywne emocje były podsycane przez przedstawicieli rządu USA którzy twierdzili, iż chińskie władze państwowe mogły mieć dostęp do danych pozyskiwanych przez sprzęt firmy Huawei, i naraziły tym samym miliony ludzi na utratę prywatności. W rezultacie takiego stanowiska amerykańskiego rządu, wiele państw regionu rozważało rezygnację z implementacji technologii zapewnianych przez Huawei – zwłaszcza jeżeli chodzi o dostęp do infrastruktury teleinformatycznej opartej na działaniu sieci 5G.

W kontekście rozwoju pandemii COVID-19, w Serbii odnotowano otwarty atak prezydenta Serbii Aleksandara Vucicia na UE, który z pewnością wpłynął na dalsze pogorszenie się percepcji Brukseli pośród serbskiego społeczeństwa[1028]. Aleksandar Vucić w swoim przemówieniu do narodu skrytykował zdolności koordynacji działań

[1027] L. Hartwell, S. Vladisavljev, *Serbia's Delicate Dance with the EU and China,* 22 grudnia 2020, Just Security, https://www.justsecurity.org/73885/serbias-delicate-dance-with-the-eu-and-china/ [dostęp: 13.05.2022]

[1028] Materiał wideo z przemówienia prezydenta Serbii dostępny jest pod adresem: https://twitter.com/i/status/1239645067066978311 [dostęp: 17.05.2022].

w odniesieniu do środowiska międzynarodowego, w szczególności Unii Europejskiej. Vucić w dość dosadny sposób powiedział, iż „międzynarodowa solidarność nie istnieje, europejska solidarność również nie istnieje i była to bajka na papierze". W dalszej części swego przemówienia, serbski prezydent powiadomił opinię publiczną o „wystosowaniu specjalnego listu, w którym on i jego kraj wiążą [z tym] ogromne nadzieje i jedynym [państwem], które może pomóc [Serbii] w tej ciężkiej sytuacji jest Chińska Republika Ludowa" [1029]. Pismo zostało zaadresowane bezpośrednio do przewodniczącego Xi Jinpinga, którego po raz pierwszy w oficjalnym piśmie rządowym Aleksandar Vucić nazwał „nie tylko przyjacielem, ale bratem, który nie jest tylko moim bratem w ujęciu osobistym, lecz jest przyjacielem i bratem całego serbskiego narodu". Odniósł się również do rezolucji UE, która zabraniała importu dóbr na teren Serbii, powiedziawszy wprost, iż „Ursula von der Leyen przekazała przed chwilą informację, iż Serbia nie może importować sprzętu i akcesoriów medycznych z UE, bo sama [UE] go potrzebuje"[1030]. Vučić w ostrych słowach podkreślił, iż w miejscu przewodniczącej KE „wyszedłby ze swojej skóry" oraz wspomniał, iż ci sami decydenci UE, którzy odmówili Serbii pomocy w kryzysowej sytuacji jeszcze kilka miesięcy temu „przesłuchiwali" serbskiego prezydenta i zalecali ograniczenie kontaktów i importu dóbr pochodzących z Chińskiej Republiki Ludowej. Przy tej okazji Vucić wspomniał, iż „UE próbuje wymusić określone zasady przetargów publicznych w Serbii" twierdząc, iż „według Wspólnoty głównym kryterium dla Serbii powinna być wysoka jakość produktów i usług, wymuszając na Serbach zakup produktów unijnych"[1031]. W momencie, gdy UE potrzebowała serbskich pieniędzy wszystko musiało być dostosowane pod nich [UE], ale gdy Serbia prosiła o pomoc i chciała za nią zapłacić, UE nie interesuje się już serbskimi pieniędzmi i odrzuciła [serbską] propozycję jakby [Serbia] prosiła o coś za darmo"[1032]. Kontynuując przemówienie stwierdził, iż „wierzy w przyjaciela i brata Xi Jinpinga i wierzy w chińską pomoc, bowiem Chiny są jedynym państwem, które może pomóc Serbii. A reszcie [państw] dziękuję za nic" [1033]. Dodał również, iż „znajdzie sposób, żeby im [UE] podziękować" a „słowa wypowiedziane dzisiaj są słowami tylko jednego prezydenta i są

[1029] J. Simić, *Serbia turns to China due to 'lack of EU solidarity' on coronavirus,* 18 marca 2020, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/china/news/serbia-turns-to-china-due-to-lack-of-eu-solidarity-on-coronavirus/ [dostęp: 17.05.2022].
[1030] Ibidem.
[1031] Ibidem.
[1032] Ibidem.
[1033] *News Analysis: COVID-19 and international assistance to Albania,* 23 marca 2020, Tirana Times, https://www.tiranatimes.com/?p=144903 [dostęp: 17.05.2022].

one stosunkowo uprzejme i grzeczne", dając do zrozumienia, iż niebawem działania UE zostaną ocenione przez opinię publiczną i innych liderów w bardziej dosadny sposób.

W momencie wygaszania tzw. „pierwszej fali" koronawirusa w Europie, władze Serbii zmieniły narrację w odniesieniu do współpracy międzynarodowej. Po ataku serbskiego prezydenta Aleksandara Vucicia na EU i jej zdolności przeciwdziałania pandemii i wychwalaniu „wielkiego brata Xi Jinpinga" i pomocy płynącej z Chin, najważniejsze osoby w państwie wysłały bardziej stonowane sygnały dotyczące walki z pandemią a także głównych celów serbskiej polityki zagranicznej. W tym kontekście należy przytoczyć treść artykułu, którego współautorem jest Aleksandar Vucić[1034]. Z analizy jego treści wynika, iż Serbia została niesprawiedliwie oceniona w kontekście starań o wsparcie od różnych partnerów. Zabieganie o sprzęt z Chin miało wiązać się z nagłym wprowadzeniem przez UE utrudnień w eksporcie urządzeń medycznych przydatnych w walce z koronawirusem dla krajów spoza UE[1035]. W tym kontekście wybór Chin jako partnera dostarczającego krytyczne zasoby medyczne został przedstawiony jako jedyne logiczne wyjście. W dalszej części artykułu – zresztą całkowicie słusznie – zauważono, że Chiny nie były jedynym krajem, który udzielił Serbii pomocy w trakcie pandemii. UE udzieliła pomocy finansowej w wysokości 41 mln USD w celu zakupu niezbędnego zaopatrzenia medycznego dla państw Bałkanów Zachodnich oraz dokonała realokacji 406 mln USD w celu złagodzenia skutków kryzysu ekonomicznego wywołanego przestojem gospodarki spowodowanym pandemią. Serbia w ramach tych środków otrzymała 85 mln USD[1036].

Wysoki przedstawiciel Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa Josep Borrell jeszcze w kwietniu 2020 r. wyraził rozczarowanie, iż serbski rząd docenił jedynie pomoc płynącą z Chińskiej Republiki Ludowej, umieszczając wizerunek przewodniczącego Xi Jinpinga na billboardach w centrum Belgradu[1037]. W artykule podkreślono rolę struktur europejskich w transformacji gospodarczej i politycznej Serbii. W ciągu dwóch ostatnich dekad UE udzieliła około 490 mln USD dotacji i pożyczek dla

[1034] A. Vucic, *'Coronavirus Diplomacy' Won't Change Serbia's Path,* 7 maja 2020, U.S. News, https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2020-05-07/coronavirus-diplomacy-wont-change-serbias-path [dostęp: 17.05.2022].
[1035] H. Von der Burchard, A. Gray, *Western Balkans call for exemption from EU medical export restrictions,* 9 kwietnia 2020, Politico, https://www.politico.eu/article/western-balkans-call-for-exemption-from-eu-medical-export-restrictions/ [dostęp: 17.05.2022]
[1036] Ibidem.
[1037] *Borrell: It is funny how only China receives billboards of gratitude in Serbia,* 21 kwietnia 2020, European Western Balkans, https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/21/borrell-it-is-funny-how-only-china-receives-billboards-of-gratitude-in-serbia/ [dostęp: 17.05.2022]

serbskiego systemu opieki zdrowotnej obejmujących zakup ponad 250 karetek z których 50% posiada w swoim wyposażeniu respiratory – jedne z najbardziej deficytowych urządzeń w trakcie pandemii koronawirusa[1038]. Władze USA w tym samym czasie miały przeznaczyć ok. 1 mld USD w ramach szeroko rozumianej pomocy[1039]. To skłoniło władze serbskie, by podziękować Waszyngtonowi za pomoc w walce z wirusem, na wzór podzięki dla ChRL, poprzez podświetlenie najbardziej rozpoznawalnych zabytków Belgradu w kolorach amerykańskiej flagi[1040]. W podsumowaniu artykułu, prezydent Vučić jako jeden ze współtwórców tekstu stwierdził, iż „chociaż Serbia jest wdzięczna wszystkim krajom, które pomogły Serbii poradzić sobie z konsekwencjami zakażenia koronawirusem, to takie akty wsparcia i humanitaryzmu nie wpłyną na jej ogólną ścieżkę rozwoju. Ku uciesze niektórych i rozczarowaniu innych, strategicznym celem Serbii było, jest i pozostanie pełne członkostwo w UE i stanie się jeszcze bardziej dynamicznym interesariuszem we Wspólnocie Europejskiej"[1041].

Dwustronna współpraca Belgradu i Waszyngtonu była nacechowana emocjonalnie, zarówno ze względu na fakt interwencji wojskowej NATO w drugiej połowie lat 90. XX w. i bombardowań Belgradu w 1999 r., jak i stanowisko USA w sprawie Kosowa[1042]. Wspomniane zbombardowanie ambasady ChRL w Belgradzie zabiło trzech chińskich dziennikarzy, co zbliżyło do siebie Chiny i Serbię i wciąż służyło jako symbol ich relacji[1043]. Pomimo tego, Stany Zjednoczone w Serbii były przede wszystkim zaangażowane we wspieranie stabilności, rozwoju gospodarczego, przemian demokratycznych a także wzmocnienia integracji z UE[1044]. Administracja USA pod rządami prezydenta Donalda Trumpa wykazywała wysokie zaangażowanie w proces zbliżenia między Prisztiną a Belgradem. Richard Grenell, były ambasador USA w Niemczech, został mianowany specjalnym wysłannikiem prezydenta ds. negocjacji pokojowych z Serbią i Kosowem[1045]. Mediacje między stronami doprowadziły do

[1038] Ibidem.
[1039] *United States Provided Nearly $1 Billion in Assistance to Serbia,* 10 lutego 2019, Ambasada USA w Serbii, https://rs.usembassy.gov/united-states-provided-nearly-1-billion-assistance-serbia/ [dostęp: 17.05.2022]
[1040] Wpis ze zdjęciami na portalu społecznościowym Twitter, umieszczony na oficjalnym profilu Ambasady USA w Serbii dostępny pod adresem: https://twitter.com/USEmbassySerbia/status/1244370026720886790?s=20 [dostęp: 17.05.2022]
[1041] A. Vucic, *'Coronavirus Diplomacy' Won't Change…*
[1042] Entina E., *On All Four Sides: Shock of Serbian Diplomacy's Five Years Plan?*, "Rivista Di Studi Politici Internazionali" 2013, vol. 80, no. 4., s. 545
[1043] W. Zweers, et, al., *China's approach to the Western Balkans,* "Clingendael Institute" 2020, s. 18.
[1044] Pavičić V., *Serbia's Orientation Challenge and Ways to Overcome It, "*Connections: The Quarterly Journal" 2019, vol. 18, no. 1-2., s. 126.
[1045] J. Mischke, *Trump names Ric Grenell his special envoy for Serbia and Kosovo,* 4 października 2019,

przywrócenia bezpośredniego połączenia lotniczego między Prisztiną a Belgradem, które zostało wstrzymane w 1998 r.[1046] Ponadto Kosowo zniosło 100% ceł na produkty z Serbii oraz Bośni i Hercegowiny w marcu 2020 r.[1047] Dodatkowo we wrześniu 2020 r. odbyło się trójstronne spotkanie w Waszyngtonie między premierem Kosowa Avdullahem Hotim, prezydentem Serbii Aleksandarem Vuciciem i prezydentem USA Donaldem Trumpem[1048]. Chociaż dyplomacja amerykańska powyższe spotkanie nazwała przełomowym, USA nie odniosły pełnego sukcesu w zakresie celów polityki zagranicznej. Serbia nieustannie odmawiała uznania Kosowa za suwerenne państwo, a umowy o regulacjach kwestii sieci 5G z Belgradem nie przyniosły praktycznego wymiaru. Nieco ponad tydzień po trójstronnym spotkaniu w Waszyngtonie, 11 września 2020 r., prezydent Aleksandar Vučić spotkał się z ambasador Chin w Serbii – Chen Bo[1049]. Prezydent Vučić podkreślił, że Chiny są wiarygodnym partnerem do współpracy w kraju, zwłaszcza w dziedzinie telekomunikacji. Kilka dni po spotkaniu w Waszyngtonie Huawei ogłosił otwarcie Centrum Innowacji i Rozwoju w Belgradzie, w którym udział wzięła premier Ana Brnabić[1050]. Szefowa serbskiego rządu powiedziała, że współpraca z Huawei przy wdrażaniu sieci 5G w Serbii nie narusza postanowień zawartych w Waszyngtonie[1051].

Jeśli chodzi o obecność agendy USA, ale także UE w głównych mediach Serbii, należy wspomnieć o kwestii grupy medialnej United Group (UG). Była to jedna z wiodących firm medialnych w Europie, która procedowała odstąpienie od współpracy z Huawei[1052]. Prawdopodobne odejście od sprzętu chińskiego giganta technologicznego

---

Politico, https://www.politico.eu/article/trump-names-ric-grenell-his-special-envoy-for-serbia-and-kosovo/ [dostęp: 17.05.2022]

[1046] X. Bami, *Leaders Hail Restoration of Belgrade-Pristina Air Link,* 20 stycznia 2020, Balkan Insight, https://balkaninsight.com/2020/01/20/lufthansa-plans-to-connect-belgrade-and-pristina/ [dostęp: 17.05.2022]

[1047] P. Ciborek *Driving Out Huawei: Sino-American Engagements In Southeast Europe,* Policy Brief, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/en/publications/briefs-papers/details/driving-out-huawei-sino-american-engagements-in-southeast-europe, October 2020, p. 1-2.

[1048] *Vucic, Hoti and Trump sign agreement to normalize economic relations,* 7 wrzesnia 2020, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/all/short_news/vucic-hoti-and-trump-sign-agreement-to-normalise-economic-relations/ [dostęp: 17.05.2022].

[1049] *Meeting with the Ambassador of the people's Republic of China*, 11 września 2020, Kancelaria Prezydenta Republiki Serbii, https://www.predsednik.rs/en/press-center/press-releases/meeting-with-the-ambassador-of-the-peoples-republic-of-china-29114 [dostęp: 16.05.2022].

[1050] *Huawei's new Innovations and Development Center will accelerate Serbia's digital transpormation: PM,* 14 września 2020, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2020-09/15/c_139368070.htm, [dostęp: 16.05.2022].

[1051] *Huawei opens centre for digital innovation and development in Belgrade,* 15 września 2020, N1, https://rs.n1info.com/english/news/a639864-huawei-opens-centre-for-digital-innovation-and-development-in-belgrade/ [dostęp: 16.05.2022].

[1052] S. Mukherjee, *Huawei customer United Group considering changing telecom gear vendor,* 10 marca 2021, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-unitedgroup-huawei-idUSKBN2B21WO [dostęp: 18.05.2022].

wynikało z nieustających nacisków płynących z Waszyngtonu w kierunku państw Europy Środkowo-Wschodniej. United Group należało do prywatnego funduszu kapitałowego BC Partners a działalność grupy obejmowała przede wszystkim państwa Półwyspu Bałkańskiego. Wśród nich wymieniało się Bułgarię, Chorwację, Słowenię, Grecję oraz Serbię a firma świadczyła tam usługi telefonii komórkowej i stacjonarnej, telewizji kablowej oraz dostępu do szerokopasmowego Internetu. Jej usługi telewizyjne były powszechnie uznawane za medium prozachodnie; dlatego należało ją uznać za jedno z głównych narzędzi oddziaływania na obywateli Serbii[1053]. Kanał telewizyjny oraz internetowy serwis informacyjny „N1", którego właścicielem jest UG jest jednym z najbardziej popularnych kanałów telewizyjnych w kraju. W formie programu telewizyjnego, był on dostępny dla około połowy serbskiego społeczeństwa (telewizja kablowa) i był powszechnie postrzegany jako jedyny, niezależny kanał w Serbii. Kanał telewizyjny N1 a także Serbia Broadband (SBB), oba będące pod kontrolą UG, były pod ciągłą presją ze strony mediów prorządowych, próbujących dalej ograniczać publiczny dostęp do relacji medialnych UG[1054].

Koncentrując się na rozległym spektrum działalności USA w Serbii, należy skupić się również na szeroko rozumianych kwestiach bezpieczeństwa. Przeszłe doświadczenia wojny w Kosowie z wiodącą rolą Ameryki pod wojskami NATO negatywnie wpłynęły na percepcję Waszyngtonu w Serbii. Obywatele tego kraju, zgodnie z linią rządu, niechętnie godzili się z niepodległością Kosowa. Stosunkowo niedawny konflikt zbrojny wydawał się podważać zaufanie do amerykańskiej polityki zagranicznej w regionie, skutecznie wpływając na tworzenie pozytywnego postrzegania USA w Serbii, co skutkowało ograniczonym wpływem Stanów Zjednoczonych na elity polityczne w kraju. Miało to wyraźny skutek w sposobie prowadzenia polityki zagranicznej przez Serbię. Stało się to jeszcze bardziej widoczne po porozumieniu energetycznym zawartym z Rosją na początku 2021 r. Pomimo apelu Waszyngtonu o zmniejszenie zależności Serbii od dostaw energii z Moskwy, w styczniu 2021 r. prezydent Serbii Aleksandar Vučić wziął udział w ceremonii otwarcia 400-kilometrowego odcinka gazociągu Turkish Stream, w wyniku czego powiązania energetyczne Rosji i Serbii uległy wzmocnieniu[1055].

[1053] *Presidential Election. 2 April 2017. OSCE/ODHIR Election Assessment Mission Final Report,* Office for Democratic Institution and Human Rights, Czerwiec 2017, https://www.osce.org/files/f/documents/a/5/322166_3.pdf, s. 10.
[1054] *Independent media in Serbia must be protected from ongoing government attacks,* 1 lutego 2021, United Media, http://www.unitedmedia.net/independent-media-in-serbia-must-be-protected-from-ongoing-government-attacks/ [dostęp: 16.05.2022].
[1055] D. Stojanovic, *Serbia opens pipeline for Russian gas, ignores US opposition*, 1 stycznia 2021,

Pomimo tego Stany Zjednoczone wciąż dążyły do lepszego odbioru społecznego w kraju. Ambasada USA w serbskiej telewizji rozpoczęła kampanię pod tytułem „Wy jesteście światem; Vi ste Svet", która miała ożywić uśpione prozachodnie nastroje wśród serbskich obywateli[1056]. W promocyjnym materiale wideo Ambasada USA w Belgradzie wspomniała o jednej z najsłynniejszych serbskich postaci literackich XX w., Borislavie Pekiciu. Film promocyjny został oparty na cytatach „Powinniśmy patrzeć prosto, bo gdybyśmy chcieli spojrzeć wstecz, mielibyśmy oczy z tyłu głowy" i „Honor nie będzie zależał od tego, skąd pochodzimy, ale dokąd zmierzamy". Podniosło to głosy serbskiego społeczeństwa, iż USA podprogowo starały się przekazać wiadomość, iż „należy uznać niepodległość Kosowa, a kraj powinien iść naprzód i nie oglądać się za siebie". Resentymenty z przykrych doświadczeń ostatniej dekady XX w. w Serbii zniekształciły przekaz medialny[1057]. Z tego względu należy podkreślić, iż promocja kampanii „Vi ste Svet" przyniosła ograniczony skutek, głównie z uwagi na dodatkową polaryzację serbskiego społeczeństwa w kwestii doświadczeń historycznych w kontaktach z Waszyngtonem.

Ostatnim aktorem mającym wpływ na działania Chin w Serbii była Federacja Rosyjska. Od momentu upadku Jugosławii, Moskwa pozostawała naturalnym i tradycyjnym partnerem Belgradu, wspierającym większość postulatów na arenie międzynarodowej. Oba kraje uważane były za wieloletnich sojuszników i partnerów gospodarczych. Jeszcze w czasach średniowiecza, zbliżenie było głównie możliwe poprzez przyjęcie chrześcijaństwa prawosławnego przez Serbów. Po podboju Serbii przez Turków osmańskich w XV w., Rosja stała się dominującą siłą polityczną i kulturalną w kraju. W serbskiej literaturze historycznej i dyskursie politycznym Serbów często określano mianem „małych Rosjan [1058] ". Obecnie rosyjski soft power manifestowany był głównie na poziomie religijnym i medialnym. W 2015 r. Głos Rosji i Rosyjska Agencja Informacyjna (RIA) zaprzestały działalności na rzecz nowej

Associated Press, https://apnews.com/article/turkey-moscow-serbia-aleksandar-Vučić-russia-2adfba38701d5b277e8d8d4064f5511d [dostęp: 16.05.2022].

[1056] Film promocyjny akcji „Vi ste Svet" emitowany w serbskich mediach jest dostępny pod adresem: https://www.youtube.com/watch?v=jgRFtjXMInA [dostęp: 18.05.2022]

[1057] D. Luković, *Bura zbog spota "Vi ste Svet" posle ocene predsednika SANU da je spot o Pekiću „medijska dresuda", oglasila se ambasada SAD! Evo šta su nam rekli [Burza wokół filmu "Jesteście światem" po ocenie prezydenta dla Serbskiej Akademii Nauki i Sztuki, że wideo o Pekiciu było „szkoleniem medialnym", które opublikowała ambasada USA! Oto co nam powiedzieli],* 14 stycznia 2021, Blic, https://www.blic.rs/vesti/politika/bura-zbog-spota-vi-ste-svet-posle-ocene-predsednika-sanu-da-je-spot-o-pekicu-medijska/7tzd36v, accessed 15 VI 2021.

[1058] A. Djokic, *The Perspectives of Russia's Soft Power in the Western Balkans Region*. "RUDN Journal of Political Science" 2020, 22., s. 235.

państwowej agencji informacynej Sputnik. W 2020 r. podczas uroczystości z okazji piątej rocznicy działalności Sputnika w Serbii, prezydent Aleksandar Vucič powiedział, że „Sputnik stał się jednym z najbardziej wpływowych mediów w Serbii". Niemniej jednak, jak wskazuje Djokic, można śmiało powiedzieć, że rosyjskie inwestycje na rynku medialnym były niewielkie w porównaniu z zachodnimi i państwowymi mediami w Serbii"[1059]. Pochwała kierownictwa serbskiego dla Sputnika wzmocniła rosyjską agendę polityczną i retorykę, którą realizują. Biorąc pod uwagę wewnętrzne problemy gospodarcze i poziom BIZ w Serbii, Rosja utrzymuje wysoki poziom wsparcia w społeczeństwie serbskim przy stosunkowo niskich nakładach finansowych. Bliskie kontakty bilateralne zostały dodatkowo skonsolidowane poprzez uzyskanie przez Kosowo niepodległości od Serbii. Rosja, podobnie jak Chiny, były dotychczas kluczowymi partnerami w kontekście wsparcia Belgradu w kwestii sprzeciwu wobec autonomii władz w Prisztinie[1060]. Kluczowym aspektem w relacjach dwustronnych była również całkowita zależność Serbii w kwestii energetyki, gdzie Belgrad dla przykładu pozostawał w 100% zależny od dostaw rosyjskiego gazu[1061].

Powyższe elementy *soft i hard power* Rosji zostały skonfrontowane z coraz bardziej zauważalną ekonomiczną alternatywą Pekinu we współpracy wojskowej, technologicznej, medycznej, infrastrukturalnej i biznesowej z Serbią. Ponadto zarówno działania Rosji jak i Chin w Serbii nie były uzależnione od przyjęcia norm prodemokratycznych – jak w przypadku UE. W związku z tym poszanowanie zasad demokratycznych lub standardów praw człowieka nie było uważane za warunek *sine qua non* dla praktycznej współpracy dwustronnej między Belgradem a Moskwą i Pekinem[1062]. Obecnie Serbscy decydenci zdali sobie jednak sprawę z konieczności dywersyfikacji umów partnerskich w obliczu słabnącej pozycji gospodarczej Rosji i jej problemów wewnętrznych, uwzględniając także aspiracje gospodarcze i regionalne samej Serbii. Moskwa wielokrotnie wyrażała rozczarowanie działaniami Belgradu, związanych z namacalnym zbliżeniem się Serbii z Chinami, ponieważ rosyjskie bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Serbii osiągnęły w 2019 r. 658,7 mln euro, podwajając chińskie

[1059] Ibidem, s. 237-238.
[1060] B. Radeljic *Russia's Involvement in the Kosovo Case: Defending Serbian Interests or Securing Its Own Influence in Europe?,* "Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia" 2017, vol. 6 no. 2. s. 277.
[1061] *Energy Minister says Serbia still getting Russian gas,* 28 kwietnia 2022, N1, https://rs.n1info.com/english/news/energy-minister-says-serbia-still-getting-russian-gas/ [dostęp: 18.05.2022].
[1062] P. Ciborek, *Monitor Chiny-Bałkany,* Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, http://osa.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2019/02/OSA_MONITOR_BALKANY_STYCZEN_2021.pdf, styczeń 2021, p. 5.

BIZ na poziomie (318 mln euro), odrzucając w praktyce gospodarczy postulat pogarszającej się współpracy dwustronnej z Serbią vis-a-vis ChRL[1063].

Pomimo twardych danych i towarzyszącej temu rosyjskiej narracji, według eksperta London School of Economics, Vuka Vuksanovicia, ogólny wpływ Chin w Serbii był obecnie bardziej znaczący niż rosyjski. Autor opisywał obecne działania Belgradu jako wyrachowaną próbę zastąpienia Rosji i Władimira Putina przez ChRL oraz Xi Jinpinga, jako czołowego partnera serbskiego poza półkulą zachodnią[1064]. Jak wcześniej wspomniano, serbski sektor energetyczny był całkowicie uzależniony od dostaw rosyjskiej ropy i gazu[1065]. Niemniej jednak w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, w oczach władz Serbii, Rosja nie była w stanie sprostać statusowi kluczowego partnerstwa gospodarczego Belgrad-Pekin[1066]. Ponadto Serbia była dla Chin jednym z kluczowych partnerów, biorąc pod uwagę flagowy projekt przewodniczącego Xi – inicjatywę Pasa i Szlaku (BRI), co według Belgradu stanowiło o potencjale rozwoju współpracy dwustronnej. Jako członek mechanizmu współpracy 16/17+1, komplementarnego wobec inicjatywy Pasa i Szlaku, Serbia stała się największym odbiorcą chińskich inwestycji w regionie EŚW (ponad 4 mld USD)[1067].

Vuksanović podkreślił również upadek serbskiego rosyjskiego mitu *soft power*, opartego głównie na powiązaniach słowiańskich i prawosławnych[1068]. Badacz odwoływał się w tym kontekście bardziej do resentymentów towarzyszących obywatelom Serbii w latach 90. związanych z niepodległością Kosowa niż do jakichkolwiek przejawów rusofilii. Opinia publiczna dokonała również krytycznego przewartościowania wpływów Kremla w regionie Bałkanów Zachodnich, zwłaszcza w zakresie poszerzenia struktur NATO o najbliższych sąsiadów Serbii – Czarnogórę[1069] i Macedonię Północną[1070].

[1063] L. Hartwell, S. Vladisavljev, *Serbia's Delicate Dance with the EU and China,* 22 grudnia 2020, Just Security, https://www.justsecurity.org/73885/serbias-delicate-dance-with-the-eu-and-china/ [dostęp: 16.05.2022].

[1064] V. Vuksanović, *Belgrade is embracing China as it ditches its Russian alliance,* 10 lipca 2020, Reaction, https://reaction.life/belgrade-is-embracing-china-as-it-ditches-its-russian-alliance/ [dostęp: 16.05.2022]

[1065] P. Stanojević, Z. Jeftić, Ž. Obradović, *The Western Balkan countries accession to the European Union from the energy perspective,* "The Review of International Affairs" 2020, vol. LXXI, No. 1178, IV-VI. s. 29.

[1066] S. Bjelotomic, *Serbia now 100% dependent on Russian gas,* 5 stycznia 2021, Serbian Monitor, https://www.serbianmonitor.com/en/serbia-now-100-dependent-on-russian-gas/ [dostęp: 16.05.2022].

[1067] S. Shukla, O. Liebermann, *China's clout is growing on the edge of the EU, and the US is worried,* 14 września 2019, CNN, https://edition.cnn.com/2019/09/14/europe/serbia-china-investment-intl/index.html [dostęp: 16.05.2022].

[1068] V. Vuksanović, *Belgrade is embracing…*

[1069] *Montenegro joins NATO as 29th Ally,* 5 czerwca 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_144647.htm [dostęp: 16.05.2022].

[1070] *North Macedonia joinst NATO as 30th Ally,* 30 marca 2020, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm [dostęp: 16.05.2022]

Wydaje się, że wizja stania się „chińską bramą do Europy" była bardziej przekonująca niż kontynuacja partnerstwa z Federacją Rosyjską, która – jak wspomniano wcześniej – zmagała się z problemami wewnętrznymi. Nie oznacza to jednak, że Serbia całkowicie zrezygnuje ze współpracy z Rosją, nie tylko ze względu na wspomnianą wyżej kwestię zależności energetycznej. Istotną kwestią w stosunkach dwustronnych była również sprawa Kosowa, podczas gdy Rosja nadal popiera stanowisko Belgradu w Radzie Bezpieczeństwa ONZ [1071]. Znalazło to odzwierciedlenie w wynikach niezależnego sondażu w Serbii w 2019 r. Większość Serbów (60,7%) opowiedziała się za sojuszem z Rosją, na rzecz członkostwa w UE (47,1%) i NATO (8,9%)[1072].

Chiny miały pełną świadomość wpływów Rosji w Serbii, toteż flagowy projekt mechanizmu 16/17+1, tj. połączenie kolejowe Belgradu z Budapesztem zakładało koordynację prac pomiędzy dwiema stronami. Belgrad chcąc zadowolić zarówno Moskwę i Pekin, podzielił powyższe połączenie kolejowe na trzy odcinki: Belgrad – Stara Pazova, Stara Pazova – Nowy Sad oraz Nowy Sad – Subotica. Odcinek Stara Pazova do Nowego Sadu był budowany przez rosyjską firmę RDZ International, która zasadniczo uzyskała kontrakt w 2013 r. – w tym samym, którym Xi Jinping zainaugurował inicjatywę Pasa i Szlaku a także rok po otwarciu formatu współpracy Chiny-EŚW[1073]. RDZ International była zaangażowana również w inne projekty w Serbii, m.in. odcinki Pancevo-Belgrad, Belgrad-Bar, Valjevo-Vrbnica Paneuropejskiego korytarza transportowego X. Oprócz tego, podejmowała również kontrakty infrastrukturalne w Indiach, Słowenii oraz na Kubie. Właściwe prace na „rosyjskim" odcinku kolejowego połączenia Belgrad-Budapeszt rozpoczęły się w 2017 r., a wartość projektu wyceniono wówczas 338 mln USD. Oznaczało to, iż flagowy projekt Pasa i Szlaku nie jest wyłącznie chińskim projektem *per se*, bowiem istotną jego część finansowała (w ramach pożyczki) i wykonywała firma z siedzibą główną w Moskwie. Przy realizacji tak ważnego wizerunkowo dla Pekinu projektu, wydawało się, iż niemożliwym byłby udział rosyjskich przedsiębiorstw bez przyzwolenia płynącego ze strony Pekinu. W ten sposób pośrednio kreowano efektywność współpracy chińsko-rosyjskiej przy największych projektach infrastrukturalnych w kraju, a dodatkowym atutem był fakt, iż docelowo, połączenie kolejowe będzie miało swój początek (lub koniec) w stolicy państwa należącego do Unii Europejskiej. Ewentualne powodzenie

[1071] A. Konitzer, *Serbia between East and West,* "Russian History" 2011, vol. 38, issue 1., s. 105.
[1072] A. Djokic, *The Perspectives…* s. 235.
[1073] A. Brinza, *China and the Budapest-Belgrade Railway Saga,* 28 kwietnia 2020, The Diplomat, https://thediplomat.com/2020/04/china-and-the-budapest-belgrade-railway-saga/ [dostęp: 18.05.2022]

całego projektu zdecydowanie wzmocni zarówno chińskie jak i rosyjskie *soft power* w regionie, legitymizując chińsko-rosyjskie projekty w pozostałych państwach regionu.

Oprócz wspólnych – lub komplementarnych wobec siebie – projektów chińskich i rosyjskich w Serbii, należy spodziewać się również kontynuacji rywalizacji o wpływy pomiędzy Pekinem a Moskwą. Jednym z ostatnich przykładów potwierdzających powyższą tezę są wydarzenia z początku 2021 r., kiedy to w trakcie pandemii COVID-19, w Serbii rozpoczęto produkcję szczepionek zarówno Sinopharm jak i Sputnik V[1074]. Należy z całą pewnością podkreślić, iż współpraca jak i rywalizacja o wpływy w Serbii jest wielopłaszczyznowa. Rosja wciąż pozostawała dominującym mocarstwem w aspekcie *soft-power*, gdzie aspekty religijne (prawosławie) przybliżające Belgrad do Moskwy konfrontowane były z bardziej namacalną – dosłownie i w przenośni – ofertą płynącą z Pekinu. Uzależnienie Serbii od dostaw rosyjskich paliw kopalnych było również jednym z wiodących aspektów wpływających na sposób balansowania stosunków dwustronnych Belgradu z Kremlem. Prezydent Serbii Aleksandar Vučić stwierdził ostatnio, iż „jest gotowy prosić i błagać" swojego rosyjskiego odpowiednika o niższą cenę gazu w trakcie listopadowego spotkania w Soczi[1075]. Pekin z kolei w ramach szeroko pojętej Inicjatywy Pasa i Szlaku, widzi Serbię jako jeden z kluczowych obszarów logistycznych na tranie euroazjatyckiej, co z kolei przekłada się na liczbę inwestycji infrastrukturalnych w kraju – wraz z wiodącym i bodaj najbardziej popularnym przykładem kolei wysokich prędkości Belgrad-Budapeszt.

***

Historycznie poprawne stosunki między Serbią a ChRL wykazywały się dużym potencjałem w szczególności, jeśli chodzi o ich polityczny i inwestycyjny wymiar. W momencie zwrotu ChRL w stronę regionu EŚW po zainicjowaniu formatu 16/17+1, w stosunkach dwustronnych występowały szczególne okoliczności, które należy uznać za wspierające proces zbliżenia między Belgradem a Pekinem. W tym względzie należy wymienić przede wszystkim fakt, iż oba państwa miały nieuregulowane terytorialne a w przypadku Chin i Serbii na pierwszy plan wysuwają się problematyczne kwestie

[1074] S. Dragojlo, *Serbia Signs Agreement to Produce Chinese Sinopharm Vaccine,* 13 lipca 2021, https://balkaninsight.com/2021/07/13/serbia-signs-agreement-to-produce-chinese-sinopharm-vaccine/ [dostęp: 18.05.2022].

[1075] V. Vuksanovic, *Russia's gas gift to Serbia comes with strings attached,* 12 kwietnia 2021, https://www.euronews.com/2021/12/04/russia-s-gas-gift-to-serbia-comes-with-strings-attached-view [dostęp: 18.05.2022].

związane ze statusem Tajwanu i Kosowa. Ponadto, Serbia zostaje poza wiodącymi w regionie zachodnimi strukturami NATO. Jest to również element konsolidujący stosunki chińsko-serbskie, ponieważ jak wcześniej wspomniano, ambasada ChRL w Serbii została zbombardowana w 1999 r. przez wojska NATO pod przewodnictwem USA, co z kolei wzmocniło antyzachodnie resentymenty zarówno po stronie Chin jak i Serbii, spajając stosunki dwustronne w tym względzie. Ponadto perspektywa akcesyjna Serbii do Unii Europejskiej oddaliła się, głównie ze względu na wspomnianą wcześniej nieuregulowaną kwestię stosunków między Prisztiną a Belgradem, a dodatkowo zarzuty UE wobec Serbii coraz częściej obejmowały kwestie m.in. praworządności oraz praw człowieka.

Jak wcześniej wskazano, w bilateralnych stosunkach politycznych między Chinami a Serbią występowały pewne okoliczności, które mają również wpływ na gospodarczy wymiar tejże współpracy. W związku z powyższym należy wskazać, iż w ciągu ośmiu lat (2012-2020), wskaźniki intensywności handlu Rumunii z Chinami, zarówno w kwestii rumuńskiego eksportu (+0,152) jak i importu z Chin (+0,178) zmieniły się znacznie. W tym względzie należy odnotować, iż wartość serbskiego importu z Chin podobnie jak w przypadku Bułgarii i Rumunii w porównaniu do eksportu rosła zdecydowanie szybciej. Doprowadziło to do wzrostu deficytu w handlu dwustronnym na niekorzyść Serbii (z 1,36 mld USD w 2012 r. do 2,88 mld USD w 2020 r.). Podobnie jak w pozostałych opisywanych przypadkach, główną przyczyną tego stanu rzeczy był fakt nieposiadania przez Serbię zdecydowanych przewag konkurencyjnych w handlu z Chinami w stosunku do pozostałych państw formatu. Najważniejszymi partnerami handlowymi dla Serbii są – podobnie jak w przypadku Bułgarii i Rumunii – państwa tzw. „starej Unii" – Niemcy i Włochy. Na szczególną uwagę w tym względzie zasługiwał również fakt, iż współpraca z Rosją, będącą jednym z kluczowych partnerów handlowych Serbii, zgodnie ze strukturą importu, bazowała głównie na paliwach kopalnych. Oznacza to, iż w obliczu braku możliwości dywersyfikacji źródeł importu paliw kopalnych, Serbia jest całkowicie uzależniona energetycznie od dostaw tychże z Rosji. W odniesieniu do stosunków z Rosją, należy podkreślić również głębokie wpływy polityczne Moskwy w Serbii, które negatywnie wpływały na jakość stosunków pomiędzy Serbią a Stanami Zjednoczonymi, Unią Europejską oraz częściowo z Chinami. Rosyjska percepcja Serbii jako strefy własnych wpływów może w dłuższej perspektywie czasowej doprowadzić do wzrostu napięć pomiędzy Moskwą a Pekinem.

ZAKOŃCZENIE

Problematyka chińskiej aktywności w formatach wielostronnych stała się przedmiotem dyskusji w środowisku krajowych i międzynarodowych ekspertów. W dysertacji przedstawiono analizę problemu wykorzystania multilateralnego mechanizmu współpracy Chiny-EŚW 17+1 do realizacji relacji bilateralnych wybranych państw formatu. Należy wskazać na kompleksowość zagadnienia, które wymagało od autora holistycznej analizy stosunków dwustronnych realizowanych pod parasolem mechanizmu wielostronnego, ze szczególnym uwzględnieniem lat 2012-2021. W związku z powyższym, wychodząc od analizy klasycznej teorii multilateralizmu, skupiono się na badaniu chińskiej percepcji tego zagadnienia oraz analizy praktyki międzynarodowej chińskiej dyplomacji w odniesieniu do ogólnego kształtu polityki zagranicznej ChRL.

Kluczowy element badań stanowiła analiza zachowania chińskiej dyplomacji w instytucjach multilateralnych do których zaliczano format współpracy Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia. W ramach tychże badań, wyróżniono sześciopunktową typologię spektrum działań wielostronnych ChRL w ramach organizacji i instytucji międzynarodowych. Stanowi to odejście od czteropunktowej typologii Joela Wuthnowa, Xin Li oraz Lingling Qi a także pięciopunktowej typologii G. Johna Ikenberry'ego oraz Darrena J. Lima. W trakcie badań nad wyżej wspomnianymi funkcjonującymi analizami zachowania chińskiej dyplomacji w instytucjach i organizacjach wielostronnych, wskazano na istotne luki w badaniach lub zbyt daleko idącą generalizację, co doprowadziło do stworzenia nowej, sześciopunktowej typologii na bazie wcześniejszych badań oraz własnych wniosków.

Pierwszym z wyróżnionych etapów działalności ChRL w instytucjach multilateralnych był etap obserwacji. W tym etapie wyróżniono brak zaangażowania chińskiej dyplomacji w ramach działalności danej instytucji co zastąpione było analizą zachowania poszczególnych członków a także próbą zrozumienia sposobu działalności instytucji międzynarodowej. Niniejsze podejście charakteryzowało chińską dyplomację w początkowych fazach uczestnictwa w instytucjach wielostronnych.

Drugim etapem było aktywne uczestnictwo ChRL w instytucjach i organizacjach międzynarodowych na zasadach *status quo*. Działanie to opierało się na zasadach wypracowanego prawa, reguł i praktyk międzynarodowych, co było widoczne w ramach

chińskiej aktywności w ramach International Criminal Police Organization (INTERPOL).

W ramach trzeciego etapu wyróżniono aktywne uczestnictwo Chin w ramach instytucji międzynarodowej i poszukiwania dojścia do głosu w procesie decyzyjnym. Niniejsza charakterystyka wpisywała się w działalność Chin w ramach prób umiędzynarodowienia krajowej waluty, chińskiego *yuana*. W tym zakresie należy podkreślić fakt umieszczenia chińskiej waluty w koszyku rezerw MFW, co w Pekinie zostało odebrane z aprobatą, choć większość ekspertów wskazywała na symboliczne znaczenie tego wydarzenia.

Czwartym w wyróżnionych etapów było aktywne uczestnictwo w ramach organizacji międzynarodowej, gdzie dyplomacja ChRL zmagała się z niepożądanymi przeszkodami instytucjonalnymi lub ideologicznymi. W tym względzie za przykład takiego typu aktywności Chin może posłużyć stanowisko Pekinu w ramach Światowej Organizacji Handlu (WTO) i wielokrotne wnoszenie sporów odwołujących się do nakładania środków antydumpingowych na produkty eksportowe z Chin, w szczególności przez USA.

Piątym z wyróżnionych etapów była otwarta opozycja chińskiej dyplomacji w ramach instytucji lub organizacji międzynarodowej. Działanie takie charakteryzowało się brakiem uczestnictwa w wypracowaniu porozumień lub jawny sprzeciw wobec ustaleń wielostronnych. Przykładem takiej aktywności była działalność ChRL w ramach Forum ONZ, m.in. w ramach ustaleń związanych z roszczeniami Chin w stosunku do Morza Południowochińskiego.

Ostatnim i najważniejszym z perspektywy rozprawy doktorskiej był etap szósty, określony jako zewnętrzna innowacja. Zakładała ona zaangażowanie Chin w tworzenie własnej instytucji lub organizacji multilateralnej, oferującej alternatywę dla aktualnie istniejących form współpracy lub norm międzynarodowych. Przykładem takiej działalności było m.in. utworzenie przez Chiny Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB) oraz utworzenie formatu współpracy 16/17+1.

Zgodnie z powyższym, główny problem wykorzystania relacji bilateralnych w ramach funkcjonującego mechanizmu multilateralnego z wiodącą rolą Chin został zbadany zarówno w wymiarze teoretycznym (w oparciu o opracowania Zachodnie oraz chińskie) jak i praktycznym, popartym licznymi przykładami aktywności politycznej i gospodarczej. Dzięki zastosowaniu metody triangulacji tj. łączenia wyników badań wynikających z użycia metod ilościowych i jakościowych, dokonano odpowiedzi na

postawione pytania badawcze celem weryfikacji przedstawionych we wstępie hipotez badawczych.

Dokonując weryfikacji głównej hipotezy rozprawy doktorskiej, która brzmi: „wraz ze wzrostem obecności Chin na arenie międzynarodowej, aktywność multilateralna Chin w regionie EŚW służy jako platforma do wzmacniania relacji bilateralnych", należy stwierdzić, iż format 16/17+1 w ciągu dziewięciu lat istnienia nie wykorzystał potencjału dla skoordynowanych, multilateralnych działań i z jednym wyjątkiem nie dostarczył transgranicznych projektów. Wyjątkiem tym była realizacja infrastrukturalnego projektu kolei wysokich prędkości pomiędzy Belgradem a Budapesztem, co określono flagowym projektem całej inicjatywy. Warto w tym miejscu wskazać, iż w trakcie tworzenia niniejszej pracy doktorskiej, projekt nie został ukończony. Kolejnym argumentem potwierdzającym powyższą hipotezę był fakt, iż wytyczne podsumowujące kolejne szczyty formatu (*guidelines*), odzwierciedlały wiodącą pozycję Chin w formacie poprzez wyszczególnienie partykularnych celów chińskiej dyplomacji w odniesieniu do poszczególnych państw. W tym względzie należy podkreślić, iż wytyczne te były przygotowywane przez ustanowiony we wrześniu 2012 r. sekretariat 16/17+1 w Pekinie, który strukturalnie bezpośrednio podlegał pod centralną jednostkę administracyjną, a dokładniej Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL. Doprowadziło to do sytuacji, w której państwa regionu EŚW nie były bezpośrednio zaangażowane w proces tworzenia dokumentów, otrzymując jego proponowaną wersję z wystosowaną prośbą o komentarze i poprawki. Oznaczało to, iż członkowie formatu 16/17+1 mieli ograniczone możliwości do wyznaczenia nowych kierunków współpracy. Dodatkowo należało podkreślić formę inauguracji tejże inicjatywy, gdyż opierała się ona na przemówieniu szefa chińskiego rządu Wen Jiabao, który zaproponował 12-punktowy plan działania dla mechanizmu 16/17+1, który w chińskich i zachodnich mediach nazwany był „inicjatywą chińskiego premiera". Wskazuje to na jednostronny proces wskazania obszarów współpracy i podziału pracy w ramach samej inicjatywy.

Ponadto należy wskazać, iż samo pojęcie idei multilateralizmu w analizie komunikatów po szczytach a także publikacji ambasadorów ChRL w państwach objętych próbą badawczą pojawiało się niezwykle rzadko. Po raz pierwszy użycie terminu multilateralizmu (*duobian zhuyi*) w komunikacie konkludującym szczyt nastąpiło w 2017 r. w Budapeszcie. Wcześniej, podczas szczytu w Rydze (2016), w komunikacie znalazło się odniesienie do współpracy wielostronnej/multilateralnej (*duobian hezuo*), następnie

podczas wspomnianego wcześniej szczytu w Budapeszcie ponownie znalazło się odniesienie do współpracy wielostronnej/multilateralnej (*duobian hezuo*) a także wielostronnego/multilateralnego handlu (dwukrotnie – *duobian maoyi*) oraz w odniesieniu do specyficznego obszaru wielostronnej/multilateralnej współpracy dotyczącej cieków rzecznych oraz współpracy w ujęciu ogólnym (*duobian shuili jiaoliu yu hezuo*). Ostatnim oficjalnym dokumentem, w którym pojawia się nawiązanie do multilateralnego charakteru współpracy były wytyczne po szczycie w chorwackim Dubrowniku (2019), gdzie odniesiono się do multilateralnego handlu (*duobian maoyi*).

Podobnych argumentów dostarczyła analiza przemówień premierów ChRL Wen Jiabao oraz Li Keqianga a także przewodniczącego Xi Jinpinga. Należy wskazać, iż po raz pierwszy Li Keqiang użył odniesienia do multilateralnego charakteru współpracy podczas szczytu w Suzhou (2015), przy okazji obietnicy, iż chińskie instytucje finansowe podejmą próbę finansowania projektów 16+1 i wzmocnią multilateralną współpracę z innymi wiodącymi instytucjami finansowymi. Ponowne nawiązania do multilateralnego wymiaru współpracy Chiny-EŚW nastąpiły w Budapeszcie (2017), kiedy to szef chińskiego rządu określił format 16+1 „ważnym mechanizmem współpracy międzyregionalnej i pięknym odzwierciedleniem multilateralnej, otwartej współpracy"; a także na szczycie w Sofii (2018), kiedy to dwukrotnie odniósł się do wspomnianej wcześniej kwestii wielostronnego/multilateralnego handlu (*duobian maoyi*). W kontekście przemówień podczas szczytów, najważniejszym z punktu widzenia rozpatrywania bilateralnego charakteru w formacie multilateralnym było użycie terminu multilateralizm (*duobian zhuyi*) przez Xi Jinpinga w trakcie szczytu formatu 17+1 w Pekinie (2021). Xi Jinping wspomniał wówczas o współpracy multilateralnej i regionalnej (*duobian he quyu hezuo*). Istotnym w tym kontekście był fakt, iż przewodniczący Xi Jinping wrócił do idei multilateralizmu w momencie kryzysu wizerunkowego całego formatu, wpływającego bezpośrednio na percepcję własnej inicjatywy Pasa i Szlaku. Po odwołaniu szczytu w 2020 r. oraz niedoreprezentowaniu większości delegacji państw członkowskich a także pierwszych doniesieniach o możliwości opuszczenia formatu przez niektórych członków, Xi Jinping najprawdopodobniej odwołał się do multilateralizmu, aby ponownie pobudzić początkowy entuzjazm, który obserwowany był po inauguracji formatu w 2012 r.

Odnosząc się do publikacji szefów misji dyplomatycznych w państwach określonych próbą badawczą, należy podkreślić, iż pierwszy z artykułów odnoszących się do multilateralizmu w Bułgarii autorstwa Dong Xiaojunga, został opublikowany

w kwietniu 2019 r., zatem po siedmiu latach od utworzenia formatu Chiny-EŚW. Ambasador ChRL w Bułgarii motywował wówczas pięć głównych wartości, którymi kierowali się liderzy Chin, inaugurując inicjatywę Pasa i Szlaku a wśród nich znalazło się poparcie dla idei multilateralizmu. Druga z publikacji z lutego 2021 r. odnosiła się bezpośrednio do idei multilateralizmu, gdyż jej tytuł brzmiał „*Zhongguo jianding jianxing duobian zhuyi [Chiny konsekwentnie praktykują multilateralizm]”.* Tekst skupiał się na analizie styczniowego (2021) wystąpienia przewodniczącego Xi Jinpinga podczas Światowego Forum Ekonomicznego w Davos. Konstatacją Dong Xiaojuna był wniosek, iż mechanizm współpracy 17+1 należało pojmować jako kolejny mocny przykład zaangażowania Chin w multilateralizm, gdzie format ten stał się ponadregionalną platformą współpracy opartą na wspólnych aspiracjach Chin i państw regionu EŚW.

W Rumunii należy wskazać, iż po inauguracji sekretariatu mechanizmu 16+1 w Pekinie w 2012 r., ambasador ChRL w Rumunii w publikacjach we wiodących mediach rumuńskich Huo Yuzhen odnosiła się do znaczenia promocji wielobiegunowych stosunków międzynarodowych (*duojihua*), tym samamym nie omawiała multilateralizmu jako takiego. Bezpośrednie odwołanie do multilateralizmu nastąpiło w sierpniu 2018 r., kiedy *chargé d’affaires ad interim* ambasady ChRL w Rumunii Tu Jiang skomentował wzrost chińsko-amerykańskich napięć oraz skrytykował „serię jednostronnych i protekcjonistycznych środków handlowych i inwestycyjnych” podkreślając tym samym chińską gotowość w celu podjęcia współpracy w celu ochrony multilateralizmu i globalizacji gospodarczej (*weihu duobian zhuyi he jingji quanqiuhua*). W analogicznej sytuacji i w tym samym kontekście wypowiedziała się ambasador ChRL w Rumuni Jiang Yu, gdyż podczas wręczania kopii listów uwierzytelniających na ręce ministra spraw zagranicznych Rumunii Teodora Melescanu, Jiang Yu wyraziła nadzieje, iż w obliczu niepewnej sytuacji międzynarodowej (*miandui chongman bu quedingxing de guoji xingshi)* Chiny i UE będą trwać w spójnym stanowisku w zakresie ochrony multilateralizmu, przeciwstawiając się unilateralizmowi i protekcjonizmowi (*weihu duobian zhuyi, fandui danbianzhuyi he baohuzhuyi*). Temat ochrony multilateralizmu pojawił się również w wywiadzie Jiang Yu dla Rumuńskiej Państwowej Agencji Informacyjnej podczas podsumowania wyników ósmego szczytu formatu 16+1 w Dubrowniku w kwietniu 2019 r. oraz w trakcie rozmów z rumuńskimi przedstawicielami *think tanków* w czerwcu 2019 r.

Z analizy komunikatów oraz publikacji szefów misji dyplomatycznej ChRL

w Serbii należy wyraźnie podkreślić, iż na przestrzeni lat 2012-2021 w ogóle nie odwoływano się do idei multilateralizmu. Powyższe podkreśla chińską preferencję negocjacji i współuczestnictwa projektowego o charakterze bilateralnym w Serbii. Charakterystyka współpracy dwustronnej między Serbią a Chinami nie wymagała od chińskiej dyplomacji obrony wartości multilateralnych. Wynikało to głównie z zadowolenia rządu w Belgradzie z wyników współpracy gospodarczej, szczególnie jeśli chodzi o inwestycje infrastrukturalne. Paradoksalnie, odniesienia do idei multilateralizmu w Serbii mogłyby działać na niekorzyść serbskiej opinii publicznej na temat chińskiej aktywności polityczno-gospodarczej w kraju, gdyż oznaczałoby to, że chińska dyplomacja nadal szuka nowych płaszczyzn dla współpracy w regionie. Mogłoby to negatywnie wpłynąć na serbską percepcję chińsko-serbskiej współpracy bilateralnej jako próby zepchnięcia jej na margines i poszukiwania nowych partnerów do współpracy.

Druga hipoteza odnosiła się bezpośrednio do korzystnego wizerunku opinii publicznej dla chińskiej dyplomacji i otoczenia biznesowego w Rumunii, Bułgarii i Serbii, co próbowano wykorzystać do zwiększenia swojej obecności polityczno-gospodarczej poprzez inwestycje w sektorach strategicznych. Weryfikując tę hipotezę, należało zwrócić uwagę na fakt, iż zgodnie z przedstawionymi wcześniej badaniami, w państwach o najkorzystniejszej dla ChRL opinii publicznej ustanowiono sekretariaty sektorowe o największym potencjale współpracy, zgodnie charakterystką państw rozwijających się. Należy do nich zaliczyć sekretariat współpracy rolnej (Bułgaria); sekretariat współpracy energetycznej (Rumunia) oraz sekretariat współpracy transportowej i infrastrukturalnej (Serbia). W odniesieniu do wytypowania Bułgarii jako miejsca koordynującego współpracę w zakresie rolnictwa, należy podkreślić, iż Sofia nie była jedynym państwem, starającym się o koordynowanie współpracy właśnie w tym sektorze. W trakcie wywiadów swobodnych z dyplomatami z Rumunii okazało się, iż Bukareszt również zabiegał o możliwość koordynacji współpracy rolnej. Powodów takiego działania należało upatrywać w strukturze eksportowej większości państw formatu 16/17+1, która jednoznacznie wskazywała na brak przewag konkurencyjnych poszczególnych państw regionu, jeśli chodzi o eksport do Chin. Powyższe zostało wielokrotnie uargumentowane w ramach opisu współpracy gospodarczej z poszczególnymi państwami objętymi próbą badawczą. W kontekście sekretariatu współpracy transportowej i infrastrukturalnej, za którą odpowiadali eksperci w Belgradzie, należy wskazać, iż wybór ten można motywować kilkoma, równie ważnymi argumentami. Po pierwsze, należy wskazać, iż Serbia wraz z Bułgarią

i Rumunią była jednym z najbardziej wysuniętych na geograficzny Wschód państw formatu 16/17+1. Ze względów logistycznych, strona chińska mogła uznać to za przewagę konkurencyjną na tle pozostałych państw. W tym kontekście należy podkreślić, iż uwarunkowania geograficzne, tj. dostęp Bułgarii i Rumunii do wybrzeża Morza Czarnego, zmusiły zarówno Sofię jak i Bukareszt do realizacji większości kluczowych projektów infrastrukturalnych jeszcze przed powstaniem formatu, gdyż państwa te opierały i opierają swój model rozwoju gospodarczego właśnie o użycie terminali portowych w Warnie, Burgas czy Konstancy. W konsekwencji powstało pytanie, czy przepustowość istniejącej już infrastruktury w Bułgarii i Rumunii byłaby w ocenie strony chińskiej wystarczająca, aby wykluczyć tzw. wąskie gardło w kontekście tworzenia hubów logistycznych na terenie tych państw? Po drugie, przy wyborze Serbii jako docelowego odbiorcy większości inwestycji infrastrukturalnych, nie można było wykluczyć, iż ChRL liczyła na realizację projektów infrastrukturalnych w Bułgarii i Rumunii przy współpracy lub wyłącznym udziale Unii Europejskiej, której oba państwa stały się członkami od 2007 r. Po trzecie, odnosząc się do wcześniej wspomnianej UE, należy podkreślić bardziej przyjazne dla Chin środowisko inwestycyjne w Serbii. Miało to związek z innymi standardami legislacyjnymi państw będących członkiem UE w porównaniu z państwem będącym oficjalnym kandydatem do włączenia w jej struktury. Władze w Belgradzie skrupulatnie wykorzystywały i wykorzystują tę sytuację do przyjęcia większej ilości inwestycji infrastrukturalnych, co do których wątpliwości wysuwała m.in. Komisja Europejska. Miało to związek przede wszystkim z arbitralnym przyznawaniem kontraktów przez administrację w Belgradzie z pominięciem procedury przetargowej a także luźnym podejściem do panujących w UE standardów związanych z określonym procentem udziału rodzimych firm w formie podwykonawców w trakcie realizacji projektu. W tym miejscu należy podkreślić również fakt pogwałcenia praw człowieka w Serbii (m.in. poprzez instalację kamer produkcji Huawei, monitorujących serbską stolicę). Szło to w parze z działaniami dyplomacji w Pekinie, która prowadziła szeroko zakrojone działania dotyczące próby redefinicji praw człowieka, co miałoby zapewnić minimalizację możliwości ingerencji z zewnątrz w politykę wewnętrzną państwa. Ponadto rozważając chiński problem nadprodukcji przemysłowej, który dotyczył m.in. produktów takich jak cement, stal i szkło, wykorzystywanych do realizacji projektów infrastrukturalnych, należało stwierdzić, iż wszystkie powyższe argumenty działały na korzyść Belgradu w kwestii przyjęcia większej ilości inwestycji infrastrukturalnych w porównaniu z pozostałymi państwami formatu.

W procesie weryfikacji trzeciej hipotezy: „z uwagi na przynależność Bułgarii i Rumunii do struktur UE i NATO, w porównaniu do Serbii pozostającej poza ww. organizacjami, współpraca polityczno-gospodarcza jest niższa ze względu na ograniczenia normatywne", w trakcie badań nad niniejszym zagadnieniem najważniejsza okazała się analiza planowanych lub zainicjowanych chińskich inwestycji w zakresie infrastruktury, energetyki oraz wysokich technologii. W Bułgarii uwagę w tym względzie zwracały przede wszystkim studia przypadków w zakresie współpracy energetycznej. Rozwój elektrowni jądrowej w Belene z udziałem chińskiego kapitału został uzależniony od udzielenia gwarancji państwowych na realizację projektu. Praktyka, którą regulują odpowiednie przepisy w ramach UE stała się jedną z przeszkód w realizacji niniejszego projektu. Oprócz braku udzielenia gwarancji państwowych, strona bułgarska nie zgodziła się również na zawarcie długoterminowych umów na zakup energii elektrycznej. Tym samym rząd w Sofii podkreślił, iż pomimo żywotnego zainteresowania chińskiej firmy w realizację inwestycji, całość projektu musiałaby zostać zrealizowana w drodze procedury przetargowej – zgodnie ze standardami UE. W obliczu impasu w negocjacjach, premier Bojko Borisow zapowiedział wygaszenie projektu elektrowni jądrowej w Belene. Doświadczenie oraz sprzęt zdobyte w procesie przygotowań do budowy elektrowni w Belene miały zostać użyte w Kozłoduju, nowej lokalizacji inwestycji energetyki jądrowej wyznaczonej przez bułgarski rząd. Propozycja ta pojawiła się kilka dni po wypowiedzi podsekretarza stanu USA ds. zasobów energetycznych Francisa Fannona, który podtrzymywał stanowisko rządu w Waszyngtonie przeciwko budowie elektrowni jądrowej Belene. Główną argumentacją amerykańskiej administracji było stwierdzenie, iż realizacja niniejszego projektu w oparciu o chińsko-rosyjską współpracę nie pomogłaby osiągnąć Bułgarii strategicznej dywersyfikacji źródeł energetycznych. Po uzgodnieniu zmiany lokalizacji dla budowy elektrowni jądrowej w Bułgarii, tamtejsze ministerstwo energetyki powiadomiło o zaawansowanych rozmowach z amerykańskim podmiotem Westinghouse. W ten sposób amerykańska administracja wraz z dyplomacją europejską miały znaczny wkład w wygaśnięciu procesu negocjacyjnego pomiędzy Bułgarią a Chinami.

W przypadku rumuńskim w podobnych kategoriach należy rozpatrywać również fiasko budowy elektrowni jądrowej w Cernavoda. Trwające od 2011 r. negocjacje, czyli rozpoczęte jeszcze przed inauguracją formatu 16/17+1, trwały do drugiego kwartału 2019 r. Strona chińska wielokrotnie składała zażalenia do strony rumuńskiej z zarzutem powolnego procedowania negocjacji. W trakcie wywiadów swobodnych, rumuński

dyplomata otwarcie przyznał, iż to właśnie strona rumuńska jest powodem opóźnień w tej kwestii. W międzyczasie, ambasador Rumunii w Chinach we wrześniu 2018 r. argumentował fakt generowania opóźnień przez stronę rumuńską napotkaniem przez stronę chińską trudności proceduralnych związanych z przynależnością Rumunii do UE. Ostatecznie na zakończenie negocjacji ponownie decydujący wpływ miał aktor zewnętrzny, ponieważ w sierpniu 2019 r., Biuro Kontroli Aktywów Zagranicznych Departamentu Skarbu USA (OFAC), umieściło China General Nuclear (CGN), czyli spółkę żywotnie zainteresowaną budową elektrowni jądrowej w Rumunii, na czarnej liście podmiotów gospodarczych, w praktyce wykluczając działalność CGN na amerykańskim rynku. W obliczu strategicznego partnerstwa pomiędzy Bukaresztem a Waszyngtonem, zerwanie negocjacji ze strony rumuńskiej stało się jedynie kwestią czasu. W istocie, podczas spotkania prezydentów Rumunii i USA Klausa Iohannisa oraz Donalda Trumpa w sierpniu 2019 r., podpisano wspólną deklarację, iż „Stany Zjednoczone i Rumunia rozważą, jak najlepiej poprawić klimat inwestycyjny dla projektów energetycznych w Rumunii w sposób korzystny dla obu państw". Równie ciekawym przypadkiem z punktu widzenia Rumunii było procedowanie rozwoju sieci 5G pomiędzy Huawei a rządem w Bukareszcie. Początek działalności Huawei w Rumunii datowany był na 2003 r., głównie ze względu na dostęp firmy do wysoko wykwalifikowanej kadry pracowniczej za stosunkowo niskie wynagrodzenie. Przez blisko piętnaście lat, niezachwiany spokój Huawei na rumuńskim rynku zaburzyła informacja płynąca między innymi od przedstawicieli Federalnego Biura Śledczego USA (FBI), którzy w 2018 r. stwierdzili, iż amerykański rząd posiada „twarde dowody" na nielegalne praktyki chińskiej firmy technologicznej, które mogłyby prowadzić do narażenia bezpieczeństwa narodowego USA. W tym kontekście, w państwach sojuszniczych USA dokonano serii zatrzymań przedstawicieli firmy, z czego najbardziej medialnymi były zatrzymania Meng Wanzhou w Kanadzie oraz Wang Weijinga w Polsce. Sytuacja w Rumunii w kontekście Huawei od tego momentu zmieniła się diametralnie. Po spotkaniu prezydentów Klausa Iohannisa z Donaldem Trumpem w Waszyngtonie (2019) szerszym echem odbiła się wypowiedź ambasadora USA przy Unii Europejskiej, Gordona Sondlanda, który stwierdził, iż celem Rumunii powinno być pozostanie „państwem wolnym od Huawei". Wypowiedź miała miejsce bezpośrednio przed spotkaniem głów państw. Podczas wspomnianego wyżej spotkania Iohannis-Trump doszło do podpisania stosownego memorandum, w którym znalazły się zapisy dotyczące kryteriów wyboru dostawcy technologii 5G. Wśród nich wymieniano m.in.

etyczne zachowanie się firmy *ergo* brak negatywnej historii wskazującej na szpiegostwo a także przejrzystą strukturę akcjonariatu *ergo* brak powiązań z obcym rządem. W związku z powyższym, należy podkreślić fakt, iż amerykańska interwencja ponownie doprowadziła do całkowitego zaniechania współpracy rządu w Bukareszcie z chińskim podmiotem gospodarczym.

Zgoła inaczej przedstawiała się sytuacja chińskich inwestycji w Serbii. Za jednego z kluczowych chińskich aktorów gospodarczych w Serbii należy zaliczyć firmę Huawei. Rozwój inwestycji w państwie zbiegł się z podpisaniem strategicznego partnerstwa między Chinami a Serbią w 2009 r. Projekty od samego początku zakładały realizację projektów w krytycznej infrastrukturze dla bezpieczeństwa narodowego Serbii, gdyż od 2011 r. Huawei realizował modernizację systemu informacyjno-telekomunikacyjnego w MSW Serbii. W związku z wyjątkową efektywnością chińskiego systemu rozpoznawania twarzy w kontekście opisywanej wcześniej sprawy *The Mini Cooper Countryman Case* należy podkreślić, iż strona serbska wyraziła zainteresowanie implementacją podobnego systemu w największych miastach w kraju. W tym względzie na uwagę zasługuje fakt, iż negocjacje w kontekście implementacji powyższego systemu w Serbii były prowadzone w kuluarach podczas spotkań delegacji przy okazji szczytów organizacji międzynarodowych. Ostatecznie w Belgradzie zaimplementowano wspomniany wyżej system monitoringu, który doprowadził do szeregu protestów społecznych ze względu na obawy dotyczących nadużycia przechwytywanych przez rząd informacji. Powyższe działanie stało również w sprzeczności ze standardami UE dotyczących ochrony danych osobowych (RODO). Dodatkowo, aktywność firmy w Serbii zakładała również rozwój krajowej sieci 5G w oparciu o sprzęt i technologię chińskiego producenta. Od 2018 r. USA prowadziły skoordynowane działania w celu ograniczenia działalności biznesowej Huawei w kraju oraz państwach sojuszniczych. W obliczu zacieśniania się relacji pomiędzy Huawei a rządem w Belgradzie, amerykańska administracja podjęła ten temat w ramach trójstronnego spotkania w Waszyngtonie pomiędzy prezydentem USA Donaldem Trumpem, premierem Kosowa Avdullahem Hotim a prezydentem Serbii Aleksandarem Vuciciem. W wyniku wyżej wspomnianego spotkania, wszystkie z zainteresowanych stron zobowiązały się do wprowadzenia zakazu używania w swoich sieciach telekomunikacyjnych sprzętu 5G dostarczanego przez niezaufanych sprzedawców. W przypadku, gdy taka umowa już obowiązywała, wszystkie strony zobowiązały się się do jej usunięcia i podjęcia działań mediacyjnych w stosownym czasie. Należy ponownie podkreślić, iż w oficjalnym

amerykańskim porozumieniu nazwa firmy Huawei nie pojawiła się *explicite*, to nie ulegało wątpliwości, iż administracja Donalda Trumpa odnosiła się właśnie do działalności tejże firmy. Zarówno w przypadku próby wdrożenia działań ograniczających działalność Huawei zarówno ze stronu UE jak i USA należy wskazać, iż nie przyniosły one zamierzonego efektu. System monitoringu stolicy Serbii, zgodnie z informacjami przekazanymi przez tamtejsze MSW był nadal rozwijany, natomiast w kwestii rozwoju sieci 5G, serbskie władze wielokrotnie podkreślały, iż nie zrezygnują z implementacji tańszej w realizacji i utrzymaniu technologii Huawei. Dość wymownym wydarzeniem po wcześniej wspomnianych ustaleniach w Waszyngtonie był fakt, iż kilka dni po trójstronnym szczycie w stolicy USA, w Belgradzie doszło do otwarcia Centrum Innowacji i Rozwoju Huawei, w którym uczestniczyła szefowa rządu Ana Brnabić.

Ponadto w Serbii na fakt nieefektywności ograniczania chińskiego biznesu przez UE i USA wpłynął prężny rozwój sektora wydobywczego, który w opisywanych przypadkach w całości przejęty został przez chiński kapitał. Należy tu przytoczyć przypadki prywatyzacji huty Zelezara Smederevo oraz huty i kopalni RTB Bor. W pierwszym z opisywanych przypadków należało wskazać, iż chińska inwestycja miała kluczowy wpływ na kondycję serbskiej gospodarki od momentu jej przejęcia przez chińską firmę HBIS. Prowadzona przez chińską firmę huta stali od 2018 r. miała największy udział w serbskim eksporcie, wyprzedzając tym samym długoletniego lidera w tym względzie, włoskiego Fiata z fabryką samochodów w Kragujevac. Model rozwoju huty w Smederevo wzbudzał wiele kontrowersji, szczególnie wśród mieszkańców najbliższego otoczenia tejże inwestycji. Protesty lokalnej społeczności skutkowały zablokowaniem linii kolejowej oraz portu na Dunaju, który służył do transportu rud żelaza z i do huty. Aktywiści podkreślali, iż sytuacja była dramatyczna a sama huta generowała duże ilości toksycznego pyłu od momentu przejęcia przedsiębiorstwa przez chińską firmę. Miejscowa ludność skarżyła się, iż chińska firma – pomimo wcześniejszych zapewnień – nie wprowadziła środków mających na celu uniknięcie zanieczyszczenia powietrza. Ostatecznie doprowadziło to do chwilowego wstrzymania prac huty, niemniej jednak należy wskazać, iż po ustaleniach dotyczących możliwych rozwiązań problemów zanieczyszczenia wznowiła swoją pracę.

Analogiczna sytuacja wystąpiła w Bor, gdzie Zijin Mining przejęło zadłużoną spółkę z rąk serbskiego rządu. Zijin Minig zaoferowało 1,26 mld USD w zamian za 64% udziałów w RTB Bor oraz zobowiązało się do wypłaty 200 mln USD na pokrycie powstałych wcześniej zadłużeń, co w sierpniu 2018 r. pozwoliło na wybranie firmy

z chińskim kapitałem jako nowego właściciela kopalni. W kwietniu 2021 r., Zorana Mihajlović, wicepremier oraz minister górnictwa i energii w gabinecie Any Brnabić wstrzymała pracę chińskiej firmy w kopalni w Bor ze względów pogwałcenia norm środowiskowych, a całej sytuacji w kombinacie górniczo-hutniczym przyglądała się UE. W oświadczeniu Zijin Mining, zgodnie z poleceniem władz lokalnych wstrzymało pracę ze względu na skargi mieszkańców regionu dotyczące poziomu hałasu. Jednak chiński „Global Times" powołując się na źródła wewnątrz firmy Zijin Mining, iż zamknięcie kombinatu nie miało miejsca, a zachodnie media „podchwyciły historię" sugerując, że chiński zakład został zamknięty ze względów środowiskowych. Istotnie, wstrzymano pracę w dwóch nowych punktach wydobywczych miedzi, które stały się uciążliwe dla mieszkańców okolicy, niemniej zasadnicze prace trwają nieprzerwanie.

Reasumując, należy podkreślić, iż w przypadku Bułgarii i Rumunii, Unia Europejska oraz Stany Zjednoczone miały realny wpływ na ograniczenie aktywności chińskiego biznesu. W przypadku Serbii, działania rządu miały wykazać pozorną lub ograniczoną aktywność, aby uspokoić nastroje społeczne a także dyplomację UE i USA, niemniej chińskie firmy nadal nieprzerwanie realizowały inwestycje podjęte w tym państwie. W związku z powyższym, należy pozytywnie zweryfikować hipotezę, iż z uwagi na przynależność Bułgarii i Rumunii do struktur UE i NATO, w porównaniu do Serbii pozostającej poza ww. organizacjami, współpraca polityczno-gospodarcza jest niższa ze względu na ograniczenia normatywne.

Weryfikując kolejną hipotezę przedstawioną w rozprawie doktorskiej: „stosunki Chin z państwami trzecimi regionu EŚW w tym przede wszystkim Serbią warunkowany są w dużej części oparte na nierozwiązanych sporach terytorialnych takich jak problem Kosowa co stanowi istotny element spajający we współpracy politycznej i gospodarczej" należy wskazać, iż istotnie w stosunkach chińsko-serbskich występowały określone okoliczności polityczne, które wpłynęły na pogłębioną współpracę Belgradu z Pekinem. Do tychże okoliczności należało zaliczyć międzynarodowy status Tajwanu i Kosowa. W każdym z wyżej wymienionych przypadków roszczenia dotyczyły nieuznawania niepodległości spornych terenów od Serbii i ChRL. W przypadku Chin odnosiło się to do zasady „jednych Chin" czyli stanowiska rządu ChRL, które stanowiło o jednym, suwerennym państwie pod nazwą Chiny, a rząd w Pekinie uznawany był za jedyną legalną reprezentację Chin, co implikowało fakt, iż Tajwan jest nieodłączną częścią ChRL. Wobec powyższego, kwestia Tajwanu uznawana był za problem polityki wewnętrznej. Takie samo stanowisko zaprezentowane zostało przez chińską dyplomację,

gdyż rzecznik chińskiego MSZ Zhu Bangzao w obliczu wzrostu prawdopodobieństwa interwencji wojskowej NATO w Jugosławii w 1998 r. powiedział, iż „Kosowo jest wewnętrzną sprawą Jugosławii i powinna zostać rozwiązana przez odpowiednie strony w Jugosławii". Rząd w Belgradzie nie uznaje secesji Kosowa od Serbii za legalną, toteż nie uznaje deklaracji niepodległości Kosowa z 2008 r.

Ponadto z perspektywy Chin, przykład Kosowa i wsparcie Pekinu dla rządu w Belgradzie w dążeniu do przywrócenia *status quo ante bellum* miało kluczowe znaczenie dla utrzymania u władzy KPCh w samych Chinach. W tym kontekście należy podkreślić, iż wydarzenia końcówki lat 90. XX w. oraz pierwszej dekady XXI w. wyraźnie wzbudziły zaniepokojenie chińskiej dyplomacji, gdyż w obliczu nowo sformułowanej doktryny Zachodu, stworzono precedens dla ochrony praw człowieka, które to stały się nadrzędne wobec suwerenności państwa. W tym aspekcie należało rozpatrywać szerszy kontekst wzrostu roszczeń państw Zachodu wobec pogarszającej się sytuacji praw człowieka w ChRL – przede wszystkim w Xinjiangu i Hongkongu oraz prób wspomnianej wcześniej redefinicji praw człowieka przez chińską dyplomację. Wobec powyższego działania serbskiego rządu związane z procesem nieuznawania Kosowa przez Serbii będą stale wspierane przez Chiny, gdyż leży to również w partykularnym interesie Pekinu. Jako praktyczny wymiar retorycznego wsparcia Serbii w tej kwestii należy zaliczyć weto chińskiej dyplomacji dla wniosku Kosowa o dołączenie do ONZ. Z drugiej strony Serbia odpiera narrację Zachodu w kontekście łamania praw człowieka w Xinjiangu, co miało miejsce m.in. podczas 41. Sesji Rady Praw Człowieka ONZ.

Dołączając do powyższego pogłębioną analizę wzrostu wartości wymiany gospodarczej a także ilość inwestycji ChRL w Serbii w porównaniu do pozostałych państw regionu, należy wskazać, iż w istocie podobna charakterystyka „problemów międzynarodowych" a także wzajemne wsparcie dla nierozstrzygniętych kwestii terytorialnych ma znaczny wpływ na pogłębianie dwustronnych relacji gospodarczych oraz konsoliduje bilateralne relacje na poziomie politycznym. W stosunkach Chin z Bułgarią i Rumunią nie odnotowano podobnego zjawiska.

Weryfikując ostatnią hipotezę: „aktywność chińska w obliczu narastającego konfliktu amerykańsko-chińskiego podlega istotnym ograniczeniom i Chińska Republika Ludowa limituje współpracę z państwami formatu 17/16+1 do niezbędnego minimum" należy przede wszystkim wskazać na kompleksowość niniejszego zagadnienia. W związku z powyższym należy rozróżnić podejście instytucjonalne oraz emocjonalne

(kwestie wizerunkowe). W pierwszym przypadku należało uwzględnić realny spadek zainteresowania Pekinu kontynuowaniem aktywności polityczno-gospodarczej w regionie EŚW w ramach zinstytucjonalizowanego formatu multilateralnego. Spadek tegoż zainteresowania należało przede wszystkim motywować przeszkodami na tle legislacyjnym oraz kwestiami wizerunkowymi, które w kulturze politycznej ChRL odgrywały znaczącą rolę. W tym kontekście należy wskazać, iż w wyniku wojny handlowej pomiędzy USA a ChRL, niektóre z chińskich podmiotów gospodarczych zostały wciągnięte na tzw. czarną listę Departamentu Handlu USA, co w praktyce wykluczyło działalność tychże podmiotów w danych państwach. Związek ten nasila się, gdy państwo regionu EŚW było członkiem NATO, co w praktyce międzynarodowej oznacza, iż to głównie USA stało gwarantem bezpieczeństwa o charakterze militarnym. Jako praktyczne działania w tym względzie należy z pewnością przytoczyć opisywany w niniejszej rozprawie przykład niedoszłych inwestycji w sektorze energetyki jądrowej w Cernavoda w Rumunii oraz Belene w Bułgarii. Drugim przykładem jest ograniczenie prowadzenia biznesu w ww. państwach na przykładzie firmy Huawei, gdzie chiński potentat technologiczny został pozbawiony możliwości dostępu do krytycznej infrastruktury teleinformatycznej poprzez implementację technologii 5G w tych państwach.

W odrębny sposób należy pojmować przykład rozwoju współpracy chińsko-serbskiej w ramach formatu 16/17+1, który weryfikuje niniejszą tezę w sposób negatywny. W tym względzie należy przytoczyć przykład zdecydowanej ofensywy dyplomatycznej w kwestii wprowadzenia ograniczeń legislacyjnych dla wspomnianej wcześniej firmy Huawei na rynku serbskim (m.in. podczas wizyty prezydenta Aleksandara Vucicia w Waszyngtonie we wrześniu 2020 r.). Powyższe nie przełożyło się na faktyczne ograniczenie portfolio działalności chińskiego biznesu w Serbii.

Odnosząc się do wizerunkowej płaszczyzny współpracy Chin z regionem EŚW, należy wskazać, iż pierwszym asumptem do pozytywnej weryfikacji powyższej hipotezy stał się fakt, iż większość szczytów w randze szefów rządów państw członkowskich (w szczególności po 2017 r.) pozostawała niedoreprezentowana przez europejskie delegacje. Zbiegło się to w czasie z objęciem urzędu prezydenta USA przez Donalda Trumpa oraz wzrostem chińsko-amerykańskich antagonizmów, głównie na polu gospodarczym. Dodatkowo w kuluarach oraz w opiniach ekspertów popularny stał się wniosek, iż w obliczu rozczarowujących wyników współpracy w ramach formatu 16/17+1, coroczne szczyty zostaną zastąpione spotkaniami w cyklach dwu- lub trzyletnich, podobnie jak

w przypadku pozostałych formatów multilateralnych z wiodącą pozycją Chin, m.in. FOCAC oraz China-CELAC Forum. Powyższe znalazło uzasadnienie w faktach, gdyż wyznaczony w 2019 r. szczyt 17+1 w Pekinie zaplanowany pierwotnie na 2020 r. nie odbył się. Powyższe można kontrargumentować wystąpieniem globalnej pandemii koronawirusa, niemniej na obronę niniejszej hipotezy należy zaliczyć fakt, iż po organizacji pekińskiego szczytu mechanizmu w 2021 r. w formie zdalnej, w konkluzjach nie wyznaczono daty kolejnego spotkania szefów rządów. Ponadto wzrost napięć między Chinami a USA oraz ich wpływ na znaczne limitowanie chińskiej aktywności na płaszczyźnie mechanizmu 16/17+1 należało rozpatrywać zatem w kategoriach chińskich zabiegów dyplomatycznych przeciwdziałających „strategicznej i wizerunkowej porażce" *vis-a-vis* USA. W tym kontekście należy podkreślić amerykańskie zaangażowanie w Inicjatywę Trójmorza, pojmowanej jako realna alternatywa dla formatu 17+1.

Jako prognozę dla powyższej sytuacji można przyjąć teorię, iż Chiny będą starać się przenieść format z rangi szefów rządów na niższy szczebel ministerialny lub przenieść ciężar współpracy Chiny-EŚW na działalność samorządów lokalnych, co na potrzeby chińskiej narracji może zostać uznane jako naturalny element ewolucji mechanizmu współpracy 16/17+1, co pozwoli chińskiej dyplomacji na „zachowanie twarzy". Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe argumenty, należy dokonać częściowej falsyfikacji ostatniej hipotezy w rozprawie doktorskiej.

W całościowej ocenie chińskiej aktywności w formacie multilateralnym Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia, co przedstawiono w rozprawie doktorskiej, Chińska Republika Ludowa wykorzystywała i wykorzystuje platformę do działałań i wzmacniania stosunków bilateralnych co zostało wskazane na przykładzie stosunków z państwami Półwyspu Bałkańskiego - Bułgarią, Rumunią i Serbią.

Spis Diagramów

Diagram nr 1. Struktura bułgarskiego eksportu do ChRL w 2012 r. 122
Diagram nr 2. Struktura bułgarskiego eksportu do ChRL w 2020 r. 123
Diagram nr 3. Struktura bułgarskiego importu z ChRL w 2012 r. 124
Diagram nr 4. Struktura bułgarskiego importu z ChRL w 2020 r. 125
Diagram nr 5. Struktura rumuńskiego eksportu do ChRL w 2012 r. 175
Diagram nr 6. Struktura rumuńskiego eksportu do ChRL w 2020 r. 176
Diagram nr 7. Struktura rumuńskiego importu z ChRL w 2012 r. 178
Diagram nr 8. Struktura rumuńskiego importu z ChRL w 2020 r. 179
Diagram nr 9. Struktura serbskiego eksportu do ChRL w 2012 r. 253
Diagram nr 10. Struktura serbskiego eksportu do ChRL w 2020 r. 254
Diagram nr 11. Struktura serbskiego importu z ChRL w 2012 r. 256
Diagram nr 12. Struktura serbskiego importu z ChRL w 2020 r. 257

Spis Tabel

Tabela nr 1. Spektrum działalności ChRL w organizacjach międzynarodowych 37
Tabela nr 2. Wymiana handlowa Bułgarii z Chinami (2012-2020, w mln USD) 121
Tabela nr 3. Najważniejsi partnerzy eksportowi Bułgarii w 2012 r. 126
Tabela nr 4. Najważniejsi partnerzy importowi Bułgarii w 2012 r. 126
Tabela nr 5. Najważniejsi partnerzy eksportowi Bułgarii w 2020 r. 127
Tabela nr 6. Najważniejsi partnerzy importowi Bułgarii w 2020 r. 127
Tabela nr 7. Wskaźnik intensywności handlu Bułgarii z Chinami w 2012 i 2020 r. 129
Tabela nr 8. Wyniki sondy publicznej społeczeństwa w Bułgarii dot. percepcji Chin za lata 2017-2021 152
Tabela nr 9. Wymiana handlowa Rumunii z Chinami (2012-2020, w mln USD) 174
Tabela nr 10. Najważniejsi partnerzy eksportowi Rumunii w 2012 r. 180
Tabela nr 11. Najważniejsi partnerzy importowi Rumunii w 2012 r. 180
Tabela nr 12. Najważniejsi partnerzy eksportowi Rumunii w 2020 r. 181
Tabela nr 13. Najważniejsi partnerzy importowi Rumunii w 2020 r. 181
Tabela nr 14. wskaźnik intensywności handlu Rumunii z Chinami w 2012 i 2020 r. 183
Tabela nr 15. Wyniki sondy publicznej społeczeństwa w Rumunii dot. percepcji Chin za lata 2017-2021. 223
Tabela nr 16. Wymiana handlowa Serbii z Chinami (2012-2020, w mln USD) 252
Tabela nr 17. Najważniejsi partnerzy eksportowi Serbii w 2012 r. 258
Tabela nr 18. Najważniejsi partnerzy importowi Serbii w 2012 r. 258
Tabela nr 19. Najważniejsi partnerzy eksportowi Serbii w 2020 r. 259
Tabela nr 20. Najważniejsi partnerzy importowi Serbii w 2020 r. 259
Tabela nr 21. wskaźnik intensywności handlu Serbii z Chinami w 2012 i 2020 r. 261
Tabela nr 22. Wyniki sondy publicznej społeczeństwa w Serbii dot. percepcji Chin za lata 2017-2021. 289

Bibliografia

Monografie i opracowania

1. Borodziej W., *Rok 1956 jako cezura w historii polityki zagranicznej PRL,* [w:] J. Rowiński (red.), *Polski Październik 1956 w Polityce Światowej,* Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2006.
2. Góralczyk B., *Pekińska wiosna 1989. Początki ruchu demokratycznego w Chinach*, Studio Wydawnicze Familia, Warszawa 1999.
3. Brinza A., *China and Romania: Old Friends Drifting Apart* [w:] T. Matura, *China and Central Europe: Success or Failure,* Dialog Campus, Budapest 2020.
4. Brown, J. F., *Bulgaria Under Communist Rule*, Pall Mall Press, London 1970.
5. Burdelski M., Dziak W. J., *Republika Chińska na Tajwanie a ONZ,* Toruń 1998.
6. Cabestan J. P., *Polityka zagraniczna Chin. Między integracją a dążeniem do mocarstwowości,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2013.
7. Chang J., Halliday J., *Mao: The Unknown Story,* Anchor Books, New York 2005.
8. Chasek P.S., et. al., *Transforming multilateral diplomacy: the inside story of the sustainable development goals,* Routledge 2018.
9. Chen Xin, *How the CEE Citizens View China's Development – based on household survey,* China-CEE Institute, Budapest 2018.
10. Chen Xin, He Zhigao, *16+1 Cooperation and China-EU Relationship,* China-CEE Institute, Budapest 2018.
11. Chen Xin, *How the CEE Citizens View China's Development – based on household survey – 2021,* China CEE Institute, Budapest 2021.
12. Chen X., Ladjevac I., He Z., *How Serbia Perceives the Belt and Road Initiative and China-CEEC Cooperation,* China-CEE Institute, Budapest 2019.
13. Chen X., Ma Junchi, Brocková K., *How Slovakia Perceives the Belt and Road Initiative and China-CEEC Cooperation,* China-CEE Institute, Budapest 2019.
14. Cheng Joseph Yu-shek, *Multilateral Approach in China's Foreign Policy,* World Scientific, Singapore 2018.
15. Cheng J. Y., *Multilateral Approach in China's Foreign Policy,* World Scientific Publishing, London 2018.
16. Chung Chien-peng., *China's Multilateral Cooperation in Asia and the Pacific. Institutionalizing Beijing's "Good Neighbour Policy",* Routledge 2010.
17. Fenby J. *Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi,* Znak, Warszawa 2009.
18. Feng Yuan., *China and. Multilateralism. From Estrangement to Competition,* Routledge 2021.
19. Gawlikowski K., *Konfucjański Model Państwa w Chinach*, ISP PAN, Warszawa 2009.
20. Góralczyk B., *Chiński Feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, wyd. 2., Warszawa 2022.
21. Góralczyk B., *Nowy Długi Marsz. Chiny ery Xi Jinpinga,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2021.
22. Góralczyk B., *Wielki Renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje,* Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2018.
23. Huang Meibo., *Introduction: South-South Cooperation and Chinese Foreign Aid,* [w:] South-South Cooperation and Chinese Foreign Aid, M. Huang, X. Xu, X. Mao (red.), Palgrave Macmillan 2019.
24. Huang Ping. et al., *How the 16+1 Cooperation promotes the Belt and Road Initiative,* China Social Sciences Press 2017.
25. Huang Ping., Liu Zuokui, *China-CEEC Cooperation and the „Belt and Road Initiative",* China Social Sciences Press 2016
26. Huang Ping, Liu Zuokui, *China-CEEC People to People Exchange: Past Present and the Future,* China Social Sciences Press 2017.
27. Huang P., Liu Zuokui, *How the 16+1 Cooperation promotes the Belt and Road Initiative,* China Social Sciences Press 2018.
28. Huang P., Liu Zuokui, *Stakeholders in China-CEEC Cooperation,* China Social Sciences Press 2016.
29. Kandilarov E., *The Dynamics of the Relations Between Bulgaria and USA,* [w:] *CEE Countries and the USA,* red. X. Chen, Budapest 2021.
30. Kłoczowski J., *Europa Środkowowschodnia w historiografii krajów regionu,* Lublin 1993.

31. Kwieciński, *Multilateralizm "z chińskim charakterem"* [w:] Ł. Fijałkowski & E. Stadtmüller (red.), *Normy, wartości i instytucje we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Warszawa: Wydawnictwo Rambler 2015.
32. Liu Zuokui, *Europe and the „Belt and Road Initiative": Responses and Risks,* China Social Sciences Press 2016.
33. Lubina M., *Rozłam radziecko-chiński. Przyczyny, przebieg, skutki,* [w:] R. Król-Mazur, M. Lubina (red.), *„Na wschód od linii Curzona. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi*", Wydawnictwo Akademicka, Kraków 2014.
34. Mierzejewski D., Kowalski B., Ciborek P., *Aktywność gospodarcza i polityczna Chińskiej Republiki Ludowej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.
35. Mierzejewski D., *Analizy świata multipolarnego i multilateralnego w Chińskiej Republice Ludowej,* [w:] E. Stadtmuller, Ł. Fijałkowski, *Normy, wartości i instytucje we współczesnych stosunkach międzynarodowych,* t.1-2, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2015.
36. Mierzejewski D., Chatys M., *Interakcje władz lokalnych w formacie 16+1. Wnioski dla Polski,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2018.
37. Mierzejewski D., *Między pragmatyzmem a konfucjańską moralnością. Dezideologizacja retoryki chińskiej polityki zagranicznej w okresie reform,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2013.
38. Pradt T., *China's New Foreign Policy: Military Modernisation, Multilateralism and the 'China Threat',* Palgrave Macmillan 2016.
39. Qin Yaqing, *A Relational Theory of World Politics,* Cambridge University Press, New York 2018.
40. Ruggie J. G., *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form,* Columbia University Press, New York 1993.
41. Silverman D., *Prowadzenie badań jakościowych,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
42. Styczyńska N., Dajč H., *Between the past and the future. Eurosceptic political parties and the EU integration of Serbia,* [w:] J. Sondel-Cedarmas, Francesco Berti (red.), *The Right-Wing Critique of Europe. Nationalist, Sovereigntist and Right-Wing Populist Attitudes to the EU,* Routledge, February 2022.
43. Telo M. et. al., *Deepening the EU-China Partnership: Bridging Institutional and Ideational Differences in an Unstable World,* Taylor and Francis 2017.
44. Wang Yizhou, Tan Xiuying, *Sixty Years of China Foreign Affairs,* Paths International Ltd, China Social Sciences Press, 2016.
45. Wasserstrom J. N., *Chinese Bridges to Postsocialist Europe,* [w:] S. Antohi, V. Tismaneanu, *Between Past and Future: The Revolution of 1989 and Their Aftermath,* Central European University Press 2000.
46. Wu Guoguang., Landsdowne H., *China Turns to Multilateralism: Foreign Policy and Regional Security,* Routledge 2007.
47. Xu Yanran, *China's strategic partnerships in Latin America. Case studies of China's Oil Diplomacy in Argentina, Brazil, Mexico, and Venezuela, 1991-2015,* Lexington Books 2017.
48. Yahuda M., *Towards the End of Isolationism. China's Foreign Policy after Mao,* Macmillan Press, Hongkong 1983.
49. Yahuda M., *China, the United Nations, and World Order,* "Pacific Affairs" 1980.
50. Yao Yang, *China's Economic Growth in Retrospect*, "Brookings Institution" 2019.
51. Yao Xinzhong, *Konfucjanizm. Wprowadzenie,* Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
52. Zartman I.W., Touval S., *International Cooperation: The Extents and Limits of Multilateralism,* Cambridge 2010.
53. Zhang Yongjin, Austin G., (red.), *Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy,* Australian National University Press, 2013.

Artykuły naukowe

1. Andrijauskas K., *Lithuania's Decoupling From China Against The Backdrop Of Strenghthening Transatlantic Ties,* Policy Paper, "Eastern Europe Studies Centre" 2021.
2. Appel H., et al., *The Changing Face of Europe: European Institutions in the Twenty-First Century*, "International Studies Review" 2006, Vol. 8, No. 1.

3. Bailes A. J. et al., *The Shanghai Cooperation Organization,* "SIPRI Policy Papers" 2007, No. 17.
4. Battacharya A., *China's Disource on Regionalism: What it means for India,* "Asia-Pacific Review" 2010, vol. 17, no. 1.
5. Bjelos M., *The Sum of All Fears – Chinese AI Surveillance in Serbia,* [w:] I. Armakolas et. al., *Western Balkans at the Crossroads: Ways forward in Analyzing External Actors' Influence,* Prague Security Studies Institute*,* April 2021.
6. Brinza A., *The „17+1" Mechanism. Caught Between China and the United States,* "China Quarterly of International Strategic Studies" 2019, vol. 5, no. 2 2019.
7. Brisby L., *Leaping Forward Without Communes*, "Chinese Quarterly" 1960 No. 3.
8. Bouchard C., Peterson J., *Conceptualising Multilateralism. Can We All Just Get Along?,* Mercury 2011.
9. Broomfield E.V.*, Perceptions of Danger: The China threat theory,* "Journal of Contemporary China" 2003.
10. Buzan B., *China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?,* "The Chinese Journal of International Politcs" 2010.
11. Cao H., Zhan H., Wang Y., Wei Z., *Sino-Bulgarian Economic Relations in the Post Pandemic World, "*Economic Alternatives" 2021, Issue 2.
12. Chao C. C., Tian D., *Disputes over the Diaoyu/Senkaku Islands: Communications Tactics and Grand Strategies,* "Journal of International Relations and Foreign Policy" 2014, vol. 2 no. 2.
13. Chiriu A., Liu Z., *Sino-Romanian Relations – From the First Ponta's government to Klaus Werner Iohan- nis's victory in the presidential elections*, Working Paper Vol. 9, No. 1, 2015, Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences.
14. Christoff B. A., *The Bulgarian „Leap Forward",* "Problems of Communism" 1959, no. 5. vol. VIII.
15. Chung Chien-peng., *The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia,* "The China Quarterly" 2004, no. 180.
16. Dimitrijević D., *Contemporary Relations of Serbia and China in a Changing World,* [w:] A. Jović-Lazić, A. Troude (red.), *Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World,* Institute of International Politics and Economics of University of Belgrade, Belgrade 2020.
17. Djokic A., *The Perspectives of Russia's Soft Power in the Western Balkans Region*. "RUDN Journal of Political Science" 2020, 22 (2).
18. Donahue K. S., Warrin T., *Multilateralism cursed by bilateralism: Japan's Role at the International Whaling Commision,* "Middlebury College Economics Discussion Paper" 2009.
19. Drahokoupil J., et. al., *Huawei in Europe: strategic integration of local capabilities in a global production network* [w:] J. Drahokoupil (ed.), *Chinese investment in Europe: corporate strategies and labour relations,* European Trade Union Institute, Brussels 2017.
20. Dukić S., *Koliko je daleko Kina? Izazovi spoljne politike Srbije [Jak daleko są Chiny? Wyzwania serbskiej polityki zagranicznej],* „Evropski pokret Srbija" 2015 [Europejski ruch Serbii].
21. Entina E., *On All Four Sides: Shock of Serbian Diplomacy's Five Years Plan?*, "Rivista Di Studi Politici Internazionali" 2013, vol. 80, no. 4 (320).
22. Erokhin V., Ivolga A., *Food Trade between China and Romania: Before and After the COVID-19 Pandemic,* [w:] *Proceedings of the 3rd International Conference on Economics and Social Sciences,* Bucharest University of Economic Studies, Bucharest 2020.
23. Fardella E., *The Sino-American Normalization: A Reassessment,* "Diplomatic History" 2009, vol. 33. no. 4.
24. Gaenssmantel F., *Chinese Diplomacy towards the EU: Grand Vision but Hard to Manage,* "The Hague Journal of Duplomacy" 2010, vol. 5.
25. Gallagher T., *Balkan But Different: Romania and Bulgaria's Contrasting Paths to NATO Membership 1994-2002,* "Journal of Communist Studies and Transition Politics" 2004, 20:4.
26. Gao G., *The Development of Sino–Romanian Relations After 1989*, Global Economic Observer, Vol. 5, No. 1., 2017.
27. Gartzke E., Quan L., *War, Peace, and the Invisible Hand: Positive Political Externalities of Economic Globalization,* "International Studies Quarterly" 2003, no. 47.
28. Gatejel L, Grama A., *Beyond Corruption? Romania's Future after the EU Presidency,* "Comparative Southeast European Studies" 2019.
29. Gawlikowski K., *Starożytna geneza nazwy „Państwo Środka": Na tropach formowania tożsamości chińskiej*, "Azja i Pacyfik" 2018, nr 21
30. Gibas-Krzak D., *Interwencja NATO w Jugosławii w 1999 roku. W dwudziestą rocznicę ataku –*

przyczyny i konsekwencje, „Bezpieczeństwo Teoria Praktyka" 2019, nr 1.
31. Góralczyk B., *China's interests in Central and Eastern Europe: enter the dragon,* "European View" 2017.
32. Góralczyk B., *Geostrategia Xi Jinpinga – od skromności do globalnej asertywności,* „Gdańskie Studia Azji Wschodniej" 2017.
33. Gosu A., *The Future of Romanian-Russian Relations in the Trump Era,* "Studia Politica – Romanian Political Science Review" 2016, no.4.
34. Gu Bin., *Chinese Multilateralism in the AIIB*, "Journal of International Economic Law" 2017.
35. Hala M., *Forging a New "Eastern Bloc",* "Journal of Democracy 2018, vol. 20. no. 2.
36. Haliżak E., *Zmiana układu sił – Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, „Żurawia Papers" 2005, zeszyt 7.
37. Hughes R. C., *Nationalism and multilateralism in Chinese foreign policy: implications for Southeast Asia*, "The Pacific review" 2005, vol. 18.
38. Ikenberry G. J. , Lim D. J., *China's emerging institutional statecraft. The Asian Infrastructure Investment Bank and the prospects for counter-hegemony,* "Brookings Institution" 2017.
39. Jakóbowski J., *Chinese-led Regional Multilateralism in Central and Eastern Europe, Africa and Latin America: 16+1, FOCAC, and CCF,* "Journal of Contemporary China" 2018, vol 27(113).
40. Jati I., *Bilateral and Multilateral Approach of the United States and China Towards ASEAN,* "Global & Strategis" 2018, vol. 12, no. 1.
41. Johnston A. I., *Is China a Status Quo Power?*, "International Security" 2003.
42. Kandilarov E., *The Economic Relations between Bulgaria and China in the context of "One Belt, One Road" Initiative,* "Bulgarian Historical Review" 2015.
43. Keck M. E., Sikkink K., *Transnational advocacy networks in international and regional politics,* "International Social Science Journal" 1999.
44. Keohane R. O., *Multilateralism: an agenda for research,* "International Journal" 1990. vol. 45. no. 4.
45. Kim Young Mun., *The Role of Ideology in Chinese Foreign Policy,* "The Journal of East Asian Affairs" 1981.
46. Konitzer A., *Serbia between East and West,* "Russian History" 2011, vol. 38, issue 1.
47. Korski D., *Afghanistan: Europe's forgotten war,* European Council on Foreign Relations, London 2008.
48. Kose, I., *Challenges to NATO's fifth enlargement round: Turkey's attitude towards Romania's admission,* "Codrul Cosminului" 2015, vol. 21, no. 2.
49. Kowalski B., *China's foreign policy towards Central and Eastern Europe: The "16+1" format in the South-South cooperation perspective. Cases of the Czech Republic and Hungary,* "Cambridge Journal of Eurasian Studies" 2017.
50. Kozma K., *The Romanian perspective on NATO,* [w:], T. Baranyi, P. Stepper (red.), *NATO in the 21st Century: A Central European Perspective,* Antall József Knowledge Centre, Budapest 2019.
51. Kramer M., *NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement,* "International Affairs" 2002, vol. 70, no 4.
52. Kunimoto K., *Typology of Trade Intensity Indices,* "Hitotsubashi Journal of Economics" 1977, vol. 17. no. 2.
53. Leonte A., *Romania: decisive opponent,* [w:] I. Karaskova (red.), *Huawei in Central and Eastern Europe: Trends and Forecast,* Association for International Affairs, Prague 2021.
54. Levine D. A., *Made in China 2025: China's Strategy for Becoming a Global High-Tech Superpower and its Implications for the U.S. Economy, National Security, and Free Trade,* "Journal of Strategic Security" 2020, vol.13 no. 3.
55. Li J., Soviet Foreign Policy in the Early 1980s: A View from Chinese Sovietology, 7 grudnia 2018, E-International Relations, https://www.e-ir.info/2018/12/07/soviet-foreign-policy-in-the-early-1980s-a-view-from-chinese-sovietology/ [dostęp: 14.04.2022].
56. Maltby T., *Between Amity, Enmity and Europeanisation: EU Energy Security Policy and the Example of Bulgaria's Russian Energy Dependence, "*Europe-Asia Studies" 2015, 67:5.
57. Mierzejewski D., *Chiński dylemat polskiej polityki zagranicznej,* „Polski Przegląd Dyplomatyczny" 2017.
58. Mierzejewski D., *Sino-Polish Relations. From Socialist Brothers to the Post-Cold War Period's Reconfigurations* [w:] S. Rowley (red.), *European Perceptions of China and Perspectives on the Belt and Road Initiative*, Brill 2021.
59. Mihaylov V., *Bulgaria's geopolitical and geoeconomic reorientation (1989-2019),* "Journal of Geography, Politics and Society" 2019.
60. Miljković I. B., Vuković A. J., *Chinese Diaspora in Serbia,* "Megatrend Review" 2021, vol. 18,

issue 3.
61. Miljković I. B., *Geoeconomics aspects of the cooperation between the Republic of Serbia and the People's Republic of China: situation and perspectives,* "Sociological Review" 2021.
62. Milosan A. I., Wang X., *Foreign Policy Analysis Between China, Romania and the EU, "*RECENT Journal" 2012, vol. 13, no. 1(34).
63. Mitrović D., *China in the Western East – and Beyond: Politics and Economics of the China Plus Sixteen Cooperation Framework*, "Serbian Political Thought" 2014, vol. 10, no. 2.
64. Morozowski T., *Don't Make a Rival Out Of The Dragon: Rethinking The EU-China Policy,* "The Copernicus Journal of Political Studies" 2020, no. 1.
65. Morse J. C., Keohane R. O., *Contested multilateralism,*"The Review of International Organizations" 2014, vol 9, issue 4.
66. Muftuler-Bac M, Cicek A., *A Comparative Analysis of the European Union Accesion Negotiations for Bulgaria and Turkey: Who Gets In, When and How?,* MAXCAP, Working Paper No. 7, April 2015.
67. Munteanu M., *Communication Breakdown? Romania and the Sino-American Rapprochement,* "The Journal of The Society For Historians of American Foreign Relations" 2009.
68. Muschei I., *Romania, The European Union and Russia,* "CES Working Papers" 2016, vol. 9, no. 1.
69. Nikolov S. E., *The Bulgarian Military: In Search of New Alignments, "*The Quarterly Journal" 2004, Vol. 3. No. 4.
70. Nikolova I., *Opportunities for EU Foreign Trade with Asian Countries: Case of Bulgaria, Czech Republic and Slovak Republic with China, India and Japan,* "Journal of International Scientific Publications" 2020, vol 14.
71. Novaković I., Todorović Stiplija N., *Favoured Friend: What is the benefit for Serbia in the sale of RTB Bor or Chinese Zijin?,* Center for Contemporary Policy (Belgrad), Center for International Private Enterprise (Washington, D.C.), Belgrade 2020.
72. Oehler-Sincai I. M., *China's soft power in Romania: limited audience, limited impact* [w:] China's Soft Power in Europe: Falling on Hard Times (red. T. Dams I in.), Cligendael Institute 2021.
73. Oertel J., *The New China Consensus: How Europe Is Growing Wary of Beijing, "*European Council on Foreign Relations" 2020.
74. Oksenberg M. C., *Policy Making under Mao Tse-tung, 1949-1968,* "Comparative Politics" 1971, vol. 3. no. 3.
75. Ollivier A., *The Judgment of the International Court of Justice in the "Genocide" Case Between Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro,* "International Legal Materials" 2007, 46(2).
76. Olteanu A. R., *Romania – NATO relations: three decades of dialogue and transformation concerning security,* "Strategic Impact" 2020, no. 75, s. 11.
77. Pan Suyan, *Confucius Institute project: China's cultural diplomacy and soft power projection*, "Asian Education and Development Studies" 2013, vol. 2 Issue: 1.
78. Pavičić V., *Serbia's Orientation Challenge and Ways to Overcome It, "*Connections: The Quarterly Journal" 2019, vol. 18, no. 1-2.
79. Pencea S., Balgar A. C. , *Romania-China Relations: Short Inventory and Outlook,* "Asian Issues" 2020, vol. 6.
80. Pencea S., Romania–China Trade and Investment Relations against the Backdrop of the „One Belt, One Road" Strategy, „Romanian Economic and Business Review" 2017, Vol. 12, No. 2.
81. Petrović M., *EU integration process of Serbia: a vicious circle of high politics?,* "The Review of International Affairs" 2019, vol. LXX, No. 1175, VII-VIII.
82. Rowiński J., *The Chinese People's Republic and East-Central Europe at the Turn of the Nineties,* "The Journal of East and West Studies" 1992, vol. 21. no. 1.
83. Ruggie J. G., *Multilateralism: the anatomy of an Institution,* "International Organization" 1992, vol. 46. No 3.
84. Sanders D., *The Black Sea Region Caught Between East and West,* "The Journal of Slavic Military Studies" 2021, vol 32, no. 2.
85. Shangquan Gao., *Economic Globalization: Trends, Risks and Risk Prevention,* "CDP Background Paper" 2000, No. 1.
86. Shen Z., Xia Y., *The Great Leap Forward, the People's Commune and the Sino-Soviet Split, "*Journal of Contemporary China," 2011 29(72).
87. Soare S. R., *Still Talking Past Each Other: Romanian-Russian Relations,*"Russian Analytical Digest" 2013, no. 125.
88. Song Lilei., Pavlićević D., *China's Multilayered Multilateralism: A Case Study of China and Central and Eastern Europe Cooperation Framework,* "Chinese Political Science Review" 2019.

89. Spasov N., Staknović A., Pavelski A., *Connections of China with the Countries of the Western Balkans,* "International Yearbook Faculty of Security" 2018.
90. Stanojević P., Jeftić Z., Obradović Z., *The Western Balkan countries accession to the European Union from the energy perspective,* "The Review of International Affairs" 2020, vol. LXXI, No. 1178, IV-VI.
91. Stenogramy Forum Dydaktycznego i Badawczego w Chinach (2005), opublikowane w artykule pt. *Duobian zhuyi yu Zhongguo waijiao [Multilateralizm a dyplomacja Chin],* w czasopiśmie *Jiaoxue yu yanjiu [Nauka i badania] 2005*, nr 8.
92. Strauss J. C., *Framing and Claiming: Contemporary Globalization and 'Going Out' in China's Rhetoric Towards Latin America,* "The China Quarterly" 2012, vol. 209.
93. Surubaru N. C., Nitoiu C., *One decade onwards: assessing the impact of European Union membership on Bulgaria and Romania,* "European Politics and Society" 2001., vol. 22, no. 2.
94. Telo M., *Building a Common Language in Pluraist Inernational Relations Theories,* "The Chinese Journal of International Politics" 2020.
95. Trosić S. J., Stojanović-Visić B, Petrović V., *New Opportunities for Further Improvement of Economic Cooperation Between Serbia and China,* "The Review of International Affairs" 2018, vol. 69, no. 1169.
96. Turcsanyi R. Q., *China and the Frustrated Region: Central and Eastern Europe's Repeating Troubles with Great Powers,* "China Report" 2020, vol 56.
97. Wang Jue, *China-IMF Collaboration: Toward the Leadership in Global Monetary Governance, "*Chinese Political Science Review" 2018.
98. Warner G., *Nixon, Kissinger and the rapprochement,* "International Affairs" 2007, vol. 83.
99. Wenrong Qian, *Guanyu duobian zhuyi, duobian waijiao de ji dian lilun he ahengce sikao [Kilka refleksji teoretycznych i politycznych na temat multilateralizmu i dyplomacji wielostronnej],* "Shijie jingji yu zhengzhi [Światowa gospodarka i polityka]" 2010, no. 10.
100. Wundrak R., *Immigration during the wild years: Chinese pioneers in Bucharest*, "The Romanian journal of European studies" 2007.
101. Wuthnow J., Li Xin., Qi Lingling., *Diverse Multilateralism: Four Strategies in China's Multilateral Diplomacy*, "Journal of Chinese Political Science" 2012, *17*(3).
102. Yuan Jing Dong., *China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO),* "Journal of Contemporary China" 2010, vol.19(67).
103. Zajączkowska M, *Dostosowanie Bułgarii i Rumunii do członkostwa w Unii Europejskiej,* „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie" 2006, nr 734.
104. Zofka J., *China as a role model? The 'Economic Leap' campaign in Bulgaria 1958-1960,* "Cold War History" 2017.
105. Zodian M. V., *Relations between the United States and Romania: Changing Dynamics?,* [w:] A. Peczeli, *The Relations of Central European Countries with the United States*, Dialog Campus, Budapest 2019.
106. Zweers W., et, al., *China's approach to the Western Balkans,* "Clingendael Institute" 2020.

Dokumenty publikowane internetowo

1. „EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation", https://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf [dostęp: 25.11.2021].
2. *A/RES/64/298,* Security Council Report, https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/rol-a-res64-298.php [dostęp: 16.05.2022].
3. *Dushanbe Declaration on the 20th Anniversary of the SCO,* 17 września 2021, Szanghajska Organizacja Współpracy, http://eng.sectsco.org/news/20210917/782639.html [dostęp: 30.05.2022].
4. *EU-China – A strategic outlook,* 19 marca 2019, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf [dostęp: 09.02.2022].
5. *European Union Common Position, Chapter 35: Other issues, item 1: Normalisation of relations between Serbia and Kosovo,* 30 listopada 2015, Rada Unii Europejskiej,

https://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD-12-2015-INIT/en/pdf [dostęp: 16.05.2022].
6. *Foreign Investment Screening: new European framework to enter into force in April 2019,* 5 marca 2019, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1532 [dostęp: 09.02.2022].
7. Informacja pozyskana na podstawie oficjalnego dokumentu serbskiego MSW. Link do dokumentu (w j. serbskim) pod adresem: https://www.sharefoundation.info/wp-content/uploads/Resenje-MUP-od-7.3.2019..pdf [dostęp: 22.04.2022].
8. *Joint Declaration on the Strategic Partnership for the 21st Century Between the United States of America and Romania,* 13 września 2011, Departament Stanu USA, https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/or/172241.htm [dostęp: 13.04.2022].
9. List przewodniczącego Komisji Finansów Senatu USA Charles'a E. Grassley'a do Sekretarza Departamentu Skarbu USA Stevena Mnuchin'a, 14 sierpnia 2019, Senat Stanów Zjednoczonych: https://www.finance.senate.gov/imo/media/doc/2019-08-14%20CEG%20to%20Treasury%20(AVIC%20CFIUS).pdf [dostęp: 23.02.2022].
10. Notatka w sprawie zatwierdzenia zakupu usług doradczych, prawnych i finansowych przez Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Akcjonariuszy Elektrowni w Cernavoda: https://www.nuclearelectrica.ro/wp-content/uploads/2018/05/NOTA-AGA-aprobare-achizitie-servicii-juridice-U3-U4_final-clean-1.pdf [dostęp: 23.02.2022].
11. Pełne brzmienie umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania pomiędzy Rządem ChRL a rządem Bułgarii pod adresem: http://www.chinatax.gov.cn/n810341/n810770/c1153225/part/1153226.pdf [dostęp 18.10.2018].
12. Pełny tekst protokołu ustaleń konstytuującego powstanie sekretariatu ds. współpracy energetycznej formatu 16+1 w języku rumuńskim dostępny pod adresem: https://www.cdcep-16plus1.org/documente/MemorandumofUnderstandingCDCDEP16+1.pdf [dostęp: 30.03.2022].
13. Pełny tekst regulacji UE 2019/452 wprowadzający mechanizm monitorowania inwestycji zagranicznych (*Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union*) dostępny pod adresem https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj [dostęp: 12.04.2022].

Materiały internetowe

1. *'Laodong Bao' '24 Xiaoshi Bao' zhuangfang xinren zhi Bao dashi weijinghua [„Dziennik Robotniczy" i „24 Godziny" przeprowadziły wywiad z Wei Jinghua, nowym ambasadorem Bułgarii],* 6 listopada 2013, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201311/t20131106_2384854.htm [dostęp: 02.02.2022].
2. *'One million' Chinese officials punished for corruption,* 24 października 2016, BBC, https://www.bbc.com/news/world-asia-china-37748241 [dostęp: 13.04.2022].
3. '*Zhongguo-Baojialiya xiangcun zhenxing fazhan hezuo luntan' zai Baojialiya shoudu Suofeiya longzhong zhaokai [„Chińsko-Bułgarskie Forum Rewitalizacji Obszarów Wiejskich i Współpracy Rozwojowej" odbyło się w Sofii, stolicy Bułgarii],* 3 maja 2018, Shanghai Jiaotong University School of Agriculture and Biology, http://www.agri.sjtu.edu.cn/Data/View/4004 [dostęp: 04.02.2022].
4. *"16+1 hezuo" – kuayue Ya Ou de caihong zhi qiao – Jiang Yu dashi jieshou Luomaniya Guojia Xinwen Tongxunshe zhuanfang [Współpraca 16+1 – tęczowy most przechodzący przez Azję I Europę – Ambasador Jiang Yu udzieliła wywiadu dla Rumuńskiej Narodowej Agencji Informacyjnej],* 17 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/sghd/t1655361.htm [dostęp: 02.04.2022].
5. *„Yidai Yilu" tuidong shixian Ya Ou liantong bainian meng – zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo "Jingjixueren" zazhi fabiao wenzhang [Inicjatywa Pasa i Szlaku promuje realizację stuletniego marzenia o połączeniu Azji i Europy – Ambasador Jiang Yu w Rumunii opublikowała artykuł w magazynie Ekonomista],* 13 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201906/t20190614_2847456.htm [dostęp: 02.04.2022].
6. *[EXCLUSIV] "Arad mi-a lasat o impresie de neuitat (...) avand un enorm potential" – interviu cu Exelenta Sa Xu Feihong, Ambasadorul Republicii Populare Chineze in Romania [EKSKLUZYWNY "Arad wywarł na mnie niezapomniane wrażenie (...) ma ogromny potencjał" – rozmowa z J.E. Xu Feihong, Ambasadorem ChRL w Rumunii],* 22 grudnia 2016, Critic Arad, https://criticarad.ro/exclusiv-aradul-mi-a-lasat-o-impresie-de-neuitat-avand-un-enorm-potential-

interviu-cu-excelenta-sa-xu-feihong-ambasadorul-republicii-populare-chineze-in-romania/ [dostęp: 25.03.2022].
7. *16 plus 1 Cooperation,* Center for Dialogue and Cooperation on Energy Projects CDCEP 16+1, https://www.cdcep-16plus1.org/index.php?page=16-plus-1-cooperation [dostęp: 28.05.2022].
8. *17+1 shipinhuiyi chuangxin zhaokai, Zhongguo jingyan zhuli Ouzhou kang yi [Wideokonferencja formatu 17+1, doświadczenie Chin pomoże Europie zatrzymać epidemię]*, 14 marca 2020, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202003/t20200314_3370045.htm [dostęp: 11.05.2022].
9. *2021 Cooperation between China and Central and Eastern European Countries Beijing List of Activities,* 18 lutego 2021, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/xwlb_664406/202102/t20210218_10410086.html [dostęp: 01.06.2022].
10. *A bot network arrived in Serbia along with coronavirus,* 13 kwietnia 2020, Digital Forensic Centre, https://dfcme.me/en/dfc-finds-out-a-botnet-arrived-in-serbia-along-with-coronavirus/ [dostęp: 11.05.2022]
11. *A quick guide to SCO and its military cooperation,* 5 czerwca 2018, Rada Państwa ChRL, http://www.scio.gov.cn/32618/Document/1630694/1630694.htm [dostęp: 08.02.2020].
12. *About Confucius Institute,* Confucius Institute at University of Veliko Tarnovo, http://www.confuciusinstitute-velikoturnovo.bg/en/the-institute/about-us [dostęp: 01.02.2022].
13. *About us,* Coordinating Secretariat for Maritime Issues, https://ceec-china-maritime.org/ [dostęp: 30.05.2022].
14. *Address by H.E. Li Keqiang Premier of the State Council of the People's Republic of China at the Seventh China-CEEC Business Forum,* 28 listopada 2017, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/201711/t20171128_678647.html [dostęp: 30.05.2022].
15. Afanasiev V., *Bulgaria prepares for start-up of politically key Russian gas pipeline extension,* 9 listopada 2020, Upstream, https://www.upstreamonline.com/production/bulgaria-prepares-for-start-up-of-politically-key-russian-gas-pipeline-extension/2-1-909042 [dostęp: 01.06.2022].
16. *Agenda The 7th Meeting of Heads of Government of Central and Eastern European Countries and China: DEEPENING THE OPEN AND PRAGMATIC COOPERATION FOR INCLUSIVE PROSPERITY,* 7 lipca 2018, Strona Bułgarskiej Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, https://eu2018bg.bg/en/agenda/2.html [dostęp: 30.05.2022].
17. *Albania and China to enhance economic cooperation,* 2 kwietnia 2015, Invest in Albania, https://invest-in-albania.org/albania-and-china-to-enhance-the-economic-cooperation/ [dostęp: 02.04.2022].
18. *And on TV with GAS MASK: Protest in Smederevo because of "VISIBLE AIR",* 23 sierpnia 2020, Tekdeeps, https://tekdeeps.com/and-on-tv-with-gas-mask-protest-in-smederevo-because-of-visible-air/ [dostęp: 26.04.2022].
19. *Anhui Sheng „Yidai Yilu" qiaowu gongzuo tuan fangwen Luomaniya [Grupa robocza „Pasa i Szlaku" ds. Chińczyków Zamorskich z wizytą w Rumunii],* 5 stycznia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1730271.htm [dostęp: 06.04.2022].
20. *Another global IT giant interested in using the capacity of the State Data Centre in Kragujevac,* 11 września 2019, Biuro Technologii Informacyjnej i eRządu Republiki Serbii, https://www.ite.gov.rs/vest/en/443/another-global-it-giant-interested-in-using-the-capacity-of-the-state-data-centre-in-kragujevac.php [dostęp: 25.04.2022].
21. Bajarin T,, *How a Chinese Company Became a Global PC Powerhouse,* 4 maja 2015, TIME, https://time.com/3845674/lenovo-ibm/ [dostęp: 25.04.2022].
22. *Ballistic Missile Defense Agreement Between the United States of America and Romania,* 13 września 2011, Departament Stanu USA, https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/09/172258.htm [dostęp: 13.04.2022].\
23. Bami X., *Leaders Hail Restoration of Belgrade-Pristina Air Link,* 20 stycznia 2020, Balkan Insight, https://balkaninsight.com/2020/01/20/lufthansa-plans-to-connect-belgrade-and-pristina/ [dostęp: 17.05.2022]
24. *Bao meiti kanzai Zhongguo zhengfu guanyu Feilubin Nanhan Zhongcai an de shengming [Bułgarskie media opublikowały oświadczenie rządu chińskiego w sprawie arbitrażu Filipin na Morzu Południowochińskim],* 15 lipca 2016, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201607/t20160715_2385094.htm [dostęp: 02.02.2022].
25. *Baojialiya 'Biaozhun bao' quanwen kanfa Wei Jinghua dashi shuming wenzhang [Bułgarski „Standard" opublikował pełny tekst artykułu autorstwa ambasadora Wei Jinghua],* 8 grudnia

2013, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201312/t20131208_2384867.htm [dostęp: 02.02.2022].
26. *Baojialiya qian zongtong: Xiwang xieshou Zhongguo guojian xinxing duobian jizhi [Były prezydent Bułgarii: mam nadzieję współpracować z Chinami w celu zbudowania nowego wielostronnego mechanizmu],* 26 października 2019, Yancheng Evening News, http://news.ycwb.com/2019-10/26/content_30367312.htm, [dostęp: 30.07.2021].
27. Barbera M. G., *Romanian Conditions for 5G Race Would Rule out Huawei,* 5 sierpnia 2020, Balkan Insight, https://balkaninsight.com/2020/08/05/romanian-conditions-for-5g-race-would-rule-out-huawei/ [dostęp: 08.03.2022].
28. Bechev D., *Russia's influence in Bulgaria,* The Foundation for European Reform, https://newdirection.online/2018-publications-pdf/ND-report-RussiasInfluenceInBulgaria-preview-lo-res.pdf, s. 1 [dostęp: 09.02.2022].
29. Beck L, *China "deeply concerned" over Kosovo independence,* 18 lutego 2008, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-kosovo-serbia-china-idUSTP34030820080218 [dostęp: 18.05.2022].
30. *Beijing shi Chaoyang qu yu Luomaniya Bujialesite shi yi qu qianshu jianli youhao guanxi yixiangshu [Dystrykt Chaoyang w Pekinie i pierwszy sektor Bukaresztu w Rumunii podpisały list intencyjny w celu nawiązania przyjaznych stosunków],* 17 lipca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1681509.htm [dostęp: 06.04.2022].
31. *Beiyue yanxi nao wu long: Meijun wu chuang Baojialiya gongchang Mei shiguan daoqian [Ćwiczenia NATO sprawiają kłopoty: ambasada USA przeprasza za omyłkowe wejście do bułgarskiej fabryki],* 31 maja 2021, China News, https://www.chinanews.com.cn/gj/2021/05-31/9489070.shtml [dostęp: 11.02.2022].
32. *Bilateral trade between Bulgaria and Germany,* Trade Map, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c100%7c%7c276%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 [dostęp: 09.02.2022].
33. Bjelotomic S., *Serbia now 100% dependent on Russian gas,* 5 stycznia 2021, Serbian Monitor, https://www.serbianmonitor.com/en/serbia-now-100-dependent-on-russian-gas/ [dostęp: 16.05.2022].
34. Bjelotomic S., *Serbian PM to sign a Memorandum of Understanding with Huawei during her visit to China*, 3 listopada 2019, Serbian Monitor, https://www.serbianmonitor.com/en/serbian-pm-to-sign-a-memorandum-of-understanding-with-huawei-during-her-visit-to-china/ [dostęp: 25.04.2022]
35. Bogusz M., *Dylemat Pekinu: jak zdławić protesty i ukarać Hongkong,* 28 października 2019, Ośrodek Studiów Wschodnich, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-10-28/dylemat-pekinu-jak-zdlawic-protesty-i-ukarac-hongkong [dostęp: 06.05.2022].
36. *Books,* China-CEE Institute, https://china-cee.eu/working-paper/ [dostęp: 18.04.2021].
37. Borowiak A., *Chiński przywódca przestrzegł w Davos przed „nową zimną wojną",* 25 stycznia 2021, Bankier.pl, https://www.bankier.pl/wiadomosc/Xi-w-Davos-przestrzega-przed-nowa-zimna-wojna-8043717.html [dostęp: 04.02.2022].
38. *Borrell: It is funny how only China receives billboards of gratitude in Serbia,* 21 kwietnia 2020, European Western Balkans, https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/21/borrell-it-is-funny-how-only-china-receives-billboards-of-gratitude-in-serbia/ [dostęp: 17.05.2022]
39. Bouchard C., Peterson J., *Conceptualising Multilateralism. Can We All Just Get Along?,* Mercury 2011.
40. *Boyko Borisov Welcomed Chinese Prime Minister Li Keqiang,* 6 lipca 2018, Novinite, https://www.novinite.com/articles/190940/Boyko+Borisov+Welcomed+Chinese+Prime+Minister+Li+Keqiang [dostęp: 22.01.2022].
41. Brattberg E. et. al., *China's Influence in Southeastern, Central, and Eastern Europe: Vulnerabilities and Resilience in Four Countries,* 13 października 2021, Carnegie Endowment for International Peace, https://carnegieendowment.org/2021/10/13/china-s-influence-in-southeastern-central-and-eastern-europe-vulnerabilities-and-resilience-in-four-countries-pub-85415 [dostęp: 02.03.2022].
42. Brinza A., *China and the Budapest-Belgrade Railway Saga,* 28 kwietnia 2020, The Diplomat, https://thediplomat.com/2020/04/china-and-the-budapest-belgrade-railway-saga/ [dostęp: 18.05.2022]
43. Brinza A., *How China's 17+1 Became a Zombie Mechanism,* 10 lutego 2021, The Diplomat, https://thediplomat.com/2021/02/how-chinas-171-became-a-zombie-mechanism/ [dostęp: 13.05.2022].

44. *Bulgaria and China are establishing relations of a Comprehensive Friendly Partnership and Cooperation,* 13.01.2014, Kancelaria Prezydenta Bułgarii, https://www.president.bg/news1659/bulgaria-and-china-are-establishing-relations-of-a-comprehensive-friendly-partnership-and-cooperation.html&lang=en [dostęp: 29.01.2022].
45. *Bulgaria Asks China to Speed Up Procedures for Export of Farm Produce,* 29 maja 2018, Bulgarian News Agency, http://www.bta.bg/en/c/DF/id/1809375 [dostęp: 10.02.2022].
46. *Bulgaria becomes the Nuclear Energy Agency's 34th member,* 4 stycznia 2021, OECD Nuclear Energy Agency, https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_52736/bulgaria-becomes-the-nuclear-energy-agency-s-34th-member [dostęp: 27.01.2022].
47. *Bulgaria calls on China to speed up export procedures for agricultural goods,* 29.05.2018, BNR – Radio Bulgaria, https://bnr.bg/en/post/100976892/bulgaria-calls-on-china-to-speed-up-export-procedures-for-agricultural-goods [dostęp: 10.02.2022].
48. *Bulgaria expels two Russian diplomats over suspiction of espionage,* 25 stycznia 2020, Mediapool, https://www.mediapool.bg/bulgaria-expels-two-russian-diplomats-over-suspicion-of-espionage-news302701.html [dostęp: 10.02.2022].
49. *Bulgaria gives Russian diplomat suspected of espionage 24 hours to leave,* 29 października 2019, Radio Free Europe Radio Liberty, https://www.rferl.org/a/bulgaria-gives-russian-diplomat-suspected-of-espionage-24-hours-to-leave/30242998.html [dostęp: 10.02.2022].
50. *Bulgaria must work to restart Belene Nuclear project: parliament,* 7 lipca 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-energy-nuclear-idUSKCN1J31DP [dostęp: 20.01.2022]
51. *Bulgaria prepares to transport Russian gas to central Europe,* 30 listopada 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-gas-russia-idINL8N1Y34QS [dostęp: 10.02.2022].
52. *Bulgaria says China's CNNC interested in Belene nuclear plan,* 16 marca 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-nuclear-china-idUSL8N1QY2KL [dostęp: 20.01.2022]
53. *Bulgaria signs 5G security declaration with U.S.,* 24 października 2020, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-usa-5g-idUSKBN2782X9 [dostęp: 02.02.2022].
54. *Bulgaria to launch tender to sell Belene nuclear project next year,* 15 sierpnia 2017, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-nuclear-belene-idAFL8N1L12IP [dostęp: 25.01.2022]
55. *Bulgaria: Opening of China-CEE e-trade hub for agricultural produce,* 25 października 2017, Fresh Plaza, https://www.freshplaza.com/article/183762/Bulgaria-Opening-of-China-CEE-e-trade-hub-for-agricultural-produce/ [dostęp: 04.11.2017].
56. *Bulgaria's Presided awarded ambassador of China with the highest state order,* 20 grudnia 2019, Bulgaria National Television, https://bnt.bg/news/bulgaria%E2%80%99s-president-awarded-ambassador-of-china-with-the-highest-state-order-211076news.html [dostęp: 10.01.2021]
57. *Bulgarian NGO official charged with spying for Russia,* 10 września 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-russia-espionage/bulgarian-ngo-official-charged-with-spying-for-russia-idUSKCN1VV1W7 [dostęp: 09.02.2022].
58. Burazer N., *Democracy and Human Rights. Assessing Serbia's Progress on the EU Accession Agenda 2016-2020,* Friedrich Ebert Stiftung, http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/16283.pdf, June 2020.
59. Bush R. C., *A One-China Policy Primer,* Center for East Asia Policy Studies at Brookings, East Asia Policy Paper 10, March 2017, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/03/one-china-policy-primer.pdf, s. 3. [dostęp 06.12.2021]
60. Carrano B., *Smederevo Ironworks overtakes Fiat as No 1 exporter,* 6 lutego 2018, Serbian Monitor, https://www.serbianmonitor.com/en/smederevo-ironworks-overtakes-fiat-as-no-1-exporter/ [dostęp: 26.04.2022].
61. *CCIRC president: In Romania-China inter-government relations we also had differences between words and facts,* 21 września 2018, Actmedia, https://actmedia.eu/daily/ccirc-president-in-romania-china-inter-government-relation-we-also-had-differences-between-words-and-facts/77483 [dostęp: 23.02.2022].
62. *Ceremonia de predare a materialelor medicale impotriva Covid-19 oferit de Huawei Romania Guvernului Romaniei a avut loc astazi, 15 aprilie, la o unitate subordonată ISU-lui [Dziś, 15 kwietnia, w jednostce podległej ISU odbyła się ceremonia przekazania materiałów medycznych przeciwko Covid-19 oferowanych przez Huawei Romania rządowi rumuńskiemu]*, Profil Facebook Ambasady ChRL w Rumunii, 15 kwietnia 2020, https://www.facebook.com/AmbasadaChineiinRomania/photos/a.123629049124514/158570915630327/?type=3&theater [dostęp: 06.04.2022].
63. *Cernavoda – Negotiations Continuing With China's CGN, Says Nuclearelectrica,* 10 października 2017, NUCNET, https://www.nucnet.org/news/cernavod-negotiations-continuing-with-china-s-

cgn-says-nuclearelectrica [dostęp: 23.02.2022].
64. *CGN 'qualified investor' in Cernavoda,* 10 września 2014, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/NN-CGN-qualified-investor-in-Cernavoda-1009201401.html [dostęp: 22.02.2022].
65. *CGN agrees to invest in completion of Romanian reactors,* 8 maja 2019, World Nuclear News, https://world-nuclear-news.org/Articles/CGN-agrees-to-invest-in-completion-of-Romanian-rea [dostęp: 23.02.2022].
66. *CGN signals intent to participate in Romania's Cernavoda 3&4,* 28 listopada 2013, NS Energy, https://www.nsenergybusiness.com/news/newscgn-signals-intent-to-participate-in-romanias-cernavoda-34/ [dostęp: 22.02.2022].
67. Chen Dingding., *After APEC, East Asia Summit, and G20, China Emerges a Global Leader*, 17 listopada 2014, The Diplomat, https://thediplomat.com/2014/11/after-apec-east-asia-summit-and-g20-china-emerges-a-global-leader/ [dostęp: 12.02.2020].
68. Cheng R., *Huawei CEO: Lack of US carrier support a big loss for you,* 9 stycznia 2018, CNET, https://www.cnet.com/tech/mobile/huawei-ceo-lack-of-us-carrier-support-a-big-loss-for-you-ces/ [dostęp: 03.03.2022].
69. *China and Romania,* 16.02.2004, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero/rom/zlgx/t66052.htm [dostęp: 21.02.2022].
70. *China investitii. Competitie pentru piata romaneasca. Melescanu: Primul proiect urias [Chińskie inwestycje. Konkurencja na rynku rumuńskim. Melescanu: Pierwszy duży projekt]*, 4 października 2017, DC News, https://www.dcnews.ro/china-investi-ii-competi-ie-pentru-pia-a-romaneasca-mele-canu-primul-proiect-uria_560675.html [dostęp: 23.02.2022].
71. *China launches demo zone for China-CEEC trade cooperation,* strona internetowa Rady Państwa Chińskiej Republiki Ludowej, http://english.www.gov.cn/state_council/ministries/2018/06/10/content_281476179187778.htm (dostęp: 13.01.2022).
72. *China ready to help Serbia develop 5G network,* 22 lipca 2019, N1, https://rs.n1info.com/english/news/a501736-china-ready-to-help-serbia-develop-5g-network/ [dostęp: 23.04.2022].
73. *China with great interest in the construction of the Belene NPP,* 11 kwietnia 2019, Novinite, https://www.novinite.com/articles/196408/China+With+Great+Interest+in+the+Construction+of+the+Belene+NPP, [dostęp: 30.07.2021].
74. *China Zijin to build copper smelter in Serbia*, 18 września 2019, Serbia Energy https://serbia-energy.eu/china-zijin-to-build-copper-smelter-in-serbia/ [dostęp: 27.04.2022].
75. *China-CEEC SME Cooperation Zone in Cangzhou,* Mechanizm koordynacji leśnictwa w ramach formatu 16+1 (China-CEEC Forestry), http://www.china-ceecforestry.org/partners-business/china-ceec-sme-cooperation-zone-in-cangzhou/ [dostęp: 13.01.2022].
76. *China-Europe Agriculture Enjoys Booming Cooperation,* 3 listopada 2020*,* China Today, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/et/202011/t20201103_800225652.html [dostęp: 25.01.2022].
77. *China, Bulgaria announce all-round friendly partnership,* 13 stycznia 2014, China.org, http://www.china.org.cn/world/2014-01/13/content_31178716_2.htm [dostęp: 29.01.2022].
78. *China, Bulgaria lift ties to strategic partnership,* 4 lipca 2019, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/news/top_news/2019/07/04/content_281476747244154.htm [dostęp: 24.01.2022]
79. *China, contracte de noua miliarde de euro in infrastructura Serbiei* (Chiny zakontraktowane na dziewięć miliardów euro w Serbskiej infrastrukturze)*,* 17 października 2018, Digi24, https://www.digi24.ro/stiri/economie/transporturi/china-contracte-de-noua-miliarde-de-euro-in-infrastructura-serbiei-1015099 [dostęp: 23.02.2022].
80. *China, Serbia stress sovereignty and territorial integrity,* 20 czerwca 2016, People's Daily, http://www.scio.gov.cn/m/32618/Document/1480882/1480882.htm [dostęp: 15.04.2022].
81. *China, Serbia vow to further boost practical cooperation,* 7 lipca 2018, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/premier/news/2018/07/07/content_281476212550582.htm [dostęp: 26.04.2022].
82. *China's Embassy, Huawei Retort To The U.S. Ambassador's Editorial,* 20 września 2020, Romania Journal, https://www.romaniajournal.ro/politics/chinas-embassy-huawei-retort-to-the-u-s-ambassadors-editorial/ [dostęp: 09.03.2022].
83. *China's first visa center in CEE opens in Bucharest,* 24 czerwca 2018, ECNS, http://www.ecns.cn/hd/2018-06-24/detail-ifyvmiee7353537.shtml [dostęp: 01.04.2022].
84. *China's Huawei mulls cooperation with Serbia on developing 5G network,* 21 sierpnia 2019, BNE

Intellinews, https://intellinews.com/china-s-huawei-mulls-cooperation-with-serbia-on-developing-5g-network-166496/ [dostęp: 25.04.2022].
85. *China's Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries,* 26 stycznia 2015, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/ldrhw_1/2012hs/hdxw/201610/t20161020_6828798.htm [dostęp: 14.05.2021].
86. *China's Zijin clears last regulatory condition for 1.4B Nevsun takeover,* 20 października 2018, Mining.com, https://www.mining.com/chinas-zijin-clears-last-regulatory-condition-1-41b-nevsun-takeover/ [dostęp: 27.04.2022].
87. *China's Zijin reportedly to invest $800mn in production capacity expansion in Serbia in 2020,* 14 stycznia 2020, BNE IntelliNews, https://www.intellinews.com/china-s-zijin-reportedly-to-invest-800mn-in-production-capacity-expansion-in-serbia-in-2020-174548/?source=serbia [dostęp: 27.04.2022].
88. *Chinese consortium reportedly abandoned plans for Plovdiv airport,* 18 lipca 2018, BNE Intellinews, https://www.intellinews.com/chinese-consortium-reportedly-abandoned-plans-for-plovdiv-airport-145343/ [dostęp: 01.06.2022].
89. *Chinese Cultural Center to Open Soon – Office Space on 5,500 m2, Restaurant, Hotel…*, 9 maja 2021, eKapija, https://www.ekapija.com/en/news/3266437/chinese-cultural-center-to-open-soon-office-space-on-5500-m2-restaurant [dostęp: 05.05.2022].
90. *Chinese facial recognition tech installed in nations vulnerable to abuse,* 16 października 2019, CBS News, https://www.cbsnews.com/news/china-huawei-face-recognition-cameras-serbia-other-countries-questionable-human-rights-2019-10-16/ [dostęp: 25.04.2022].
91. *Chinese in Belgrade, Beijing protest NATO embassy bombing,* 9 maja 1999, CNN, http://edition.cnn.com/WORLD/asiapcf/9905/09/china.protest.03/ [dostęp: 10.02.2022]
92. *Chinese passports become more powerful, 29 marca 2017, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/news/top_news/2017/03/29/content_281475610917974.htm* [dostęp: 07.05.2022].
93. *Chinese president appoints eight new ambassadors,* 3 września 2011, People's Daily, http://en.people.cn/90785/7587556.html [dostęp: 05.05.2022].
94. *Chinese Prime Minister opens Chinese (Pupin's) bridge in Belgrade,* 18 grudnia 2014, Srbin, https://srbin.info/en/politika/kineski-premijer-u-beogradu-otvorio-kineski-pupinov-most/ [dostęp: 24.08.2020].
95. *Chinese steel giant announces modernization of its plan in Serbia,* 24 lipca 2019, China Economic Net, http://en.ce.cn/Business/topnews/201907/26/t20190726_32725918_1.shtml [dostęp: 26.04.2022].
96. *Chinese Zijin and Russian Ugold in the running for Serbian mining giant RTB Bor*, 29 sierpnia 2018, BNE Intellinews; http://www.intellinews.com/chinese-zijin-and-russian-ugold-in-the-running-for-serbian-mining-giant-rtb-bor-147568/ [dostęp: 27.04.2022].
97. *Chinese-invested copper mine in Serbia still 'in operation,' contrary to reports,* 15 kwietnia 2021, Global Times, https://www.globaltimes.cn/page/202104/1221204.shtml [dostęp: 28.04.2022].
98. Ciborek P., *Driving Out Huawei: Sino-American Engagements In Southeast Europe,* Policy Brief, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/en/publications/briefs-papers/details/driving-out-huawei-sino-american-engagements-in-southeast-europe, October 2020, s. 1-2.
99. Ciborek P., *FocusOSA #136: Działania Chin na Bałkanach*, 21 lutego 2020, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-136-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 13.05.2022]
100. Ciborek P., *FocusOSA #147: Działania Chin na Bałkanach*, 4 kwietnia 2020, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-147-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 11.05.2022]
101. Ciborek P., *FocusOSA #178: Działania Chin na Bałkanach. Analiza wybranych postanowień szczytu 17+1*, 24 lutego 2021, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, http://osa.uni.lodz.pl/?p=11728 [dostęp: 16.04.2021]
102. Ciborek P., *FocusOSA #64: Działania Chin na Bałkanach,* 18.01.2018, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, *https*://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-63-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 10.02.2022].
103. Ciborek P., *FocusOSA 120: Działania Chin na Bałkanach,* 29 listopada 2019, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-120-dzialania-chin-na-balkanach [dostęp: 08.03.2022].
104. Ciborek P., *Monitor Chiny-Bałkany Listopad 2020,* Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ,

https://www.osa.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Jednostki/Osrodek_Spraw_Azjatyckich/Monitory/Monitor_Chiny-Ba%C5%82kany/2020/OSA_MONITOR_BALKANY_LISTOPAD_2020.pdf [dostęp: 08.03.2022].
105. Ciborek P., *Monitor Chiny-Bałkany,* Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, http://osa.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2019/02/OSA_MONITOR_BALKANY_STYCZEN_2021.pdf, styczeń 2021.
106. Ciborek P., *Monitor Chiny-Bałkany,* Ośrodek Spraw Azjatyckich, Uniwersytet Łódzki, styczeń 2021, https://www.osa.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Jednostki/Osrodek_Spraw_Azjatyckich/Monitory/Monitor_Chiny-Ba%C5%82kany/2021/OSA_MONITOR_BALKANY_STYCZEN_2021.pdf
107. Colby E. A., Mitchell A. W., *The Age of Great Power Competition,* styczeń-luty 2020, Foreign Affairs, https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-12-10/age-great-power-competition [dostęp: 12.04.2022].
108. *Comparative Analysis of the Approach Towards China: V4+ and One Belt One Road,* Prague Security Studies Institute, https://ceias.eu/wp-content/uploads/2019/05/COMPARATIVE_ANALYSIS_full_05.pdf, s. 21 [dostęp: 27.04.2022].
109. *Conference „NATO's Role in the Changing Security Environment in Europe" Vilnius, Lithuania 18-19 May, 2000. Vilnius Statement,* 14 lutego 2014, MSZ Litwy, https://www2.mfa.gov.lv/en/security-policy/co-operation-with-nato-member-states-and-candidate-countries/conference-nato-s-role-in-the-changing-security-environment-in-europe-vilnius-statement [dostęp: 05.02.2022].
110. *Confucius Institute at the University of Novi Sad,* Uniwersytet w Nowym Sadzie, https://www.uns.ac.rs/index.php/en/international-cooperation/support/confucius-institute [dostęp: 05.05.2022].
111. *Confucius Institute,* Transilvania University of Brasov, https://www.unitbv.ro/en/confucius-institute.html [dostęp: 16.03.2022]
112. *Confucius Institute,* University of Bucharest, https://unibuc.ro/despre-ub/resurse-educationale/institute/institutul-confucius/?lang=en [dostęp: 16.03.2022].
113. Constantin F., *China, investitie record in Romania. Basil Constantinescu: Suntem capat de fila [Chiny, rekordowa inwestycja w Rumunii. Basil Constantinescu: jesteśmy na ostatniej stronie]*, 4 września 2018, D.C. News, https://www.dcnews.ro/china-investi-ie-record-in-romania-basil-constantinescu-suntem-capat-de-fila_611391.html [dostęp: 23.02.2022].
114. *Coronavirus: EU strenghtens action to tackle disinformation,* 10 czerwca 2020, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1006 [dostęp: 02.02.2022].
115. Cristea C., *Romania's foreign policy in 2020,* 24 stycznia 2020, Radio Romania International, https://www.rri.ro/en_gb/romanias_foreign_policy_in_2020-2610749 [dostęp: 12.04.2022].
116. Dalton D., *Romania / Prime Minister Says Cernavoda Deal With China Will Be Cancelled,* 23 stycznia 2020, NUCNET, https://www.nucnet.org/news/prime-minister-says-cernavoda-deal-with-china-will-be-cancelled-1-4-2020 [dostęp: 12.04.2022].
117. Deacu E., *China si SUA au mutat lupta in Romania. Contre privind tehnologia Huawei, [Chiny i USA przeniosły walkę do Rumunii. Wady technologii Huawei],* 10 września 2019, Adevarul, https://adevarul.ro/economie/afaceri/china-sua-mutat-lupta-romania-contre-privind-tehnologia-huawei-1_5d77a971892c0bb0c677e4d4/index.html [dostęp: 03.03.2022].
118. Dempsey J., *China's Bullying of Lithuania Spurs European Unity,* 18 stycznia 2022, Carnegie Europe, https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/86208 [dostęp: 01.06.2022].
119. Dimitrijević D., *China's New Silk Road – The Opportunity for Peaceful World Development,* Conference Paper at Russian Academy of National Economy and Public Administration, Petersburg, Rosja 2018, https://www.researchgate.net/publication/329755884_CHINA%27S_NEW_SILK_ROAD_-_THE_OPPORTUNITY_FOR_PEACEFUL_WORLD_DEVELOPMENT [dostęp. 21.04.2022].
120. *Dong Xiaojun dashi jianli [Życiorys ambasadora Dong Xiaojuna],* 4 lutego 2019, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/dszc1/201904/t20190402_2245626.htm [dostęp: 02.02.2022].
121. Dorffman Z., *Huawei Accused of 'Theft And Dubious Ethics' – But That's Not The Worst Of It,* 25 maja 2019, Forbes, https://www.forbes.com/sites/zakdoffman/2019/05/25/huawei-accused-of-theft-and-dubious-ethics-why-it-should-come-as-no-surprise/ [dostęp: 08.03.2022].
122. Dragan A., *Huawei celebrating 20 years of activity in Romania,* 29 marca 2019, Business Review, https://business-review.eu/tech/huawei-celebrating-20-years-of-activity-in-romania-198768

[dostęp: 02.03.2022].
123. Dragojlo S., *China's Huawei Opens Tech Centre, Consolidating Presence in Serbia,* 15 września 2020, https://balkaninsight.com/2020/09/15/chinas-huawei-opens-tech-centre-consolidating-presence-in-serbia/ [dostęp: 25.04.2022].
124. Dragojlo S., *Serbia Signs Agreement to Produce Chinese Sinopharm Vaccine,* 13 lipca 2021, https://balkaninsight.com/2021/07/13/serbia-signs-agreement-to-produce-chinese-sinopharm-vaccine/ [dostęp: 18.05.2022].
125. *Dubrovnik 16+1 summit rolls the red carpet for China,* 10 kwietnia 2019, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/dubrovnik-161-summit-rolls-the-red-carpet-for-china/ [dostęp: 31.05.2022].
126. *E fa mei sanguo hedian gongsi hezuo jingbiao baojialiya xin hedian xiangmu [Rosyjskie, francuskie i amerykańskie firmy energetyki jądrowej złożyły ofertę na project energetyki jądrowej Belene w Bułgarii],* 19 czerwca 2020, CNNPN, https://www.cnnpn.cn/article/19922.html [dostęp: 04.08.2021].
127. Eddy K., *Will the €4bn Belgrade-Budapest rail upgrade be a benefit or burden?,* 6 października 2020, Euronews, https://www.euronews.com/my-europe/2020/10/06/will-the-4bn-belgrade-budapest-rail-upgrade-be-a-benefit-or-burden [dostęp: 21.04.2022].
128. Emini D., Stakic I., *Belgrade and Pristina: lost in normalsation?,* European Union Institute for Security Studies, April 2018.
129. *Energy crisis spurs Bulgaria's nuclear debate,* 15 listopada 2021, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Energy-crisis-spurs-Bulgaria-s-nuclear-debate [dostęp: 25.01.2022].
130. *Energy Minister says Serbia still getting Russian gas,* 28 kwietnia 2022, N1, https://rs.n1info.com/english/news/energy-minister-says-serbia-still-getting-russian-gas/ [dostęp: 18.05.2022].
131. *EU defends Covid-19 vaccine distribution as countries complain it is uneven*, 13 marca 2021, France24, https://www.france24.com/en/europe/20210313-eu-defends-covid-19-vaccine-distribution-as-countries-complain-it-is-uneven [dostęp: 01.06.2022].
132. Fang Changping, *Duobian zhuyi yu Zhongguo zhoubian anquan zhanlue [Multilateralizm a chińska strategia bezpieczeństwa peryferyjnego],* „Jiaoxue yu yanjiu [Nauka i badania]" 2004, no. 5, Renmin Daxue, Beijing.
133. *Fantan juzhang "bu gan le" Luomaniya fanfu Jincheng yibosanzhe [Dyrektor komórki antykorupcyjnej „podał się dymisji" powodując wiele zwrotów akcji w rumuńskiej kampanii antykorupcyjnej],* 3 lutego 2019, China Economic, http://www.ce.cn/xwzx/fazhi/201902/03/t20190203_31423083.shtml [dostęp: 12.04.2022].
134. Fifield A., *Under fire over coronavirus response, China turns to a familiar fall guy: Trump,* 13 marca 2020, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/world/under-fire-over-coronavirus-response-china-turns-to-a-familiar-fall-guy-trump/2020/03/13/bb324c84-64d2-11ea-8a8e-5c5336b32760_story.html [dostęp: 17.05.2022].
135. Film promocyjny akcji „Vi ste Svet" emitowany w serbskich mediach jest dostępny pod adresem: https://www.youtube.com/watch?v=jgRFtjXMInA [dostęp: 18.05.2022]
136. Film udostępniony na profilu Facebook Ambasady ChRL w Bukareszcie dostępny pod adresem: https://www.youtube.com/watch?v=3J6zm6zgah0 *Did COVID-19 come from America?*, [dostęp: 02.02.2022].
137. *First China-CEE Cultural and Creative Industry Forum Held in Belgrade, 5 czerwca 2016, Beijing Review*, https://www.bjreview.com/Latest_Headlines/201606/t20160606_800058622.html [dostęp: 28.05.2022].
138. *Five firms shortlisted to participate in Belene project,* 19 grudnia 2019, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Five-firms-shortlisted-to-participate-in-Belene-pr [dostęp: 04.08.2021].
139. *Foreign Ministry Spokesperson Jiang Yu's Rebular Press Conference on 15 June 2006,* 16 czerwca 2006, https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceun/eng/fyrth/t258306.htm [dostęp: 02.04.2022].
140. Fruscione G., Sciorati G., *Serbia: China Exports "security" Too,* 9 października 2019, ISPI https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/serbia-china-exports-security-too-24123, [dostęp: 25.04.2022].
141. *Full text of Hu Jintao's report at 18th Party Congress,* 19 listopada 2012, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cena//eng/sgxw/t990641.htm [dostęp: 09.02.2020].
142. *Full text of Xi Jinping's speech at opening ceremony of Boao Forum,* 8 kwietnia 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cefj//eng/xw/t1029015.htm [dostęp: 10.02.2020].

143. *Full text: Keynote Speech by Chinese President Xi Jinping at the China-CEEC Summit,* 9 lutego 2021, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2021-02/09/c_139733388.htm [dostęp: 01.06.2022].
144. *Full text: Xi Jinping's speech at the China-CEEC Summit,* 9 lutego 2022, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/zyxw_4/202202/t20220209_10640454.htm [dostęp: 01.06.2022].
145. *Gaffe as soldiers raid Bulgarian sunflower oil factory during NATO exercise,* 3 czerwca 2021, Euronews, https://www.euronews.com/2021/06/02/gaffe-as-soldiers-raid-bulgarian-sunflower-oil-factory-during-nato-exercise [dostęp: 10.02.2022].
146. *Gangtie ban de youyi! Sai'erweiya zongtong qin wang jichang Yingjie Zhongguo zhuanjia yiliao dui [Przyjaźń ze stali! Prezydent Serbii wita chińskich ekspertów medycznych na lotnisku],* 29 marca 2020, China News, https://m.chinanews.com/wap/detail/zw/gj/2020/03-29/9141012.shtml [dostęp: 11.05.2022].
147. Gec J., *Thousands Rally in Serbia to Protect the Environment*, 10 kwietnia 2021, ABC News, https://abcnews.go.com/Business/wireStory/thousands-rally-serbia-protect-environment-76994262 [dostęp: 28.04.2022].
148. Góralczyk B., *Komentarz Pułaskiego – B. Góralczyk: Szczyt 17+1 – co zrobić z Chinami?,* 11 lutego 2021, Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego, https://pulaski.pl/komentarz-pulaskiego-b-goralczyk-szczyt171-co-zrobic-z-chinami/ [dostęp: 30.05.2022].
149. Gotev G., *China eyes nuclear project in Bulgaria,* 9 grudnia 2016, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/energy/news/china-eyes-nuclear-project-in-bulgaria/ [dostęp: 25.01.2022]
150. Gotev G., *Neftohim refinery boss: Europe's refining sector will consolidate, improve*, 23 maja 2018, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/energy/interview/neftohim-refinery-boss-europes-refining-sector-will-consolidate-and-improve/ [dostęp: 10.02.2022].
151. Grashkin A., *Russia's Political Influence in Bulgaria,* 31 stycznia 2020, Foreign Policy Research Institute, https://www.fpri.org/article/2020/01/russias-political-influence-in-bulgaria/ [dostęp. 09.02.2022].
152. *Greece joins China's 16+1 initiative,* 12 kwietnia 2019, Ekathimerini, https://www.ekathimerini.com/news/239502/greece-joins-chinas-16-1-initiative/ [dostęp: 31.05.2022].
153. Gressel G., *Fellow travellers: Russia, anti-Westernism, and Europe's political parties,* 14 lipca 2017, European Council on Foreign Relations, https://ecfr.eu/publication/fellow_travellers_russia_anti_westernism_and_europes_political_parties_7213/ [dostęp: 09.02.2022].
154. *Guangdong Sheng Zheng Xie daibiaotuan tong Luomaniya gongshangjie zuotan jiaoliu [Komitet Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej przeprowadził dyskusję z rumuńskim środowiskiem biznesowym],* 5 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1670051.htm [dostęp: 05.04.2022].
155. *Guo Yezhou dashi jiu Zhong-Bing qianshi zimao xieding zai bao „Xianzai Bao" fabiao shuming wenzhang [Ambasador Guo Yezhou publikuje podpisany artykuł o podpisaniu umowy o wolnym handlu między Chinami a Islandią],* 19 kwietnia 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201304/t20130419_2384782.htm [dostęp: 02.02.2022].
156. *Guo Yezhou dashi xixing baihui Baojialiya yizhang Mikefu, [Ambasador Guo Yezhou żegna się z przewodniczącym parlamentu Bułgarii Mikovem],* 18 lipca 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201307/t20130718_2384813.htm [dostęp: 02.02.2022].
157. *Guo Yezhou dashi zhuanwen chanshu Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia hezuo mishu chu chengli de zhongyao yiyi [Ambasador Guo napisał artykuł wyjaśniający znaczenie powołania Sekretariatu Współpracy Chiny-CEEC],* 10 września 2012, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201209/t20120910_2384659.htm [dostęp: 01.02.2022].
158. *Guo Yezhou dashi zhuanwen jieshao zhongfang cujin yu Zhong Dong'Ou Guojia youhao hezuo xin jucuo* [Ambasador Guo Yezhou napisał artykuł, w którym przedstawił nowe środki Chin na rzecz promocji przyjaznej współpracy z krajami Europy Środkowo-Wschodniej], 2 maja 2012, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201205/t20120502_2384620.htm [dostęp: 01.02.2022].
159. *Guo Yezhou dashi zhuanwen jieshao Zhongguo jingji fazhan* qianjing *[Ambasador Guo Yezhou*

napisał artykuł o perspektywach rozwoju gospodarczego Chin], 28 lutego 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201302/t20130228_2384771.htm [dostęp: 02.02.2022].
160. *Guojia fazhan he gaige weiyuanhui fu zhuren fangwen Luomaniya [Wizyta zastępcy dyrektora Krajowej Komisji Rozwoju i Reform w Rumunii],* 17 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1659192.htm [dostęp: 05.04.2022].
161. *Guoqi "shouqianshou" dibiao pi shang Zhuongguo hong… Sai'erweiya zongtong xiangjie: wo weishenme ruci ai Zhongguo [Flaga narodowa „ręka w rękę", najważniejsze miejsca podświetlone na czerwono… Prezydent Serbii wyjaśnia: dlaczego tak bardzo kocham Chiny],* 23 marca 2020, Sohu, https://www.sohu.com/na/382341824_162522?scm=1002.45005a.15d01a3.PC_NEW_ARTICLE_REC&spm=smpc.content%2Fnew.fd-d.9.1584921600026oXoZw5N [dostęp: 11.05.2022].
162. H. Cooper, *Brussels is back into the Balkans, if selectively,* 11 grudnia 2017, Politico, https://www.politico.eu/article/eu-balkan-love-letter-leaves-some-feeling-jilted/ [dostęp: 17.05.2022].
163. *Haiguan zong shu fu zhang Li Guo tuan fangwen Baojialiya [Li Guo, zastępca dyrektora generalnego Generalnej Administracji Celnej, poprowadził delegację, która odwiedziła Bułgarię]*, 25 września 2019, Mission of the People's Republic of China to the European Union, http://www.chinamission.be/chn/gd/t1704429.htm [dostęp: 20.01.2022].
164. Hancock T., *China's indebted conglomerates pile into anti-poverty push,* 2 sierpnia 2018, Financial Times, *https*://www.ft.com/content/093860ce-80c5-11e8-bc55-50daf11b720d [dostęp: 13.11.2018].
165. Harper J., *Chinese company HBIS agrees to buy Serbian steel mill Železara Smederevo for EUR 46 million*, Central European Financial Observer, 7 maja 2016, https://financialobserver.eu/cse-and-cis/chinese-company-hbis-agrees-to-buy-serbian-steel-mill-zelezara-smederevo-for-eur-46-million/ [dostęp 26.04.2022].
166. Hartwell L., Vladisavljev S., *Serbia's Delicate Dance with the EU and China,* 22 grudnia 2020, Just Security, https://www.justsecurity.org/73885/serbias-delicate-dance-with-the-eu-and-china/ [dostęp: 16.05.2022].
167. Health impact of ambient air pollution in Serbia. A call to action. Światowa Organizacja Zdrowia, 2019, https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/412742/Health-impact-pollution-Serbia.pdf, [dostęp: 26.04.2022]. *s. 10-25.*
168. *Henan Sheng Renda daibiaotuan fangwen Luomaniya [Delegacja Kongresu Ludowego Prowincji Henan z wizytą w Rumunii],* 5 listopada 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1713507.htm [dostęp: 06.04.2022].
169. *Huawei opens centre for digital innovation and development in Belgrade,* 15 września 2020, N1, https://rs.n1info.com/english/news/a639864-huawei-opens-centre-for-digital-innovation-and-development-in-belgrade/ [dostęp: 16.05.2022].
170. *Huawei sends envoy in Romania to address possible ban in 5G licence auction,* 23 września 2019, Romania Insider, https://www.romania-insider.com/huawei-romania-possible-5g-ban [dostęp: 08.03.2022].
171. *Huawei Signed an Agreement with Serbia's Office for Information Technologies and eGovernment,* 11 grudnia 2020, Huawei, https://e.huawei.com/en/news/ebg/2020/serbia-office-egovernment-agreement [dostęp: 25.04.2022].
172. *Huawei's new Innovations and Development Center will accelerate Serbia's digital transformation: PM,* 15 września 2020, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2020-09/15/c_139368070.htm [dostęp: 25.04.2022].
173. *Huawei's new Innovations and Development Center will accelerate Serbia's digital transpormation: PM,* 14 września 2020, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2020-09/15/c_139368070.htm, [dostęp: 16.05.2022].
174. *Hubei Sheng youhao jiaoliu daibiaotuan fangwen Luomaniya [Przyjazna delegacja prowincji Hubei odwiedziła Rumunię],* 27 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/zlgx/t1676400.htm [dostęp: 06.04.2022].
175. *Hungary and Budapest 16+1 Summit,* listopad 2017, China-CEEC Institute, https://china-cee.eu/2018/02/19/hungaryandbudapest161summit/ [dostęp: 30.05.2022].
176. *Independent media in Serbia must be protected from ongoing government attacks,* 1 lutego 2021, United Media, http://www.unitedmedia.net/independent-media-in-serbia-must-be-protected-from-ongoing-government-attacks/ [dostęp: 16.05.2022].
177. *Institut Konfucije u Beogradu [Instytut Konfucjusza w Belgradzie]*, Uniwersytet w Belgradzie, https://konfucije.fil.bg.ac.rs/wp/ [dostęp: 05.05.2022].

178. *Instutul Confiucius* [Instytut Konfucjusza], Universitatea Babes-Bolyai, http://confucius.institute.ubbcluj.ro/ [dostęp: 16.03.2022].
179. *Integrated Country Strategy: Bulgaria,* 13 sierpnia 2018, Departament Stanu USA, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/01/ICS-Bulgaria_UNCLASS_508.pdf [dostęp: 10.02.2022].
180. *Interview with Bulgaria's Boyko Borisov, 3 lipca* 2009, Spiegel International, https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-bulgaria-s-boyko-borisov-we-are-inundated-with-scandals-a-633985.html [dostęp: 09.02.2022].
181. *Intervyu na prezidenta Rumen Radev za vestnik „Global Times" [Wywiad z prezydentem Rumenem Radevem dla „Global Times"],* 3 lipca 2019, Prezydent Republiki Bułgarii, https://www.president.bg/news5050/interview-by-president-rumen-radev-for-global-times.html?lang=en&skipMobile=1 [dostęp: 01.06.2022].
182. *Investors for Belene would be coming i a month to ask what was being done with the case,* 21 maja 2021, Newsbeezer, https://newsbeezer.com/bulgariaeng/investors-for-belene-would-be-coming-in-a-month-to-ask-what-was-being-done-with-the-case/, [dostęp: 05.08.2021].
183. Fitchett J., *Romania and Bulgaria Approval Will Allow Campaign to Expand: NATO Gets Right To Use Airspace Bordering Serbia,* 21 kwietnia 1991, New York Times, https://www.nytimes.com/1999/04/21/news/romania-and-bulgaria-approval-will-allow-campaign-to-expand-nato-gets.html [dostęp: 02.02.2022].
184. Jamieson A., *Serbia president Vučić 'fed up of being lectured' over ties with Russia and China*, 21 stycznia 2020, Euronews, https://www.euronews.com/2020/01/21/serbia-president-Vučić-fed-up-of-being-lectured-over-ties-with-russia-and-china [dostęp: 13.05.2022]
185. *Joint Summary of Conclusions of the Strategic Dialogue between the United States and Bulgaria,* 8 stycznia 2020, Ambasada USA w Bułgarii, https://bg.usembassy.gov/joint-summary-of-conclusions-of-the-strategic-dialogue-between-the-united-states-of-america-and-the-republic-of-bulgaria/ [dostęp: 08.02.2022].
186. Jovanovic I., *China starts construction of cultural centre in Serbia on former embassy site bombed by Nato,* 20 czerwca 2016, BNE Intellinews, https://www.intellinews.com/china-starts-construction-of-cultural-centre-in-serbia-on-former-embassy-site-bombed-by-nato-100154/ [dostę[: 05.05.2022].
187. *Kazakh KMG: deal to sell stake in Romanian unit to CEFC postponed until end-June,* 19 marca 2018, Reuters, https://www.reuters.com/article/china-cefc-kazmunaigas-idINR4N1NL06D [dostęp: 25.03.2022].
188. Keane S., *BT to strip Huawei equipment from 4G network by 2021, won't use it in 5G core,* 5 grudnia 2018, CNET, https://www.cnet.com/news/bt-to-strip-huawei-equipment-from-4g-network-by-2021-wont-use-it-in-5g-core/ [dostęp: 03.03.2022].
189. Keane S., *Huawei employee arrested over alleged spying,* 11 stycznia 2019, CNET, https://www.cnet.com/news/huawei-employee-arrested-over-alleged-spying/ [dostęp: 03.03.2022].
190. Keane S., *Japan reportedly will stop buing Huawei, ZTE equipment,* 7 grudnia 2018, CNET, https://www.cnet.com/news/japan-reportedly-will-stop-buying-huawei-zte-equipment/ [dostęp: 03.03.2022].
191. Kirchner S., *US Protectionism a Costly Failure,* 16 grudnia 2019, United States Studies Centre, https://www.ussc.edu.au/analysis/us-protectionism-a-costly-failure [dostęp: 30.05.2022].
192. Klein B., *Trump to welcome Romanian President to the White House,* 20 września 2019, CNN, https://edition.cnn.com/2019/08/20/politics/donald-trump-romania-klaus-iohannis-white-house/index.html [dostęp: 03.03.2022].
193. Kokot M., *Prorosyjski kandydat opozycji Rumen Radew prezydentem Bułgarii. Premier składa rezygnację,* 13 listopada 2016, Gazeta Wyborcza, https://wyborcza.pl/7,75399,20971309,bulgarskie-wybory-prezydenckie-poczatek-kryzysu-politycznego.html [dostęp: 10.02.2022].
194. Kong Tianping, *16+1 Cooperation Framework: Genesis, Characteristics and Prospect*, "Medjunarodni problemi" 2015.
195. *Kongzi Xueyuan xiangmu jieshao* [*Wprowadzenie do projektu Instytutu Konfucjusza]*, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cght/chn/jy/t1501268.htm [dostęp: 01.02.2022].
196. Koseva D., *Bulgaria's latest nuclear u-turn,* 26 stycznia 2021, BNE Intellinews, https://www.intellinews.com/bulgaria-s-latest-nuclear-u-turn-201256/, [dostęp: 04.08.2021].
197. Kowalski B., *FocusOSA #195: Relacje Chiny-EŚW,* 11 czerwca 2021, Ośrodek Spraw Azjatyckich UŁ, https://www.osa.uni.lodz.pl/focus-osa/szczegoly/focusosa-195-relacje-chiny-esw [dostęp: 28.05.2022].

198. *Kozloduy hedianzhan dui xiwu gongsi chongman xinxin [Elektrownia jądrowa Kozłoduj ma pełne zaufanie do Westinghouse],* 8 lutego 2021, Xinwengao, https://www.xinwengao.com/cn/pr/2021020815590020147, [dostęp: 05.08.2021].
199. Kraev K., *China's CGN Probes Bulgaria's Stalled Belene Project*, 30 sierpnia 2016, Nucnet, https://www.nucnet.org/news/china-s-cgn-probes-bulgaria-s-stalled-belene-project [dostęp: 20.01.2022]
200. Krasimirov A., *China's HNA to double investment in Bulgaria's Plovdiv airport*, Reuters, 18 maja 2018, https://www.reuters.com/article/us-bulcagaria-airport-hna-group/chinas-hna-to-double-investment-in-bulgarias-plovdiv-airport-idUSKCN1IJ1KW [dostęp: 18.10.2018].
201. Hartwell L, Vladisavljev S., *Serbia's Delicate Dance with the EU and China,* 22 grudnia 2020, Just Security, https://www.justsecurity.org/73885/serbias-delicate-dance-with-the-eu-and-china/ [dostęp: 13.05.2022]
202. Lau S., *Lithuania pulls out of China's 17+1 bloc in Eastern Europe,* 21 maja 2021, Politico, https://www.politico.eu/article/lithuania-pulls-out-china-17-1-bloc-eastern-central-europe-foreign-minister-gabrielius-landsbergis/ [dostęp: 28.05.2022].
203. Le Corre P., *China's Rise as a Geoeconomic Influencer: Four European Case Studies,* Asia Focus #93, IRIS, Listopad 2018, https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2018/11/Asia-Focus-93.pdf s. 41. [dostęp: 05.05.2022].
204. Le Corre P., *Hearing on China's Expanding Influence in Europe and Eurasia,* Carnegie Endownment for International Peace 2019, https://congress.gov/116/meeting/house/109430/witnesses/HHRG-116-FA14-Wstate-LeCorreP-20190509.pdf.
205. Lemstra M., *The destructive effects of state capture in the Western Balkans EU enlargement undermined,* Clingendael Institute, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-10/Policy_Brief_Undermining_EU_enlargement_2020.pdf, November 2020.
206. *Li Keqiang and Prime Minister Victor-Viorel Ponta of Romania Jointly Meet the Press,* 01.09.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201409/t20140903_578703.html [dostęp: 17.02.2022].
207. *Li Keqiang Arrives in Riga to Attend 5th Summit of China and Central and Eastern European Countries and Pay Official Visit to Latvia,* 4 listopada 2016, https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceus/eng/zgyw/t1413694.htm [dostęp: 30.05.2022].
208. *Li Keqiang Attends the 8th Summit of China and Central and Eastern European Countries (CEEC),* 13 kwietnia 2019, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/2019zt/lkqzomzdofwkldy/201904/t20190416_710471.html [dostęp: 31.05.2022].
209. *Li Keqiang canguan Huawei Luomaniya gongsi shi zhichu jiakuai Zhongguo qiue zou chuqu bufa zaofu dangdi shixian huli gong ying* (Li Keqiang wskazał podczas wizyty w Huawei w Rumunii, aby przyspieszyć tempo wejścia chińskich przedsiębiorstw na rynek globalny, przynosić korzyści regionowi i osiągać obopólne korzyści), 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131128_9343431.shtml [dostęp: 17.02.2022].
210. *Li Keqiang chuxi di ba jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan kaimushi bing zhici [Li Keqiang wziął udział w ceremonii otwarcia ósmego Forum Gospodarczego i Handlowego Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia i wygłosił przemówienie]*, 8 lipca 2018, Dziennik Ludowy, http://cpc.people.com.cn/n1/2018/0708/c64094-30133034.html [dostep: 30.05.2022].
211. *Li Keqiang dida Bei'rgelaide chuxi Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu bing dui Sai'erweiya jinxing zhengshi fangwen [Li Keqiang przybywa do Belgradu by uczestniczyć w spotkaniu liderów państw Chiny-EŚW i złożył oficjalną wizytę w Serbii],* 16 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141216_9347449.shtml [dostęp: 18.04.2022].
212. *Li Keqiang dida Bujialesite chuxi Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lindao ren huiwu bing dui Luomaniya jinxing zhengshi fangwen* (Li Keqiang przybywa do Bukaresztu na szczyt Chiny-CEEC i oficjalną wizytę w Rumunii), 25.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131125_9343424.shtml [dostęp: 17.02.2022].
213. *Li Keqiang holds talks with Prime Minister Victor Ponta of Romania Stressing to Deepen China-Romania Comprehensive Friendly Cooperative Partnership and Promote China-CEEC Cooperation and development of China-EU relations,* 01.09.2014, MSZ ChRL,

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201409/t20140903_578701.html [dostęp: 17.02.2022].
214. *Li Keqiang huijian Luomaniya zongtong Bosaisikushi qiangdiao yu changyuan yuanguang tuijin Zhong-Luo, Zhongguo-Zhong Dong'Ou hezuo shixian huli gong ying gongtong fazhan* (Li Keqiang podkreślił podczas spotkania z prezydentem Rumunii Basescu Promowanie współpracy Chiny-Rumunia, Chiny-Europa Środkowo-Wschodnia w perspektywie długoterminowej oraz osiąganie obopólnych korzyści i wspólnego rozwoju), 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131128_9343428.shtml [dostęp: 17.02.2022].
215. *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongli Wuqiqi, Xiongyali zongli Ouerban, Maqidun zongli Gelaaifusiji yizhi tongyi gongtong dazao Zhong Oulu Hai kuai xian [Li Krqiang spotkał się z premierem Serbii Vuciciem, premierem Węgier Orbanem, premierem Macedonii Gruewskim i zatwierdził wspólną budowę lądowo-morskiej linii ekspresowej Chiny-Europa*], 18 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141218_9347451.shtml [dostęp: 18.04.2022].
216. *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi [Li Keqiang spotkał się z serbskim prezydentem Nikoliciem],* 2 września 2015, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201509/t20150902_9347465.shtml [dostęp: 19.04.2022].
217. *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Nikoliciem],* 31 marca 2017, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201703/t20170331_9347492.shtml [dostęp: 20.04.2022].
218. *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi, [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Nikoliciem]*, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141219_9347456.shtml
219. *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqishi qiangdiao Shenhua Zhongguo-Zhong DongOu hezuo dazao Zhong Ou hezuo xin de zengzhang dian [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Nikoliciem, podkreślając, że należy pogłębić współpracę Chiny-EŚW I stworzyć nowy punkt wzrostu dla współpracy Chiny-Europa],* 26 sierpnia 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201308/t20130826_9347440.shtml [dostęp: 15.04.2022].
220. *Li Keqiang huijian Sai'erweiya zongtong Wuqiqi [Li Keqiang spotkał się z prezydentem Serbii Vuciciem],* 19 września 2018, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201809/t20180919_9347503.shtml [dostęp: 20.04.2022].
221. *Li Keqiang hujian Sai'erweiya zongli Wuqiqi [Li Keqiang spotkał się z serbskim premierem Vuciciem],* 10 września 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201409/t20140910_9347445.shtml [dostęp: 18.04.2022].
222. *Li Keqiang jieshou „Bei'ergelaide rongyu shimin" zhengshu tong Sai'erweiya gejie zhiming renshi qinqie jiaoliu [Li Keqiang przyjął certyfikat „Honorowego Obywatela Belgradu" i uczesniczył w bliskiej wymianie poglądów z serbskimi osobistościami],* 19 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141219_9347457.shtml [dostęp: 18.04.2022]
223. *Li Keqiang tong Luomaniya zongli Pengta ju hang huitan shi qiangdiao shenhua Zhong-Luo chuantong youhao he wushi hezuo, tuidong Zhongguo-Zhong Dong'Ou hezuo he Zhong-Ou guanxi qude geng da fazhan* (Li Keqiang w trakcie rozmowy z premierem Rumunii Pontą podkreślił [konieczność] pogłębienia tradycyjnej przyjaźni chińsko-rumuńskiej i praktycznej współpracy, promocji rozwoju współpracy Chiny-EŚW oraz stosunków Chiny-UE), 26.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131126_9343425.shtml [dostęp: 17.02.2022].
224. *Li Keqiang tong Sai'erweiya zongli Wuqiqi huitan shi qiangdiao tisheng Zhong Sai zhanlve huoban guanxi dazao Zhongguo-Zhong DongOu hezuo xin gaodi [Li Keqiang podczas rozmów z premierem Serbii Vuciciem podkreślił wzmocnienie strategicznego partnerstwa Chiny-Serbia i budowę nowego szczytu dla współpracy Chiny-EŚW],* 26 listopada 2015, MSZ ChRL,

https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201511/t20151126_9347467.shtml [dostęp: 19.04.2022].
225. *Li Keqiang yu Sai'erweiya zongli Wuqiqi, Xiongyali zongli Ouerban, Maqidun zongli Geluaifusiji gongtong huijian jizhe [Li Keqiang i premier Serbii Vučić, premier Węgier Orban oraz premier Macedonii Gruewski wspólnie spotkali się z prasą],* 18 grudnia 2014, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201412/t20141218_9347452.shtml [dostęp: 19.04.2022]
226. *Li Keqiang yu Xiongyali zongli Ouerban, Saierweiya zongli Daqiqi gongtong xuanbu hezuo jianshe Xiong Sai tielu [Li Keqiang, premier Węgier Orban i premier Serbii Dacić wspólnie zapowiedzieli współpracę przy budowie kolei węgiersko-serbskiej], 26 listopada 2013, MSZ ChRL,* https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201311/t20131126_9347443.shtml [dostęp: 18.04.2022].
227. *Li Keqiang zai di ba ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie Li Keqianga na ósmym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia],* China Daily, http://cn.chinadaily.com.cn/2018-07/08/content_36532013.htm [dostęp: 17.12.2021].
228. *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie Li Keqianga na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia],* 13 kwietnia 2019, Rząd Centralny ChRL, http://big5.www.gov.cn/gate/big5/www.gov.cn/premier/2019-04/13/content_5382438.htm [dostęp: 31.05.2022].
229. *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici quanwen [Przemówienie Li Keqianga na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia (pełny document)],* 13 kwietnia 2019, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/politics/2019-04/13/c_1124362441.htm [dostęp: 01.06.2022].
230. *Li Keqiang zai di jiu jie Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia (pełny document),* MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ziliao_674904/zt_674979/ywzt_675099/2019nzt/lkqfoqxd21j_696545/zxxxydlmngfg_696547/201904/t20190415_9277960.shtml [dostęp: 29.12.2021].
231. *Li Keqiang zai di liu ci Zhongguo – Zong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shang de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na szóstym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst)],* 28 listopada 2017, MSZ ChRL, http://www.gov.cn/xinwen/2017-11/28/content_5242751.htm [dostęp: 30.05.2022].
232. *Li Keqiang zai di liu ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na szóstym szczycie Chiny-Europa Środkowo-Wschodnia (pełny tekst),* 28 listopada 2017, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/xinwen/2017-11/28/content_5242751.htm [dostęp: 08.12.2021].
233. *Li Keqiang zai di liu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhuzhiyanjiang [Przemówienie inauguracyjne Li Keqianga na szóstym Forum Gospodarczym i Handlowym Chiny-EŚW]*, 8 listopada 2016, Konsulat Generalny ChRL w Surabaya, http://surabaya.china-consulate.gov.cn/sbxw/201611/t20161108_4932736.htm [dostęp: 30.05.2022].
234. *Li Keqiang zai di liu jie Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu shang jianghua [Przemówienie Li Keqianga na szóstym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej,* Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2016-11/07/content_5129420.htm [dostęp: 30.05.2022].
235. *Li Keqiang zai di san ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu shi de jianghua [Przemówienie Li Keqianga na trzecim spotkaniu przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej],* Mission of the People's Republic of China to the European Union, http://www.chinamission.be/zt/lkqsh14/201412/t20141217_8433322.htm [dostęp: 26.11.2021].
236. *Li Keqiang zai di san ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na trzecim spotkaniu przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst)],* 17 grudnia 2014, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2014-12/17/content_2792755.htm [dostęp: 28.05.2022].
237. *Li Keqiang zai di san ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na trzecim spotkaniu przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst)],* 17 grudnia 2014, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2014-12/17/content_2792755.htm [dostęp: 28.05.2022].

238. *Li Keqiang zai di si ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdao ren huiwu shang jianghua [Przemówienie Li Keqianga na czwartym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej,* Rada Państwa ChRL, http://www.gov.cn/guowuyuan/2015-11/25/content_2971887.htm [dostęp: 29.11.2021].
239. *Li Keqiang zai di sici Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia lidgdaoren huiwu shang de jianghua (quanwen) [Przemówienie Li Keqianga na czwartym spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (Pełny tekst)],* 25 listopada 2015, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/zt/Z2/t1318272.htm [dostęp: 28.05.2022].
240. *Li Keqiang zai di wu ci Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen [Przemówienie Li Keqianga na piątym szczycie liderów Chin i EŚW (pełny tekst)],* 6 listopada 2016, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cers//chn/xwdt/t1413174.htm [dostęp: 30.11.2021].
241. *Li Keqiang zai Luomaniya yihui fabiao yanjiang shi qiangdiao rang Zhong Luo youhao hezuo chengfengpolang yangfan yuanhang* (Li Keqiang podkreślił w swoim przemówieniu w rumuńskim parlamencie – niech przyjazna współpraca chińsko-rumuńska unosi się na wietrze i falach i wypłynie w morze), 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679426/xgxw_679432/201311/t20131128_9343430.shtml [dostęp: 17.02.2022].
242. *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst),* 27 listopada 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//chn/zgyw/t1102886.htm [dostęp: 28.05.2022].
243. *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst),* 27 listopada 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//chn/zgyw/t1102886.htm [dostęp: 28.05.2022].
244. *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua (quanwen) [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej (pełny tekst),* 27 listopada 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//chn/zgyw/t1102886.htm [dostęp: 28.05.2022].
245. *Li Keqiang zongli zai Zhongguo-Zong Dong'Ou guojia lingdaoren huiwu shi de jianghua [Uwagi premiera Li Keqianga na spotkaniu liderów Chin i Europy Środkowo-Wschodniej],* Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/ldhd/2013-11/27/content_2535711.htm [dostęp: 25.11.2021].
246. *Li Manchang dashi zai Sai'erweiya meiti fabiao shuming wenzhang xuanjie "Yidai Yilu" changyi [Ambasador Li Manchang opublikował w serbskich mediach artykuł promujący inicjatywę "Pasa I Szlaku"],* 2 marca 2018, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201803/t20180303_3369933.htm [dostęp: 07.05.2022]
247. *Li Manchang dashi zai Sai'erweiya meiti fabiao shuming wenzhang xuanjie "Yidai Yilu"…,* op. cit.
248. *Li Manchang, Chinese ambasador to Serbia – Belgrade-Budapest railroad is only a phase in connecting the Near East with Europe,* 4 listopada 2015, eKapija, https://www.ekapija.com/en/people/1266018/li-manchang-chinese-ambassador-to-serbia-belgrade-budapest-railroad-is-only-a [dostęp: 06.05.2022].
249. *Liaoning Sheng daibiaotuan fangwen Luomaniya [Delegacja prowincji Liaoning z wizytą w Rumunii],* 14 listopada 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/xnyfgk/t1715943.htm [dostęp: 06.04.2022].
250. *Lithuania plans to open embassy in Singapore next year,* 11 kwietnia 2021, Delfi, https://www.delfi.lt/en/world-lithuanians/lithuania-plans-to-open-embassy-in-singapore-next-year.d?id=86877237 [dostęp: 28.05.2022].
251. *Lithuania to open embassy in South Korea,* 7 czerwca 2021, LRT, https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1426551/lithuania-to-open-embassy-in-south-korea [dostęp: 28.05.2022].
252. Lucas E., *Beijing's 17+1 Summit Flop; Britain fumes over Chinese spies,* 11 lutego 2021., Center for European Policy Analisys, https://cepa.org/china-influence-monitor-beijings-171-summit-flop-britain-fumes-over-chinese-spies/ [dostęp: 16.04.2021]
253. Luković D., *Bura zbog spota "Vi ste Svet" posle ocene predsednika SANU da je spot o Pekiću „medijska dresuda", oglasila se ambasada SAD! Evo šta su nam rekli [Burza wokół filmu "Jesteście światem" po ocenie prezydenta dla Serbskiej Akademii Nauki i Sztuki, że wideo o Pekiciu było „szkoleniem medialnym", które opublikowała ambasada USA! Oto co nam powiedzieli],* 14 stycznia 2021, Blic, https://www.blic.rs/vesti/politika/bura-zbog-spota-vi-ste-

svet-posle-ocene-predsednika-sanu-da-je-spot-o-pekicu-medijska/7tzd36v, [dostęp 15.062021].
254. Lungariello M., *Oops! US troops accidentally storn sunflower oil factory in Bulgaria,* 2 czerwca 2021, New York Post, https://nypost.com/2021/06/02/us-troops-accidentally-storm-sunflower-oil-factory-in-bulgaria/ [dostęp: 10.02.2022].
255. *Luomaniya 5G lifa shi "wei paichu Huawei deng Zhongguo qiye"? Zhong shiguan huiying [Rumuńskie ustawodawstwo ws. 5G ma „wykluczyć chińskie firmy, takie jak Huawei"? Ambasada Chin odpowiada],* 13 maja 2021, Sina Finance, https://finance.sina.com.cn/tech/2021-05-13/doc-ikmxzfmm2141974.shtml [dostęp: 09.03.2022].
256. *Luomaniya can yizhang, zongli fenbie huijian quanguo Zheng Xie fuzhuxi Zhang Qingli [Przewodniczący senatu i premier Rumunii spotkali się z wiceprzewodniczącym Komitetu Narodowego Chińskiej Ludowej Politycznej Konferencji Konsultacyjnej Zhang Qingli],* 23 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.mfa.gov.cn/ce/cero//chn/zlgx/t1657463.htm [dostęp: 05.04.2022].
257. *Luomaniya guanyuan: Le jian Zhongguo qiye canyu Luo shizi jingji jianshe [Urzędnicy rumuńscy: cieszymy się, że chińskie firmy są obecne w rumuńskiej gospodarce cyfrowej],* 11 czerwca 2019, Strona Rządu ChRL, http://www.gov.cn/xinwen/2019-06/11/content_5399103.htm [dostęp: 03.03.2022].
258. Lüthi L. M., *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World,* Princeton University Press 2008.
259. Luxner L., *Serbian president pursues EU membership, better US ties, and a bigger role in the Balkans,* 28 kwietnia 2021, Atlantic Council, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/serbian-president-pursues-eu-membership-better-us-ties-and-a-bigger-role-in-the-balkans/ [dostęp: 13.05.2022]
260. Marinas R.S. , *Exclusive: Romania's opposition seeks Huawei ban in telecom infrastructure,* 5 marca 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-romania-china-huawei-tech-exclusive/exclusive-romanias-opposition-seeks-huawei-ban-in-telecom-infrastructure-idUSKCN1QM2H8 [dostęp: 03.03.2022].
261. Marinas R.S., *Romania approves bill to bar China, Huawei from 5G networks,* 15 kwietnia 2021, Reuters, https://www.reuters.com/business/media-telecom/romanian-govt-approves-bill-bar-china-huawei-5g-networks-2021-04-15/ [dostęp: 09.03.2022].
262. Materiał wideo z przemówienia prezydenta Serbii dostępny jest pod adresem: https://twitter.com/i/status/1239645067066978311 [dostęp: 17.05.2022].
263. *Meeting with the Ambassador of the People's Republic of China,* 11 września 2020, Kancelaria Prezydenta Republiki Serbii, https://www.predsednik.rs/en/press-center/press-releases/meeting-with-the-ambassador-of-the-peoples-republic-of-china-29114 [dostęp: 25.04.2022].
264. *Meeting with the Ambassador of the people's Republic of China*, 11 września 2020, Kancelaria Prezydenta Republiki Serbii, https://www.predsednik.rs/en/press-center/press-releases/meeting-with-the-ambassador-of-the-peoples-republic-of-china-29114 [dostęp: 16.05.2022].
265. *Meeting with the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy*, 31 stycznia 2020, Kancelaria Prezydenta Republiki Serbii, https://www.predsednik.rs/en/press-center/news/meeting-with-the-eu-high-representative-for-foreign-affairs-and-security-policy [dostęp: 13.05.2022].
266. *Meijun yiwai xijile Baojialiya de kuihua zi you chang hou mianlin susong [Armia USA w obliczu pozwu sądowego po przypadkowym ataku na fabrykę oleju słonecznikowego w Bułgarii]*, 3 czerwca 2021, SOHU, https://www.sohu.com/a/470206735_121034830 [dostęp: 10.02.2022].
267. Michel C., *It's Official: India and Pakistan Join Shanghai Cooperation Organization,* 12 czerwca 2017, The Diplomat, https://thediplomat.com/2017/06/its-official-india-and-pakistan-join-shanghai-cooperation-organization/ [dostęp: 07.02.2020].
268. Mihaylov I., *Bulgaria, China development banks sign 1.5 bln euro framework deal,* 6 lipca 2018, Seenews, https://seenews.com/news/bulgaria-china-development-banks-sign-15-bln-euro-framework-deal-619190, dostęp: 29.07.2021.
269. Mihaylov I., *China's HNA withdraws from Bulgaria's Plovdiv Airport concession deal – report*, See News, 19 lipca 2018, https://seenews.com/news/chinas-hna-withdraws-from-bulgarias-plovdiv-airport-concession-deal-report-620618 [dostęp 18.10.2018].
270. Miletić U., *Muk drzave na zagadneje iż kineske fabrike [Milczenie państwa w sprawie zanieczyszczeń z chińskiej fabryki],* 1 sierpnia 2020, Danas, https://www.danas.rs/drustvo/muk-drzave-na-zagadjenje-iz-kineske-fabrike/ [dostęp: 27.04.2022].
271. *Minister Porodzanov opened a demonstration zone for agricultural cooperation between China and CEEC,* 21 lutego 2019, Ministerstwo Rolnictwa Bułgarii, https://www.mzh.government.bg/en/press-center/news/minister-porodzanov-opened-

demonstration-zone-agri/ [dostęp: 30.05.2022].
272. *Minister Porodzanov opened a demonstration zone for agricultural cooperation between China and CEEC*, 21 lutego 2019, Ministerstwo Rolnictwa Bułgarii, https://www.mzh.government.bg/en/press-center/news/minister-porodzanov-opened-demonstration-zone-agri/ [dostęp: 01.06.2022]
273. Mischke J., *Trump names Ric Grenell his special envoy for Serbia and Kosovo,* 4 października 2019, Politico, https://www.politico.eu/article/trump-names-ric-grenell-his-special-envoy-for-serbia-and-kosovo/ [dostęp: 17.05.2022]
274. *Montenegro joins NATO as 29th Ally,* 5 czerwca 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_144647.htm [dostęp: 16.05.2022].
275. Mosoianu A., *Proiectul reactoarelor 3 si 4 de la Cernaboda ar putea prinde viteza. Nuclearelectrica angajeaza noi avocati si consultanti pentru negocierile cu partea Chineza* (Projekt reaktorów 3 i 4 w Cernavoda może nabrać tempa. Nuclearelectrica zatrudnia nowych prawników i konsultantów do negocjacji ze stroną chińską), 29 maja 2018, Profit Ro, https://www.profit.ro/povesti-cu-profit/energie/proiectul-reactoarelor-3-si-4-de-la-cernavoda-ar-putea-prinde-viteza-nuclearelectrica-angajeaza-noi-avocati-si-consultanti-pentru-negocierile-cu-partea-chineza-18136052 [dostęp: 23.02.2022].
276. Mukherjee S., *Huawei customer United Group considering changing telecom gear vendor,* 10 marca 2021, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-unitedgroup-huawei-idUSKBN2B21WO [dostęp: 18.05.2022].
277. *NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General,* 25 listopada 2020, NATO, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, [dostęp: 05.02.2022].
278. *NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General,* 25.11.2020, NATO, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf [dostęp: 05.02.2022].
279. *NATO ships visit Romanian port during Black Sea drills,* 16 marca 2015, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_118229.htm [dostęp: 11.04.2022].
280. Necsutu M., *Romania Cancels Deal with China to Build Nuclear Reactors,* 27 maja 2020, Balkan Insight, https://balkaninsight.com/2020/05/27/romania-cancels-deal-with-china-to-build-nuclear-reactors/ [dostęp: 23.02.2022].
281. *New Surveillance cameras in Belgrade: Location and Human Rights Impact Analysis – "withheld",* 29 maja 2019, Share Foundation, https://www.sharefoundation.info/en/new-surveillance-cameras-in-belgrade-location-and-human-rights-impact-analysis-withheld/ [dostęp: 23.04.2022].
282. *News Analysis: COVID-19 and international assistance to Albania,* 23 marca 2020, Tirana Times, https://www.tiranatimes.com/?p=144903 [dostęp: 17.05.2022].
283. *Ning xin ju li, jiwangkailai xieshou gong pu hezuo xin pianzhang – zai Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia lingdaoren fenghui shang de zhuzhi jianghua [Skoncentruj się na sile, buduj na przeszłości i otwórz przyszłość —Przemówienie programowe na szczycie przywódców Chin i Europy Środkowo-Wschodniej]*, 9 lutego 2021, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/gongbao/content/2021/content_5588813.htm [dostęp: 01.06.2022].
284. *Ningxia daibiaotuan fangwen Luomaniya [Delegacja Ningxia z wizytą w Rumunii],* 16 grudnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cero/chn/xnyfgk/t1725292.htm [dostęp: 06.04.2022].
285. Nitu C., *Vodafone renunta la echipamentele telecom 5G de la Huawei si in Romania [Vodafone rezygnuje ze sprzętu telekomunikacyjnego 5G od Huawei w Rumunii]*, 28 stycznia 2019, Go4It, https://www.go4it.ro/business/vodafone-renunta-la-echipamentele-telecom-5g-de-la-huawei-si-in-romania-17853884/ [dostęp: 03.03.2022].
286. *No Progress Reported In Kosovo, Serbia Normalization Talks*, 24 marca 2018, Radio Free Europe Radio Liberty, https://www.rferl.org/a/no-progress-reported-talks-vucic-thaci-normalize-relations-kosovo-serbia-brussels/29120862.html [dostęp: 16.05.2022].
287. *No restrictions for int'l companies on implementing 5G in Romania,* 20 czerwca 2019, China.org.cn http://www.china.org.cn/business/2019-06/20/content_74902979.htm [dostęp: 03.03.2022].
288. *North Macedonia joinst NATO as 30th Ally,* 30 marca 2020, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm [dostęp: 16.05.2022]
289. Nouwens M., Legarda H., *China's Rise as a Global Security Actor: Implications for NATO,*

MERICS, grudzień 2020, https://merics.org/sites/default/files/2020-12/Research%20Report-China%27s%20Rise.pdf.
290. *Nuclear Power in Bulgaria,* World Nuclear Association, https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/bulgaria.aspx [dostęp: 10.02.2022].
291. *Official Opening of the New Center Confucius Model Institute at Sofia University "St. Kliment Ohridski",* 7 września 2015, Uniwersytet Św. Klemensa z Ochrydy, https://www.uni-sofia.bg/index.php/eng/news/archive/archive_of_hot_news/official_opening_of_the_new_center_confucius_model_institute_at_sofia_university_st_kliment_ohridski [dostęp: 01.02.2022].
292. *Official visit by Primie Minister Victor Ponta to the People's Republic of China,* 31.08.2014, Strona Rządu Rumunii, https://www.gov.ro/en/news/official-visit-by-prime-minister-victor-ponta-to-the-people-s-republic-of-china&page=250 [dostęp: 17.02.2022].
293. *Opening Statement By H.E. Mr. Qian Qichen Vice Premier and Minister of Foreign Affairs of China,*28 lipca 1997, Association of Southeast Asian Nations, https://asean.org/opening-statement-by-h-e-mr-qian-qichen-vice-premier-and-minister-of-foreign-affairs-of-china/ [dostęp: 20.03.2022]
294. Ouyang Xiao., *'Tianxia' and 'Renlei mingyun gongtongti': a revival of cosmopolitanism in a Chinese cultural disguise,* "Journal of Global Ethics" 2021, vol. 17. no.1.
295. *Ovo su kineski lekari koji hrle u pomoć Srbiji, pred polazak poslali jaku poruku (FOTO) [Chińscy lekarze spieszący z pomocą Serbii, tuż przed wyjazdem wysłali silny komunikat],* 21 marca 2020, Novosti, https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:854326-Ovo-su-kineski-lekari-koji-hrle-u-pomoc-Srbiji-pred-polazak-poslali-jaku-poruku-FOTO [dostęp: 11.04.2022].
296. Pavlovska E., *Romania rejects partnering with China's Huawei on 5G, prime minister says,* 2 listopada 2020, New Europe, https://www.neweurope.eu/article/romania-rejects-partnering-with-chinas-huawei-on-5g-prime-minister-says/ [dostęp: 08.03.2022].
297. Pena R., *SOS! Cernavoda, in pericol! Visul Nuclear al. Lui Nicolae Ceausescu, in pragul destramarii [SOS! Cernavoda w niebezpieczeństwie! Nuklearne marzenie Nicolae Ceausescu na skraju rozpadu]*, 31 sierpnia 2018, EVZ, https://evz.ro/cernavoda-pericol-nicolae-ceausescu.html [dostęp: 23.02.2022].
298. Peters G., Woolley J. T., *Remarks on Arrival at Bucharest, Romania,* The American Presidency Project, https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-arrival-bucharest-romania-0 [dostęp: 13.04.2022].
299. *Plovdiv hosted the 3rd working meeting of the CEEC-China Assoviation of Provincial Governors,* 19 października 2017, Regional Administration of Plovdiv Region, https://pd.government.bg/?p=11248&lang=en [dostęp: 05.11.2017]
300. *PM Borisov Sees a Tremendous Potential for Cooperation with China in the Field of Agriculture,* 28 maja 2018, Novinite, https://www.novinite.com/articles/190320/PM+Borisov+Sees+a+Tremendous+Potential+for+Cooperation+with+China+in+the+Field+of+Agriculture [dostęp: 01.06.2022]
301. *PM Victor Ponta: We proposed raising the relationship between Romania and China at the highest level Romania has, that of Strategic Partnership,* 03.07.2013, Strona Rządu Rumunii, https://gov.ro/en/news/pm-victor-ponta-we-proposed-raising-the-relationship-between-romania-and-china-at-the-highest-level-romania-has-that-of-strategic-partnership1378288340&page=492 [dostęp: 13.08.2021].
302. *Political relations between Serbia and the EU,* MSZ Republiki Serbii, https://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/eu-integration/political-relations-between-serbia-and-eu [dostęp: 16.05.2022].
303. *Pollution and Health Metrics, Global, Regional, and Country Analysis*, Global Alliance on Health and Pollution, https://gahp.net/wp-content/uploads/2019/12/PollutionandHealthMetrics-final-12_18_2019.pdf, grudzień 2019, s. 28-29 [dostęp: 28.04.2022].
304. Pompeo M. R., *On the U.S. Withdrawal from the Paris Agreement,* 4 listopada 2019, Departament Stanu USA, https://www.state.gov/on-the-u-s-withdrawal-from-the-paris-agreement/ [dostęp: 24.08.2020].
305. Ponniah K., Marinkovic L., *The night the US bombed a Chinese embassy,* 7 maja 2019, BBC, https://www.bbc.com/news/world-europe-48134881 [dostęp: 15.04.2022].
306. Popovici O.C., *Romania external relations briefing: The relations between Romania and the USA,* China-CEE Institute, vol. 37, no. 4, Luty 2021, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2021/03/2021er02_Romania.pdf [dostęp: 13.04.2022].
307. Posirca O., *Deputies Chamber head says China's billions in investments should reach Romania,*

28.09.2017, Business Review, https://business-review.eu/news/deputies-chamber-head-says-chinas-billions-in-investments-should-reach-romania-148696 [dostęp: 23.02.2022].
308. Poulain L., *China's New Balkan Strategy,* 29 sierpnia 2011, Central European Watch, Center for Strategic & International Studies, https://www.csis.org/analysis/chinas-new-balkan-strategy [dostęp: 15.04.2022].
309. Prelec T., *Eco-monsters & eco-fighters: China's Investments in Serbia's heavy manufacturing industry as seen through an environmental lens,* "Prague Security Studies Institute" 2021.
310. Premier Li Keqiang Meets Res*pectively with Prime Minister of Bulgaria, Prime Minister of Armenia and Deputy Prime Minister of Russia,* 10.09.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cebel/eng/zxxx/t1076484.htm [dostęp: 29.01.2022].
311. *Premier Li Keqiang Meets with President Traian Basescu of Romania, Stressing to promote China-Romania, China-CEE Cooperation from a Long-Term Perspective to Achieve Mutual Benefit, Win-Win Outcomes and Common Development,* 28.11.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201312/t20131201_578696.html [dostęp: 17.02.2022].
312. *Premier: China committed to sharing development opportunities with CEE countries,* 02.07.2013, Rada Państwa ChRL, http://english.www.gov.cn/premier/news/2014/08/23/content_281474983009803.htm [dostęp: 17.02.2022].
313. *President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries*, 07 września 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cegy//eng/zgyw/t1076334.htm, [dostęp: 28.08.2020].
314. *President Xi Jinping Meets with Primie Minister Victor Ponta of Romania Stressing to Push for More Outcome of China-Central & Eastern Europe Cooperation,* 02.07.2013, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201308/t20130805_578674.html [dostęp: 17.02.2022].
315. *President: Three Seas Initiative focuses on development,* 19 października 2020, strona prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, https://www.president.pl/news/president-three-seas-initiative-focuses-on-development,37159 [dostęp: 29.01.2022].
316. *Presidential Election. 2 April 2017. OSCE/ODHIR Election Assessment Mission Final Report,* Office for Democratic Institution and Human Rights, Czerwiec 2017, https://www.osce.org/files/f/documents/a/5/322166_3.pdf [dostęp: 16.05.2022].
317. *Press Statement by the President of Romania, Mr. Klaus Iohannis, following his visit to Washington, D.C., United States of America,* 20 sierpnia 2019, strona internetowa prezydenta Rumunii, https://www.presidency.ro/en/media/press-statements/press-statement-by-the-president-of-romania-mr-klaus-iohannis-following-his-visit-to-washington-d-c-united-states-of-america [dostęp: 08.03.2022].
318. Profil ambasador Chen Bo na portal Baidu dostępny pod adresem: https://baike.baidu.com/item/%E9%99%88%E6%B3%A2/15863022 [dostęp: 09.05.2022].
319. Profil działalności oraz usługi oferowane przez BCCCI: http://www.bulgariachina.com/en/pages/services.html [dostęp 18.10.2018].
320. *Prosecution appeals in highly publicized hit-and-run case,* 22 stycznia 2016, B29, https://www.b92.net/eng/news/crimes.php?yyyy=2016&mm=01&dd=22&nav_id=96796 [dostęp: 22.04.2022].
321. Przychodniak M., *'17+1' Summit: The Crisis in China-Central Europe Cooperation,* 10 lutego 2021, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://pism.pl/publications/171_Summit_The_Crisis_in_ChinaCentral_Europe_Cooperation [dostęp: 16.04.2021]
322. Przychodniak M., *XIX Zjazd Komunistycznej Partii Chin: implikacje dla polityki wewnętrznej i zagranicznej,* Biuletyn Polskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych, nr 102, październik 2017, https://pism.pl/publikacje/XIX_zjazd_Komunistycznej_Partii_Chin__implikacje_dla_polityki_wewn_trznej_i_zagranicznej_ [dostęp: 06.12.2021].
323. *Publikacje i Raporty,* Akademia Sztuki Wojennej, https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/publikacje-i-raporty/ [dostęp: 30.05.2022].
324. *Publikacje,* Ośrodek Studiów Wschodnich, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje?text=&f%5B0%5D=obszary%3A395&page=1 [dostęp: 30.05.2022].
325. *Publikacje,* Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://pism.pl/publikacje?publicationtype_id=0&year=0&month=0&country=20&region=0&to

pic=0&analyst=0&sortrule=&sortrule=0 [dostęp: 30.05.2022].
326. Radeljic B., *Russia's Involvement in the Kosovo Case: Defending Serbian Interests or Securing Its Own Influence in Europe?,* "Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia" 2017, vol. 6 no. 2.
327. Ralev R, *China's Hesteel to boost steel output in Serbia in 2018,* 18 grudnia 2017, SeeNews, https://seenews.com/news/chinas-hesteel-to-boost-steel-output-in-serbia-in-2018-594967 [dostęp: 26.04.2022].
328. Ralev R., *China's Zijin targets $8.5 mln profit in Serbia in 2020,* 28 lutego 2020, SeeNews, [1] https://seenews.com/news/chinas-zijin-targets-85-mln-profit-in-serbia-in-2020-689002 [dostęp: 27.04.2022].
329. Ralev R., *Serbia seeks China's support in RTB Bor privatization – president Vucic,* 8 stycznia 2018, SeeNews, https://seenews.com/news/serbia-seeks-chinas-support-in-rtb-bor-privatisation-president-vucic-596906 [dostęp: 27.04.2022].
330. Ralev R., Serbia, *China to sign railway project deal during 16+1 summit in July - govt official,* 24 maja 2018, Seenews, https://seenews.com/news/serbia-china-to-sign-railway-project-deal-during-161-summit-in-july-govt-official-613872 [dostęp: 21.04.2022].
331. Rankovic R., *China Grows Balkan Investments by Asking Less Than EU, Say Experts,* 12 grudnia 2021, Voice of America, https://www.voanews.com/a/china-grows-balkan-investments-by-asking-less-than-eu-say-experts-/6349558.html [dostęp: 13.05.2022].
332. *Read Donald Trump's Remarks at the Three Seas Initiative Summit in Poland,* 6 lipca 2017, TIME, https://time.com/4846780/read-donald-trump-speech-warsaw-poland-transcript/ [dostęp: 29.01.2022].
333. *Reakcja UE na państwową strategię inwestycyjną Chin,* 2020, Europejski Trybunał Obrachunkowy, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/RW20_03/RW_EU_response_to_China_PL.pdf, s. 52-55 [dostęp: 12.04.2022].
334. *Reducing Aviation's Emissions – IATA Calls for a Global Sectoral Approach,* 24 maja 2009, IATA, https://www.iata.org/en/pressroom/2009-releases/2009-05-24-01/ [dostęp: 10.02.2020].
335. *Relatia speciala a Romaniei cu R.P. Chineza* (Szczególne stosunki Rumunii z Chińską Republiką Ludową), MSZ Rumunii, https://www.mae.ro/node/4852 [dostęp: 04.08.2019].
336. *Romania and China seal Cernavoda Agreement,* 10.11.2015, https://www.world-nuclear-news.org/NN-Romania-and-China-seal-Cernavoda-agreement-10111501.html [dostęp: 22.02.2022].
337. *Romania expresses suport for China's role at Cernavoda,* 25.01.2016, World Nuclear News, https://www.world-nuclear-news.org/NN-Romania-expresses-support-for-China-role-at-Cernavoda-25011601.html [dostęp: 22.02.2022].
338. *Romania hosts the first Energy Ministerial Conference and Fair within the China – Central and Eastern Europe cooperation format,* 3 listopada 2017, China Daily, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2017-11/03/content_34066287.htm [dostęp: 23.02.2022].
339. *Romania increased defense spending to 2% of GDP*, 21 lutego 2017, Ambasada Rumunii w USA, https://washington.mae.ro/en/node/1432 [dostęp: 13.04.2022]
340. *Romania Reports Progress on Cernavoda 3 & 4,* 29.11.2016, Neuron Bytes, https://neutronbytes.com/2016/10/29/romania-reports-progress-on-cernavoda-3-4/ [dostęp: 22.02.2022].
341. *Romania takes over the rotating presidency of the Council of the EU,* 11 stycznia 2019, EARTO, https://www.earto.eu/romania-takes-over-the-rotating-presidency-of-the-council-of-the-eu/ [dostęp: 12.04.2022].
342. *Romania to exit deal with Chinese company for new Nuclear reactors,* 21 stycznia 2020, Romania Insider, https://www.romania-insider.com/ro-exit-deal-cgn-nuclear-jan-2020 [dostęp: 23.02.2022].
343. *Romanian Government Issues Letter of Support for the Cernavoda Units 3&4 Nuclear Power Plant Project,* 21.01.2016, China General Nuclear Power Corporation, http://en.cgnpc.com.cn/encgn/c100101/2016-01/21/content_51748338c8ae4d3588294c3a492c6021.shtml [dostęp: 22.02.2022].
344. *Romanian PM signs memorandum on Nuclear Energy with US Energy Secretary Rick Perry,* 24.09.2019, Romania Insider, https://www.romania-insider.com/pm-memorandum-nuclear-energy-us [dostęp: 23 lutego 2022].
345. Rudyak M., *Multilateralism (多边主义),* [w:] M. Oud, K. Drinhausen, *The Decoding China Dictionary,* https://rwi.lu.se/wp-content/uploads/2021/03/Decoding-China-

Publication_FINAL.pdf [dostęp: 30.05.2022].
346. Ruge M., Vladisavljev S., *Serbia's 5G deal with Washington: The art of muddling through,* 22 września 2020, ECFR, https://ecfr.eu/article/commentary_serbias_5g_deal_with_washington_the_art_of_muddling_through/ [dostęp: 25.04.2022].
347. *Rumen Radev: The excellent relations between Bulgaria and China must take shape in practical dimensions,* 7 grudnia 2017, BNR Radio Bulgaria, https://bnr.bg/en/post/100906214/rumen-radev-the-excellent-relations-between-bulgaria-and-china-must-find-their-expression-in-practical-dimensions [dostęp: 22.01.2022]
348. *Rumunia potwierdza plany anulowania umowy z Chinami na bloki jądrowe Cernavoda,* 28 maja 2020, Centrum Informacji o Rynku Energii, https://www.cire.pl/artykuly/serwis-informacyjny-cire-24/159225-rumunia-potwierdza-plany-anulowania-umowy-z-chinami-na-bloki-jadrowe-cernavoda [dostęp: 23.02.2022].
349. *Rumunia: Tarcza antyrakietowa USA oficjalnie operacyjna,* 12 maja 2016, Dziennik Gazeta Prawna, https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/943124,tarcza-antyrakietowa-usa-w-rumunii-oficjalnie-operacyjna.html [dostęp: 08.03.2022].
350. *Sai'erweiya "Jinri bao" kan fa Zhang Wanxue dashi shuming wenzhang „Zhongguo yu Zhong DongOu guojia hezuo jinru xinjieduan" [Serbska gazeta „Dzisiaj" opublikowała artykuł ambasadora Zhang Wanxue pt. „Współpraca Chin z państwami Europy Środkowo-Wschodniej wkracza w nowy etap",* 26 listopada 2013, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201311/t20131126_3369795.htm [dostęp: 06.05.2022].
351. *Sai'erweiya "Zhengzhi bao" fabiao Zhang Wanxue dashi shuming wenzhang „Diaoyu Dao wenti de zhenxiang" [Serbska gazeta „Polityka" opublikowała artykuł ambasadora Zhang Wanxue pt. „Prawda o wyspach Diaoyu"],* 19 listopada 2012, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201211/t20121119_3369770.htm [dostęp: 05.05.2022].
352. *Sai'erweiya zongtong Nikeliqi wei Zhang Wanxhue dashi shouxun [Prezydent Serbii Nikolic uhonorował ambasadora Zhang Wanxue],* 26 czerwca 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201406/t20140626_3369815.htm [dostęp: 06.05.2022].
353. *Saradnja sa kompanijom "Huavej" u cilju veće bezbednosti građana [Współpraca z firmą „Huawei" w celu zwiększenia bezpieczeństwa obywateli]*, 3 lutego 2017, PTC, https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2617784/saradnja-sa-kompanijom-huavej-u-cilju-vece-bezbednosti-gradjana.html [dostęp: 22.04.2022].
354. Sarek Ł., *Chiński decoupling – „gospodarka podwójnego obiegu",* Akademia Sztuki Wojennej, Komentarz nr 21/2021, https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/u/c8/06/c806bf0d-fd8e-4ac3-86aa-6b0e6090e3bd/2021-04_komentarz_osrodka_badan_azji__chinski_decopling_-_gospodarka_podwojnego_obiegu.pdf, s. 1-2. [dostęp: 13.01.2022].
355. Sawicki B., *Sawicki: Atom z Chin dla Polski? Oby nie na rumuńskich* warunkach, 29 sierpnia 2017, Biznes Alert, https://biznesalert.pl/atom-chiny-polska-rumunia/ [dostęp: 23.02.2022].
356. Šebok F., *Has Xi Jinping Just Presided Over the Last 17+1 Summit?*, China Observers, https://chinaobservers.eu/has-xi-jinping-just-presided-over-the-last-171-summit/ [dostęp: 24.11.2021].
357. *Section 2: The China Model: Return of The Middle Kingdom,* Report of U.S.-China Economic and Security Review Commission, https://www.uscc.gov/sites/default/files/2020-12/Chapter_1_Section_2--The_China_Model-Return_of_the_Middle_Kingdom.pdf [dostęp: 12.02.2020].
358. Sempa F. P., *Nixon and China: 50 years later,* 21 lutego 2022, The Diplomat, https://thediplomat.com/2022/02/nixon-and-china-50-years-later/ [dostęp: 13.04.2022].
359. *Serbia becomes first European country to use Chinese COVID vaccine for mass rollout,* 19 stycznia 2021, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-serbia-vaccine-idUSKBN29O1M5 [dostęp: 12.05.2022].
360. *Serbia buys U.S. Steel plant; Price: $1,* 31 stycznia 2012, CBS News, https://www.cbsnews.com/news/serbia-buys-us-steel-plant-price-1/ [dostęp: 26.04.2022].
361. *Serbia Donates Thousands Of Doses Of COVID-19 Vaccine To North Macedonia*, 14 lutego 2021, Radio Free Europe Radio Liberty, https://www.rferl.org/a/serbia-donates-covid-19-vaccine-macedonia/31102339.html [dostęp: 12.05.2022].
362. *Serbia: Zijin Mining ordered to halt work after failure to comply with environmental standards,* 14 kwietnia 2021, Business & Human Rights Resource Centre, https://www.business-humanrights.org/de/neuste-meldungen/serbia-government-orders-zijin-mining-group-to-halt-work-after-failure-to-comply-with-environmental-standards/ [dostęp: 28.04.2022].
363. *Serbian President Aleksandar Vucic gets Chinese-made COVID-19 jab,* 6 kwietnia 2021,

Euronews, https://www.euronews.com/2021/04/06/serbian-president-aleksandar-vucic-gets-chinese-made-covid-19-jab [dostęp: 17.05.2022].
364. *Serbian president kisses Chinese flag as suport team arrives,* 22 marca 2020, CGTN, https://news.cgtn.com/news/2020-03-22/Serbian-president-kisses-Chinese-flag-as-support-team-arrives--P3FlpiEMBa/index.html [dostęp: 11.05.2022].
365. *Serbian President-elect Aleksandar Vucic Meets with Huawei Chairwoman Sun Yafang in Beijing,* 14 maja 2017, Huawei, https://www.huawei.com/en/news/2017/5/sunyafang-serbia [dostęp: 22.04.2022].
366. *Seven new members join NATO,* 29 marca 2004, NATO, https://www.nato.int/docu/update/2004/03-march/e0329a.htm [dostęp: 05.02.2022]
367. Shaban H., *Pentagon tells U.S. military bases to stop selling ZTE, Huawei Phones,* 2 maja 2018, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/05/02/pentagon-tells-u-s-military-bases-to-stop-selling-zte-huawei-phones/ [dostęp: 03.03.2022].
368. Shepardson D., Freifeld K., *China's Huawei, 70 affiliates placed on U.S. trade blacklist,* 16 maja 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/uk-usa-china-huaweitech-idUKKCN1SL2VW [dostęp: 31.05.2022].
369. *Shi Yaobin zhuren lu tuan fangwen Baojialiya, Luomaniya [Dyrektor Shi Yaobin poprowadził delegację w Bułgarii i Rumunii],* 20 maja 2019, Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych, http://www.npc.gov.cn/npc/c5867/201905/c6c5146ce63a456a824d3213672133eb.shtml [dostęp: 05.04.2022].
370. *Shiguan fayanren: fengquan Meiguo zhu Luo dashi duo dian rendaozhuyi jingshen [Rzecznik ambasady: chciałbym doradzić ambasadorowi USA w Rumunii, aby miał w sobie humanitarnego ducha],* 2 kwietnia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202004/t20200403_2847911.htm [dostęp: 06.04.2022].
371. Shukla S., Liebermann O., *China's clout is growing on the edge of the EU, and the US is worried,* 14 września 2019, CNN, https://edition.cnn.com/2019/09/14/europe/serbia-china-investment-intl/index.html [dostęp: 16.05.2022].
372. Simić J., *Serbia turns to China due to 'lack of EU solidarity' on coronavirus,* 18 marca 2020, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/china/news/serbia-turns-to-china-due-to-lack-of-eu-solidarity-on-coronavirus/ [dostęp: 17.05.2022].
373. Simić J., *Serbia turns to Chuna due to 'lack of EU solidarity' on coronavirus,* 18 marca 2020, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/china/news/serbia-turns-to-china-due-to-lack-of-eu-solidarity-on-coronavirus/ [dostęp: 13.05.2022].
374. Simon J., *Partnership for Peace: Guaranteeing Success,* Institute for National Strategic Studies, Waszyngton, 2001.
375. *Sino-Serbia Ties Lifted to Comprehensive Strategic Partnership*, 20 czerwca 2016, CCTV, http://english.cctv.com/2016/06/20/VIDEqNcmAiO84PRCOgAziWVy160620.shtml [dostęp: 15.04.2022].
376. *Slučaj "kamere": Neke su MUP-ove, ali ne sve? [Kwestia "kamer": niektóre z nich należą do MSW, ale nie wszystkie?],* 27 grudnia 2017, B29, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=12&dd=27&nav_category=12&nav_id=1340821 [dostęp: 22.04.2022].
377. Śniedziewski T., *Skanery bagaży chińskiej marki Nuctech z zakazem na lotniskach Litwy,* 18 lutego 2021, Rynek Lotniczy, https://www.rynek-lotniczy.pl/wiadomosci/lotniskowe-skanery-bagazy-chinskiej-marki-nuctech-z-zakazem-na-lotniskach-litwy-10779.html [dostęp: 28.05.2022].
378. Sojadinović M., Rasković Talović V., *Serbia and China: The Geopolitical and Economic Importance of Mutual Cooperation for Serbia,* Working Paper, China-CEE Institute, 11/2018, https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2019/01/Work_paper-201839-Misa-Stojadinovic-Violeta-Raskovic-Talovic.pdf [dostęp: 15.04.2022].
379. Stanev Y., *China steps up interest in Bulgarian nuclear power plant,* 3 września 2018, Emerging Europe, https://emerging-europe.com/news/china-steps-up-interest-in-bulgarian-nuclear-power-plant/, [dostęp: 30.07.2021].
380. Stojanovic D., *Serbia opens pipeline for Russian gas, ignores US opposition*, 1 stycznia 2021, Associated Press, https://apnews.com/article/turkey-moscow-serbia-aleksandar-Vučić-russia-2adfba38701d5b277e8d8d4064f5511d [dostęp: 16.05.2022].
381. Stojanović M., Novo strateško partnersvo Huawei komapnije i Srbije će doneti razvoj širokopojasne mreže! [Nowe partnerstwo strategiczne między Huawei a Serbią przyniesie rozwój

sieci szerokopasmowej!], 28 kwietnia 2017, https://www.pametnitelefoni.rs/dogadjaji/konferencije/novo-stratesko-partnersvo-huawei-komapnije-i-srbije-ce-doneti-razvoj-sirokopojasne-mreze_30719.html [dostęp: 22.04.2022].
382. Stojkovski B., *Big Brother Comes to Belgrade,* 18 czerwca 2019, Foreign Policy, https://foreignpolicy.com/2019/06/18/big-brother-comes-to-belgrade-huawei-china-facial-recognition-vucic/ [dostęp: 23.04.2022].
383. Stout K.L., Yang Y., *Huawei CEO says his daughter should be proud she became a 'bargaining chip' in the trade war,* 1 grudnia 2019, CNN, https://edition.cnn.com/2019/12/01/tech/huawei-ceo-ren-zhengfei-daughter/index.html [dostęp: 03.03.2022].
384. Sun L. H., *China opts to maintain ties to Eastern Europe,* 18 lutego 1991, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/02/18/china-opts-to-maintain-ties-to-eastern-europe/4191c0ec-e0fb-4219-b0a7-6dca6e9a2217/ [dostęp: 02.01.2019].
385. *Support for East European Democracy (SEED) Act of 1989,* 19 września 1989, Kongres Stanów Zjednoczonych, https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/1641?s=1&r=10 [dostęp: 02.02.2022].
386. *Survey,* China-CEE Institute, https://china-cee.eu/survey/ [dostęp: 18.04.2021].
387. Szczudlik J., *Seven Years of the 16+1. An Assessment of China's "Multilateral Bilateralism" in Central Europe,* "Notes de l'Ifri. Asie Visions" 2019, Center for Asian Studies, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/szczudlik_161_2019.pdf [dostęp: 27.05.2022].
388. *Tadić on Serbia's "four pillars of diplomacy",* 30 sierpnia 2009, B92, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2009&mm=08&dd=30&nav_id=61454 [dostęp: 15.04.2022].
389. *The 13th Five-Year Plan. For Economic and Social Development of The People's Republic of China (2016-2020)*, KC KPCh, https://en.ndrc.gov.cn/policies/202105/P020210527785800103339.pdf [dostęp: 28.05.2022].
390. *The Belene Nuclear Power Plant Project, Bulgaria,* 26 października 2009, Power Technology, https://www.power-technology.com/projects/belene-nuclear/ [dostęp: 10.02.2022].
391. *The Bucharest Guidelines for Cooperation between China and Central and Easter European Countries,* 26 stycznia 2015, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/ldrhw_1/2013bjlst/hdxw1/201610/t20161020_6828708.htm [dostęp: 28.05.2022].
392. *The Bucharest Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 26 stycznia 2015, Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, http://www.china-ceec.org/eng/ldrhw_1/2013bjlst/hdxw1/201610/t20161020_6828708.htm [dostęp: 24.08.2020].
393. *The Budapest Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries*, 28 listopada 2017, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/201711/t20171128_679509.html. [dostęp: 30.05.2022].
394. *The Clean Network,* Departament Stanu USA, https://2017-2021.state.gov/the-clean-network/index.html [dostęp: 02.02.2022].
395. *The Confucius Institute within the "Lucian Blaga" University of Sibiu,* University of Sibiu, https://confucius.ulbsibiu.ro/en/ [dostęp: 16.03.2022].
396. *The Dubrovnik Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 17 kwietnia 2019, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/201904/t20190417_679560.html [dostęp: 31.05.2022].
397. *The Dubrovnik Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 13 kwietnia 2019, China Daily, https://www.chinadaily.com.cn/a/201904/13/WS5cb15f54a3104842260b5ff3_3.html [dostęp: 30.05.2022].
398. *The highest military awards presented to the members of the Chinese medical team,* 1 czerwca 2020, Ministerstwo Obrony Serbii, https://www.mod.gov.rs/eng/tekst/16077/urucena-najvisa-vojna-priznanja-pripadnicima-kineskog-lekarskog-tima-16077 [dostęp: 11.05.2022]
399. *The memorandum between the governments of the State Parties of the Shanghai Cooperation Organization of main objectives and the directions of regional economic cooperation and start of process on creating favorable conditions in the field of trade and investments,* CIS Legislation, https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3861 [dostęp: 07.02.2020].
400. *The path of Bulgaria to NATO membership,* Ministerstwo Obrony Bułgarii, https://www.mod.bg/en/doc/cooperation/20181211_NATO_Path_membership.pdf [dostęp:

05.02.2022].
401. *The Riga Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 6 listopada 2016, China Daily, https://www.chinadaily.com.cn/world/2016liattendsSCOCCEEC/2016-11/06/content_27286311.htm [dostęp: 30.03.2022].
402. *The Riga Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries,* 6 listopada 2016, https://www.chinadaily.com.cn/world/2016liattendsSCOCCEEC/2016-11/06/content_27286311.htm [dostęp: 01.06.2022].
403. *The Sofia Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries*, 9 lipca 2018, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/201807/t20180716_679530.html [dostęp: 30.05.2022]
404. *The Sum of All Fears – Chinese AI Surveillance in Serbia,* Prague Security Studies Institute, December 2020.
405. *Third former energy minister charged in Bulgaria over nuclear project,* 18 listopada 2016, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-nuclear-charge-idUSL8N1DJ2C0 [dostęp: 25.01.2022]
406. *Thomas Pickering, Under Secretary of State Oral Presentation to the Chinese Government Regarding the Accidental Bombing of The P.R.C. Embassy in Belgrade June 17, 1999,* 6 lipca 1999, Departament Stanu USA, https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1999/990617_pickering_emb.html [dostęp: 14.04.2022].
407. *Thousands protest in Belgrade, demand government action to stop pollution,* 10 kwietnia 2021, Reuters, https://www.reuters.com/business/environment/thousands-protest-belgrade-demand-government-action-stop-pollution-2021-04-10/ [dostęp: 28.04.2022].
408. *Timeline: Russia-China relations*, Reuters, 19.05.2008, https://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-foreign-timeline/timeline-russia-china-relations-idUSL1912530020080519 [dostęp 18.10.2018].
409. Todorović I., *Protest held in Serbia's Smederevo against pollution from China-owned steelworks,* 24 sierpnia 2020, Balkan Green Energy News, https://balkangreenenergynews.com/protest-held-in-serbias-smederevo-against-pollution-from-china-owned-steelworks/ [dostęp: 26.04.2022].
410. *Trade Summary for China 2011*, World Bank, https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2011/Summarytext [dostęp: 24.11.2021]
411. *Trade Summary for China 2012*, World Bank, https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2011/Summarytext [dostęp: 24.11.2021]
412. Turcsanyi R., *EIAS Associate Richard Turcsanyi Discusses the Limits of China-CEE Relations,* 1 lutego 2016, https://eias.org/publications/op-ed/associate-richard/ [dostęp: 28.05.2022].
413. *U.S Ambassador Zuckerman Advises Romania To Embrace The 5G Revolution, Not The Chinese Cultural Revolution,* 20 września 2020, Romania Journal, https://www.romaniajournal.ro/politics/u-s-ambassador-zuckerman-advises-romania-to-embrace-the-5g-revolution-not-the-chinese-cultural-revolution/ [dostęp: 09.03.2022].
414. *U.S. and Romania Announce Initial Agreement on Cooperation for the Cernavoda Nuclear Power Projects and Civil Nuclear Power Sector in Romania,* 9 października 2020, Departament Energii USA, https://www.energy.gov/articles/us-and-romania-announce-initial-agreement-cooperation-cernavoda-nuclear-power-projects-and [dostęp: 13.04.2022].
415. *U.S. Government Announces $200,000 USD To Support Independent Media and Civil Society In Bulgaria,* 19 czerwca 2020, Ambasada USA w Bułgarii, https://bg.usembassy.gov/u-s-government-announces-200000-usd-to-support-independent-media-and-civil-society-in-bulgaria/ [dostęp: 02.02.2022].
416. *U.S. replaces China on Romania's Cernavoda project,* 12 października 2020, Nuclear Newswire, https://www.ans.org/news/article-2276/us-replaces-china-on-romanias-cernavoda-project/ [dostęp: 23.02.2022].
417. *United States Provided Nearly $1 Billion in Assistance to Serbia,* 10 lutego 2019, Ambasada USA w Serbii, https://rs.usembassy.gov/united-states-provided-nearly-1-billion-assistance-serbia/ [dostęp: 17.05.2022]
418. *UPDATE 2-Court orders Bulgaria to pay Russia over cancelled nuclear project: officials,* 16 czerwca 2016, Reuters, https://www.reuters.com/article/bulgaria-russia-arbitration-idUSL8N1981YO [dostęp: 20.01.2022]

419. *USA: Belene NPP and Balkan Stream do not guarantee diversification for Bulgaria,* 1 października 2020, BNR – Radio Plovdiv, https://bnr.bg/en/post/101349643 [dostęp: 25.01.2022].
420. Van Boom D., *Don't use phones from Huawei or ZTE, FBI director says,* 14 lutego 2018, CNET, https://www.cnet.com/tech/mobile/huawei-zte-fbi-chris-wray-nsa/ [dostęp: 03.03.2022].
421. Vangeli A., *China's Engagement with the Sixteen Countries of Central, East and Southeast Europe under the Belt and Road Initiative,* "China & World Economy" 2017, vol. 25. no. 5.
422. Vasovic A., *Chinese elite police join Serbian units in first European drills,* 28 listopada 2019, Reuters, https://www.reuters.com/article/us-serbia-china-police/chinese-elite-police-join-serbian-units-in-first-european-drills-idUSKBN1Y21PK [dostęp: 27.04.2022].
423. *Virtual "16+1 Cooperation" Technology Transfer Centre (VTTC),* VTTC China + 16 CEEC Format, http://vttc.eu/ [dostęp: 28.05.2022].
424. *Visit of the President of the Republic of Serbia Tomislav Nikolić to the People's Republic of China, 25-29 August 2013,* 30 sierpnia 2013, Ambasada Serbii w ChRL, http://www.beijing.mfa.gov.rs/newstext.php?subaction=showfull&id=1378444306&ucat=19&template=Headlines& [dostęp: 15.04.2022].
425. Vladisavljev S., *How Did Serbia and Huawei Cooperate: A Chronology,* 29 lipca 2019, BFPE, https://en.bfpe.org/in-focus/region-in-focus-focus/how-did-serbia-and-huawei-cooperate-a-chronology/ [dostęp: 22.04.2022].
426. Vladislavljev S., *Can China Become Serbia's 'Big Brother'?,* 14 lutego 2019, Belgrade Security Forum, https://www.belgradeforum.org/can-china-become-serbias-big-brother/ [dostęp: 22.04.2022].
427. vol. 1, no. 1.
428. Von der Burchard H., Gray A., *Western Balkans call for exemption from EU medical export restrictions,* 9 kwietnia 2020, Politico, https://www.politico.eu/article/western-balkans-call-for-exemption-from-eu-medical-export-restrictions/ [dostęp: 17.05.2022]
429. Vucic A., *'Coronavirus Diplomacy' Won't Change Serbia's Path,* 7 maja 2020, U.S. News, https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2020-05-07/coronavirus-diplomacy-wont-change-serbias-path [dostęp: 17.05.2022].
430. *Vucic, Hoti and Trump sign agreement to normalize economic relations,* 7 wrzesnia 2020, Euractiv, https://www.euractiv.com/section/all/short_news/vucic-hoti-and-trump-sign-agreement-to-normalise-economic-relations/ [dostęp: 17.05.2022].
431. *Vucic, Hoti sign agreement in front of Trump,* 4 września 2020, N1, https://rs.n1info.com/english/news/a636497-vucic-hoti-sign-agreement-in-front-of-trump/ [dostęp: 25.04.2022]
432. Vuksanović V., *Belgrade is embracing China as it ditches its Russian alliance,* 10 lipca 2020, Reaction, https://reaction.life/belgrade-is-embracing-china-as-it-ditches-its-russian-alliance/ [dostęp: 16.05.2022]
433. Vuksanovic V., *In Serbia, China's Digital Silk Road Might Be in Trouble Very Soon,* 23 września 2020, The Diplomat, https://thediplomat.com/2020/09/in-serbia-chinas-digital-silk-road-might-be-in-trouble-very-soon/ [dostęp: 13.05.2022].
434. Vuksanovic V., *Russia's gas gift to Serbia comes with strings attached,* 12 kwietnia 2021, https://www.euronews.com/2021/12/04/russia-s-gas-gift-to-serbia-comes-with-strings-attached-view [dostęp: 18.05.2022].
435. Wang W., Chen X., *Who Supports China in the South China Sea and Why,* 27 lipca 2016, The Diplomat, https://thediplomat.com/2016/07/who-supports-china-in-the-south-china-sea-and-why/ [dostęp: 15.04.2022].
436. *Wei bu maofan Zhongguo, Luomaniya jujue Huawei 5G, liji yu Zhongguo zhong che qianding 14 yi yuan hetong [Starając się nie obrazić Chin, Romania odrzucając 5G Huawei, od razu podpisała kontakt z CRRC o wartości 1,4 mld yuanów],* 14 maja 2021, Sohu, https://www.sohu.com/a/466414153_121118710 [dostęp: 09.03.2022].
437. *Wei Jinghua dashi zai Bao 'Xianzai Bao', 'Dadi Bao' zhuanwen pibo Riben shouxiang anbei ju bu chengren lishi* zuize [Ambasador Wei Jinghua napisał artykuły w bułgarskich dziennikach „Teraz" i „Ziemia", obalając odmowę japońskiego premiera Abe przyznania się do winy historycznej], 7 stycznia 2014, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201401/t20140107_2384879.htm [dostęp: 02.02.2022]
438. *Wen Jiabao zai di er jie Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici,* Ambasada Chińskiej Republiki Ludowej w Rzeczypospolitej Polsce, http://www.chinaembassy.org.pl/chn/zbgx/201204/t20120427_2174609.htm [dostęp: 24.11.2021]

439. Xi J., *Carry Forward the Five Principles of Peaceful Coexistence To Build a Better World Through Win-Win Cooperation,* 1 lipca 2014, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/201407/t20140701_678184.html [dostęp: 10.02.2020].
440. *Xi Jinping canguan he gang jituan Sai'erweiya Simeidaileiwo gangchang [Xi Jinping odwiedził hutę Smederevo],* 20 czerwca 2016, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160620_9347484.shtml [dostęp: 20.04.2022].
441. *Xi Jinping dida Bei'ergelaide kaishi dui Sai'erweiya gongheguo jinxing guoshifangwen [Xi Jinping przybył do Belgradu, aby odbyć wizytę państwową w Republice Serbii],* https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160617_9347475.shtml [dostęp: 19.04.2022].
442. *Xi Jinping Holds Talks with President Rumen Radev of Bulgaria,* 3 lipca 2019, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/ce/cese//eng/wjdt/t1678757.htm [dostęp: 01.06.2022].
443. *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli Buernabiqi [Xi Jinping spotkał się z premierem* https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201911/t20191104_9347510.shtml [dostęp: 20.04.2022].
444. *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli Wuqiqi [Xi Jinping spotkał się z prezydentem Serbii Vuciciem],* 27 listopada 2015, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201511/t20151127_9347468.shtml [dostęp: 19.04.2022].
445. *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli Wuqiqi [Xi Jinping spotkał się z premierem Serbii Vuciciem],* 18 czerwca 2016, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347482.shtml [dostęp: 19.04.2022].
446. *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongli, dangxuan zongtong Wuqiqi [Xi Jiping spotkał się z premierem i prezydentem elektem Vuciciem],* 16 maja 2017, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201705/t20170516_9347494.shtml [dostęp: 20.04.2022].
447. *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongtong Nikeliqi [Xi Jinping spotkał się z serbskim prezydentem Nikoliciem],* 31 sierpnia 2015, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201508/t20150831_9347464.shtml [dostęp: 19.04.2022].
448. *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongtong Wuqiqi [Xi Jinping spotkał się z serbskim prezydentem Vuciciem],* 19 września 2018, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201809/t20180918_9347502.shtml [dostęp: 20.04.2022].
449. *Xi Jinping huijian Sai'erweiya zongtong Wuqiqi [Xi jinping spotkał się z prezydentem Serbii Vuciciem],* 25 kwietnia 2019, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201904/t20190425_9347508.shtml [dostęp: 20.04.2022].
450. *Xi Jinping Meets with Prime Minister Victor-Viorel Ponta of Romania,* 02.09.2014, MSZ ChRL, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xos_664404/gjlb_664408/3215_664730/3217_664734/201409/t20140904_578705.html [dostęp: 17.02.2022].
451. *Xi Jinping tong Nikeliqi zongtong gongtong chuxi Zhongguo Wenhua Zhongxin dianji yishi [Xi Jinping I prezydent Nikolić wzięli udział w ceremonii wmurowania kamienia węgielnego pod Chińskim Centrum Kultury]*https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347477.shtml [dostęp: 19.04.2022].
452. *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqi jusing huiwu [Xi Jinping spotyka się z prezydentem Serbii Nikoliciem],* 18 czerwca 2016, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347479.shtml [dostęp: 19.04.2022].
453. *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqi juxing huitan. Liangguo yuanshou gongtong xuanbu jianli Zhong Sai quanmian zhanlvehuoban guanxi [Xi Jinping prowadził rozmowę z prezydentem Serbii Nikoliciem. Dwaj szefowie państw wspólnie ogłosili ustanowienie kompleksowego partnerstwa strategicznego między Chinami a Serbią],* 18 czerwca 2018, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201606/t20160618_9347481.shtml [dostęp: 19.04.2022].

454. *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqi juxing huitan. Liangguo yuanshou qiangdiao tuidong Zhong Sai quanmian zhanlvehuoban guanxi buduan qude xin chengguo [Xi Jinping rozmawiał z prezydentem Serbii Nikoliciem. Szefowie obu państw podkreślili, iż będą promować kompleksowe partnerstwo strategiczne między Chinami a Serbią na rzecz osiągnięcia nowych rezultatów],* 30 marca 2017, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201703/t20170330_9347491.shtml [dostęp: 20.04.2022].
455. *Xi Jinping tong Sai'erweiya zongtong Nikeliqu huitan. Liangguo yuanshou jueding shenhua Zhong Sai zhanlvehuoban guanxi [Xi Jinping prowadził rozmowy z prezydentem Serbii Nikoliciem. Głowy obu państw zdecydowały o pogłębieniu chińsko-serbskiego partnerstwa strategicznego],* 26 sierpnia 2013, MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/xgxw_679648/201308/t20130826_9347439.shtml [dostęp: 18.04.2022].
456. *Xi Jinping zai nan nan hezuo yuanzhuo hui shang fabiao jianghua chanshu xin shiqi nan nan hezuo changyi qiandiao yao ba nan nan hezuo shiye tui xiang geng gao shuiping [Xi Jinping wygłosił przemówienie podczas rozmów Okrągłego Stołu dla Współpracy Południe-Południe, przedstawiając Inicjatywę Współpracy Południe-Południe w nowej erze i podkreślając, że kwestię Współpracy Południe-Południe należy przenieść na wyższy poziom],* 27 września 2015, MSZ ChRL, *https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zyjh_674906/201509/t20150927_9869642.shtml [dostęp: 28.05.2022]*
457. *Xi's book on Chinese Dream published in Bulgaria,* 21 stycznia 2015, China.org, http://www.china.org.cn/arts/2015-01/21/content_34616301.htm [dostęp: 02.02.2022].
458. *Xieshou nuli tuidong Zhong Luo jingmao hezuo mai shang xin taijie – zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo „Youyi zhi jia" zazhi fabiao wenzhang [Połączyć siły aby wznieść współpracę gospodarczą i handlową na nowy poziom – Ambasador w Rumunii Jiang Yu publikuje artykuł w rumuńskim magazynie „Dom Przyjaźni",* 30 sierpnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201908/t20190830_2847580.htm [dostęp: 05.04.2022].
459. *Xinren zhu Luomaniya dashi Jiang Yu kanwang lu Luo qiaobao [nowo mianowana ambasador w Rumunii Jiang Yu odwiedziła zagranicznych Chińczyków],* 13 marca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201903/t20190314_2847262.htm [dostęp: 02.04.2022].
460. *Xinren zhu Luomaniya dashi Jiang Yu xiang Luo waizhang dijiao guoshu fuben [Nowo mianowana ambassador w Rumunii Jiang Yu przedstawia kopię pełnomocnictw rumuńskiemu ministrowi spraw zagranicznych],* 20 marca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201903/t20190320_2847266.htm [dostęp: 02.04.2022].
461. *Xinren zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo dijiao guoshu fuben [Nowa ambasador w Serbii Chen Bo przedstawiła kopię pełnomocnictw],* 29 stycznia 2019, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201901/t20190129_3369946.htm [dostęp: 09.05.2022].
462. *Xinren zhu Sai'erweiya dashi Li Manchang xiang Sai zongtong Nikeliqi dijiao guoshu [Nowo mianowany ambasador w Serbii Li Manchang wręczył księgi uwierzytelniające prezydentowi Serbii Nikoliciowi],* 22 lipca 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201407/t20140722_3369816.htm [dostęp: 06.06.2022].
463. Xueyuan M., *Romania eager to continue mutually beneficial economic projects and sectoral cooperation with China: PM,* 20 września 2019, Xinhua, http://www.xinhuanet.com/english/2019-09/20/c_138405981.htm [dostęp: 03.03.2022].
464. *Yi Xi Jinping waijiao sixiang wei zhiyin shenru tuijin Zhongguo tese duobian zhuyi [Pod przewodnictwem myśli Xi Jinpinga o dyplomacji, pogłębiaj promowanie multilateralizmu o chińskiej charakterystyce],* 25 października 2019, Qiushi, http://www.qstheory.cn/llwx/2019-10/25/c_1125151043.htm [dostęp: 12.04.2021].
465. *Zai di ba jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie na ósmym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny - Europa Środkowo-Wschodnia],* 7 lipca 2018, Rząd Centralny ChRL, http://www.gov.cn/gongbao/content/2018/content_5306812.htm [dostęp: 30.05.2022].
466. *Zai di jiu jie Zhongguo – Zhong Dong'Ou guojia jingmao luntan shang de zhici [Przemówienie wygłoszone na dziewiątym Forum Gospodarczo-Handlowym Chiny – Europa Środkowo-Wschodnia],* 14 kwietnia 2019, http://cpc.people.com.cn/n1/2019/0414/c64094-31028587.html [dostęp: 31.05.2022].
467. *Zhang Haizhou dashi zai Bao zhuli meiti fabiao shuming wenzhang jielu Feilubin Nanhai zhongcai an shizhi [Ambasador Zhang Haizhou opublikował artykuł w bułgarskich mediach*

głównego nurtu, ujawniający istotę sprawy arbitrażowej Filipin na Morzu Południowochińskim], 26 lipca 2016, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201607/t20160726_2385107.htm [dostęp: 02.02.2022].
468. Zhelev P., *Bulgarian-Chinese economic relations in the context of 16+1 Cooperation*, 22 czerwca 2018, Working Paper No. 24, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/104599/1/MPRA_paper_104599.pdf, China–CEE Institute.
469. *Zhong Mei pingdenghuli hezuo youliyu qianqiu jinggi lianxing fazhan – zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo "xinshi bao" fabiao wenzhang [Chińsko-amerykańska równa I wzajemnie korzystna współpraca sprzyja zdrowemu rozwojowi światowej gospodarki – Ambasador Jiang Yu opublikowała artykuł w rumuńskiej gazecie "Kurier Narodowy"],* 7 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201906/t20190607_2847423.htm [dostęp: 02.04.2022].
470. *Zhongguo guanu cujin yu zhong dong'ou guojia youhao hezuo de shi'er xiang jucuo [Dwanaście inicjatyw Chin promujących przyjazną współpracę z państwami Europy Środkowo-Wschodniej],* Rząd Centralny ChRL, 26 kwietnia 2012, http://www.gov.cn/ldhd/2012-04/26/content_2124352.htm [dostęp: 17.02.2020]
471. *Zhongguo he gongye jutian gongsi yu duoguo jingzheng jianshe Baojialiya Belene hedianzhan [China National Nuclear Corporation konkuruje z wieloma państwami o budowę elektrowni jądrowej Belene w Bułgarii],* 3 czerwca 2019, Nenyuanjie, http://www.nengyuanjie.net/article/24397.html, [dostęp: 30.07.2021].
472. *Zhongguo jundui yuanzhu Baojialiya jundui kang yi wuzi shunli jiaojie [Armia chińska pomaga armii bułgarskiej w sprawnym przekazaniu materiałów przeciwepidemicznych],* 7 lipca 2020, Ambasada ChRL w Sofii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202007/t20200708_2385882.htm [dostęp: 02.02.2022].
473. *Zhongguo qiye „Zou chuqu" fazhan zhanlve* (Stategia „globalnej ekspansji" firm chińskich), Ministerstwo Handlu ChRL, http://history.mofcom.gov.cn/?newchina=%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E4%BC%81%E4%B8%9A%E8%B5%B0%E5%87%BA%E5%8E%BB%E5%8F%91%E5%B1%95%E6%88%98%E7%95%A5 [dostęp 13.10.2018].
474. *Zhongguo tong Baojialiya de guanxi [Relacje między Chinami a Bułgarią],* Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/zbgxs/sgbx/ [dostęp: 01.06.2022].
475. *Zhongguo tong Baojialiya de guanxi [Stosunki chińsko-bułgarskie],* Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/zbgxs/sgbx/ [dostęp: 29.01.2022].
476. *Zhongguo tong Sai'erweiya de guanxi; Jingmao, junshi, keji he wenhua deng lingyu de jiaoliu yu hezuo [Stosunki Chiny-Serbia; Wymiana i współpraca w dziedzinie gospodarki, handlu, wojskowości, nauki i techniki oraz kultury],* MSZ ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/sbgx_679646/ [dostęp: 21.04.2022].
477. *Zhongguo xinren zhu Luomaniya dashi Xu Feihong di Luoluxin [Nowy ambassador Chin w Rumunii Xu Feihong przybywa do Rumunii],* 26 stycznia 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201501/t20150126_2845986.htm [dostęp: 23.03.2022].
478. *Zhongguo yuanzhu Baojialiya kang yi wuzi yun di Suofeiya [Bułgarskie dostawy przeciwepidemiczne wspierane przez Chiny docierają do Sofii]*, 17 kwietnia 2020, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202004/t20200418_2385861.htm [dostęp: 02.02.2022].
479. *Zhongguo zhengfu jueding zanshi guanbi zhu Kangsitancha zonglingshiguan [Chiński rząd postanawia tymczasowo zamknąć Konsulat Generalny w Konstancy],* 23 czerwca 2017, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201706/t20170623_2846859.htm [dostęp: 31.03.2022].
480. *Zhongguo zhu Luo shiguan fayan ren jiu 5G wenti da jizhe wen [Rzecznik prasowy chińskiej ambasady w Rumunii odpowiada na pytania dziennikarzy dotyczące 5G],* 4 listopada 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/chn/sghd/t1829344.htm [dostęp: 08.03.2022].
481. *Zhonghua Reming Gongheguo zhengfu he Baojialiya Gongheguo zhengfu lianhe gongbao* [Wspólny komunikat rządu Chińskiej Republiki Ludowej i Rządu Republiki Bułgarii], 07.07.2018, Ministerstwo Spraw Zagranicznych ChRL, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_678916/1207_678928/

201807/t20180707_9330978.shtml [dostęp: 22.01.2022].
482. *Zhu Baijialiya dashi Zhang Haizhou xiang Bao zongtong Puliefuneiliaifu dijiao guo shu [Ambasador Zhang Haizhou przedstawia listy uwierzytelniające prezydentowi Bułgarii Plewnelijewowi],* 16 lipca 2016, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201607/t20160706_2385085.htm [dostęp: 02.02.2022].
483. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun jieshou Bao dianshitai zhuangfang [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun udzielił wywiadu dla bułgarskiej stacji telewizyjnej],* 18 kwietnia 2021, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202104/t20210419_9046436.htm [dostęp: 03.02.2022].
484. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun jieshou Zhongyang guangdian zong tai luyin caifang [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun udzielił wywiadu CCTV],* 2 czerwca 2020, Ambasada ChRL w Bułgaria, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202006/t20200603_2385876.htm [dostęp: 03.02.2021].
485. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun xiang Bao weisheng bu juanzeng kang yi wuzi* [Ambasador Dong Xiaojun przekazuje materiały przeciwepidemiczne bułgarskiemu Ministerstwu Zdrowia], 22 grudnia 2020, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202012/t20201223_2385957.htm [dostęp: 02.02.2022].
486. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao 'Dadi Bao' fabiao shuming wenzhang [Ambasador Dong Xiaojun publikuje artykuł w bułgarskim dzienniku 'Świat'],* 10.05.2021, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202105/t20210510_9046439.htm [dostęp: 03.02.2022].
487. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao '24 Xiaoshi Bao' fabiao shuming wenzhang [Ambasador Dong Xiaojun publikuje artykuł w bułgarskim dzienniku '24 godziny'],* 11 maja 2021, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202105/t20210511_9046440.htm [dostęp: 04.02.2020].
488. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao 'Dadi Bao' fabiao shuming wenzhang* [Ambasador Dong Xiaojun pub*likuje artykuł w bułgarskim dzienniku 'Świat'],* 4 lutego 2021, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202102/t20210204_2385972.htm [dostęp: 04.02.2022].
489. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao zhuli meiti fabiao shuming wenzhang 'zhi Bao zhi luan huifu zhixu shi Xianggang shehui gejie zui guangfan de gongshi he zui qianglie de huyu' [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun opublikował artykuł w bułgarskich mediach głównego nurtu 'Powstrzymać przemoc, powstrzymać chaos i przywrócić porządek to najszerszy konsensus i najsilniejszy apel ze wszystkich środowisk w Hongkongu']*, 24 października 2019, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201910/t20191028_2385738.htm [dostęp: 02.02.2022].
490. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Bao zhuliu meiti fabiao shuming wenzhang 'yidai yilu' guoji hezuo jiang zhu tui Zhong-Bao hezuo geng shang yi ceng lou [Ambasador Dong Xiaojun w Bułgarii opublikował artykuł w bułgarskich mediach głównego nurtu pt. 'Międzynarodowa współpraca Pasa i Szlaku wniesie współpracę chińsko-bułgarską na nowy poziom']*, 30 kwietnia 2019, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201904/t20190430_2385563.htm [dostęp: 02.02.2022]
491. *Zhu Baojialiya dashi Dong Xiaojun zai Zhongguo Ribao guiji ban fabiao shuming wenzhang 'xieshou kang yi, Zhong-Bao gong tui guojian renlei mingyun gongtongti' [Ambasador w Bułgarii Dong Xiaojun opublikował artykuł „Połącz ręce w walce z epidemią, Chiny i Bułgaria promują budowanie wspólnoty wspólnej przyszłości dla ludzkości" w międzynarodowym wydaniu China Daily],* 30 marca 2020, Ambasada ChRL w Bułgaria, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202003/t20200331_2385851.htm [dostęp: 02.02.2022].
492. *Zhu Baojialiya dashi Wei Jinghua dijiao guo shufuben [Ambasador Wei Jinghua wręczył kopię listów uwierzytelniających],* 18 września 2013, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201309/t20130918_2384824.htm [dostęp: 02.02.2022].
493. *Zhu Baojialiya dashi Wei Jinghua zai Bao meiti zhuanwen zhuhe 'Xi Jinping guanyu Zhonghua minzu weida fuxing de Zhongguo meng lunshi zhaibian' Bao wen ban chuban faxing [Ambasador w Bułgarii Wei Jinghua napisał artykuł w bułgarskich mediach, aby pogratulować opublikowania*

wersji bułgarskiej „Myśli Xi Jinpinga nt. chińskiego snu o wielkim odrodzeniu narodu chińskiego"], 16 stycznia 2015, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/201501/t20150116_2384982.htm [dostęp: 02.02.2022].

494. *Zhu Baojialiya shiguan fayan ren jiu Meiguo fu guowuqing kela qi fang Bao qijian gongi mohei Zhongguo de yanlun fabiao tanhua [Uwagi rzecznika ambasady Chin w Bułgarii],* 26 października 2020, Ambasada ChRL w Bułgarii, http://bg.chineseembassy.org/sgxxs/dtxws/202010/t20201027_2385927.htm [dostęp: 02.02.2022].
495. *Zhu Luo shiguan fayan ren jiu youguan 5G yanlun da jizhe wen [Rzecznik ambasady Chin w Rumunii odpowiada na pytania dziennikarzy dotyczące 5G],* 12 maja 2021, Ambasada ChRL w Bukareszcie, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202105/t20210512_9029625.htm [dostęp: 09.03.2022].
496. *Zhu Luo shiguan fayanren: Qing tingzhi dui Zhongguo de mohei wumie [Rzecznik ambasady Chin w Rumunii: przestańcie oczerniać Chiny],* 30 marca 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202003/t20200331_2847904.htm [dostęp: 06.04.2022].
497. *Zhu Luomania dashi Xu Feihong dao ren baihui Luo nengyuan, Zhongxiao qiye ji shanghe huanjingbu chang Andelie Jieleiya [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong z wizytą u rumuńskiego ministra energii, małych i średnich przedsiębiorstw oraz środowiska biznesowego Andreiem Gereą],* 12 lutego 2015, Ambasada ChRl w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201502/t20150212_2846038.htm [dostęp: 23.03.2022].
498. *Zhu Luomanija dashi Huo Yuzhen juxing liren zhaodaihui [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen zorganizowała przyjęcie pożegnalne],* 7 stycznia 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201501/t20150107_2845980.htm [dostęp: 23.03.2022].
499. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen baihui Luo zhengfu fu zongli deng guanyuan [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen z wizytą u rumuńskiego wicepremiera i innych urzędników]*, 21 kwietnia 2021, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201204/t20120422_2845175.htm [dostęp: 17.03.2022].
500. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Bujialesite shi zhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z burmistrzem Bukaresztu]*, 2 grudnia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201412/t20141206_2845934.htm [dostęp: 23.03.2022].
501. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Luo jingji buzhang ji gongshang jie lingdao [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z rumuńskim ministrem gospodarki i liderem rumuńskiego przemysłu],* 27 listopada 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201411/t20141129_2845931.htm [dostęp: 23.03.2022].
502. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Luo* laodong, jiaoyubuzhang *[Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z rumuńskim ministrem pracy oraz ministrem edukacji]*, 5 grudnia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201412/t20141206_2845940.htm [dostęp: 23.03.2022].
503. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen cixing baihui Luo waizhang Aoleisiku [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen żegna się z rumuńskim ministrem spraw zagranicznych Aurescu],* 12 grudnia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201412/t20141213_2845948.htm [dostęp: 23.03.2022]
504. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen fabiao shuming wenzhang qianze Anbei canbai Jingguo Shenshe [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen publikuje artykuł potępiający wizytę Abę w Świątyni Yasukuni]*, 11 stycznia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201401/t20140111_2845658.htm [dostęp: 23.03.2022].
505. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen jieshou Luo Guojia Xinwen Tongxunshe caifang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen udzieliła wywiadu Rumuńskiej Narodowej Agencji Informacyjnej],* 12 września 2012, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201209/t20120912_2845249.htm [dostęp: 17.03.2022].
506. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zai Luo 'Jiu dian zhong bao' fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen opublikowała artykuł w rumuńskiej gazecie 'Nine o'clock'],* 1 października 2013, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201310/t20131009_2845557.htm [dostęp: 23.03.2022].
507. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zai Luo "Jingjixuejia bao" fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen opublikowała artykuł w 'Ekonomiście'],* 21 marca 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201403/t20140321_2845745.htm [dostęp: 23.03.2022].

508. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zai Luo „jingjixuejia bao" fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen opublikowała artykuł w Ekonomiście",* 4 kwietnia 2013, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201304/t20130410_2845437.htm [dostęp: 18.03.2022].
509. *Zhu Luomaniya dashi Huo Yuzhen zaici fabiao shuming wenzhang pibo Anbei canbai Jingguo Shenshe [Ambasador Chin w Rumunii Huo Yuzhen ponownie publikuje artykuł krytykujący wizytę Abe w Świątyni Yasukuni],* 23 stycznia 2014, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201401/t20140123_2845677.htm [dostęp: 23.03.2022].
510. *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu chuxi zai Luo Zhong zi qiye, huaqiao huaren daibiao xiang Luo shou dushi zhengfu juanzeng fangyi wizi yishi [Ambasador Jiang Yu wzięła udział w ceremonii przekazania rządowi rumuńskiej stolicy materiałów przeciwepidemicznych dostarczonych przez finansowanych przez przedstawicieli przedsiębiorstw i obywateli pochodzenia chińskiego],* 21 marca 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202003/t20200322_2847892.htm [dostęp: 06.04.2022].
511. *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai „Zhenli bao" fabiao shuming wenzhang „Jianding xinxin kuobu qian xing" [Ambasador Jiang Yu w Rumunii opublikowała artykuł w „Adevarul" pt. „Krok naprzód z zaufaniem",* 7 sierpnia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202008/t20200807_2848000.htm [dostęp: 06.04.2022].
512. *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Luo meiti fawen „Jian pin – Zhongguo renmin qiannian meng yuan" [Ambasador w Rumunii Jiang Yu opublikowała artykuł zatytułowany „Redukcja ubóstwa – spełnienie chińskich marzeń milenijnych",* 20 maja 2021, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202105/t20210520_9029640.htm [dostęp: 06.04.2022].
513. *Zhu Luomaniya dashi Jiang Yu zai Zhongguo kangji yiqing zhuankan fawen [Ambasador Jiang Yu publikuje specjalną wiadomość],* 27 kwietnia 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202004/t20200427_2847932.htm [dostęp: 06.04.2022].
514. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong cixing baihui Luo Zhong yizhang, shehui minzhudang zhuxi Dalegeneiya [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong żegna się z przewodniczącym Izby Reprezentantów Rumunii i Przewodniczącym Partii Socjaldemokratycznej Dragneą],* 23 maja 2018, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201805/t20180523_2847151.htm [dostęp: 01.04.2022].
515. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong fabiao "Yidai Yilu" shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong opublikował artykuł na temat inicjatywy Pasa i Szlaku],* 18 lutego 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201502/t20150218_2846057.htm [dostęp: 23.03.2022].
516. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo „Jingjixuejia" zazhi shumian caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong udzielił pisemnego wywiadu dla rumuńskiego magazynu „Ekonomista"],* 27 kwietnia 2016, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201604/t20160427_2846559.htm [dostęp: 25.03.2022].
517. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo DIGI 24 dianshitai caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xi Feihong udzielił wywiadu rumuńskiej stacji telewizyjnej DIGI 24],* 16 marca 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201503/t20150316_2846131.htm [dostęp: 23.03.2022].
518. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo DIGI 24 dianshitai caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xi Feihong udzielił wywiadu rumuńskiej stacji telewizyjnej DIGI 24],* 6 lipca 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201507/t20150706_2846308.htm
519. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo guojia dianshitai caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong udzielił wywiadu dla rumuńskiej ttelewizji państwowej],* 13 maja 2016, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201605/t20160513_2846575.htm [dostęp:25.03.2022].
520. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong jieshou Luo guojia xinwen tongxunshe caifang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong udzielił wywiadu Rumuńskiej Narodowej Agencji Informacyjnej],* 27 września 2017, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201709/t20170927_2846945.htm [dostęp: 31.03.2022].
521. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong zai Luo „Jingjixuejia" zazhi fabiao shuming wenzhang [Ambasador Chin w Rumunii Xu Feihong publikuje artykul w rumuńskim magazynie „Ekonomista"],* 13 lipca 2015, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201507/t20150713_2846315.htm [dostęp: 24.03.2022].
522. *Zhu Luomaniya dashi Xu Feihong zai Luo „Zhenli bao" fabiao shuming wenzhang,* 13 stycznia 2026, Ambasada ChRL w Rumunii,

http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201601/t20160113_2846470.htm [dostęp: 24.03.2022].
523. *Zhu Luomaniya dashi zai „Jingjixuejia" zazhi fabiao shuming wenzhang „Zhongguo jingji zai 'kang yi' zhong fusu" [Ambasador ChRL w Rumunii opublikowała artykuł w czasopiśmie „Ekonomista" pt. „Gospodarka Chin dochodzi do siebie w trakcie epidemii"],* 27 lipca 2020, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/202007/t20200727_2847988.htm [dostęp: 06.04.2022].
524. *Zhu Luomaniya shiguan kaishe guanfang Lianshu zhanghao [Ambasada Chin w Rumunii otwiera oficjalne konto na Facebooku],* 16 grudnia 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201912/t20191217_2847778.htm [dostęp: 06.04.2022].
525. *Zhu Luomaniya shiguan linshi daiban Tu Jiang jieshou Luo Guojia Xinwen Tongxunshe caifang [Charge d'Affaires Ambasady Chin w Rumunii Tu Jiang udzielił wywiadu Rumuńskiej Państwowej Agencji Informacyjnej],* 1 sierpnia 2018, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201808/t20180801_2847202.htm [dostęp: 02.04.2022].
526. *Zhu Luomaniya shiguan linshi daiban Tu Jiang zai Luo meiti fabiao jieshao Zhongguo-Zhong Dong'Ou guojia hezuo shuming wenzhang [Charge d'Affaires Ambasady Chin w Rumunii Tu Jiang, opublikował w rumuńskich mediach artykuł na temat współpracy Chin z krajami Europy Środkowo-Wschodniej],* 5 lipca 2018, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201807/t20180705_2847170.htm [dostęp: 01.04.2022].
527. *Zhu Luomaniya shiguan yu Luo zhuyao zhiku zuotan [Ambasada Chin w Rumunii przeprowadziła rozmowy z wiodącymi think tankami w Rumunii],* 13 czerwca 2019, Ambasada ChRL w Rumunii, http://www.chinaembassy.org.ro/sghd/201906/t20190614_2847460.htm [dostęp: 02.04.2022].
528. *Zhu Sai dashi Zhang Wanxue zhuanwen pi Anbei canbai Jingguo Shenshe [Ambasador Chin w Serbii Zhang Wanxue krytykuje wizytę Abe w Świątyni Yasukuni],* 5 lutego 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201402/t20140205_3369802.htm [dostęp: 06.05.2022]
529. *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo fabiao shuming wenzhang "qianshi bu wang houshi zhi shi" jinian Zhongguo renmin Kang Ri Ranzheng ji shijie fan faxisi zhanzheng shengli 75 zhounian [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo opublikowała artykuł „pamięc o przeszłości podstawą do przyszłych działań" dla upamiętnienia 75. rocznicy zwycięstwa chińskiej ludowej wojny oporu przeciwko Japończykom w ramach światowej wojny przeciwko faszyzmowi],* Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202009/t20200912_3370088.htm [dostęp: 12.05.2022].
530. *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo jieshou Sai „Xinwen Wanbao" zhuanfang [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo udzieliła wywiadu dla gazety „Wieczorne Wiadomości"*, 3 stycznia 2020, Ambasada ChRL w Serbii, https://www.mfa.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679642/1206x2_679662/202001/t20200103_9347692.shtml [dostęp: 09.05.2022].
531. *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo jiu xinxingguanzhuangbingdu feiyan qingkuang jieshou Sai guojia guangbo dianshitai caifang [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo udzieliła wywiadu dla serbskiego narodowego radia i telewizji na temat sytuacji nowego koronawirusowego zapalenia płuc],* 2 lutego 2020, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202002/t20200202_3370030.htm [dostęp: 11.05.2022].
532. *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bo jiu xinxingguanzhuangbingdu ganran feiyan yiqing jieshou Sai „Xinwen Wanbao" caifang [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo udzieliła wywiadu dla „Wieczornych Wiadomości" na temat nowej choroby koronawirusowej"],* 8 lutego 2020, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202002/t20200208_3370033.htm [dostęp: 11.05.2022].
533. *Zhu Sai'erweiya dashi Chen Bochuxi Zhongguo Renmin jiefangjun xiang Sai'erweiya jundui tigong xinguan yimiao jiaojie yishi [Ambasador Chin w Serbii Chen Bo uczestniczyła w ceremonii przekazania szczepionek przeciwko koronawirusowi dostarczoenj przez ChAL-W dla serbskiej armii],* 19 maja 2021, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/202105/t20210520_10251170.htm [dostęp: 12.05.2022].
534. *Zhu Sai'erweiya dashi Li Manchang jieshou „Zhengzhi Bao" caifang [Ambasador Chin w Serbii Li Manchang udzielił wywiadu w „Polityce"],* 20 października 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201410/t20141020_3369836.htm [dostęp: 06.05.2022].
535. *Zhu Sai'erweiya dashi Li Manchang jiu Guoqing 65 zhounian jieshou Sai guojia guabgbo dianshitai zhuanfang [Ambasador ChRL w Serbii Li Manchang udzielił wywiadu w serbskich narodowych stacjach telewizyjnych i radiowych w 65. Rocznicę Święta Narodowego],* 30 września 2014, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201409/t20140930_3369834.htm [dostęp: 06.05.2022].

536. *Zhu Sai'erweiya dashi Zhang Wanxue jieshou Sai „Xinwen Wanbao" caifang [Ambasador Chin w Serbii Zhang Wanxue udzielił wywiadu dla gazety „wieczorne wiadomości"*, 17 grudnia 2012, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201212/t20121217_3369773.htm [dostęp: 05.05.2022].
537. *Zhu Sai'erweiya dashi Zhang Wanxue zai Sai "Zhengzhi bao" fabiao shuming wenzhang jieshao Zhongguo-Zhong DongOu guojia hezuo [Ambasador Zhang Wanxue opublikował artykuł w serbskiej "Polityce", wprowadzając do współpracy Chiny-EŚW],* 10 września 2012, Ambasada ChRL w Serbii, http://rs.china-embassy.gov.cn/sgxx/sghd/201209/t20120910_3369762.htm [dostęp: 05.05.2022].
538. Zhu X., *China-CEE Cooperation: Features and Future Directions,* "China International Studies" 2017.
539. *Zijin Bor Copper in Serbia Plans to Invest $800 mln in Expansion of its Production Capacity*, 10 kwietnia 2020, Serbia Energy, https://serbia-energy.eu/zijin-bor-copper-in-serbia-plans-to-invest-800-mln-in-expansion-of-its-production-capacity/ [dostęp: 27.04.2022].
540. *Zijin considering acquisition of Lece mine near Medvedja,* 21 marca 2019, https://www.ekapija.com/en/news/2443603/zijin-considering-acquisition-of-lece-mine-near-medvedja [dostęp: 27.04.2022].
541. Zuckermann A., *Now More Than Ever Huawei Is the Wrong Way,* 10 września 2020, Ambasada USA w Rumunii, https://ro.usembassy.gov/now-more-than-ever-huawei-is-the-wrong-way/ [dostęp: 08.03.2022].
542. Китайска народна република [Chińska Republika Ludowa], Ministerstwo Spraw Zagranicznych Bułgarii, https://www.mfa.bg/bg/3145 [dostęp: 28.10.2022].